İÇİNDEKİLER – SF 352

Zât-ı ahadîye bî-nihâye hamd ü senâ olsun ki, kenz-i mahfîsini açtı ve hakâyık-ı a'yân olan gevher-i esmâsını feyz-i akdes ile sâha-i ilm-i ilâhîsine saçtı; ve bu gevherlerin zılâli olan mezâhire ale'd-devâm feyz-i mukaddes ile vücûd-ı izâfî bahş edip, bu heyâkilin hey'et-i mecmûasını kāmet-i zîbâsına mukābil kıldı; ve âlem içinde Âdem'i kendi sûreti üzerine halk edip, cemâl-i bâkemâline âyîne ittihaz eyledi. Nitekim Hâfız Şîrâzî (k.s.) buyurur. Kıt'a:

خواست تا جلوه دهد صورت خود را محبوب خیمه در معرکه آب وگل آدم زد

بهر نظاره خود آیینه ساخت ز خاك عکس خود دید زغیرت همه را بر هم زد

Tercüme: "Mahbûb-i hakîkî, kendi sûretini göstermek istedi; Âdem'in suyu ve çamuru ma'rekesinde çadır kurdu; kendini temâşâ için topraktan âyîne yaptı, kendi aksini gördü; gayretinden cümleyi alt üst etti."

Salavât-ı bî-gâyât O'nun habîb-i edîb-i yektâsı ve nebiyy-i lebîb-i bî-hemtâsı Muhammed Mustafâ (s.a.v.) Efendimiz üzerine olsun ki, zât-ı şerîfi Hakk'ın zât-ı pâkine âyîne / oldu. Zîrâ bi'l-asâle insân-ı kâmil odur; ve vücûd-ı zî-şânı Hak ile halk beyninde berzah-ı azîm vâki' olup, buradan geçilmeyince Hakk'a vusûl mümkin olmadı.

Tahiyyât-ı sâfiye ve teslîmât-ı vâfiye nokta-i dâire-i vücûd olan o Nebiyy-i zî-şânın âl u ashâbına olsun ki, iktidâ edenler için her biri nücûm-ı hüdâ ve bâis-i celb-i rahmet-i Hudâ'dır.

İmdi bu kitâb-ı müstetâb, vâris-i ulûm-ı nebevî, şems-i hakîkat ve nûr-i zulmet-i âlem-i tabîat Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (r.a.)

efendimizin *Fîhi Mâ Fîh* nâmındaki eser-i âlîlerinin tercümesidir. Mütâlaasından müstebân olacağı üzere, mecâlis-i muhtelifede fem-i saâdetlerinden şeref-sudûr eden maârif ve hakāyıkın ashâb-ı zevi'l-ihtirâmı tarafından zabtı sûretiyle vücûd-pezîr olmuştur. Bir bahr-i muhît-i maânîdir ki, emvâc-ı mütevâliyesi aslâ kesilmez; bir şems-i tâbân-ı hüdâdır ki, âlem-i tabâyi'-i müncemide üzerine mütetâbiu'l-vürûd olan harâret ve ziyâsı aslâ kesilmez. Emrâz-ı kalbiyye-i ma'neviyye ile ma'lûl olanlara şifâ, basar-ı basîreti gışâve-i akl-ı cüz'î ile kapanmış olanlara kühl ü cilâdır. Zîrâ mazmûn-ı münîfî baştan başa lübb-i Kur'ân ve ahâdîs-i nebeviyyedir. Ednâs-ı tabîiyye ile mülevves olanlar, bu bahr-i sâfîde temizlenirler. Zâten pâk olanlar ise abdest üzerine abdest almış olacaklarından, onlar hakkında da nûrun-alâ-nûr olur. Münkirler bundan nasîbedâr değildir. Zîrâ bir hâm-ı ezelînin pişmek ve olmak ihtimâli yoktur. *Mesnevî:*

در نیابت حال پخته هیچ خام پس سخن کوتاه باید والسلام

[Ya'nî "Ham ervâh olanlar, pişkin ve yetişkin zevâtın hâlinden anlamazlar. O halde sözü kısa kesmek gerektir vesselâm."]

Belki büsbütün tefessüh eder.

Bu eser-i münîfin aslı matbû' olmadığı gibi nüsah-ı muharreresi de / nâdirdir. Eslâf-ı kirâm lâyıkı vech ile i'tinâ etmemiş olduklarından nüsah-ı mevcûdenin ibârâtı maa't-teessüf pek hatâ-âlûd ve ba'zı nüshalarda cümleler ve hattâ fasıllar noksan bir haldedir. Bu sebeple bidâyet-i teşebbüste, tercüme emrinin hüsn-i netîceye iktirânı nazar-ı fakîrde pek müşkil göründü. İhtimal ki, erbâb-ı kemâlden ba'zı zevât şimdiye kadar bu eser-i latîfi tercüme fikrinde bulunmuş ve nüshalardaki teşevvüşten nâşî aslı tahrîf olunmak havfiyle keff-i yed etmişlerdir. Fakat urefâdan ba'zı zevâtın bu husûstaki emirlerini, enfâs-ı mübârekeleriyle va'd-i imdâd telakkî ettiğimden, fakîrde tercüme dâiyesi kuvvet buldu. Hüsn-i niyyete mukārin olunca, hatîât-ı vâkıanın deryâ-yı kerem olan evliyâullah indinde hoş görüleceğine şübhem yoktur. Husûsiyle hüsn-i niyyetle ve hulûs-i kalb ile bezl edilecek olan mesâînin hall-i müşkilâtta müessir olacağı mücerreb olduğundan, ruhâniyyeti Hazret-i Pîr-i dest-gîrden bi'l-istimdâd bu emr-i hatîre mübâşeret ettim.

Esnâ-yı tercümede fakîrin yedindeki nüsha ba'zı zevât-ı kirâmda ve kütübhânelerde bulunan diğer yedi-sekiz nüsha ile bi'l-mukâbele tashih olundu. Bu tashîhât esnâsında nüshalarda müsâdif-i nazar olan ihtilâf-ı kelimât bi't-teemmül hangilerinin ma'nâları bahis ile en ziyâde münâsebetdâr ise, onlar kabûl edildi. Ele geçen nüshaların münderecâtı bu sûretle tatbîk olundukda, altı faslı arabî olarak, yetmiş üç fasıl bulundu. İhtimâl ki, manzûr-ı fakîr olmayan nüshalarda, başka fasıllar da vardır. Fakat bunları cem' edip, tedkîk edebilmek fakîr için adîmü'l-imkân idi. Eğer böyle ise bu nevâkıs erbâb-ı irfân tarafından bi'l-âhire ikmâl buyrulabilir. Nüshalarda görülen hatîât, fusûl ve ebyât-ı arabiyyede daha ziyâde idi. Fakîr-i hakîrin lisân-ı arabîde kıllet-i bidâası bulunduğundan / Allah râzı olsun, erbâb-ı fazâilden ba'zı zevâta bi'l-mürâcaa bu müşkilât dahi hall ve hatâlar tashîh kılındı.

Ma'lûm olduğu üzere ehllullah cevâmiu'l-kelimdir. Onların akvâl-i şerîfelerinde ibrâz-ı belâgat hevesiyle tasarruf etmek aslâ câiz değildir. Bunun için tarz-ı tercümede uslûb-i aslîden tebâud olunmamakla berâber, mümkin olduğu kadar ibârâtda lisânımızın şîvesine muvâfakat ve tezyîn-i elfâzdan bi'l-ictinâb, açık ibârelerle nakl-i ma'nâ gözetildi. Zîrâ bu kitâb-ı latîfden havâs ve avâmın nasîbi vardır. Bu tarz-ı muhtâr ile avâmın dahî istifâdesi te'mîn edilmiş olur. Diğer taraftan bu *Fihi Mâ Fîh*'in hakâyık ve maârif-i mündericesi *Mesnevî Şerîf*'in, yine sâhib-i Mesnevî hazretleri tarafından şerhi makâmında olduğundan, hemen her cümlesine ebyât-ı *Mesnevî*'nin bir veyâ birkaçı tekâbül etmektedir. Külfet-i tetebbu' olmaksızın, tesâdüf edilen ba'zı ebyât-ı mütekâbile hâşiyeye derc ve fehminde pek ziyâde usret görülen ba'zı mebâhis hakkında da alâ-kadri'l-istitâa îzâhât i'tâ kılındı.

Mesnevî-i Şerîf'in hîn-i mütâlaasında dâimâ ilm-i maânînin "vasl" kâidesinden gaflet etmemek îcâb eylediği gibi, bu tekārîr-i Hazret-i Pîr-i dest-gîrin mütâlaasında da aynı kâidenin tatbîki iktizâ eder. İlm-i maânîde "vasl" kâidesi odur ki, iki kelâm-ı mütegâyir arasında cihet-i câmia olmaması sebebiyle, bunların arasına diğer bir kelâm takdîr olunarak münâsebet-i tâmme istihsâl olunur. Gerek *Mesnevî-i Şerîf*'in ve gerek *Fîh i Mâ Fîh*'in üslûbu, kelâmullahın / uslûb-i latîfine muvâfık düşmüş olduğundan, sûret-i zâhirede beynlerinde münâsebet görülemeyen cümlelerin maânî-i

latîfesi mütâliîn-i kirâmca ona göre teemmül buyrulmalıdır. Bu revâbıt ve münâsebâtın ta'yîni, vüs'at-i zevk ve irfâna mütevakkıf olup, mütercim-i fakîr ise, bu ihâtadan pek baîd bulunduğundan, hîn-i tercümede, o vâdîye kadem-nihâde olmaktan ictinâb ve bu emr-i mühim, erbâb-ı fazl u irfâna terk olundu.

Tercümede tesâdüf olunacak nevâkısın tashîhini ve bu kembidâanın küstahlıkla tecrîm buyrulmamasını erbâb-ı fazl u kemâlden ricâ ederim. Zîrâ kalbi kāsî ve müstağrak-ı maâsî olan bu bîilim ve amel abd-i zelîlin uzun seferdeki zâd u zahîresi ancak budur. Allâhü Veliyyu't-tevfîk. Şiir:

Yâ Rab nigâh-ı lutfun içindir bu meşgale
Zulmetde reh-nümâ bize ancak bu meş'ale
Her zerre tâziyâne-i hubbünle sa'y eder
Hubb-i zuhûr-ı zât ile koptu bu velvele
Sâcid nikāb-ı vechine zilletle put-perest
Mü'min visâl-i rü'yetine çekti besmele
Herkes huzû' içinde önünde namazdadır
Halkı namâza da'vet eden hep bu hayy'ale !
Taktın birer inân, bilen bilmeyen koşar
Âlim bu keşmekeşde eder kat'-ı merhale
[Münkirlerin inân-ı seri zülfünün teli
*Mü'minlerin inânı da tebşîr-i hervele.]**
AVNÎ der-i inâyetini devr edip durur,
Can ver inâyetinle o bî-rûh heykele.

Mütercim-i hakîr
Ahmed Avnî el-Mevlevî

* Bu beyit Sadık Kurç Bey'in istinsâh ettiği nüshadan alınmıştır.

BİRİNCİ FASIL

Peygamberimiz (s.a.v.) Efendimiz: شر العلماء من زار الامراء و خير الامراء من زار العلماء نعم الامير علي باب الفقير و بئس الفقيرعلي باب الامير Ya'nî: "Ulemânın şerlisi ümerâ ziyâretine gidenler ve ümerânın hayırlısı ulemâyı ziyâret edenlerdir. Fakîrin kapısına giden emîr ne güzel emîrdir; ve emîrin kapısına giden fakîr ne fenâ fakîrdir!" buyurmuşlardır. Halk bu hadîs-i şerîfin zâhirini alıp, âlimlerin şerlilerinden olmamak için, bir âlimin, emîrin ziyâretine gitmesi câiz olmadığını söylerler. Halbuki bu kelâm-ı münîfin ma'nâ-yı şerîfi onların zannettikleri gibi değildir; ve belki onun ma'nâsı budur ki: Âlimlerin şerlisi ümerâdan meded uman ve salâh ve sedâdı ümerâ vâsıtasıyla olan ve onların korkusundan salâha sa'y eden kimsedir; ve onun ziyâret-i ümerâ husûsunda tahsîl ettiği niyet, ümerânın kendisine ihsân etmesi ve hürmet eylemesi ve mansıb vermesidir. Binâenaleyh o âlim, ümerâ sebebiyle salâh kesb eder ve cehilden ilme gider; ve âlim olunca onların siyâseti korkusundan müeddeb olur; ve ister istemez tarîk-i muvâfık üzerinde yürür. Gerek emîr, sûrette onun ziyâretine gelsin ve gerek o, emîrin ziyâretine gitsin, alâ-külli-hâl o, emîrin zâiri ve emîr, onun mezûru olur. Velâkin bir âlim, ümerâ sebebiyle ilim ile muttasıf olmayıp, belki onun ilmi evvelen ve âhiren Hak Teâlâ Hazretleri için olmuş bulunursa, mezheb ve sa'yi râh-ı savâb üzerine olur. Zîrâ onun tab'ı ancak budur. Balıklar sudan gayri bir mahalde zindeğânî edemedikleri gibi, o âlim de o revişden / gayrisine kâdir olamaz; ve ondan o hâl zâhir olur. Böyle bir âlimin aklı müdebbir ve zâcir olur. Çünkü onun zamânında cemî'-i halk gerek âgâh olsunlar, gerek olmasınlar, heybetinden münzecir olup aks-i perte-

vinden istimdâd eylerler. Eğer böyle bir âlim sûretâ emîrin ziyâretine gitse bile, emîr zâir ve o âlim mezûr olur. Zîrâ cemî'-i ahvâlde emîr ondan istifâde eder ve muâvenet görür. Ve o âlim ise, emîrden müstağnîdir; güneş gibi nûr-bahştır; işi atâ ve bahşiştir. Alâsebîli'l-umûm taşları la'l ve yâkut ve inci ve mercan eder; ve topraktan olan dağları altın, gümüş, bakır ve demir ma'denlerinin menba'ı kılar; ve topraklara tâze çimen ve ağaçlara türlü türlü meyveler bahş eyler. Onun hâli atâ ve bahşiştir. Verir, almaz; hâl-i şerîfi arabların şu: نحن تعلمنا ان نعطي ما تعلمناان نأخذ Ya'nî "Biz vermeyi öğrendik, almayı öğrenmedik" darb-ı meselinin mâ-sadakıdır. Böyle olunca her bir halde onlar mezûr ve emîr zâir olurlar.

Söylediğim bahse münâsebeti olmamakla berâber, hatırıma âtiyü'z-zikr âyet-i kerîmeyi tefsîr etmek keyfiyyeti hutûr eyledi. Mâdemki böyle bir hâtıra vâki' oldu söyleyivereyim, o da bulunsun. Hak Teâlâ (c.c.) buyurur: يٰاَيُّهَاالنَّبِيُّ قُلْ لِمَنْ فِي اَيْدِيكُمْ مِنَ الْاَسْرٰي اِنْ يَعْلَمِ اللّٰهُ فِي قُلُوبِكُمْ خَيْرًا يُؤْتِكُمْ خَيْرًا مِمَّا اُخِذَ مِنْكُمْ وَيَغْفِرْلَكُمْ وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ (Enfâl, 8/70) Ma'nâ-yı münîfi: "Ey benim nebiyy-i zî-şânım! Esîrlerden elinizde olanlara de ki: Eğer Allah Teâlâ'nın ilm-i ezelîsinde kalblerinizde hayır ve îmân varsa, sizden alınan fidyeden hayırlısını, size verir ve günahlarımızı mağfiret eder; Allah Teâlâ Gafûr ve Rahîm'dir." Bu âyet-i kerîmenin sebeb-i nüzûlü bu idi ki: Mustafâ (salavâtullâhi aleyh) kâfirleri mağlûb edip öldürmüş ve mallarını gâret etmiş ve birçok da esîr alıp, ellerini ve ayaklarını bağlayarak getirmiş idi. Esîrleri arasında amcaları / Abbas (r.a.) bulunuyor idi. Onlar bütün gece bend ü acz ü mezellet ve sefâlet içinde ağlarlardı; ve artık kendilerinden ümîdlerini kesip kılıca ve katle muntazır idiler; ve Mustafâ (a.s.v.) Efendimiz, onların hallerine bakıp güldü. Üserâ birbirlerine dediler: "Görüyor musunuz, onda beşeriyyet vardır. Bende sıfat-ı beşeriyyet yoktur diye da'vâ etmesi hilâf-ı hakîkattir. İşte bizi bu bend ü gull içinde, kendisine esîr olmuş bir halde gördüğünden dolayı, nefsânî olan kimseler, düşmanlarına zafer bulup onları kendilerinin makhûru gördükleri vakit, nasıl mesrûren şevka gelirler ise, bu da öylece şâd oluyor." Mustafâ (salavâtullâhi aleyh) Efendimiz, onların zamîrlerine vâkıf olup buyurdu: "Hâşâ! Ben düşmanları kendimin makhûru gördüğüm veyâ onları ziyanda müşâhede eylediğim için gülmüyorum. Ben ondan

dolayı şâd oluyorum ve o sebeble hande eyliyorum ki, bir kavmi, külhandan ve cehennemden ve kara dumanlıklar içinden halkalar ve zincirler ile çeke çeke zor ile cennet ve rıdvân tarafına götürdüğümü ve halbuki onların: Bizi mehlekeden o gülistan ve me'mene niçin çekiyorsun? diye efgân ve nefîr içinde olduklarını sır gözüyle görüyorum; işte bu sebeble beni gülme tutuyor.[1] Bununla berâber sizde benim dediğimi anlıyacak ve âşikâre görecek fehim ve nazar, henüz zâhir olmadığından, Hak Teâlâ Hazretleri bana emir buyuruyor ki: "Bu esîrlere söyle ki, evvelen siz, askerler cem' ettiniz ve kendi şevketinize ve mertlik ve pehlivanlığınıza ve kesretinize i'timâd-ı küllî gösterdiniz; ve kendi kendinize biz, böyle yapalım ve müslümanları şöyle makhûr ve mağlûb edelim" dediniz ve kudretinizin fevkinde sizden daha kâdir görmediniz; ve kendi kahrınızın bâlâsında bir kâhir olduğunu bilmediniz. Lâ-cerem her ne tedbir eylediniz ise, bütün onun aksi vâki' oldu; havf içinde kalmış olduğunuz şu zamanda, yine o illetten tevbe ve rücû' etmemiş olduğunuzdan, nevmîd oldunuz; ve kendinizin fevkında bir kâdir görmüyorsunuz. / İmdi beni kuvvet ve şevket hâli içinde görüp, kendinizi benim makhûrum bildiniz; işler âsân olur ve hâl-i havf içinde benden ümîdinizi kesmeyiniz; zîrâ sizi bu korkudan kurtarmaya ve emîn etmeye kâdirim. Beyaz öküzden siyah öküz çıkarmaya kâdir olan kimse, siyah öküzden beyaz çıkarmaya da kâdirdir. Çünkü تُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَتُولِجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ وَ تُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَتُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ (Al-i İmrân, 3/27) Ma'nâ-yı şerîfi: "Allah Zü'l-Celâl Hazretleri geceyi gündüze ve gündüzü geceye idhâl eder; ve ölüden diri ve diriden ölü çıkarır." Şimdi bu esâret hâli içinde hazretimden ümîdinizi kesmeyiniz. Tâ ki sizin dest-gîriniz olayım. Zîrâ اِنَّهُ لاَ يَيْئَسُ مِنْ رَوْحِ اللّٰهِ اِلاَّ الْقَوْمُ الْكَافِرُونَ (Yûsuf, 12/87) Ya'nî "Allah Teâlâ'nın rahmetinden ancak kavm-i kâfirîn nâ-ümîddirler." Ve şimdi Hak Teâlâ Hazretleri buyurur ki: "Ey esîrler! Eğer mezheb-i evvelden rücû' eder ve havf u recâda beni görür ve şu içinde bulunduğunuz halde, kendinizi benim kahrımın makhûru müşâhede eyler iseniz, sizi bu korkudan kurtarırım. Sizin yağma ve telef edilen malınızı belki ez'âfiyle ve ondan daha iyisini yine size i'tâ ederim; ve sizi afv edip, devlet-i dünyâya devlet-i âhireti dahi makrûn kılarım." Abbâs (r.a.) dedi ki: "Tövbe ettim ve hâl-i sâbıktan rücû ettim."

Mustafâ (a.s.) buyurdu ki: "Bu ettiğin da'vâya Hak Teâlâ senden delîl istiyor." Şiir:

دعوي عشق كردن آسانست ليك آنرا دليل و برهانست

Tercüme: "Aşk da'vâsında bulunmak kolaydır; lâkin o da'vâya delîl ve burhân ister."

Abbâs (r.a.) dedi: "Bismillah, ne emir buyuruyor ve nasıl delîl taiep ediyorsun?" Cenâb-ı Risâlet-penâh buyurdular ki: "Eğer müslüman olmuş isen ve kuvvet-i İslâm'ı arzû ediyor isen, sende olan mallardan bir kısmını leşker-i İslâm'a îsâr et ki, İslâm askeri kuvvet bulsun." Abbas (r.a.) dedi: "Yâ Resûlallah; benim nem kalmıştır? Hepsini yağma etmişler ve bir eski hasır bırakmamışlardır." Resûl (a.s.v.) Efendimiz buyurdular ki: "İşte gördün mü? Sıdk üzre olmadın ve hâl-ı sâbıktan / rücû' etmedin. Ne kadar malın olduğunu ve nereye sakladığını ve kime emânet eylediğini ve hangi mahalle gömdüğünü söyliyeyim mi?" Abbâs: "Hâşâ!" dedi. Cenâb-ı Peygamber buyurdu: "Senin şu kadar mâl-i muayyenin vardır; onu vâlidene emânet edip, filan mahalle gömdün; ve vâlidene vasiyyet edip dedin ki: Eğer avdet edersem, bana malımı iâde eylersin; ve eğer geri dönmezsem şu kadarını filan işe harc edersin ve bu kadarını filâna verirsin ve şu kadarı da senin olur." Vaktâki Abbâs (r.a.) bunu işitti, parmağını kaldırıp sıdk-ı tamâm ile îmân getirdi ve dedi: "Ey Peygamber! Ben kendimce zannettim ki, mülûk-i mütekaddimeden Hâmân ve Şeddâd ve Nemrûd ve gayrileri gibi, devr-i felekden sana bir ikbâl teveccüh etmiştir. Bunu buyurduğun vakit anladım ki, bu ikbâl bâtınî ve ilâhî ve rabbânîdir." Mustafâ (s.a.v.) buyurdu: "Doğru söyledin, bu defa bâtınında olan şekk zünnârını kopardığını işittim; ve onun sadâsı benim sem'ime vâsıl oldu. Benim ayn-ı cânda gizli bir kulağım vardır. Her kim şek ve küfür zünnârını parçalar ise, ben onu gizli kulağım ile işitirim ve onun koparılmasının sesi benim cânımın kulağına erişir. Şimdi senin sıdkın ve îmân getirmen, hakîkattir.

Bu tefsîri Emîr Pervâne'ye[2] onun için söyledim ki, sen mukaddemâ "Kendimi ve akl ve re'y ve tedbîrimi İslâm'ın bakâsı ve kesreti maksadına fedâ edeyim tâ ki İslâm pâyidâr olsun" diyerek müslümanlara siper olmuş idin. Vaktâki kendi re'yini beğendin ve Hakk'ı görmedin ve her şeyi Hak'dan bilmedin, imdi Hak Teâlâ o

sebebin aynını ve kemâl-i sa'yi sebeb-i noksân-ı İslâm kıldı. Zîrâ sen Tatarlar ile bir olup, Şamlıları ve Mısırlıar'ı / ifnâ etmek ve vilâyet-i İslâm'ı harâb eylemek için muâvenet ettin.[3] İslâm'ın bakāsına âit olan o sebebi, Hak Teâlâ sebeb-i naks-ı İslâm eyledi. İmdi, bu halde yüzünü mahall-i havf olan Hakk'a çevir ve arz-ı ihlâs eyle ki seni bu fenâ halden, ya'nî havfdan, halâs eylesin; ve her ne kadar seni öyle bir tâatten böyle bir ma'sıyete atmış ise de, Hak'dan ümîd kesme! O tâatı sen kendinden gördün, onun için bu ma'sıyete düştün. Şimdi bu ma'sıyet içinde dahi ümîdini kesme ve tazarru' eyle ki, o tâattan ma'sıyet peydâ eden Hak Teâlâ, bu ma'sıyetten de tâat peydâ etmeğe ve sana tövbe müyesser edip, senin yine müslümanların kesretine sa'yin ve müslümanlığa zahîr olman esbâbını ihzâra kādirdir. Ümîdini kesme ki, Hak Teâlâ اِنَّهُ لاَ يَيْئَسُ مِنْ رَوْحِ اللّٰهِ اِلاَّ الْقَوْمُ الْكَافِرُوْنَ buyurur.[4] (Yûsuf, 12/87) İşte benim garazım bu idi. Tâ ki o bunu / anlasın ve bu halde sadakalar versin ve tazarru' kılsın. Zîrâ emîr, hâl-i âlîden hâl-i süflîye düşmüştü. Bu hâl-i dûn içinde ümîd-vâr olması lâzımdı. Hak Teâlâ Hazretleri mekkârdır; güzel sûretler gösterir, fakat onun içinde fenâ sûretler olur. Tâ ki bir adam, re'y-i mahbûb ettim ve fiil-i mergûb işledim diye mağrûr olmasın. Eğer ki herşey göründüğü gibi olsa idi, öyle bir nazar-ı tîz-i münevver ve mü-nevvir ile Nebiyy-i Zî-şânımız (s.a.v.) Efendimiz اللهم ارنا الاشياء كما هي Ya'nî "Ey Allah'ım eşyâyı bize olduğu gibi göster!" buyurmazlardı. Güzel görürsün, halbuki hakîkatte, o çirkindir; çirkin görürsün halbuki hakîkatte o latîftir. Binâenaleyh Nebiyy-i Zî-şânımız Efendimiz, herşeyi bize nasıl ise öyle göster, tâ ki tuzağa düşmeyelim ve dâimâ şaşırmayalım, diye duâ etmiştir. Şimdi, gerçi senin re'yin mahbûb ve rûşendir; velâkin o Nebiyy-i Zî-şânın re'yinden daha mahbûb ve parlak değildir. O böyle söyledi. Sen dahi herbir tasavvura ve herbir re'ye i'timad etme, tazarru' kıl ve hâif ol! İşte benim garazım bu idi. Ve o bu âyet-i kerîmeyi ve bu tefsîri kendi re'y ve arzûsuna göre te'vîl etti. Halbuki bizim asker sevk ettiğimiz bu sâatte kendi re'yimize ve o askerlere i'timâd etmemeliyiz. Ve eğer mağlûb olur isek, o korku ve çâresizlik içinde dahi O'ndan ümîdi kesmemelidir. Söz vefk-ı murâdım üzerine idi; ve garazım dahi bu söylediğimiz idi.

İKİNCİ FASIL

Birisi "Mevlânâ söz söylemez" der idi. İşte bugün söyledim. Benim hayâlim, âkıbet bu şahsı yanıma getirdi. Benim bu hayâlim, nasılsın, ne haldesin? diye ona bir söz söylemedi. Hayâlim söz söylemeksizin onu buraya cezb etti. Eğer benim hakîkatim, onu söz söylemeksizin cezb eder ve başka bir yere götürürse, şâyân-ı taaccüb değildir. Söz hakîkatin sâyesi ve fer'idir. Mâdemki bir sâye cezb ediyor; hakîkatin cezb eylemesi bi-tarîk-ı evlâdır. Söz bahânedir. İnsanı insana cezb eden söz değil, o cüz'-i münâsibdir. Bir kimsede bir nebî veyâ velîden bir cüz' olmayınca, onda yüzbin mu'cize ve beyân ve kerâmât görse, aslâ nisbet-i fâide hâsıl olmaz. İşte bu cüz'dür ki cûş ve bî-kararlık içinde tutar.[5] Eğer bir çöpte kehrübânın cüz'üne mensûb bir şey bulunmasa, aslâ kehrübâ cânibine müncezib olmaz. O cinsiyet onların arasında hafîdir, görünmez./Bir âdemi, her bir şeyin hayâli, o şey tarafına götürür. Hayâl-i bağ bağa, dükkânın hayâli dükkâna sevk eder./Velâkin bu hayâlât içinde gizli bir tezvîr vardır. Görmez misin ki filân mahalle gidip pişman olursun; ve orada fâide bulurum zannettim, bulamadım, dersin. İmdi bu hayâlât, kadınların çarşafları gibidir ve çarşafların içinde bir kimse mahfîdir. Vaktâki hayâlât ortadan kalkar ve hakâyık örtüsüz ve hayâlsiz âşikâr olur; işte o vakit kıyâmet olur. Hal böyle olan bir mahalde, nedâmet kalmaz. Seni cezb eden her hakîkat, o hakîkatten başka bir şey değildir; ancak o hakîkattir ki seni cezb eyler. يَوْمَ تُبْلَى السَّرَائِر (Târık, 86/9) [Sırların ortaya çıkarılıp yoklanacağı gün...] âyet-i kerîmesinin ma'nâsı bu dediğimdir. Hakîkatte cezb eden birdir; fakat müteaddid görünür. Görmez misin ki bir âdem gûnâgûn, yüz şey arzû eder. Meselâ tutmaç isterim[6], börek isterim, helva isterim, yahni isterim, meyve isterim, hurma isterim ve incir isterim der; ve bunları ta'dâd ile lisâna getirir. Velâkin onun aslı açlıktır ve o da birdir. Görmez misin ki bir şeyden doyunca, bunların hiçbirisi lâzım değildir,[7] der. Binâenaleyh ma'lûm oldu ki, on ve yüz yoktur; belki bir vardır. /وَمَا جَعَلْنَا عِدَّتَهُمْ إِلاَّ فِتْنَةً (Müddesir, 74/31) Ya'nî "Halkın bu ta'dâdı fitnedir". Meselâ halkın bu birdir ve onlar yüzdür, ya'nî velîye birdir ve

halk-ı kesîre yüzbindir demeleri fitne-i azîmedir. وَمَا جَعَلْنَا عِدَّتَهُمْ اِلاَّ فِتْنَةً (Müddesir, 74/31). [Ya'nî "Onların sayılarını ancak bir fitne kıldık"] Hangi yüz, hangi elli, hangi altmış veyâ yüzbinden bahsediyorsun? Sen şimdi o halk-ı kesîre altmış veyâ yüz veyâ bin diyorsun ve velîye bir. Halbuki onlar hiçtir; ve bu, bin ve yüz, binlerce bindir. قليل اذا عدوا كثيرا اذا شدو ya'nî "Sayılınca azdır, fakat kuvvet ve mukâvemete gelince çoktur."

Pâdişâhın biri, bendelerinden birisine yüz kişilik ekmek vermiş idi. Askerleri münfail oldular. Pâdişâh içinden: "Bir gün gelir ben size gösteririm, niçin böyle yaptığımı anlarsınız" dedi. Vaktâki muhârebe oldu, hepsi kaçtılar; ve o bende münferiden düşmana kılıç çaldı. Pâdişâh dedi: "İşte bu maslahat için temyîzini i'tirâzdan ârî kılan ve dinde bir muâvin arayan adam lâzımdır". Din yârşinâslıktır, ammâ bir kimse ömrünü temyîz sâhibi olmayanlar ile geçirirse, onun mümeyyizesi zayıf olup yâr-ı dîni tanıyamaz. Sen bu vücûdu besledin, ammâ onda temyîz yoktur. Temyîz o insanda gizli bir sıfattır. Görmez misin ki bir mecnûnun dahi, cesedi, eli ve ayağı vardır, velâkin temyîzi yoktur; ve her mülevvese elini uzatır, alıp yer; ve eğer bunun vücûdunda o temyîz zâhir olsaydı, necâseti tutmaz idi.[8] Binâenaleyh ma'lûmumuz oldu ki, temyîz sende bir latîf ma'nâdan ibârettir. Halbuki sen gece gündüz o, bî-temyîz olan vücûdu beslemeğe meşgûl olmuşsun. Müdâfaaten dersin ki: Temyîz bu vücûd ile kâimdir. Ben de derim ki: Bu vücûd dahi, o temyîz ile kâimdir. Nasıl olur ki, külliyyen bu vücûdu tî-mar edip temyîzi tamâmiyle mühmel bırakmışsın. Belki bu vücûd, o temyîz ile kâimdir; / ve o, vücûd ile kâim değildir. O nûr, bu göz ve kulak 15
vesâire pencerelerinden hârice münteşir olur. Eğer bu pencereler olmasa, başka pencerelerden zâhir olur. Bu hâl güneş mevcûd iken, güneşi göreceğim diye, çerâğ getirmene benzer. Hâ-şâ, eğer çerâğ getirmesen, güneş kendisini gösterir. Çerâğa ne hâ-cet vardır! اِنَّهُ لاَ يَيْئَسُ مِنْ رَوْحِ اللّٰهِ (Yûsuf, 12/87) [Ya'nî "Zîrâ kâfir kavimden başkası Allâh'ın rahmetinden ümit kesmez."] Âyet-i kerî-mesi mûcibince Hak'dan ümîd kesmemelidir. Ümîd, tarîk-i eymenin başıdır. Eğer yola girmiyor isen, bârî yolun başını bekle! Eğri-lik ettim deme; doğruluk cânibini tut! Hiç eğrilik kalmasın. Doğruluk, Mûsâ (a.s.)ın asâsı gibidir. O eğrilikler de sihirlere benzer;

doğruluk geldiği vakit, hepsini yer. Eğer eğrilik etmiş isen, kendine etmişsin, senin fenâlığından ona ne? Şiir:

مرغي كه بران كوه نشست و بر خاست بنكر كه دران كوه چه افزود چه كاست

Nazmen tercüme: "Dağa bir kuş konup da uçsa eğer

Dağa noksan, ziyâdelik gelmez"

Doğru olunca, o eğriliklerin cümlesi kalmaz. Sakın ümîdi kesme! Pâdişahlar ile musâhabet, baş gitmek ihtimâli olmasından dolayı muhâtaralı değildir. Baş bugün olsun, yarın olsun gitmeğe müstaiddir; fakat o, bu yüzden muhâtaralıdır ki, onlar, kuvvetlenip ejderhâ olmuşlardır. Bir kimse bunlar ile sohbet edip, onlara muhabbet ederek mallarını kabul edince, onların mizâcına göre söz söylemek ve gönüllerini gözeterek fenâ re'ylerini kabul etmek îcâb eder. Ona muhâlif söylenemez. İşte bu yüzden hatar-nâkdir. Zîrâ dîne zarar verir. Onların tarafını ma'mûr edince, asıl olan diğer taraf sana yabancı olur. Ne kadar o tarafa gider isen cânib-i ma'şûk olan bu taraf senden o kadar i'râz eder; ve sen ne kadar ehl-i dünyâ ile sulha râgıb olur isen / o sana o kadar huşûnet gösterir. من اعان ظالما سلطه الله عليه Ya'nî "Kim ki zâlime muîn olur ise, Allah Teâlâ o zâlimi onun üzerine musallat kılar". Çünkü öyledir diye sen onun tarafını ihtiyâr eylersin. Mâdemki sen onun tarafına gidiyorsun, Hak Teâlâ âkıbet onu sana musallat eder. Herkes deryâdan cevherler ve pek çok kıymetli şeyler çıkardıkları halde, senin bir mikdar suya veyâ bir testiye kānî' olman şâyân-ı teessüftür. Deryâdan su almanın ne kıymeti vardır. Hiç âkıller bununla iftihâr eder mi? Belki âlem bir köpüktür; ve bu deryânın suyu ise evliyânın ilimleridir. Gevher nerededir? Bu âlem pür-hâşâk köpüktür. Velâkin o dalgaların tekallübü ve deryânın cûşişi ve dalgaların hareketi münâsebetiyle o köpük, o toprak güzelleşir, letâfet kesb eder. Nitekim Hak Teâlâ buyurur: زُيِّنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَاءِ وَالْبَنِينَ وَ الْقَنَاطِيرِ الْمُقَنْطَرَةِ مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ وَالْخَيْلِ الْمُسَوَّمَةِ وَالْأَنْعَامِ وَ الْحَرْثِ ذَالِكَ مَتَاعُ الْحَيَوةِ الدُّنْيَا (Al-i İmrân, 3/14) Ya'nî "Kadın ve oğullar ve kantarlar ile altın ve gümüş ve tâmmü'l-hilka hünerli ve nişanlı atlar ve deve ve öküz ve koyun ve ekin şehvetine ve arzûsuna muhabbet, nâs için tezyîn kılındı; işte hayât-ı dünyânın metâı!" İmdi Cenâb-ı Hak "züyyine" ["tezyîn kılındı"] buyurmuş olduğundan o,

yalnız güzel değil, belki güzellikte nihâyet mertebededir.[9] Ve onun letâfeti mahall-i dîğerden olur. Kalp akçe, boyanmış altındandır. Ya'ni bu dünyâ köpüktür, kalptır, bî-kadr ü kıymettir. Biz onun boyanmış altınıyız. Zîrâ "züyyine li'n-nâs" ["nâs için tezyîn kılındı"] buyruldu. Niçin? der isen, âdem Hakk'ın usturlâbıdır. Velâkin bir müneccim lâzımdır ki usturlâbı bilsin; usturlâb sebzeci veyâ bakkalda da bulunabilir; fakat ondan ne istifâde eder? Veyâ ahvâl-i feleki ve onun devrânını ve burûcu ve onun te'sîrâtını / ve inkılâbâtını, ilâ-gayri-zâlik ne bilir? Binâenaleyh usturlâb, müneccim hakkında fâidelidir. Zîrâ من عرف نفسه فقد عرف ربه ya'nî "Nefsini bilen Rabbini bilir." Bunun gibi bu bakır usturlâb ahvâl-i felekin âyînesidir; ve وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ (İsrâ, 17/70) [Ya'nî "Andolsun biz, Âdemoğullarına izzet ve şeref verdik."] âyet-i kerîmesi mûcibince vücûd-ı âdemî, Hakk'ın usturlâbıdır. Mâdemki Hak Teâlâ onu kendine âlim ve dânâ ve âşinâ kılmıştır, kendi vücûdunun usturlâbından tecellî-i Hakk'ı ve Cemâl-i bî-çûnu dem-be-dem, lemha-be-lemha görür; ve o cemâl aslâ bu âyîneden hâlî olmaz. Hakk'ın kulları vardır ki, onlar kendilerini [hikmet] ve ma'rifet ve kerâmât ile setr ederler. Her ne kadar halkta, onları görebilecek nazar mevcûd değil ise de, yine onlar şiddet-i gayretlerinden tesettür ederler. Nitekim Mütenebbî söyler. Beyit:

لبسن الو شي لا متجملات ولكن كي يصن به الجمالا

Tercüme: "Mahbûbeler tezeyyün ve tecemmül kasdı olmaksızın, câme-i rengîn telebbüs ettiler; velâkin onunla hıfz-ı cemâl mümkin olur mu?"

•

ÜÇÜNCÜ FASIL

•

Emîr Pervâne: "Gece gündüz, cân u dilim zât-ı hazretlerine merbûttur. Velâkin fenâ meşgûliyetler ve Moğol mesâili, huzûr-ı şerîflerine gelmeye mâni' oluyor", dedi.

Hz. Pîr cevâben buyurdular ki: Bu işler dahi kâr-ı Hak'dır. Zîrâ müslümanlığın emn ü emânına sebebdir. Müslümanları hoşnûd etmek ve birkaç müslümanın benim ile berâber tâata meşgûl olmaları için mâlen ve bedenen kendini fedâ etmişsin; binâenaleyh

bu da kâr-ı hayr ve ibâdet-i Hak'dır. Ve mâdemki Hak Teâlâ sizin için böyle bir kâr-ı hayra meyil ihsân etmiştir, bu kâra fart-ı rağbet, delîl-i inâyetdir. Vaktâki bu meyilde bir fütûr vâki' olursa, inâyetsizlik alâmetidir. Zîrâ Hak Teâlâ onun sevâb ve derecât-ı âliyeye müstehak olmaması için, böyle bir hayr-ı azîmin zuhûr sebebini dilemez. Şuna benzer ki: Hamam sıcaktır, onun o sıcaklığı ot, odun, tezek ve sâire gibi külhan âlâtındandır. Hak Teâlâ birtakım / esbâb peydâ eder ki, eğer o esbâb sûrette kabîh ve mekrûh olsa bile, onun hakkında inâyet olur. O hamam gibi sıcak olur ve onun fâidesi halka erişir.

Bu sırada yârân kapıdan içeriye girdiler, Cenâb-ı Pîr-i destgîr (kaddesallâhü bi-sırrihi'l-münîr) efendimiz hazretleri bervech-i âtî i'tizâr buyurdular:

Ben size kıyâm etmem ve söz söylemem ve istifsâr-ı hâtır eylemem. Bu hâl, ihtirâm olur. Zîrâ her şeyin ihtirâmı, o vaktin îcâbı vech ile olur. Namazda peder ve birâdere ta'zîm etmek ve hatırlarını sormak câiz değildir. Ehibbâ ve akrabâsına namazda iltifât etmemek, ayn-ı iltifat ve nevâziştir. Onların yüzünden tâat ve istiğrâkdan cüdâ olup, teşvîşe düşmediğinden, onlar da ikâb ve itâba müstehak olmazlar. Binâenaleyh mûcib-i ukûbetleri olan bir şeyden tevakkî ettiği için, ayn-ı iltifat ve nevâziş olur.

Cenâb-ı Pîr-i dest-gîre, "Hak Teâlâ'ya namazdan daha yakın bir şey var mıdır?" diye Emîr Pervâne suâl etti. Cevâben buyurdular ki:

Namazdır; fakat yalnız bu sûretten ibâret değildir. Bu, namazın kalıbıdır. Zîrâ bu namazın bir evveli ve bir âhiri vardır. Ve evvel ve âhire mensûb olan şey kalıptır. Çünkü tekbîr, namazın evveli ve selâm, âhiridir. Ve şehâdet dahi böyledir. Şehâdet, yalnız lisânen söylenen değildir. Zîrâ onun için dahi bir evvel ve bir âhir vardır. Ve harf ü savta gelen herbir şey için evvel ve âhir vardır. O sûret kalıptır. Onun cânı bî-çûn ve bî-nihâyedir. Ve onun evvel ve âhiri olmaz. Nihâyet bu namazı enbiyâ ve evliyâ ızhâr etmişlerdir. Şimdi bu namazı ızhâr eyleyen bu Peygamber böyle buyuruyor: لي مع الله وقت لا يسعني فيه نبي مرسل و لا ملك مقرب Ya'nî "Benim Hak Teâlâ hazretleriyle bir vaktim vardır ki, oraya nebiyy-i mürsel ve melek-i mukarreb sığmaz." İmdi ma'lûmumuz oldu ki,

namazın cânı yalnız bu sûret değildir. Belki bir istiğrâk ve bîhûşluktur ki, bütün bu sûretler, hâricde kalır ve oraya sığmaz. Oraya ma'nâ-yı mahz olan Cebrâîl (a.s.) bile sığmaz. Mevlânâ Bahâeddîn Veled (kuddise sırruhü'l-azîz) hazretlerinden hikâye olunur ki: Bir gün ashâb onu / müstağrak buldular. Namaz vakti geldi. Mürîdândan ba'zıları, namaz vakti gelmiştir, diye Mevlânâ'ya seslendiler. Mevlânâ birşey söylemedi ve onlara iltifat eylemedi. O mürîdân kalkıp namaza meşgûl oldular. İki mürîd şeyhe muvâfakatla namaza durmadılar. Namazda olan mürîdlerden Hâcegî nâmındaki birisine sır gözüyle ayân gösterdiler ki, namazda olan cümle ashâbın arkaları, imamla berâber kıbleye gelmiş idi; ve şeyhe muvâfakat etmiş olan iki mürîdin yüzleri kıbleye müteveccih idi. Zîrâ şeyh; موتوا قبل ان تموتوا [Ya'nî " Ölmeden önce ölünüz!"] hükmünce "mâ" ve "men" den, ya'nî bizlikten ve benlikten geçip ve kendi kendinden fenâ bulup, nûr-i Hak'da müstehlek oldu; ve artık o, nûr-i Hak olmuştur. Ve her kim ki arkasını nûr-i Hakk'a dönüp, yüzünü duvara çevire, muhakkak sûrette arkasını kıbleye döndürmüş olur. Çünkü o, kıblenin cânı olmuştur. Evet kıblenin cânı odur. Bu halkın yüzlerini çevirdiği kıbleyi Peygamber binâ etmiştir. O evi o binâ ettiği için, kıble-gâh-ı âlem olmuştur. İmdi onun zât-ı şerîfinin kıble olması, bi-tarîk-ı evlâdır. Çünkü onun yüzünden kıble olmuştur.

Mustafâ (a.s.v.) Efendimiz, ashâbdan birisine: "Seni çağırdım, niçin gelmedin?" diye itâb buyurdular. "Namaz ile meşgûl idim" diye cevap verdi. Nihâyet, seni çağıran ben değil miyim?" buyurdular. "Ben bîçâreyim", diye cevap verdi. Buyurdular ki: İyidir, eğer cemî'-i evkatta dâimâ bîçâre olursan, her bir hâl içinde, hattâ kudret hâlinde bile, acz hâlinde olduğu gibi, kendini bîçâre görürsün. Zîrâ senin kudretinin fevkında bir kudret vardır; ve sen cemî'-i ahvâlde makhûr-ı Hak'sın; senin hâlin iki kısım değil midir? Ba'zan bî-çâre ve ba'zan bâ-çâre. Nazarını onun kudretine atf et ve dâimâ kendini bîçâre ve âciz ve miskin bil! Değil yalnız zayıf olan âdem, belki arslanlar, kaplanlar ve timsahlar dahi, bütün onun bîçâre ve lerzânıdırlar; ve gökler ve yerlerin kâffesi bîçâre / ve O'nun hükmünün müsahharıdırlar. O bir pâdişâh-ı azîmdir. O'nun nûru, ayın ve güneşin nûru gibi değildir. Zîrâ onların vücûdu ile bir şey yerinde durur; fakat onun nûru bî-perde zâhir olunca, ne âsumân kalır, ne zemîn, ne güneş ve ne de ay. O pâdişahtan başka kimse

kalmaz. كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ اِلاَّ وَجْهَه (Kasas, 28/88) [Ya'nî "Onun vechinden başka herşey helâk olucudur."]

Pâdişâhın biri bir dervişe dedi ki: Sana dergâh-ı Hak'da tecellî ve kurb hâsıl olduğu vakit, beni hatırla! O dervîş cevap verdi: Va'-tâki ben o hazrete vâsıl olurum ve onun âfitâb-ı cemâlinin tâbı, bana mün'akis olur, kendimi bilemem; seni nasıl hatırlayabilirim? Fakat Hak Teâlâ bendesine inâyet edip, kendisinde müstağrak kıldığı vakit, her kim ki onun eteğini tutar ve ondan hâcet talep eyler ise, o zâtın nezd-i Hak'da, bahs ve arz eylemesine hâcet kalmaksızın Cenâb-ı izzet onun matlûbunu is'âf buyurur.

Menkûldür: Bir pâdişâhın pek hâs ve ziyâde mukarreb bir bendesi vardı. O bende sarây-ı pâdişâhîye gitmek kasdında bulunduğu vakit ehl-i hâcet pâdişâha takdîm etmesi için arz-ı hallerini ona verirlerdi ve o da cüzdanına vaz' eyler idi. Huzûr-ı pâdişâhîye gidince, cemâl-i pâdişâhın tâbı ona tesîr eder ve pâdişâhın huzûrunda medhûş bir halde yıkılır idi. Pâdişâh acabâ bu benim müstağrak-ı cemâlim ve medhûşumun nesi vardır diye aşk-bâzlık tarîkı ile elini onun koynuna ve cebine ve cüzdanına sokup, o arz-ı halleri bulur ve herkesin hâcâtını, onların zahrına yazar ve yine cüzdanına vaz' ederdi. O bende, arz etmeksizin bütün işler görülür ve onlardan birisi reddolunmazdı. Belki onların matlûbu muzâaf ve taleblerinden ziyâde olarak husûl bulur idi. Sâhib-i hûş olan diğer bendegân, ehl-i hâcetin istirhâmâtını, hazret-i pâdişâha arz edemezler ve arz ettikleri yüz iş ve hâcetten birisi nâdiren is'âf olunurdu.

•

DÖRDÜNCÜ FASIL

•

Birisi, burada birşey unutmuşum, dedi.

Cenâb-ı Pîr-i dest-gir buyurdular ki: Âlemde birşey vardır ki o, unutulmağa lâyık değildir. Eğer her şeyi unutup, onu unutmaz isen, mahzûr yoktur. Ve eğer cümleyi tahattur edip îfâ etsen ve unutmasan ve onu unutsan, / hiçbir şey yapmamış olursun. Bu o, benzer ki, pâdişah seni bir hizmet-i muayyene ile bir karyeye gönderse ve diğer yüz hizmeti terk etsen, eğer i'zâmından maksûd

olan hizmeti terk etmez isen, hiçbir şey terk etmemiş gibi olursun. İmdi insan bu âleme bir hizmet-i muayyene için gelmiştir; ve maksûd odur. O hizmeti terk etmeyince, hiçbir şeyi terk etmemiş gibi olursun. اِنَّا عَرَضْنَا الْاَمَانَةَ عَلَي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَالْجِبَالِ فَاَبَيْنَ اَنْ يَحْمِلْنَهَا وَاَشْفَقْنَ مِنْهَا وَ حَمَلَهَا الاِنْسَانُ اِنَّهُ كَانَ ظَلُوماً جَهُولاً (Ahzâb, 33/72) Ya'nî "Biz emâneti, semâvât ve arza ve dağlara arz ettik. Onlar o emâneti yerine getiremiyecekleri havfiyla onu yüklenmekten ibâ edip, ref'ini ricâ ettiler. Onu insan yüklenmekle zalûm ve cehûl oldu." Hak Sübhânehû ve Teâlâ, o emâneti göklere arz ettik, kabûl edemedi, buyuruyor. Nazar eyle ki, o göklerden ve yerlerden bu kadar hıdemât-ı muhtelife zuhûra geliyor ki, akıl onda hayrân olur. Taşları la'l ve ya'kût eyler. Dağları, altın ve gümüş menba'ı eder. Nebât için zemîni cûşa getirir ve ihyâ eyler ve cennet-i Adn misli kılar. Zemîn dahi, hubûbâtı ahz edip meyve verir ve maâyibi setr eyler; ve şerhe gelemeyen yüzbinlerce acâibi alır, verir. Ve dağlar dahi böylece maâdin-i muhtelife hâsıl eyler; bütün bunları yaparlar. Fakat insana mahsûs olan bir hizmet onların elinden gelmez. Hak Teâlâ وَ لَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي اٰدَمَ (İsrâ, 17/70) [Ya'nî "Andolsun biz, Ademoğullarına izzet ve şeref verdik."] buyurmuş; ولقد كرمنا السموات والارض [Ya'nî "Andolsun biz, göklere ve arza izzet ve şeref verdik."] buyurmamış olduğu için, o bir hizmet ancak insanda zâhir olur. İmdi ne yerin ve ne göğün ve ne de dağların yapamadıkları o bir hizmet insandan zâhir olunca, o zalûmluk ve cehûlluk ondan müntefî olur. Eğer sen der isen ki: "Ben o hizmeti yapmıyorum ammâ, benden bu kadar hıdemât-ı muhtelife husûle geliyor". Derim ki, insanı o hıdemât-ı muhtelife için yaratmamışlardır. Bu ona benzer ki sen pûlâd-ı hindîden ma'mûl / ve pâdişahların hazînesinde misli bulunmayan gâyet kıymetli bir kılıcı alıp, ben bunu muattal bırakmıyorum, böyle bir hizmet îfâ ediyorum diye tefessüh etmiş bir öküzün etinde satırlık hizmetinde kullanıyorsun; veyâhut bir altın tencere getirmişsin, onda şalgam pişiriyorsun. Halbuki onun bir habbesinden yüz tencere satın alınır. Yâhut mücevher bir bıçağı, muattal bir halde bırakmıyorum, iş görüyorum ve kabak ta'lîk ediyorum diye, bir kırık kabağa çivi yapıyorsun. Bu haller cây-ı hande ve teessüf olmaz mı? O kabağın lâyıkı, kıymeti bir puldan ibâret bulunan bir tahta veyâ demir çivi iken, yüz altın kıymetindeki bir bıçağı, bu işte isti'mâl etmek ne akıldır! Hak Teâlâ,

sana azîm kıymet takdîr etmiştir. Nitekim buyurur: اِنَّ اللّٰهَ اشْتَرٰى مِنَ الْمُؤْمِنِيْنَ اَنْفُسَهُمْ وَاَمْوَالَهُمْ بِاَنَّ لَهُمُ الْجَنَّةَ (Tevbe, 9/111) Ya'nî "Allah Teâlâ mü'minlerden nefislerini cihâda ve mallarını sadaka ve infâka sarfedenlere bi'l-mukâbele cennet i'tâsıyla müşterî oldu.[10] Şiir:

تو بقيمت وراي دو جهان چه كنم قدر خود نميداني

Tercüme: "Sen kıymetce iki cihânın verâsındasın; ne yapayım kendi kadrini bilmiyorsun." Mısra':

مفروش خويش ارزان كه تو بسي كرانبهائ

Tercüme: "Kendini ucuz satma; zîrâ sen çok ağır bahâlısın."

Hak Teâlâ buyurur ki: Ben sizi ve evkât ve enfâs ve emvâl ve rûzgârınızı satın aldım. Eğer bana sarf eder ve bana verir iseniz, onun bahâsı cennet-i câvidândır. İşte benim indimdeki kıymetin budur. Eğer sen kendini cehenneme satar isen, kendine zulm etmiş olursun. Bu tıpkı bir adamın yüz altın kıymetindeki bir bıçağı duvara çakıp, ona bir kabak veyâ testi asmasına benzer. Sen i'tizâr edip dersin ki: Ben kendimi âlî hizmetlere meşgûl ediyorum; fıkıh ve hikmet / ve tıb ve mantık ve nücûm vesâire gibi ulûmu tahsîl eyliyorum. Cevâb veririm ki: Bunların cümlesi kendin içindir. Eğer fıkıh tahsîlinde isen bunu, elinden ekmeğini bir kimse kapmasın ve elbiseni yırtmasın ve seni öldürmesin, tâ ki selâmetle yaşayasın diye öğreniyorsun. Ve eğer nücûm tahsîl ediyorsan, ahvâl-i felek ve onun te'sîrâtı ve zemîndeki bolluk ve kesatlık emn ü havf, hep senin ahvâline taalluk eder ve senin içindir. Ve yıldızların sa'd ve nahsından senin tâli'in müteessirdir. Bu da senin içindir. Teemmül edersen asıl sensin ve bunlar bütün senin fer'indir.[11] Ve senin fer'inin bu kadar tafsîli ve acâibâtı ve ahvâli ve bü'l-aceb ve bî-nihâye âlemleri olunca, nazar et ki, aslının ahvâli ne olur? Ve senin fer'lerinin urûc ve hubût ve sa'd ve nahs ve nef' ve darrı olunca, sen ki asılsın, kendine nazar et, âlem-i ervâhda ne urûc ve hubût ve sa'd ve nahs ve nef' ve darr olur. Nitekim filân rûhun o hâssiyyeti vardır ve ondan bu zâhir olur ve filân işe yarar. Senin için âlemde, bu hâb u hor gıdâsından başka, nûr-ı Hak'-dan bir gıdâ vardır ki; ابيت عند ربي يطعمني و يسقيني [Ya'nî "Rabb'imin yanında geceelerim; O beni yedirir ve içirir"] onun burhânıdır. Bu âlemde o gıdâyı unutmuş ve bu gıdâ ile meşgûl olmuşsun; ve gece

ve gündüz teni beslersin. Nihâyet bu ten senin atındır ve bu âlem onun ahırıdır. Atın gıdâsı, binicinin gıdâsı olamaz. Onun meyli hâb u hor ve tena'umadır. Sebebi odur ki, hayvanlık ve behîmelik sana galebe etmiştir. Sen atın üstünde, atların ahırında kalmışsın; ve âlem-i bakânın pâdişahları ve emirlerinin safında makâmın yoktur; gönlün oradadır. Fakat ten gâlib olunca, tenin hükmüne girip ona esîr olmuşsun. Nitekim Mecnûn Leylâ'nın şehrine kasd edip, aklı başında oldukça devesini o tarafa sürdü.[12] Vaktâki, bir lahza, Leylâ'ya müstağrak olup / kendini ve devesini unuttu; devesinin köyde bir yavrusu olduğundan, fırsat bulup geri döndü ve köye vâsıl oldu. Mecnûn kendine gelince, iki günlük yoldan geri dönmüştü. Böylece üç ay yolda kaldı. Âkıbet bu deve benim belâmdır diye bağırıp, deveden aşağıya atladı ve mâşiyen gitti ve dedi: Şiir:

هوي ناقتي، خلفي و قدامي الهوي و اني و اياها لمختلفان[13]

Nazmen tercüme: "Devemin arkadadır meyli; benimki önde.
İki sevdâ-yı muhâlif arasında kaldım."

Seyyid Burhâneddin (k.s.)[14] söz söyler idi. Birisi dedi ki: Senin medhini filân kimseden işittim. Buyurdular ki: Göreyim o filân nasıl adamdır; onun beni tanıyıp medh edecek mertebesi var mıdır? Eğer o, beni söz ile tanımış ise, şu halde beni tanımamıştır. Zîrâ bu söz ve bu harf ü savt ve bu dudak ve ağız kalmaz; bütün bunlar arazdır. Ve eğer fiil ile tanımış ise, yine böyledir. Ve eğer benim zâtımı tanımış ise, o vakit bilirim ki, o benim medhimi edebilir; ve o medh, benim medhim olur.

Hikâye: Pâdişâhın biri oğlunu ehl-i hünerden bir tâifeye tevdî' etmiş ve onlar, ona ilm-i nücûm ve reml ve tıb ve sâire öğretmiş idiler. Çocuk kemâl-i hamâkat ve belâdetiyle berâber, tamâmiyle üstâd olmuştu. Birgün pâdişah yüzüğünü avucunun içine koyup, oğlunu imtihânen: "Gel avcumun içinde ne olduğunu söyle!" dedi. Çocuk cevap verdi ki: "Elinde tuttuğun müdevverdir, sarıdır, mücevvefdir ve ma'denîdir." Pâdişah dedi: "Mâdemki doğru nişanlar verdin, binâenaleyh böyle bir şeyin ne olabileceğine de hükm et!" Çocuk: "Kalbur olmak gerektir" cevâbını verdi. Pâdişah dedi: 25
"Ukûlü hayrân edecek derecede / dakîk nişanlar verdin. Bu kadar tahsîl ve dâniş kuvveti nereye gitti? Kalburun avuç içine sığamıya-

eağını takdîr edemedin."

Şimdi ehl-i zamânın ilimleri de böyledir. Ulûmda kılı kırk yararlar, kendilerine taalluku olmayan şeyleri gâyet iyi bilmişlerdir; ve o ulûmda onlara ihâta-i külliyye hâsıl olmuştur; ve mühim olan ve cümleden ona daha lâzım bulunan kendinin kendiliğini bilmez. Bu câizdir, o câiz değildir; ve bu helâldir, o haramdır diye her şeye hıll ve hurmetle hükm eder. Halbuki kendisini bilmez ki helâl midir, haram mıdır? Câiz midir, pâk mıdır, yoksa nâ-pâk midir? Binâenaleyh bu tecvîf ve sarılık ve nakş ve tedvîr, ona ârızîdir. Ateşe attığın vakit, bunların hiçbiri kalmaz. Zâtı bunların cümlesinden sâfî olur. Ulûmdan ve fiilden ve kavlden velhâsıl her şeyden verdikleri nişan böyle olur. Bunların kâffesinden sonra, onun bâkî olan cevâhirine taalluku yoktur. Onların nişânı işte böyle olur. Cümlesini söylerler ve şerh ederler; ve sonunda avuç içinde kalbur olduğuna hükm ederler. Çünkü asl olan şeyden haberleri yoktur. Ben ne nevi' kuşum, bülbül müyüm, yâhut tûtî miyim? Eğer bana sadânı tebdîl et derlerse, edemem. Mâdemki benim lisânım ancak budur, bunun gayrini söyliyemem. Bu hâlim o kimsenin hilâfınadır ki, o kimse kuş sadâsını öğrenmiştir; fakat kendisi kuş değildir; kuşların düşmanı ve sayyâdıdır. Kendisini kuş zannetsin diye safîr sadâsını verir. Eğer ona bu sadâdan başka bir sadâ çıkar diye hükm ederlerse çıkarabilir. Çünkü bu sadâ onda âriyetdir; ve o kendisinin olmadığından, başka sadâ çıkarmaya kâdir olur. Zîrâ onu öğrenmiştir. Halkın metâ'ını çalan kimse, her hâneden bir kumaş gösterir.

•

BEŞİNCİ FASIL

•

Emîr Pervâne dedi ki: "Ümîd etmediğim ve ona liyâkatım hatırımdan geçmediği halde, Hz. Mevlânâ'nın teşrîf buyurmaları / ne lutuftur. Bana gece gündüz huzurda el bağlayıp, zümre-i çâkerân ve mülâzimân safında kâim olmak îcâb ederdi. Henüz ona da lâyık değilim. Bu teşrîf ne lutuf olmuştur!"

Hz. Pîr-i dest-gîr buyurdular ki: "Benim sizi ziyâretim ulüvv-i himmetiniz içindir. Mertebeniz azîz ve büyüktür. Hıdemât-ı âliye ve azîme ile meşgûlsünüz. Bununla berâber ulüvv-i himmetinizi kâsır görüyorsunuz; ve o hizmetleri kâfî görmeyip üzerinize birçok

şeyleri de lâzım biliyorsunuz. Gerçi bizim dahî gönlümüz, dâimâ size müteveccihtir; velâkin sûret ile dahî müşerref olmak istedik. Çünkü sûretin dahî azîm i'tibârı vardır. İ'tibâr ne demek?... Belki mağz ile müşâreketi vardır. Nitekim ma'nâsı ve sûreti olmayan bir iş husûle gelmez. Ve nitekim çekirdeği kabuksuz olarak dikersen, neşv ü nemâ bulmaz. Ammâ berâber diksen, çıkıp bir büyük ağaç olur. İmdi bu cihetten ten dahî, bir asl-ı azîmdir; ve onsuz iş vücûda gelmez ve maksûd hâsıl olmaz. Ma'nâyı bilen ve ma'nâ olmuş olan kimsenin indinde asl olan şey ma'nâdır. ركعتين من الصلوة خير من الدنيا و ما فيها Ya'nî "İki rek'at namaz dünyâ ve mâfîhâdan hayırlıdır" dedikleri herkese göre değildir. Bu o kimseye göredir ki, eğer onun iki rek'at namazı fevt olursa, bu fevt ona dünyâ ve bâlâ-yı dünyâ ve mâfîhânın fevtinden daha müşkil gele.

Dervişin birisi bir pâdişâhın huzûruna gitti. Pâdişâh ona: "Ey zâhid!" diye hitâb etti. Derviş ona: "Zâhid sensin!" dedi. Pâdişâh cevap verdi: "Ben nasıl zâhid olurum ki, bütün dünyâya mâlikim?" Dervîş dedi: "Hayır, aksini görüyorsun; dünyâ ve âhiret ve onların kâffe-i mülkü benimdir ve ben âlemi tutmuşumdur; sen ise, bir lokmaya ve hırkaya kanâat etmişsin."

فَأَيْنَمَا تُوَلُّواْفَثَمَّ وَجْهُ اللّه (Bakara, 2/115) [Ya'nî "Nereye, hangi semte döner, yönelirseniz Allah'ın yüzü, işte oradadır."] dan murâd lâ-yenkatı' câri ve râyic olan o vecihtir ki bâkîdir. Âşıklar kendilerini bu veche fedâ etmişlerdir, ve ivaz taleb etmezler. Onlardan mütebâkîsi en'âm ya'nî hayvânât gibidirler. Vâkıâ onlar, en'âmdırlar, ya'nî hayvandırlar /, fakat müstehakk-ı in'âmdırlar; ve vâkıâ ahırdadırlar; velâkin emîr-i ahırın makbûlüdürler. İsterse onları bu ahırdan halâs edip nakl eyler ve tavîle-i hâssına götürür. Nitekim onun mebdei adem idi. Ona vücûd verdi ve vücûdunu tavîle-i cemâdîye getirdi; ve tavîle-i cemâdîden nebâtîye ve nebâtîden hayvânîye ve hayvânîden insânîye ve insânîden melekîye ilâ-mâlâ-nihâye getirdi.[15] İmdi bunların cümlesini onun bu cinsten tavîleleri çok olduğunu ve لَتَرْكَبُنَّ طَبَقاً عَن طَبَقٍ فَمَا لَهُمْ لاَ يُؤْمِنُونَ (İnşikāk, 84/19-20) [Ya'nî "Siz ey insanlar biç şübhesiz o halden bu hâle bineceksiniz. Öyleyse onlara ne oluyor ki îmân etmiyorlar?"] âyet-i kerîmesi mûcibince, birinin diğerinden daha âlî bulunduğunu ikrâr etmen için, sana gösterdi ve buyurdu: Bunu sana onun için

göstermedim ki, benim bu cins tavîlelerim çok olduğunu mukırr olasın. Ve diğer tabakāt-ı mevcûdeyi onun için gösterdim. Zîrâ inkâr edip dersin ki: "İşte üstâd-ı san'at budur." Ve bunların bir nev'ini ona mu'tekid olmaları için göstermiş ve envâ'-ı sâireyi yalnız mukırr olup îmân etmeleri için göstermemiştir. Nitekim bir pâdişâh hil'at verir ve atâ eyler ve nevâziş kılar; ve nevâzişi kendisinden başka şeyler ümîd etmeleri ve keselerin ümîdine düşmeleri için eyler. Onun ihsânı, işte pâdişâh budur, başka in'âm etmiyecektir, diğer hazâini yoktur; bu kadar ile iktifâ eyler, desinler diye değildir. Eğer pâdişâh bir kimsenin böyle söyliyeceğini ve böyle bileceğini bilse, aslâ ona in'âm etmez.

Zâhid odur ki, âhiri görür; ve ehl-i dünyâ ise ahırı görür; velâkin ehass ve ârif olanlar ne âhiri / ve ne de ahırı görür. Onların nazarı evvele vâki' olmuştur; ve her şeyin mebdeini görürler. Nitekim buğday eken bir ârif nihâyet buğday çıkacağını bilir. Evvelden âhiri görür. Arpa ve pirinç vesâire de böyledir. Evveli görünce, artık âhire nazar etmez. Âhir, evvelinde ona ma'lûm olmuştur; ve onlar nâdirdirler. Ve âhiri görenler mutavassıtlardır; ve ahırda olanlar ise en'âm ya'nî hayvânattırlar.

Her işte insana rehber olan derddir. Bir kimsede bir işin derdi ve o işin heves ve aşkı, derûnunda peydâ olmadıkça, o işe kasd etmez ve o iş derdsiz ona müyesser olmaz. Dünyâ olsun, âhiret olsun, neccârlık olsun, pâdişahlık olsun, ilim olsun, amel olsun ilh... Hz. Meryem'de derd-i haml peydâ olmadıkça, o ağaç tarafına gitmedi. Nitekim Hak Teâlâ buyurur: فَأَجَاءَهَا الْمَخَاضُ إِلَىٰ جِذْعِ النَّخْلَةِ (Meryem, 19/23) [Ya'nî "Derken doğum sancısı onu bir hurma ağacına dayanmaya sevk etti."] O derd, onu ağaç tarafına götürdü; ve kuru ağaç, meyvedâr oldu. Ten Meryem gibidir ve herbirimizin İsâ'sı vardır. Eğer bizde derd zuhûr ederse, İsâ'mız peydâ olur ve doğar. Ve eğer derd olmazsa, o gizli yoldan gelen İsâ yine aslına vâsıl olur. Ancak biz mahrûm ve bî-behre kalırız. Şiir:

جان از درون بفاقه و طبع از برون ببرك دیو از خورش بتخمه و جمشید نا شتا

اکنون بکن دواکه مسیح تو بر زمین چون شد مسیح بسوي فلك فوت شد دوا

Îzâhen tercüme: Can içeriden fakra ve tabîat dışarıdan levâzım tedârikine ve dîv-i nefs kesret-i ekilden tuhme illetine mübtelâ olduğundan, bunların hey'et-i mecmûasından mürekkeb olan

Cemşîd, ya'nî insan, sabah neş'etinden beri gıdâ-yı ma'nevîsini bulamayıp, aç kalmıştır. Şimdi bu emrâza sen ilâç et! Zîrâ yeryüzünde Mesîh sensin. Mesîh felek tarafına gidince, ilâç da fevt olup gider.

•

ALTINCI FASIL

•

Bu söz, söze muhtâc olan ve söz ile idrâk eden kimse içindir. Velâkin sözsüz idrâk eden / kimse için, söze ne hâcet vardır!... Nihâyet gökler ve yerler, idrâk eden kimse için hep sözdür. Ve onlar sözden doğmuşlardır ki "Kün feyekûn" ["Ol, hemen olur"] bunun delîlidir. İmdi hafîf sadâ ile işiten kimsenin yanında, yüksek sadâ ile hitâba hâcet var mıdır?

Arabî tekellüm eden bir şâir, bir Türk pâdişâhının huzûruna geldi; kendisi fârisî bilmezdi. Şâir pâdişah için arapça mufassal bir şi'r-i garrâ söylemişti. Pâdişah tahtına oturmuş ve ehl-i dîvânın cümlesi ümerâ ve vüzerâ tertîbi vech ile hâzır olmuşlar idi. Şâir ayağa kalkıp şiirini okumağa başladı. Pâdişâh mahall-i tahsîne gelince, tam yerinde başını sallar; ve taaccüb mahalline geldikde, hayret-i vaz'ı gösterir; ve tevâzu' mahalline gelince, iltifât eyler idi. Ehl-i dîvân hayrette kalıp: "Pâdişâh bir kelime bile arapça bilmez, mecliste münâsibi vech ile başını sallaması, ondan nasıl sâdır oldu? Acabâ arapça biliyor da, bu kadar seneden beri bizden mi sakladı! Halbuki eğer biz, arapça söylemiş olsak, vay bizim hâlimize!" dediler. Pâdişâhın bir gulâm-ı hâssı vardı. Ehl-i dîvân cem' olup ona hediyyeten at ve katır ve mal verdiler ve bu kadarını da va'd ettiler, ve dediler ki: "Bizi pâdişâhın lisân-ı arabîyi bilip bilmediğine vâkıf et! Eğer arabî bilmiyor idiyse, mahall-i münâsibde başını sallaması nasıl oldu? Yoksa kerâmât ve ilhâm nev'inden mi idi?" Gulâm âkıbet bir gün fırsat buldu. Çünkü pâdişâh şikârda bir çok av sayd etmiş ve şen ve şâtır olmuş idi. Gulâm bunun sebebini o sırada pâdişahtan sordu. Pâdişah güldü ve dedi: "Vallâhi ben arapça bilmem; velâkin öyle başımı salladım, ya'nî onun şiirden maksûdu ne olduğunu anladığım için başımı salladım; ve ma'lûmunuz vech ile tahsîn ettim."

İmdi bundan ma'lûm oldu ki asıl, maksûddur. O şiir maksû-

dun fer'idir. Muhakkaktır ki, eğer o maksûd olmasaydı, şiir söylenmemiş olurdu. Eğer maksûda nazar olunursa ikilik kalmaz, ikilik fürû'dadır. Asıl ise birdir. Nitekim tarîk-ı meşâyih gerçi mahal ve makâl ve ahvâl ve ef'âl i'tibâriyle sûrette mütenevvi'dir. Fakat
30 maksûd cihetinden bir şeydir; ve o da / taleb-i Hak'dan ibârettir. Ve nitekim bu içinde bulunduğumuz konağa rüzgâr esip, bir halının köşesine dokunur; ve kilimlerde ıztırâb ve harekât peydâ eyler; has ü hâşâki havaya kaldırır. Havuzun suyunu zerre zerre döndürür, ağaçları ve dalları ve yaprakları raksa getirir. Bütün bu ahvâl-i mütefâvite-i mütenevviayı gösterir. Velâkin maksûd, asıl ve hakîkat cihetinden bir şeydir. Zîrâ cümlesinin hareketi bir rüzgârdandır.

Bu sırada huzurda olanlardan birisi "Biz mukassırız" demesi üzerine Cenâb-ı Pîr-i dest-gîr âtîdeki ifâdâta başladılar:

Bu endîşede olan ve kendisine "Âh ben ne haldeyim ve niçin böyle yapıyorum!" diye itâb eden kimse için bu hâl, Hakk'ın muhabbetine ve inâyetine mensûb kılmasına delîldir. Zîrâ و يبقي الحب ما العتاب يقي denilmiştir. [Ya'nî "İtâb devam ettikçe dostluk da devam eder"] Çünkü itâbı dostlara ederler, yabancıya itâb olunmaz. Şimdi bu itâb dahi mütefâvitdir. Üzerinde derdin te'sîri ve ondan haberi olan kimse hakkında bu itâb, delîl-i inâyet ve muhabbettir. Velâkin itâb-ı vâki', üzerinde te'sîr hâsıl etmeyen kimse için delîl-i muhabbet değildir. Nitekim tozlarını çıkarmak için bir halıya sopa vururlar. Âkıller buna itâb demezler. Velâkin kendi oğlunu ve ahbâbını döversen, ona itâb derler; ve muhabbetin delîli böyle bir mahalde zâhir olur. Mâdemki kendinde bir derd ve nedâmet görüyorsun, bu Hakk'ın itâb ve muhabbetine delîldir.

Eğer din kardeşinde bir ayıp görürsen, o ayıp sendedir, halbuki onda görüyorsun. Âlem âyîne gibidir, kendi nakşını onda görürsün; çünkü المومن مرآة المومن [Ya'nî "Mü'min mü'minin aynasıdır"] buyrulmuştur. O aybı kendinden izâle et! Zîrâ incindiğin şey sendedir. Bir fili su içmek için bir pınara getirdiler. Suyun içinde kendini görünce ürkttü. Halbuki o, başkasından ürkttüğünü zannetti; kendisinden ürktüğünü bilmedi. Sende zulüm, kin, hased, hırs, merhametsizlik ve kibir gibi bütün ahlâk-ı zemîme olduğu halde, bundan münfail değilsin. Bunları bir başkasında görünce

münfail olup, ondan ürkersin. Binâenaleyh bil ki, kendinden incinir ve ürkersin. Bir adamın / kendi noksanı ve çıbanı kendisine çirkin görünmez. Yaralı eliyle yemeğini yer ve parmağını yalar; ve aslâ onlardan mîdesi bulanmaz. Ammâ başkasında bir çıban veyâ biraz yara görse, o taâmdan iğrenir ve hazm edemez. Ahlâk-ı zemîme de, nakâisa ve çıbanlara benzer. Bir adamın kendinde olunca, ondan rencîde olmaz. Fakat başkasında onlardan bir parçasını görse, incinir ve nefret eyler. Sen ondan ürktüğün gibi, onun da senden ürkmesini ve incinmesini ma'zûr tut; senin incinmen onun özrüdür. Zîrâ senin rencin onu görmedendir; ve o da öylece görür. Çünkü المؤمن مرآة المؤمن buyrulmuştur. [Ya'ni "Mü'min mü'minin aynasıdır"] الكافر مرآة الكافر [Ya'nî "Kâfir kâfirin aynasıdır"] denilmemiştir. Bu kelâm-ı münîf kâfirler için mir'ât yoktur demek değildir. Ancak kâfirin kendi mir'âtından haberi yoktur, demek olur.

Pâdişâhın biri gazûbâne, bir nehir kenarında oturmuş idi. Ümerâ onun gazabından hirâsân ve tersân olup, hiçbir vecih ile yüzü gülmüyordu. Onun bir maskarası olup, gâyet mukarreb idi. Ümerâ, ona mürâcaat edip: "Eğer pâdişâhı güldürürsen sana şunu veririz" dediler. Maskara pâdişâhın yanına gitti, her ne kadar cehd etti ise, pâdişâh ona nazar etmedi. Pâdişâhı güldürmek için, evzâ'-ı müdhike gösterdi. Fakat pâdişâh suya nazar eder ve başını kaldırmazdı. Maskara pâdişâha dedi: "Suyun içinde ne görüyorsun?" Pâdişâh: "Pezevengin birini görüyorum" dedi. Maskara cevap verdi: "Ey pâdişâh-ı âlem, bu bende dahi kör değildir, senin gördüğünü o da görüyor."

O'nun, ya'nî Hakk'ın huzûruna "iki" ve "ene", ya'nî "ben" ta'birleri sığmaz; sen "ene" dersin, o da "ene" der. Ya sen O'nun muvâcehesinde öl, yâhut O senin muvâcehende ölsün. Fakat O'nun ölmesine ne hâriçte ve ne de zihinde imkân yoktur. Zîrâ وهو الحي الذي لا يموت Ya'nî "O, ölmeyen bir diridir." O'nun o derece lutfu vardır ki, eğer mümkin ola idi, senin için ölürdü. O vakit ikilik kalkardı. Şimdi mâdemki O'nun ölmesi mümkin değildir, / sen öl, tâ ki O sana tecellî eylesin ve ikilik kalksın. Aynı cinsten iki kuşu berâberce bağlasan, iki kanat dörde mübeddel olduğu halde, uçamazlar; çünkü ikilik kâimdir. Velâkin diri kuşa, bir ölmüş kuş bağla-

san, o uçar; zîrâ ikilik kalmamıştır. Güneşin o mertebe lutfu vardır ki, huffâşın huzûrunda ölür. Fakat onun ölmesine imkân olmayınca böyle söyler: "Ey huffâş, lutfum bütün eihâna vâsıl olmuştur. Senin hakkında dahi, ihsân etmek isterim. Senin ölmen mümkin olduğundan, huzûrumda öl, tâ ki benim nûr-ı eelâlimden behremend ve huffâşlıktan hârice çıkıp kāf-ı kurbun ankâsı olasın."

Hakk'ın kullarından bir kulun o dereee kudreti olmuştur ki, kendisini bir dostu için ifnâ eylemiştir. Hak'dan o dostunun kabûlünü niyâz etti. Hak kabul buyurmadı ve nidâ geldi ki: Ben onu istemiyorum. Hakk'ın o kulu, ilhâh edip istid'âdan fâriğ olmadı ve: "Yâ Rabbî, bende bu niyâzı peydâ eden sensin; o niyâz benden zâil olmuyor." Nihâyet nidâ geldi ki: Eğer onun makbûliyyetini arzû edersen, başını fedâ et ve sen yok ol ve kalma ve âlemden git! "Yâ Rab râzı oldum" deyip öyle yaptı; ve başını o dostu için fedâ kıldı. Âkıbet o dostun işi hâsıl oldu. Bir günlük ömrü, evvelen ve âhiren bütün âlemin ömrüne muâdil olan hayâtını fedâ edecek derecede bir bendede bir lutuf olunea, lutufları yaratan Hak Teâlâ Hazretleri'nde böyle bir lutuf olmaz mı? Bu muhal midir? Velâkin mâdemki onun fenâsı mümkin değildir, bâri onun huzûrunda sen fânî ol!

•

YEDİNCİ FASIL

•

Sakîlin biri gelip mecliste bir büyüğün üst tarafına oturdu. Hz. Pîr-i dest-gîr buyurdular ki:

Büyüklerin indinde yukarı ve aşağının ne farkı vardır! Onlar çerağ gibidirler. Eğer çerâğ tasaddur eylerse, kendisi için değildir; onun garazı başkalarının menfaatidir. Onun yüzünden onlar haz bulurlar. Yoksa çerâğ, ister yukarıda, ister aşağıda her nerede olursa olsun yine çerâğdır. Alâ-külli-hâl çerâğa ne mahal vardır! Zîrâ âfitâb / ebedî meveûddur. Eğer onlar dünyânın eâh-ı bülendini taleb ederlerse, garazları o değildir. Halbuki halkta o nazar olmadığından, onların ulüvv-i kadrlerini göremezler. O eâzım-ı evliyâ, ehl-i dünyâyı dünyâ tuzağıyla sayd edip, o mertebe-i refîa-i ma'neviyyeye başkalarını da îsâl etmek ve âhiret tuzağına düşür-

mek isterler. Nitekim Mustafâ (s.a.v.) Efendimiz Mekke-i Mükerreme'yi ve bilâd-ı sâireyi muhtâc olduğu için değil, cümleye hayat bahş etmek ve rûşenâlık ve bînâlık ikrâm eylemek için zabt etti. هذا كف معود بان يعطي ما هو متعود بان يأ خذ Ya'nî "Bu öyle bir eldir ki, vermeyi i'tiyâd etmiştir; almayı i'tiyâd etmemiştir.") Onlar i'tâ eylemek için halkı aldatırlar. Yoksa onlardan bir şey almak için değil. Meselâ bir kimse hîle ile kuşları tutup, yemek ve satmak için bir tuzak kurar. Buna "mekr" ve "hîle" derler. Fakat pâdişâhın birisi kendinin gevherinden haberi olmayan acemî ve bî-kıymet bir doğan kuşunu tutmak ve kolu üzerinde onu müşerref ve muallem ve müeddeb kılmak için tuzak kurarsa, sûrette hîle olmakla berâber ona ma'nâda "mekr" demezler. Bunu sıdk ve atâ-bahşlık ve ölüyü diriltmek ve taşı la'l etmek ve ölü menîyi insan kılmak ve bunlardan daha âlî etmek bilirler. Eğer doğan kuşu kendisini niçin tuttuklarını bilse idi, tuzağa muhtâc olmaz idi. Belki can ve dil ile tuzağın bekçisi olur idi; ve pâdişâhın elinde perrân olur idi. Halk onların kelâm-ı zâhirine bakıp, biz bunları çok dinledik, bu sözler içimizde kat kat doludur, derler. "

وَقَالُوا قُلُوبُنَا غُلْفٌ بَلْ لَعَنَهُمُ اللَّهُ بِكُفْرِهِمْ (Bakara, 2/88). [Ya'nî "Kalblerimiz perdelidir, dediler. Bilakis küfürleri sebebiyle Allah onlara la'net etti.] Kâfirler dediler ki; bizim gönüllerimiz bu cins sözlerin gılâfıdır ve bundan doluyuz. Hak Teâlâ Hazretleri onlara cevâben buyurur: Hâşâ ki onlar bu sözden mâlî olsunlar. Onlar vesvâs ve hayâlden ve şek ve şirkten ve belki la'netden doludurlar. بَلْ لَعَنَهُمُ اللَّهُ بِكُفْرِهِمْ [Ya'ni:"Bilakis küfürleri sebebiyle Allah onlara la'net etti.] Keşke bu hezeyanlardan boş olsalar idi. Hiç olmazsa kâbil olurlar ve bu kelâmları kabul eylerlerdi. Onlar kâbil de değildirler. Hak Teâlâ onların kulaklarına, gözlerine, gönüllerine mühür vaz' eylemiştir. / Tâ ki gözlerinin nûru başka bir renk ve Yûsuf'u kurt görsün; ve kulakları başka bir ses işitsin ve hikmeti herze ve hezeyan add eylesin; ve gönüllerine başka bir levn hissettirmiştir ki, mahall-i vesvâs ve hayâl olsun. Nitekim kış, buzdan ve soğuktan kat kat şekiller ve hayaller cem' eylemiştir. Zîrâ خَتَمَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ وَعَلَى سَمْعِهِمْ وَ عَلَى أَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةٌ (Bakara, 2/7) [Ya'nî "Allah onların kalbleri üstüne de, kulakları üstüne de mühür başmış, gözlerinin üzerine bir de perde çekmiştir"] âyet-i kerîmesi hükmünce, hiç on-

lar bu hikmetlerden mâlî olur mu? Kokusunu bile bulmamışlar ve müddet-i ömürlerinde ne onlar ve ne kendileriyle tefâhür ettikleri kimseler ve ne de ecdâdı işitmemişlerdir. Ve onların aslı bir testidir ki, Hak Teâlâ onu, ba'zılarına su dolu gösterir ve ondan içip kanarlar; ve ba'zılarına boş gösterir. Mâdemki testinin hakkındaki muâmele böyledir, bu testiyi boş bulanın şükrüne mahal var mıdır? Şükrü testiyi dolu bulan kimse eder; ve bu testi ise âdemdir. Vaktâki Hak Teâlâ Hazretleri, Âdem'in âb ve kilini yarattı ve خمر طينة آدم بيده اربعين صباحا [Ya'nî "Kırk sabah Âdem'in çamurunu kendi eliyle yoğurdu"] hadîs-i şerîfinde beyan buyrulduğu üzere, onun kalıbını tamâmiyle düzdü; ve bu kadar müddet zeminde kalmış idi. İblîs (aleyhi'l-la'ne) inip onun kalıbına nüfûz eyledi ve onun bütün damarlarını dolaşıp temâşâ etti. Ve kan ve ahlât ile mâlî olan damarlarıyla bağlarını gördü. "Eyvâh, sâk-ı arşda zuhûr edeceğini görmüş olduğum İblîs, sakın bu olmasın, o İblîs mutlak budur."

Hz. Pîr-i dest-gîr, "es-selâmü aleyküm" deyip, meclisten kıyâm ettiler.

•

SEKİZİNCİ FASIL

•

Atabek'in mahdûmu geldi. Cenâb-ı Pîr-i Dest-gîr buyurdular ki: Pederin dâimâ Hak'la meşguldür; ve i'tikādının gâlib olduğu, sözlerinden zâhirdir.

Birgün Atabek dedi ki: "Kâfirân-ı rûmî Tatarlara kız verelim ki, dinde vahdet hâsıl olsun ve yeni din olan müslümanlık kalksın" dediler. Cevap verdim ki: "Bu din ne vakit bir olmuştur? Dâimâ iki ve üç olup, aralarında cenk ve kıtâl kāim olagelmiştir. 35 *Siz dîni nasıl tevhîd edebileceksiniz?"/*

Bu söz üzerine Cenâb-ı Pîr-i dest-gîr îzâhât i'tâ buyurdular: Şöyle ki: Vahdet kıyâmette olur; fakat bu dünyâda mümkin değildir. Zîrâ burada her birinin türlü türlü murâdı ve hevâsı vardır. Vahdet, burada mümkin olmaz. Ancak kıyâmette hep bir olurlar; ve bir mahalle nazar ederler ve bir kulak ve bir dil olurlar. İnsanda çok şeyler vardır. Fâre vardır, kuş vardır. Bir kere kuş

kafesi bâlâya götürür ve fâre yine aşağı çeker; ve insanda yüzbinlerce vuhûş-ı muhtelife mevcûddur. Fâre fâreliğini ve kuş, kuşluğunu ancak oraya gidince terk edip hepsi bir olurlar. Zîrâ matlûb ne yukarıda, ne aşağıdadır. Matlûb zâhir olunca, ne yukarı uçar ve ne de aşağıya çeker. Bir şeyi kaybeden kimse, sağını solunu, önünü ve ardını arar. O şeyi bulunca, ne yukarıyı, ne aşağıyı, ne sağını, ne solunu, ne önünü ve ne de ardını aramaz; cem' olur. Binâenaleyh yevm-i kıyâmette hep bir göz, bir dil, bir kulak ve bir akıl olurlar. Nitekim on kişi bir bağa veyâ dükkâna ortak olunca, sözleri ve gamları bir olur ve bir şeyle meşgûl olurlar; çünkü matlûbları birdir.

İmdi yevm-i kıyâmette cümlenin işi Hak'la olunca, hepsi bir olurlar. Bu ma'nâ ile herkes dünyâda bir işle meşgûldür. Kimi kadın, kimi mal, kimi kazanç, kimi ilim muhabbetindedir. Cümlesi, benim dermânım, zevkim, hoşluğum, râhatım ondadır; ve o, rahmet-i Hak'dır diye i'tikâd eder. Bir dem mükedder olunca, o zevk ve râhat taharrîsi, doğru değilmiş, meğer iyi arayamamışım, tekrâr taharrî edeyim der. Vaktâki yine arar, yine bulamaz. Tâ rahmet hicabsız yüz gösterinceye kadar böylece arar durur. Ondan sonra yolun o olmadığını bilir. Velâkin Hak Teâlâ'nın kulları vardır ki, kıyâmetten evvel böyledirler; ve onlar hakîkatı görürler. Nitekim Hz. Ali (kerremallâhu vechehû) efendimiz لو كشف الغطاء ما ازددت يقينا buyurdular. Ya'nî "Bu kalıp kaldırılıp kıyâmet zâhir olsa, benim yakînim ziyâde olmaz." Nazîri böyledir ki, birtakım kimseler karanlık gecede bir hâne içinde her tarafa teveccüh ederek namaz kılarlar. Gündüz olunca teveccühlerinde hatâ edenler Kıble'ye dönerler. Velâkin zâten gece Kıble'ye müteveccih olan kimse niçin rücû' eylesin? Çünkü herkes onun döndüğü tarafa döner. /

İmdi bütün bu şeb-i dünyâda yüzlerini Hakk'a teveccüh edip, mâsivâdan i'râz eden kullar hakkında, kıyâmet hazırdır. Bu sözün nihâyeti yoktur. Velâkin tâlibin isti'dâdı mikdârınca vârid olur. Hak Sübhânehû Hazretleri: وَ اِنْ مِنْ شَيْءٍ اِلاَّ عِنْدَنَا خَزَائِنُهُ وَ مَا نُنَزِّلُهُ اِلاَّ بِقَدَرٍ مَعْلُومٍ (Hicr, 15/21) [Ya'nî "Halkın muhtâc olduğu eşyânın kâffesi, bizim kudret ve emrimizin hazîneleri indindedir. Biz onu ancak mikdâr-ı ma'lûm üzere inzâl ederiz"] buyurmuştur. Hikmet, bârân gibidir; aslında hadd ü pâyânı yoktur. Fakat tâlibin ihtiyâcı mik-dârınca

nâzil olur. Kışta, baharda, yazda ve sonbaharda yağmur ihtiyaç mikdârınca ve baharda böylece az ve çok nâzil olur. Fakat geldiği mahalde yağmurun hadd ü pâyânı yoktur. Attârlar şekerle-ri veyâ muâlecâtı kâğıtlara korlar. Şekerlerin mevcûdu kâğıtlara koydukları kadar değildir. Şekerlerin ve muâlecâtın menbaı bî-hadd ve bî-nihâyedir. Hiç kâğıda sığar mı?

Kur'ân-ı Azîmü'ş-şân Muhammed (s.a.v.) Efendimiz'e niçin sûre sûre nâzil olmayıp, âyet âyet ve kelime kelime indi diye teşnî' ederler. Mustafâ (s.a.v.) buyurdu ki: "Bu ahmaklar, ne söylüyorlar; eğer cümle-i vâhide üzere nâzil olsa eririm, kalmam". Zîrâ vâkıf olan kimse, az şeyden, çok şey fehmeder; ve bir şeyden şeyler ve bir satırdan kitaplar çıkarır. Onun nazîri böyledir ki, meselâ birtakım kimseler oturup bir vak'a dinlerler. Onlardan birisi, vak'a içinde bulunmuş olduğundan, ahvâli tamâmiyle bilir. Bir işâretten o hepsini fehmeyler ve sararıp kızarır; ve hâlden hâle girer; ve diğerleri ahvâlin kâffesine vâkıf olmadıklarından işittikleri kadar anlarlar. Velâkin vâkıf olan kimse, onların anladıklarından çok anlar.

Gelelim sadede. Attâr dükkânına gittiğin vakit de, şeker orada çoktur. Velâkin ne kadar akçe getirmiş isen, attâr bakıp, onun mikdârınca verir. Burada akçe, himmet ve i'tikāddır. Himmet ve i'tikād mikdârınca kelâm nâzil olur. Şeker almağa geldiğin vakit, çuvalına bakarlar. Bir kile mi, ya iki kile mi alır; ne kadar ise o kadar tartarlar. Ve eğer deve katarları ve birçok çuvallar getirmiş olur isen, vezn için kantarcılar celb ederler. Bunun gibi adam vardır ki, deryâlar yetişmez; ve yine adam vardır ki, birkaç katre kifâyet eder; ve ondan ziyâdesi zarar verir. Ve bu hâl yalnız âlem-i ma'nâda ve ulûm ve hikmette değildir. Mallarda, altınlarda / ve maâdinde ilh... her şeyde böyledir. Velâkin şahsın kadrine göre nâzil olur. Zîrâ ondan ziyâdesine tâkat getiremeyip deli olur.

Mecnûn, Ferhad vesâir âşıklara nazar etmez misin? Bir kadının aşkından dağlara ve çöllere düştüler. Çünkü kuvve-i şehveti onların üstüne ziyâde döktüler. Ve kezâ Fir'avn'a nazar etmez misin? Mülk ve malı ziyâde döktüklerinden, ulûhiyyet da'vâsına kıyâm eyledi. وَ اِنْ مِنْ شَيْءٍ اِلاَّ عِنْدَنَا خَزَائِنُهُ وَ مَا نُنَزِّلُهُ اِلاَّ بِقَدَرٍ مَعْلُومٍ (Hicr, 15/21) Ya'nî "İyiden ve kötüden hiçbir şey yoktur ki, indimizde hazîne-i

bî-pâyânı olmaya. Velâkin havsala mikdârınca inzâl eyleriz ki, maslahat ondadır." Evet bu şahıs mu'tekiddir, fakat i'tikādını bilmez. Nitekim bir çocuğun ekmeğe i'tikādı vardır, ammâ neye mu'tekid olduğunu bilmez. Ve nitekim ağaç susuzluktan sararıp kurur ve susuzluk ne olduğunu bilmez. Âdem'in vücûdu bir sancak gibidir. Sancağı evvelâ havaya kaldırırlar; ondan sonra her taraftan akıl, fehim, hışım, gazab, hilim, kerem, havf ve recâ ahvâl-i bî-pâyân ve bî-hadd sıfât askerlerini o sancağın altında cem' ederler. Uzaktan nazar eden kimse, yalnız sancağı görür. Ammâ yakına gelen kimse, sancağın altında sayısız halkı görür. Ya'nî gâfil, teni görür; ve âkıl onda ne gevherler ve ne kadar ma'nâlar olduğunu bilir

Bu sırada bir şahıs geldi. Hz. Pîr-i dest-gîr "Nerede idin? Göreceğimiz geldi; niçin geç kaldın?" *buyurdu. O şahıs dahi: "Böyle tesâdüf etti" cevâbını verdi. Hz. Mevlânâ efendimiz buyurdular:*

Duâ edelim, tâ ki bu tesâdüf dönsün ve zâil olsun; fırâk-âver olan o tesâdüf, lâzım değildir. Eyvallah, her şey Hak'dandır; ve her şey Hakk'a nisbetle iyidir; velâkin bize nisbeten böyle değildir. Dervişlerin Hakk'a nisbeten iyidir dedikleri doğrudur; ve her şey Hakk'a nisbeten iyidir ve kemâldir. Fakat bize nisbeten her şey müsâvî değildir. Zinâ ve nâ-pâklik ve bî-namazlık ve namaz ve küfür ve İslâm ve şirk ve tevhîd, cümleten Hakk'a nisbetle iyidir.[16] / Velâkin bize nisbetle zinâ ve sirkat ve küfür ve şirk kötüdür; ve tevhîd ve namaz ve hayrât bize nisbeten iyidir; ve bunların cümlesi Hakk'a nisbetle iyidir. Nitekim bir pâdişâhın mülkünde zindan ve darağacı ve hil'at ve mal ve emlâk ve hışım ve sûr ve şâdî ve tabl ve alem hep mevcuddur. Pâdişâha nisbetle bunların hepsi iyidir. Hil'at nasıl ki onun mülkünün kemâli ise, darağacı ve zindan dahi, öylece onun mülkünün kemâlidir; ve ona nisbetle cümlesi kemâldir; fakat halka nisbetle hil'at ve darağacı bir olmaz.

DOKUZUNCU FASIL

Namazdan efdal ne olduğunu suâl ettin. Cevâbın birisini maa-îzâhat verdik. Ve namazın rûhu namazdan efdaldir dedik. İkinci

cevâb budur ki: Îmân namazdan efdaldir. Zîrâ namaz beş vakitte ve halbuki îmân dâimâ farzdır; ve namaz edâdan sonra sâkıt olur ve te'hîrine ruhsat vardır. Ve îmânın namaza müreccah olduğu hakkında tafsîlât-ı sâire vardır. Îmân hiçbir özür ile sâkıt olmaz ve te'hîrine ruhsat yoktur. Namazsız îmân fâide verir; ve münâfıkların namazı gibi, îmânsız namaz menfaat vermez. Ve namaz herbir dinde bir türlüdür; ve îmân hiçbir dinde tebeddül etmez; ve ahvâli ve kıblesi vesâiresi mütebeddil değildir. Ve başka farkları da vardır ki, müstemi'in cezbi mikdârınca zâhir olur. وَ اِنْ مِنْ شَيْءٍ اِلاَّ عِنْدَنَا خَزَائِنُهُ وَ مَا نُنَزِّلُهُ اِلاَّ بِقَدَرٍ مَعْلُوم (Hicr, 15/21) Ya'nî "Halkın muhtâc olduğu eşyânın kâffesi, bizim kudret ve emrimizin hazîneleri indindedir. Biz onu ancak mikdâr-ı ma'lûm üzere inzâl ederiz." Müstemi' hamur yoğuran kimsenin önünde un gibidir; ve kelâm da su gibidir. Una lüzûmu kadar su dökerler. Şiir:

چشمم بد گر کس نگرد من چه کنم از خود گله کن که روشنا ییش تویی

Tercüme: "Gözüm başkasına nazar eder. Ben ne yapayım, sen kendinden şikâyet et! Zîrâ onun aydınlığı sensin."

چشمم بد گر کس نگرد ["Gözüm başkasına nazar eder."] Ya'nî senden başka bir müstemi' arar, ben ne yapayım, onun rûşenâlığı sensin; çünkü sen, senliğin ile sen, kendinden kurtulmamışsın ki senin rûşenâlığın yüzbin sen ola idi.

Hikâye: Pek sıska ve pek zayıf ve hakîr bir şahıs var idi. O derecede ki, nazarlarda bir serçe kuşu kadar gâyet hakîr görünür idi; ve sûretleri hakîr olan kimseler bile ona hakâretle bakıp, o şahs-ı hakîri görmezden evvel kendi sûretlerinin hakâretinden müştekî olsalar idi, Hakk'a şükr ederler idi. Bununla berâber o şahıs dîvân-ı pâdişâhîde vezîrin yüzüne karşı dürüşt söz söyler ve azîm müddeayâtta bulunur idi. Vüzerâ ondan münfail olmakla berâber onun sözünü hazm ederler idi. Âkıbet bir gün vezîr hiddetlendi: "Ey ehl-i dîvân! filân oğlu filânı kölelikten kaldırdık ve nân ve ni'metle perverde ettik. Bizim ve babalarımızın nân-pâresi ve ni'meti ile adam oldu ve bu makâma geldi. Şimdi bize bu muâmelede bulunuyor" diye bağırdı. O şahıs dahi onun yüzüne atılıp dedi ki: "Ey ehl-i dîvân ve ekâbir-i devlet ve erkân-ı memleket! Doğru söylüyor. Ben, onun ve babalarının ni'meti ve ekmek kırıntılarıyla

perverde oldum ve büyüdüm. Onun için böyle hakîr ve rüsvây oldum. Eğer başka birisinin nân ve ni'meti ile perverde olaydım, câiz ki, sûretim ve kâmetim ve kıymetim bundan iyi ve bundan ziyâde olur idi. O beni topraktan kaldırdı. Onun için يَا لَيْتَنِي كُنْتُ تُرَابًا (Amme, 78/40) Ya'nî "Keşke toprak olaydım" diyorum. Eğer bir adam olan kimse beni topraktan kaldırsa idi, böyle gülünç olmazdım.

Şimdi, merd-i Hudâ'dan perveriş bulan bir mürîdin rûhu per ü bâl ve pâl sâhibi olur; ve bir müzevvir ve riyâkârdan perverde olan ve ilim öğrenen ve terbiye ve mücâhede bulan kimsenin rûhu, şahs-ı hakîr gibi zayıf ve âciz ve gam-gîn olup, tereddüdlerden kurtulamaz ve onun havâssi kasîr olur. وَالَّذِينَ كَفَرُوا أَوْلِيَائُهُمُ الطَّاغُوتُ يُخْرِجُونَهُمْ مِنَ النُّورِ إِلَى الظُّلُمَاتِ (Bakara, 2/257) "Kâfirlerin mukarrebleri olan Tâğût onları, fıtratları olan nûr-i İslâm'dan çıkarır." Bi'l-cümle ilimler, âdemin tıynetinde ta'cîn olunmuş olduğundan rûhu mugayyebâtı gösterir. Nitekim, âb-ı sâfî, altında olan taş ve çanak / ve çömlek parçalarını ve üstünde olan şeyleri aks tarîkıyla gösterir. Suyun gevherine bî-ilâc ve ta'lîm bu hal vaz' edilmiştir. Velâkin su, toprakla vesâir renkler ile muhtelıt olunca, o hâssiyyet ve o dâniş ondan cüdâ olur ve onu unutur. 40

Hak Teâlâ enbiyâ ve evliyâyı cesîm ve berrâk sular gibi irsâl ve cârî kıldı. Küçük ve boyalı, bulanık sular, onların derûnuna akıp dâhil olunca, kendi bulanıklıklarından ve ârızî olan renklerinden kurtulurlar. Binâenaleyh kendisini sâfî görünce "Ben mukaddemâ böyle sâf idim" diye evvelki hâlini tezekkür eder ve o bulanıklıkların ve renklerin ârizî olduğunu yakînen bilir. Ve bu avârızdan evvelki hâlini tahattur edip: هَذَا الَّذِي رُزِقْنَا مِنْ قَبْلُ (Bakara, 2/25) Ya'nî "Bu evvelce merzûk olduğumuz şeydir" âyet-i kerîmesini okur. İmdi enbiyâ ve evliyâ, ona evvelki hâli müzekkir olurlar; yoksa onun cevherine yeni bir şey koymazlar.

Şimdi o bulanık sulardan ba'zıları, o sâfî olan cesîm suyu tanıdı. "Ben ondanım, o da bendendir" deyip ihtilât etti; ve ba'zıları, o büyük ve sâfî suyu tanımadı ve onu kendinin ve cinsinin gayri görüp, deryâya karışmamak ve bu ihtilâttan tebâud eylemek için renklere ve bulanıklıklara iltıcâ etti. Nitekim Fahr-i âlem Efendimiz buyururlar: فما تعارف منها ايتلف و ما تناكر عنها اختلف· Ya'nî "Aralarında muârefe olan ervâh birbirleriyle i'tilâf eder ve tenâkür olanlar

da yekdiğerine muhâlif olurlar." Ve Hak Teâlâ Hazretleri'nin لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ أَنْفُسِكُمْ (Tevbe, 9/128) [Ya'nî "And olsun, size kendinizden öyle bir Peygamber gelmiştir ki..."] buyurması da bu makāmdandır. Ya'nî büyük su, küçük suyun cinsinden ve onun nefsinden ve gevherindendir; ve onu kendi nefsinden görmeyendeki o tenâkür suyun kendinden olmayıp, kötüye mukārin olmasından ve o sû'-i karînin suya aksindendir. O küçük su, kendisinin o büyük sudan ve bahirden, tevahhuşu nefsinden olduğunu ve bu sû-i karînin aksinden bulunduğunu şiddet-i ihtilâtı sebebiyle bilmez. Nitekim toprak yemeyi i'tiyâd eden kimse, toprağa olan meylinin kendi tabîatından ve tabîatında memzûc olan bir illetten olduğunu bilmez.

Ma'lûm olsun ki, istişhâd eyledikleri herbir âyet ve hadîs, vukūât-ı muhtelifeye vâkıf iki şâhid gibidirler. Herbir makāmdaki şehâdetleri, o makāma münâsib olur. Meselâ bir hânenin vakfiyyetine iki şâhid / vardır. Yine bu iki şâhid bir dükkânın bey'ine şehâdet edebilirler; ve kezâ yine bunlar bir nikâha şehâdet eylerler. Velhâsıl hâzır oldukları her bir vak'aya ona muvâfık olarak şehâdet eylerler. Şâhidlerin sûreti birdir; fakat şehâdet ettikleri şeylerin ma'nâları başkadır. ونفعنا الله و اياكم اللون لون الدم و الريح ريح المسك [ya'ni "Allah bizi ve sizi faydalandırsın. Renk kan rengidir; ve koku misk kokusudur."]

•

ONUNCU FASIL

•

Onda sizi görmek arzûsu vardır; ve "Hudâvendigâr'ı görmek isterim" dedi, dedim.[17] *Hz. Mevlânâ efendimiz buyurdular ki:*

Hudâvendigâr'ı şimdi hakîkatı ile görmez; zîrâ onun Hudâvendigâr'ı göreyim diye arzû ettiği şey, Hudâvendigâr'ın nikābıdır; Hudâvendigâr'ı şimdi nikābsız görmez. Ve halkın eşyâ-yı mütenevviaya ve peder ve mâdere ve birâdere ve ehibbâya ve yerlere ve göklere ve bağlara ve saraylara ve ilimlere ve amellere ve taâmlara ve şarablara olan bütün arzûları ve vefâları ve muhabbetleri ve şefkatleri böylecedir. Cümlesinde Hak arzûsu vardır; ve o şeyler hep nikābdır. Vaktâki bu âlemden intikāl ederler, o şeyler bu nikāblar ve yüz örtüleri olmaksızın zâhir olur. Matlûbları hakîkat-

te bu bir şey olur, bütün müşkiller hall olur; ve gönüllerde olan suallerin ve müşkillerin kâffesinin cevâbını işitirler; ve her şey ayân olur. Ve cevâb-ı Hak her bir müşkil için ale'l-infirâd, ayrı ayrı cevâb i'tâsını iktizâ eder bir vech ile değildir. Bir cevâb ile bütün sualler def'aten ma'lûm ve müşkiller hall olur. Nitekim kış vaktinde soğuktan her bir kimse bir libâsa ve bir kürke ve bir ocağa ve bir sıcak gâra ilticâ eder. İşte böylece cümle nebâtât, ağaçlar ve otlar ve sâire soğuğun zehrinden meyvesiz ve yapraksız kalıp, soğuğun zararı dokunmamak için ağaçlar onları içlerine çekerek gizlemiştir. Vaktâki bahar onların cevâbını bir tecellî ile verir; ve onların ihyâdan ve nebâttan ve mevâddan ibâret olan muhtelif suallerini def'aten hall eder; ve o zararlar mündefi' olur; ve cümlesi başlarını dışarı çıkarıp, o belânın / mûcibi ne olduğunu bilirler.

Hak Teâlâ Cemâl-i bâ-kemâlini bî-nikâb gösterse, bizim ona tâkatımız yoktur ve behremend olmayız. Bu nikâblar vâsıtasıyla meded ve menfaat buluruz. Bu güneşe bak ki, biz onun nûru içinde yürür ve görürüz; ve nîk ü bedi tefrîk ve temyîz ederiz ve ısınırız; ve ağaçlar ve bağlar meyve verir; ve ham ve ekşi ve acı meyveler güneşin harâretinden pişip tatlı olurlar; ve maâdin onun te'sîrinden altın ve gümüş ve la'l ve yâkut ızhâr ederler. Ve eğer vesâita bu kadar menfaat veren güneş, pek yakına gelirse, hiç menfaat vermez. Belki cümle âlem ve ehli yanarlar. Hak Teâlâ dağa hicâb ile tecellî ederse, ağaçlar ve güller ve çimenler ile mâlî kılıp, tezyîn eyler; fakat hicâbsız tecellî edince, o dağı altüst edip zerre zerre kılar. Nitekim Kur'ân-ı Mecîd'de beyan buyrulur: فَلَمَّا تَجَلَّى رَبُّهُ لِلْجَبَلِ جَعَلَهُ دَكًّا (A'râf, 7/143) [Ya'nî "Rabbi o dağa tecellî edince, onu paramparça etti."]

Huzurda olanlardan bir sâil şu suâli îrâd etti: "Nihâyet kış vaktinde dahî o güneş mevcuddur." Hz. Pîr-i dest-gîr cevâben buyurdular ki:

Bizim burada haml etmekten maksadımız bir misâldir. Fakat o makāmda ne hamel vardır, ne de cemel. Mesel başka, misâl başkadır. Gerçi akıl cehd ile o şeyi idrâk etmez. Fakat akıl, cehdi nasıl terk eder? Ve eğer akıl cehdi terk ederse, o akıl değildir. Akıl odur ki, her ne kadar Hak Teâlâ müdrek ve kābil-i idrâk olmasa bile, yine Bârî Teâlâ'nın idrâki husûsunda tefekkür ve cehd ve ic-

tihâddan gece ve gündüz dâimâ muztarib ve bî-karâr ola. Akıl pervâne ve ma'şûk dahi şem' ve ışık gibidir. Fi'l-vâki' pervâne kendisini şem'e çarpıp, yanarak helâk olur. Fakat pervâne odur ki, her ne kadar ona yanmak zarar ve elemi ârız olsa da, yine şem'e sabr edemiye. Kendisini o nûra çarpmayan pervâne değildir. Ve eğer pervâne kendisini şem'anın nûruna çarpıp yanmazsa, o da şem'a değildir. İmdi nûr-ı Hak'tan yanmağa sabr etmeyen ve ictihâd göstermeyen adam, adam değildir. İdrâk olunan her şey Hak değildir. Âdem odur ki, ictihâddan hâlî kalmayıp, bî-ârâm ve bî-karâr olarak Hakk'ın nûr-ı Celâl'inin etrâfını devr eyliye. Ve Hak odur ki, âdemi yakıp yok ede ve hiçbir akıl onu idrâk edemiye.

•

ONBİRİNCİ FASIL

•

Emîr Pervâne dedi ki: "Mevlânâ Bahâeddin hazretleri [18] *Emîr benim ziyâretime gelmesin ve zahmet etmesin; zîrâ bizim bu takım hallerimiz vardır. Hâl olur ki, mükâleme eyleriz ve bir hâl gelir ki, söylemeyiz. Bir halde halktan pervâmız olmaz; bir halde uzlet ve halvet takāzâsı zuhûr eder. Bir halde hayret ve istiğrak vâki' olur. Belki Emîr'in gönlünü alamıyacağımız bir hâl içinde bulunuruz ve kendisinin mev'iza ve mükâlemesiyle meşgûl olmamıza müsâid bir ferâgat bulunmaz. Binâenaleyh vakt-i ferâgatimizde, dostlarla meşgûl olmak ve onlara fâide îsâl etmek daha a'lâdır. Biz gidip dostları ziyâret edelim" diye bu bendeye i'tizâr buyurdular. Mevlânâ hazretlerine cevap verdim ki: "Ben Mevlânâ benimle meşgûl olsun ve mükâleme eylesin diye gelmiyorum; belki müşerref olayım ve bendelerin zümresine iltihâk edeyim, diye geliyorum. Bu sâatte vâki' olan şeylerden birisi budur ki; Mevlânâ meşgûl idi, görünmedi, beni geç vakte kadar intizârda bıraktı. Bu da eğer müslümanlar ve sâlih kimseler benim kapıma geldikleri vakit, onları bekletir ve huzûruma çabuk kabûl etmezsem, bu hâlin böyle sa'b ve düşvâr ve acı olduğunu bilmem içindir. Başkalarına böyle yapmamam için Mevlânâ onun acılığını bana tattırdı ve beni te'dîb eyledi."*

Hz. Pîr-i dest-gîr cevâben buyurdu: Hayır, belki seni intizârda bırakması ayn-ı inâyetten idi. Rivâyet olundu ki, Hak Teâlâ Haz-

retleri: "Ey kulum, duâ ve münâcât hâlinde senin hâcetini sür'atle kazâ eder idim. Fakat senin sesin ve münâcâtın bana hoş gelir. Onun için icâbette te'hîr vâki' olur. Tâ ki bana hoş gelen sadânı ve münâcâtını tekrîr ve teksîr edesin.[19] Meselâ, iki dilenci / bir şahsın kapısına geldi. Birisi matlûb ve mahbûbdur. Diğeri ise azîm mebgûzdur. Hâne sâhibi kölesine der ki: "O mebgûz olan dilencinin serîan mündefi' olması için, çabuk ve bilâ-te'hîr biraz ekmek ver!" Halbuki o mahbûb olan diğer dilenciye: "Henüz ekmek pişmemiştir, sabr et, ekmek pişsin" diyerek savsaklar.[20]

Hâtırım dostları pek çok görmek ve benim onlara, onların bana doya doya nazar etmemizi ister. Bu âlemde birçok dostlar vardır ki, birbirinin gevherini iyice görmüş olurlar. Âşinâlık kuvvet bulmuş olduğundan o âleme gittikleri vakit, biz dâr-ı dünyâda berâber idik, diye yekdîğerini çabuk tanırlar ve bilirler ve birbirleriyle hoş ittihâd ederler. Zîrâ insan refîkını pek çabuk zâyi' eder. Görmez misin ki, âlemde bir kimse ile dost olmuş ve onu cânâne ittihâz eylemiş olursun ve nazarında bir Yûsuf'tur. Bir fiil-i kabîh ile gözünden düşer ve onu terk edersin. Yûsufluk vasfı kurtluğa mübeddel olur. Onu evvelce Yûsuf görürdün, şimdi ise kurt sûretinde görürsün. Vâkıâ onun sûreti tebeddül etmemiştir; hemen evvelki gördüğündür. Bu bir hareket-i ârızî ile onu terk ettin. Yarın başka bir haşr zâhir olur; ve bu zât başka bir zâta tebeddül eder. Eğer onu iyi tanımamış isen ve nazarın zâtına iyice nüfûz etmemiş ise, onu nasıl tanıyabileceksin? Velhâsıl yekdîğerini iyiden iyiye görmek lâzımdır. Ve her bir adamda iyi ve kötü sıfatlar müsteârdır; ondan geçmek ve onun ayn-ı zâtına nüfûz etmek ve iyice görmek îcâb eder. Zîrâ insanların yekdîğerine verdikleri bu evsâf, onların evsâf-ı asliyyesi değildir.

Menkûldür ki, şahsın biri "Ben falan adamı iyi tanırım ve onun nişânını veririm" demiş. "Söyle bakalım" demişler. "Benim kâfilemde idi ve iki de siyah öküzü var idi" demiş. Şimdi bu misâle muvâfık olarak halk, / "Biz falan dostu gördük ve tanıdık" derler. 45
Onların verdikleri nişan, hakîkatte iki siyah öküzden nişan vermek hikâyesine benzer. O nişan, onun nişânı değildir; ve o nişan hiçbir işe yaramaz. Şimdi... insanın nîk ü bedinden geçmek ve onda ne zât ve ne gevher vardır diye zâtına nüfûz etmek lâzımdır. Gör-mek onu bilmek değildir. Birtakım kimselerin, "Niteliksiz ve

bî-keyfiyyet olan ve mahal ve mekânı ve sûreti bulunmayan âlem-i bî-çûn ile, evliyâ-yı âşıkān nasıl aşk-bâzlık ederler ve ondan nasıl meded ve kuvvet alırlar ve müteessir olurlar?" demelerine taaccüb ederim. Nihâyet, gece ve gündüz, kendileri de bu hâl içindedir. Bunu söyleyen kimse bir şahsa muhabbet eder ve ondan meded alır. Nihâyet bu mededi onun lutuf ve ihsânından ve ilim ve zikrinden ve onun şâdî ve gamından alır. Halbuki bunların cümlesi âlemde lâ-mekândır; ve o şahıs, dem-be-dem bu ma'nâlardan meded alır ve müteessir olur da kendisine taaccüb gelmez. Böyle iken "Âlem-i lâ-mekâna nasıl âşık oluyorlar ve ondan nasıl istimdâd eyliyorlar ve onunla nasıl aşk-bâzlık ediyorlar?" diye taaccüb ederler.

Hakîmin birisi bu ma'nâlara münkir idi. Bir gün hastalanıp kendinden geçti ve hastalığı uzadı. Bir hakîm-i ilâhî onun ziyâret ve iyâdetine gidip, aralarında şu mükâleme vâki' oldu:

Hakîm-i ilâhî: Şimdi sen ne istiyorsun?

Hakîm: Sıhhat.

Hakîm-i ilâhî: Sıhhatin sûretini ve nasıl olduğunu söyle ki, onu hâsıl edelim.

Hakîm: Sıhhatin sûreti yoktur, bî-çûndur.

Hakîm-i ilâhî: Şimdi... mâdemki sıhhat bî-çûndur, onu nasıl istiyorsun? Nihâyet, sıhhatin ne olduğunu söylemelisin.

Hakîm: Bunu bilirim ki, sıhhat gelince bende kuvvet hâsıl olur ve semiririm; ve rengim beyaz ve kırmızı ve ter ü tâze olur ve küşâyiş bulurum.

Hakîm-i ilâhî: Ben senden sıhhatin nakşını sormuyorum; sıhhat ne şeydir? onu soruyorum. /

Hakîm: Bilmiyorum, o bî-çûndur.

Hakîm-i ilâhî: Eğer müslüman olup evvelki mezhebine rücû' eyler isen, sana ilâç yapıp ten-dürüst kılayım ve sana sıhhat bahş edeyim.

Mustafâ (s.a.v.) Efendimiz'den suâl eylediler ki: Fi'l-vâki' bu ma'nâlar bî-çûndur. Velâkin insanın sûreti vâsıtasıyla o ma'nâlardan intifâ' mümkin midir? Cevâben buyurdular ki: "İşte yerin ve

göğün sûreti! O sûret vâsıtasıyla o ma'nâ-yı külden intifâ' olunur." Çerh-i feleğin tasarrufunu ve bulutların yazın ve kışın yağmur yağdırmalarını ve rüzgârların tebeddülünü müşâhede ettiğin vakitte cümlesinin savâb ve hikmet üzere olduğunu görürsün. Nihâyet bu cemâddan ibâret bulunan bulut yağmur vaktinde yağmur yağdırmayı ne bilir! Ve bu yeryüzünü görürsün ki, nebâtâtı nasıl alıp, bire on verir! Nihâyet bunu birisi yapıyor. Onu gör ve bu âlem vâsıtasıyla ondan istimdâd eyle! İnsanın kalıbı vâsıtasıyla, onun ma'nâsından istimdâd ettiğin gibi, bu âlemin sûreti vâsıtasıyla da âlemin ma'nâsından istimdâd eyle! Peygamberimiz (a.s.v.) Efendimiz mest oldukları vakit, bî-hod bir halde söz söyleseler idi; قال الله تعالى ya'nî "Allah Teâlâ buyurdu" derler ve nihâyet sûretâ onun lisânı söyler idi. Velâkin arada kendileri olmayıp, hakîkatte söyleyen Hak idi. Zîrâ evvelce kendisinin böyle sözlerden câhil ve nâ-dân ve bî-haber olduğunu ve şimdi ise, kendisinden böyle kelâmlar sudûr eylediğini görüp, kendinin evvelki kimse olmadığını ve bu tasarruf Hakk'ın olduğunu bilir. Nitekim Mustafâ (a.s.), kendi vücûdundan bu kadar bin sene evvel envâ'-ı akvâmdan ve enbiyâdan kimlerin geçtiğini ve karn-ı âlemin âhirine kadar neler olacağını ve arş ve kürsî ve halâ ve melâyı haber verdi. Halbuki onun vücûdu hâdis idi. O haberleri aslâ onun hâdis olan vücûdu söylemezdi. Hâdis, kadîmden nasıl haber verir?

İmdi ma'lûm oldu ki, o söylemiyor, Hak söylüyor. Nitekim Hak Teâlâ buyurur: / وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَى اِنْ هُوَ اِلاَّ وَحْيٌ يُوحَى (Necm, 53/3-4) [Ya'nî "O kendi re'y ü hevâsından söylemez o. O, kendisine Allah tarafından ilkâ edilegelen bir vahyden başka bir şey değildir."] Hak Teâlâ harf ve savttan münezzehdir. Onun kelâmı harf ve savt hâricidir. Velâkin kelâmını herhangi bir harf ve savttan ve herhangi dilden isterse cârî kılar.

Yollarda kervansaraylar yapmışlar ve havuzun başına taştan bir kuş veyâ bir insan heykeli rekz etmişlerdir. Onların ağızlarından su gelir havuza akar. Âkıllerin cümlesi bilir ki, o su, o heykelin ağzından gelmez; başka bir yerden gelir. Bir adamı tanımak istersen onu söylet; sözünden bilirsin. Ve eğer yankesici olursa ve bir kimse de ona, adamı sözünden tanırlar demiş olsa, o yankesici kelâmında ihtiyât eder ve zâbıta me'mûru onu anlamaz. Bu o hi-

kâyeye benzer ki; sahrâda bir çocuk vâlidesine dedi ki: "Karanlık gecede bana dev gibi korkunç bir zenci görünüyor ve ben çok korkuyorum." Vâlidesi cevap verdi ki: "Korkma, o sûreti gördüğün vakit, ona cesûrâne hücûm et! Hayâl midir, yoksa hakîkat midir belli olur." Çocuk dedi: "Ey vâlide, ya o zenciye de vâlidesi böyle vasiyyet etmiş ise, ben ne yaparım?"[21] Şimdi ona, "Söz söyleme, hâlin belli olmasın diye vasiyyet etmiş olurlarsa, ben onu nasıl tanıyayım?" Bu halde onun huzûrunda sükût et ve kendini ona ver ve sabret! Belki onun ağzından bir kelime fırlar; ve eğer fırlamazsa, belki senin zebânından, arzun hilâfına bir kelime fırlar veyâhut hâtırında bir söz veyâ endîşe baş vurur. O endîşeden ve o sözden onun hâlini bilirsin. Çünkü ondan müteessir oldun; ve o, onun aksi ve ahvâlidir ki, senin derûnunda zuhûr etti."

Şeyh Muhammed Sererzî[22] mürîdlerin arasında oturmuş ve mürîdin birisi de baş kebabı iştihâ eylemişti. Şeyh: "Falan için baş kebabı getiriniz!" diye emr etti. Onun baş kebabına ihtiyâcı olduğunu ne ile bildin?" dediler. Cevap verdi ki: "Otuz senedir bende ihtiyâç kalmamıştır ve kendimi bütün ihtiyâçlardan pâk etmişimdir ve münezzehim. Âyîne gibi sâf ve nakışsız olmuşum. Vaktâki hâtırıma, baş kebabı geldi, bende iştihâ peydâ ve ihtiyâç hâsıl oldu. Onu falanın takāzâsı olduğunu bildim. Zîrâ âyîne nakışsızdır. Eğer âyînede nakış görünürse, o gayrin nakşıdır."

Azîzin biri maksûdunu taleb için halvette oturmuş idi. Ona "Böyle bir maksûd-ı âlî halvette hâsıl olmaz. Halvetten dışarıya çık! Sana bir azîzin[23] nazarı vâki' olduğu vakit, o maksûdun hâsıl olur" diye nidâ geldi. "O azîzi nerede bulayım?" dedi. "Câmi'de birçok halkın arasında bulursun" dediler. "Hangisi olduğunu nasıl bileyim?" dedi. "Git, o seni tanır ve sana nazar eyler; ve alâmeti odur ki, nazarı senin üzerine vâki' olunca elinden ibrik düşer ve bî-hûş olursun; onun nazarı senin üzerine vâki' olduğunu bundan bilirsin" dediler. Öyle yaptı. Su dolu ibriği eline alıp, mescidin cemâatine su dağıtır ve safların arasını dolaşırdı. Nâgehân onda bir hâl zâhir oldu ve na'ra vurup, ibrik elinden düştü ve bî-hûş olarak bir köşede kaldı. Halkın kâffesi gittiler. Vaktâki kendine geldi, kendisini yalnız gördü. Ona nazar eden o şâhı orada görmedi. Velâkin maksûduna vâsıl oldu.

Hakk'ın öyle âdemleri vardır ki, gâyet-i azametten ve gayret-i Hak'dan yüzlerini göstermezler; fakat halkı maksûd-ı azîmlerine îsâl ve bezl-i âtıfet eylerler; ve herkesin işlerini Hakk'ın bildiği kubbelerin üstünden aşırırlar. Ne kerîm ve cevâddırlar! Böyle pâdişâhlar nâdir ve nâzenîndirler. /

Bizler dedik: "Bütün azîzân sizin huzûrunuza geliyorlar."[24] *Cenâb-ı Pîr-i dest-gîr cevâben buyurdular:*

Bizde huzûr kalmamıştır. Eğer gelirler ise i'tikâd etmiş oldukları sûrete gelirler. Îsâ (a.s.)a: "Senin evine gelelim mi?" dediler: "Bizim için hâne nerede olur ve ne vakit olur?" diye cevap verdi.

Menkûldür ki: Îsâ (a.s.) bir sahrâda gezer idi. Şiddetli yağmur yağdı. Yağmurun dinmesine intizâren bir lahzacık çakal denilen hayvanın yuvası olan bir mağaranın köşesine sığındı. "Çakalın yuvasından çık ki, senin yüzünden yavruları râhat edemiyorlar" diye vahy geldi. Cenâb-ı Îsâ (a.s.) nidâ eyledi ki:

يا رب لابن آوي آوي و ليس ابن مريم مأوي

Ya'nî "Çakalın yavrularına[24*] bir melce' ve mahal vardır; Meryem'in oğluna ise, ne melce' ve me'vâ ve ne hâne, ne de makām vardır" dedi.

Evet çakal yavrusuna yuva vardır, ammâ onu böyle bir ma'şûk me'vâdan koğmuyor, seni böyle bir kovan vardır. Eğer senin evin olmazsa, a'lâdır. Zîrâ böyle bir kovanın lutfu sana mahsûs oldu. Halbuki sana mahsûs olan bir tard hil'atinin lutfu, yüzbinlerce âsumân ve zemîne ve dünyâ ve âhirete ve arş ve kürsîye değer ve daha ziyâdedir ve onu da geçmiştir.

Emîr Pervâne geldiği halde bizim ona görünmememizden dolayı, hâtırı münkesir olmamalıdır. Zîrâ onun bu ziyâretten maksûdu, ya bizim i'zâz-ı nefsimiz veyâ kendisinin i'zâzı idi. Eğer bizim i'zâzımız için idi ise, / çok oturup, bize intizâr etmesinden dolayı 50
bizim i'zâzımız daha ziyâde hâsıl oldu. Ve eğer garazı kendisinin i'zâzı ve taleb-i sevâb idiyse, çok intizâr eylediği ve meşakkat-i intizârı çektiği için, ona da sevâbı ziyâde oldu. İmdi her iki takdîr üzere dahî ne maksûd ile gelmiş ise, o maksûd muzâaf ve ziyâde oldu. Binâenaleyh memnûn ve mesrûr olmalıdır.

ONİKİNCİ FASIL

تتشاهد القلوب [Ya'nî "Kalbler şehâdet eder."] derler. Bu söz, hakîkatı kendilerine münkeşif olmuş bir söz ve nakil değildir. Kalb şehâdet edince kelâma ve lisânın şehâdetine ne hâcet var idi?

Emîr-i Nâib (ya'nî Emîr Muîneddin Pervâne) dedi ki: "Evet kalb şehâdet eder; fakat kalbin ayrıca bir hazzı vardır. Ve kulak ile gözün dahî, ayrı ayrı birer hazları vardır. Pek ziyâde fâide husûlü için her birisine ihtiyâç vardır.

Hz. Pîr-i dest-gîr cevâben buyurdular: Eğer gönül müstağrak olursa, hepsi onun istîlâsında mahv olurlar; lisâna ihtiyâç kalmaz. Nihâyet Leylâ'nın hüsnü ki, hüsn-i rahmânî değildi; cismânî ve nefsânî idi ve âb u kilden idi. O hüsne olan aşkın istiğrâkı, Mecnûn'u öyle istîlâ ve gark eyledi ki, çeşm-i zâhir ile Leylâ'yı görmeye ve kelâmını kulak ve sadâ ile işitmeğe hâcet yok idi. Zîrâ Mecnûn Leylâ'yı kendisinden ayrı görmedi ve böyle dedi:

خيالك في عيني و اسمك في فمي و ذكرك في قلبي فاين اكتب

Nazmen tercüme: "Gözümde hayâlin, dilimde adın,
Gönül gark-ı zikrin; bu mektûb kime?"

Şimdi bir cismânînin aşkında, Mecnûn'u bu hâle koyacak kadar kuvvet vardır; o Mecnûn kendisini ondan ayrı görmez ve onun hislerinin cümlesi onda gark olurlar. Göz, kulak[25] ve şemm ve sâire gibi, diğer uzuvların her birisi bir haz taleb etmez. Cümlesini müctemi' görür ve hâzır addeder. / Eğer dediğimiz bu uzuvlardan bir uzuv, tamâmen bir haz bulursa, hepsi o zevkte müstağrak olurlar ve diğer bir haz taleb etmezler. Bir hissin ayrıca bir hazz-ı dîğer taleb etmesi, ona delâlet eder ki, bu bir uzuv, hakkı olan bir hazzı tamâmen almamış ve bir noksan haz bulmuştur. Bittabi' o haz içinde gark olmamıştır. Onun diğer hissi, haz ister ve her bir his için ayrı bir haz arzû eyler. Ve havâs ma'nâ cihetinden müctemi'dirler; ve sûret cihetinden müteferrıktır. Bir uzva istiğrâk hâsıl olduğu vakit, hepsi onda müstağrak olurlar. Nitekim sinek uçarken, kanadı ve başı ve bütün eczâsı hareket eder. Vaktâki bala gark olur, bütün eczâsı bir olur, hiç hareket kalmaz. Suya gark

olan kimseden zâhir olan her bir fiil, onun fiili değildir, suyun fiilidir.[26] Eğer su içinde henüz el ayak hareket ederse, ona gark olmuş demezler. Halbuki o: "Eyvâh boğuldum" diye bağırır; buna da istiğrâk demezler. Nihâyet bu "Ene'l-Hak" demeyi herkes büyük da'vâdır zanneder. "Ene'l-abd" da'vâsı büyüktür. "Ene'l-Hak" da'vâsı azîm tevâzu'dur. Zîrâ "Ben abd-i Hudâyım" diyen kimse, iki mevcûd isbat eder. Birisi kendisi için ve diğeri de Hudâ içindir. Fakat "Ene'l-Hak" diyen kimse, kendisini yok edip ve ber-hevâ eyleyip "Ene'l-Hak" der; ya'nî "Ben yokum, hep O'dur; Hudâ'dan başka mevcûd yoktur; ben külliyyen adem-i mahzım ve hiçim" der. Bu makâmda tevâzu' ziyâdedir. Şu kadar ki, halk anlamıyorlar. Hak için hasbeten-lillah mertlik eden bu kimsenin nihâyet arada bendeliği vardır. Bu mertliği her ne kadar Hak için ise de, kendisini görür ve fiilini görür. O suya gark olmadı. O kimse suya gark olmuştur ki, onda hiçbir hareket ve fiil kalmıya. Onun hareketleri, ancak suyun hareketi ola.

Arslanın biri, bir âhûyu kovaladı; âhû / ondan kaçtı. Kaçtığı kadar, iki vücûd var idi, birisi arslanın vücûdu, diğeri de âhûnun vücûdu idi.. Fakat arslan âhûya yetişip, âhû onun pençe-i kahrı altına gittiği ve arslanın heybetinden bî-hûş ve bî-hûd olarak onun önünde düştüğü vakit, yalnız arslanın vücûdu kaldı. Âhûnun vücûdu mahv oldu ve kalmadı. İşte istiğrâk budur. [27]

Hak Teâlâ evliyâyı, halkın arslandan ve kaplandan ve zâlimden havflarının gayri olan bir havf ile hâif kılar; ve havf ve emnin ve ıyş u tarabın ve yeme ve uykunun Hak'dan olduğunu onlara keşf eyler. Hak Teâlâ onlara, gözleri açık iken uyanıklıkta, arslan ve kaplan veyâ ateş sûretini, mahsûs ve mahsüs olarak gösterir. Ol vech ile ki, hakîkatte arslan ve kaplanın sûreti bu âlemden olmayıp, musavver olan bir sûret-i gaybî idiği ona ma'lûm olur. Ve böyle cemâl-i azîm ile kendi sûretini gösterir; ve kezâ bostanlar ve envâr ve enhâr ve hûr ve kusûr ve taâmlar ve şarablar ve buraklar ve şehirler ve menziller ve türlü türlü acâibler gösterir. Ve o, hakîkatte onların bu âlemden olmadığını bilir. Hak Teâlâ o şeyleri onun nazarına gösterir ve musavver kılar. İmdi ona havf ve recânın ve bi'l-cümle râhatların ve müşâhedelerin Hak'dan olduğuna yakîn hâsıl olur. Şimdi, onun bu havfı, halkın havfına benzemez. Zîrâ bu havf, müşâhededir; delîl ile değildir. Çünkü Hak Teâlâ

cümlesinin kendisinden olduğunu ayânen göstermiştir. Felsefî bunu bilir, ammâ delîl ile bilir. Delîl ise pâyidâr olmaz ve delîlden hâsıl olan zevkin bakâsı yoktur. Ona delîlden bahs ettikçe, hoş ve germ olur ve tâzelenir. Delîl bahsi kapanınca, ondaki zevk ve harâret kalmaz. Nitekim bir kimse delîl ile bildi ki, bu evin mi'mârı vardır; ve delîl ile bilir ki, bu mi'mârın gözü vardır, kör değildir; kudreti vardır, aczi yoktur; / mevcûd idi, ma'dûm değildi; diri idi, ölü değildi; binâ-yı hâneden evvel var idi. Bunların cümlesini bilir, ammâ delîl ile bilir. Delîl ise pâyidâr olmaz, çabuk unutulur.[28] Fakat ârifler hizmetler ettiği cihetle mi'mârı tanıdılar ve ayne'l-yakîn gördüler; ve berâberce tuz ve ekmek yediler ve ihtilât eylediler; ve mi'mâr onların nazarlarından ve tasavvurlarından aslâ gâib olmadı. Binâenaleyh böyle bir kimse fânî-i Hak olur ve O'nun mağlûb ve müstehleki oldukça, onun hakkında günah, günah ve cürüm dahi cürüm olmaz.

Pâdişâhın biri, her birerleri ellerine birer kadeh almalarını bendelerine emr etti. Vaktâki pâdişâh zuhûr etti, onun gulâm-ı hâssı, pâdişâhın dîdârından, kendinden geçip mest oldu ve kadeh elinden düşüp kırıldı. Diğerleri onun bu hâlini görüp, gâlibâ böyle yapmak lâzım geliyor, diyerek ellerindeki kadehleri, kasden attılar. Pâdişâh: "Niçin böyle yaptınız?" diye onlara itâb etti. Onlar dediler ki: "O mukarreb idi, böyle yaptı; biz dahî öyle yapalım deyip bu hâli savâb gördük". Pâdişâh dedi: "Ey ahmaklar onu o yapmadı, ben yaptım." Zâhir cihetinden o sûretlerin cümlesi kabâhat idi, ammâ o bir kabâhat, ayn-ı tâat idi, belki bütün tâatların fevkinde idi. Onların cümlesinden maksûd, o gulâm idi. Diğer gulâmlar, onun tâbi'i ve tufeylidirler. Zîrâ o gulâm, bu söylediğimiz ma'nâya nazaran, hakîkatte pâdişahdır. Bütün gulâmlar pâdişâhın tâbi'idirler. Binâenaleyh onun tâbi'leri olurlar. Zîrâ o ayn-ı pâdişâhdır; ve kölelik onun sûretinden başka bir şey değildir. Pâdişâhın cemâlinden mâlâmâldir. Hak Teâlâ: لولاك لولاك لما خلقت الافلاك [Ya'nî "Sen olmasaydın, sen olmasaydın eflâkı halk etmezdim"] buyurur. Bu da "Ene'l-Hak" demektir. / Ma'nâsı budur ki: Eflâkı kendim için yarattım. Bu lisân-ı dîğer ile ve başka bir işâret ile "Ene'l-Hak" demektir.

Büyüklerin kelâmları, her ne kadar, yüz muhtelif sûretlerde görünüyorsa da, yine hepsi birdir. Hak bir ve yol bir olunca, sö:

nasıl iki olur?.. Sûrette muhâlif görünür, ma'nâda birdir. Tefrika sûrettedir; ve ma'nâda hepsi müetemi'dir. Nitekim bir emîr "Çadır dikiniz!" diye emr eder. Birisi ip büker ve birisi kazık yontar; ve birisi kumaşını dokur ve birisi diker; ve birisi iğne döker ve birisi biçer. Sûretler her ne kadar zâhiren muhtelif ve müteferrik ise de, ma'nen müctemi'dir ve bir iş görülür. Ahvâl-i âlem dahî böyledir. Eğer dikkatli bakar isen, fâsık ve sâlih ve âsî ve mutî' ve şeytan ve melek hepsi Hakk'a kulluk ederler. Meselâ pâdişâh ister ki, kölelerini birtakım sebeblerle imtihan etsin, tâ ki sebâtı olan kimdir ve sebatsız olan kimdir? meydana çıksın; ve nîk-ahd, bed-ahdden mümtâz olsun; ve vefâlısı vefâsızdan ayrılsın. Sebatları zâhir olmak için, onlara bir müvesvis ve müheyyie lâzımdır. Ve eğer olmazsa, onların sebâtı nasıl zâhir olur? İmdi, o müvesvis ve müheyyic pâdişâha kulluk eder; çünkü pâdişâhın murâdı, onun böyle yapmasıdır. Ve sâbiti gayr-i sâbitten ayırmak ve sivrisinekler gidip, onların gayrisi kalsın diye, sivrisinekleri ağaçlardan ve bağlardan kovmak için onu gönderdi.

Pâdişâhın biri, bir câriyeye "Süslen ve emânet ve hıyânetleri zâhir olmak için kendini gulâmlarıma arz et!" diye emr etti. Câriyenin bu fiili, her ne kadar zâhiren ma'siyet görünür ise de, hakîkatte pâdişâha kulluk eder. Bu bendeler, delîl ve taklîd ile değil, belki bî-perde ve bî-hicâb muâyene ile, bu âlemde kendisini gördüler. وَ اِنْ مِنْ شَيْءٍ اِلاَّ يُسَبِّحُ بِحَمْدِه (İsrâ, 17/44) [Ya'nî "Hiçbir şey hâriç değil hepsi O'na hamd ile tesbîh eder"] âyet-i kerîmesi mûcibince, iyi ve kötü cümlenin Hakk'a kulluk ve tâat / eylediklerini müşâhede ettiler. Binâenaleyh hakîkatte bu âlem onlar için kıyâmet olur.[29] Zîrâ kıyâmet, cümlenin Hakk'a kulluk etmelerinden ve O'nun kulluğundan gayri bir iş yapmamalarından ibârettir. Ve onlar, İmâm-ı Ali (kerremallâhu vechehû) ve (r.a.) efendimiz hazretlerinin لو كشف الغطاء ما ازددت يقينا [ya'nî "Eğer perde açılsa benim yakînim ziyâdeleşmez"] kelâm-ı şerîfinde işâret buyurulduğu üzere, bu ma'nâyı burada görürler. 55

Lügat i'tibâriyle âlim ârifden daha âlîdir; çünkü Hudâ'ya "â-lim" derler, ammâ "ârif" demek câiz değildir; ve ârifin ma'nâsı o-dur ki, evvelce bilmez idi, fakat ba'dehû bildi. Bu ise Hudâ hakkın-da lâyık değildir. Fakat örf i'tibâriyle ârif efdaldir. Zîrâ ârif

bir şeyi delilden hâric olarak bilenden ibârettir. Âlemi müşâhede ve muâyene ile görmüştür. İşte örfen "ârif" buna derler.

Bir âlim yüz zâhidden iyidir, demişlerdir. Zîrâ zâhid zühdünü ilim ile icrâ eder. İlimsiz zühd muhaldir. Nihâyet, zühd nedir? Dünyâdan i'râz etmek ve yüzünü tâata çevirmek ve âlem-i âhirete teveccüh etmektir. Bu halde dünyâyı ve onun sebatsızlığını ve çirkinliğini ve âhiretin letâfet ve sebâtını ve bakâsını bilmek lâzım gelir; ve nasıl tâat edeyim ve ne tâat kılayım? diye tâatde ictihâda vâkıf olmak îcâb eder. Bunların cümlesi ilimdir. Halbuki onun maksûdu ilim değildir; binâenaleyh ilim olmaksızın zühd muhaldir. Bu halde zâhid, hem âlimdir ve hem de zâhiddir. Yüzbin zâhidden iyi olan bu âlim, acaba nasıl olur? Onun ma'nâsını anlamamışlardır. O başka ilimdir ki, Hak Teâlâ Hazretleri, evvelce o kimsenin kendisinde olan bu ilim ve zühdünden sonra ona o ilmi ihsân eyler. Bu ikinci ilim, o ilim ve zühdün semeresi olur. Elbette böyle âlim, yüzbin zâhidden iyi olur. Bunun nazîri odur ki: Bir kimse ağaç diker ve bu ağaç meyve verir. / Meyve veren bu ağaç, elbette henüz meyve vermeyen yüz ağaçtan iyidir. Çünkü o ağaçların meyve vermemeleri ihtimâli vardır; ve çünkü yolda birçok âfetler vardır; ve Ka'be'ye vâsıl olan bir hacı, henüz beriyyede ve yolda giden yüz hacıdan iyidir. Onlarda vusûl ve adem-i vusûl endîşesi vardır. Ammâ bu, hakîkate vâsıl olmuştur. Bir hakîkat, yüzbin şekten iyidir.

Emîr-i Nâib (ya'nî Muîneddin Pervâne) cenâb-ı Pîr'e hitâben dedi: "O vâsıl olmayan kimsede ümîd-i vusûl vardır." Cenâb-ı Pîr-i dest-gîr cevâben buyurdular:

Vâsıl olan kimse ile, ümîd eden kimse arasında, havfdan tâ emne kadar birçok farklar vardır. Îzâha ne hâcet! Bunun farkı herkese zâhirdir. Söz emndedir. Halbuki emnden emne azîm farklar vardır. Mustafâ (s.a.v.) Efendimiz'in enbiyâ-yı sâire üzerine fazlı, nihâyet emn cihetindendir. Yoksa enbiyânın kâffesi emn içindedirler ve havfdan geçmişlerdir. Ancak وَ رَفَعْنَا بَعْضَهُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ (Zuhruf, 43/32) [Ya'nî "Kimini derece derece diğer kiminin üstüne çıkardık"] âyet-i kerîmesi mûcibince, emn içinde makâmlar vardır. Âlem-i havfda makâmât-ı havf için nişan vermek mümkindir; fakat makâmât-ı emn bî-nişândır. Âlem-i havfa nazar olundukda,

herkesin Hak yolunda bezl ettikleri görülür. Biri vücûdunu, biri malını, birisi canını bezl eder. Kimi oruç tutar, kimi zekât verir, kimi on rek'at, kimi yüz rek'at namaz kılar. Binâenaleyh onların menâzili musavver ve muayyendir; onlardan nişân vermek mümkindir. Nitekim Konya'dan Kayseri'ye kadar olan menziller muayyendir; ammâ Antalya'dan Mısır'a kadar olan deryâdaki menziller bî-nişândır; onu gemiciler bilir ve kara ahâlîsine söylemezler; çünkü anlıyamazlar.[30] /

Emîr-i Nâib dedi: "Söylemek dahî fâidelidir. Eğer hepsini bilmezler ise de, biraz bilirler ve izlerler ve zann ve tahmîn ederler." Hz. Pîr-i dest-gîr buyurdular:

Eyvallah! Gündüz cânibine gidiyorum azmi ile bir kimse karanlık gecede, uyanık olarak oturur. Her ne kadar gitmek keyfiyyetini bilmez ise de, mâdemki gündüze muntazırdır, gündüze yakın olur. Bir kimse bulutlu ve karanlık gecede, kervan arkasından gider; nereye gittiğini ve nereden geçtiğini ve ne kadar mesâfe kat' eylediğini bilmez. Fakat gündüz olduğu vakit, o gitmenin fâidesini görür ve bir mahalle vâsıl olur. Her kim hasbeten-lillah, iki gözünü kaparsa; وَ مَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْراً يَرَهُ (Zelzele, 99/7) [Ya'nî "Kim zerre ağırlığınca bir hayır yaparsa onu görür"] âyet-i kerîmesi mûcibince, o zâyi' olmaz. Ancak onun bâtını muzlim ve mahcûb oldukça, ne kadar ilcriye gittiğini göremez. الدنيا مزرعة الآخرة [Ya'nî "Dünyâ âhiretin tarlasıdır"] hükmünce, burada ne ekmiş ise, orada onu biçtiğini görür. [31]

Îsâ (a.s.) çok güler ve Yahyâ (a.s.) çok ağlar idi. Cenâb-ı Yahyâ Hz. Îsâ'ya dedi ki: "Sen gâlibâ Hak Teâlâ'nın inceeik mekrlerinden gereği gibi emîn olmuşsun ki gülüyorsun." Hz. Îsâ cevâben dedi ki: "Sen de Hakk'ın latîf, garîb ve gizli olan inâyetlerinden ve lutuflarından pek ziyâde nevmîd olmuşsun ki, böyle ağlıyorsun." Bu mâcerâda evliyâdan ba'zı kimseler hâzır idi. Bu iki zâttan hangisi ve kimin makâmı daha âlî olduğunu Hak Teâlâ'dan suâl ettiler: احسنهم بي ظنا يعني انا عند ظن عبدى بي Ya'nî "Bana zannı en güzel olanın makâmı daha âlîdir; ve ben kulumun zannı indindeyim, ben kulumun zannı olan mahaldeyim". Her kulumda bir sûret ve hayâl vardır. Benim hakkımda, o her ne hayâl ederse, ben orada olurum cevâbı erişti. Ben, Hakk'ın bulunduğu hayâlin bendesiyim ve

Hakk'ın bulunmadığı hakîkatten bîzârım. "Ey benim kullarım! / Cây-gâhım ve makāmım olan hayalleri pâk ve tathîr ediniz!"

Şimdi sen kendini yokla, tecrübe et ki, ağlamadan, gülmeden, oruçtan, namazdan, halvetten ve cem'iyyetten ve bunların gayrinden senin hakkında ziyâde fâideli olan hangisidir ve ahvâlin hangisi ile tarîk-ı müstakîme gidersin ve terakkîn ziyâde olur, o hizmeti ihtiyâr et! استفت قلبك و ان افتاك المفتون Ya'nî "Âlemin müftîleri sana fetvâ verirlerse, o fetvâyı kalbinden istiftâ et!"[32] Senin bâtınında bir müftî-i ma'nevî vardır. Müftîlerin fetvâsını ona arz et, ona muvâfık gelen şeyi ahz eyle! Nitekim tabîb bir hastanın nezdine gelir; ve senin içindeki tabîbden suâl eder. Zîrâ derûnda bir tabîb vardır; o da senin mizâcındır ki, red veyâ kabûl eder. Bunun için tabîb-i hâricî o tabîb-i dâhilîden "Yediğin falan şey nasıl idi, ağır mı, yoksa hafîf mi idi; cevâbın nasıldır? diye sorar. Tabîb-i derûnînin haber verdiği şey üzerine tabîb-i hâricî hükmeder. Binâenaleyh asl olan o tabîb-i dâhilîdir; o da hastanın mizâcıdır. Vaktâki bu tabîb zayıf ve mizâc fâsid olur, za'f sebebiyle birtakım şeyleri aksine götürür ve eğri haber verir; şekere acı ve sirkeye tatlı der; bu halde mizâcı karâr-ı sâbık üzerine gelmek için, ona imdâd eylemek üzere tabîb-i hâricîye muhtâc olur; ondan sonra yine kendi tabîbine gösterip, ondan fetvâ alır. Bunun gibi ma'nâ cihetinden dahî, âdemde bir mizâc vardır. O zayıf olduğu vakit, onun havâss-i bâtınesi her ne görür ve her ne söylerse, hilâf üzerine olur. İmdi enbiyâ ve evliyâ tabîbdirler ve mizâcı müstakim olmak ve ارنا الاشياء كما هي [Ya'nî "Eşyâyı bize olduğu gibi göster!"] hadîs-i şerîfinde işâret buyrulduğu üzere, dil ve dînî kuvvet bulmak için, ona imdâd ederler.

İnsan büyük şeydir; onda herşey yazılmıştır. / Zulumât perdeleri kendindeki o ilimleri, onu okumaya bırakmaz. Zulumât perdeleri, dünyânın bu türlü türlü meşgûliyetleri ve tedbirleri ve arzûlarıdır. Bu zulumât içinde olmak ve bu perdelerin mahcûbu bulunmak ile berâber, yine bir şey okur ve ondan ba'zılarına vâkıftır. Nazar eyle ki, zulmetler ve perdeler kalktığı vakit, nelere vâkıf olur ve kendinden ne ilimler ızhâr eder. Nihâyet terzilik ve mi'mârlık ve dülgerlik ve kuyumculuk ve ilm-i nücûm ve tıb ve sâire gibi sayılmakla bitmeyen türlü hıref ve sanâyi' insanın bâtınından

peydâ olmuştur. Taştan ve kerpiçten zuhûr etmemiştir. Ölüyü mezara gömmesini insana bir karga ta'lîm etti derler. O da insanın kuşa çarpan bir aksi idi. Takāzâ-yı âdemî onu o hâle sevk etti. Nihâyet hayvan beşerin cüz'üdür. Cüz' külle nasıl ta'lîm eder? Bu hâl ona benzer ki, bir kimse sol eli ile yazı yazmak ister ve kalemi ele alır. Her ne kadar gönlü kavî ise de, yazarken eli titrer, fakat el kalbin emri ile yazar.

Emîr Pervâne, Hz. Mevlânâ efendimizin azîm ve âlî sözler buyurduklarını anlayıp, dûçâr-ı hayret olduğundan, cenâb-ı Pîr-i dest-gîr âtîdeki îzâhâta başladılar:

Söz, ehl-i kelâm olan kimselerden münkatı' değildir. Kelâm dâimâ ona vâsıl olur ve söz ona muttasıldır. Eğer ağaçlar kış vaktinde yaprak ve meyve vermiyorlar ise, onların iş görmedikleri zannolunmasın; onlar dâimâ meşgûldür. Kış îrâd ve yaz masraf vaktidir. Masrafı herkes görür, îrâdı görmez. Nitekim bir kimsenin birtakım işleri olur, masraf eder, bunu herkes görür; fakat mühimmâtı için azar azar topladığı îrâdı görmezler ve bilmezler. Halbuki asl olan îrâddır. Masraf o îrâddan olur. Bize ittisâli olan kimse ile dem-be-dem söz içindeyiz ve müttehid ve muttasılız. Sükût / ve gaybet ve huzûr vaktinde ve belki cenk ve gavgâ zamânında berâberiz ve muhtelitız. Her ne kadar yumruk vurur isek de, onunla mükâlemedeyiz ve müttehidiz, muttasılız. Sen onu yumruk görme! O yumruğun içinde kuru üzüm vardır. İnanmaz isen aç da gör! Kuru üzüm ne demek ve lü'lü'-i azîzin ne ehemmiyeti vardır! 60

Nihâyet başkaları da nazım ve nesir ile rakāyık ve dakāyık ve hakāyık ve maârif söylerler. Ve meyl-i Emîr'in bu tarafa ve bize olması, dakāyık ve mev'ıza cihetinden değildir. Mâdemki her yerde bu cins kelâm mevcuddur ve eksik değildir, o halde bana muhabbet edip meyl etmesi, onların gayri sebebiyledir. O başkalarında gördüğü şeylerin verâsında, diğer bir şey görüyor ve başka bir rûşenâlık buluyor.

Mervîdir ki: Pâdişâh Mecnûn'u ihzâr etti ve ona dedi:[33] "Sana ne olmuştur ki, kendini rüsvây ettin ve hânümândan geçip harâb ve fenâ oldun? Leylâ ne oluyor ve onun ne güzelliği vardır? Gel sana güzeller ve zarîf dilberler göstereyim; ve sana fedâ edip ihsân edeyim." Vaktâki dilberleri ihzâr eylediler ve onlar Mecnûn'a güzel

güzel cilveler ettiler; Mecnûn başını eğmiş, önüne bakar idi. Pâdişâh buyurdu: "Ay oğul, başını kaldırıp baksan a!" Mecnûn cevap verdi: "Leylâ'nın aşkı kılıç çekmiştir, korkuyorum; eğer başımı kaldırırsam, o kılıcı başıma vurur."

Mecnûn Leylâ'nın aşkında o kadar müstağrak olmuş idi ki, Leylâ'nın gayrine bakması öldürücü bir kılıç idi. Nihâyet başkalarında da göz, dudak, yanak ve burun vardı. Acabâ onda ne görmüş idi ki onunla böyle olmuş idi?.. /

•

ONÜÇÜNCÜ FASIL

•

Hz. Pîr, Emîr Pervâne'ye hitâben buyurdu: "Biz müştâkız, ancak sizin mesâlih-i halk ile meşgûl olduğunuzu bildiğimizden, zahmet vermekten ictinâb ediyoruz."

Emîr Pervâne cevâben dedi: "Bu bizim üzerimize vâcib idi; artık dehşet kalktı.[34] *Bundan sonra huzûra geliriz."*

Hz. Pîr-i dest-gîr buyurdu: Bir fark yoktur, hepsi birdir. Sizin hakkınızda cümlenin bir olması lutfu vardır. Zahmetlerden nasılsınız? El-yevm sizin hayrât ve hasenât ile meşgûl olduğunuzu bildiğimizden, biz sizi ziyâret ediyoruz. Şimdi bu bahiste idik ki, eğer bir adamın ıyâli var ve diğerinin yok ise, ondan alıp o birine verirler. Ehl-i zâhir muîlden alıp, muîlin gayrine veriyorsun derler. Vaktâki nazar edesin, hakîkatte muîl odur. Nitekim bir gevher sâhibi olan ehl-i dil, onu bir şahsa vurur ve o kimsenin burnunu ve ağzını cerh eder; herkes, mazlûm olan madrûbdur derler. Ammâ hakîkatte mazlûm, dâribdir; o madrûb ise zâlimdir. Çünkü bu dârib gevherin sâhibidir ve müstehlek-i Hak'dır. Onun fiili, Hakk'ın fiilidir. Hudâ'ya ise zâlim denmez. Nitekim Peygamberimiz (a.s.v.) öldürdü ve kan döktü ve yağma eyledi. Bununla berâber zâlim onlar idiler; cenâb-ı Peygamber ise mazlûm idi. Meselâ bir mağribli, mağribde mukîmdir, halbuki sâhib-i güherdir. Bir maşrıklı mağribe geldi, garîb olan o mağriblidir. Halbuki onun maşrıkdan gelişi ne garîbdir! Fakat mâdemki cümle âlem bir hâneden ibârettir, garîb değildir. Bu odadan o odaya veyâ bu köşeden o köşeye gitmiş olur. Nihâyet bu hânenin / içinde değil midir? Ammâ o gevhere

mâlik olan o mağribli hânenin hâricinden gelmiştir. Nihâyet الاسلام بدأ غريبا ya'nî "İslâm, garîb olarak zuhûr etti" buyrulmuştur. المشرق بدأ غريبا ya'nî "Maşrık garîb olarak zâhir oldu" denilmemiştir. Nitekim Resûl (a.s.) mecrûh olduğu vakit, mazlûm olduğu gibi, cerh ettiği vakit dahi mazlûm idi. Zîrâ her iki halde, hak onun elindedir; ve mazlûm, elinde hak olan kimsedir.

Mustafâ (s.a.v.)in gönlü isrâya yattı, Hak Teâlâ Resûl'ünün tatyîb-i hâtırı için: "Bu hâlet içinde, onlara söyle ki, siz zincirde ve bağdasınız. Eğer hayra niyet ederseniz, Hak Teâlâ sizi bundan halâs eder ve elinizden gideni, yine size ez'âfı ile verir; ve âhirette gufrân ve rıdvân i'tâ eyler. İki hazîne ihsân eder. Birisi elinizden giden, diğeri de genc-i âhirettir" diye vahy gönderdi.

Emîr Pervâne suâl etti ki: "Bir kul amel ettiği vakit o tevfîk ve hayır, amelden mi inbiâs eder, yoksa atâ-yı Hak'dan mıdır?"

Hz. Pîr-i dest-gîr buyurdular ki: Atâ-yı Hak'dır ve tevfîk-i Hak'dır. Lâkin Hak Teâlâ, gâyet-i lutfundan her ikisini bendeye izâfet edip جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ (Secde, 32/17) [Ya'nî "Artık onlar için, işlemekte olduklarına bir mükâfât olarak..."] âyet-i kerîmesi mûcibince sendendir buyurur.

Emîr Pervâne dedi: "Mâdemki Hakk'ın bu lutfu vardır, o halde her kim taleb-i hakîkî eylerse, o lutuf zuhûr eder."

Hz. Pîr-i dest-gîr cevâben buyurdular: Velâkin sâlârsız ve mürşidsiz olmaz. Nitekim Mûsâ (a.s.)ın ümmeti, mûtî' oldukları vakit, denizde yollar peydâ oldu ve deryâdan toz kalktı ve geçtiler. Ammâ muhâlefete başladıkları vakit filân beyâbanda bu kadar sene kaldılar. Zamânın sâlârları dahî tevâbi'in kendilerine bende ve mutî' ve fermân-berdâr olduklarını gördükçe, onların ıslâhı kaydında olurlar. / Meselâ bu kadar asker, bir emîrin hizmetinde mutî' ve ferman-ber oldukları vakit, o da aklını onların kârına sarf edip ıslahları kaydında olur. Ammâ eğer mutî' olmazlarsa, hiç aklını onların umûruna sarfa sa'y eder mi? Akıl insanın teninde bir emîr gibidir. Reâyâ-yı ten ona itâat ettikçe, bütün işleri ıslâha sa'y eder; ammâ mutî' olmadıkları vakit, cümlesinde fesâd zâhir olur. Görmez misin ki bir sarhoş gelir, şarap içmiştir; bunun elinden ve ayağından ve dilinden ve reâyâ-yı vücûdundan ne fesadlar

zâhir olur. Ertesi gün ayıldıktan sonra: "Ah ne yaptım ve niçin vurdum ve niçin söğdüm!.." der.

İmdi, o yolda bir reîs olup, tevâbi'i de ona mutî' oldukları bir vakitte, işler salâha yüz tutar. Şimdi, akıl dahî kendi fermânına tâbi' oldukları vakit, reâyâ-yı tenin ıslâhı fikrinde olur. Meselâ bir kimse "Gideyim" diye fikr eder. Bunu ayak, onun fermânına mutî' olduğu vakitte fikr eder; ve illâ ayağı mutî' olacak bir halde değil ise, bu fikirde bulunmaz. Şimdi akıl, ten içinde emîr gibidir. Kendisinin bütün akıl ve dânişi ve nazarı ve ilmi ile, a'zâ-yı insânînin başı hükmünde olan o velîye nisbetle, insanın a'zâ-yı sâiresi hükmünde olan halkın kâffesi sırf tendirler; ve onların arasında akıl, o velîdir. Mâdemki halk ten gibidirler, o velîye mutî' olmadıkça onların ahvâli dâimâ perîşanlık ve pişmanlık içinde geçer. Ve mutî' oldukları vakitte itâatleri öyle olmalıdır ki, o her ne yaparsa münkâd olmalı ve kendi akıllarına mürâcaat etmemelidirler. Zîrâ onu, kendi akıllarıyla anlıyamamaları câizdir. Ona külliyyen mutî' olmaları îcâb eder. Nitekim bir çocuğu bir terzi dükkânına verirler, onun alâ-külli-hâl üstâdına itâatı lâzımdır. Eğer dikmek için uçkur verirse, uçkur diker; ve elbiseye dikilecek siyah nişâneler verirse, onları diker; san'at öğrenmek isterse, külliyyen kendi tasarrufundan geçip üstâdının emrine mahkûm olmalıdır. Hak Teâlâ'dan ümîdimiz vardır ki, mahzâ inâyeti olan bir hâli ızhâr buyura... / Ve o hâl bin cehd ve gûşişin fevkindedir. لَيْلَةُ الْقَدْرِ خَيْرٌ مِنْ اَلْفِ شَهْرٍ (Kadir, 97/3) [Ya'nî "Kadir gecesi bin aydan hayırlıdır" âyet-i kerîmesiyle, جذبة من جذبات الحق خير من عبادة الثقلين [Ya'nî "Hakk'ın cezbelerinden bir cezbe ins ve cinnin ibâdetinden hayırlıdır"] hadîs-i şerîfi ma'nen müttehid-i kelâmdır. Ya'nî onun inâyeti erişince, yüzbin ve daha ziyâde sa'yin işini görür. Sa'y ve gûşiş dahi hoştur ve müfîddir; velâkin inâyetin yanında ne hükmü olur?

Emîr Pervâne suâl etti ki: "İnâyet sa'y ve gûşişe sebeb olur mu?" Hz. Pîr-i dest-gîr cevâben buyurdular:

Niçin sebeb olmasın?. İnâyet eriştikde sa'y dahi gelir. İsâ (a.s.) dan ne gibi mesâî sâdır oldu ki beşik içinde اِنِّي عَبْدُ اللّٰهِ آتَانِيَ الْكِتَابَ (Meryem, 19/30) [Ya'nî "Ben hakîkat Allah'ın kulıyum. Ó bana kitab verdi"] dedi; ve Yahyâ (a.s.) batn-ı mâderde iken onu vasf eyler idi; ve Muhammed Resûlullah bî-sa'y iken.. اَفَمَنْ شَرَحَ اللّٰهُ صَدْرَهُ (Zümer,

39/22) [Ya'nî "Allah'ın göğsünde Müslümanlık için inşirâh verdiği bir kimse..."] buyruldu. Evvelen fazldır. Vaktâki bir kimseye dalâletten bîdârlık gelir, işte o Hakk'ın fazlı ve atâ-yı mahzıdır. Eğer böyle değilse, bu fazl u atâ, niçin bu gibi zevâtın karnları bulunan rüfekâsı hakkında tecellî etmedi? Bundan sonra fazl ve cezâ vardır. Meselâ bir kıvılcım sıçradı, onun ibtidâsı atâdır; ammâ o kıvılcımı pamuğa vaz' etmek sûretiyle besleyip ziyâdeleştirdiğin vakitte atâdan sonra fazl ve cezâ olur. İnsan وَ خُلِقَ الاِنْسَانُ ضَعِيفاً (Nisâ, 4/28) [Ya'nî "İnsan zayıf olarak yaratılmıştır"] âyet-î kerîmesi hükmi münîfince, vehle-i ûlâda küçük ve zayıftır. Nitekim evvelen kızgın demirden ve taştan bir şerâre sıçrar; evvelen zayıftır. O zayıf olan ateş yükselir ve cihânı yakar; ve o ateş cesâmet peydâ eder. وَ اِنَّكَ لَعَلَى خُلُقٍ عَظِيمٍ (Kalem, 68/4) [Ya'nî "Hiç şübhesiz sen büyük bir ahlâk üzerindesin."]

Dedim:[35] *Mevlânâ'nın size pek ziyâde muhabbeti vardır.*

Hz. Pîr-i dest-gîr buyurdular ki: Benim gelmem ve mükâlemem, dostluk mikdârınca değildir. Ben ne olursa onu söylüyorum. Eğer Cenâb-ı Hak murâd ederse, bu az sözü nâfi' ve sizin bâtınınızda kâim kılar; / ve azîm menfaatler eyler. Ammâ murâd etmezse, yüzbin söz söylenmiş olsa, aslâ gönülde karâr etmez, hepsi geçer ve unutulur. Ve nitekim bir elbiseye bir kıvılcım sıçrar, eğer Hak isterse kıvılcım te'sîr edip ateş büyür; ve eğer istemezse, elbiseye yüz kıvılcım sıçrasa söner, hiç te'sîr etmez. وَ لِلّٰهِ جُنُودُ السَّمٰوَاتِ وَالاَرْضِ (Feth, 48/4) [Ya'nî "Göklerin ve yerin bütün orduları Allah'ındır"] âyet-i kerîmesinde işâret buyrulduğu üzere, bu sözler Hakk'ın askerleridir; kal'aları Hakk'ın izniyle feth ve zabt ederler ve alıp açarlar. Eğer bu kadar süvârîye: "Filân kal'a üzerine yürüyün, fakat zabt etmeyin!" diye emr ederse böyle yaparlar; ve eğer bir süvârîye: "Git, filan kal'ayı zabt et!" diye emr etse, o da gidip kal'anın kapısını açarak zabt eder; ve bir sivrisineği Nemrûd'a musallat edip helâk eyler. Nitekim استوي عند العارف الدانق و الدينار و الاسد و الهرة Ya'nî "Ârifin indinde metelik ve altın ve arslan ile kedi müsâvîdir" derler. Eğer Hak Teâlâ bir meteliğe bereket verirse, yüzbin altının ve daha fazlasının işini görür; ve eğer bin altından bereketi kaldırırsa, bir meteliğin işini göremez; ve arslan da böyle- 65

dir. Eğer bir kediyi ona musallat ederse, Nemrûd'un sivrisineği gibi helâk eder. Ve eğer kediyi helâk etmemek üzere arslanı gönderirse, arslanlar o kediden titrer veyâhut onun merkebi olur. Nitekim ba'zı dervişlerin arslana bindikleri vâki'dir. Nitekim ateş İbrâhîm (a.s.)a berd ü selâm ve yeşillik ve gülistan oldu. Çünkü onu yakmaya Hakk'ın izni olmadı.

Ve'l-hâsıl onlar bildiler ki, hep Hak'dandır. Onların indinde herşey müsâvî oldu. Sizin dahî bu sözleri kendi bâtınınızdan işitmenizi Hak'dan ümîd eyleriz. Zîrâ müfîd olan odur. Eğer hâricden bin hırsız gelse, onlara içeriden bir hırsız muâvenet etmedikçe kapıyı açamazlar. Hâricen bin söz söylersen, bâtınen musaddık olmadıkça fâide vermez. Nitekim bir ağacın / kökünde yaşlık olmazsa, eğer bin sene su döksen fâide vermez. Onun neşv ü nemâsına meded etmek için kökü yaş olmak lâzımdır. Şiir:

نور اکر صد هزار مي بيند جز كه بر اصل نور ننشيند

Nazmen tercüme:

"Gerçi çeşmin nûru yüzbinlerce eşyâyı görür
Asl-ı nûrun gayrisi üstünde o etmez karâr."

Bütün âlem nûra gark olsa, gözde nûr olmadıkça, aslâ o nûru görmez. Şimdi... aslolan, nefisdeki o kābiliyyettir. Nefis başka, rûh başkadır. Görmez misin ki, nefis uykuda nerelere gider; halbuki ruh tendedir. Ammâ nefis döner diğer bir şey olur. Binâenaleyh Hz. İmâm-ı Ali (kerremallâhu vechehû): من عرف نفسه فقد عرف ربه [Ya'nî "Nefsini bilen, Rabb'ini bilir"] kelâmını o nefis için söyledi; ruh için söylemedi. Ve eğer bu nefis için söyledi der isen ma'kūl değildir. Ve eğer o nefsi şerh etsen, herkes bu nefsi anlıyacaktır. Çünkü onlar o nefsi bilmezler. Meselâ eline bir küçük âyîne aldın; âyînede iyi görürsün, kötü görürsün, büyük veyâ küçük görürsün, hep odur. Söylemek ile anlamak muhaldir. Söylemek ile ancak bu kadar anlaşılır. Dinleyen kimsede "Bizim gördüğümüz âlemin hâricinde bir âlem vardır, onu taleb edelim" diye bir ıztırâb zâhir olur. Bu dünyâ ve ezvâk, âdemin hisse-i hayvâniyyetidir. İnsan bunların eümlesini kuvve-i hayvâniyyesine verir. Halbuki insâniyyetten ibâret olan aslı, za'f içindedir. Nihâyet, insan hayvân-ı nâtıkdır derler.

Binâenaleyh insan iki şeydir. Kuvve-i hayvâniyyede mündemic olan şey şehevâttır ve arzûlardır. Ammâ onun hülâsası ve gıdâsı olan şey, ilm ü hikmet ve dîdâr-ı Hak'dır. Âdemin hayvâniyyeti Hak'dan ve insâniyyeti dünyâdan girîzândır. Nitekim Hak Teâlâ buyurur: فَمِنْكُمْ كَافِرٌ وَ مِنْكُمْ مُؤْمِنٌ (Tegâbün, 64/2) / [Ya'nî "Kiminiz kâfir oluyor, kiminiz mü'min..."] Bu vücûd içinde iki şahıs gavgâdadır. Mısra':

تا بخت کرا بود کرا دارد دوست

Nazmen tercüme:

"Acabâ baht kimindir ve kime yâr olacak?"

Bunda şek yoktur ki, bu âlem kıştır. Cemâdâta niçin cemâd diyorlar? Zîrâ müncemiddirler. Bu taşlar ve dağlar ve vücûdu setr eden elbise hep müncemiddir. Ve eğer kış mevcûd değil ise, âlem niçin müncemiddir? Âlem ma'nâ-yı basîttir, görünmez. Ammâ havanın ve soğuğun meveûdiyyetini te'sîr ile bilmek mümkindir. Bu cümle âlem, şitâ faslı gibidir. Zîrâ cümlesi müncemiddir. Nasıl şitâdır? Şitâ-yı aklîdir, şitâ-yı hissî değildir. O havâ-yı ilâhî geldiği vakit, dağlara crime keyfiyyeti ârız olur, âlem su olur. Nitekim temmuz sıcağı gelince bütün donmuşlar erir. Kıyâmet gününde o hava geldiği vakit, hep bu müncemidler erir. Hak Teâlâ bu kelimâtı düşmanlarınıza karşı size sed ve sebeb-i kahr-ı a'dâ olmak için sizin etrâfınızda bizim askerimiz kılar. O a'dâ, a'dâ-yı bâtınîdir; a'dâ-yı zâhirî birşcy değildir. Görmez misin? Bu kadar kâfir, pâdişahları olan bir kâfirin esîridir.

İmdi ma'lûm oldu ki, iş endîşenindir. Çünkü bu kadar binlerce halk, zayıf vc mükedder olan bir endîşenin esîridirler. Nazar et ki, bî-pâyân endîşenin sâhiblerinde ne azamet ve şevket vardır! Ve a'dâyı nasıl kahr ederler ve ne âlemleri teshîr eylerler! Biz ayânen görüyoruz ki, yüzbin sûret, bî-hadd ü pâyân asker, bir sahrâda şahs-ı vâhidin esîridirler. O şahıs da hakîr bir endîşenin esîridir.[36] Mâdemki bunların cümlesi bir endîşenin esîridirler, acabâ azîm, hatîr, kudsî ve ulvî olan bî-pâyân endîşeler nasıl olurlar? Binâenaleyh ma'lûm oldu ki, iş endîşelerindir. Sûretlerin kâffesi / tâbi' ve âletdirler; ve endîşe olmayınca muattaldırlar ve cemâddırlar. Böyle olunca sûreti gören kimse, cemâd demektir.[37] O kimse ma'nâya yol bulamaz; her ne kadar sûretâ ihtiyâr ve yüz yaşında

ise de, o çocuktur, nâ-bâliğdir. Nebî (a.s.v.) Efendimiz: رجعنا من الجهاد الاصغر الي الجهاد الاكبر["Küçük cihaddan büyük cihâda döndük"] buyurdular. Ya'nî "Sûretlerin cenginde idik ve sûrî düşmanlar ile cenk ediyor idik. Şimdi iyi havâtırın kötü havâtırı mağlûb etmeleri ve vilâyet-i tenden ihrâc etmeleri için leşker-i havâtır ile cenkedelim" ma'nâsını murâd ettiler. Binâenaleyh ekber olan cihâd budur. Ve şimdi bu cenkde iş gören fikirlerdir ki, ten vâsıtası olmaksızın hizmet ederler. Nitekim akl-ı fa'âl, âletsiz çerhi döndürür. Mısra':

تو جوهري و هر دو جهان مر ترا عرض

Tercüme: "Sen bir cevhersin; ve her iki cihân muhakkak senin arazındır."

Mâdemki arazdır, araz olan şey için bakâ lâyık olmaz. Zîrâ bu cevher nâfe-i müşke benzer; ve bu âlem ve ezvâkı da misk kokusu gibidir. Bu misk kokusu kalmaz; zîrâ arazdır. Her kim kokuya kâni' olmayıp, nâfe-i müşki taleb ederse iyidir; ammâ kim misk kokusu üzerinde karar kılarsa, o fenâdır. Zîrâ o kimse elinde kalmıyacak olan bir şeye vaz'-ı yed etmiştir. Çünkü koku miskin sıfatıdır. Miskin bu âlemde ne kadar vechi varsa kokusu gelir. Vaktâki hicâb içine girip başka bir âleme teveccüh eder, onun kokusu ile yaşayanlar ölürler. Zîrâ koku miske muttasıl olup, miskin cilve ettiği mahalle gider. İmdi tâli'i yâver olan kimse odur ki, kendisine koku gelir ve onun aynı olur. Ondan sonra o kimse için fenâ kalmaz ve miskin ayn-ı zâtında bâkî olup misk hükmüne girer; ve ba'dehû koku âlemine vâsıl olup cihân o kimseden hayât bulur. Onda olan şey ise / nâmdan başka birşey değildir. Nitekim bir at veyâ başka bir hayvan tuzlada tuz olmuş olsa, onda hayvanlıktan bir kuru nâmdan başka birşey kalmamış olur.[38] Fiilde ve te'sîrde tuzlanın aynı olur. O ismin ona ne ziyânı vardır? O hayvan başını tuz olmaklıktan dışarıya çıkaramaz. Ve eğer bu tuz cevherine başka bir ad koysan, yine tuzluktan hârice çıkamaz. Binâenaleyh insan Hakk'ın pertevi ve aksi olan bu ezvâk ve eltâfdan geçmeli ve bu kadar ile kâni' olmamalıdır. Gerçi bu kadarı dahi Hakk'ın lutfundandır; ve cemâl-i Hakk'ın pertevidir; velâkin bâkî değildir. Gerçi Hakk'a nisbetle bâkîdir; fakat halka nisbetle bâkî değildir. Hânelere akseden şuâ'-ı âfitâb dahi gerçi âfitâbın şuâ'ıdır ve nûrdur; velâkin âfitâba muttasıldır. Güneş gurûb edince aydınlık kalmaz. İmdi ayrılık havfi kalmamak için güneşin zâtı olmak lâzım-

dır.

Sa'y vardır; vukûf vardır. Ba'zıların sa'yi olur ise de, vukûfu olmaz; ve ba'zıların vukûfu vardır ammâ sa'yi yoktur. Velâkin her ikisi de olursa, öyle kimsenin muvaffakiyyeti azîm olur. Böyle bir kimse bî-nazîrdir. Meselâ bir kimse yola çıkar, ammâ bu çıkar yol mudur, değil midir bilmez. Câiz ki bir horoz sadâsı veyâ eser-i umrân zâhir olur diye ale'l-amyâ gider. Bu kimse nerede ve yolu bilip giden kimse nerede! Yolu bilen nişâna muhtâc değildir; onun işi iştir. Binâenaleyh vukûf cümlenin verâsıdır.

•

ONDÖRDÜNCÜ FASIL

•

Nebî (a.s.v.) Efendimiz الليل طويل فلا تقصره بنامك وألنهار مضي فلا تكدره بآثامك ya'nî "Gece uzundur, onu uykun ile kısaltma; ve gündüz aydınlıktır, / onu günahların ile karartma" buyurdular. Halkın teşvîşi ve dostların ve düşmanların zahmeti olmaksızın sır söylemek ve hâcât taleb eylemek için gece uzundur. Bir halvet ve sükût hâsıl olmuştur. Ve Hak Teâlâ ameller riyâdan masûn ve mahrûs bulunmak ve hâlisan-lillâhi Teâlâ olmak için bir perde çekmiştir. Ve geceleyin riyâkâr olan adam, muhlisten fark olur. Gece vakti herşey mestûr olup, gündüz rüsvâ olurlar. Riyâkâr olan adam ise geceleyin rüsvâ olur. O der ki: "Mâdemki bir kimse görmüyor, kimin için yapayım?" Ona derler ki: "Bir kimse görüyor; velâkin sen bir kimse değilsin ki, o bir kimseyi göresin." Senin hâlini öyle bir kimse görüyor ki, bütün kimseler onun kabza-i kudretindedir. Ve acz vaktinde onu çağırırlar; ve diş ağrısı, göz ağrısı, kulak ağrısı ve töhmet ve havf zamanlarında hep onu yâd ederler; ve onun işittiğine ve hâcetlerini revâ eyliyeceğine kuvvetle i'timâd ederler. Ve bir hastanın sıhhati ve belânın def'i için, gizli gizli sadaka verirler. Ve kezâ o atâyı ve sadakayı kabûl ettiğine mutmain olurlar. Onlara sıhhat ve ferâgat ihsan eyledikde, o yakîn onlardan geri gider ve hayâl-endîşlik avdet eyler. Ve "Hudâvendâ! O zindan köşesinde usanmaksızın bin "Kul hüvallah" okuyarak sıdk ile seni çağırmamız ve senin bizim hâcâtımızı revâ eylemen ne hâl idi?" derler. Şimdi biz zindan içinde nasıl muhtâc idiysek, zindan hâricinde de

70

öylece muhtâeız; tâ ki bizi bu âlem-i zulmânî zindanından, nûrânî olan âlem-i enbiyâya ihrâc eyliyesin.

Şimdi... Zindan ve hâl-i derd hâricinde iken, o ihlâs, bize niçin gelmiyor? Zîrâ acabâ fâide eder mi, yoksa etmez mi? Diye bize bin hayâl ârız oluyor; ve bu hayâlin te'sîri bin tembellik ve melâlet veriyor. Hani o hayâlsiz olan yakîn? Hak Teâlâ cevâben buyurur ki: لاَ تَتَّخِذُوا عَدُوِّي وَ عَدُوَّكُمْ اَوْلِيَاءَ (Mümtehine, 60/1) "[Benim de düşmanım, sizin de düşmanınız olanları dostlar edinmeyin!..."] Ya'nî sizin ve bizim düşmanımızdır dediğim bu adûyu, dâimâ zindan içinde mücâhedede tutunuz. / Zîrâ o zindan ve belâ ve renc içinde bulundukça, ihlâsınız zâhir olur ve kuvvet kesb eder. Diş ağrısından, baş ağrısından ve ten korkusundan kendinde ihlâsın zuhûrunu bin kere tecrübe ettin. Niçin tenin râhatı kaydında oldun ve onu tîmâr ile iştigâl eyledin? Ser-rişteyi unutmayın ve murâd-ı ebedîye vusûl ve karanlık zindandan halâs için, dâimâ nefsi bî-murâd tutun. Zîrâ وَ اَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ وَ نَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوَى فَاِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَاْوَى (Nâziât, 79/40-41) ya'nî "Mevkıf-i itâbda Rabb'inin indinde hâzır olacağını bilip, ondan korkarak, nefsini hevâ ve şehevâtından nehy eden kimsenin menzil ve karargâhı cennettir."

•

ONBEŞİNCİ FASIL

•

Şeyh İbrâhîm[39] *dedi: "Seyfeddin Ferah, bir kimseyi döğse idi, birisine hikâye ile kendisini meşgûl eder idi. Âkıbet onlar da onu döğerler ve bu tarîk ve şîve ile şefâat ileri gitmez idi."*[40]

Hz. Pîr-i dest-gîr buyurdular ki: Bu âlemde her ne görür isen, o âlemde de öylecedir. Belki bunlar hep o âlemin nümûnesidir; ve bu âlemde her ne mevcûd ise, cümlesini o âlemden getirmişlerdir. Nitekim Hak Teâlâ Hazretleri buyurur: وَ اِنْ مِنْ شَيْءٍ اِلاَّ عِنْدَنَا خَزَائِنُهُ (Hicr, 15/21) [Ya'nî "Hiçbiri hârie olmamak üzere her şeyin hazîneleri bizim nezdimizdedir".] Ayak esnafı tablaların üzerine, her yığından bir avuç biber, bir avuç sakız ve birer avuç sâir edviye-i muhtelife vaz' ederler. Yığınların nihâyeti yoktur. Velâkin onun tablasına bundan ziyâdesi sığmaz. İmdi insan dahi, esnâfın tablası veyâ bir attar dükkânı gibidir. Zîrâ onun tablalarına ve hokka-

larına sıfât-ı Hak hazînelerinden [bir] avuç ve parça parça vaz' etmişlerdir. Ve bu âlemde tieâret etmek için kendi hâline münâsib sem'den ve basardan, nutukdan, akıldan, keremden, / وَ مَا اُو تِيتُمْ مِنَ العِلْمِ اِلاَّ قَلِيلاً (İsrâ, 17/85) [Ya'nî "Zâten size ilimden ancak az bir şey verilmiştir"] âyet-i kerîmesi mûcibince ilimden bir parça verilmiştir. Şimdi... Binâenaleyh bu insanlar birçok dolaşıp dururlar ve o eevelânın hakkını alırlar ve gece gündüz tablalarını doldururlar. Halbuki sen boşaltır ve zâyi' eyler veyâ onlarla tieâret edersin. Gün-düz boşaltırsın, gece yine doldururlar ve kuvvet verirler. Meselâ gözün görücülüğünü görürsün; o âlemde de muhtelif görmeler ve gözler ve nazarlar vardır. Bu âlemde teferrüeün için, sana ondan nümûne gönderdiler; görüş bu kadar değildir; velâkin insan, bundan ziyâdesine tahammül edemez. Nitekim Hak Teâlâ buyurur: وَاِنْ مِنْ شَيْءٍ اِلاَّ عِنْدَنَا خَزَائِنُهُ وَ مَا نُنَزِّلُهُ اِلاَّ بِقَدَرٍ مَعْلُومٍ (Hicr, 15/21) [Ya'nî "Hiç biri hâriç olmamak üzere her şeyin hazîneleri bizim nezdimizdedir. Onları ancak ma'lûm bir mikdarda indiririz."] Ya'nî bu bînihâye san'atlar, bütün bizim cânibimizden olup, sana kader-i ma'lûm ile göndeririz.

İmdi teemmül eyle ki, karnen-ba'de-karnin bu kadar halk geldiler, bu deryâdan dolup tekrâr boşaldılar. Nazar et ki, o anbar nasıl anbardır? Şimdi her kimin o deryâya vukûfu ziyâde ise, onun gönlü o tabla üzerindeki mevâddan dahi o kadar soğur. Binâenaleyh zannedersin ki cemî'-i âlem, dırâbhâneden[41] gelip, yine dırâbhâneye rücû' eder. اِنَّا لِلّٰهِ وَ اِنَّا اِلَيْهِ رَاجِعُونَ (Bakara, 2/156) [Ya'nî "Biz dünyâda Allah içiniz ve biz âhirette de O'na dönüeüleriz."] Ya'nî, eemî'-i eezâmız, o mahalden geldiler ve o mahallin nümûncleridir. Ve yine küçük büyük ve hayvânât, o mahalle rüeû' eder; ammâ bu tabla içinde zâhir oluyorlar. Bu tabla olmaksızın meydana çıkmıyorlar. Zîrâ o âlcm latîfdir, görünmez; bu ma'nâ niçin sana aeîb geliyor? Nesîm-i bahârı görmüyor musun? Eşeârda ve yeşilliklerde ve gülistanlarda ve reyhanlarda nasıl zâhir oluyor?... Bahârın cemâlini bunlar vâsıtasıyla temâşâ ediyorsun! Halbuki nesîm-i bahârın zâtını tcemmül ettiğin vakit, bunlardan hiçbirisini görmezsin. Bu adem-i rü'yet onda bu temâşâların ve gülistanların [mevcûd olmamasından değildir. Nihâyet bunlar onun pertevinden değil midir? Belki onda gülistanların] ve reyâhînin temevvücâtı vardır. Lâkin emvâc-ı latîfedir. Göze görünmezler, aneak vâsıta ile

görünürler ve letâfetinden dolayı zâhir olmazlar.

Nitekim insanda / dahi bu evsâf gizlidir, zâhir değildir. Ancak dâhilî ve hâricî vesâit ile ya'nî bir kimsenin kelâmından ve âzârından ve cenk ve sulhünden zâhir olur. Sıfât-ı beşeriyyeyi görmüyor musun? Kendinde teemmül edersin, hiçbir şey bulamazsın ve kendini bu sıfâttan tehî bilirsin. Bu hal, sende olan şeyin tagayyüründen değildir, ancak sende mahfî olmasındandır; ve deryâya müşâbihdir. Deryâ, deryâdan ancak tebahhurât vâsıtasıyla hârice çıkar ve ancak mevc ile zâhir olur. Emvâc-ı sıfât kaynaşmağa başlayınca vâsıta-i hâricî olmaksızın senin derûnundan peydâ olur. Velâkin deryâ sâkin oldukça, hiçbir şey göremezsin. Tenin deniz kenârıdır ve cânın da denizdir. Görmez misin, onda bin türlü yılanlar ve balıklar ve kuşlar ve türlü türlü mahlûkât-ı acîbe peydâ olup, kendilerini gösterirler; ve yine o deryâya dalarlar. Senin gazab, hased ve şehvet vesâire gibi sıfatların işte bu deryâdan başlarını çıkarırlar. İmdi senin sıfâtın, gûyâ Hakk'ın latîf olan âşıklarıdır. Vaktâki esvâb soyucular, onu üryân ederler, ancak onları o vâsıta ile görmek mümkin olur. Yoksa onlar gâyet-i letâfetten görünmezler.

•

ONALTINCI FASIL

•

İnsanda bir aşk, bir taleb, bir derd, bir ıztırâb ve bir takāzâ vardır ki, eğer bu âlem-i mülkün yüzbin mislini verseler, fâriğ ve müsterih olmaz. Bu halk, herbir ma'rifet ve hırfet ve san'at ve mansıbı ve ulûmu ve nücûmu vesâireyi tafsîlâtıyla tahsîl eder; ve aslâ gönül müsterih olmaz; çünkü maksûd olan şeyi elde etmemiştir. Nihâyet ma'şûka "dil-ârâm" derler; ya'nî gönül onunla karar ve râhat eder. Böyle olunca ma'şûkun gayri ile nasıl ârâm ve karâr edebilir? Bilcümle ezvâk ve makāsıd bir merdiven gibidir. / Mâdemki merdivenin basamakları, ikāmet ve tevakkuf mahalli olmayıp, ubûr etmek içindir, ne mutlu o kimseye ki, uzun yolun kısa olması için pek çabuk bîdâr ve vâkıf olup, merdivenin bu basamaklarında ömrünü zâyi' etmez.

Cenâb-ı Pîr'den suâl ettiler ki: "Moğol Tatarları bizim mallarımızı alırlar ve onlar dahi arasıra bize birtakım emvâl bağışlarlar. Acabâ onun hükmü nasıldır?" Hz. Pîr-i dest-gîr cevâben buyurdu-

lar:

Moğollar'ın aldıkları şey, Hakk'ın kabzasına ve hazînesine dâhil olmuş bir şeydir. Nitekim deryâdan bir testi veyâ bir küp doldurup çıkarırsın; su, testi veyâ küp içinde bulundukça, o senin mülkün olur ve onda kimse tasarruf edemez; ve her kim senin iznin olmaksızın, o küpten su alırsa, gâsıb olur. Fakat o suyu yine deryâya döktüğün vakit, herkese helâl olur ve senin mülkünden çıkar. Binâenaleyh bizim malımız onlara harâm ve onların malı bize helâldir.[42]

/ لارهبانية في الاسلام الجماعة رحمة ["İslâmiyette ruhbâniyet yoktur; cemâat rahmettir."] Resûlullah (a.s.v.) cemiyet içinde bezl-i mesâî buyurdu. Zîrâ mecma'-i ervâh için azîm ve hatîr te'sîrâtı vardır. O te'sîr vahdette ve yalnızlıkta hâsıl olmaz. Bu sırra mebnî, mahalle ahâlîsinin ictimâ'ı ve rahmet ve fâidenin tezâyüdü için mesâcid vaz' edilmiştir.[43] Ve evlerin ayrı olması, tefrîk ve setr-i uyûb içindir; onun fâidesi ancak budur. Ve şehir ahâlîsi orada müctemi' olmak için câmi' binâ etmişlerdir. Bilâd ve ekālîmden, halk-ı kesîr-i âlemin orada ictimâ'ları için, Ka'be'yi vâcib kılmışlardır. 75

Huzzârdan birisi dedi: "Moğollar bu vilâyete vusûllerinden mukaddem üryân ve çıplak idiler; ve bindikleri hayvan öküz idi ve silâhları ağaçtan idi. Bu zamanda ihtişam peydâ edip doydular ve onlarda yekdiğerinden a'lâ arab atları ve güzel silâhlar vardır."

Hz. Pîr-i dest-gîr cevâben buyurdular: O vakit ki münkesirü'l-kalb ve zayıf idiler ve kuvvetleri yok idi, Hak Teâlâ onlara inâyet edip niyazlarını kabûl eyledi. Bu zamanda muhteşem ve kavî oldular. Hak Teâlâ halkın en zayıfı ile kulları helâk eder; tâ ki onların âlemi zabt etmeleri, kendi kuvvetleriyle değil, Hakk'ın inâyet ve mededi ile olduğunu bilsinler. Onlar evvelce halktan bâîd, bî-nevâ ve miskin ve çıplak ve muhtâc bir halde sahrâda yaşarlar idi. Ancak onlardan ba'zıları, ticâret tarîkıyle Harzemşâh'ın memleketine gelirler ve ahz u i'tâ edip, kendilerine elbise yapmak için kirbas satın alırlar idi. Harzemşah o ticâretten men' etti ve tâcirlerinin öldürülmesini emr eyledi; ve onlardan haraç dahî alırdı ve tâcirlerini oraya duhûle bırakmazdı. Tatarlar "Helâk olduk"

diye kendi pâdişahlarının huzûruna niyâza gittiler. Pâdişah onlardan on gün mühlet taleb etti; ve bir karanlık mağaranın içine girdi ve oruç tuttu ve huzû' ve huşû' takdîm eyledi. / Hak Teâlâ'dan "Niyâzını kabûl ettim, hurûc et, her nereye gidersen mansûr olasın" diye nidâ geldi. Vaktâki hurûc ettiler, emr-i Hak'la mansûr oldular ve âlemi zabt ettiler.

O kimse dedi: "Tatarlar dahi haşrı ikrâr edip yarın bir yergu[44] *ve dîvân-ı muhâsebe olacak ve elbette bir gün hesap sorulacaktır diyorlar.*

Hz. Pîr-i dest-gîr cevâben buyurdular: Yalan söylüyorlar ve kendilerini müslümanlar ile müşârik tutmak istiyorlar. Ya'nî biz de mukırrız ve biliriz, demek istiyorlar. Deveye "Nereden geliyorsun?" dediler. "Hamamdan geliyorum" dedi. Ayağının topuklarından bellidir, dediler. Şimdi... Eğer onlar haşrı mukırr iseler, onun alâmet ve nişânı nerede?.. Bu maâsî ve zulüm ve kötülük, kat kat toplanmış buzlar ve karlar gibidir. Tövbe ve pişmanlık ve âhiret gamı ve Allah korkusu, güneş tulû' ettikde nasıl buzları ve karları eritir ise, o da maâsî karlarını öylece eritir. Ve eğer bir kar veyâ buz "Ben güneşi gördüm ve temmuzun güneşi üzerime pertev saldı" der ve kendi yine evvelki hâli üzere bulunursa, hiçbir âkıl o sözü kabûl etmez; zîrâ temmuz güneşi mün'akis olsun da, kar ve buz erimesin, bu muhaldir. Gerçi Hak Teâlâ, hayır ve şerrin cezâlarını âhirette vereceğini va'd buyurmuştur. Velâkin onun nümûnesi bir mikdâr dâr-ı dünyâda dahî dem-be-dem ve lemha-be-lemha zâhir olur. Eğer bir kimsenin gönlünde meserret olursa, o hâl bir kimseyi mesrûr etmesinin cezâsıdır; ve eğer mağmûm olursa, bir kimseyi gamgîn etmiştir. Bu ma'nâlar o âlemdendir. Herkesin bu az ile o çoğu anlamaları için, rûz-i cezâdan nümûnedir. Nitekim nümûneyi, buğday anbarından bir avuç gösterirler. /

O kadar azamet ve büyüklüğü ile berâber, Resûl (a.s.v.)ın bir gece eli ağrıdı. Bu ağrının cenâb-ı Abbâs'ın veca'-ı destinin te'sîrinden olduğu ilhâm olundu. Zîrâ onu esîr edip diğer üserâ ile berâber elini bağlamış idi.[45] Hz. Abbas'ın elinin bağlanması, emr-i Hak ile olmakla berâber, cezâsı da erişti. İşte sana ârız olan bu kabzlar ve kederler ve nâ-hoşluklar, yaptığın âzâr ve ma'sıyetin te'sîri olduğunu bilmen için böyle cezâ olarak erişir. Gerçi ne

yapmış olduğun tafsîlâtıyla hâtırında değildir; velâkin cezâdan, ef'âl-i zemîme-i kesîre yapmış olduğunu bil! O yaptığın kötü müdür, veyâ cehilden ve gafletten midir, veyâhut bir dinsize refâkat ettiğin vakit, sana günahları teshîl etmiştir de, onun günah olduğunu mu bilmedin? Bunları bilmezsen, cezâya nazar et ki, ne kadar bastın ve ne kadar kabzın vardır?.. Sûret-i kat'iyyede kabz ma'sıyetin ve bast tâatın cezâsıdır. Nihâyet, (S.a.v.) parmağındaki yüzüğü çevirdiği için "Seni ta'tîl ve mel'abe için yaratmadım" diye itâb geldi. Nitekim Hak Teâlâ buyurur: اَفَحَسِبْتُمْ اَنَّمَا خَلَقْنَاكُمْ عَبَثاً (Mü'minûn, 23/115) [Ya'nî "Sizi ancak boş yere yarattığımızı mı sandınız?"] Günlerinin nasıl mürûr ettiğini, hayırda mı, yoksa şerde mi geçtiğini buradan kıyâs et! Mûsâ (a.s.), emr-i Hakk'a imtisâlen, halk ile meşgûl idi ve Hak'la da meşgûl idi. Ammâ onun bir tarafını Hak Teâlâ'nın halk ile meşgûl etmesi maslahat için idi. Halbuki Hızır (a.s.)ı külliyyen Zât-ı ecell ve a'lâsıyla meşgûl etti. Mustafâ (a.s.v.) dahi evvelce bilkülliyye Hak'la meşgûl idi. "Halkı da'vet et ve nasîhat ver ve ıslâh eyle!" diye emir geldi. Cenâb-ı Mustafâ (s.a.v.) "Ah yâ Rabbenâ! ne günâh ettim? Beni huzûrundan niçin kovuyorsun? Ben halkı istemem" diyerek figân ve zârî eyledi. Hak Teâlâ buyurdu: "Ey Muhammed (s.a.v.) aslâ gam yeme, zîrâ / seni halk ile meşgûliyyette bırakmam; ayn-ı meşgûliyyetin içinde benim ile olursun; ve benim ile olduğun halde, kıl ucu kadar noksan olmaz. Çalıştığın her bir işte, ayn-ı vasl içinde olursun."

Birisi suâl eyledi ki: "Ahkâm-ı ezeliyye ve Hak Teâlâ'nın takdîr eylediği şey, hiç tebeddül etmez mi?" Hz. Pîr-i dest-gîr cevâben buyurdular:

Hak Teâlâ'nın iyilik için iyilik, kötülük için kötülük olsun diye ezelde hükm ettiği şey aslâ tebeddül etmez. Zîrâ Hak Teâlâ hakîmdir... Hiç iyilik bulmak için kötülük et der mi? Hiç bir kimse buğday ekip arpa veyâ arpa ekip buğday biçer mi? Bu olmaz. Bütün enbiyâ ve evliyâ iyiliğin cezâsı iyilik ve kötülüğün cezâsı kötülüktür demişlerdir. Nitekim Hak Teâlâ buyurur: فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْراً يَرَهُ وَ مَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَراً يَرَه (Zelzele,99/7-8) [Ya'nî "İşte kim zerre ağırlığınca bir hayır yaparsa, onu görür, kim de zerre ağırlığınca şer yaparsa onu görür."] Eğer hükm-i ezelîden murâdın, dediğimiz

ve şerh eylediğimiz ise, aslâ tebeddül etmez. Maâzallah, eğer murâdın iyiliğin ve kötülüğün cezâsı, artar ve eksilir ve tebeddül eder, ya'nî iyiliği ne kadar ziyâde yaparsan, iyilikler ziyâde olur; ve zulmü ne kadar çok yapar isen, kötülükler de ziyâde olur, demek ise, bu tebeddül eder; fakat asl-ı hüküm tebeddül etmez.

O kimse suâl etti ki: "Biz şakînin saîd ve saîdin şakî olduğunu görüyoruz?"

Hz. Pîr-i dest-gîr buyurdular: O şakî nihâyet iyilik etti veyâhut fikr-i hayr eyledi ki saîd oldu; ve o saîd dahî, fenâlık etti veyâ sû'-i fikirde bulundu ki şakî oldu. Nitekim İblîs خَلَقْتَنِي مِنْ نَارٍ وَ خَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ (Sâd, 38/76) [Ya'nî "Beni bir ateşten, onu ise bir çamurdan yarattın"] deyip, Âdem (a.s.) hakkında i'tirâz eyledi. Üstâd-ı melâike iken mel'ûn-ı ebed ve matrûd-ı dergâh oldu.

Birisi suâl eyledi ki: "Bir kimse bir gün oruç tutayım, diye nezr etti. Eğer onu nakz ederse, keffâret lâzım gelir mi gelmez mi?"

Hz. Pîr-i dest-gîr cevâben buyurdular: Mezheb-i Şâfiî'de bir kavil ile keffâret lâzım olur; çünkü "nezir", yemin addolunur. Her kim yemîni bozarsa, onun üzerine keffâret lâzım gelir. Ammâ Ebû Hanîfe indinde, nezir yemin ma'nâsına değildir. Binâenaleyh keffâret lâzım gelmez. Ve nezir dahi iki vech üzerinedir; biri mutlak, diğeri mukayyeddir. Mutlak odur ki: "Bir gün oruç tutayım" der; ve mukayyed odur ki: "Eğer filan gelirse bir gün oruç tutayım" der. Birisi merkebini kaybetmiş ve onu bulmak niyyetiyle, üç gün oruç tutmuştu. Üç gün sonra merkebini ölü olarak bulup münfail oldu ve infiâli sebebiyle yüzünü âsumâna çevirip dedi: Eğer tuttuğum bu üç oruca bedel, ramazan ayından altı gün yemezsem adam değilim. Bakalım benden kârlı mı olacaksın!

Birisi suâl etti ki: "Ettahiyyât" ın ve salavât ve tayyibâtın ma'nâları nedir?"

Hz. Pîr-i dest-gîr cevâben buyurdular: Ya'nî bu tâatler ve hizmetler ve kulluklar ve edebler, bütün Hakk'ın atâsı ve mülküdür. Zîrâ eğer Hak bize sıhhat vermezse, bizden bu tâât ve âdâb ve ibâdât zuhûra gelmez ve ebdânımızın ferâgati husûl bulmaz. Binâenaleyh salavât ve tayyibât ve tahiyyâtın Allah için olması, hakîkattir. O bizim değildir, hep O'nundur ve O'nun mülküdür. Nitekim

fasl-ı bahârda halk zirâat ederler ve sahrâya çıkarlar ve seferler ihtiyâr ve binâlar inşâ ederler; bunların kâffesi bahârın atâ ve bahşişidir. Aksi halde onlar, hep oldukları gibi, evlerde ve kulübelerde mahbûs olurlardı.

İmdi hakîkatte bu zirâat ve bu teferrüc ve tena'um hep o bahârındır; ve veliyy-i ni'met odur. İnsanların nazarı esbâbadır ve işleri o esbâbdan bilirler. Onun için müsebbibi görmezler ve bilmezler. Ammâ evliyânın indinde, esbâbın hicâbdan ziyâde bir şey olmadığı mekşûf olmuştur. Bu ona benzer ki, bir kimse perde arkasından söz söyler / ve perde söz söylüyor zannederler; ve perdede bir iş ol- 80
mayıp, hicâb olduğunu bilmezler. Vaktâki mütekellim olan kimse, perdeden dışarıya çıkar, perdenin bahâne olduğu ma'lûm olur. Evliyâ-yı Hak, esbâb hâricinde, menkūşen zâhir olan birtakım işleri gördüler. Nitekim dağdan nâka çıktı ve Mûsâ (a.s.) ın asâsı bir büyük yılan oldu; ve bir mermerden on iki pınar aktı; ve kezâ Mustafâ (s.a.v.) ayı âletsiz, bir işâretle şakk eyledi; ve Âdem (a.s.) babasız ve anasız, İsâ (a.s.) babasız vücûda geldi; ve İbrâhîm (a.s.) için ateşten gül ve gülistan peydâ oldu; ve ilâ-mâ-lâ-nihâye böyle şeyler vâki' oldu. İmdi vaktâki bunu gördüler, bildiler ki esbâb bahânedir; ve işi gören başkasıdır. Avâmın meşgûliyyeti için esbâb bir nikâbdan başka birşey değildir. Zekeriyyâ (a.s.) a Hak Teâlâ "Sana evlâd vereceğim" diye va'd buyurdu. O, "Ben ihtiyarım ve zevcem de ihtiyardır; ve âlet-i şehvet zayıf olmuştur; ve zevcem haml imkânı olmayacak ve çocuk tevlîd edemiyecek bir hâle gelmiştir. Yâ Rab, böyle bir kadından, nasıl çocuk olur?" diye feryâd eyledi. Nitekim Kur'ân-ı Mecîd'de buyurulur: قَالَ رَبِّي أَنَّى يَكُونُ لِي غُلَامٌ وَ قَدْ بَلَغَنِيَ الْكِبَرُ وَ امْرَأَتِي عَاقِرٌ (Âl-i İmrân, 3/40) Ya'nî "Yâ Rab, benim nasıl oğlum olur ki, bana ihtiyarlık geldi ve zevcem de doğuramıyacak derecede ihtiyardır." Cevâb geldi ki: "Âgâh ol! Ey Zekeriyyâ, yine ser-rişteyi kaybettin. İşlerin esbâbdan hâric olduğunu sana yüzbin kere gösterdim, onu unuttun; bilmez misin ki esbâb bahânedir. Ben bir lahzada gözünün önünde, kadınsız ve hamlsiz, senden yüzbin evlâd peydâ eylemeğe kādirim. Belki bir işâretim ile âlem içinde âlem olarak tamâm bâliğ ve dânâ olmak üzere bir halk peydâ olur. Ben seni âlem-i ervâhda pedersiz ve mâdersiz îcâd etmedim mi? Bu vücûddan evvel, benden sana birtakım lutuflar ve inâyetler mesbûk olmamış mı idi? Onu niçin unutuyorsun?

Ahvâl-i enbiyâ / ve evliyâ ve halâyık ve nîk ve bed, hep mertebeleri ve cevherleri mikdârıncadır.

Misâl odur ki köleleri, kâfirlerin memâlikinden, müslümanların vilâyetine getirip satarlar. Ba'zılarını beş ve ba'zılarını on ve ba'zılarını da onbeş yaşında getirirler. Çocuk olarak getirmiş oldukları köleler, birçok seneler müslümanlar arasında beslenip büyüyerek ihtiyarladıklarında, o vilâyeti bi'l-külliyye unuturlar ve ondan hiçbir şey tahattur etmezler; ve biraz büyücek olunca az tahattur eder; ve tamâmiyle büyük olunca memleketini daha ziyâde yâd eyler. Ervâh dahi böylece o âlemde huzûr-ı Hak'da idiler. Nitekim Kur'ân-ı Mecîd'de işâret buyrulmuştur: اَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَى (A'râf, 7/172) [Ya'nî "Allah Teâlâ: Ben sizin Rabb'iniz değil miyim? demişti; onlar da evet Rabb'imizsin demişlerdi."] Ve onların gıdâ ve kuvvetleri, bî-harf ve savt olan Hakk'ın kelâmı idi. Ba'zılarını çocuk olarak getirdiklerinden, o kelâmı işitince, ahvâlini ondan tahattur etmez ve kendisine o kelâm yabancı gelir. O tâife külliyyen küfür ve dalâlete dalmış olan mahcûblardır. Ba'zılarının bir parça hâtırına gelir ve onların derûnunda o tarafın cûşu ve hevâsı başlar; ve onlar mü'minlerdir; ve ba'zıları o kelâmı işittikde, o hal evvelden nasıl idi ise, yine öylece zâhir olur; ve bi'l-külliyye hicâblar kalkmış bulunur ve o asla vâsıl olurlar. Onlar da enbiyâ ve evliyâdır.

Ashâbımıza vasıyyet ederiz ki, ma'nâ arûsları bâtında sizlere yüz gösterdiği ve esrâr münkeşif olduğu vakit, sakın, sakın ağyâra söylemeyiniz! لا تعطوا الحكمة لغير اهلها فتظلموها و لا تمنعوها عن اهلها فتظلموهم Ya'nî "Hikmeti ehlinin gayrine vermeyiniz, [hikmete] zulmetmiş olursunuz; ve ehlinden dirîğ etmeyiniz, yine [hikmet ehline] zulmetmiş olursunuz." Eğer sana bir mahbûb veyâ mahbûbe gelip hânende saklansa ve "Beni kimseye gösterme, ben seninim" dese, onu pazarlarda dolaştırıp herkese hitâben: "Geliniz bu güzeli temâşâ ediniz!" demek hiç revâ ve lâyık olur mu? Ve bu hâl ma'şûkaya hoş gelir mi? Elbette gelmez ve gönlü senden müşevveş olup ürker ve yüzünü saklayıp gazab eder. Hak Teâlâ bu sözleri ağyâra haram etmiştir. / Nitekim ehl-i cehennem, ehl-i cennete hitâben bağırarak derler ki: "Hani sizin kereminiz ve mürüvvetiniz? Hak Teâlâ'nın size etmiş olduğu atâlar ve bahşişlerden sadaka ve bende-

nevâzlık olarak bize de bir şey îsâr etmiş olsanız ne olur? Zîrâ, mısra':

و للارض من كأس الكرام نصيب

Tercüme: "Kerîmlerin kadehinden yerin de hissesi vardır." Biz ateş içinde yanıp eriyoruz. O meyvelerden veyâ o saf ve berrak olan sulardan bir katracık olsun bizim cânımıza dökseniz ne olur?" Nitekim Kur'ân-ı Azîmü'ş-şân'da hikâye buyrulmuştur: وَنَادَىٰ أَصْحَابُ النَّارِ أَصْحَابَ الْجَنَّةِ أَنْ أَفِيضُوا عَلَيْنَا مِنَ الْمَاءِ أَوْ مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ حَرَّمَهُمَا عَلَى الْكَافِرِينَ (A'râf, 7/50) Ya'nî "Ehl-i nâr, ehl-i cennete nidâ edip, bize cennetten su dökün ki içelim; yâhut Allah Tealâ'nın size verdiği rızıktan verin ki yiyelim, diyeler. Ehl-i cennet onlara o taâm ve şarâbı, Allah Tealâ kâfirlere harâm etmiştir, diyeler."

Ehl-i cennet böyle cevâb verirler: Hak Teâlâ Hazretleri bunu size harâm etmiştir. Bu ni'metin tohumu dâr-ı dünyâda idi, orada ekmediniz ve sa'y etmediniz. O tohum da îmân ve sıdk ve amel-i sâlih idi. Mâdemki orada çalışmadınız ve ekmediniz, burada ne alacaksınız? Ve eğer biz keremen size îsâr etsek bile, mâdemki Hak Teâlâ, onu size haram kılmıştır, boğazınızı yakar ve hulkûmunuzdan aşağıya gitmez; ve eğer keseye koyarsanız, o kese yırtılır, dökülür.

Cenâb-ı Peygamber (s.a.v.)in huzûruna münâfıklardan bir cemâat geldi; halhuki ashâb-ı kirâm esrâr-ı ilâhiyyeyi şerh ederler ve Mustafâ (s.a.v.)i medh eylerler idi. Hz. Peygamber remzen ashâb-ı kirâma: خمروا آنيتكم Ya'nî "Bardaklarınızın ve kâselerinizin ve testilerinizin / ağızlarını örtünüz; zîrâ murdar ve zehirli bir hayvan vardır; olmıya ki bardaklarınızın içine düşsün ve bilmiyerek o bardaktan su içesiniz ve size zarar erişe" buyurdu. Ve bu sûret ile onlara "Ağyârdan hikmeti saklayınız ve ağızlarınızı ve dillerinizi ağyârın yanında bağlayınız ki, onlar fârelerdir ve bu hikmet ve ni'mete lâyık değillerdir" ma'nâsını beyân buyurdu.

Hz. Pîr-i dest-gîr buyurdular:

Huzûrumuzdan dışarıya çıkan o emîr, gerçi sözümüzü tafsîlen anlamadı; fakat icmâlen bizim kendisini Hakk'a da'vet ettiğimizi bildi. Onun niyâzını ve baş sallamasını ve mihr ü aşkını, anlaması

makāmında tutarız. Nihâyet şehre gelen bir köylü, ezânı işittiği vakit, her ne kadar ezânın ma'nâsını tafsîlen bilmezse de, maksûdu anlar.

•

ONYEDİNCİ FASIL

•

Her kim ki mahbûbdur, güzeldir. Bunun aksi olmaz. Fakat her güzelin mahbûb olması lâzım gelmez. Güzellik mahbûbiyyetin cüz'üdür; ve mahbûbluk ise bir asıldır. Mahbûbiyyet olunca, elbet güzellik de olur. Bir şeyin cüz'ü, küllünden ayrı olmaz ve külle muttasıl olur. Mecnûn'un zamânında Leylâ'dan daha güzel güzeller yok mu idi? Fakat Mecnûn'un mahbûbu değil idiler. Mecnûn'a dediler ki: "Leylâ'dan daha güzeller vardır, sana getirelim." Mecnûn cevâb verdi ki: "Nihâyet ben Leylâ'nın sûretine muhabbet etmiyorum ve Leylâ sûret değildir. Benim elimde bir kadeh gibidir; ben o kadehten şarab içiyorum. Binâenaleyh ben ondan içtiğim şarâba âşıkım; halbuki sizin nazarınız kadehedir. Şarabtan âgâh değilsiniz. Eğer bana cevher ile murassa' zerrîn kadeh getirseniz ve onun içinde sirke veyâ şarâbın gayri bir şey olsa, o benim ne işime yarar! İçinde şarab bulunan, eski ve kırık bir kabak, benim indimde o kadehten ve onun gibi yüz kadehten daha a'lâdır. Şarâbı kadehten fark etmek için bir aşk ve bir şevk lâzımdır. / Nitekim on günden beri bir şey yememiş olan bir aç ile, bir günde beş def'a taâm yemiş olan bir tokun her ikisi de ekmeğe nazar ederler. Tok olan kimse ekmeğin sûretini görür; aç ise cânın sûretini görür. Zîrâ bu ekmek, kadeh gibi ve onun lezzeti de, içinde şarab gibidir; ve o şarabı, nazar-ı iştihâ ve şevkin gayri ile görmek mümkin değildir. Şimdi... Sûret-bîn olmamak ve kevn ü mekân içinde hep ma'şûku temâşâ eylemek için, iştihâ ve şevk hâsıl et! Bu halk kadehlere benzer; ve bu ilimler ve hünerler ve dânişler, kadehin nakışları gibidir. Görmüyor musun ki, kadeh kırılınca o nakışlar kalmaz. Binâenaleyh iş, kadeh misâli olan kālıplardaki şarabtadır; ve o şarâbı gören ve içen kimse hakkında وَالْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ (Meryem, 19/76) [Ya'nî "Bakā bulacak iyi ameller"] buyrulmuştur.

Sâil, sâil olmak için iki mukaddimeyi tasavvur edip, zihninde

tedvîr eylemek lâzımdır. Birisi budur ki: "Ben bu söylediğimde muhtîyim; bundan başka da bir şey vardır" diye câzim olmalıdır.

İkincisi şudur ki: "Bundan a'lâ ve bunun fevkında benim bilmediğim bir kelâm ve hikmet vardır" diye tefekkür etmelidir. Binâenaleyh السؤال نصف العلم ya'nî "Suâl ilmin yarısı" olduğu ma'lûm oldu. İşte herkesin, yüzünü bir kimseye tevcîh etmesi, bu sebebdendir; ve cümlenin matlûbu Hak'dır; ve o ümîd ile ömrünü sarf eder; fakat bu esnâda bunların arasında musîb olan kim olduğunu ve onun üzerinde pâdişâhın çevgânından mütehassıl yaradan, nişan olup olmadığını temyîz etmek lâzımdır; tâ ki o çevgâna bir top ola ve muvahhid buluna.

Muvahhid-i müstağrak o kimsedir ki, deryâ onda tasarruf eder ve onun deryâ üzerinde bir tasarrufu yoktur. Yüzen kimse ile, gark olan kimsenin her ikisi de deryâdadırlar; fakat müstağrakı su götürür ve mahmûldür; ve yüzen kimse ise kendi kuvvetinin hâmilidir ve kendi ihtiyârı iledir. Binâenaleyh müstağraktan sâdır olan her bir hareket ve her bir fiil ve kavil, o sudan / hâsıl olur, 85
kendisinden değildir. Onun vücûdu ortada bir bahânedir. Meselâ duvardan bir sadâ işitirsen, bilirsin ki duvardan değildir; duvarı söyleten bir kimse vardır. İşte evliyâ da böyledir; kable'l-mevt ölmüşler ve duvar hükmüne girmişlerdir; onlarda bir kıl ucu kadar varlık kalmamıştır. Dest-i kudret-i Hak'da bir kalkan gibidirler ve kalkanın hareketi kendinden değildir. İşte "Ene'l-Hakk"ın ma'nâsı budur. Kalkan der ki, ben ortada yokum; hareket dest-i Hak'dandır. Bu kalkanı Hak görünüz ve Hak ile pençeleşmeyiniz! Zîrâ böyle bir kimseye tecâvüz edenler, hakîkatte Hak'la cenk etmişlerdir ve kendilerini Hakk'a çarpmışlardır.[46] Devr-i Âdem'den bu âna kadar, onların başına neler geldiğini işittin. Bunlar Fir'avn ve Şeddâd ve Nemrûd ve Kavm-i Âd ve Kavm-i Lût ve Kavm-i Semûd ve ilâ-mâ-lâ-nihâye emsâlidir. Ve ba'zısı sûret-i enbiyâda ve ba'zısı da sûret-i evliyâda olarak, öyle bir kalkan, devren-ba'de-devrin kıyâmete kadar kāimdir. Tâ ki etkıyâ eşkıyâdan ve a'dâ evliyâdan mümtâz ola.

İmdi her bir velî halk üzerinde hüccettir; ve onlara olan taallukları kadar halkın mertebe ve makāmları vardır. Ve من رآه فقد رآني ومن قصده فقد قصدني.. الخ [Ya'nî "Onu gören beni görmüş, onu kasd e-

den beni kasd etmiş olur"] mısdâkınca[47] eğer adâvet ederse, Hakk'a adâvet etmiş olur; ve eğer dostluğa sa'y ederse, Hakk'ın dostluğuna sa'y etmiş olur. Bendegân-ı Hudâ, hadım ağaları gibi, harem-i Hakk'ın mahremleridir. Zîrâ Hak Teâlâ varlık ve şehvet damarlarını ve hıyânet köklerini, onlardan külliyyen kat' edip tâhir kılmıştır. Şüphesiz mahdûm-i âlem olmuşlar, hakkında لَا يَمَسُّهُ اِلَّا الْمُطَهَّرُونَ (Vâkıa, 56/79) [Ya'nî "Ona tam bir sûrette temizlenmiş olanlardan başkası el süremez"] buyrulmuş olan, esrâra mahrem bulunmuşlardır.

Eğer eizze-i kibârın türbesine arka çevrilmiş ise, inkâr ve gafletten nâşî yapılmamıştır. Yüz onların cânibine müteveccihtir; zîrâ bizim ağzımızdan çıkan o söz, onların cânibindendir. Eğer arka / tene ve yüz, câna çevrilirse zarar vermez.

Benim bir huyum vardır ki, benden hiçbir kimsenin gönlü kırıldığını istemem. Birtakım kimseler, semâ' esnâsında kendilerini bana çarparlar ve yârânın ba'zıları da onları men' ederler. O bana hoş gelmez; ve yüz def'a demişimdir ki, benim için kimseye bir şey söylemeyiniz; ben ondan râzıyım, o benden râzı. Bu hadde kadar gözetirim ki, benim huzûruma gelen ahbâbın melûl olmalarından havfen, onunla meşgûl olsunlar diye şiir söylerim. O kadar terk ettiğim halde, yine şiir söylemek îcâb eder. Yoksa şiir nerede, ben nerede!... Vallâhi ki ben şiirden bîzârım ve benim indimde şiirden bedter bir iş yoktur. Benim şiir söylemem ona benzer ki, bir kimse misâfirin arzûsuna tebean elini işkembeye sokup yıkar. Mâdemki misâfir, işkembe iştihâ eylemiştir, benim için bu lâzımdır. Nihâyet bir adam, falan şehirde halka hangi metâ' lâzım olduğuna ve ne gibi metâ' satın alındığına bakıp, o dahi velev ki en aşağı metâ'lardan olsun, hemen iştirâ ederek, onu satar. Ben nezdime fâzıllar, muhakkikler, âkıller ve dûr-endîşler gelsinler de, onlara nefîs ve garîb ve rakîk şeyler arz edeyim diye tahsîller ettim ve ulûmda zahmetler çektim. Hak Teâlâ Hazretleri ise böyle murâd eyledi. Bütün o ulemâyı burada cem' etti; ve o mesâîyi, bu işle meşgûl olmam için netîcelendirdi. Ne yapabilirim? Bizim vilâyetimizde, kavmimiz indinde şâirlikten daha ayıp bir iş yok idi. Eğer biz dahi, kendi memleketimizde kalmış olsa idik, onların tabîatlerine muvâfık olarak yaşardık; ve ders okutmak ve kitaplar te'lîf

eylemek ve va'z ve tezkîr etmek ve zühd ve amel-i zâhire meşgûl olmak gibi, onların istediklerine sa'y eyler idik.

Emir Pervâne bana: "Asıl olan ameldir" dedi. Ona cevâben dedim ki:

Amel ve tâlib-i amel nerededir ki, onlara amel göstereyim? Sen hâlen kelâmın tâlibisin, birşey dinleyeyim diye / kulak tutmuşsun. Eğer söylemesem melûl olursun. Tâlib-i amel ol ki, ameli sana göstereyim. Biz âlemde, ameli göstermek için bir adam arıyoruz. Amelin müşterisini bulmuyoruz, kelâmın müşterisini buluyoruz. Onun için kelâm ile meşgûlüz. Sen mâdemki âmil değilsin, ameli ne bilirsin? Ameli amel ile bilmek ve ilmi ilim ile ve sûreti sûret ile ve ma'nâyı da ma'nâ ile anlamak mümkindir. Mâdemki bu yolun yolcusu yoktur, bizim yolda ve amelde olduğumuzu nasıl bileceklerdir. Nihâyet bu amel, namaz ve oruç değildir; ve bunlar amelin sûretidir. Amel-i ma'nevî bâtındadır. Nihâyet, devr-i Âdem'den tâ devr-i Mustafâ (s.a.v.)e kadar, namaz ve oruç bu sûretde değil idi; halbuki amel mevcûd idi. Binâenaleyh bu sûret, amel değildir. Amel insanda bir ma'nâdır. Nitekim "Onda amel etti" dersin. Halbuki orada amelin sûreti yoktur. Onda ancak bir ma'nâ vardır. Ve kezâ "O adam filan şehirde âmildir" derler; sûretde birşey görmezler. Ona taalluku olan a'mâl vâsıtasıyla, âmil derler. Binâenaleyh bu amel, halkın anladıkları şeyden başkadır. Onlar ameli, o zâhirden ibârettir zannederler. Eğer münâfık bu amelin sûretini îfâ ederse, ona aslâ fâidesi olmaz; çünkü onda ma'nâ ve sıdk-ı îmân yoktur. Her şeyin aslı hep sözdür ve kavildir. Senin sözden ve kavlden haberin yoktur. Onu hakîr görürsün; söz, amel ağacının meyvesidir; zîrâ söz amelden doğar. Hak Teâlâ âlemi kavl ile yarattı. "Kün fe-yekûn" kelâm-ı münîfi buna şâhiddir; ve îmân gönüldedir. Eğer kavil ile söylemezsen fâide vermez. Namaz ki fiildir, eğer Kur'ân okumaz isen sahîh olmaz. Ve sen şimdi, kavil mu'teber değildir deyip bu takrîri, yine kavil ile nefy ediyorsun. Eğer kavil mu'teber değilse, kavil mu'teber değildir, sözünü senden nasıl işitiyoruz? Nihâyet bunu da kavil ile söylüyorsun. /

Birisi huzûr-ı Pîr'de şu suâli îrâd etti: Biz hayr ettiğimiz ve amel-i sâlih işlediğimiz vakit Hak'dan ümîd-vâr olsak ve mükâfât umsak, acabâ bize zarar verir mi, yoksa vermez mi? Hz. Pîr-i dest-gîr cevâben buyurdular:

Eyvallah, ümîd etmek lâzımdır; ve îmân işte bu havf ve recâdır. Birisi bana suâl etti ki: "Recâ hoştur, fakat bu havf ne oluyor?" Ona şöyle cevâb verdim: Sen bana recâsız bir havf ve havfsız bir recâ göster; ve mâdemki yekdîğerinden ayrı değildirler, niçin sorarsın? Meselâ birisi buğday eker, elbette buğday çıkmasını recâ eder; ve onun zımnında da, sakın bir mâni' ve bir âfet zuhûr etmesin diye hâif olur. Binâenaleyh ma'lûm oldu ki recâ, havfsız değildir; ve havfı recâsız yâhut recâyı havfsız tasavvur etmek aslâ mümkin değildir. Eğer ümîd-vâr olur ve mükâfâta ve ihsâna muntazır bulunursa, elbette o işde daha ziyâde hâhişi ve cidd ve cehdi olur. Ve o tevakku' onun kanadıdır. Kanadı her ne kadar ziyâde kavî olursa, uçması da daha ziyâde olur. Ve eğer nâ-ümîd olursa, kâhil olup ondan bir iş ve tâat zâhir olmaz. Nitekim hasta, acı ilacı içip, on tâne tatlı lezzeti terk eder. Eğer onda sıhhat ümîdi olmasa idi, o acı ilacı içmeğe nasıl tahammül edebilirdi?

الآدمي حيوان ناطق [Ya'nî "İnsan konuşan hayvandır."] İnsan, hayvâniyyet ile nutuktan mürekkebdir; ol vecih ile ki, hayvanlık onda dâimdir ve münfekk değildir. Onun nutku dahî böyledir ve onda dâimdir. Her ne kadar zâhiren söz söylemese de, bâtında söyler, dâimâ nâtıkdır. Çamurla karışık bir sel gibidir. O âb-ı sâfî, onun nutkudur ve o bulanık çamur, onun hayvâniyyetidir. Ancak çamur o âb-ı sâfîde ârızîdir. Görmez misin ki, o çamurlar ve kalıplar gidip çürürler. Halbuki iyi ve kötü onların nutku ve hikâyesi ve ulûmu kalmıştır. Sâhib-i dil, küldür; onu gördükde, hepsini görmüş olursun. الصيد كله في جوف الفرا / Ya'nî "Bütün şikârlar, yaban eşeği şikârı arasındadır."[48] Âlemin halkı onun eczâsıdır ve o küldür. Beyit:

جزوء درويشند جمله نيك و بد هر كه نبود او چنين درويش نيست

Tercüme: "Cüz'-i dervîş oldu cümle nîk ü bed
Kim ki böyle olmaya, dervîş değil."

Şimdi... vaktâki küll olan onu gördün, elbette bütün âlemi görmüş olursun; ve ondan sonra, her kimi görür isen, mükerrer olur. Ve onların akvâli akvâl-i küllde dâhildir. Vaktâki onların kavlini işitirsin, ondan sonra işittiğin her söz mükerrer olur. فمن يره في منزل فكا نما يري كل انسان و كل مكان Ya'nî "Kim ki onu bir menzilde gördü, gûyâ ki her insanı ve her mekânı görmüş oldu." Şiir:[49]

اي نسخه، نامه، الهي كه تويي وي آيينه، جمال شاهي كه تويي
بيرون ز تو نيست هر چه عالم در هست در خود بطلب هر آنچه خواهي كه تويي

Tercüme: "Ey insan, sen nâme-i ilâhînin nüshasısın. Cemâl-i şâhînin âyînesi sensin. Âlemde her ne varsa, senden hâriç değildir. Dilediğin herşeyi kendinde ara; zîrâ hepsi sensin."

•

ONSEKİZİNCİ FASIL

•

Hz. Pîr'e hitâben nâib (Emîr Pervâne) şöyle dedi: "Bundan evvel, kâfirler puta tapıp secde ederlerdi./ Bu zamanda biz de öyle 90
yapıyoruz ve gidip Moğol Tatarlarına secdeler ediyoruz ve sonra da kendimizi müslüman biliyoruz; ve bâtınımızda hırs ve hased ve hevâ gibi bu kadar başka putlar da vardır ve biz bunların kâffesine muti'iz. Binâenaleyh zâhiren ve bâtınen biz de aynı işi yapıyoruz; ve bununla berâber kendimizi müslüman biliyoruz." Hz. Pîr cevâben buyurdular:

Burada başka bir şey vardır. Mâdemki bunun fenâ ve nâpesend olduğu hâtırınıza geliyor, elbette sizin kalb gözünüz bî-çûn ve niteliksiz azîm bir şey görmüştür ki, onu kabîh görüyor. Zîrâ acı su ile tatlı suyu gören ve içen kimse bilir. Çünkü eşyâ ezdâd ile münkeşif ve mübeyyen olur. Binâenaleyh Hak Teâlâ cânınıza nûr-i îmânı koymuştur. Bu işleri kabîh görür ve nihâyet latîfîn mukâbelesinde bunu, kabîh müşâhede eder. Eğer böyle olmasa, başkalarında bu derd niçin yoktur? Onlar bulundukları hâl içinde mesrûrdurlar; asıl iş budur derler. Hak Teâlâ size matlûbunuzu ihsân eder ve himmetinizin eriştiği makâmı atâ kılar; zîrâ الطير يطير بجناحيه والمؤمن يطير بهمته Ya'nî "Kuş kanatlarıyla uçar, mü'min ise himmet ile uçar."[50]

Mahlûkat üç sınıftır: Bir kısmı melâikedir ki, onlar akl-ı mahzdırlar. Onların tâatı ve ibâdeti ve zikri ve tabîatları ve gıdâları ve taâmları hayatlarıdır. Meselâ suda balıkların hayâtı su-

dandır; yatağı ve yastığı hep sudur. Onlar hakkında bunlar külfet değildir. Çünkü şehvetten mücerred ve pâkdirler. Binâenaleyh eğer o pâk olup, aslâ şehvete tâbi' değil ise, yâhut sâika-i nefs ile hevâya meyl etmez ise, bir hüner mi olur? Çünkü bunlardan pâktir ve onun aslâ mücâhedesi yoktur. Eğer tâat ederse, onu tâat etmiş addetmezler; çünkü onun tabîatı odur ve onsuz olamaz.

Ve sınıf-ı diğer behâyimdir ki, onlar mahz-ı şehvettirler. Akl-ı zâcirleri olmadığından, onlara teklîf vâki' olmamıştır. Kaldı, akıl ve şehvetten mürekkeb olan miskin âdemî... Onun [yarısı melek,] yarısı hayvan / ve yarısı yılan ve yarısı balıktır. Balıklığı su tarafına ve yılanlığı toprak cânibine çeker. Keşâkeş ve nizâ' içindedir. من غلب عقله علي شهوته فهو اعلي من الملائكة و من غلب شهوته علي عقله فهو ادني من البهايم Ya'nî "Aklı şehvetine gâlib olan kimse melâikeden a'lâdır; ve şehveti aklına gâlib olan kimse dahi behâyimden aşağıdır."[51] Şiir:

فرشته رست بعلم و بهيمه رست بجهل ميان دو بتنازع بماند مردم زاد

Tercüme: "İlm ile buldu melek neşv ü nemâ
Cehl ile oldu behâyim peydâ
İlm ile cehl arasında hayrân
Kaldı da şaştı zavallı insan."

Şimdi, âdemîlerden ba'zıları o kadar akla mütâbaat eylediler ki, külliyyen melek ve nûr-ı mahz oldular. Onlar, enbiyâ ve evliyâdırlar; ve havf ve recâdan kurtulmuşlardır. Nitekim Kur'ân-ı Mecîd'de beyan buyruluyor: لاَ خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَ لاَهُمْ يَحْزَنُونَ (Yûnus, 10/62) ["...Onlara korku yoktur ve onlar üzülmeyecekler de."] Ba'zılarının akıllarına şehvet gâlib olduğundan, âkıbet külliyyen hayvan hükmünü iktisâb eylediler. Ve ba'zıları münâzaada kaldılar; ve onlar o tâifedir ki, bâtınlarında bir derd ve renc ve hasret ve efgân zâhir olur ve yaşayışlarından râzı değildirler. Bunlar mü'minlerdir. Evliyâ onları kendi menzillerine eriştirmek ve kendileri gibi yapmak için onlara muntazırdırlar. Ve şeyâtîn dahi onları esfelü's-sâfilîne, kendi taraflarına çekmek için muntazırdırlar. Şiir:

ما ميخواهيم ديكران ميخواهند تا بخت كرا بود كرا دارد دوست

Tercüme: "Biz çağırıyoruz, başkaları da çağırıyorlar; bakalım baht kimindir ve kime yâr olacaktır."

... اِذَا جَاءَ نَصْرُاللّٰه (Nasr, 110/1) [Ya'nî "Allah'ın nusratı gelince."] Müfessirân-ı zâhir bu vech ile tefsîr ederler ki: Mustafâ (s.a.v.)in, âlemi / müslüman etmek ve Hak yoluna getirmek için, himmetleri var idi. Vaktâki vefat edeceğini gördü, dedi: "Ah, ömrüm vefâ etmedi ki halkı da'vet edeyim." Hak Teâlâ buyurdu: Bu sâatte senin asker ve kılıç ile feth edip terk ettiğin vilâyetleri ve şehirleri, cümleten leşkersiz, mutî' ve mü'min kılayım; ve işte onun alâmeti bu olsun ki, senin vefâtın karîb olduğu vakit, halkın uzaklardan gürûh gürûh gelip müslüman olduklarını göresin. Bu alâmetin zuhûrunda vakt-i rihletin eriştiğini bil! Şimdi tesbîh et ve istiğfâr eyle ki, o makâma geleceksin! Fakat muhakkıklar derler: Onun ma'nâsı budur ki, insan evsâf-ı zemîmeyi, kendi ameli ve ictihâdı ile kendisinden def' eylediğini zanneder. Vaktâki birçok mücâhede eder ve kuvvetlerini ve mesâîsini sarf edip nevmîd olur; Hak Teâlâ ona der ki: Sen onun kuvvet ve fiil ve amelin ile olacağını zannettin; o benim vaz' ettiğim bir âdettir; ya'nî mâlik olduğun şeyi, bizim yolumuzda bezl et; ondan sonra, sana bizim ihsânımız vâsıl olur. Bu bî-pâyân olan yolda, bu zayıf olan el ve ayak ile seyretmeni emr ediyorum. Bu zayıf ayak ile ve belki yüzbin ayak ile bu yoldan bir menzilin kat' olunamıyacağı bize ma'lûmdur. Ancak vaktâki kudret ve tâkatın olduğu halde, yola giresin ve düşüp artık tâkatın kalmıya; ondan sonra Hakk'ın inâyeti imdâdına yetişir. Nitekim çocuk süt emer bir halde bulundukça, onu gözetirler; ve büyüdüğü vakit onu kendi hâline terk ederler; o gider. Şimdi... mâdemki kuvvetlerin kalmadı ve mesâîlerin dökülüp kaldı; ve bu kuvvetlerin olduğu ve bu mücâhedeleri icrâ eylediğin vakit, uyku veyâ uyanıklık hâlinde sana bir lutuf gösterir idik. Sen dahî bizim talebimizde kavî ve ümîd-vâr olur idin. O âletin kalmadığı bu saatte fevc fevc sana müteveccih olan atâlarımızı ve lutuflarımızı ve inâyetlerimizi görüyorsun. Halbuki yüzbin mesâî ile bu eltâftan bir zerre müşâhede etmez idin. Şimdi فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَاسْتَغْفِرْهُ (Nasr, 110/3) [Ya'nî "Hemen Rabb'ini hamd ile tesbîh ve tenzîh et!"] Ya'nî "Sen zannettin ki,/ o iş senin elinden ve ayağından zâhir olacaktır ve onu bizden görmedin. Şimdi mâdemki bizden olduğunu müşâhede ettin, bu fikir ve zandan istiğfâr et! اِنَّهُ كَانَ تَوَّابًا (Nasr, 110/3) ["Çünkü O, tövbeleri fazlaca kabûl edendir."]

Bizim Emîr'e (Muîneddin Pervâne'ye) olan muhabbetimiz

dünyâ için ve onun terbiyesi ve ilim ve ameli için değildir. Başkaları bunun için severler; halbuki Emîr'in yüzünü görmezler, arkasını görürler. Emîr âyîne gibidir; ve bu sıfatlar, Âyînenin arkasına vaz' edilmiş kıymetdâr inciler gibidir. Altına ve elmasa âşık olanların nazarları, âyînenin arkasınadır. Âyîneye âşık olanların nazarları ise inciye ve altına değildir. Onlar yüzlerini dâimâ âyîneye tevcîh etmişlerdir. Âyîneyi, âyîneliği için severler. Zîrâ âyînede güzel bir cemâl görürler. Âyîneden melûl olmazlar; fakat yüzü çirkin ve ma'yûb olan kimse, âyînede çirkinlik görür; hemen âyîneyi çevirir ve o cevherin tâlibi olur. Şimdi âyînenin arkasına bin nakış yapıp cevher vaz' etseler, âyînenin yüzüne ne ziyânı vardır? Eşyâ zıddı ile mütebeyyin olduğundan, bir şeyin ta'rîfi onun zıddı olmaksızın mümkin değildir. Hak Teâlâ Hazretleri كنت كنزا مخفيا فاحببت ان اعرف ... ya'nî "Ben bir gizli hazîne idim, bilinmekliğe muhabbet ettim" buyurur. Halbuki kendisinin zıddı olmadığından, nûru zâhir olmak için, zulmetten ibâret olan bu âlemi yarattı. خرج بصفاتي الي خلقي.. [Ya'nî "Sıfatlarımla halkıma çık!"] kelâm-ı münîfinde[52] işâret olunduğu vechile, böylece enbiyâ ve evliyâyı ızhâr eyledi; ve dost ve düşmandan ve mahrem ve nâ-mahremden mümtâz olmak için, onlar nûr-ı Hakk'ın mazharı olmuşlardır. Zîrâ o ma'nâ için, ma'nâ cihetinden zıd yoktur; ancak bi-tarîk-ı sûret zıd vardır. Nitekim Âdem (a.s.)ın mukâbelesinde İblîs; ve Mûsâ (a.s.)a karşı Fir'avn; ve İbrâhîm (a.s.)a karşı Nemrûd; ve Mustafâ (s.a.v.)e karşı da Ebû Cehil var idi; ve ilâ-mâlâ-nihâye böyle sûrette zıdlar vardır. İmdi her ne kadar ma'nâda zıd yok ise de, / Hak Teâlâ sûrette evliyâsına zıd peydâ eder. Onlar ne kadar adâvet ve zıddıyyet ızhâr ederlerse, onların işi i'tilâ eder ve şöhret-gîr-i âfâk olur. Nitekim Hak Teâlâ buyurur: يُرِيدُونَ لِيُطْفِئُوا نُورَاللّٰهِ بِأَفْوَاهِهِمْ وَاللّٰهُ مُتِمُّ نُورِهِ وَ لَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ (Saff, 61/8) Ma'nâ-yı münîfi: "Onlar Allah Teâlâ Hazretleri'nin nûrunu ağızlarıyla söndürmek isterler. Kâfirler her ne kadar onu kerîh görürlerse de, Allah Teâlâ nûrunu itmâm edicidir." Şiir:[53]

مه نور مي فشاند سك بانك مي زند مه را چه جرم خاصيت سك چنين بود
ازماه نور گيرد ارکان آسمان خود کيست آن سگي که بخار زمين بود

Nazmen tercüme:

"Ay saçar nûrunu, it av'avada[53*]
Aya bundan ne ziyân var, köpeğin tıyneti bu.
İktibâs etmede erkân-ı semâ aydan nûr,
Kim olur ki o köpek, yerde bulut olsun o."

Çok kimseler vardır ki, Hak Teâlâ onlara ni'met ve mansıb ile azâb eder; ve onların cânı, ondan girîzândır. Fakîrin birisi[54] vilâyet-i Arab'da bir emîr görüp, onun nâsiyesinde, enbiyâ ve evliyâ nûrunu müşâhede ederek سبحان من يعذب عباده بالنعم ya'nî "Kullarını ni'metleriyle ta'zîb eden Hak Teâlâ'yı tenzîh ederim" dedi. / 95

•

ONDOKUZUNCU FASIL

•

Bu okuyan kimse, Kur'ân'ı doğru okuyor. Evet Kur'ân'ın sûretini doğru okuyor; fakat ma'nâsından bî-haberdir. Delîli budur ki, bulduğu ma'nâyı reddediyor; körlük ile okuyor. Meselâ bir adamın elinde bir kunduz[55] vardır. Ondan daha güzel bir kunduz getiriyorlar, reddediyor. İmdi ma'lûm oldu ki, kunduzu tanımıyor. Birisi ona, bu kunduzdur, demiştir, o da taklîden elinde hıfz etmektedir. Bu, ceviz oynayan çocuklara benzer. Eğer onlara cevizin içini veyâhut yağını versen, reddederler; çünkü onların indinde ceviz "jağ jağ" diye sadâ veren şeydir. Halbuki için sadâsı ve jağ jağ etmesi yoktur. Nihâyet Hakk'ın hazîneleri ve âlemleri çoktur. Eğer Kur'ân'ı vukûf ile okuyorsa, dîger-i Kur'ân'ı niçin reddediyor? Kur'ân okuyanlardan birisine, Kur'ân'da olan şu: قُلْ لَوْ كَانَ الْبَحْرُ مِدَاداً لِكَلِمَاتِ رَبِّي لَنَفِدَ الْبَحْرُ قَبْلَ اَنْ تَنْفَدَ كَلِمَاتُ رَبِّي (Kehf, 18/109) ["De ki: Rabbimin kelimelerini yazmak için bütün denizlerin suyu bir mürekkep olsa ve bir o kadar daha yardımcı olarak ilâve etsek dahi, Rabbimin kelimeleri tükenmeden o denizler tükenir."] âyet-i kerîmesini böyle takrîr ettim: Şimdi, elli dirhem mürekkep ile bu Kur'ân'ı yazmak mümkindir. Bu, ilm-i Hudâ'ya bir işârettir. İlm-i Hudâ'nın kâffesi, yalnız bu değildir. Nitekim bir attar, bir kağıt parçası içine biraz ilaç koyar. Attar dükkanındakilerin hepsi bunun içindedir der misin? Bu ahmaklık olur. Nihâyet Mûsâ ve Îsâ (a.s.)ın zamanlarında Kur'ân vardı ve kelâm-ı ilâhî mevcuddu; ancak arabî değil

idi." / İşte bu takrîri ettiğim halde o mukrîye te'sîr etmedi; onu kendi hâline terk ettim.

Rivâyet olundu ki, Resûl (a.s.) zamânında sahâbeden her kim bir ve yâhut yarım sûre ezberlese idi, ezberinde bir sûre vardır diye onu i'zâm ederler ve parmakla gösterirlerdi.[56] Bunun sebebi o idi ki, onlar Kur'ân'ı yerler idi. Bir kimsenin altı veyâ oniki batman ekmek yemesi elbette azîm bir haldir; ancak ağzına alıp çiğnedikten sonra çıkarmak şartıyla bin merkeb yükü ekmek yemek mümkindir. Nihâyet رب تال القرآن والقرآن يلعنه Ya'nî "Çok Kur'ân tilâvet edenler vardır ki, Kur'ân onlara la'net eder" vârid olmuştur. İmdi bu Kur'ân'ın ma'nâsına vâkıf olmayan kimseler hakkındadır. Ancak bu da hikmete müstenid olduğundan, hayırdır.

Dünyâyı ma'mûr etmeleri için, Hak Teâlâ, bir kavmin gözlerini gafletle bağladı. Eğer bir kısmını gâfil kılmasa, hiçbir âlem ma'mûr olmaz. Gaflet, ma'mûrluklara ve âbâdlıklara bâisdir. Nihâyet çocuk gafletten büyür; aklı kemâle vâsıl olunca, artık büyümez olur. Binâenaleyh ma'mûrluğun sebeb ve mûcibi gaflettir; ve harablığın sebebi de hüşyârî ve intibâhtır. İşte bu benim söylediğim ikiden hâriç değildir. Ya hasede binâen söylüyorum veyâ şefkate müsteniden söylüyorum. Hâşâ ki hased yüzünden ola. Mahsûd olan kimsenin hased etmesi boştur. Kıymeti olmayan bir şeyden ne çıkar? Kelâmım ancak mihr ü şefkat ve merhametin ziyâdeliğindendir. Çünkü azîz olan dostlarımı ma'nâ cânibine çekmek isterim.[57] /

Hikâye: Mervîdir ki, bir şahıs hac yolunda bir çöle düşmüş ve ona pek ziyâde susuzluk galebe etmişti. Uzaktan küçük ve eski bir çadır görüp oraya gitti. Bir câriye gördü. "Ben misâfirim, el-murâd!" diye nidâ etti; ve oraya nâzil olup oturdu; ve biraz su istedi. Ona su verdiler, içti. Verdikleri su ateşten daha sıcak, tuzdan daha acı idi. Dudaklarını ve ağzını ve geçtiği yerleri yaktı. Bu adam, kemâl-i şefkatinden o kadına nasîhate başlayıp dedi ki: "Sizin yüzünüzden bulduğum rahat kadar, sizin benim üzerimde hakkınız oldu. Şefkatim cûş eyledi. Söyliyeceğime dikkat ediniz; işte Bağdâd ve Kûfe ve Vâsıt ve sâir büyük şehirler yakındır. Her ne kadar fakr u ibtilânız varsa da, düşe kalka oraya vusûlünüz mümkindir. Zîrâ orada tatlı ve soğuk sular çoktur." Velhâsıl o şehrin türlü

türlü taâmlarını ve ni'metlerini ve lezzetlerini ta'dâd eyledi. Biraz sonra, onun kocası arab geldi; birkaç tâne çöl fâresi tutmuştu. Kadına onları pişirmesini emretti ve ondan biraz şey de misâfire verdiler. Misâfir iğrenerek ondan biraz yedi. Ba'dehû gece yarısı, çadır hâricinde yatıp uyudu. Kadın zevcine: "Hiç işittin mi ki o misâfir ne vasıflar etti?" deyip kıssa-i misâfiri tamâmiyle zevcine hikâye etti. Arab dedi: "Ey zevcem! sakın bunlara kulak asma, âlemde çok hasûdlar vardır; onlar ba'zı kimselerin devlet ve râhatta olduklarını gördükleri vakit, hased ederler ve onları oradan âvâre kılmak ve o devletten mahrûm etmek isterler." Şimdi bu da böyledir.

Bir kimse sâika-i şefkatle bir nasîhat ettiği vakit, hasede haml ederler. Ancak kendisinde asıl bulunan veyâ kendisi asla mensûb olan kimse, ma'nâya teveccüh eder. Çünkü, rûz-ı elestde onun üzerine bir katre damlatmışlardır. O katre onu ebhâr-i aslîye çeker. O teşvîşler ve mihnetlerden halâs eder. Gel! bizden daha ne kadar uzak ve bîgâne duracaksın / ve teşvîşler ve sevdâlar arasında kalacaksın?[58] Cinsini ne bir kimseden ve ne de kendi şeyhinden işitmemiş olan bir kavme bir kimse ne söz söyliyebilir? Şiir:

چو اندر تبارش بزرگي نبود نيارست نام بزرگان شنود

Tercüme: "Hânumânında büyüklük yok ise bir kişinin,
Yâd olundukça kibârın adını dinleyemez."

Fi'l-vâki' ma'nâya teveccüh etmek vehle-i ûlâda, o kadar latîf görünmez; fakat gittikçe daha ziyâde tatlı görünür. Sûret ise bunun hilâfınadır; evvelâ latîf görünür, ba'dehû o sûret ile her ne kadar ziyâde ülfet edersen soğursun. Kur'ân'ın sûreti nerede, ma'nâsı nerede! İnsana nazar et, sûreti nerede, ma'nâsı nerede! Eğer o sûretten ma'nâ giderse, bir lahza bile evinde tutmazlar.

Mevlânâ Şemseddin Tebrîzî (k.s.) bir büyük kâfile ile bir yere gittiler. Bir ma'mûre ve su bulamadılar. Tesâdüfen önlerine kovasız bir kuyu çıktı. Bir bakraç getirdiler, ipleri bağladılar. Bu bakracı suya sarkıttılar, çektiler. Bakraç kopmuştu; başkasını sarkıttılar; o da koptu. Ondan sonra kâfileden birini iple bağlayıp kuyuya indirdiler, çıkmadı. Birkaç kişi indirdiler, onlar da böyle oldu. Orada bir âkıl kimse vardı. Ben giderim dedi. Onu indirdiler. Kuyunun dibine yaklaştığı vakit, kemâl-i heybetle bir zenci zuhûr

etti. Bu âkıl kendi kendine dedi ki: "Ben kurtulamıyacağım, bâri aklımı başıma toplayıp, kendimden geçmiyeyim, bakayım bana ne vâki' olacaktır?" O zenci ona dedi: "Sözü uzatma; sen benim esîrimsin. Ancak doğru cevap verdiğin vakit, / kurtulabilirsin." Âkıl: "Buyur!" dedi. Zenci: "Makāmlardan neresi daha a'lâdır?" diye sordu. Âkıl kendi kendine: "Eğer Bağdâd ve Semerkand veyâ sâireyi söylesem, onun makāmını zemm ve nefy etmiş olurum" deyip; "Adamın mûnis [olduğu] ve üns peydâ ettiği mahal a'lâdır; her ne kadar ka'r-ı zemîn olsa da, yine o a'lâdır; ve eğer fâre deliği bile olsa, daha hoştur" diye cevap verdi. Zenci dedi: "Bin âferin sana! İşte şimdi kurtuldun. Âlemde insan sen imişsin; şimdi ben seni bıraktım ve senin hürmetine diğerlerini de âzâd ettim. Bundan sonra hiçbir cinâyet işlemiyeyim, cihânın insanlarını senin muhabbetine bağışladım." Ba'dehû ehl-i kāfile su içtiler. Şimdi, bundan garaz bir ma'nâdır; yine bu ma'nâyı başka türlü ifâde etmek mümkindir; fakat mukallidler, ancak nakşı zabt ederler. Onlara söz söylemek müşkildir. Şimdi, yine bu sözü başka bir mısâl içinde söylersen, dinlemezler.[59]

•

YİRMİNCİ FASIL

•

Tâceddin Kubâî'ye dediler ki: "O mollalar, bizim aramıza giriyorlar ve halkı tarîk-ı dînde i'tikadsız ediyorlar." Cevâben dedi: "Hayır, onlar bizim aramıza gelip bizi bî-i'tikad edemezler. Hâşâ ki onlar bizden olsunlar."

Meselâ, kelbin birisine müzehheb bir tasma bağlarlar; o tasma ile ona av köpeği demezler. Avcılık bir ma'nâdır; onda ister müzehheb tasma olsun, ister yün tasma olsun. Bu âlimlik cübbe ve sarık ile olmaz. Âlimin zâtında bir hünerdir. Zîrâ o hüner eğer kabâda ve abâda olsa idi, mütefâvit olmaz idi. Nitekim zamân-ı Peygamber (a.s.) da münâfıklar din rehzenliğine kasd ederler; ve bir mukallidi, tarîk-i dinde zayıf kılmak için libâs-ı namâzı giyer-
100 ler idi. / Zîrâ kendilerini müslümanlar kisvesine bürümeyince o rehzenliği yapamazlardı. Yoksa bir frengin veyâ cehûdun ta'n-ı dîn etmesini kim dinler?

فويل للمصلين الذين هم عن صلواتهم ساهون النجم: هم يرائون و يمنعون الماعون

(Mâûn, 107/5) Ya'nî "Şiddet-i azâb, namazlarını gaflet ile lâ-şey addeyleyen ve halk yanında riyâ ile kılıp, tenhâda terk eden ve zekâtı ehlinden men' eyleyen kimseler içindir." Kelâmın tamâmı budur. Sende âdemiyyetin nûr tutuculuğu yoktur. Âdemiyyet taleb et, [maksûd budur; bâkîsi ıtnâbdır. Kelâmı çok tezyîn ettikleri vakit] maksûd unutulur.

Bakkalın birisi bir kadını severdi. Kadının câriyesiyle "Ben şöyleyim, böyleyim, âşıkım, yanıyorum, râhatım yoktur, eziyet içindeyim; ve dün böyle idim ve dün geceyi şöyle bir hal içinde geçirdim" diye haberler gönderdi ve uzun kıssalar söyledi. Vaktâki câriye, kadının yanına gelip: "Bakkal sana selâm söyledi; gel sana şöyle, böyle edeyim diyor" dedi. Kadın: "Bu bürûdetle mi söyledi?" dedi. Câriye cevâben dedi: "O uzattı durdu; fakat maksûdu bu idi." Asl olan maksûddur, bâkîsi baş ağrısıdır.

•

YİRMİBİRİNCİ FASIL

•

Gece gündüz kadının ahlâkını tehzîbe tâlib olup, münâzaa edersin ve kadının levsini kendin ile tathîr edersin. Kendini onda tathîr etmek, onu kendinde tathîr etmekten a'lâdır. Kendini onunla tehzîb et ve onun cânibine git! Her ne kadar senin indinde o söz, muhâl ise de, onun dediğine râzı ol ve her ne kadar vasf-ı ricâl ise de gayreti, kıskançlığı terk et! Velâkin bu sebeple iyi vasıf, ya'nî gayret, sende kötü vasıfları zâhir kılar. Bunun için Peygamber (a.s.) لا رهبانية في الاسلام ["İslâm'da ruhbâniyet yoktur"] buyurdu.[60] Ruhbanlar için tarîk-ı halvet ve dağlarda sâkin olmak ve kadın almamak / ve dünyâyı terk eylemek vardır. Hak Teâlâ (azze ve celle) ince bir yolu, Peygamber'e gizlice gösterdi; o da nedir? Cevirlerini çekmek ve onların muhâlâtını dinlemek ve onun üzerine sa'y etmek ve kendini mühezzeb kılmak için kadın almaktır. وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ (Kalem, 68/4) [Ya'nî "Hiç şübhesiz sen büyük bir ahlâk üzeresin"] âyet-i kerîmesinde, herkesin cevrine katlanmak ve muhâle tahammül etmek hususlarına işâret buyrulur. Sen ise, levsini onlara sürdün, halbuki yüke tahammül etmek sebebiyle hulkun iyi olur; ve hıffet ve cevr eylemek sebebiyle, onların ahlâkı kötü olur.

Mâdemki bunu bilcin; kendini tathîr et ve onları bir libâs mesâbesinde bil! Zîrâ onlar ile murdarlıklarını tathîr edip, pâk olursun. Ve eğer nefsine gâlip gelemiyor isen, aklen kendi kendine de ki: "Öyle tasavvur ederim ki, gûyâ bir akd vâki' olmamıştır ve sanki umumhâneye mensûb bir ma'şûkadır. Şehvetim galebe ettiği vakit, onun yanına gidiyorum." Bu tasavvurun arkasından, sana lezzet-i mücâhede ve tahammül hâsıl ve onların muhâlâtından sana haller zâhir oluncaya kadar, bu tarîk ile hamiyyet ve kıskançlığı kendinden def' eyle! Sen kendi fâideni onda muayyen gördükçe, ondan sonra bu tasavvur olmaksızın, sen tahammül ve mücâhedenin mürîdi olur ve nefsinden intikâm alırsın.

Mervîdir ki Peygamber (a.s.) ashâb-ı kirâm ile gazâdan gelmiş idi. Buyurdular ki: "Davul çalınız, bu gece şehrin kapısında yatıp, yarın dâhil olalım." Yâ Resûlallah niçin böyle yapalım? dediler. Buyurdular ki: "Belki zevcelerinizi yabancı adamlarla cem' olmuş görür ve müteellim olursunuz ve fitne kopar." Ashâbdan biri bunu işittikde, şehre girdi ve zevcesini bir nâ-mahrem ile buldu. Şimdi tarîk-ı Peygamber (a.s.), gayret ve hamiyyetin def'i yüzünden, meşakkat çekmek ve kadının infâk ve kisvesi zahmetine katlanmak ve yüzbin renci ve bî-had zehir ve meşakkati tatmaktır. Bu sebeble, tâ ki âlem-i Muhammedî zâhir ola.

İsâ (a.s.)ın tarîkı, mücâhede ve halvet ve şehvetten ictinâbdır; ve tarîk-ı Muhammedî ise, kadının ve erkeğin cevr ve gussalarını çekmektir. Mâdemki tarîk-ı Muhammedî'ye gidemiyorsun, bâri tarîk-ı İsâ'ya git; tâ ki büsbütün mahrûm olmıyasın. Eğer bir safân olsa, yüz tokat yersin ve onun elemini ve netîcesini görürsün. Mâdemki buyurdukları, haber verdikleri gaybe i'tikâd ediyorsun, binâenaleyh "Böyle birşey vardır, bir müddet sabr edeyim, haber verdikleri netîce âkıbet bana da gelir" de ki, ondan sonra göreceğini göresin; ve böylece gönlünü "Eğer ki, bu zahmetlerden şimdi benim bir fâidem yoktur; fakat sonunda hazînelere kavuşacağım" düşüncelerine meşgûl ettiğin vakit, hazînelere ve tevakku' ve ümîd ettiğin şeyin daha ziyâdesine nâil olursun. Bu sözün şimdi te'sîri olmaz. İyice piştikten sonra, te'sîr-i azîmi olur. Kadın nedir? Söylesen de, söylemesen de o, yine odur. Kendi bildiğinden şaşmaz; belki söylemekle daha beter olur.

Meselâ bir ekmeği al ve koltuğunun altına koy ve herkesten saklayıp de ki: "Bunu hiçbir kimseye vermiyeceğim; ve vermemek nedir, belki göstermiyeceğim bile!" O ekmek her ne kadar kapıların önüne dökülmüş ve kesretinden nâşî köpekler yememiş olsa bile, mâdemki böyle men'a mübâşeret ettin, herkes rağbet eder ve o ekmeğin kaydına düşerler; ve niyâza ve olmazsa şenâata başlayıp: "O senin saklayıp, bizi görmekten men' ettiğin ekmeği mutlakā göreceğiz" derler. Husûsan ki o ekmeği bir yıl yeninin içinde saklayıp vermemek ve göstermemek emrinde mübâlağa ve te'kîd edersen الانسان حريص علي ما منع ["İnsan, men' edildiği şey'e harîsdir"] mısdâkınca o ekmeğe olan rağbetleri, had ve endâzeden tecâvüz eyler.

Kadına her ne kadar tesettür ile emr edersen, onda kendini göstermek dağdağası daha ziyâde olur; ve onun saklanmasından halkın o kadına olan rağbeti, daha mütezâyid bulunur. Binâenaleyh sen, iki tarafın rağbetini teşdîd edip duruyorsun; ve ıslâh-ı emr eylediğini zannediyorsun. Halbuki o yaptığın / ayn-ı fesâddır. Eğer o kadının gevheri sû'-i fiile hâhişger değilse, men' etsen de, etmesen de o iyi ve pâk olan fıtratına göre hareket edecektir. Müsterih ol ve müşevveş olma! Ve eğer bunun aksine olursa, yine böylece kendi tarîk ve tab'ına göre hareket eyliyecektir. Onu men' etmek, rağbetin izdiyâdından başka bir şeye yaramaz.

Bu adamlar Şemseddin Tebrîzî'yi ale'l-hakîka gördüklerini beyânen: "Ey efendi biz onu gördük" derler. Ey hemşîresi kahbe olan kimse, nerede gördün? Birisi dam üstündeki deveyi görmez; sonra, ben iğne deliğini gördüm ve iplik geçirdim, der. Bana güzel olarak söyledikleri iki şeyden gülme gelir. Birisi, bir zencinin parmaklarının ucunu siyah renge boyaması ve diğeri de bir körün başını pencereden çıkarmasıdır. Onlar da bunun aynıdır. Kör olan derûnlarının ve bâtınlarının başını, cisim ve kalıp penceresinden çıkarırlar. Ne göreceklerdir? Onların tahsîn veyâ takbîhinden ne çıkar? Âkıl indinde, her ikisi de birdir. Mâdemki her ikisini de görmemişlerdir, herze söylerler. Görücülük peydâ etmek ve ondan sonra nazar eylemek lâzımdır; ve bînâlık hâsıl oldukda dahi, onları bulmadıkça nasıl görmek mümkin olur? Âlemde bu kadar enbiyâ ve vâsıl evliyâ vardır; ve onların verâsında diğer evliyâ da vardır ki onlar, Hakk'ın mestûrlarıdır. Ve bu evliyâ: "Ey azîmü'ş-

şân olan Hudâ, mestûrlarından bize birisini göster!" diye niyâz ederler. Onların murâdı olmadıkça, her ne kadar görücü göz olsa da, o evliyâyı görmek mümkin değildir. Umûmhânedeki fâhişeler bile, kendilerini göstermedikçe, onlara bir kimse vâsıl olamaz ve göremez. Mestûrân-ı Hakk'ı, onların irâdeleri olmaksızın, nasıl görmek ve tanımak mümkin olur? Bu iş kolay değildir. Melâike âciz kalıp dediler ki: وَ نَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَ نُقَدِّسُ لَكَ (Bakara, 2/30) ["Bizler hamdinle sana tesbîh ve seni takdîs edip dudurken... "] Biz cümleten aşk-ı pâkiz, rûhânîleriz ve nûr-ı mahzız; ve âdemîler ise, bir avuç toprak ve şikem-hâr وَ يَسْفِكُ الدِّمَاءَ (Bakara, 2/30) ["Kanlar dökecek"] ya'nî hunrîzdirler.

Şimdi, bunların cümlesi, insanın kendince lerzân olması içindir. Zîrâ ne malı ve ne câhı ve ne de hicâbı olmayıp, nûr-i mahz bulunan ve gıdâları cemâl-i Hak ve aşk-ı mahz ve dûr-bîn olan melâike-i rûhânî, keskin nazarları ile berâber, ikrâr ve inkâr arasında idiler. Bu sebeple "Ben ne yapayım ve neresini bileyim?" diye kendi kendine lerzân olmalıdır. Ve eğer onun üzerine bir nûr mün'akis olur ve bir zevk yüz gösterirse, "Ben buna lâyık oldum" diye Hak Teâlâ'ya bin şükür etsin.

Bu defa[61] siz, Mevlânâ Şemseddîn'in sözlerinden pek ziyâde zevk bulacaksınız. Zîrâ insanın gemi gibi olan vücûdunun yelkeni i'tikâddır. Yelken olunca, rüzgâr gemiyi uzak yerlere götürür; ve yelken olmadığı vakit, söz rüzgâr olur. Âşık ile ma'şûk hoştur; onların arasında bî-tekellüfî-i mahz vardır. Bütün bu tekellüfler, gayr içindir. Aşkın gayrı olan her şey, ona haramdır. Bu sözü daha ziyâde takrîr ederdim; fakat vakti değildir. Gönül havzına vâsıl olmak için, toprağı çok kazmak ve cedveller açmak lâzımdır. Ancak müstemi'în melûllerdir; veyâ kāil melûldür, özür diler, yoksa müstemi'înden melûl olmayan o kāil, iki pula değmez. Âşık, hiçbir kimseye, ma'şûkun güzelliği üzerine delilden bahs edemez; ve hiçbir kimse âşıkın gönlünde ma'şûkun noksânına dâll olan bir delîl ikâme edemez. İmdi burada delîlin işi olmadığı ma'lûm oldu. Burada tâlib-i aşk olmak lâzımdır. Eğer beyitte ma'şûka hakkında mübâlağa edersen, o mübâlağa değildir. Ve mürîd, kendi ma'nâsını, şeyhin sûretine bezl ettiğini görüyoruz. Mısra':

كاي نقش تو از هزار معني خوشتر

Tercüme: "Ey sûreti bin ma'nâdan daha hoş olan!"

Zîrâ şeyhe gelen her mürîd evvelen ma'nâ arzûsuyla kıyâm eder ve şeyhe muhtâc olur. / 105

Bahâeddin bu suâli îrâd eyledi: "Mürîd şeyhin sûreti için, kendi ma'nâsından geçmez, belki şeyhin ma'nâsı için kendi ma'nâsından geçer."

Cenâb-ı Hz. Pîr-i dest-gîr cevâben buyurdular: Böyle olması münâsib değildir; o halde her ikisi şeyh olur. Bu nâr-ı teşvîşâttan halâs ve eymen olmak için, bâtında bir nûr husûlüne cehd etmelisin. Böyle bir nûr, mansıb ve emâret ve vezâret gibi dünyâya taalluk eden ahvâl-i âlem derûnunda parlayıp, bir şimşek gibi geçen kimsenin bâtınında hâsıl olur. Nitekim ehl-i dünyâ için havf-ı Hak ve âlem-i evliyâya şevk gibi, ahvâl-i âlem-i gayb, öylece parlayıp, bir şimşek gibi geçer. Ehl-i Hak bi'l-külliyye Hudâ'ya mahsûs olmuşlar ve yüzlerini Hakk'a tevcîh eylemişlerdir ve müstağrak-ı Hak'dırlar. Dünyâ hevesleri, şehvet-i ınnîn gibi, yüz gösterir ve karâr etmez, geçer. Ehl-i dünyâ ise, ahvâl-i ukbâda bunun aksinedir.

•

YİRMİİKİNCİ FASIL

•

Şerîf, sûhteye söylüyor:

آن منعم قدس کز جهان مستغنیست　　جان همه اوست او ز جان مستغنیست

هر چیز که و هم تو بدر گشت محیط　　او قبلهء آنست و ازان مستغنیست

Tercüme: "Cihandan müstağnî olan o mün'im-i kuds, cümlenin cânıdır.O ise candan müstağnîdir. O, senin vehminin ihâta ettiği her şeyin kıblesidir; ve ondan müstağnîdir."

Bu kelâm pek münâsebetsizdir. Ne şâhın ve ne de kendisinin medhidir. Ey adamcık, onun senden müstağnî olmasından nihâyet senin için ne zevk olur? Bu dostların hitâbı değildir ve olamaz; bu düşmanların hitâbıdır. Zîrâ kendi düşmanına, "Ben senden fâriğim ve müstağniyim" derler. Şimdi hâlet-i zevkde, "Ben senden müstağniyim" diye ma'şûkundan kendisine hitâb vârid olan şu müslüman âşık-ı sâlike bak! Bu ona benzer ki, külhanbeyin birisi,

külhanda oturmuş; "Sultan ben külhancıdan fâriğdir ve külhancıların kâffesinden müstağnîdir" diyor. Bu külhancı adamcık için pâdişâhın ondan fâriğ olmasında ne zevk olur? Evet söz külhancının "Ben külhanın damı üzerinde idim; sultan geçti, onu medh ettim; bana çok baktı; önümden geçerken bana nazar etmekte idi" demesi idi. Bu zevk verici bir söz olur; fakat "Pâdişâh külhancılardan fâriğdir" sözü pâdişâh hakkında nasıl medh olur, ve bu söz bir külhancıya ne zevk verir?

هر چیز که وهم تو بدو گشت محیط Ey adamcık, senin vehminden, bu'diyyetten ve ayrılıktan gayri ne geçecektir? İnsanlar bile hâlinden ve vehminden müstağnîdirler; ve eğer onlara vehminden bahs ve hikâye eder isen, usanıp kaçarlar. Senin vehmin nedir ki, Hak ondan müstağnî olmasın. Âyet-i istiğnâ ise kâfirler hakkında nâzil olmuştur. Hâşâ ki bu hitâb mü'minlere ola. Ey adamcık, onun istiğnâsı sâbittir; ancak eğer senin bir şeye değen ve kıymeti olan bir hâlin olursa, izzetin mikdârı senden müstağnî olmaz.

Şeyh-i mahalle dedi: "Evvelâ müşâhede, ba'dehû söylemek ve dinlemektir. Nitekim sultanı herkes görür; velâkin hâs olan kimse, pâdişâhın tekellüm ettiği kimsedir. Hz.Pîr-i dest-gîr cevâben buyurdular: Bu fikir eğridir, fazâhattir ve aksidir. Mûsâ (a.s.) söyledi ve dinledi ve dîdâr istedi. Makām-ı kelâm, Mûsâ (a.s.)ın, makām-ı dîdâr ise Mustafâ (s.a.v.) Efendimiz'indir. Binâenaleyh bu söz, nasıl doğru gelir? Bir kimse, sultân-ı mahbûbîn Mevlânâ Şemseddin Tebrîzî hazretlerinin huzûrunda "Ben delîl-i kātı' ile Hakk'ın mevcûdiyyetini isbât ederim" dedi. Ertesi sabah, Mevlânâ Şemseddin hazretleri buyurdular ki: "Dün gece melâike gelmişlerdi ve o adam hakkında: El-hamdülillah bizim Hudâ'mızı sâbit kıldı, ona Allah ömürler versin; âlemiyân hakkında taksîr etmedi" diye duâ ettiler. Ey âdemcik, Hak sâbittir, O'nun delîl nesine lâzım? Eğer bir iş görmek / ister isen, O'nun huzûrunda kendine bir mertebe ve makām isbât eyle! Ve yoksa O, senin delîlin olmaksızın sâbittir. Nitekim işâret buyrulur: وَ انْ من شَيْءٍ الاّ يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ (İsrâ, 17/44) Ya'nî "Mahlûkattan hiçbir şey yoktur, illâ Allah Teâlâ'ya hamd ile tesbîh ederler."

Şek yoktur ki bu fakîhler, hüşyâr ve sâhib-i zekâvettirler; ve on kimse hükmündedirler. Müntesib oldukları fende on görürler; velâkin o âlem ile onların arasına "yecûz, lâ-yecûz" kāidesinin mu-

hâfazası için bir duvar çekmişlerdir. Eğer o duvar onların hicâbı olmasa,onu hiç okumazlar ve o iş muattal kalır. Mevlânâ-yı Büzürg (Sultânu'l-Ulemâ hazretleri) buna benzer bir misâl buyurmuşlardır: O âlem bir deryâ misâlidir. Bu âlem dahi bir köpük misâlidir; ve Hak Teâlâ (azze ve celle) köpüğün ma'mûr olmasını murâd edip, bir tâifeyi köpüğü ma'mûr etmeleri için, deryânın üstünde ikâme eyledi. Eğer onlar bununla meşgûl olmasalar, halk birbirini ifnâ eder ve bu yüzden köpüğün harâbîsi lâzım gelir. İmdi pâdişâh için, kurdukları bir çadırın i'mâlinde bir tâifeyi meşgûl eyledi. Onlardan birisi der ki: "Eğer ben ipi i'mâl etmese idim, çadır nasıl dururdu?" Onlardan birisi: "Eğer ben kazık yapmasa idim, ipi nereye bağlardı?" Herkesçe ma'lûmdur ki, bütün bunlar, çadırda oturacak pâdişâhın ve teferrüc edecek ma'şûkun bendeleridir. Binâenaleyh eğer bir çulha vezâret peşine düşüp çulhalığı terk etse, herkes çıplak ve üryân kalır. İmdi o tâifeye, o şîve içinde, bir zevk i'tâ etmişlerdir ki, ona kanâat etmiştir. Bu hâle nazaran bu tâifeyi, köpük âleminin ve âlemi de o velînin nizâmı için yaratmışlardır. Ne mutlu o kimseye ki, onu âlemin nizâmı için değil, âlemi onun nizâmı için yaratmışlardır. Binâenaleyh her birisine Hak Teâlâ (azze ve celle), o işte bir kanâat ve bir zevk atâ kılar ki, eğer onun yüzbin sene ömrü olsa, ancak o işi işler ve her gün o işte onun muhabbeti tezâyüd eyler; ve o işte ona incelikler zâhir olur ve ondan lezzât ve ezvâk bulur. Nitekim âyet-i kerîmede / işâret buyrulur: كُلُّ حِزْبٍ بِمَا لَدَيْهِمْ فَرِحُونَ (Mü'minûn,23/53) Ya'nî "Herbir fırka kendilerinin indindeki şeyle ferahlandılar" ve وَ اِنْ مِنْ شَيْءٍ اِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِه (İsrâ,17/44) Ya'nî ["Hakk'ı hamd ile tesbîh etmeyen hiçbir şey yoktur."] İpçinin başka tesbîhi ve kazık yapanın başka bir tesbîhi ve bez dokuyanın başka bir tesbîhi ve çadır direğini yapan neccârın başka bir tesbîhi ve çadırın içinde oturup işret eden evliyânın başka bir tesbîhi vardır.

Şimdi bizim nezdimize gelen bu tâife, eğer susarsan melûl olup incinirler; ve eğer bir şey söyler isen, onlara lâyık bir vech ile söylemek îcâb eder. Biz inciniriz, giderler; ve bizden melûl olduklarından teşnî' ederler ve firâr eylerler. Hiç odun tencereden kaçar mı? Ancak ateşe tâkat getiremediğinden, tencere firâr eder. İmdi ateşin ve odunun kaçması, kaçma değildir. Belki tencere zayıf olduğundan ateşten tebâud eder. Binâenaleyh hakîkatte alâ-külli-

hâl tencere kaçar.[62] Bunun gibi, bizim firârımız, onların firârıdır. Biz âyîneyiz, eğer onlarda bir firâr var ise, bizde zâhir olur. Biz onlar için kaçıyoruz. Âyîne herkesin kendisini, içinde gördüğü bir şeydir. O karâr,onların melâletidir; zîrâ melâlet onların sıfatıdır. Burada melâletin ne işi vardır?

Bana hamamda böyle vâki' oldu ki: Şeyh Salâhaddîn'e[63] çok tevâzu' eder idim. O tevâzu'a mukâbil, Şeyh Salâhaddîn dahi ziyâde tevâzu' eylerdi. Şikâyet ettim; gönlüme geldi ki: Sen tevâzu'u hadden aşırdın; tevâzu'u tedrîe ile ierâ etmek lâzımdır. Evvelen elini, ba'dehû ayağını oğmalıdır. Tevâzu'u yavaş yavaş zâhir olmayacak ve görünmeyeeek bir raddeye getirirsin; ve o tabiî bir hâle gelmiş olur. Şübhesiz onu zahmete atmamış ve hizmete mukâbil hizmete sevk etmemiş olursun. Ve tedrîe ile / o tevâzu'a onu alıştırmış bulunursun. Dostluğu ve düşmanlığı böyle yavaş yavaş ve tedrîc ile yapmalıdır. Meselâ bir düşmana, evvelen yavaş yavaş bir nasîhat verirsin; eğer dinlemezse, o vakit döğersin; ve eğer yine dinlemez ise, onu kendinden teb'îd edersin. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de buyrulur: وَاهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ وَاضْرِبُوهُنَّ تَعِظُوهُنَّ (Nisâ,4/34) Ma'nâyı münîfi: "Kadınlara mülâyimâne nasîhat edin ve onları firâşınızdan ayırın ve a'zâları zedelenmiyecek derecede darb edin!" Âlemin ahvâli de bu minvâl üzere gider. Bahârın dostluğunu görmüyor musun? İbtidâen azar azar ve ba'dehû çok çok harâret gösterir. Ve ağaçlara nazar et ki, nasıl yavaş yavaş zâhir olurlar? Evvelen bir tebessüm, ba'dehû yaprak ve meyve ızhâr eder; ve eümlesini
110 dervîşâne ve sûfiyâne ortaya kor ve her nesi var ise kâffesini açar. Binâenaleyh dünyâ ve ukbâ umûrunun kâffesinde her kim aeele eder ve ibtidâ-yı umûrda mübâlağa gösterirse,o iş ona müyesser olmaz. Eğer riyâzet edeeek ise, onun tarîkini böyle göstermişlerdir ki, eğer bir okka ekmek yemekte ise, her gün tedrîc ile, birkaç dirhem tenkîs etmelidir. Bir iki sene bu veeh ile geçerse, bir okka, yarım okkaya tenezzül eder vüeûd onun tenâkusunu duymaz. Ve ibâdet ve halvet ve tâata teveccüh ve namaz dahi böyledir. Eğer hiç namaz kılmıyor ise, tarîk-ı Hakk'a teveccüh ettikde, evvelen bir müddet, beş vakit namaza muvâzabat eder; ondan sonra الَّذِينَ هُمْ عَلَى صَلَاتِهِمْ دَائِمُونَ (Meârie, 70/23) [Ya'nî "Namaz kılanlar ki, onlar namazlarına devam edenlerdir"] zümresine duhûl edinceye kadar tezyîd eyler.

YİRMİÜÇÜNCÜ FASIL

İbn Çâvuş'un, Şeyh Salâhaddîn[64] hakkındaki mütâlaa-i gaybîsi, zihinde tutulacak bir asıldır. / Hattâ onunla ekseriyâ intifâ' ve zulmetler ve hicablar def olunur. Bu İbn Çâvuş, kendi nefsine böyle söyledi: "Tahkîkan halk ve nâs, memleketlerini, babalarını, analarını ve âilesini ve akrabâsını ve kabîlesini terk edip Hind'den Sind'e sefer ederler ve demirden keşküller i'mâl ederler. Ba'zan bu âlemden râyihası olan bir adama mülâkî olurlar. Ve nice kimseler vardır ki, bunun hasretiyle ölürler ve necat bulmazlar; ve bu misillu bir adama mülâkî olmazlar. Halbuki sen, böyle bir adama evinin içinde mülâkî olduğun halde ondan i'râz ettin. Bu ancak bir belâ-yı azîmdir."

O İbn Çâvuş bana, şeyhu'l-meşâyih Salâhu'l-hak ve'd-dîn (halledallâhu mülkehû) hakkında nasîhat edip dedi ki: "Onun büyük bir kimse olduğu ve azamet sâhibi bulunduğu vechinde zâhirdir. Mevlânâ'nın hizmetine duhûl ettiğim günden beri, ednâ şeylerden olarak işittiğim şey, sizin isminizi yâd ettiği vakit, hiçbir gün سيدنا و مولانا و ربنا و خالقنا[65] ta'bîrinden başka bir ta'bîr isti'mâl etmemiştir. Benim ondan mahcûbiyyetim agrâz-ı fâsideden nâşî değil midir?" Halbuki el-yevm Şeyh Salâhaddin'den / bahs ile, onun bir şey olmadığını söylüyor. Şeyh Salâhaddin, kendi hakkında zannolunan şeylerin gayridir. O, onun kuyuya düştüğünü görür ve şefkatinden nâşî, gerek ona ve gerek sâir nâsa, "Kuyuya düşme" der. Halbuki o bu şefkatten istikrâh eder. Âgâh ol ki, Salâhaddîn'in râzı olmadığı bir şeyi işlediğin vakit, onun kahrının vasatında bulunursun; ve onun vasat-ı kahrında bulunduğun vakitte, lutfu sana nasıl tecellî eder? Belki seni cehennemin dumanı kaplayıp karartır. İmdi sana nasîhat edip: "Benim kahrımda sâkin olma. Dâr-ı kahr u gazabımdan, dâr-ı lutf u rahmetime intikâl eyle; zîrâ sen benim rızâma muvâfık olan şeyi işler isen, dâr-ı muhabbetime ve dâr-ı lutfuma dâhil olursun; ve o lutuf ve muhabbet gönlüne mütecellî olur ve nûrânî olursun" der. Yoksa sana garazdan nâşî nasîhat etmez. Sen ise, bu şefkat ve nasîhatı, illete ve garaza haml edersin. Böyle bir zâtın, senin ile garaz ve adâveti olur mu? Sana harâm olan şarâbtan veyâ afyondan veyâ esbâbdan bir

sebebden zevk hâsıl olduğu vakit,düşmanlarının kâffesinden râzı olmuyor musun? Onları afv etmiyor musun? Ellerini ve ayaklarını öpmüyor musun? Kâfir ile mü'min bu sâatte senin nazarında şey'-i vâhid oluyor. İşte Şeyh Salâhaddin'de bu zevkin aslı ve bu zevkin harrı vardır. Hâl böyle iken maâzallah onun bir kimseye nasıl buğz ve garazı olur? O bu nasîhatı ancak ibâda olan şefkat ve merhametten söyler. Böyle bir sebeb olmasa,neden dolayı bu çekirge ve kurbağa alaylarına garazı olsun? Böyle bir mülk ve azameti olan kimse, bu miskinlere nasıl müsâvî olur?

Âb-ı hayât zulmettedir derler; o evliyânın cismidir ve âb-ı hayât, o cismin içindedir. Sen âb-ı hayâta ancak zulmette vâsıl olursun. Eğer bu zulmetten istikrâh edip kaçarsan, mâ-i hayât sana nasıl erişir? Sen habîs olan kimselerden habâset ve müfsidlerden fesâd ta'lîm etmek / istediğin vakit, murâdına nâil oluncaya ve bunu öğreninceye kadar arzûnun hilâfında olarak bin mekrûha ve dayağa tahammül edersin. Halbuki bir mekrûh gelmeksizin ve me'lûf olduğun ba'zı şeyleri terk etmeksizin, makâm-ı enbiyâ ve evliyâ olan hayât-ı bâkıye-i sermediyyenin tahsîlini nasıl arzû ediyorsun? Bu, nasıl olur? Şeyh sana meşâyih-i kadîmenin hükmettikleri gibi, zevcenin ve evlâdının ve mal ve mansıbının terki ile hükmetmiyor. O meşâyih-i kadîme bunun üzerine hükm ederler ve zevceni terk et ki, biz alalım derler; ve buna da tahammül edenler bulunur idi. Size ne oldu ki, kolay şey ile nasîhat olunduğunuz vakit, buna tahammül etmiyorsunuz. عَسَىٰ اَنْ تَكْرَهُوا شَيْئاً وَ هُوَ خَيْرٌ لَكُمْ (Bakara, 2/216) Ya'nî "Ba'zan mekrûh gördüğünüz şey,sizin için hayırlıdır." Bu halk ne söylüyorlar. Onlara körlük ve cehil galebe ettiğinden teemmül etmezler. Tahkîkan bir kimse bir sabîye veyâ bir kadına taaşşuk ettiği vakit, onu aldatıncaya kadar, nasıl tevâzu' ve tezellül eder ve mal fedâ eyler ve tatyîb-i kalbi hâsıl oluncaya kadar, gece ve gündüz nasıl bezl-i mechûd eyler; bundan usanmaz; fakat bunun gayrinden usanır. Muhabbet-i şeyh ve muhabbetullah, bundan daha aşağı mıdır? Ve hükmü ve nasîhatı ve reh-nümâlığı ednâ bir şey midir ki, i'râz olunarak şeyh terk ediliyor. İmdi ma'lûm oldu ki o kimse, şeyhin tâlibi ve âşıkı değildir. Eğer âşık ve tâlib olaydı, dediğimizin ez'âfını işler ve kelâmımız onun kalbinde, baldan ve şekerden daha lezzetli olurdu.

•

YİRMİDÖRDÜNCÜ FASIL

•

Tokat cânibine gitmeli; zîrâ o tarafın havası sıcaktır. Fi'l-vâki' Antalya da sıcaktır; ama orada rûmîler çoktur, lisânımızı anlamazlar. Vâkıâ rûmîler arasında da anlıyan kimseler vardır. Birgün, bir cemâat içinde söz söylüyordum; onların arasında kâfirlerden de bir tâife vardı. Esnâ-yı kelâmda ağladılar ve zevk ve hâl hâsıl ettiler.

Huzûrda olanlardan birisi suâl etti ki: "Onlar bu nevi' kelâmdan ne anladılar ve ne bildiler? Güzîde müslümanların binde biri anlamadığı halde, onlar ne anladılar ki ağladılar?"

Hz. Pîr-i dest-gîr cevâben buyurdular ki: Bu kelâmın kendisini anlamak lâzım değildir. Bu sözde asl olan şeyi anlarlar. Nihâyet herkes Hakk'ın birliğini ikrâr ederler ve Hudâ'nın Hâlık ve Râzık olduğuna ve kâffe-i eşyâda mutasarrıf bulunduğuna ve rücû'un O'na olacağına ve ikâb ve afvın O'ndan idiğine mu'terifdirler. Vaktâki Hakk'ın vasfı ve zikri olan bu sözü işittiler, cümle için ıztırâb ve zevk ve şevk hâsıl oldu. Zîrâ bu sözden onların matlûb ve ma'şûkunun kokusu gelir. Her ne kadar yollar muhtelif ise de, maksûd birdir. Görmez misin ki Ka'be'nin yolu çoktur; ba'zısı Rum'dan, ba'zısı Şam'dan, ba'zısı Acem'den, ba'zısı Çin'den, karadan, denizden, Hind'den,Yemen'den, her taraftan gelir. İmdi eğer yollara bakarsan, azîm ihtilâf ve bî-had mübâyenet vardır. Fakat maksûda nazar edersen, hepsi müttefik ve müttehiddirler; ve cümlenin nihâdında Ka'be'ye azîm bir irtibât ve aşk ve muhabbet vardır ki, oraya hiçbir ihtilâf sığmaz. O taallukda ne küfür ve ne de îmân vardır. Ya'nî o taalluk meşûb ve karışık değildir. Söylediğimiz o muhtelif yollar, oraya vâsıl oldukda ve Ka'be görüldükde, yollardaki mübâhase ve kavga ve ihtilâf ve yekdîğerine âtıl ve mubtil demeleri munkatı' olur. Zîrâ cümlenin maksûdu birdir. Meselâ eğer kâsenin canı olaydı, kâsecinin bendesi olup, onunla aşk-bazlık eyler idi.

Şimdi... bu kâseyi yapmışlardır. Ba'zıları bunu böylece sofraya koymalı, derler. Ba'zıları da onun içini yıkamalı, derler; ve ba'zıları da içini, dışını,her tarafını yıkamalı derler. Ba'zıları ise,

yıkamağa hâcet yoktur derler. İhtilâf bu şeylerdedir; fakat kâsenin elbette bir hâlıkı ve sâni'i olduğu ve kendinden mevcûd olmadığı ilmi, müttefakun-aleyhdir; ve hiçbir kimsenin onda ihtilâfı yoktur. Geldik şimdi... / âdemiyân, gönüllerinde bâtın cihetinden Hakk'ın muhibbi ve tâlibidirler; ve münâcâtları O'nadır ve her şeyi O'ndan ümîd ederler; ve Hak'dan gayrisini eşyâda Kâdir ve mutasarrıf bilmezler. Böyle bir ma'nâ ne küfürdür, ne de îmân; ve bâtında o ma'nânın bir adı yoktur. Fakat o ma'nâ suyu, bâtından dil oluğuna akıp donarak; nakş ve ibâre ve "hı" ve "dâl" harfleri oldukda, burada onun adı küfür ve îmân ve nîk ü bed olur. Nitekim yerden çıkan nebâtâtın ibtidâda bir sûreti yoktur. Vaktâki yüzünü bu âleme tevcîh eder; ibtidâ-i neş'etde latîf ve nâzik görünür ve beyaz renkte olur. Bu âlemde ne kadar hatve-endâz olur ve âlem tarafına gelirse, o kadar kesîf ve galîz olur; ve başka renge girer. Mü'min ile kâfir, berâber oturdukları vakit, ibâre ile bir şey söylemezlerse, müttehiddirler; ve düşünceden muâhaze olunmak yoktur. Ve âlemin bâtınında hürriyet vardır; çünkü efkâr latîftir. Onun üzerine hükm olunamaz. نحن نحكم بالظاهر و الله يتولي السرائر yâhut Ya'nî "Biz zâhir üzerine hükm eyleriz; serâire Allah zü'l-Celâl Hazretleri muttali'dir." O endîşeleri sende peydâ eden Hak Teâlâ'dır. Sen onları, yüzbin cehd ile ve lâ-havle ile kendinden def' edemezsin.

İmdi Hudâ'nın âlete ihtiyâcı yoktur derler. Görmüyor musun ki, âletsiz ve kalemsiz ve renksiz olarak, o endîşeler ve tasavvurlar sende nasıl peydâ oluyor? O endîşeler, havada uçan kuşlar ve vahşî âhûlar gibidir. Onları tutup kafese koymadan evvel satmak şer'an câiz olmaz. Çünkü senin havâî bir kuşu satmağa kudretin yoktur. Neyi teslîm edersin? Binâenaleyh efkâr bâtında oldukça bî-nâm ve nişandırlar: onlar üzerine ne küfür ile, ne de islâm ile hükm olunamaz. Hiç kadı "Sen içinden böyle ikrâr ettin veyâ böyle sattın veyâhut gel içinden böyle düşünmediğine yemîn et" der mi? Demez. Zirâ kimsenin bâtını üzerine hüküm yoktur. Efkâr, havada uçan kuşlar gibidir. Lafız ve ibâreye geldikleri vakit, küfür ve
15 İslâm ve nîk ü bed ile hükmetmek / mümkindir. Nitekim ecsâmın bir âlemi ve tasavvurâtın bir âlemi ve tecelliyât ve tevehhümâtın bir âlemi vardır; Hak Teâlâ ise bütün âlemlerin verâsındadır. Ne dâhildir, ne de hâricdir. Şimdi bu tasavvurâtda Hakk'ın tasarrufâtına nazar eyle ki, bunları nasıl bîçûn ve niteliksiz ve kalemsiz

ve âletsiz olarak tasvîr eder? Nihâyet eğer o hayâl ve tasavvuru bir kimsede arasan ve sînesini yarsan ve zerre zerre etsen, o endîşeyi onda bulamazsın. Kanında bulamazsın, damarında bulamazsın, yukarısında bulamazsın, aşağısında bulamazsın ve hiçbir cüz'ünde bulamazsın. Bî-cihet ve bî-çûn ve niteliksizdir. Ve böylece hâricinde de bulamazsın. İmdi O'nun tasarrufu, bu tasavvurâtda bî-nişân bir letâfetle olunca, bunların cümlesini yaratan Zât-ı Ecell ve A'lâ'nın nasıl bî-nişân olacağına ve ne vech ile latîfîn latîfi bulunacağına nazar et! Bu kalıplar maânîye nisbeten nasıl eşhâs-ı kesîfe ise, latîf ve bî-çûn ve niteliksiz olan bu maânî dahi letâfet-i Bârî Teâlâ'ya nisbetle, öylece kesîf ecsâm ve sûretdirler. Şiir:

ز پردها اکر آن روح قدس بنمودي عقول و روح بشر را بدن شمردندي

Nazmen tercüme: Çıksaydı eğer o rûh-ı kudsün
O vech-i latîfi perdelerden
İnsandaki akl u rûhu elbet,
Addeyler idin kesîf bir ten."

Hak Teâlâ âlem-i musavverâta ve musavvirin onu muhît olması lâzım geleceğine binâen, âlem-i tasavvurâtın sığdığı bir âleme de sığmaz. İmdi O, tasavvurların ve âlemlerin Hâlık'ıdır.

لَقَدْ صَدَقَ اللّٰهُ رَسُولَهُ الرُّءْيَا بِالْحَقِّ لَتَدْخُلُنَّ الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ اِنْ شَآءَ اللّٰهُ (Feth,48/27)

Ya'nî "Allah Teâlâ Resûl'üne gösterdiği rü'yânın hak olduğunu tasdîk etti; ey mü'minler, Allah Teâlâ'nın irâdesiyle, siz elbette Mescid-i Harâm'a girersiniz." Herkes Ka'be'ye gidelim, derler; ba'zıları ise, inşâallah gidelim, derler. / İstisnâ ile söyleyen âşıklardır.[66] Zîrâ âşık kendisini bir işte muhtâr görmez; her işi ma'şûka muallak bilir. Böyle olunca ma'şûk isterse, gidelim der. Mescid-i Harâm, ehl-i tâat indinde ziyâret olunan Ka'be'dir. Âşıkların ve hâsların indinde ise, visâl-i Hak'dır. Binâenaleylı eğer Hak Teâlâ murâd ederse, ona vuslat bulur ve dîdârı ile müşerref oluruz derler; velâkin ma'şûkun "İnşâallah" demesi garîbdir ve onun hikâyesi garîbdir. Garîb olan hikâyeyi dinlemek ve dinleyebilmek için, bir garîb lâzımdır. Hak Teâlâ'nın kulları vardır ki, onlar ma'şûk ve mahbûbdurlar. Hak Teâlâ onların tâlibidir; ve âşıkların vazîfesi her neden ibâret ise, o onların hakkında icrâ edip gösterir. Âşıklar nasıl ki, "İnşâallah vâsıl oluruz" derler ise, Hak Teâlâ dahi o azîzler hakkında "İnşâallah" der. Eğer onun şerhi ile meşgûl olsak, ev-

liyâ-yı vâsılîn ser-rişteyi gâib ederler. Binâenaleyh böyle ahvâl ve esrârı, halka söylemek nasıl mümkin olur. Mısra':

قلم اینجا رسید سر بشکست

Tercüme: Buraya gelince kalemin ucu kırıldı.[67]

Minârenin üstündeki deveyi görmeyen kimse, devenin ağzındaki kıl telini nasıl görür?

Geldik evvelki bahse. Şimdi, "İnşâallah" diyen, ya'nî ma'şûkun kârı üzerinde olan âşıklar, eğer ma'şûk isterse, Ka'be'ye gidelim derler. İşte onlar gark-ı Hak'dırlar. Oraya gayr sığmaz ve gayrin yâdı haramdır. Gayriyyet ne demek; kendisini mahv etmedikçe, oraya dâhil olmaz. ليس في النار غير الله Ya'nî "Dârda Hak'dan başkası yoktur." Şimdi Kur'ân'da رَسُولَهُ الرُّؤْيَا [Ya'nî "Resûlüne gösterdiği rü'yâyı..] (Feth, 48/27) buyrulması, âşıkların ve sâdıkların ve müştakların / rü'yâlarına işârettir. Ve onun ta'bîri o âlemde zâhir olur; belki ahvâl-i âlemin cümlesi rü'yâdır.Ta'bîri o âlemde peydâ olur.Nitekim at üzerinde bir süvâri görürsün; murâdına nâil olursun. At ile murâdın ne münâsebeti vardır? Eğer rü'yâda sana temiz para verdiklerini görür isen, onun ta'bîri, bir âlemden kelâm-ı savâb ve latîf dinlemene işârettir. Para söze benzer mi? Eğer seni dar ağacına asdıklarını görür isen, bir tâifeye reîs olursun. Dar ağacı riyâset ve sürûra nasıl benzer? Ahvâl-i âlem böyle dediğimiz gibi hep rü'yâdır. الدنيا كحلم النائم "Dünyâ uyuyan kimsenin rü'yâsı gibidir." Onların ta'birleri başka türlü olur, bu âleme benzemez. Onu muabbir-i ilâhî ta'bîr eder; zîrâ ona cümlesi mekşûfdur. Bir bahçeye giren bir bahçıvan ağaçlara nazar eder; dallarında meyvesini görmeksizin, "Bu hurmadır, bu incirdir, bu nardır, bu armuttur, bu asmadır vesâiredir" diye hükm eder. Onun ilmi ma'lûmdur; kıyâmete hâcet yoktur ki ne olduğunu ve o rü'yânın ne netîce vereceğini ta'bîr etsin; zîrâ ne netîce vereceğini evvelden görmüştür. Nasıl ki bahçıvan bu ağacın mutlakâ ne meyve vereceğini evvelden görür. Mal ve kadın ve libâs ve bütün âlemin eşyâsı matlûbun-li-gayrihîdir, matlûbun-li-zâtihî değildir. Görmez misin ki, / eğer senin yüzbin kuruşun olup da aç olsan ve ekmek bulamasan; o paraları yemek ve onu kendine gıdâ eylemek mümkin değildir. Kadın, evlat ve kazâ-yı şehvet içindir ve elbise soğuğu def' etmek içindir.

Cümlesi böylece müteselsilen tâ Hak Celle Celâluhu Hazretleri'ne kadar gider; zîrâ matlûbun-li-zâtihî O'dur; Onu O'nun için isterler, başkası için değil. Zîrâ mâdemki o cümlenin verâsındadır ve cümleden iyi ve cümleden eşref ve eltafdır; binâenaleyh O'nu O'ndan daha ednâ olan şey için nasıl isterler? O halde her şey'in müntehâsı vardır. Hakk'a erişilip, matlûb-i küllîye vusûl hâsıl oldukda, artık oradan ileriye geçilmez. İnsanın bu nakşı mahall-i şübhe ve işkâldir. Hiçbir vech ile ondan şübhe ve işkâli def' etmek mümkin değildir; meğer ki âşık ola. Ondan sonra onda şübhe ve işkâl olmaz. حبك الشيء يعمي و يصم [ya'nî "Birşeye muhabbetin kör ve sağır eder"] İblîs vaktâki Âdem'e secde etmedi ve emre muhâlefet edip خَلَقْتَنِى مِنْ نَارٍ وَخَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ (Sâd,38/76) ["Beni ateşten ve onu topraktan yarattın"] Ya'nî "Benim zâtım ateşten ve Âdem'in zâtı balçıktandır. Yükseğin alçağa secdesi nasıl münâsib olur?" dedi. İblîs'e bu cürmü ve mukâbele eylemesi ve cidâl etmesi sebebi ile, Hak Teâlâ la'net edip onu tard eyledi. İblîs, "Yâ Rabbî! hepsini sen yaptın ve senin fitnen idi; şimdi bana la'net edip, tard eyliyorsun" dedi. Ve Âdem dahî günâh ettiği vakit, Hak Teâlâ onu cennetten çıkarıp, ona dedi ki: "Ey Âdem, işlediğin günâh ile seni muâheze edip zecr eyledim; niçin benim ile mübâhase etmedin? Nihâyet senin için hüccet vâr idi. Bana diyebilir idin ki: "Herşey sendendir ve sen yaptın; sen her neyi istersen o olur ve her neyi istemez isen o aslâ vücûda gelmez; böyle bir hüccet-i vâzıhan var iken niçin söylemedin?" Âdem cevâben dedi: "Yâ Rab, bilir idim; fakat Hazret'ine karşı terk-i edeb edemedim ve senin aşkın / bırakmadı ki muâhaze edeyim." Bu, şer'-i müteşerra'dır; ya'nî nasîb ve kısmettir. Onun emsâli budur ki: Pâdişâhın dîvânında emir ve nehiy ve adl ve dâd ve avâm ve havâs için siyâset gibi ahkâm-ı pâdişâh vardır. Ve ahkâm-ı dîvân-ı pâdişâh bî-haddir ve kābil-i ta'dâd değildir ve pek güzel ve pür fâidedir; ve âlemin kıvâmı onunladır. Velâkin pâdişâh ile musâhib olan dervîşân ve fukarânın ahvâlinde bir fark-ı azîm vardır. Onların ashâb ve ahvâli, içinde fakîhler bulunan bir medrese gibidir ki, herbir fakîh için, müderris onun isti'dâdına göre, birine on ve birine yirmi ve birine otuz vazîfe verir. Biz dahî kelâmı, herkesin fehmi ve isti'dâdı kadar söyleriz. Zîrâ كلموا الناس على قدر عقولهم Ya'nî "Nâsa akılları erdiği kadar söyleyiniz" buyrulmuştur.

YİRMİBEŞİNCİ FASIL

Bir kimse bu imâreti bir niyet ile yapar. Ya bir keremin ızhârı içindir, ya bir nâm içindir; ve yâhut sevâb içindir. Hak Teâlâ'nın maksûdu ise, mertebe-i evliyânın refi ve onların türbe ve makâbirinin ta'zîmidir. Onlar ise ta'zîme muhtâc değildirler; ve kendi nefislerinde muazzamdırlar. Çerâğ eğer yükseğe vaz' olunmasını isterse, başkaları için ister; kendisi için değil. Onun için alt nedir, üst nedir? Her nerede olsa, çerâğ ziyâ-pâş olur. Ancak nûrunun başkalarına vusûlünü ister. Fevk-ı âsumanda olan bu güneş eğer altta olsa, yine o güneştir; ancak âlem karanlık kalır. Binâenaleyh fevk, kendisi için değildir; gayri içindir. El-hâsıl onlar üstten ve alttan ve halkın ta'zîminden münezzehdirler. Eğer sana o âlemin bir zerre zevkı ve bir lemha letâfeti yüz gösterse; o lahzada üstten, alttan, efendilikten ve bendelikten ve riyâsetten ve her şeyden, sana daha yakın olan kendinden bîzâr olursun; hâtırına bile gel-
120 mez. Onlar ki o nûrun kânı ve ma'deni ve aslıdırlar / ve zevk içindedir; hiç alt ve üst ile mukayyed olurlar mı? Onların müfâharesi Hak iledir; ve Hak alttan ve üstten müstağnîdir. Bu alt ve üst, el ve ayak sâhibi olan bizler içindir. Resûl (a.s.) buyurdu ki: لا تفضلوني علي يونس ابن متي بان كان عروجه في بطن الحوت وعروجي كان في السماء علي العرش[68] Ya'nî "Eğer heni Yûnus üzerine tafzîl ederseniz, onun urûcu, balığın karnında ve benim urûcum fevk-ı âsumânda olduğundan dolayı tafzîl etmeyiniz." Zîrâ Hak Teâlâ ne üsttedir, ne alttadır; O'nun tecellîsi üstten ve alttan münezzehdir ve O'nun indinde hep birdir.

Hizmetler eden çok kimseler vardır ki, garazları başka bir şeydir; Hakk'ın maksûdu ise başka bir şeydir. Hak Teâlâ dîn-i Muhammed (s.a.v.) in muazzam olmasını ve zâhir olup tâ ebedü'ddehr bakâsını murâd eylediğinden; nazar eyle ki, Kur'ân için, onar onar ve sekizer sekizer ve dörder dörder cild ne kadar tefsîr yapmışlardır. Garazları kendi fazıllarını ızhârdır. Keşşâf, Zemahşerî kendilerini ızhâr için bu kadar dakâyık-ı nahviyye ve lügaviyye ile ibâre-i fasîha isti'mâl etmişlerdir. Âkıbet bundan maksûd hâsıl olur. O da, dîn-i Muhammed (s.a.v.)in ta'zîmidir. Binâenaleyh halkın kâffesi de Hakk'ın hizmetini îfâ ederler. Halbuki Hakk'ın

garazından gâfildirler. Onların maksûdu ise başkadır. Hak Teâlâ âlemin bakāsını murâd eder; onlar şehvetle meşgûl olurlar ve kendi lezzetleri için, kadın ile şehvetlerini icrâ ederler. Oradan çocuk peydâ olur ve kendi zevk ve lezzetlerinin zımnında böylece bir hizmet îfâ ederler; o da âlemin kıvâmına sebeb olur. İmdi hakîkatde Hakk'a îfâ-yı ibâdet eylerler. Şu kadar ki onlar, o niyyet ile yapmazlar. Mesâcid yaparlar, onun kapısına ve duvarına ve tavanına bu kadar masraflar ederler /; ancak i'tibâr kıble içindir ve maksûd kıblenin ta'zîmidir. Onların maksûdu her ne kadar o değil ise de, ta'zîm-i kıble efzûn olur.

Evliyânın büyüklüğü, sûret cihetinden değildir; eyvallah, onlar için fevkıyyet ve büyüklük vardır; fakat bî-çûn ve bî-çigûnedir. Nihâyet bu kuruş, pulun fevkıdır. Onun fevkıyyeti sûret cihetinden değildir. Bi'l-farz gümüşü damın üstüne ve altını aşağıya koysan, muhakkak sûrette altın alâ-külli-hâl fevkta; ve la'l ister altta, ister üstte olsun, altının fevkındedir. Kepek kalburun üstündedir ve un altta; kat'an un üstündür. Binâenaleyh âlem-i ma'nâda fevkıyyet, sûret cihetinden değildir. Mâdemki o güher ondadır; cemî'-i ahvâlde o bâlâdır.

•

YİRMİALTINCI FASIL

•

Huzûr-ı Pîr'e bir şahıs geldi; Cenâb-ı Pîr-i dest-gîr buyurdular ki:

O mahbûbdur ve mütevâzi'dir; ve bu hâl onun gevherinin iktizâsıdır. Nitekim meyvesi çok olan bir dalı, o meyve aşağıya çeker ve meyvesi olmayan dalın kavak gibi başı yukarıdadır. Meyvenin kesreti haddi aşınca, büsbütün aşağı düşmemek için, dallara destek koyarlar. Peygamber (a.s.) pek ziyâde mütevâzi' idi; zîrâ âlemin meyveleri evvel ve âhir onda toplanmış idi. Şübhesiz cümleden daha ziyâde müteavâzi' idi. ما سبق رسول الله احد في السلام Ya'nî "Hiçbir kimse Peygamber (a.s.)dan evvel Peygamber'e selâm vermedi" denilmiştir. Zîrâ Peygamber, gâyet-i tevâzu'dan nâşî herkesi sebkat eyler idi; ve bi'l-farz selâmı evvel vermese idi bile, mütevâzi' yine o olur ve selâmda sâbık yine o bulunur idi. Çünkü herkes

selâmı ondan öğrendiler ve işittiler. Evvelîn ve âhirînin her nesi varsa, hep onun aksindendir ve onun sâyesidir. Eğer bir kimsenin gölgesi, eve kendisinden evvel girerse /, her ne kadar gölge sûrette sâbık ise de, hakîkatte evvel olan o kimsedir. Nihâyet onu sebkat eden gölge, o kimsenin fer'idir. Ve bu ahlâk yeniden olma bir şey değildir. Bu zerreler o vakitten beri âdemin zerrelerinde ve eczâsında mevcud idi. Ba'zısı rûşen ve ba'zısı nîm rûşen ve ba'zısı muzlim. O, şimdi zâhir oluyor; fakat bu tâbânlık ve rûşenlik eskidir ve onun zerresi, âdemde, cümleden daha sâfî ve daha rûşen ve daha mütevâzi' idi. Ba'zılar evvele nazar ederler; ba'zıları da âhire. Âhire nazar edenler azîzdir ve büyüktür; zîrâ nazarı âkıbete ve âhiretedir. Evvele nazar edenler ise hâs olanlardır. Onlar "Mâdemki buğday ekilince arpa çıkmaz ve arpa ekilince buğday biçilmez; âhire nazar etmeğe ne hâcet vardır?" derler. Binâenaleyh onların nazarları evveledir. Ve daha hâs olan bir tâife vardır ki, onlar ne evvele nazar ederler, ne de âhire. Evvel ve âhir, hatırlarına bile gelmez. Onlar Hak'da müstağrakdırlar. Ve diğer bir tâife de vardır ki, dünyâda müstağrak olduklarından şiddet-i gafletlerine binâen, evvele ve âhire bakmazlar. İşte onlar cehennemin gıdâsıdırlar. İmdi لولاك لولاك لما خلقت الافلاك [Ya'nî "Sen olmasaydın, sen olmasaydın; bu felekleri yaratmazdım"] hadîs-i kudsîsi mûcibince, aslın Sallallahu aleyhi vesellem olduğu ma'lûm oldu. Şereften, tevâzu'dan, hilimden makāmât-ı aliyyeden her ne mevcûd ise, hep onun bahşiş ve sâyesidir; zîrâ ondan peydâ olmuştur. Nitekim bu el her ne yaparsa, akıl sâyesinde yapar. Zîrâ aklın sâyesi, onun üzerindedir. Gerçi aklın bir sâyesi yoktur; fakat o elin bir sâyesi vardır. Nitekim ma'nânın varlıksız bir varlığı vardır. Eğer insanın üzerinde aklın sâyesi olmasa, onun kâffe-i a'zâsı muattal olur. El yoluyla tutamaz, ayak doğru gidemez, göz bir şey göremez, kulak eğri işitir. Binâenaleyh bu a'zâ akıl sâyesinde hıdemâtı, yolu ile icrâ eyler ve lâyık olanı yerine getirir; ve hakîkatte o hıdemât, bütün akıldan hâsıl olur; / a'zâ âlettirler. İnsan, böylece Hakk'ın halîfe-i azîmi olur; çünkü o "akl-ı küll"dür. Ukūl-i insâniyye onun a'zâsı gibidir; her ne yaparsa, onun sâyesinden olur. Ve eğer onlardan eğrilik zuhûr ederse, bu hâl, akl-ı küllün onlardan sâyesini kaldırmış olmasındandır.

Nitekim bir adam dîvâneliğe ve nâ-pesendîde işler işlemeğe

başlayınca, onun başından aklı gittiği ve onun üzerine sâye salmadığı herkese ma'lûm olur. Akıl melek cinsidir. Gerçi meleğin sûreti ve perr ü bâli vardır ve aklın yoktur; fakat hakîkatte bir şeydirler ve bir fiili işlerler ve tabîatleri birdir. Mâdemki ma'nâda bir fiil icrâ ediyorlar, sûrete nazar etmemek lâzımdır. Meselâ onların sûretlerini kaldırır isen, kâmilen akıl olurlar ve onun perr ü bâlinden hâriçte hiç bir şey kalmaz. Binâenaleyh onların tamâmen akıl oldukları ve fakat mücessem bulundukları ma'lûm oldu; onlara "akl-ı mücessem" derler. Bi'l-farz balmumundan kanatlı bir kuş yaparsın; fakat o yine balmumudur; onu erittiğin vakit, elsiz ve ayaksız ve kanatsız yine mum olur. Binâenaleyh ma'lûmumuz oldu ki, mum yine o mumdur; ve mumdan i'mâl olunan kuş, nakş-ı mücessem hâline girmiş olan aynı mumdan ibârettir. Ve kezâ buz, sudur. Eritilince tamâmiyle su olur; fakat buz olmadan evvel, hiçbir kimse onu elinde tutamaz. Binâenaleyh fark, sûretsiz olan suyun sûret-pezîr olmasından ibârettir. Ahvâl-i insâniyye dahî böyledir. Bir meleği getirmişler, bir eşeğin kuyruğuna bağlamışlardır; tâ ki o eşek meleğin sohbeti ile melek ola; zîrâ eşeğin melek ile hem-renk olup melek-sıfat olması mümkindir. Şiir:

از خرد پر داش عیسي بر فلك پر بد او کر خرش را نیم پر بودي غاندي در خري

Tercüme: "Uçtu eflâke hazret-i Îsâ
Kanadı vardı akıldan zîrâ
Eşeğinde olaydı nîm kanad
Adı kalmaz idi eşek ebedâ." /

Halbuki eşeğin adam olması ne acîb şeydir! Hak Teâlâ her şeye kādirdir. Nihâyet bu çocuk, ibtidâ-i tevellüdünde, eşekten beterdir. Elini neccâsete sürüp ağzına götürür. Eşekte hiç olmazsa bir nev'-i temyîz vardır; tebevvül ettiği vakit, üstüne sıçramasın diye ayaklarını açar. Hak Teâlâ mâdemki eşekten beter olan etfâli fehim ve idrâk sâhibi kılıyor; eğer eşeği insan eyler ise taaccüb olunur mu? Hakk'ın indinde hiç bir acîb şey yoktur. Kıyâmette insanın bütün a'zâsı birer birer ve ayrı ayrı söz söyler.[69] Feylesoflar bunu te'vîl edip derler ki: "El nasıl söz söyler? Ancak el üzerinde bir alâmet peydâ olup söz makāmına kāim olur. Meselâ el üzerinde bir yara veyâ çıban zâhir olur; böğürtlen yedim, diye el haber veriyor demek mümkindir. Veyâ eli mecrûh olur veyâhut siyâh

olur. Eli bıçak kestiğini veyâ siyâh bir tencereye sürüldüğünü haber verip söz söylüyor denebilir. Elin ve sâir a'zânın söz söylemesi bu kıyâs üzeredir. Sünnîler derler: "Hâşâ ve kellâ, belki o el ve ayak lisânın söylediği gibi mahsûs olarak söze gelirler. Kıyâmet gününde bir adam, hırsızlık etmedim diye inkâr eder. Onun eli zebân-ı fasîh ile "Evet çaldın idi; hattâ ben aldım" der. O şahıs eline ve ayağına müteveccih olup der ki: "Siz söyleyici değildiniz, nasıl söz söylüyorsunuz?" Onlar da fasâhat-ı tâmme ile cevâb verirler ki: قَالُوا أَنْطَقَنَا اللهُ الَّذِي أَنْطَقَ كُلَّ شَيْءٍ (Fussılet,41/21) Ya'nî ["Dediler ki: Bizi her şeyi söyleten Allah söyletti.] Bizi O Zât-ı Ecell ve A'lâ
125 söze getirdi ki, kâffe-i eşyâyı, kapıyı ve duvarı ve taşı, kerpiçi söze getirir. O bir Hâlık'dır ki bunların / cümlesine nutuk ihsân eyler; bize de nutuk atâ eyledi. Nitekim senin dilini nutka getirdi; senin dilin ise, bir et parçasıdır; benim elim dahî bir et parçasıdır. Et parçasından ibâret olan dilin söz söylemesi nasıl ma'kûldür? Fakat sen onun söz söylediğini çok gördün; onun için, sana muhâl görünmez. Yoksa Hakk'ın indinde lisan bahânedir; ona, söz söyle diye emr ettiği vakit, söz söyler; ve her neye emr ederse nutka gelir. Söz insanın kudreti kadar gelir. Bizim sözümüz boruların akıttığı su gibidir. Su, boruların kendisini bir gülzâra veyâ yeşilliğe nereden ve hangi sahrâdan akıttığını ne bilir? Bunu bilirim ki, eğer su çok gelirse, orada sulak yerler çok olur ve eğer az gelirse, bilirim ki orası dar bir yerdir, bir bahçedir veyâ dört duvar arasında küçük bir mahaldir. Ya'nî ان الله يلقن الحكمة علي لسان الواعظين بقدر هم المستمعين "Hak Teâlâ Hazretleri vâizlerin lisânına, dinleyenlerin himmetleri mikdârınca hikmet telkîn eyler."[70] Pabuç dikiciyim; deri çoktur, ancak ayağın ölçüsü kadar dikerim. Şiir:

سایهء شخصم و اندازهء او قامتش چند بود چندانم

Nazmen tercüme:

"Âdemin gölgesiyim, kāmetinin ölçüsüyüm
Ne kadarsa boyu, ben de o kadarcık uzarım."

Birtakım hayvancıklar vardır ki, yer altında yaşarlar ve zulmet içinde bulunurlar; onların gözleri ve kulakları lezzet duyduğu o makāmda, göze ve kulağa muhtâc değildir. Mâdemki lüzûmu yoktur, Hak Teâlâ ona niçin göz versin. Yoksa Hakk'ın indinde gözün ve kulağın kıtlığı mı vardır? / Yâhut buhl mü ediyor? Ancak

lüzûmu olan bir şeyi ihsân eder. Bir şeyi lüzûmu olmaksızın verse, o kimseye bir yük olur. Hakk'ın hikmeti ve lutfu ve keremi yükü def' ettiği halde, bir kimse üzerine nasıl yük vaz' eyler? Meselâ dülgerin keser ve destere vesâire gibi âletlerini bir terziye verip "Al bununla iş gör" desen, ona yük olur. Binâenaleyh Hak Teâlâ, bir şeyi ihtiyâca göre verir. Nitekim yer altında ve zulmet içinde yaşayan bir takım solucanlar vardır; onlar, hilkatleri îcâbınca bu âlemin zulmetine kānî' ve râzı olmuşlardır; ve o âleme muhtâc ve dîdâra müştâk değillerdir. O çeşm-i basîret ve gûş ve hûş onların ne işine gelir? Bu âlemin kârını, mâlik oldukları bu çeşm-i hissî ile icrâ ederler ve o tarafa azm etmezler. O halde, onlara niçin çeşm-i basîret ihsân olunsun? Kıt'a:

تا ظن نبري كه ره روان نيز نيند كامل صفاتان بي نشان نيز نيند

زين كونه كه تو محرم اسرار نه‌ء مي پنداري كه ديگران نيز نيند

Nazmen tercüme: "Yok mu sanırsın acabâ reh-revân
Hem dahi kâmil sıfat-ı bî-nişân
Mahrem-i esrâr değilsin diye
Sanma değil vâkıf-ı sır dîğerân"

Şimdi, âlem gafletle kāimdir. Eğer gaflet olmasa, bu âlem bakā bulmaz ve şevk-ı Hak ve yâd-ı âhiret ve şükür ve vecd o âlemin mi'mârıdır. Eğer herkes bu cihete dönse, hep o âleme gitmemiz ve burada kalmamamız lâzım gelir. Halbuki iki âlemin kıyâmı için, Hak Teâlâ Hazretleri burada olmamızı murâd eyler. Binâenaleyh iki âlemin de ma'mûr olması için, biri gaflet ve biri teyakkuz olmak üzere iki hâkim nasb etti.

•

YİRMİYEDİNCİ FASIL

•

Hâzıren ve gâiben ibzâl ettiğiniz lutuflarınıza ve sa'ylerinize ve tertîbâtınıza mukābil eğer ben şükür ve ta'zîm / ve i'tizâr husûsunda kusûr edersem; kibre veyâ ferâgata veyâ bilmem neye müstenid değildir. Gerçi mün'im hakkında kavil ve fiil ile mükâfât etmelidir; lâkin akîde-i pâkinizden dolayı onu hâlisen-lillah işlediğinizi bilirim. Mâdemki O'nun için icrâ ettiniz; ben dahî, onun

mükâfâtını da O versin, diye Hakk'a havâle ederim. Zîrâ eğer ben ondan sonra, meşgûl olup lisânen ikrâm ve medh eyler isem, size Hakk'ın vereceği ecirden ba'zısına ve mükâfâta nâil olmuş bulunursunuz. Zîrâ bu tevâzu'lar ve özür dilemek ve medh eylemek hazz-ı dünyâdır. Dünyâda bir meşakkati çektiğin ve bir malı bezl eylediğin ve bir mansıbı terk eylediğin vakit, onun ivazının bi'l-külliyye Hak'dan olması hayırlıdır. Özür dilemek hazz-ı dünyâ olduğu için, özür dilemiyorum; zîrâ malı yemezler ve matlûb laîne değildir. Mal ile at ve köle ve câriye satın alırlar; ve herkes kendilerinin medh ve senâlarını etmeleri için, mansıb taleb ederler. Dünyâ, büyük ve muhterem olanın, medih ve senâsı söylenen kimselerin lâyıkıdır.

Şeyh Nessâc Buhârî, sâhib-dil bir merd-i azîm idi. Mollalar, vâizler ziyâret kasdıyla onun nezdine gelirler ve iki diz üstü otururlar idi. O der idi ki: "Ben arapça bilmem; siz Kur'ân'ın ve hadîsin tercümesini söyleyiniz; ben de onun ma'nâsını söyliyeyim." Onlar âyetin tercümesini söylerler, o da onun tefsîr ve tahkîkıne başlayıp "Mustafâ (s.a.v.),falan makāmda iken bu âyet geldi ve o makāmın ahvâli böyledir" diyerek, o makāmın derecesini ve onun yollarını ve urûcunu tafsîlen beyân eder idi. Bir gün Alevî-i Mu'arrif, onun huzûrunda, kadıyı medh edip der idi: "Âlemde böyle bir kadı bulunmaz; rüşvet almaz, misâli yoktur. Hâlisen ve muhlisen bilâ-pervâ halk arasında, Allah için icrâ-yı adâlet eder." Cevâben dedi ki: İşte o rüşvet almaz diyorsun; bir kere bu yalandır. Sen, nesl-i Mustafâ (s.a.v.)den bir Alevî olduğun halde, onu medh ve senâ ediyorsun; bu rüşvet değil midir? Bundan a'lâ ne rüşvet olacaktır ki onun karşısında şerh ediyorsun.

Şeyhu'l-İslâm Tirmîzi der idi ki: Seyyid Bürhâneddin[71] hakîkate müteallik sözleri güzel söylüyor. Zîrâ kütüb-i meşâyihi ve onların makālât ve esrârını mütâlaa etmiştir. Birisi dedi ki: Nihâyet sen dahî mütâlaa ediyorsun; niçin onun gibi söz söylemiyorsun? Ona cevâben dedi: "Onun bir derdi ve mücâhedesi ve ameli vardır." O kimse dahî: "O halde niçin onu söylemiyor ve yâd eylemiyorsun da, yalnız mütâlaadan bahs ediyorsun? Asl olan odur. Biz onu söylüyoruz, sen dahî ondan bahs et." Onlar için o cihânın derdi yoktur; onlar gönüllerini bu cihâna bağlamışlardır. Ba'zısı ekmek yemek ve ba'zıları da ekmeği temâşâ etmek için gelmişlerdir.

Bu sözü öğrenip satmak için isterler.[72] Bu söz bir gelin ve mahbûbe gibidir; satmak için aldıkları güzel câriyeye niçin muhabbet etsinler ve niçin gönül bağlasınlar? O tâcirin lezzeti mâdemki satmak husûsundadır o, 'innîndir. Câriyeyi ancak satmak için alır. Onda o racüliyyet ve mertlik yoktur. Eğer kadın tabîatlı olan bir kimsenin eline şimşîr-i hindî geçse, onu satmak için alır veyâ eline bir pehlivanın yayı geçse, kezâ satmak için alır. Çünkü onu gerecek bâzû yoktur ve o kimse o kirişin lâyıkı değildir. O, altının âşığıdır ve onları sattığı vakit, bahâlarını düzgüne ve rastığa verir.

Bu kelâm süryânîdir. Sakın anladım demeyiniz. Her ne kadar ziyâde fehm ve zabt etmiş olsanız, anlamaktan uzak olursunuz. Bunu anlamak, anlamamazlıktır. Hoş, senin belâ ve musîbetin o anlamaktandır. O anlamak senin için bağdır. O bağdan kurtulmalıdır ki, bir şey olasın. Sen dersin ki: "Ben kırbayı denizden doldurdum ve deniz benim kırbama sığdı." Bu muhaldir; evet / eğer benim kırbam, denizde gâib oldu der isen, bu güzeldir, aslolan da budur. Akıl seni, pâdişâhın kapısının önüne götürecek kadar güzel bir matlûbdur. Onun kapısı önüne eriştiğin vakit, aklı salıver. Bu zamanda akıl senin zararın ve reh-zenindir. Ona vâsıl olduğun vakit, kendini ona teslîm et. Artık çûn ü çirâ ile senin işin yoktur. Meselâ dikilmemiş kumaşın var; onu setre veyâ cübbe yaptırmak istiyorsun. Akıl seni terzinin önüne götürür. İşte akıl seni terzinin önüne götürünceye kadar, işine yarar. Şimdi aklı salıverip, terzinin önünde tasarrufunu ve ma'lûmâtını terk etmek lâzım gelir. Ve kezâ akıl, hastanın kendisini tabîbe gönderecek kadar fâidelidir.[73] Bundan sonra onun aklının başka işi yoktur. Artık kendisini tabîbe teslîm etmesi îcâb eder. Senin gizli na'ralarını, na'ra sâhiblerinin kulakları işitir; bir şeye mâlik olan veyâ bir gevheri ve bir derdi bulunan kimse belli olur. Nihâyet deve katarının içinde kızgın deve gözünden, reftârından ve ağzının köpüğünden bellidir.Nitekim Kelâm-ı mecîdde buyrulmuştur: سِيمَاهُمْ فِي وُجُوهِهِمْ مِنْ أَثَرِ السُّجُودِ (Feth,48/29) "Onların yüzlerinde secde eserinden alâmetler zâhirdir." Ağacın kökünün ne mass ettiği üzerindeki yaprak ve meyvesinden zâhir olur. Mass etmeyip pejmürde olan ağaç hiç gizli kalır mı? Bu ettikleri hây u hûy-i bülendin sırrı, bir sözden sözler anlamak ve bir noktadan nükteler ve bir harften işâretler

kapmaktır. Nitekim bir kimse *Vasît* nâm kitabı ve kütüb-i *Mutavvele*'yi okumuş olur. *Tenbîh* 'den[74] bir kelime işitince veyâ onun şerhini mütâlaa eyleyince, o bir mes'eleden asıllar ve mes'eleler anlar. Bu harf için tenbîhler edip "Ben bunun tahtında birtakım şeyler görüyorum" der. Bu da, ben orada meşakkatler çektim, gece-
130 leri gündüze katıp hazîneler buldum / demektir. Nitekim: اَلَمْ نَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَ (İnşirâh, 94/1) [Ya'nî "Habîbim, göğsünü açıp da genişletmedik mi?"] buyrulmuştur. Dilin şerhi bî-nihâyedir; o şerh okunduğu vakit, bir işâretten çok şeyler anlaşılır; ve henüz mübtedî olan kimse, o lafızdan ancak lafzın ma'nâsını anlar. Onun ne haberi ve hây u hûyu olur. Söz, müstemi'in isti'dâdı kadar gelir. O ne kadar emip, mütegaddî olursa, şîr-i hikmet o kadar nâzil ve zâhir olur. O emmeyince, hikmet dahî hârice çıkmaz ve yüz göstermez. "Acîb şey! Niçin kelâm zuhûr etmiyor?" dersin. Acîb şey! Sen kelâmı niçin cezb etmiyorsun? Sana kuvvet-i istimâ'ı vermeyen Zât-ı Azîmü'ş-Şân, kâile de, dâiye-i kelâmı vermiyor.

Zamân-ı Mustafâ (a.s.) da bir kâfirin, sâhib-i güher bir müslüman kölesi var idi. Seher vakti efendisi "Tası getir ki hamama gidelim" dedi. Esnâ-yı râhda meseidde Mustafâ (s.a.v.) ashâb-ı ile namaz kılıyor idi. Köle dedi: "Ey efendi! Allah rızâsı için şu tası biraz tut da, iki rek'at namaz kılayım; ondan sonra hizmette bulunayım." Vaktâki mescide girip namaz kıldı. Mustafâ (a.s.) dışarıya çıktı. Cümle ashâb o gulâm ile yalnız kaldılar. Efendisi mescidin kapısında kuşluk vaktine kadar intizâr eyledi. Nihâyet "Ey gulâm! dışarıya çık" diye bağırdı. Gulâm "Bırakmıyorlar" dedi. Vaktâki intizârı hadden aştı. Efendisi bırakmıyanın kim olduğunu görmek için, başını mescidin kapısından içeriye uzattı; kimseden eser görmedi; nihâyet "Seni bırakmıyan kimdir; dışarıya çık" dedi. Gulâm "Seni içeriye girmeğe bırakmıyan ve görmediğin kimsedir" diye cevâb verdi.

İnsan görmediği ve işitmediği ve anlamadığı şeyin tâlib ve âşığıdır; ve gece ve gündüz onu arar durur. Ben görmediğimin bendesiyim. Herkes anladıkları ve gördükleri şeyden usanmışlardır ve girîzândırlar. İşte bu sebebden dolayı felâsife rü'yeti münkirdirler. / Zîrâ onlar derler ki, gördüğün vakit doymak ve usanmak mümkindir; bu ise câiz değildir. Sünnîler derler ki; doymak ve

bıkmak bir levn üzre göründüğü vakit olur. Mâdemki كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ (Rahmân,55/29) [Ya'nî "O her gün bir tecellîdedir"] âyet-i kerîmesi mûcibince, her bir lahzada yüzbin renk görünür. Eğer yüzbin tecellî etse, aslâ birbirine benzemez. Nihâyet sen dahî bu sâatte Hakk'ı âsâr ve ef'âl içinde görüyorsun ve her lahza türlü türlü müşâhede eyliyorsun. Zîrâ bir fiil, bir fiile benzemiyor. Meserret vaktinde başka tecellî ve havf ve recâda böylece başka tecellî. Mâdemki Hakk'ın ef'âli ve O'nun tecellî-i ef'âli ve âsârı türlü türlüdür ve yekdîgerine benzemez; binâenaleyh O'nun tecellî-i Zâtî'si de böyle olur. Tecellî-i ef'âlini buna kıyâs eyle. Ve sen dahî kudret-i Hak'dan bir cüz' olduğundan, lahzada bin türlü olursun ve bir karâr üzerine değilsin.

Ba'zı bendegân vardır ki Kur'ân'dan Hakk'a giderler; ve ba'zıları vardır ki, daha hâstırlar; zîrâ Hak'dan gelirler, Kur'ân'ı burada bulurlar. Onu Hakk'ın gönderdiğini bilir. اِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَ اِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ (Hicr,15/9) [Ya'nî "Kur'ân'ı biz indirdik. Onun koruyucuları da şübhesiz ki biziz."] Müfessirler bu âyet Kur'ân hakkındadır derler;bu da güzeldir; fakat hakîkat-ı ma'nâ budur ki: "Sende bir gevher ve bir taleb ve bir şevk vaz' eyledik; onun nigehbânı biziz; onu zâyi' etmeyiz ve mahalline îsâl eyleriz." Sen bir kere: "Hudâvendâ, hıfzını sâbit kıl!" de ki, cümle belâlar sana gelmesin. Cenâb-ı Mustafâ (s.a.v.) e birisi gelip "Ben seni seviyorum" dedi. Buyurdular ki: "İleri gel ki, ne söylüyorsun?" Yine "Ben seni seviyorum" dedi. Buyurdular ki: "Dikkat et ki, ne söylüyorsun?" Yine "Ben seni seviyorum" sözünü tekrâr etti. Buyurdular ki: "Şimdi sebât et ki,seni kendi elin ile öldüreceğim, vay senin hâline!"

Zamân-ı Mustafâ (s.a.v.)de birisi gelip dedi: "Ben bu dîni istemiyorum; vallâhi istemiyorum; bu dîni geri al; senin dînine girdiğim günden beri bir gün râhat etmedim. Mal gitti,zevce gitti, evlât gitti, hürmet kalmadı." Cevâben buyurdular ki: "Hâşâ ki bizim dînimiz onu kökünden ve dibinden koparmadıkça ve hânesini süpürmedikçe ve onu لَا يَمَسُّهُ اِلَّا الْمُطَهَّرُونَ (Vâkıa, 56/79) [Ya'nî "Ona tam bir sûrette temizlenmiş olanlardan başkası el süremez"] âyet-i kerîmesi mûcibince tathîr etmedikçe, gittiği mahalden geri gelsin." O nasıl bir ma'şûktur ki sende nefsine olan muhabbetin bir kılı

bâkî kaldıkça,cemâlini sana gösterir ve sen onun yolunda, kendini fedâ etmedikçe, nasıl onun lâyık-ı visâli olursun? Ma'şûk yüzünü göstermek için bi'l-külliyye kendinden ve âlemden bî-zâr ve kendine düşman olman lâzımdır. Bir gönülde karâr eden bizim dînimiz, onu Hakk'a îsâl etmedikçe ve onu bî-lüzûm olan şeylerden ayırmadıkça ondan el çekmez."

Peygamber (a.s.) yine buyurdular ki: "Senin adem-i istirâhatinin ve gam çekmenin sebebi odur ki; gam çekmek, evvelki şâdîlerden istifrâğ etmektir. Mi'dende birşey olunca, yemek için sana bir şey vermezler. Vakt-i istifrâğda bir kimse bir şey yemez. Vaktâki fâriğ olur, ondan sonra taâm yer. Sen dahî sabr et ve gam çek, ki gam çekmek istifrâğ etmektir. İstifrâğdan sonra şâdî gelir; hem öyle şâdî ki, onun gamı olmaz. Öyle bir gül ki, dikeni bulunmaz ve öyle bir şarâb ki hiç baş ağrısı gelmez. Nihâyet dünyâda gece ve gündüz, ferâgat ve râhat istiyorsun; halbuki dünyâda onun husûlü mümkin değildir. Maahâzâ bir lahza talebden hâlî kalmazsın. Dünyâda bulduğun râhat dahî geçip giden ve karâr etmeyen bir şimşek gibidir. Hem öyle bir şimşek ki, arkası yağmur ve dolu ile dolu. Meselâ bir kimse Antalya'ya azm eder; fakat Kayseri tarafına gider ve Antalya'ya vusûlünü ümîd eyler; ve bununla berâber sa'yi terk etmez. Halbuki bu yoldan Antalya'ya gitmek mümkin değildir. Ancak Antalya yoluna giden kimse, velev ki topal ve zayıf olsun, mâdemki bu yolun müntehâsıdır, Antalya'ya vâsıl olur. Mâdemki dünyâ ve âhiret işleri meşakkatsiz olmuyor; bârî bu meşakkati zâyi' / olmamak için, âhiret tarafına sarf et! Sen dersin ki: "Ey Muhammed (a.s.)! Benden dîni al ki rahat edeyim." Bizim dînimiz onu maksûda eriştirmedikçe, hiç bırakır mı?

Naklederler ki,muallimin birisi yoksulluktan, kış mevsiminde bir keten cübbe giymiş idi. Meğer seylâb, ayının birisini kapıp, başı su içinde kalmış idi. Çocuklar onun sırtını görüp dediler: "Hoca efendi, işte ırmağa düşmüş bir kürk! Sen üşüyorsun, onu al da arkana giy!" Muallim şiddet-i ihtiyaçtan kürkü almak için fırladı. Ayı pençesini attı; muallim su içinde ayının eline giriftâr oldu. Çocuklar bağırdılar ki: "Hoca efendi, eğer kürkü çıkarmak mümkin değil ise, bırak da sen dışarıya çık." Muallim cevâben dedi: "Ben kürkü bıraktım; kürk beni bırakmıyor." Şevk-ı Hak ve cezbe-i Hak hiç seni bırakır mı? Biz kendi elimizde olmayıp,

Hakk'ın elinde bulunduğumuz için, burada şükr etmek lâzımdır. Meselâ küçük bir çocuk vâlidesinin sütünden başka bir şey bilmez. لا اله الا جنبه Ya'nî "İlâh ancak kucaktır." Hak Teâlâ onu aslâ o makāmda bırakmayıp ekmek yemek ve oyun oynamak makāmına getirir ve oradan dahî böylece çekip, makām-ı akla kadar getirir.

O âleme nisbetle çocukluktan ve bir nevi' memeden ibâret bulunan bu halde dahî öylece bırakmaz. Ve seni o makāma îsâl eyler ki, onun yanında bu hâlin, çocukluktan başka bir şey olmadığını bilirsin. عجبت من قوم يجرون الي الجنة با لسلاسل خذوه فغلوه ثم النعيم صلوه ثم الوصال صلوه ثم الجمال والكمال صلوه Ya'nî "Zincirler ile cennete çektikleri kavmin hâline taaccüb ederim. Onları tutup, ellerini boyunlarına bağlayın; ba'dehû naîme îsâl edin; sonra visâle ve ondan sonra da cemâle ve kemâle îsâl eyleyin."[75] /

Balıkçılar büyük balığı birdenbire çekmezler; zîrâ olta balığın boğazına saplandığından kanı akıp gevşesin ve zayıf olsun, diye bir parça çekerler yine bırakırlar ve bi'l-külliyye zayıf oluncaya kadar böyle çekerler. Aşk oltası dahî insanın damağına saplandıkda, ondaki bâtıl olan kuvvetlerin ve kanların yavaş yavaş gitmesi için, Hak Teâlâ onu tedrîcile çeker. Nitekim Hak Teâlâ buyurur: وَاللّٰهُ يَقْبِضُ وَ يَبْسُطُ (Bakara, 2/245) Tahkîkan "Allah Teâlâ kabz ve bast eyler."

"Lâ ilâhe illallah" îmân-ı âmmdır ve "Lâ ilâhe illâ Hû" ise îmân-ı hâssdır. Meselâ bir kimse rü'yâsında kendisini pâdişâh olmuş ve tahta çıkmış ve etrâfına gulâmlar ve hâcibler ve ümerâ dizilmiş görüp "Benim pâdişâh olmam îcâb eder; bugün pâdişâhlık benden başkasının değildir" [der.] Bunu rü'yâda söyler. Uyandığı vakit, evin içinde kendisinden başka kimseyi görmez. Bu def'a "Benim, benden gayri kimse yoktur" der. Şimdi, uyanık göz lâzımdır; uykulu göz onu göremez; ve bu onun vazîfesi değildir. Her bir tâife, diğer tâifeyi nefy eder. Bunlar derler ki "Hak bizimdir ve vahy bizimdir ve onlar bâtıldırlar." Onlar dahî bunlara böyle söylerler. Yetmiş iki millet yekdîğerini nefy ederler. Binâenaleyh müttefikan cümle için vahy yoktur, derler. Binâenaleyh cümle üzerine vahy olmamasında müttefikdirler; ve bu cümleden birisine vahy olmasında ittifak eylerler. Şimdi onun hangisi olduğunu bilmek için bir mümeyyiz lâzımdır; zîrâ المؤمن كيس فطن مميز Ya'nî "Mü'-

min zeki ve temyîz sâhibi ve fatîn olur."

Birisi suâl eyledi ki: "Bilmeyenler çoktur, bilenler ise azdır. Eğer biz, bilmeyenler ve gevher sâhibi olmayanlar ile, bilenlerin arasını tefrîk ve temyîz ile meşgûl olacak olur isek, uzun bir mes'ele olur." Hz.Pîr-i dest-gîr cevâben buyurdular:

Gerçi, bilmeyenler çoktur; fakat azını bildiğin vakit, cümlesini bilmiş olursun. Nitekim bir avuç buğdayı görür isen, bütün âlemin anbarlarını bildin; ve kezâ bir parça şekeri tadar isen, eğer şekerden yüz nevi' tatlı yapsalar, mâdemki şekeri bildin, orada şeker bulunduğunu bilirsin. Bir kimse bir boynuz şeker yemiş olursa, nasıl olur da / tanımaz; meğer ki onun iki boynuzu ola; ya'nî öküz
135 ola.[76] Bu kelâm size mükerrer görünüyor. Bu tekerrür ise, sizin evvelki dersi anlamadığınız içindir. Binâenaleyh benim bunu her gün söylemem lâzımdır. Nitekim muallimin birisi bir çocuğu üç ay okuttu; "Elifte bir şey yok" dan[77] ileriye geçmedi. Çocuğun pederi gelip dedi: "Biz hizmette kusûr etmiyoruz ve eğer bir kusûr vâki' olmuş ise, emr et ki daha ziyâde hizmet edelim." Muallim: "Hâşâ sizin bir kusûrunuz yoktur; fakat bu çocuk ileri geçemiyor" diye cevâb verdi; ve onu önüne alıp "Elifte bir şey yok" de! dedi. Çocuk "Bir şey yok" deyip "Elif" diyemedi. Muallim "İşte hâl gördüğün gibidir; mâdemki bundan ileriye geçmedi ve öğrenmedi, ona nasıl yeni ders veririm?" diye cevâb verdi. Peder "El-hamdülillâhi Rabbi'l-âlemîn" (Fâtihâ, 1/1) dedi. İşte biz de "El-hamdülillâhi Rabbi'l-âlemîn" dedik. Bu hamd, nân ve ni'metin ziyâ'ından dolayı değildir; nân ve ni'met bî-nihâyedir, fakat iştihâ kalmadı ve misâfirler doydular. Bu nân ve ni'met-i dünyâ kalmadığı için "El-hamdülillâh" denildi. Zîrâ bu nân ve ni'met-i dünyâyı iştihâ olmadığı halde ne kadar istersen zor ile yemen mümkindir; çünkü cemâddır. Her nereye çeker isen, senin ile berâber gelir. Rûhu yoktur ki münâsib olmayan mahalle gitmekten imtinâ' eylesin. Bu, diri bir ni'met olan hikmet-i İlâhî'nin hilâfınadır. Bu ni'met-i zinde iştihân oldukça ve rağbet-i kâmile gösterdikçe, senin tarafına gelir ve gıdân olur. İştihâ ve meyl olmadığı vakit, onu zor ile yemen ve içmen mümkin değildir. O vakit yüzünü örtü altına çekip, kendisini sana göstermez.

Hz. Pîr-i dest-gîr kerâmâttan bahs buyuruyor idiler, bu hakâyıkı beyân eylediler: Birisi buradan bir günde / veyâ bir lah-

zada Ka'be'ye gider. Bu o kadar acîb ve kerâmet değildir. Bâd-ı semûmun seyrinde dahî bir lahzada her nereye isterse, gidecek kadar kerâmet vardır. Kerâmet odur ki, seni hâl-i süflîden hâl-i ulvîye getirir. Oradan buraya ve cehilden akla ve cemâdlıktan hayâta gelirsin. Nitekim evvelen toprak idin.[78] Seni âlem-i nebâta getirdi ve âlem-i nebâttan sefer ettin "alaka" ve "mudga" âlemine geldin; ondan sonra âlem-i hayvânîye ve oradan âlem-i insânîye sefer ettin. Kerâmât, Hak Teâlâ'nın sana böyle bir seferi karîb kılmasıdır. Bu geldiğin yollarda ve menzillerde geleceğin ve hangi tarîkden vürûd eyliyeceğin hiç hâtırında ve vehminde yok idi. Vaktâki geldin ve seni getirdiler; şimdi âşikâre olarak geldiğini görüyorsun. İşte seni böyle başkaca türlü türlü yüz âleme getireceklerdir. Münkir olma ve ondan haber verirlerse, kabûl et!

Hz. Ömer (r.a.)ın huzûruna hediye olarak zehir ile dolu bir kâse getirdiler. "Bu neye yarar?" buyurdu "Bu, ona yarar ki bir kimsenin âşikâre olarak öldürülmesi muvâfık görülmezse, bundan ona biraz verildiği vakit, gizlice ölür; ve eğer kılıç ile öldürülemiyecek bir düşman olursa, bundan gizlice bir parça verip öldürürler" diye cevâb verdiler. Hz.Ömer "Çok iyi birşey getirdin; bende bir büyük düşman vardır ki, ona kılıç yetişmez ve âlemde bana ondan ziyâde düşmanlık eden kimse yoktur. Onu bana veriniz ki, / o zehri içireyim" buyurdular." Bunun hepsini birden içirmek lâzım değildir; bir zerresi kâfîdir. Bu, yüzbin kimseye kifâyet eder" dediler. Hz. Ömer "Bunun düşmanlığı dahî bir kimse kadar değildir; düşmanlığı bin adamlık kadardır ve yüzbin kimseyi tepe taklak etmiştir" buyurdu. Ve derhal o zehri alıp cümlesini birden içti. Orada bulunan gürûh "Dînin haktır" deyip kâffesi müslüman oldular. Ömer (r.a.) buyurdu: "İşte hepiniz müslüman oldunuz ve bu kâfir hâlâ müslüman olmadı." Şimdi... Hz.Ömer'in bu îmândan garazı, îmân-ı âmm değil idi. Onda o îmân ve ondan ziyâdesi ve belki sıddîkların îmânı var idi. Fakat onun garazı, enbiyânın ve havâssın îmânı ve ayne'l-yakîn idi ve onu tevakku' eyler idi.

Nitekim bir arslanın şöhreti etrâfa şâyi' olmuş idi. Herkes berây-ı taaccüb mesâfât-ı baîdeden o ormana giderler ve o arslanı görmek için bir sene yol meşakkati ihtiyâr ederler ve kat'-ı menâzil eylerler idi. Vaktâki o ormana gittiler ve arslanı uzaktan görüp tevakkuf ettiler ve bir adım ileri atamadılar. O kimselere

dediler ki: "Nihâyet siz bu arslanın aşkı ile bu kadar yol teptiniz. Halbuki bu arslanın bir hâssiyyeti vardır ki, her kim onun huzûrunda cesûr olur ve aşk ile elini ona sürerse, o kimseye hiç zarar gelmez. Eğer bir kimse ondan korkarsa, bu arslan ona gazab eder. Ve belki ba'zılarına da, bu benim hakkımda ettiğin sû'-i zandır, diye kasd eyler." Şimdi bu böyle bir şeydir. "Bir sene yollar teptiniz ve işte arslana karîb oldunuz. Bu tevakkuf nedir? Adımınızı ileri atınız." Kimse bir adım ileri atmağa cesâret edemeyip cevâben dediler ki: "O attığımız adımların cümlesi kolay idi. Adım, arslanın gözü önünde atılan adımdır." Şimdi, Hz. Ömer'in o îmândan mak-sûdu, arslanın gözünün önünde atılan adım idi. O adım nâdirdir; hâslardan ve mukarreblerden gayrisinin işi değildir ve asıl adım budur. Bâkîsi adımın izleridir. Bu îmân, külliyyen canlarından geçmiş olan enbiyâdan gayrisine nasîb olmaz.

Yâr hoş bir şeydir; zîrâ / yâr, hayâl-i yârdan kuvvet bulur ve neşv ü nemâ hâsıl eyler; ve tâze hayat kesb eder. Hayâl-i Leylâ'nın Mecnûn'a kuvvet vermesi ve ona gıdâ olması ne acîb şeydir! Hayâl-i ma'şûk-ı mecâzînin bir yerde bu kadar kuvvet ve te'sîri olursa, huzûr ve gaybette yâr-ı hakîkînin kuvvetler bahş etmesine taaccüb olunur mu? Hayâl ne? O muhakkak hakāyıkın cânıdır. Ona hayâl demezler. Âlem "hayâl" üzerinde kāim olduğu halde, nazarına göründüğü ve mahsüs olduğu için, bu âleme "hakîkat" diyorsun; ve bu âlem, onun fer'i olduğu halde, o maânîye hayâl diyorsun. İş aksinedir. Muhakkak hayâl bu âlemdir. Zîrâ o maânî bunun gibi yüz âlem peydâ eyler ve çürütüp harâb eder ve i'dâm eyleyip, tekrâr yeni âlem peydâ kılar. O ise eskimez; o, yenilikten ve eskilikten münezzehdir; ve onun fer'leri, eskilik ve yenilik ile muttasıflardır ve bunların muhdis ve mübdi'i olan O, her ikisinden münezzehtir ve her ikisinin verâsındadır. Bir mühendis gönlünde bir hâne tasarlar. Sofasının arzı bu kadar ve havlisinin tûlu bu kadar, diye hayâl peydâ olur. Buna hayâl demezler. Zîrâ o hakîkat bu hayâlden doğar ve bu hayâlin fer'idir. Evet mühendisin gayri olan bir kimse, gönlünde böyle bir sûret peydâ kılar ve tasavvur eylerse, ona hayâl derler; ve ârif olan adamlar, mi'mâr olmayan ve o hâle vukūfu bulunmayan böyle bir kimseye, bu senin hayâlindir, derler.

YİRMİSEKİZİNCİ FASIL

Dervişlerden suâl sormamak iyidir; zîrâ onu yalan ihtirâ'ına tahrîs etmiş olursun; niçin? Zîrâ eğer ona suâl soran cismânî ise, onun aklına muvâfık sûrette cevâb vermek lâzım gelir; ve hak olan nasıl ise, onu söylemek mümkin değildir. Çünkü onun lâyıkı ve kâbili değildir; ve onun ağzı ve boğazı böyle bir lokmaya lâyık değildir. Binâenaleyh onun suâli mündefi' olmak için havsalasına ve isti'dâdına lâyık bir cevâb-ı kâzib ihtirâ' etmek lâzımdır. Vâkıâ dervîş her ne söylerse yalan olmaz; velâkin suâle nisbeten cevâb olmakla berâber, söz ve hak onun yalan olmasıdır. /Ammâ dinleyene nisbetle doğru olur ve doğruluğu fazladır bile.

Bir dervîşin bir şâkirdi var idi; onun için tese'ül ederdi. Bir gün mahsûl-i tese'ül olmak üzere ona bir taâm getirdi, o dervîş de yedi. Gece ihtilâm oldu. Bu taâmı kim tarafından getirdin diye sordu. Şâkird: "Bana bir güzel kız verdi" diye cevâb verdi. Ve dervîş dedi: "Vallâhi ben yirmi seneden beri ihtilâm olmamışımdır; bu onun lokmasının eseri idi." Dervîşe böylece ihtirâz lâzımdır ve herkesin lokmasını yememelidir. Zîrâ dervîş latîftir, ona çabuk te'sîr edip, birtakım şeyler zâhir olur. Nitekim bir beyaz libâs-ı tâhire, siyâhlık bulaşırsa, zâhir olur; fakat siyâh bir libâs üzerine, kir ve kara te'sîr etmez. Ne kendisine ve ne de halka zâhir olur. İmdi mâdemki böyledir, dervîşin zâlimlerin ve harâm yiyicilerin ve cismânîlerin lokmasını yememesi lâzımdır; zîrâ o lokma çabuk te'sîr eder. Bîgâne lokmanın te'sîrinden, efkâr-ı fâside zâhir olur. Nitekim o kızın taâmından dervîş ihtilâm oldu.

YİRMİDOKUZUNCU FASIL

Tâliblerin ve sâliklerin evrâdı, mücâhede ve ibâdet ile meşgûl olmalarıdır; ve her işte zamânı taksîm etmiş olsunlar ki, âdet hükmüne girip o zaman, bir rakîb gibi onların müvekkeli olsun. Meselâ sabahleyin kalksın; o sâatte ibâdet daha evlâdır.Zîrâ nefis pek ziyâde sâkin ve sâfîdir. Herkes kendine lâyık ve şeref-i nefsine

muvâfık olan nev'-i ibâdeti îfâ eder. Kur'ân'da وَ اِنَّا لَنَحْنُ الصَّافُّونَ وَ اِنَّا لَنَحْنُ الْمُسَبِّحُونَ (Saffât,37/ 165-166) buyrulmuştur. Ya'nî "Biz ma'şer-i melâike hizmetlerimizde saf saf durur ve Hakk'ı tesbîh eyleriz." Yüzbin saf vardır; ne kadar ziyâde pâk olursa, o kadar ileriye götürürler; ve ne kadar kemter olursa, o kadar saff-ı evvelde uçar. آخروهن من حيث آخروهن الله Ya'nî "Hakk'ın geri bıraktığı haysiyyetten geri kaldılar." Bu kıssa uzundur ve bu uzunluktan girîz yoktur. Her kim bu kıssayı kısaltır ise, ömrünü ve cânını kısaltır; ancak
140 Allah'ın muhâfaza buyurduğu kimseler müstesnâdır. /

Evrâd-ı vâsılâna gelince, anlayacak kadar söyliyeyim. Şöyle ki, sabahleyin ervâh-ı mukaddese ve melâike-i mutahhara ve لاَ يَعْلَمُهُمْ اِلاَّ اللّٰهُ (İbrâhîm, 14/9) [Ya'nî "Allah'dan başkasının bilmediği..."] mûcibince Hak Teâlâ'nın isimlerini mahfî tuttuğu halk, İslâm gayretinin şiddeti sebebiyle, o vâsılların ziyâret ve selâmına gelirler. Nitekim işâret buyrulur: وَ رَاَيْتَ النَّاسَ يَدْخُلُونَ فِي دِينِ اللّٰهِ (Nasr, 110/2) [Ya'nî "Sen de insanların Allah'ın dînine gireceklerini gördüğünde."] ve وَ الْمَلَائِكَةُ يَدْخُلُونَ عَلَيْهِمْ مِنْ كُلِّ بَابٍ (Ra'd, 13/23) [Ya'nî" Melekler de her bir kapıdan onların yanına sokulacaklar..."] Sen onların yanında oturmuş olduğun halde görmüyorsun ve onların kelâmlarını ve selâmlarını ve handelerini işitmiyorsun; ve buna neden taaccüb ediyorsun? Hasta ölüm hâline karîb olunca, birtakım hayâlât görür ki, yanında bulunan kimsenin haberi olmaz ve ne dediklerini işitmez. O hakāyık bu hayâlâttan bin defa daha latîftir; ve hasta olmadıkça böyle hayâlâtı görmez ve bu hakāyıkı işitmez; ve ölmeden evvel ölmedikçe, o hakîkatleri görmez, ahvâl-i nâzikî-i evliyâyı ve onların azametini ve seher vakti, onların huzûruna bu kadar sayısız melâike ve ervâh-ı mutahhara geldiğini bilen ziyâretçiler, böyle bir evrâd arasında dâhil olup, şeyhe zahmet vermemek için, tevakkuf ve intizâr ederler. Nitekim her sabah köleler, sarây-ı pâdişâhî kapısında hâzır olurlar ve onların vürûdu, her birinin makām ve hizmet-i ma'lûmunda bulunmasıdır. Ba'zıları uzaktan hizmet ederler ve pâdişâh onlara nazar eder ve ancak pâdişâhın bendeleri, falan şu hizmeti etti, diye onu görürler. Vaktâki pâdişâh ölür; onun virdi, bendegânın her taraftan kendisinin hizmetine gelmesinden ibâret bulunur. Zîrâ artık bendelik kalmaz ve

تخلقوا باخلاق الله [Ya'nî "Allah'ın ahlâkıyla ahlâklanınız."] ve كنت له سمعا وبصرا [Ya'nî "Onun için kulak ve göz olurum."] sırrı zuhûr eder. Ve bu azîm bir makāmdır ki,bundan kelâm-ı azîm söylemek dahî beyhûdedir. Çünkü onun azameti "ع" ve "ظ" ve "ي" ve "م" ["azîm"] ile anlaşılmaz. Eğer onun azametinden birâz zâhir olsa, ne "ayn" kalır, ne de "ayn" harfinin mahreci ve ne "zı" kalır, ne de "zı" harfinin mahreci; ve ne el kalır, ne de mevcûd. Envârın leşkerlerinden vücûd şehri harâb olur. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de buyrulur انَّ الْمُلُوكَ اذا دَخَلُوا قَرْيَةً اَفْسَدُوهَا (Neml, 27/34) Ya'nî "Pâdişahlar bir şehre dâhil oldukda, o şehri harâb ederler."

Devenin biri fâre kovuğuna ayağını bastı; kovuk harâb oldu; fakat o harâblık içinde bin hazîne çıktı. Beyit:

كنج باشد بموضع ويران سك بود سك بجاي آبادان

Nazmen tercüme: "Vîrânede gizli kenz vardır
Ma'mûre kilâba câ-yı seyrân."

Vaktâki uzun uzadıya sâliklerin makāmının şerhinden bahs ettik; vâsılların ahvâlinin şerhinde ne söyliyelim? Ancak onların nihâyeti vardır; fakat bunların nihâyeti yoktur. Sâliklerin nihâyeti visâldir; vâsılların nih yeti ne olur? O, bir vasıldır ki, onun için firâk olmak mümkin değildir. Hiçbir üzüm tekrâr koruk olmaz ve hiçbir olmuş meyve tekrâr hâm olmaz.[79] Beyit:

حرام دارم با مردمان سخن كفتن وچون حديث تو آيد سخن دراز كنم

Nazmen tercüme: Halka söz söylemeyi gerçi harâm addederim
Açılırsa sözün ancak sözü tatvîl ederim."

Vallâhi tatvîl etmiyorum; bi'l-akis taksîr ediyorum.[80] Beyit:

خون ميخورم و تو باده مي پنداري جان مي بري و تو داده مي پنداري

Nazmen tercüme: Ben kan içerim, halbuki sen bâde sanırsın;
Can almadasın, halbuki sen dâde sanırsın."

Her kim bunu kısalttı ise, doğru yolu bırakıp, beyâbân-ı mühlik tarafını tuttu. /

OTUZUNCU FASIL[81]

Cerrâh-ı Mesîhî dedi ki: Sadreddîn'in[82] *ashâbından bir tâife benim nezdimde su içip böyle dediler: "Îsâ (a.s.) sizin zu'm ettiğiniz gibi Allah'dır; -Hâşâ- Biz bunun hak olduğunu biliriz; lâkin muhâfazaten-li'l-mille bunu kasden ketm edip inkâr eyleriz."*

Mevlânâ (r.a.) cevâben buyurdular: Allah'ın düşmanı yalan söyledi. -Hâşâ lillâh - bu kelâm Allah'ın indinden matrûd ve müzill ve zelîl ve mudill ve dâll bulunan şeytanın şarâbından sarhoş olan kimsenin kelâmıdır. Yahûdîlerin mekrinden bir mahalden bir mahalle kaçan ve kâmeti iki arşından daha az bulunan bir şahsın, yedi kat gökleri hıfz etmesini nasıl tecvîz edersin? Halbuki herbir göğün sihanı beşyüz yıllık ve her bir semâ arasının mesâfesi kezâ beş-yüz yıllıktır. Ve her bir arzın arası, diğer arza kadar beşyüz yıllık mesâfedir; ve arşın tahtında bahir vardır; derinliği yine bu kadardır. Allah'ın bir meleği vardır ki, bu bahir topuklarına kadar gelir. Bunları ve bunların ez'âfını bu sûretlerin ez'afı olan bir şahsın mutasarrıf ve müdebbir olmasını aklın nasıl kabûl eder de, ba'dehû Îsâ (a.s.) göklerin ve yerlerin hâlıkıdır, denilir." سبحانه عما يقول الظالمون. [Allah, zâlimlerin dediklerinden münezzehdir.]

Mesîhî dedi: "Hâke mensûb olan kısmı hâke, pâke mensûb olan kısmı da pâke gitti."

Hz.Pîr-i dest-gîr buyurdular: "Eğer Îsâ (a.s.) ın rûhu, Allah ise, o nalde rûhu nereye gitti? Halbuki rûh, ancak aslına ve Hâlık'ına gider; ve eğer asl ise o Hâlık'dır, nereye gider?"

Mesîhî dedi: "Biz böyle bulduk ve mezheb ittihâz eyledik."

Mevlânâ (r.a.) buyurdular: Eğer babanın terekesinden kalp, kara, fâsid altını mîrâs olarak bulsan, onu sahîhu'l-ayâr ve gıll ü gışdan sâfî olan altın ile tebdîl etmiyerek, "Biz böyle bulduk" diye, o kalp altını kabûl eder misin? / Yâhut babandan sana çolak olarak kalan bir eli ıslâh edecek bir ilâç ve tabîb bulsan: "Ben elimi böyle çolak buldum, tebdîline râgıb değilim" der misin? Veyâhut bir bostanda tuzlu su buldun ve pederin o bostanda vefât etti ve sen de onun içinde yaşıyorsun. Ba'dehû sana, bir başka bostan hediye olundu ki suyu lezîz, sebzesi tatlı ve içinde sâkin olanlar

sahîhu'l-bünyedir. Sen oraya nakle rağbet etmiyorsun. Halbuki onun lezîz suyunu içsen, senden emrâz ve ilel gider. Sen ise, "Biz mûris-i ilel olan ve tuzlu suyu bulunan bu bostanı bulduk", deyip imsâk ediyorsun. Hâşâ âkıl ve hiss-i sahîh sâhibi olan kimse bunu yapmaz ve demez. Tahkîkan Hak Teâlâ sana pederinin aklından başka bir hiddet-i akıl ve pederinin nazarından başka bir hiddet-i nazar ve bir hiddet-i temyîz ihsân eyledi. İmdi nazarını ve aklını ta'tîl etme ve seni irdâ eden ve hidâyetden baîd kılan şeyi aklen tetebbu' eyle. Eğer bir kimsenin babası pabuççu olsa ve kendisi huzûr-ı sultâna vâsıl olup, ona âdâb-ı mülûk ve silahdarlık ta'lîm olunsa ve yüksek menâsıb verilse, o kimse aslâ, "Biz babamızdan pabuççuluk bulduk, bu mertebeyi istemeyiz. Ey sultan bana pabuççuların çarşısında bir dükkân ihsân et" demez. Eğer kelbe avcılık ta'lîm edilip, sultanın avcısı olsa, kemâl-i hisseti ile berâber, babasından ve anasından bulduğu vîrânelerde ve çamurlarda sâkin olmak ve cîfeye harîs bulunmak tabîatlarını unutup, hayl-i sultâna ve sayyâda ittibâ' eyler. Ve kezâ doğan kuşunu pâdişâh terbiye etse, aslâ "Biz babamızdan cibâlin zirvelerini ve meyyite eklini bulduk; binâenaleyh sultanın emrine ve saydına iltifat etmeyiz" demez. İmdi hayvanın aklı ebeveyninden bulduğu şeyden daha güzeline teşebbüs ederse, akıl ve temyîz ile ehl-i arz üzerine mufazzal olan insan, kabîh-i fâhişi temyîzde hayvandan ekall olur mu? نعوذ بالله عن ذلك ["Ya'nî "Bundan Allah'a sığınırız."] Evet Hz. Îsâ'nın Rabb'i Îsâ'dan eazz ve ona karîbdir. "Îsâ'ya hizmet eden, Rabb'e hizmet etti ve ona itâat eden Rabb'e itâat eyledi" denilirse sahîh olur. /

İmdi Hak Teâlâ Hazretleri Îsâ'dan efdal bir nebî ba's ve Îsâ'nın yedinde zâhir kıld:ğı ve ondan ziyâdesini onun yedinde ızhâr eylediği vakit, aynı için değil, Allah için bu nebîye mutâbaat vâcib olur; ve onun "ayn"ına ancak Allah için ibâdet olunur. Ve o nebînin "ayn"ı, ancak Allah için sevilir; ve Allah'ın mâsivâsı ancak Allah için sevilir. وَ انَّ الٰى رَبِّكَ الْمُنْتَهٰى (Necm, 53/42) [Ya'nî "Şübhesiz ki en son varış ancak Rabb'inedir."] Müntehânın ma'nâsı budur ki; Allah'a müntehî oluncaya kadar, gayre muhabbetin ve gayri taleb etmen, onun "ayn"ına muhabbetindir. Şiir:

کعبه را جامه کردن از هو سست نازنینیء جمال کعبه بسست

Nazmen tercüme: "Bir hevesten münbaisdir örtü vaz'ı Ka'be'ye
Yoksa kâfîdir cemâl-i nâzenînı Ka'be'nin."

Mısra':

ليس التكحل في العينين كالكحل

Nazmen tercüme: "Sürme çekmek gözlere benzer mi hiç,
Kudret-i Hak'dan çekilmiş sürmeye."

Elbisenin eskiliği ve pejmürdeliği, lutf-ı gınâyı ve ihtişâmı saklar. Ve kezâ libâsın ciyâdeti ve hüsnü fakîrlerin sîmâlarını ve onların cemâl-i ma'nevîlerini ve kemallerini gizlerler. Dervîşin elbisesi yırtıldığı vakit, kalbi açılır.[83]

Baş vardır ki külâh-ı zerrîn ile müzeyyen olur; ve yine baş vardır ki tâc-ı murassa' ile onun kâkülünün cemâli örtülmüş bulunur. Zîrâ güzellerin kâkülü, cezzâb-ı aşkdır ve tahtgâh-ı dildir; tâc-ı murassa' cemâddır. O ma'şûkun örtüsü fuâddır. Hâtem-i Süleymânîyi her şey içinde aradık, fakr içinde bulduk. Bu mahbûba karşı, bütün hîlelerı isti'mâl ettik; buna râzı olduğu kadar, hiçbir şeye râzı olmadı. Ben şâhid-bâzım; işimin inceliği bu olmuştur;
145 nasıl bilmem! Mâni'leri / bu kaldırır. Perdeleri bu yakar. Bütün tâatlerin aslı budur; bâkîsi fürû'dur. Nitekim koyunu boğazlarsın ve derisinin yüzülmesine fâidesi olsun diye bacağından üflersin. Savm, hazâin-i ezvâkın bulunduğu adem cânibine götürür. Nitekim Kur'ân'da وَ اللّٰهُ مَعَ الصّٰبِرِينَ (Bakara, 2/249) [Ya'nî "Şübhesiz ki Allah sabr edenlerle berâberdir"] buyrulmuştur. Çarşıda her ne kadar dükkân varsa ya me'kûlâta, ya meşrûbâta veyâ ev eşyâsına veyâ bir metâ'a veyâhut bir san'ata dâirdir. Onlardan her birinin sebebi, nefs-i insânîdeki ihtiyaçtır,o sebeb ise gizlidir. O şey, lâzım olmadıkça, o sebeb hareket etmez ve zâhir olmaz. İşte bunun gibi, rûh-i insânîde dahî, her bir milletten ve her bir dinden ve her bir kerâmâttan ve bir mu'cizeden ve bütün ahvâl-i enbiyâdan bir serrişte vardır. O ihtiyâç hareket etmedikçe, o ser-rişte dahî hareket etmez ve zâhir olmaz. وَ كُلَّ شَيْءٍ اَحْصَيْنَاهُ فِي اِمَامٍ مُبِينٍ (Yâsîn, 36/12) [Ya'nî "Zâten biz her şeyi apaçık bir kitapta yazıp saymışızdır."]

Suâl ettiler ki: "İyiliğin ve kötülüğün fâili ve müessiri bir şey midir, yoksa iki şey midir?" Cevâben buyurdular:

Tereddüd vakti, münâzarada bulunmaları cihetinden elbette iki olurlar; zîrâ bir kimse kendi kendine muhâlefet etmez; ve kötülüğün iyilikten münfek olmaması cihetinden dahî ikidir; zîrâ iyilik, kötülüğün terkidir ve kötülüğün terki kötülüksüz muhâldir. İzâhı budur ki, kötülüğün terki iyiliktir. Eğer iyilik dâiyesi olmasa idi, kötülüğün terki bulunmaz idi. Binâenaleyh mecûsîlerin "Yezdan iyiliklerin ve Ehrimen kötülüklerin ve menfûr olan şeylerin hâlıkıdır" dedikleri vech ile, ayrıca şer yoktur. Biz onlara cevâben deriz ki:

Mahbûbât mekrûhâttan ayrı değildir. Zîrâ mekrûhsuz mahbûb muhâldir. Şâdî, gamın zevâlidir. Gamın zevâli ise gamsız muhâldir. Şu halde bunlar, lâ-yetecezzâ bir şey olurlar. Bir şey fânî olmadıkça, onun fâidesi zâhir olmaz. Nitekim kelâmın hurûfu, esnâyı nutukda fânî olmadıkça, onun fâidesi dinleyene vâsıl olmaz. Her kim ârifi zemm ederse, hakîkatte onu medh eder; zîrâ ârif o fenâ sıfattan girîzândır; zemmin râci' olduğu o fenâ sıfata düşmandır. Binâenaleyh o sıfatı zemm eden kimse, ârifin düşmanını zemm eder ve ârifin mâdihi olur. Çünkü ârif böyle bir mezmûmdan kaçar. Mezmûmdan kaçan kimse ise mahmûd olur. Ve eşyâ zıddı ile mütebeyyin olur. Binâenaleyh ârif hakîkatte o kimse, kendisinin düşmanı ve zemm edicisi olmadığını bilir. Kendi ise bâğ-ı harem / misâlidir ve etrâfında bir duvar vardır. O duvarın üstünde de bağın müşâhedesine mâni' olan birtakım hâiller ve dikenler mevcûddur. O kimse o duvar ve âlâyişi görüp onları zemm eder. Bundan dolayı bağa ne! Ancak bu zemm onun hakkında muzırdır; çünkü o zemmi bağa kadar îsâl için evvelâ duvar hakkında yapmak lâzım gelir. Binâenaleyh bu duvarın zemmi o kimseyi bağdan baîd kılar. O halde kendisini helâk etmiş olur. İmdi Mustafâ (a.s.v.) انا الضحوك القتول [Ya'ni "Ben dahûk-ı katûlüm"] buyurdu. Ya'nî benim bir düşmanım yoktur. Şu halde ne sebeble kahr içinde gazûb olsun. Cenâb-ı Fahr-i âlem (s.a.v.) bir kâfir yüz nev'i üzere kendisini öldürmemek için, onu bir nevi' ile öldürür. Lâ-cerem bu katl de dahûk olur.

OTUZBİRİNCİ FASIL

Dâimâ zabtiye hırsızları arar; hırsızlar ise ondan kaçar. Bu acîb vâki' olmuştur ki, bir hırsız zabtiyeyi arar ve zabtiyeyi tutmak ister. Hak Teâlâ Bâyezîd'e "Ne istersin ?" dedi. Bâyezîd اريد ان لا اريد Ya'nî "İstememekliğimi isterim" diye cevâb verdi.

Şimdi... insanın iki hâli vardır. Ya ister, ya istemez. İşte hiçbir şeyi istememek,sıfat-ı âdemiyyet değildir; böyle bir kimse kendinden tehî olmuş ve külliyyen kalmamıştır. Zîrâ o, kalmış olsa idi, onda sıfat-ı âdemiyyet mevcûd olur ve o halde ya ister veyâ istemez idi. İmdi Hak Teâlâ ba'demâ onu ikilik ve firâk sığmıyacak ve vasl-ı küllî ve ittihâd bulunacak olan bir makâma îsâl ederek kâmil kılmak ve tam bir şeyh yapmak murâd eyledi. Zîrâ bütün elemler, senin bir şey istemenden ve onun da müyesser olmamasından tevellüd eder. İstemediğin vakit, elem de kalmaz.

İnsanlar aksâma münkasımdır ve onların tarîkde merâtibi vardır. Ba'zıları kalben ve fikren istedikleri şeyi sa'y ve cehd ile fiile getirmek murâd ederler. Bu makdûr-ı beşer /değildir. Onu cezbe-i Hak'dan başkası ızhâr edemez. وَ قُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَ زَهَقَ الْبَاطِلُ اِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقًا(İsrâ, 17/81) [Ya'nî "De ki: Hak geldi, bâtıl zevâl buldu. Şübhesiz ki bâtıl dâim zevâl bulucudur."] ve جز يا مو٫من فان نورك اطفأ ناري [Ya'nî "Ey mü'min durma geç; çünkü senin nûrun, benim ateşimi söndürüyor."] Tamâmen îmân-ı hakîkî sâhibi olan mü'min ancak Hakk'ın işlediği fiili işler. O fiil ister kendisinin ve ister Hakk'ın cezbesi olsun.

Mustafâ (s.a.v.) den sonra vahy nâzil olmaz derler. Niçin olmasın? Olur; ancak ona vahy demezler. المو٫من ينظر بنورالله [Ya'nî "Mü'min Allah'ın nûruyla bakar"] dediklerinin ma'nâsı budur. Bir kimse nûr-ı Hudâ ile nazar ettiği vakit, evvel ve âhir ve gâib ve hâzır her şeyi görür. Zîrâ nûr-i Hudâ'dan böyle bir şey nasıl mestûr kalır? Ve eğer mestûr kalırsa o, nûr-i Hudâ değildir. İmdi her ne kadar ona vahy denmez ise de, onda ma'nâ-yı vahy vardır.

Osman (r.a.) halîfe oldu; minbere çıktı. Halk ne buyuracak?

diye muntazır idiler. Sâkitâne nazar edip hiçbir şey söylemez idi. Halk üzerine bir hâl ve ve vecd nâzil oldu; öyle ki, dışarıya çıkmağa mecalleri kalmadı ve yekdîğerine ve nerede oturduklarına şuûrları olmadı. Yüz tezkîr ve va'z ve hutbe ile onlara öyle bir hoş hâl vâki' olmamış idi. Öyle fevâid ve mükâşefât hâsıl ve esrâr ma'lûm oldu ki, bu kadar amel ve va'z ile olmamış idi. Meclisin nihâyetine kadar, böyle nazar eder ve bir şey buyurmaz idi. Aşağıya inmek istedikde ان لكم امام فعال خير و احسن اليكم من امام قوال [84] Ya'nî "Sizin için fa'âl olan imâm, kavvâl olan imâmdan hayırlı ve ahsendir" deyip indi. Doğru buyurdu. Mâdemki kelâmdan murâd, fâidedir ve tebdîl-i ahlâktır; söz söylemeksizin bu fâidenin ez'âfını hâsıl etmiş idiler ve bu fâidenin husûlü müyesser oldu; binâenaleyh buyurdukları ayn-ı savâb idi. Gelelim kendisine "fa'âl" demesine. Gerçi minberde o hâl içinde zâhiren bir fiil / icrâ etmedi ki onu gözle görmek mümkin olsun. Namaz kılmadı, hacc etmedi; hutbe okumadı; bunlardan hiç birisi vâki' olmadı.

İmdi ma'lûmumuz oldu ki amel ve fiil denilen şey, yalnız o sûretler değildir; belki bu sûretler o amelin sûretidir. O amel ise candır. Nitekim Mustafâ (s.a.v.) اصحابي كالنجوم بايهم اقتديتم اهتديتم [Ya'nî "Ashâbım yıldızlar gibidir; hangisine iktidâ ederseniz, hidâyet bulursunuz"] buyururlar idi. Bir kimse yıldızlara bakıp kat'-ı râh eder. Hiç yıldızlar ona sõz söyler mi? Hayır, ancak mücerred o yıldızlara bakmak ile yolu tanır ve menzile vâsıl olur. İşte böylece senin evliyâ-yı Hakk'a nazar etmen ile onların sende tasarrufu ve bî-kelâm ve bahs olarak maksûdların husûlü ve seni menzil-i vasla eriştirmeleri mümkindir. Beyit:

فمن شاء فلينظر الي فمنظري نذير الي من ظن ان الهوي سهل

Tercüme: "Kim isterse bana bakısın; zîrâ benim manzarım ve hey'etim, aşkı kolay zannedenlere bir nezîrdir."

Âlemde cidden muhâle tahammülden daha müşkil hiçbir şey yoktur. Meselâ sen bir kitap okuyup tashîh etmiş ve i'râbını vaz' eylemiş bulunursun; birisi yanında oturup, o kitabı yanlış okur; hiç ona tahammül edebilir misin? Mümkin değildir. Eğer onu okumamış olsan, mâdemki sen eğriyi ve doğruyu temyîz etmemişsin; ister yanlış okusunlar, ister doğru okusunlar, farkı yoktur. Binâenaleyh muhâle tahammül azîm bir mücâhededir.

Şimdi... Enbiyâ nefislerini mücâhededen tahlîs etmezler. Mücâhedelerinin ibtidâsı katl-i nefs ve terk-i şehevâttır; o da cihâd-ı ekberdir. Vaktâki vâsıl olup makām-ı emnde bulundular ve onlara eğri ve doğru münkeşif oldu,bildiler. Ondan sonra mücâhede-i azîmede bulundular. Zîrâ bu halkın ef'âli bütün eğridir ve onları görüp tahammül ederler. Eğer tahammül etmeyip de söyleseler ve onların eğriliklerini ve doğruluklarını / beyân etseler, hiçbir kimse onların huzûrunda durmaz ve onlara müslümanların selâmını vermez. Ancak Hak Teâlâ onlara, vüs'-i azîm ve havsala-i vesî' ihsân etmiş olduğundan tahammül edip, halka girân gelmemek ve eğrilikleri mestûr kalmak için, yüz eğriliklerden birisini söylerler; ve tedrîc ile bu eğrilikleri birer birer onlardan ref' etmek için, belki eğri doğrudur, diye onu medh ederler. Nitekim muallim bir çocuğa yazı meşk eder. Satır yazmak derecesine getirince, o çocuk, satır yazıp muallime gösterir; muallimin indinde, onun hepsi eğridir ve fenâdır. Halbuki san'atı îcâbınca müdârâ edip "Hepsi iyidir; âferîn, âferîn, ancak satır arasında bu bir harf fenâ olmuştur; böyle yazmak lâzımdır" deyip onu gösterir. Çocuğun gönlü ürküp zaîf olmamak ve kuvvet peydâ etmek için bâkîsini tahsîn eder. İşte böylece bi't-tedrîc ta'lîm ile fâide hâsıl olur.

İnşâallâh Hak Teâlâ Emîr'in[85] gönlünde ne varsa ve ne isterse makāsıdına nâil etmesini ve gönlüne gelmeyen ve ne olduğunu bilmemesi hasebiyle istemediği şeylere ve devletlere îsâl eylemesini ümîd eyleriz. Aslın aslı ise bu hâtıra gelmeyen şeylerin ihsânıdır; bunun müyesser olması ümîd olunur. Onu gördüğü ve muttali' olduğu ve o atâlar kendisine vâsıl olduğu vakit, bu evvelki isteklerden ve temennîlerden, ona hayâ ârız olup "Benim indimde böyle bir şey var imiş; acîb şeydir ki böyle bir devlet ve ni'met ile ben onları nasıl temennî eder imişim" diye mahcûb olur.

Atâ, âdemin vehmine gelmeyen ve hâtırından geçmeyen şeye derler. Zîrâ hâtırdan geçen şey onun himmetinin ölçüsü ve kadrinin endâzesi olur. Atâ-yı Hak dahî kadr-i Hakk'ın endâzesidir. Binâenaleyh atâ-yı Hak kulun vehmi ve himmeti lâyıkınca değil, Hakk'ın lâyıkınca olur. Nitekim ما لا عين رأت و لا اذن سمعت و لا خطر علي قلب بشر [Ya'nî "Gözlerin görmediği, kulakların işitmediği, beşer kalbinin tahattur etmediği..."] hadîs-i kudsîsinde işâret buyrul-

muştur. Tefsîri budur ki: Gerçi senin ümîd ettiğin atâlarımı, gözler / görmüş ve kulaklar onun cinsini işitmiştir; ve onun cinsi 150
gönüllerde musavver olmuştur. Fakat benim atâm, bunların cümlesinin hâricinde ve kâffesinin verâsındadır.

•

OTUZİKİNCİ FASIL

•

Sıfat-ı yakîn bir şeyh-i kâmildir. Savâb olan hüsn-i zanlar dahî, onun mürîdleridir. Zan mütefâvittir. Böyle derece derece ağleb ve ezyed olan her bir zan, yakîne akreb ve inkârdan eb'addır. Nitekim لو وزن ايمان ابي بكر [Ya'nî "Ebû Bekir (r.a.) ın îmânı tartılsa..."][86] hadîs-i şerîfinde işâret buyrulmuştur. Bütün savâb olan zanlar yakînden süt emerler ve ziyâdeleşirler; ve o süt emmek ve tezâyüd, ilim ve amel ile o zannın tahsîl-i efzâyişi alâmetidir. Bu sûretle, o zanlar yakîn mertebesine gelirler ve yakînde fânî olurlar. Zîrâ o zanlar, yakîn oldukları vakit kalmazlar; ve bu şeyh ile mürîdler,[87] o şeyh-i yakînin ve onun mürîdlerinin âlem-i ecsâmda zâhir olmuş nakışlarıdır. Delîli budur ki, bu nakışlar devren-ba'de-devrin ve karnen-ba'de-karnin mütebeddildir. Ve bu şeyh-i yakîn ile, onun zunûn-ı savâbdan ibâret olan evlâtları alâ-merri'l-edvâr ve'l-kurûn, tebdîle uğramaksızın âlemde kâimdirler. Diğer taraftan zunûn-ı gâlit ve dâll ve münkir şeyh-i yakînin merdûdudur. Ve o zanlar / her gün yakînden eb'ad ve ezell olurlar. Zîrâ her gün o sû'-i zannı artıracak esbâbı tezyîd ederler. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ فَزَادَهُمُ اللَّهُ مَرَضًا (Bakara,2/10) [Ya'nî "Kalblerinde bir maraz vardır onların. Allah da marazlarını artırdı"] buyrulmuştur.

Şimdi... develerin sâhibleri hurma ve develer diken yerler. أَفَلَا يَنْظُرُونَ إِلَى الْإِبِلِ كَيْفَ خُلِقَتْ (Gâşiye, 88/ 17) [Ya'nî "Onlar hâlâ ibretle bakmazlar mı o deveye, nasıl yaratılmıştır o ?"] ve إِلَّا مَنْ تَابَ وَ آمَنَ وَ عَمِلَ عَمَلًا صَالِحًا فَأُولَئِكَ يُبَدِّلُ اللَّهُ سَيِّئَاتِهِمْ حَسَنَاتٍ(Furkân, 25/70) [Ya'nî "Meğer ki şirkten tövbe edip iyi amel ve harekette bulunan kimseler ola. İşte Allah bunların kötülüklerini,iyiliklere çevirir."] Fesâd içinde etmiş oldukları her bir tahsîl, ba'dehû zannın ıslâhı emrinde kuvvet

olur. Nitekim üstâd bir hırsız tövbe edip zabtiye (polis) olur. Onun öğrendiği bütün tarrârlıklar adl ü ihsân emrinde kendisine muîn bulunur; ve onun evvelce hırsız olmayan zabtiyeler üzerine fazlı vardır. Zîrâ san'atı hırsızlık olan bu zabtiye, hırsızların şîvesini iyi bilir; hırsızların ahvâli ona mestûr kalmaz. Böyle bir kimse eğer şeyh olursa, pek kâmil ve rehber-i âlem ve mehdî-i zamân olur.

•

OTUZÜÇÜNCÜ FASIL

•

و قالوا تجنبنا و لا تقرب بيننا فكيف و انتم حاجتي أتجنب

Tercüme: "Bizden ictinâb et; artık aramızda takarrüb kalmadı, dediler. Bu, nasıl olur; halbuki benim hâcetim sizsiniz; ictinâb edebilir miyim ?"

Ma'lûm olsun ki her bir kimse, her nerede bulunursa bulunsun, kendi hâcetinin yanındadır; hiç ondan ayrılmaz; ve her bir hayvan, kendi hâcetinin yanında bulunur. Şöyle ki, hâceti ona babasından ve anasından daha yakındır ve ona mültesıkdır ve onun hâceti, bir yular gibi kendisini o tarafa, bu tarafa çeken bir bağdır. Halbuki bir kimsenin kendisini bağlaması muhâldir. Şu halde bi'z-zarûre / onu başka birisi bağlamış olur. Meselâ sıhhati isteyen bir kimse, kendisini marîz etmemiş olur; Zîrâ o kimsenin hem marazı ve hem de sıhhati istemesi muhâldir. Ve kendi hâcetinin yanında bulunması, hâcetini kazâ eden kimsenin yanında bulunmasını îcâb eder. Ve mâdemki kendi yuları ile berâberdir, o halde bu yuları çeken kimse ile de berâber olur. Ancak onun nazarı kendi yularınadır. Onun için kadr ü izzeti olmaz. Eğer nazarı, yuları çekene olsa idi, yulardan kurtulur idi. Ve onun yuları,bu yuları çeken bulunur idi. Ona yuları, yularsız olarak yuları çekene gitmediği ve yulara nazar ettiği için takmışlardır. Lâ-cerem سَنَسِمُهُ عَلَى الْخُرْطُومِ (Kalem, 68/16) ["Biz yakında onun burnuna damga vuracağız"] Ya'nî o bizim arkamızdan yularsız gelmediği cihetle,isteği olmaksızın onun burnuna halkayı takıp çekeriz." buyrulur.

يقولون هل بعد الثمانين ملعب فقلت و هل قبل الثمانين ملعب

Tercüme: "Seksen yaşından sonra, oyun olur mu derler. Ben de sekseninden evvel oyun olur mu derim."

Hak Teâlâ fazlından pîrlere, sıbyânın haberdâr olmadığı bir arzû ve meyli ihsân eylemiştir. Zîrâ meyil ve arzû, o fazl sebebiyle tâzelik getirir ve sıçratır ve güldürür ve mel'abe arzûsunu verir. Nitekim sıbyân nasıl ki cihânı yeni görüp melûl olmamış ise, bu pîr dahî cihân-ı nev görür ve böylece o yeni âlemin mel'abesini arzû eder ve eti ve kanı çoğalır.

لقد جل خطب الشيب ان كان كلما بدت شيبة يعدو من اللهو مركب

Tercüme: "Her bir ak kıl,zâhir oldukça, lehvden ibâret bir merkeb, koşar bir halde olursa, ihtiyarlığın / kârı azîm bir şey olur. Ya'nî ihtiyarlık tezâyüd ettikçe, la'b ve lehv ile meşgûliyet de artar ise, o ihtiyarlık müşkil bir hal olur."

İmdi ihtiyarlığın celâleti, celâlet-i Hak'dan efzûn olur. Zîrâ celâlet-i Hakk'ın bahârı zuhûra gelir ve ihtiyarlık hazânı, ona gâlib bulunur; ve hazâna mensûb olan tab'ı kendisini bırakmaz. İmdi fazl-ı Hak bahârının za'fıdır ki, her bir dişin dökülmesi ile bahâr-ı Hakk'ın handesi eksilir; ve her bir kılın ağarmasıyla fazl-ı Hakk'ın hoşluğu gâib olur; ve hazâna mensûb olan her bir girye-i bârân ile bâğ-ı hakāyık mükedder olur.

تعالى الله عما يقول الظالمون علوا كبيرا

•

OTUZDÖRDÜNCÜ FASIL

•

Onu[88] hayvân-ı vahşî sûretinde gördüm. Üzerinde tilki derisi var idi; onu tutmak istedim. Halbuki o bir küçük çardakta, merdiven ayağından bakıyor idi. Ellerini kaldırdı, böyle böyle[89] sıçradı. Ondan sonra onun yanında "dele"[90] sûretinde filânü'd-dîni[91] gördüm sıçrar idi. Onu tuttum, beni ısırmak istedi; başını ayaklarımın / altına aldım. İçinde ne varsa hepsi çıkıncaya kadar iyice ezdim. Ba'dehû cildinin güzelliğine bakıp dedim ki: "Bu cild, altın ve elmas ve inci ve yâkūt ve bunlardan daha kıymetli şeyler doldurulmağa lâyıktır." Ondan sonra "Ben istediğimi aldım; ey zıplak, nereye istersen zıpla ve gözün hangi tarafı görürse oraya sıçra" de-

dim. Onun sıçraması o, (ya'nî dele sûretinde görülen şahıs) rekâyık-ı şihâbiyye[92] vesâireyi tasavvur edip kalbinde hıfz eder. O, muhâfazasına cehd eylediği ve iltizâz eylediği bu tarîkden her bir şeyi ve her bir kimseyi, idrâk etmek isterse de, bu mümkin değildir. Zîrâ ârif ve onun hâli bu ağ ile avlanamaz; ve sahîh ve müstakîm olsa dahî, bu ava, o ağlar ile yetişmek mümkin olmaz.

İmdi ârif, müdrekinin idrâki emrinde muhtardır. Bir kimsenin onu idrâk etmesi, ancak ârifin ihtiyârıyla kābil olur. Nitekim sen sayd için mirsâda oturdun. O sayd senin niyyetini ve hîleni görür. O muhtârdır; onun geçeceği yollar, senin tuzak kurduğun yola münhasır değildir. O senin mirsadından geçmeyip, yolların birinden geçer; Allah'ın arzı vâsi'dir. وَ لاَ يُحيطُون بِشَيْءٍ مِنْ علْمِه الاَّ بِمَا شَاءَ (Bakara, 2/255) [Ya'nî "Mahlûkâtı onun ilminden yalnız kendisinin dilediğinden başka hiçbir şeyi kābil değil kavrayamazlar."] İmdi bu rekāyık lisânına ve idrâkine geldiği vakit, rekāyık olarak kalmaz, belki sana ittisâli sebebiyle fâsid olur. Nasıl ki ârifin femine ve idrâkine vâki' olan her fâsid ve sâlih alâ-hâlihî kalmaz; belki başka bir şey olur. Înâyât ve kerâmâta bürünür ve örtünür. Asâyı görmüyor musun? Mûsâ (a.s.)ın yedinde nasıl örtündü? Asâ hey'etinde olduğu üzere kalmadı. Resûl (a.s.)ın yedinde "Sütûn-ı
155 hannâne"[93] ve kamış[94] ve Îsâ (a.s.)ın feminde / duâ ve Dâvud (a.s.)ın elinde demir ve dağın onun ile hâli, hey'etleri üzere kalmadı; belki olduğu halden başka bir şey oldu. İşte bunun gibi rekāyık ve deavât bir zulmânî ve cismânîde vâki' olduğu vakit, bulunduğu hâl üzere kalmazlar. Beyit:

تاترا بود باتو در ذاتست کعبه با طاعتت خرابا تست

İzâhen tercüme: "Sen, zâtında senin ile oldukça Ka'be, ibâdetin ve tâatın ile bir fücûr-hâne hâline gelir. Ka'be'nin sana karşı Ka'be'liği kalmaz; belki bir fücûr-hâne hükmünde olur. Zîrâ Hakk'a değil, vücûd-ı kesîfinin hazzına taabbüd etmiş olursun ve meyhâne ve umûmhâne gibi mahaller ise, hazz-ı nefse taabbüd olunan yerlerdir. Binâenaleyh esmâ'-i ilâhiyyenin zikrine, ibâdullah üzerinde tasarruf kasdıyla değil, hâlisen-li-vechillah müdâvemet edip وَلاَ يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّه اَحَداً (Kehf,18/110) [Ya'nî "...Rabbine ibâdette hiçbir kimseyi ve hiçbir şeyi ortak tutmasın"] emr-i münîfine tebean ibâdet-i Hakk'a nefsi teşrîk etmemelidir.

Kâfir yedi mi'delik kadar taâm yer. Bî-haber olan ferrâşın (Pervâne'nin) ihtiyâr-kerdesi bulunan bu eşek sıpası şahıs dahî yedi mi'delik kadar yer. Eğer bir mi'delik kadar yemiş olsa idi, yetmiş mi'delik kadar yemiş olurdu.[95]

Mahbûb cinsinden olan her şey mahbûb olduğu gibi, mebgûz cinsinden olan her şey dahî mebgûzdur. Ve eğer ferrâş (Pervâne) burada olsa idi, ben onun nezdine gidip nasîhat eyler idim ve onu teb'îd ve tard etmedikçe, onun yanından çıkmaz idim. Zîrâ dînini ve kalbini ve rûhunu ve aklını ifsâd eder. Keşke şürb-i hamr ve muganniye câriyeler ile meşgûl olmak gibi fesâdâta mütemâyil olsaydı da, sâhib-i inâyetin inâyâtına muttasıl olduğu vakit, bu fesâdât salâha münkalib bulunsa idi. Velâkin o, hâneyi seccâdeler ile doldurdu. Ne ola idi ki sen o şahsı, seccâdeye sarıp yaksa idin de, Pervâne ondan ve onun şerrinden halâs / olsa idi. Zîrâ onun i'tikâdını sâhib-i inâyetten ifsâd eder ve o sâhib-i inâyetin kudûmunda gözüyle işâret edip onu ta'yîb eyler. O ferrâş (Pervâne) ise sükût edip nefsini helâk eder ve onu tesbîhât ve evrâd ve ed'iye ile avladı. Me'mûldür ki bir gün, Hak Teâlâ Hazretleri sâhib-i inâyâtın rahmetinden te'hîr ve teb'îd edeni o Pervâne'nin gözüne gösterir. Ve ol vakit o, eli ile boynuna vurup der ki: "Beni helâk ettin; hattâ benim günâhlarım ve ef'âlimin sûretleri ictimâ' etti. Mükâşefâtta görüldüğü gibi, kabâyih-i a'mâlim ve akâid-i fâside-i tâine arkamda, evin köşesinde cem' olmuştur. Ben ise onu nefsimde sâhib-i inâyetten gizler ve arkama vaz' ederim. Halbuki o, benim ihfâ ettiğime muttali'dir." O sâhib-i inâyet der ki: "Sen neyi saklıyorsun? Nefsim yed-i kudretinde olan Zât-ı Ecell ve A'lâ'ya kasem ederim ki; eğer bu suver-i habîseyi da'vet etsem; birer birer ayânen benim huzûruma gelir ve kendisini ızhâr edip, hâlinden ve kendisinde mektûm olan şeylerden haber verir." Hak Teâlâ, mazlûmları, hunlar gibi yol kesicilerden ve tarîk-i Hak mâni'lerinden halâs eylesin.[96]

Mülûke muvâfakaten ehl-i şehrin kıtâl ve melhameye hâzır olmağa kudreti olmayanlarına göstermek için, mübârizlerin mübârezelerine ve kat'-ı rüûs-ı a'dâya ve rüûsun yuvarlanmasına ve muhâribîlerin hamle ve savletlerine ve gâh hücûm ve firârlarına timsâlen, meydanda cirid oynarlar ve top yuvarlarlar. İmdi bu oyun meydân-ı tecrübede bir cidd içindir ki, o ciddiyyet dahî

kıtâlde vâki' olur. Ehlullah için salât ve semâ' dahî bunun gibidir. Onlar sırren işittiklerini, evâmir ve nevâhî-i ilâhiyyeye muvâfakatdan dolayı onları bend ve teşvîk için nâzırîne gösterirler. Semâ'da muganni, salâtda imâm gibidir; ve ehl-i semâ' ona ittibâ' ederler. Eğer muğannî ağır tegannî ederse, onlar da ağır raks ederler; ve eğer hafîf tegannî eylerse, onlar da hafîf raks eylerler. Bu hâl emir ve nehyin münâdîsi olan bâtında onların mütâbaatlarına timsâlen vâki' olur.[97]

•

OTUZBEŞİNCİ FASIL

•

Hak Teâlâ'nın Kur'ân-ı Mecîd'de, ahvâl-i ârifânı şerh buyurduğu şu وَلَا تُطِعْ كُلَّ حَلَّافٍ مَهِينٍ (Kalem, 68 /10) Ya'nî "Hak ve bâtılda çok yemîn eden bî-mikdâr kimselere itâat etme" âyet-i kerîmesinden bu hâfızların nasıl koku almadıklarına taaccüb ederim. "Falan kimse böyledir, diye her ne söylerse dinleme" dediği için هَمَّازٍ مَشَّاءٍ بِنَمِيمٍ مَنَّاعٍ لِلْخَيْرِ مُعْتَدٍ أَثِيمٍ (Kalem, 68/11-12) Ya'nî "O bî-mikdâr kimse halkı ta'yîb ve fesâd maksadıyla halkın kelâmını birbirine nakl ve gamz ve nâsı hayırdan men' edicidir" âyet-i kerîmesi mûcibince kendisi gammâzın en a'lâsıdır. Ancak Kur'ân acîb bir sehhâr ve gayûrdur. Sihri öyle akd eder ki, hasmın kulağına anladığı gibi açık olarak okur. Halbuki onun hiç haberi olmaz. Kendini yine sür'atle çeker. خَتَمَ اللّٰهُ (Bakara,2 /7) [Ya'nî "Allah mühür basmış"] âyet-i kerîmesin-de işâret buyrulan mührünün acîb bir letâfeti vardır. Kur'ân'ı işitirler, anlamazlar; bahs ederler / Allah latîfdir, kahrı latîfdir, mührü latîfdir. Fakat mührü bizim bildiğimiz gibi değil; onun açılması tavsîfe sığmaz. Ben eğer eczâmdan müteferrık olursam, O'nun lutf-ı bî-nihâyesinin ve lezâzetinin mühr-küşâlığı ve bî-çûnluğu ve fettâhlığı vâki' olacaktır. Sakın hastalığı ve mevti, benim hakkında takbîh etmeyiniz; zîrâ o nikâb içindir. Benim bir eltaf ve bir bî-misil kātilim olacaktır. O çekilen bıçak veyâ kılıç ağyârın nazarını def' etmek içindir; tâ ki yabancı menhûs nazarlar o kātilin musâhibini idrâk etmiyeler.

OTUZALTINCI FASIL

Sûret, aşkın fer'idir. Zîrâ bu sûretin aşksız kadri yoktur. Asl olmaksızın mevcûd olamayan şey fer'dir. Binâenaleyh Allah'a sûret denmez. Sûret fer' olduğu vakit, ona fer' demek mümkin olmaz. Zîrâ aşk dahî, sûretsiz mutasavver ve mün'akid değildir. Binâenaleyh fer'-i sûret olur. Niçin aşk bî-sûret mutasavver değildir? Diyoruz; belki bâis-i sûretdir. Yüzbin sûret aşkdan inbiâs eder.[98] Hem mümessildir, hem muhakkık. Eğer nakış, nakkāşsız değil ise, nakkāş dahî nakışsız değildir; lâkin nakış fer' ve nakkâş asıldır. Bu hâl, parmağın hareketi, yüzüğün hareketi ile berâber olmasına benzer. Hânenin aşkı olmadıkça, mühendis aslâ hânenin sûretini tasavvur etmez. Ve kezâ buğday bir sene altının ve bir sene toprağın nasîbidir. Buğdayın sûreti ise, yine odur. Binâenaleyh buğdayın sûretinin kadr u kıymeti aşk iledir. Ve kezâ tâlib ve âşıkı olduğun hünerin senin indinde kadri vardır ve hünerin tâlibi olmayan bir devirde aslâ o hüneri öğrenmezler ve ona çalışmazlar. / Aşk bi'n-netîce iftikār ve bir şeye ihtiyâçtır, derler. İmdi ihtiyâç asl olunca, muhtâcün-ileyh dahî fer' olur. Eğer "Bu söylediğin sözü hâcet sebebiyle söylüyorsun" denilirse, bu söz nihâyet senin hâcetin sebebiyle mevcûd oldu; zîrâ senin bu söze meylin olduğundan, bu söz tulû' etmiştir. Binâenaleyh ihtiyâç mukaddem olur ve bu söz dahî ondan doğar. Bu halde söz olmaksızın, ihtiyâç mevcûd bulunur. Binâenaleyh aşk ve ihtiyâç onun fer'i olmaz. Eğer "Nihâyet o ihtiyâçtan maksûd bu söz idiyse, o halde maksûd nasıl fer' olur?" denilirse, cevâb veririz ki, dâimâ fer' maksûddur. Zîrâ asl olan ağacın kökünden maksûd, meyveden ibâret olan ağacın fer'idir.

OTUZYEDİNCİ FASIL

Hz. Pîr-i dest-gîr buyurdular ki: Bu ettikleri câriye da'vâsı[99] eğer yalan ise ileriye gitmez. Fakat bu cemâatin vehminde bir şey yerleşti. Bu insanın vehmi ve bâtını bir ev altı gibidir. Evvelâ ev altına girilir, ondan sonra eve. Bu bütün dünyâ bir evdir. Ev altı gibi olan bâtına her ne gelirse, mutlakā evde zâhir olur. Meselâ bu

oturduğumuz evin sûreti, mühendisin gönlünde peydâ oldu; ondan sonra ev oldu. İmdi dedik ki, bu bütün dünyâ bir hânedir. Vehim ve fikir ve endîşe bu evin dehlîzidir. Dehlîzde her ne peydâ olduğunu görürsen, hâne derûnunda da peydâ olacağını hakîkat bil ve hayr ve şerden dünyâda peydâ olan şeylerin cümlesi evvelen dehlîzde peydâ olmuştur; ondan sonra da burada. Hak Teâlâ âlemde garâib ve acâyibden ve bağlardan bostanlardan ve ulûm ve
160 tesânîfden türlü türlü / şeylerin peydâ olmasını murâd eylediği vakit, bâtınlara onların takāzâsını vaz' eyler; tâ ki ondan bu peydâ ola; ve kezâ bu âlemde her ne görür isen, bilmiş ol ki o âlemde mevcûddur. Meselâ nemde ne görürsen, bil ki yemde vardır; zîrâ bu nem o yemdendir.[100] Ve kezâ Hak Teâlâ bu göğün ve yerin ve arşın ve kürsün ve diğer acâibâtın takāzâ-yı hilkatlerini ervâh-ı mukaddeseye ilkā etmiş idi. Lâ-cerem âlem onun için peydâ oldu.

Ve âlem kadîmdir diyen kimselerin sözü nasıl mesmû' olur? Ba'zıları hâdisdir, derler ve böyle söyleyenler âlemden daha kadîm olan enbiyâ ve evliyâdır; ve Hak Teâlâ hilkat-ı âlemin takāzâsını onların ervâhına vaz' etmiş, ondan sonra âlem peydâ olmuştur. Binâenaleyh onlar âlemin hâdis olduğunu hakîkat üzere bilirler ve kendi makāmlarından haber verirler. Meselâ biz bu evde oturmuşuz; ömrümüz altmış sekiz veyâ yetmiş sekizdir.[101] Gördük ki bu hâne mevcûd değil idi. Bu hâne bir kaç seneden beri mevcûd oldu. Eğer bu hânede birtakım hayvanlar mütevellid olsalar; ve meselâ der u dîvârında kurt ve fâre ve yılan gibi evlerde peydâ olan hayvânât-ı sagîre doğsalar, onlar hâneyi ma'mûr görüp, bu hâne kadîmdir, deseler bize hüccet olmaz. Çünkü biz bu hânenin hâdis olduğunu gördük. İşte, o hânenin der u dîvârında yetişerek bu hâneden gayri bir şey bilmeyen ve görmeyen hayvancıklar gibi birtakım halk vardır ki, bu dünyâ evinde yetişmişlerdir; onlarda cevher-i ulvî yoktur. Menşe'leri buradandır ve yine burada ufûl eylerler. Eğer onlar enbiyâ ve evliyâya karşı, âlem kadîmdir, derlerse hüccet olmaz. / Zîrâ sen nasıl ki hânenin hudûsunu görmüş isen, onlar da hudûs-ı âlemi görmüşlerdir. O enbiyâ ve evliyânın vücûdu, âlemden yüzbinlerce sene mukaddemdir. Senenin ve adedin ne yeri vardır? Onun ne haddi ve ne de addi yoktur.

Ondan sonra o feylesofcuk sünnîye der ki: "Sen hudûs-i âlemi,

ne ile bildin?" Ey eşek! Sen kıdem-i âlemi ne ile bildin? Nihâyet âlem kadîmdir dediğinin ma'nâsı, hâdis değildir; demek olur. Bu ise nefye şehâdet olur. Nihâyet isbâta şehâdet,nefye şehâdetten kolaydır. Zîrâ nefye şehâdetin ma'nâsı odur ki; "Bu adam falan işi yapmamıştır." Halbuki buna ıttılâ' müşkildir. O şâhid olan kimse, o adamın evvel-i ömründen, âhir ömrüne kadar gece ve gündüz, uyurken ve uyanık iken berâber bulunması lâzım gelir ki "Elbette bu işi yapmamıştır" diyebilsin; dese de hakîkat olmaz. Câiz ki bunu, o uyurken yapmış olsun, yâhut o kimse helâya gitmiş olabilir ki, burada berâber bulunmak mümkin değildir. Bu sebeble nefy üzerine şehâdet câiz değildir; zîrâ makdûr değildir. Fakat isbâta şehâdet makdûrdur ve kolaydır. Zîrâ onunla berâber bulunduğum vakit, böyle dedi ve böyle yaptı, der. Şübhesiz bu şehâdet makbûldür; zîrâ makdûr-ı beşerdir. Şimdi... ey kelb, bu kimsenin hudûsa şehâdeti, senin kıdem-i âleme olan şehâdetinden daha kolaydır. Zîrâ şehâdetin hâsılı hâdis değildir, demek olur. Binâenaleyh nefye şehâdet etmiş olursun. İmdi her ikisine de bir delîl yoktur. Ve âlem hâdis midir? Yoksa senin dediğin gibi kadîm midir? Bu görülmemiştir. Kadîm olduğunu ne ile bildin? Nihâyet da'vân pek müşkil ve pek muhâldir

•

OTUZSEKİZİNCİ FASIL

•

Mustafâ (s.a.v.) sahâbe ile oturmuşlar idi; kâfirler i'tirâza başladılar. Onlara cevâben buyurdular ki: "Nihâyet siz dahî âlemde sâhib-i vahy bir kimse olduğunu ve vahyin ona nâzil / olduğunu ve öyle herkese gelmediğini ve o kimsenin alâmetleri ve nişânları bulunduğu ve bu nişân ve alâmetin o kimsenin kavlinde, fiilinde ve bütün eczâsında olduğunu müttefikan mu'terifsiniz. Şimdi mâdemki o nişânları gördünüz; ona teveccüh ediniz ve onu kavî tutunuz ki, sizin dest-gîriniz olsun. Onlar mağlûb oldular ve artık sözleri kalmadı. Ellerini kılıca vurdular ve tekrâr gelip ashâbı rencîde ettiler, döğdüler ve istihzâ eylediler. Mustafâ (s.a.v.) buyurdular ki: "Onlar bizim üzerimize gâlib oldular ve dîni galebe ile zâhir kılmak istediler dememeleri için, sabr ediniz. Hak Teâlâ bu

dîni zâhir kılacaktır." Ve sahâbe müddetlerce namazı gizli kıldılar ve nâm-ı Mustafâ (a.s.)ı gizli zikr ettiler. Nihâyet bir müddet sonra, "Siz de kılıç çekiniz ve cenk ediniz!" diye vahy geldi.

Mustafâ (salavâtullâhi aleyh)e "ümmî" derler idi. Onun ümmîliği yazı yazmağa ve ulûma muktedir olmamasından değil idi. Bu sendeki yazı ve ulûm ve hikmet onda mâder-zâd olmaktan ve mükteseb bulunmamasından dolayı ona "ümmî" derler idi. Kamer üzerine yazı yazan, kağıt üzerine yazı yazmasını nasıl bilmez; ve âlemde onun bilmediği ne olur? Çünkü herkes ondan öğreniyorlar. Akl-ı cüz'înin ne vukûfu olur ki, akl-ı küllînin ona vukûfu olmasın.

Akl-i cüz'î cinsi görülmemiş olan yeni bir şeyi kendi kendine ihtirâ' etmeğe muktedir değildir.[102] İnsanların ettikleri tasnîfât ve gösterdikleri hendeseler ve vaz' eyledikleri mebânî, yeni bir îcâd değildir. Onu görmüşler ve tezyîd eylemişlerdir. Yeniden ihtirâ' edenler akl-ı küldürler. Akl-ı cüz'î, öğrenmeyi kabûl eder ve ta'lîme muhtâcdır. / Akl-ı küll ise muallimdir, ta'lîme muhtâc değildir. Ve cümle sanâyi'i böylece ta'mîk etsen, aslı ve ibtidâsı vahy olmuştur; ve akl-ı kül olan enbiyâdan öğrenmişlerdir. Nitekim Kābil Hâbil'i öldürmüş idi; ne yapacağını bilmedi. Bir karga bir kargayı öldürdü; toprağı kazdı, o kargayı defn etti; üzerine de toprak örttü. Kābil karganın ta'lîmi vechi ile mezar kazdı ve defin usûlünü öğrendi. Ve hırfetlerin kâffesi böyledir. Her kimde akl-ı cüz'î var ise ta'lîme muhtâcdır; akl-ı küll ise, her şeyin vâzı'ıdır ve onlar akl-ı cüz'îyi, akl-ı küllîye muttasıl kılıp müttehid olmuşlardır. Meselâ el ve ayak ve göz ve kulak, gönülden ve akıldan kabûl-i ta'lîm ederler. Ayak akıldan reftârı ve el tutmayı, göz görmeyi ve kulak işitmeyi öğrenir. Fakat eğer gönül ve akıl olmazsa, havâs aslâ iş göremez. Şimdi... böylece bu cisim, akla ve gönüle nisbetle kesîf ve galîzdır; ve onlar ise latîfdir. Ve bu kesîf, o latîf ile kāimdir. Ve eğer letâfeti ve tâzeliği varsa, ondan ahz eder. Onsuz muattal ve murdâr ve kesîfdir. İşte böylece ukûl-i cüz'iyye dahî, akl-i külle nisbetle âlettir, ondan ta'lîm eder ve ondan istifâde eyler, ve akl-ı küllün muvâcehesinde kesîf ve galîzdır.

Birisi dedi ki: "Beni himmetle yâd et! Asl olan himmettir. O olmadıkça söz olmaz. Söz fer'dir."

Hz. Pîr-i dest-gîr cevâben buyurdular: "Nihâyet bu himmet, âlem-i ecsâmdan mukaddem, âlem-i ervâhda mevcûd idi. Binâenaleyh bizim için bilâ-maslahat, onu âlem-i ecsâmda görmek muhâl olur. İmdi söz müessirdir ve pür fâidedir. Kayısı çekirdeğinin içini yere diker isen, birşey çıkmaz. Kabuğu ile berâber diktiğin vakit neşv ü nemâ bulur. Bu halde sûretin dahî / müessir olduğu ma'lûm oldu. Namaz dahî bâtında olur. Nitekim لا صلوة الا بحضورالقلب [Ya'nî "Ancak kalb huzûru ile namaz olur"] buyrulmuştur. Fakat sûretini icrâ etmek ve rükû' ve sücûd eylemek lâzımdır ki, ba'dehû behremend olasın ve maksûda erişesin. اَلَّذِينَ هُمْ عَلَى صَلَاتِهِمْ دَائِمُونَ (Meâric, 70/23) [Ya'nî "Namaz kılanlar ki, onlar namazlarına devâm edenlerdir"] âyet-i kerîmesinde beyân buyrulan namaz, bu namazın rûhudur; namazın sûreti muvakkattır, o dâim olamaz. Zîrâ âlemin rûhu deryâdır, buna nihâyet yoktur. Cisim ise sâhildir ve bir karadır, mahdûd olur. Ve salât-ı dâim, ruhdan başkasının makdûru değildir. Binâenaleyh rûhun rükû'u ve sücûdu vardır; fakat bu rükû' ve sücûdu sûret ile zâhir kılmak lâzımdır. Zîrâ ma'nânın sûrete ittisâli vardır; ikisi berâber olmadıkça fâide vermez. Nitekim kabuksuz bir çekirdek neşv ü nemâ bulmaz. Sen "Sûret ma'nânın fer'idir ve sûret raiyyet, gönül ise pâdişahtır" diyorsun. Nihâyet, "Bu esmâ izâfiyâttır, bu onun fer'idir" diye nasıl dersin? Fer' olmadıkça asliyyet nâmı ona nasıl izâfet olunur? Binâenaleyh o asıl bundan fer' oldu. Eğer bu fer' olmasa idi, onun nâmı olmaz idi. "Rab" dediğin vakit, nâ-çâr bir "merbûb" lâzımdır; ve "hâkim" dediğin vakit, bir "mahkûm" iktizâ eyler. Hüsâmeddin Erzincânî[103] hizmet-i fukarâya vusûlden mukaddem onlar ile sohbet eder ve azîm bir bahhâs idi. Her nereye giderse cidd ile bahs ve münâzara eyler idi; hoş söyler idi. Ammâ vaktâki dervişler ile mücâleset etti, o bahs ve münâzara gönlünde soğudu. Mısra':

نبرد عشق را جز عشق دیکر

Tercüme: "Aşkı ancak bir başka aşk izâle eder."

من اراد ان يجلس مع الله فليجلس مع اهل التصوف Ya'nî "Allah ile oturmak isteyen, ehl-i tasavvuf ile berâber otursun." Bu ilimler ahvâl-i fukarâya nisbeten bir oyundur ve ömrü zâyi' etmektir. Nitekim Kur'ân-ı Mecîd'de اِنَّمَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَ لَهْوٌ (Muhammed, 47/36) [Ya'nî "Dünyâ hayâtı ancak bir oyun ve bir eğlencedir"] buyrulmuştur.

165 Şimdi... bir insan bâliğ ve âkıl ve kâmil olunca /, artık oyunla meşgûl olmaz; olsa da, şiddet-i hicâbı sebebiyle gizler. Onun bu kıyl ü kāli ve hevesleri hep havadır. İnsan ise topraktır. Hava toprak ile memzûc olduğu vakit, her nereye gitse gözleri hasta eder; ve onun vücûdunda teşvîş ve i'tirâzdan başka bir şey hâsıl olmaz. Ammâ şimdi toprak olduğundan, işittiği her bir söz ile ağlar; gözünün yaşı âb-ı revân gibidir. Nitekim âyet-i Kerîme'de işâret buyrulur: تَرَى أَعْيُنَهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ (Mâide, 5/83) [Ya'nî "...Gözlerinin yaşla dolup taştığını görürsün."] Şimdi... Hava yerine toprağa su dökülürse, iş aksine olur. Toprak suyu buldukda, üzerinde yeşillik ve reyhan ve menekşe ve gül çıkar.

Bu tarîk-ı fakr bir yoldur ki, onda arzûlarının kâffesine nâil olursun. Temennî etmiş olduğun her ne şey varsa, mutlakā o yolda sana gelir. Leşkerleri mağlûb etmek ve a'dâya zafer bulmak ve memleketler zabt etmek ve halkı teshîr eylemek ve akrâna tefevvuk etmek ve fasâhat ve belâgat ve'l-hâsıl her ne murâdın olursa, tarîk-i fakrı ihtiyâr ettiğin vakit, bunların cümlesi sana gelir. Turuk-ı sâire hilâfına olarak bu yolda şikâyet eden kimse yoktur. Her kim o turuk-ı sâireye sâlik oldu ve çalıştı ise, binde birisinin maksûdu hâsıl oldu. O da gönlü hoş ve müsterîh olarak değil; zîrâ her bir tarîkin ondaki maksûdun husûlü için bir esbâbı ve bir usûlü vardır; ve maksûd ancak esbâb tarîkinden hâsıl olur. O tarîk ise baîd ve âfet-i mâni' ile mâlâmâldir. Zîrâ o esbâb maksûddan tahallüf eder. Şimdi... Âlem-i fakra gelip çalıştığın vakit, Hak Teâlâ sana vehmine getirmemiş olduğun mülkleri ve ilimleri ve âlemleri ihsân eder; ve sen "Eyvâh, böyle bir şey var iken, niçin böyle bir hakîr şey istedim durdum!" diye evvelce temennî edip istediğin şeyden utanırsın. Hak Teâlâ buyurur ki: "Fi'l-vâki' sen ondan münezzeh olduğun vakit istemezsin ve bîzârsın; fakat o vakit, hâtırından geçmiş idi. Bizim için terk ettin. Bizim keremimiz bînihâyedir. Elbet onu da sana müyesser kıldım. Nitekim Mustafâ (a.s.) şöhret-i fesâhat / ve belâgata vusûlden mukaddem a'râbî görüp "Keşke benim de böyle fesâhat ve belâgatim olsa idi" dedi. Vaktâki ona âlem-i gayb münkeşif ve mest-i Hak oldu, o taleb ve temennî külliyyen gönlünde soğudu. Hak Teâlâ buyurdu ki: "İstemiş olduğun o fesâhat ve belâgati sana verdim." "Yâ Rab! benim ne işime gelir; ondan fârîğım, istemem" dedi. Hak Teâlâ bu-

yurdu: "Gam yeme, o da bulunsun. Ferâgat dahî kâim olsun ve bunun aslâ ziyânı yoktur." Hak Teâlâ ona bir kelâm ihsân etti ki, cümle âlem onun zamânından bu vakte kadar kelâmının şerhinde türlü türlü bu kadar mücelledât tasnîf ettiler; ve el-yevm de etmektedirler; hâlâ onun idrâkinden kâsırdırlar. Hak Teâlâ buyurdu ki: "Senin nâmını ashâb za'f ve şerr-i hasûdân korkusu sebebiyle kulaklara yavaşça söylüyorlar; senin azametini bir hadde kadar neşr edeyim ki, yüksek minâreler üzerinde[104] ekâlîm-i âlemde beş vakitte bağırsınlar ve yüksek sadâlar ve güzel elhân ile maşrıkda ve mağribde meşhûr olsun." Şimdi... Her kim kendisini bu yola saldı, onun dînî ve dünyevî makāsıdı müyesser oldu. Ve hiç bir kimse bu yoldan aslâ şikâyet etmedi. Sözümüz hep nakiddir. Nakid, bir adamın ayağı gibidir. Nakil ise adamın ayağı şeklinde ağaçtan ma'mûl kalıp gibidir.

Şimdi... Ağaçtan ayağı bu kadem-i aslîden çalmışlardır ve onun ölçüsünü bundan almışlardır. Eğer âlemde ayak olmasa idi, onlar bu kalıbı nereden tasnî' edeceklerdi. İmdi sözlerin ba'zısı nakiddir ve ba'zısı da nakildir ve yekdîğerine benzerler. Nakdi nakilden fark eder bir mümeyyiz lâzımdır. Temyîz îmândır; küfür ise temyîzsizliktir. Görmez misin ki Fir'avn zamânında, vaktâki Mûsâ (a.s.)ın asâsı ejder oldu ve sâhirlerin değnekleri ve ipleri de cümleten yılan oldu, temyîz sâhibi olmayan kimse, hepsini bir renkte gördü ve fark etmedi; ve temyîz sâhibi olan kimseler ise / sihiri Hak'dan anlayıp bu temyîz vâsıtasıyla mü'min oldu. Binâenaleyh îmânın temyîz olduğu ma'lûm oldu.

Nihâyet, bu fıkhın aslı vahy idi; fakat halkın efkârı ve havâssi ve tasarrufu ile karışınca o letâfet kalmadı. Ve fî-zamâninâ vahyin letâfetine hiç benzer mi? Nitekim bu su şehre "Turut" ismindeki dağdan cârîdir. Menba'ı oradadır; bak ki ne latîftir ve ne kadar sâfın sâfıdır. Vaktâki şehre gelir ve ehl-i şehrin mahallelerinden geçer; ve bu kadar halk ellerini ve yüzlerini ve ayaklarını ve a'zâlarını ve elbiselerini onda yıkarlar ve hayvânâtın necâsâtı onun içine dökülüp karışır ve oradan başka tarafa akıp gider.[105] Yine o su olduğunu görürsün. Toprağı çamur eder ve susamışı kandırır ve sahrâları yeşillendirir. Fakat bu suyun evvelce hâiz olduğu letâfetin kalmadığını, ona nâ-hoş şeyler karışmış olduğunu anlayacak bir mümeyyiz lâzımdır. Zîrâ الموءمن كيس مميز فطن عاقل [Ya'nî "Mü'min

zekî, mümeyyiz, anlayışlı ve âkıldır."] Bir ihtiyâr mel'abe ile meşgûl olunca, âkıl değildir. Eğer yüz yaşında olsa yine çocuktur. Ve eğer çocuk olup mel'abe ile meşgûl olmasa, o pîrdir. Burada yaşa i'tibâr yoktur. Hak Teâlâ مِنْ مَاءٍ غَيْرِ آسِنٍ (Muhammed, 47/15) [Ya'nî "Vasfı bozulmayan sudan..."] buyurur. مَاءٍ غَيْرِ آسِنٍ odur ki, bütün murdarları tathîr eder; ve kendisine aslâ te'sîri olmaz. Yine öylece sâf ve latîf durur; ve mi'dede erir ve taaffün etmez. O da âb-ı hayâttır.

Birisi şu suâli îrâd etti: "Birisi namazda na'ra vurup ağlasa, namazı bâtıl olur mu, yoksa olmaz mı?"

Hz. Pîr-i dest-gîr cevâben buyurdular: Bunun tafsîli vardır. Eğer o girye ona mahsûsât hâricinde başka bir âlem görünmesinden münbais ise, gerçi ona göz yaşı derler, acabâ gözü / ne gördü? Eğer namaz cinsinden ve namazı mükemmel kılan böyle bir şey görmüş ise, namazdan maksûd o olduğundan, onun namazı sahih ve kâmil-ter olur. Eğer bunun aksine olarak dünyâ için ağlamış ise veyâ ona bir düşman gâlib gelip kîni sebebiyle girye gelmiş ise ve yâhut "Onun bu kadar serveti vardır; benim yoktur" diye bir kimse hakkında hased eylemiş ise, namazı ebter ve nâkıs ve bâtıl olur. Binâenaleyh îmânın hak ile bâtıl ve nakd ile nakl beynindeki farkı temyîzden ibâret olduğu ma'lûm oldu; ve her kimin temyîzi yok ise mahrûmdur.

Şimdi... Bu söylediğimiz sözler hakkında her kimin temyîzi var ise ber-hordâr oldu; ve her kimin temyîzi yok ise bu söz onun önünde zâyi'dir. Meselâ âkıl ve şehâdete kâfî iki şehirli gidip bir köylünün menfaati için şefekaten şehâdet ederler; fakat köylü sâika-i cehl ile bir şey söyleyiverir. O şehâdet akîm kalır ve onların mesâîsini izâa eder. İşte bunun içindir ki "Bir köylünün şâhidi kendisiyle berâberdir" derler. Ammâ hâl-i sekir müstevlî olunca, sarhoş artık burada mümeyyiz var mıdır, yok mudur? Ve bu kelâmın müstehıkkı ve ehli mevcûd mudur, değil midir? Buna nazar etmez. Boşu boşuna sarf eder durur. Nitekim bir kadının memeleri süt ile dolunca ağrımaya başlar ve gidip mahallenin köpek yavrularını toplayıp sütünü sağar. Şimdi... Bu söz bî-temyîz bir kimsenin eline geçtiği vakit kıymetdâr bir inciyi, onun kadrini bilmeyen bir çocuğun eline vermeğe benzer. O çocuk senin

yanından ayrılınca, eline bir elma verip o gevheri ondan alırlar; zîrâ temyîzi yoktur. Binâenaleyh temyîz büyük bir ni'mettir.

Bâyezîd-i Bistâmî'yi (k.s.) pederi çocukluğunda fıkıh öğrenmek için medreseye götürmüş idi. Müderrisin nezdine götürdükde: "Bu fıkhullâh mı?" dedi. "Bu Ebû Hanîfe (rahimehullâh)ın fıkhıdır" diye cevâb verdiler. "Ben fıkhullâhı isterim" dedi. Nahvînin nezdine götürdüğü vakit dahî "Bu nahvullâh mı?" dedi. "Bu Sibeveyh'in nahvidir" diye cevâb verdiler. "Ben bunu istemiyorum" dedi. Her nereye / götürdüler ise, böyle söyledi. Pederi âciz kalıp onu kendi hâline bıraktı. Ondan sonra bu taleb ile Bağdad'a geldi. Cüneyd'in hâlini gördükde na'ra vurup "İşte fıkhullâh!" dedi. Mâdemki o sütûn razî'idir, kuzunun anasını tanımaması nasıl olur? O ise akıl ve temyîzden doğmuştur. Sûreti terk et!

Bir şeyh var idi. Mürîdlerini elleri bağlı olarak huzûrunda ayakta tutardı. Ona dediler ki: "Ey Şeyh! bunları niçin oturtmuyorsun; zîrâ bu tarz dervişlerin âdeti değildir. Bu ümerânın ve mülûkün kâidesidir." Cevâben dedi ki: "Hayır, susunuz; ben onların ber-hordâr olmaları için bu tarîki muazzam tutmalarını isterim. Gerçi ta'zîm gönüldedir, velâkin "zâhir bâtının ünvânıdır": الظاهر عنوان الباطن. Ünvânın ma'nâsı nedir? Ya'nî ünvandan mektûbun kime olduğu ve kitâbın ünvânından içinde ne bâblar ve ne fasıllar bulunduğunu bilirler. Ta'zîm-i zâhirden ve mutâvaatdan ve ayakta durmaktan Hakk'a nasıl ta'zîm olunduğu, bâtında ma'lûm olur. Ve eğer zâhirde ta'zîm görünmezse, bâtının bî-bâk olduğu ve merdân-ı ilâhîyi muazzam tutmadıkları bilinir.

•

OTUZDOKUZUNCU FASIL

•

Suâl olundu ki: *"Sultanın hâdim ağası olan Cevher'e hayâtında bir şeyi beş kere telkîn ederler de, sözü anlatamazlar. Öldükten sonra ona ne suâl sorarlar? Zîrâ öldükten sonra ona, öğrenmiş olduğu mesâili de unuttururlar."* Cevap verdim ki: Mâdemki öğrenmiş olduğunu unuttururlar, şübhesiz sâf olur ve lâyık-ı dergâh olur. Sen öğrenilmemiş mesâili o saatten şimdiye kadar işitiyorsun ve ba'zılarını nîm kabûl eyliyorsun ve ba'zıları için te-

vakkuf edip bahs ediyorsun. Bâtınının red ve kabûlünü ve bahsini hiçbir kimse işitmiyor. Orada bir âlet yoktur; her ne kadar kulak tutsan, derûnundan kulağına bir sadâ gelmez. Eğer derûnunda arasan, hiçbir söyleyici bulamazsın. Senin bu ziyârete gelmen, ağzın ve dilin olmaksızın "Bana yol gösteriniz ve göstermiş olduğunuz şeyi de / daha ziyâde îzâh ediniz" diye ayn-ı suâldir. Ve bizim sizinle bu sâkit veyâ gûyâ olarak oturmamız, o gizli suallerinizin cevâbıdır. Buradan pâdişâhın huzûruna avdet ettiğin vakit, o pâdişâh ile suâl ve cevaptır. Her gün pâdişâhın "Niçin durdunuz, niçin baktınız?" diye bendelerine suâli vardır. Eğer bir kimsenin derûnunda bir eğri nazar varsa, onun cevâbı da lâbüd eğri gelir veyâhut cevâb-ı savâb söylemek zâhir olmaz. Nitekim lisânında rekâket olan kimse, sözü her ne kadar dürüst söylemek istese, muktedir olamaz. Kuyumcunun altını taşa vurması suâldir; altın dahî, işte ben hâlisim yâhut ma'şûşum diye cevap verir. Şiir:

پوته خود كويدت چو پالودي كه زري يامسي زر اندودي

Nazmen tercüme: "Eritip süzdüğün anda sana pûte söyler,
Zer midir, yoksa bakır mı, boyalı altın mı?"

Açlık "Hâne-i tende bir hale] vardır. Bir kerpiç ve biraz çamur ver" diye tabîatın suâlidir. Yemek, "Al!" diye cevaptır; ve yememek "Henüz hâcet yoktur ve o sıva henüz kurumamış, onun üstüne başka bir sıva yakışmaz" diye cevaptır. Tabîbin nabzı tutması suâldir ve damarın hareketi cevaptır. Kārûreye[106] nazar suâldir ve cevâbı kelâmsızdır. Çekirdeği yere dikmek, "Bana filân meyve lâzımdır" diye suâldir ve ağacın neşv ü nemâsı, bî-kelâm cevaptır.
70 Zîrâ cevap, bî-harftir; suâl dahî bî-harf / olmak lâzım gelir. Ve eğer çekirdek çürüyüp çıkmazsa, hem suâldir ve hem de "Benim mâyem yoktu, ben ne vereyim!" diye cevaptır. اما علمت ان ترك الجواب جواب "Terk-i cevap, cevap olduğu ma'lûmun olmadı mı?"

Bir pâdişâh arz-ı hâli üç def'a okuyup cevap yazmadı. Müsted'î, "Üç def'adır ki huzûra arîza takdîm ediyorum, kabûl ve red her ne olursa emir buyursunlar" diye bir şikâyet-nâme yazdı. Pâdişâh arz-ı hâlin zahrına جواب الاحمق السكوت اما علمت ان ترك الجواب جواب [Ya'nî "Cevâbı terk etmenin cevap olduğunu bilmedin mi? Ahmağın cevâbı sükûttur"] diye yazdı.[107] Ağacın çıkmaması terk-i cevaptır; şübhesiz cevap olur. Âdemin her icrâ eylediği bir hareket suâldir

ve onun karşısına ne çıkarsa cevaptır; ve eğer iyi cevap işitirse, şükr etmek lâzımdır. Ve onun şükrü, hep o suâlin cinsini etmektir. Çünkü o suâle karşı, iyi cevap alıyor. Ve eğer nâ-hoş cevap işitirse, istiğfâr edip, artık aslâ o cins suâli etmemelidir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de işâret buyrulur فَلَوْ لَا اِذْ جَاءَهُمْ بَأْسُنَا تَضَرَّعُوا وَ لَكِنْ قَسَتْ قُلُوبُهُمْ (En'âm, 6/43) [Ya'nî "İşte onlar kendilerine öyle bir azâbımız gelip çattığı zaman olsun yalvarmalı değil miydiler? Fakat yürekleri katılaşmış."] Ya'nî cevâbın, suallerine mutâbık olduğunu anladılar. وَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ (En'âm, 6/43) [Ya'nî "Şeytan da yapmakta oldukları ma'siyetleri süsleyip püslemişti."] Ya'nî suallerinin cevâbını görüp bu cevap kabîhdir, o suâlin lâyıkı değildir, dediler; ve dumanın ateşten değil, odundan olduğunu bilmediler. Odun her ne kadar kuru olursa, dumanı o kadar az olur. Gülistânı bahçıvana tevdî' ettin, eğer oradan nâ-hoş koku gelirse, kabahat gülistânın değil, bahçıvanındır. Birisine "Anamı niçin öldürdün?" dediler. "Lâyık olmayan bir şeyini gördüm" dedi. "O nâ-mahrem olan adamı ödüre idin" dediler. "Sonra benim her gün bir adam öldürmem lâzım gelirdi" dedi.[108]

Şimdi... Karşına her ne çıkarsa, nefsini te'dîb et ki, her gün birisi ile münâzaa / ve cidâl etmiyesin. Eğer كُلٌّ مِنْ عِنْدِ اللّٰه [Ya'nî "Hepsi Allah'ın indindendir"] derlerse, biz dahî "Âlemi bırakıp kendi nefsine itâb etmek dahî من عند الله [ya'nî "Allah'ın indinden"] dir deriz. Nitekim birisi bir ağaca çıkıp meyvesini silker ve yer idi. Bağın sâhibi çağırıp "Allah'dan korkmuyor musun?" O da "Niçin korkayım! Ağaç Allah'ın ağacı, ben de Allah'ın kuluyum. Allah'ın kulu, Allah'ın ni'metini yiyor" dedi. Bağın sâhibi "Dur ki sana cevâbını vereyim. İp getiriniz ve onu bu ağaca bağlayınız; cevap verinceye kadar döğünüz" dedi. Madrûb, "Allah'dan korkmuyor musun?" diye bağırdı. Sâhib-i bağ "Niçin korkayım? Sen Allah'ın kulusun ve bu sopa Allah'ındır, Allah'ın kulunu döğüyor" diye cevap verdi. Hâsıl-ı ma'nâ budur ki, âlem dağ misâlidir.[109] Hayır ve şerden ne söylersen, yine o sadâyı işitirsin. Eğer, ben güzel söyledim, fakat dağ bana kabîh cevap verdi diye zannedersen muhâldir. Zîrâ bülbül öttüğü hâlde, dağdan karga sadâsı veyâ başka bir ses gelmez. Binâenaleyh yakînen bil ki, her ne vech ile nidâ etmiş isen, o nidânın cevâbını işitirsin. Şiir:

بانك خوش دار چون بكوه آيي كوه را بانك خر چه فرمايي

Nazmen tercümesi:

"Güzel sesin var ise gel de dağ içinde bağır.
Eşek sadâsı çıkarma sakın dağa karşı."

•

KIRKINCI FASIL

•

Hz. Pîr-i dest-gîr buyurdular ki: Biz suyun sathında bir su kâsesi gibiyiz. Kâsenin su üzerinde hareketi, kâse hükmüyle değil, suyun hükmüyledir.

Birisi dedi: "Bu âmmdır, ancak ba'zıları bilirler ve ba'zıları bilmezler."/

Hz. Pîr-i dest-gîr cevâben buyurdular: Eğer âmm olaydı قلب المؤمن بين الاصبعين [Ya'nî "Mü'minin kalbi iki parmak arasındadır"] sahîh olmazdı. Ve Kur'ân-ı Kerîm'de dahî اَلرَّحْمٰنُ عَلَّمَ الْقُرْآنَ (Rahmân, 55/1) [Ya'nî "Kur'ân'ı o esirgeyici Allah öğretti"] buyrulmuştur. Bu âmmdır denilemez. Bütün ilimleri o ta'lîm etti. Tahsîs-i Kur'ân nedir? Ve kezâ خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ (En'âm, 6/1) [Ya'nî "Gökleri ve yeri yarattı"] buyrulmuştur.

Mâdemki kâffe-i eşyâyı ale'l-umûm halk eyledi, âsumân ve zemînin tahsîsi nedir? Şübhesiz bütün kâseler, âb-ı kudret ve meşiyyetin üzerindedir. Velâkin suda mezmûm olan şeye muzâf eylerlerse, o bî-edeblik olur. Meselâ يا خالق السرتين و الضراط والفساء Ya'nî "Ey gübrelerin ve sadâlı sadâsız yellenmelerin Hâlik'ı!" denilmez; belki يا خالق السموات والارض يا خالق العقول Ya'nî: "Ey göklerin ve yerin Hâlik'ı, ey akılların Hâlik'ı! "demek münâsib olur. Fi'l-vâki' âmm ise de, tahsîsın fâidesi vardır. Binâenaleyh bir şeyin tahsîsi o şeyin güzîdeliğine delâlet eder. Ve'l-hâsıl kâse suyun sathında yüzer ve su, onu bir vech üzere götürür ki, bütün kâseler, o kâsenin temâşâ-gerleri olurlar. Ve yine kâseyi suyun sathında bir vech üzere hareket ettirirler ki, bütün kâseler tab'an kaçarlar ve ictinâb eylerler; ve su onlara firârı ilhâm eyler ve onlarda kuvvet-i firârı peydâ kılar. Nitekim evvelen اللهم زدنا منه بعدا Ya'nî "Yâ Rab, ondan

uzaklığımızı tezyîd eyle!" derler. [Ve şimdi ise اللهم زدنا منه قربا "Yâ Rab onun bize kurbünü tezyîd eyle!" derler.]

Âmm gören kimse, müsahhariyyet cihetinden her ikisi de berâberce suyun müsahharlarıdır der. O cevâben der ki: "Eğer sen o suyun letâfetini ve güzelliğini ve bu kâseyi güzel kılmasını göreydin; o sıfat-ı âmmdan senin pervân olmaz idi." Nitekim bir kimsenin ma'şûku vücûd ve cismiyyet cihetinden cümle nccâsât ve mezmûmât ile müşâriktir. Hiç âşığın hatırına "Benim ma'şûkum mezmûmât ile müşârikdir" hâtırası gelir mi? Maa-hâzâ o vasf-ı âmm içinde her ikisi de cisim ve mütehayyizdirler ve altı cihet içindedirler ve kâbil-i fenâdırlar. Evsâf-ı âmmeden onların gayrilcri vardır. Âşığın hâtırına aslâ bunlar gelmez. Her kim ki o ma'şûku sıfat-ı âmmdan yâd eder; onu kendisine düşman ittihaz eder ve kendinin şeytânı bilir. İmdi / mâdemki o cihet-i âmma nazar etmek senin hâtırında yer buluyor; o halde sen bizim hüsn-i hâssımızın ehl-i temâşâsı değilsin; senin ile münâzara etmek lâyık değildir. Zîrâ bizim münâzaramız hüsn ile memzûcdur. Ehlinin gayrine ızhâr-ı hüsn ise zulm olur. Nitekim لا تعطوا الحكمة غير اهلها فتظلموها و لا تمنعوها من اهلها فتظلموها Ya'nî "Hikmeti ehlinin gayrine vermeyiniz, [hikmete] zulm etmiş olursunuz ve ehlinden de dirîğ etmeyiniz, yine [o zaman ehline] zulm etmiş olursunuz." Bu, ilm-i nazardır, ilm-i münâzara değildir. Gül ve meyve sonbaharda açılmaz; zîrâ münâzara olur. Ya'nî fasl-ı hazâna mukâvemet ve mukâbele etmek olur. Halbuki gülün sonbahara mukâbele edecek tab' ve isti'dâdı yoktur. Eğer âfitâbın nazarı, Hamel burcuna vâki' olursa, mu'tedil ve âdil havada zuhûr eder. Aksi halde başını içeriye çekip, aslına rücû' eder. Fasl-ı hazân ona der ki: "Eğer sen kurumuş bir dal değilsen ve merd isen, benim karşıma çık!" O da cevâben der ki: "Ben senin muvâcehende bir kurumuş dalım ve nâ-merdim, istediğini yap! Şiir:

ایپادشاہ صادقان چون من منافق دیدہ ٔ بازندکانت زندہ ام با مردکانت مردہ ام

Tercüme: "Ey sâdıkların pâdişâhı! Benim gibi bir münâfık görmüş müsün? Ben senin dirilerin ile diri ve ölülerin ile ölüyüm."

Mevlânâ Bahâeddin, eğer dişi dökülmüş ve yüzü keler sırtı gibi buruşmuş olan bir kocakarı karşına çıkıp: "Eğer mert isen ve

delikanlı isen, işte ben geldim. İşte at, işte meydan, erkekliğini göster bakalım" dese, sen "Maâzallah, vallâhi ben erkek değilim. Sana benim erkek olduğumu haber verenler yalan söylemişlerdir. Mâdemki sen eş olacaksın, nâ-mertlik hoştur" dersin. Meselâ akrep, seni sokmak üzere iğnesini kaldırıp gelir ve "Ey merd-i handân ve şen! Gül ki senin gülmeni göreyim." Sen dersin ki: "Sen geldiğin vakit, bende aslâ gülme kalmaz ve aslâ tab'-ı zevk bulunmaz; sana haber verdikleri yalandır. Ben handeden / baîdim. Ne vakit gideceğini ve benden tebâüd eyliyeceğini düşünüp dururum."

Birisi dedi ki: "Ah ettin, zevk gitti; âh etme ki, zevk gitmesin."[110]

Hz. Pîr cevâben buyurdular: İhtilâf-ı ahvâle binâen ba'zan âh etmezsen zevk gider. Ve eğer böyle olmasa idi Hak Teâlâ: إِنَّ إِبْرَاهِيمَ لَأَوَّاهٌ حَلِيمٌ (Tevbe, 9/114) [Ya'nî "İbrâhîm cidden pek çok tazarru' ve niyâz eden, halîm bir zât idi"] buyurmazdı. Ve hiçbir tâatı ızhâr etmemek lâzımdır. Zîrâ ızhâr dahî zevkdir; ve bu söylediğin sözü zevk husûlü için söylüyorsun. Eğer dâfî'-i zevk ise, zevk husûlü için, zevki izâle eden şeye mübâşeret ediyorsun. Bu ona benzer ki, uyumuş olan bir kimseye "Kalk, gündüz oldu, kervan gidiyor!" diye bağırıyorlar. Ba'zıları diyorlar ki: "Bağırma, o zevk içindedir; zevkî zâil olmasın." O kimse dahî: "O zevk helâktir, bu zevk işe helâkden halâsdır" diyor. Tekrâr ona diyorlar ki: "Teşvîş verme, zîrâ bu nidâ fikre mâni'dir." O kimse de cevap veriyor ki: "Uyumuş olan kimse, bu nidâ ile fikre gelir. Bu uyku içinde onun ne fikri olur; uyandıktan sonra fikre gelir." Nidâ iki nevi' üzerine olur. Eğer nidâ eden kimse ilimde onun fevkında olursa, fikrin ziyâdeliğini mûcib olur. Zîrâ mâdemki onun münebbihi sâhib-i ilimdir, o kimse için teyakkuz hâsıl olur. Âgâh olan bir kimse onu gafletten îkāz ettiği vakit, onu kendi ilminden âgâh eder ve o tarafa çeker. Binâenaleyh onun fikri teâlî eyler. Zîrâ ona makām-ı âlîden nidâ eylediler. Fakat aksi olursa, ya'nî münebbih akılda onun mâdûnu olursa, onu îkāz ettiği vakit, o kimsenin nazarı sâfile vâki' olur. Zîrâ onun münebbihi esfeldir. Lâbüdd onun nazarı esfele vâki' olur ve fikri de âlem-i süflîye gider.

KIRKBİRİNCİ FASIL

Bu tahsîl etmiş ve etmekte bulunmuş olan kimseler, eğer buraya devam ederlerse, ilmi unutacaklardır zannederler. Belki buraya geldikleri vakit ilimleri canlanır. İlimler hep nakışdırlar; canlandıkları vakit, ölmüş bir cesedin hayat bulmasına benzerler. Bütün bu ilimlerin aslı harfsiz / ve savtsız olan âlemdendir. Oradan harf ve savt âlemine intikāl ederler. وَ كَلَّمَ اللّٰهُ مُوسىٰ تَكْلِيمًا (Nisâ, 4/164) [Ya'nî "Allah Mûsâ'ya da hitâb ile konuştu"] âyet-i kerîmesinde beyân buyurulduğu üzere, Hak Teâlâ Hazretleri Mûsâ (a.s.)a söz söyledi; fakat bu kelâmı, hurûf ve savt ile söylemedi. Zîrâ harfin zuhûru için ağız ve dudak lâzımdır. Hak Teâlâ ve Tekaddes Hazretleri ise ağızdan ve dudaktan münezzehdir. İmdi enbiyânın harfsiz ve savtsız olan âlemde, Hak ile dudaktan ve ağızdan güft ü şinîdi vardır ki, bu ukūl-i cüz'iyyenin evhâmı oraya vâsıl olursa da ta'kîb edemez. Fakat enbiyâ âlem-i bî-harfîden, âlem-i harf ve savta gelip, bu çocukların hatırı için, kendileri de tıfıl olurlar. Zîrâ بعثت معلما Ya'nî "Ben muallim olarak gönderildim "buyrulmuştur. Şimdi... Fi'l-vâki' bu cemâat harf ve savtda kalmışlardır ve ahvâl-i enbiyâya vâsıl olmamışlardır. Fakat kuvveti onlardan alırlar ve onlardan neşv ü nemâ bulurlar; ve o enbiyâ ile ârâm ederler. Nitekim tıfl-ı nevzâd tafsîlâtıyla vâlidesini bilmez; fakat onunla ârâm edip kuvvet iktisâb eyler; ve kezâ meyve dal üzerinde ârâm eder ve lezîz olur. Halbuki ağaçtan haberdâr değildir. İşte halk böylece enbiyâ ve evliyânın harf ve savtından büyürler; gerçi buna vâkıf değildirler. Fakat onlardan kuvvet alırlar ve perverde olurlar. 175

Cümle nüfûsta aklın ve harf ve savtın verâsında bir şey ve bir âlem-i azîm olduğuna kanâat vardır. Görmez misin ki bütün halk mecâzîbin ziyâretine giderler ve "Belki bu odur" derler. Doğrudur, böyle bir şey vardır. Fakat mahallinde galat etmişlerdir; o şey akla sığmaz. Akla sığmayan her ne ise odur. Her ceviz yuvarlaktır; fakat her yuvarlak ceviz değildir. Onun nişânı dediğimizdir. Fi'l-vâki' enbiyâ ve evliyânın bir hâli vardır ki, / ifâdeye ve zabta gelmez. Lâkin akıl ve can ondan kuvvet alır ve perverde olur. Etrâfını devr ettikleri mecâzîbde bu ma'nâ yoktur; ve halleri tebeddül et-

mez ve onlar ile ârâm etmezler. Halbuki onlar ârâm ettiklerini zannederler. Ben onlar için ârâm vardır demem. Nitekim vâlidesinden ayrılan bir çocuk, bir lahza başkasıyla oyalanır. Çocuğun bu hâline ârâm demem; zîrâ galat etmiştir. Tabîbler derler ki: "Mizâca her ne hoş gelirse ve tabîat neyi iştihâ eylerse, ona kuvvet verir ve kanı tasfiye eder." Fakat o illetsiz hoş gelmelidir. Bi'l-farz "toprak yemek" illetine mübtelâ olan bir kimseye, toprak ekli her ne kadar hoş gelir ise de ona muslih-i mizâcdır demeyiz.[111] Ve kezâ safra için ekşi hoş, şeker ise nâhoş gelir. O hoşluğa i'tibâr yoktur; zîrâ bir illete mübtenîdir. Hoşluk ona illetten evvel hoş gelmelidir. Meselâ birinin elini cerh etmişler veyâ kırmışlardır. Bu sebeble çarpılmıştır. Cerrâh onu doğrultur ve evvelki yerine yer-leştirir; bu ameliyye ona hoş gelmez. Çünkü ağrı ve sancı peydâ olduğundan evvelki çarpıklık ona hoş gelir. Cerrâh ona der ki: "Mukaddemâ sana elinin doğru olması hoş gelir ve onunla âsûde olur idin. Vaktâki çarpıldı; müteellim ve müteessir oldun. Şimdi sana o çarpıklığın hoş gelmesi bir zevk-i kâzibdir; ona i'tibâr yoktur." İşte bunun gibi ervâhın dahî zikr-i Hak'dan ve Hak'da istiğrâkdan dolayı âlem-i kudsîde melâike gibi bir zevki ve hoşluğu var idi; eğer onlar ecsâmları sebebiyle marîz ve ma'lûl / olup, onlara çamur ve toprak ekli hoş gelirse, tabîb olan enbiyâ ve evliyâ derler ki: "Bu zevk kâzibdir; sana başka bir sebeble geliyor, onu unutmuşsun. Senin mizâc-ı aslî-i sahîhin zevki sana evvelce hoş gelen idi; bu illet sana hoş geldiği için, onu zevk zannediyorsun."

Ârifîn birisi bir nahvînin karşısında oturmuş idi. Nahvî: "Söz üçten hâriç değildir; ya isim, ya fiil veyâ harf olur" dedi. Ârif câmesini çâk edip "Eyvâh, yirmi senelik ömrüm ve sa'y u talebim havaya gitti! Zîrâ ben, bu üçten başka söz vardır ümîdi ile mücâhedeler etmiş idim. Sen benim ümîdimi mahv ettin!" dedi. Gerçi ârif bunu söylemekle berâber maksûduna vâsıl olmuş idi; ancak bir tarîk ile nahvîyi îkâz eyledi.

Menkûldür ki Hasan ve Hüseyin (radiyallâhü anhümâ) eyyâm-ı tufûliyyetlerinde bir adamı nâ-meşrû' bir sûrette abdest alırken gördüler. Tarîk-ı ahsen ile ona abdest almayı ta'lîm etmek istediler ve o kimseye dediler ki: "Biz senin huzûrunda abdest alalım; sen bak, ikimizden hangisinin abdesti daha doğru ve meşrû'dur." Her ikisi de onun önünde abdest aldılar. O adam dedi: "Ev-

lâtlarım, o sizin abdestiniz pek doğrudur; ben miskînin abdesti yanlış olmuştur."

Misâfir her ne kadar çok olursa, o kadar büyük hâne tedârik ederler ve döşemeleri ve taâmı tezyîd ederler. Görmez misin ki, bir çocuğun boycuğu küçüktür; onun misâfir olan endîşeleri de hâne-i kālıbına lâyıktır;[112] sütten ve dâyeden başkasını bilmez. Büyüdüğü vakit / endîşeleri, akıl ve idrâki ve temyîzi de ziyâdeleşir. Aşk misâfiri geldiği vakit hâneye sığmaz. Hâneyi tahrîb edip, yeniden binâlar yapar ve pâdişâhın perdeleri ve berdâberdi ve leşkerleri ve debdebesi onun evine sığmaz; ve o perdeler bu kapının lâyıkı olmaz. Öyle hadsiz debdebe için, hadsiz bir mahal lâzımdır. Perdeleri astıkları vakit, bu âlemin perdelerinin hilâfına olarak, aydınlıklar bahş eder ve hicâblar kalkar ve gizliler âşikâr olur. Bu âlemin perdeleri ise hicâbı tezyîd ederler. Bu perdeler o perdelerin aksinedir. Şiir:

انى لا شكو خطوبا لا اعينها ليحمل الناس عن عذري و عن عذل

كالشمع يبكي و لا يدري اعبرته من صحبة النار او من فرقة العسل

Tercüme: "Başıma gelen müşkil işlerden şikâyet ederim; fakat onu ta'yîn edemem. Nâs ister özrüme haml etsinler, ister melâmet eylesinler. Nitekim şem' ağlar; fakat onun sirişki ateş ile sohbet sebebiyle midir, yoksa baldan iftirâkı hasebiyle midir; bu bilinmez."

Bir şahıs "Bunu Kādî Ebû Mansûr Herevî söylemiştir" dedi.

Hz. Pîr-i dest-gîr buyurdular ki: Ebû Mansûr kapalı söyler ve tereddüd-âmiz ve mütelevvin olur; fakat Mansûr, çekinmeyip açık ve âşikâre söyledi. Cümle âlem esîr-i kazâdır ve kazâ dahî şâhidin esîridir. Şâhid ızhâr eder, gizli bırakmaz.

Hz. Pîr "Kādî'nin sözlerinden bir sahîfe oku!" dedi. *O şahıs dahî okudu. Ondan sonra / Hz. Pîr-i dest-gîr efendimiz buyurdular:*

Hakk'ın kulları vardır ki, bir kadını çarşaflı gördükleri vakit "Nikābı kaldır; yüzünü göreyim; bakayım kimsin ve ne şeysin. Zîrâ sen kapalı kaldıkça seni göremem ve bu kimdir, ne şahıstır? diye bende teşvîş hâsıl olur. Ben senin yüzünü görünce, sana meftûn olacak ve gönül verecek kimse değilim. Hayli zamandan beri, Hak

Teâlâ beni sizden pâk ve fâriğ kılmıştır; sizi görmekle teşvîşe düşmekten eymenim. Ancak görmezsem, kimdir? diye teşvîşe düşerim" der.

Bu hâl, ehl-i nefs olan tâifenin hilâfınadır. Eğer onlar güzellerin yüzünü açık görürlerse, onların fitnesi olur ve teşvîşe düşerler; binâenaleyh fitneden halâs olmaları için onlar hakkında yüzlerin açılmaması iyidir.

Bir kimse dedi: "Hârezm'de hiçbir kimse âşık olmaz; zîrâ orada güzeller çoktur. Vaktâki bir güzeli görüp gönül verirler; ondan sonra o güzelden daha a'lâsını görürler ve evvelkinin muhabbetinden gönülleri soğur."

Cenâb-ı Pîr-i dest-gîr buyurdular ki:" Eğer Hârezm'in güzellerine âşık olmak mümkin olmazsa, nihâyet Hârezm'e âşık olmalıdır; zîrâ onda bî-nihâye güzeller vardır. O da Hârezm fakrıdır ki, onun dâhilinde hûbân-ı ma'nevî ve suver-i rûhânî bî-hadd ü hisâbdır. Her nereye nâzil olup ikâmet eylesen, bir başkası zâhir olur. O evvelkini unutursun. İlâ-mâ-lâ-nihâye böyledir. Bu halde, içinde böyle güzeller bulunan nefs-i fakra âşık olalım.

•

KIRKİKİNCİ FASIL[113]

•

Seyfeddin Buhârî Mısır'a gitti. (*Ya'nî* ey *ihvân Seyfeddin Mısır'a gitti, diye ihbardır.)* / Her birisi (*Ya'nî kendisi ve tevâbi'i öyle kimselerdir ki*) mir'âtı sever ve mir'âtın sıfâtına ve fevâidine âşık olur. (*Ya'nî onlar Hakk'ın âyîne-i Cemâl'i olan suver-i cemîleyi sever ve o sûretlerin cilve ve işve ve gamze gibi sıfâtına ve takbîl ve der-âgûş ve istimtâ' gibi fevâidine âşık olur.)* Halbuki o onun hakîkat-i vechini ârif değildir. O, ancak nikâbı yüz zanneder. Mir'ât-ı nikâb ise, onun vechinin âyînesidir. (*Ya'nî Seyfeddîn-i merkûm, suver-i cemîlenin hakîkat-i vechini ve zâtını bilmez de, onu vech ve zât zanneyler.* این هیکل آدمست رو پوش [Ya'nî "Bu heykel âdemin yüz örtüsüdür"] *hükmünce, nikâb mesâbesinde olan o mir'ât vech-i mahbûb-i hakîkînin âyînesidir. Zîrâ o mir'ât, Hakk'ın bir mazharıdır ve vech-i Hak o âyîneden görünür.)* Sen yüzünü aç, tâ ki beni vechine mir'ât bulasın ve benim sana mir'ât olduğumu

kabûl et. (*Ya'nî nikâb mesâbesinde olan taayyününü kaldır ki vech-i mutlaktan ibâret olan hüviyyetin zâhir olsun. Ve o vakit benim taayyünümün dahî senin vechine ya'nî hakîkatine mir'ât olduğunu anla.)* Merkûm Seyfeddin dedi ki: "Benim indimde enbiyâ ve evliyânın zann-ı bâtıl üzerine oldukları ve da'vâlarının kuru da'vâdan başka bir şey olmadığı tahakkuk etti."

Hz. Pîr-i dest-gîr Seyfeddin mecliste hâzır farzıyla ona hitâben buyurdu:

Sen bu sözü şöylece güzâf ve tahmînî olarak mı söylüyorsun, yoksa hakîkatini müşâhede ettin de mi söylüyorsun? Eğer rü'yete binâen söylüyor isen, o halde âlem-i vücûdda rü'yet denilen şey tahakkuk etmiş oldu. (*Ya'nî bilâ-tahakkuk söylüyor isen, bahse değer yeri yoktur. Mutlak bu iddiâ rü'yet ve müşâhedeye mebnî olmak lâzım gelir.)* Ve bu rü'yet denilen şey dahî âlem-i vücûdda eşyânın eazz ve eşrefidir ve enbiyâyı tasdîk demek olur. Zîrâ enbiyâ ancak âlem-i vücûdda rü'yet olduğunu da'vâ ettiler. (*Ya'nî enbiyâ rü'yete ve müşâhedeye da'vet ettiler. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de buyrulur:* أَوَلَمْ يَرَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّ السَّمَوَاتِ وَالأَرْضَ كَانَتَا رَتْقاً فَفَتَقْنَاهُمَا وَ جَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ أَفَلاَ يُؤْمِنُونَ (Enbiyâ, 21/30)[*Ya'nî "Göklerle yer bitişik bir halde iken, biz onları birbirinden yarıp ayırdığımızı, her diri şeyi de sudan yarattığımızı o küfür ve inkâr edenler görmediler mi? Hâlâ inanmıyacaklar mı onlar?]* أَوَلاَ يَرَوْنَ أَنَّهُمْ يُفْتَنُونَ فِي كُلِّ عَامٍ مَرَّةً أَوْ مَرَّتَيْنِ ثُمَّ لاَ يَتُوبُونَ وَ لاَ هُمْ يَذَّكَّرُونَ (Tevbe, 9/126) [*Ya'nî "Münâfiklar görmüyorlar mı ki, onlar her yıl ya bir, ya iki kere çeşitli belâlara çarpılırlar da yine nifaklarından tövbe etmezler ve onlar bundan ibret de almazlar."]* ve مَا تَرَي فِي خَلْقِ الرَّحْمَنِ مِنْ تَفَاوُتٍ فَارْجِعِ الْبَصَرَ هَلْ تَرَي مِنْ فُطُورٍ (Mülk, 67/3) [*Ya'nî "O çok esirgeyici Allah'ın yarattığı şeylerde hiç bir nizamsızlık göremezsin. İşte gözünü bir def'a daha göğe çevir, bak orada hiç bir çatlak görebilecek misin?"]* İşte sen de bunu ikrâr ettin. İmdi rü'yet, ancak mer'înin vücûduyla zâhir olur. Çünkü rü'yet ef'âl-i müteaddiyyedendir. Mutlakâ mer'î ve râî lâzımdır. Mer'î matlûb, râî de tâlibdir. Yâhut / ber-aksdir. (*Ya'nî râî matlûb ve mer'î tâlibdir. Çünkü ma'şûk cemâlini âşıkı için tezyîn eder ve âşıkın tâlibidir ve âşık ma'şûkun tâlibi olmakla berâber ma'şûkun dahî matlûbu olmuş olur.)* Şu halde senin

inkârın ile berâber tâlib ve matlûb ve âlem-i vücûdda rü'yet sâbit olmuş oldu. İmdi ulûhiyyet ve ubûdiyyet onun nefyinde ve isbâtında elbette vâcibetü's-sübût bir kaziyye olur. (*Ya'nî ulûhiyyet ve ubûdiyyet vardır veyâhut yoktur diye da'vâ olunsa, niçin yoktur veyâ vardır diye bi'l-isbât tahkîki lâzım gelen birer kaziyye olur; ve tahakkuk ise, âlem-i vücûdda ancak rü'yetden ibârettir.*)

Bana dediler ki: "O cemâat-i mürîdân bu muğfile nasıl meyl ile ta'zîm ederler?" Ben de cevâben dedim ki: Bu şeyh-i muğfil, taştan ve puttan daha aşağı değildir. Zîrâ ona perestiş edenlerin ta'zîmi ve teflıymi ve recâsı ve şevkı ve suâli ve hâcâtı ve bükâsı vardır. Halbuki taşta bunlardan bir şey olmadığı gibi, bunlara vukûfu ve hissi dahî yoktur. İmdi Allah Teâlâ, o şeyhi o mürîdlerin bâtınında sıdk husûlüne sebeb kıldı. Halbuki bu kaziyyede hayır yoktur. Bir fakîh, bir çocuğu döğüyor idi. "Niçin döğüyorsun" denildi. "Siz bu veled-i zinâyı bilmezsiniz neler yapar" diye cevap verdi. "Kabahatı nedir, ne yapıyor?" denildi. "Vakt-i inzâlde kaçıyor. Ya'nî hîn-i der-âgûşda onun hayâli kaçıyor ve inzâli bana ibtâl ediyor" dedi. Şübhesiz onun aşkı sabînin hayâliyledir. Halbuki sabînin bundan haberi yoktur. İşte bunun gibi o cemâat-i mürîdân, bu şeyh-i battâlın hayâli ile muâşaka ederler. O şeyh ise onların hccrlerinden ve vasllarından ve hallerinden gâfildir. Lâkin aşk, galata ve hatâya düşürücü hayâl ile olduğu vakit dahi mûcib-i vecd olursa da, bu vecd Habîr ve Basîr olan ma'şûk-i hakîkîye âşık olan âşığın vecdi gibi değildir. O âşığın hâli, / karanlıkta, ma'şûk zannıyla, direği kucaklayıp ağlayan ve şikâyet eden kimseye benzer. Bunun lezâzeti, Hayy ve Habîr olan ma'şûkun boynuna sarılmağa benzemez.[114]

•

KIRKÜÇÜNCÜ FASIL

•

Bir mahalle sefer etmek azminde bulunan herbir kimsede birtakım ma'kûl düşünceler peydâ olup der ki: "Eğer oraya gidersem, birçok işler müyesser olur ve ahvâlim nizam-pezîr olup, dostlarım sevinir, düşmanlarıma gâlib olurum." İşte onun düşüncesi budur. Hak Teâlâ'nın maksûdu ise başka şeydir. Bu kadar tedbirler ile

sefere çıktıktan sonra, düşündüklerinin birisi bile murâdına göre müyesser olmaz; bununla berâber yine kendisinin tedbîr ve ihtiyârına i'timâd eder. Beyit:

تدبیر کند بنده و تقدیر نداند تدبیر بتقدیر خداوند نماند

Nazmen tercüme: "Takdîr-i İlâhî'yi bilmez, kul eder tedbîr
Meşhûr meseldir bu, tedbîri bozar takdîr."

Bu hâl şuna benzer ki, bir kimse rü'yâsında bir şehirde garîb olduğunu ve orada hiçbir âşinâsı bulunmadığını görüp, hayrette kalır. Ne kimse onu tanır, ne de o kimseyi. O adam, "Hiçbir bildiğim ve ahbâbım bulunmayan bu şehre niçin geldim?" diye gama düşer ve hasret çeker ve elini eline vurup dudağını ısırır. Uyandığı vakit, ne şehri, ne de adamlarını görür. / Bu gam ve teessüfün fâidesiz olduğunu anlayıp o halden nâdim olur ve o dakîkalarını zâyi' olmuş bilir. Bir başka def'a yine uykuya varıp tesâdüfen kendisini böyle bir şehirde görür. O şehre geldiğinden dolayı gam ve gussa çekmeğe başlar. Hiç düşünüp demez ki, "Ben hâl-i yakazada bu gamdan nâdim olmuş ve beyhûde ve rü'yâ ve bî-fâide olduğunu bilmiş idim". Şimdi yine böyledir. Halk, azim ve tedbirlerin bâtıl olduğunu ve hiçbir işin kendilerinin murâdı üzere meydana gelmediğini yüz bin kere görmüşlerdir. Hak Teâlâ onlara bir nisyân musallat eyleyip, bunların cümlesini unuturlar ve kendi düşünce ve ihtiyarlarına tâbi' olurlar. اَنَّ اللّٰهَ یَحُوْلُ بَیْنَ الْمَرْءِ وَ قَلْبِهٖ (Enfâl, 8/24) [Ya'nî "Allah kişi ile kalbi arasına girer."]

İbrâhîm Edhem (k.s.), pâdişâhlık zamânında ava gitmiş idi. Bir âhûnun arkasından, askerinden tamâmiyle ayrılıp uzak düşünceye kadar koştu. Ter içine battı. Hâlâ o beyâbanda ta'kîb eder idi. Ta'kîb hadden aştı. Âhû söze gelip, yüzünü arkasına çevirerek dedi: ما خلقت لهذا Ya'nî, "Seni bunun için yaratmadılar" ve beni avlamak için getirmediler. Haydi beni sayd ettin farz et; acabâ ne hâsıl olur? İbrâhîm (k.s.) bunu işitince bir na'ra vurup kendisini atından aşağıya attı. O sahrâda çobandan gayri hiç kimse yok idi. Murassa' olan libâs-ı şâhânesini ve silah ve atını çobana verip, onun arkasına giydiği abâyı kendisine vermesini ve bu hâli hiç kimseye söylememesini ve kimseye ahvâlinden nişan vermemesini ricâ etti; ve o abâyı giyip yola çıktı. Sen şimdi onun garâzına bak ki ne idi;

ve Hakk'ın maksûdu ne idi. O âhûyu sayd etmek diledi; Hak Teâlâ ise, onu âhû ile sayd etti; tâ ki bu âlemde Hakk'ın murâdı vâkî olur idiğini bilesin.

Hz. Ömer (r.a.) islâmdan evvel hemşîresinin evine geldi. Hemşîresi Kur'ân tilâvet eyler ve âvâz-ı bülend ile طٰهٰ مَا اَنْزَلْنَا (Tâhâ, 20/1) sûre-i şerîfesini okur idi. Birâderini görünce sakladı ve sustu. Hz. Ömer (r.a.) kılıcını çekip "Ne okuduğunu ve niçin sakladığını mutlakâ söylemelisin / ve illâ şimdi boynunu vururum; hiç aman yoktur" dedi. Hemşîresi hışım ve mehâbetini bildiğinden, çok korktu ve can korkusu ile mukırr olup "Hak Teâlâ Hazretleri'nin bu zamanda Muhammed (a.s.v.) hazretlerine irsâl eylediği kelâmdan okuyorum" dedi. Hz. Ömer "Oku, ben de dinleyeyim!" dedi. Yavaşça طٰهٰ مَا اَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْاٰنَ لِتَشْقٰى (Tâhâ, 20/1) [Ya'nî "Tâ Hâ. Biz Kur'ân'ı sana zahmet çekesin diye indirmedik."] sûresini okudu. Hz. Ömer pek ziyâde hiddetlendi, gazabı yüz derece ziyâdeleşti ve dedi: "Eğer şimdi seni öldürür isem, zebûnküşlük olur, evvelâ gidip onun başını keseyim, ondan sonra senin îcâbına bakayım." Şiddet-i gazabından böylece yalın kılıç Mescid-i Nebevî'ye müteveccih oldu. Vaktâki yolda sanâdîd-i Kureyş onu gördüler: "İşte Ömer, Muhammed'e (s.a.v.) kasd etmeğe giriyor. Eğer bir iş yaparsa, o yapar" dediler. Zîrâ Hz. Ömer'in kuvvet ve racûliyyeti azîm idi ve hangi leşkere müteveccih olsa, mutlakâ gâlib gelirdi. Mustafâ (a.s.v.) Efendimiz buyururlar idi ki: "Yâ Rab, benim dînime Ömer veyâ Ebû Cehil ile nusret ver!" Zîrâ bu ikisi ahdinin yegâne ve merdânesi idiler ve âkıbet birisi müslüman oldu. Hz. Ömer dâimâ ağlayıp der idi ki: "Yâ Resûlallâh! Vay benim hâlime! Eğer Ebû Cehl'i mukaddem tutup, yâ Rab, benim dînime ya Ebû Cehil veyâ Ömer ile kuvvet ve nusret ver dese idin; benim hâlim ne olur idi? Dalâletde kalır idim." Ve'l-hâsıl yolda yalın kılıç Mescid-i Nebevî'ye teveccüh etti. O sırada Cebrâîl (a.s.) vahiy getirdi. "Yâ Resûlallâh, işte Ömer müslüman olmak için geliyor; onu yanına al!" dedi. O esnâda idi ki Hz. Ömer mescidin kapısından içeriye girdi; ve nûrdan bir ok, Mustafâ (s.a.v.) Efendimiz cânibinden çıkıp kalbine saplandığını ayânen gördü. Bir na'ra vurup bî-hûş olarak düştü. Cânında bir muhabbet ve aşk zâhir oldu ve şiddet-i muhabbetden Hz. Risâlet-penâhın kapısında eriyip mahv olmak istedi. Ve "Yâ nebiyyallâh, bana îmân arz buyur ve o kelime-i

mübârekeyi söyle; ben işiteyim" dedi. Müslüman oldukda dedi ki: "Şimdi yalın kılıç senin vücûd-ı mübârekine kasda gelmiş idim; bundan sonra / onun keffâreti olmak üzere, senin hakkında her kimden senin şân-ı şerefine nakîsa verir bir şey işitir isem, fi'l-hâl ona emân vermiyeyim." Mescidden çıktı; karşısına pederi rast geldi. "Dînini tebdîl mi ettin?" dedi. Derhal başını teninden cüdâ eyledi ve kılıcı kanla mülemma' olduğu halde gider idi. Sanâdîd-i Kureyş hûn-âlûd olan kılıcı gördüler. Dediler ki: "Getireceğini va'd ettiğin baş hani?" "İşte baş!" diye cevap verdi. "Bu başı oradan mı getirdin?" dediler. "Hayır, bu baş, o baş değildir" dedi. Şimdi nazar eyle; Ömer'in maksadı ne idi, Hak Teâlâ ne murâd eyledi? Bundan ma'lûm olsun ki, O'nun dilediği işler zuhûra gelir. Şiir: *185*

شمشیر بکف عمر بر قصد رسول آید در دام خدا افتد در بخت نظر باید

Tercüme: "Ömer kılıcını çekti, Resûl'e kasd etti.
Tutuldu dâm-ı Hudâ'ya, şu bahta bak bak şaş!"

Şimdi eğer size dahi ne getirdiniz derlerse, baş getirdik deyiniz. Biz bu başı görmüş idik derler ise, bu baş, o baş değildir, deyiniz. Baş odur ki onda bir sır ola. Yoksa bin baş bir pula değmez.

Bu âyet-i kerîmeyi okurlar: وَ اِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً لِلنَّاسِ وَ اَمْناً وَ اتَّخِذُوا مِنْ مَقَامِ اِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى (Bakara, 2/125) Ya'nî "Zikr edin ki, biz beyt-i Ka'be'yi nâs için mahall-i sevâb ve makām-ı emn kıldık. Ey mü'minler, siz makām-ı İbrâhîm'i namaz-gâh ittihaz edin!" İbrâhîm (a.s.) buyurdu: Yâ Rab, mâdemki beni rızâ-yı şerîfinin hil'atıyla müşerref kıldın; bu kerâmeti benim zürriyyâtıma da ihsân eyle! Hak Teâlâ buyurdu: لَا يَنَالُ عَهْدِي الظَّالِمِينَ (Bakara, 2/124)Ya'nî "Zâlim olan kimseler benim hil'at ve kerâmetime lâyık değildirler." Cenâb-ı İbrâhîm (a.s.) Hak Teâlâ'nın zâlimlere ve tâğîlere inâyeti olmadığını bilince: "Yâ Rab, îmân getirip zâlim olmayanları benim rızkımdan / nasîbedâr eyle ve bunu dirîğ eyleme!" dedi. Hak Teâlâ buyurdu ki: "Rızık umûmîdir, cümlenin nasîbi vardır ve bu misâfir-hânede bütün halâyık müntefi' olurlar. Ancak hil'at-ı rızâ ve kabûl ve teşrîf havâssın ve mümtazların nasîbidir". Ehl-i zâhir derler ki: "Beytden maksad Ka'be'dir; ona ilticâ eden emân bulur; ve orada sayd haramdır ve bir kimseye ezâ câiz değildir; Hak Teâlâ onu mümtâz kılmıştır."

Bu kelâm doğrudur ve güzeldir; ancak Kur'ân-ı Mecîd'in zâhiridir. Muhakkıkān derler ki: Beyt, insanın bâtınıdır; ya'nî yâ Rab, bâtını vesvâsdan ve meşâgil-i nefsâniyyeden hâlî kıl; hevâlardan ve efkâr-ı fâside ve bâtıleden hiç havf kalmayıncaya kadar, pâk et! Emn zâhir olup, senin mahall-i vahyin olsun. Şeytan ve vesvâs ona yol bulamasın. Nitekim Hak Teâlâ, melâikenin ahvâline kimse vâkıf olmasın ve onlar fitnelerden uzak olsun diye esrâr-ı melâikeyi istimâ'dan men' etmek üzere, şeytîn-i racîm için, gök yüzüne şihâblar nasb eylemiştir. (*Ya'nî, yâ Rab, sen dahî inâyetinin pâsbânını bizim bâtınımıza nasb eyle; tâ ki vesvâs-ı şeytîn ve nefs ü hevânın mekirleri bizden baîd olsunlar.)* Bu, ehl-i bâtın olan muhakkiklerin kavlidir. Zîrâ herkes kendi makāmından hareket eder. Kur'ân iki yüzlü bir dîbâdır. Ba'zısı bu yüzden behre bulur; ba'zıları da o yüzden. Her ikisi de doğrudur; çünkü Hak Teâlâ, her iki kavmin müstefîd olmalarını murâd buyurmuştur. Nitekim bir kadının zevci ve süt emen çocuğu vardır; her ikisi de ondan başka haz alır. Çocuk için meme ve süt lezzeti ve zevc için müzâvece lezzeti vardır.

Halâik, yolun çocuklarıdır; Kur'ân'dan lezzet-i zâhirî bulurlar. Ancak meblağ-ı ricâle vâsıl olup kemâle gelmiş olanların maânî-i Kur'ân'da başka bir teferrücleri ve başka bir fehimleri vardır. Makām ve musallâ-yı İbrâhîm (a.s.), havâlî-i Ka'be'de bir mahaldir. Ehl-i zâhir "Orada iki rek'at namaz kılmak lâzımdır" derler. Bu güzeldir, eyvallah. Ancak muhakkiklerin indinde budur ki, İbrâhîm (a.s.) gibi / kendini Hak için ateşe atasın ve Hak yolunda cehd ve sa'y ile kendini bu makāma îsâl edesin; tâ ki İbrâhîm (a.s.)ın kendini fedâ ettiği, ya'nî nefsinin bir hatarı kalmadığı ve kendinden korkmadığı bu makāmda, iki rek'at namaz güzel ola; ve ancak bu namazın kıyâmı bu âlemde ve rükû'u o âlemde olur. "Ka'be'den" maksûd, Hakk'ın mahall-i vahyi olan enbiyâ ve evliyânın gönlüdür; ve Ka'be onun fer'idir. Eğer gönül olmazsa, Kâ'be ne işe yarar? Enbiyâ ve evliyâ külliyyen kendi murâdlarını terk etmişler ve Hakk'ın murâdına tâbi' olmuşlardır. O her ne emr ederse, onu icrâ eylerler; ve her kime onun inâyeti olmazsa, babası ve anası bile olsa, ondan bîzâr olurlar ve gözlerine düşman görünür. Şiir:

دادیم بدست تو عنان دل خویش تا هر چه تو کویی بخت من کویم سوخت

Tercüme: "Gönlümüzün yularını senin eline verdik. Sen her ne söylersen benim saâdetimdir. Biz her ne söylersek yakıcı ateştir."

Bizim söylediklerimiz "misâl"dir, mesel değildir. Mesel başka, misâl başkadır. Hak Teâlâ misâl olarak nûrunu "mısbâh"a ve vücûd-ı evliyâyı "zücâc"a teşbîh buyurdu. Bu misâl içindir. Onun nûru kevn ü mekâna sığmaz; zücâca ve misbâha nasıl sığar? Meşârik-ı envâr-ı Celle Celâluhû hiç gönle sığar mı? Ancak onun tâlibi olduğun vakitde, O'nu gönülde bulursun. O nûrun gönülde olması, zarfiyyet cihetinden değildir; belki onu orada bulursun. Nitekim kendi nakşını âyînede bulursun; maahâzâ nakşın âyînede değildir. Ancak âyîneye baktığın vakitde kendini görürsün. Ma'kūl görünmeyen şeyler için misâl dermeyân olununca, ma'kūl olurlar ve ma'kūl oldukları vakitte de mahsüs olurlar. Nitekim bir kimse gözünü kapasa, acîb şeyler görür ve suver ve eşkâl-i mahsüse müşâhede eyler ve gözünü açınca bunlardan hiçbir şey görmez. Bunu hiçbir kimse de bilmez ve o kimsenin böyle şeyler gördüğüne kimse inanmaz. Ancak misâl ile söylersen, / bunun nasıl olduğu ma'lûm olur. Nitekim bir kimse rü'yâsında yüzbin şey görür; halbuki uyanıklıkta onları görmek mümkin değildir. Ve kezâ zihninde bir hâne tasavvur eden bir mühendise, arz ve tûl ve şekl-i ma'kūl, görünmez; ancak onun sûreti bir kâğıda menkûş olunca zâhir olur ve muayyen olunca onun keyfiyyeti ma'kūl olur. Ve ba'dehû ma'kūl olunca mühendis, hâne binâ eyler. O nesak üzere mahsüs olur.

İmdi ma'lûm oldu ki nâ-ma'kūlâtın cümlesi misâl ile ma'kūl ve mahsüs olur. Ve yine derler ki o âlemde kiminin sağ eline ve kiminin sol eline nâmeler uçar; ve melâike ve izz ü nâz ve cennet ve mîzân ve hisâb ve kitâb vardır. Bunların misâli beyân olunmadıkça ma'lûm olmaz. Gerçi bu âlemde onların misâli yoktur; ancak misâl ile muayyen olurlar; ve bu âlemde onun misâli odur ki, gece bütün halk uyurlar. Fakîr ve pâdişâhın ve âkıl ve gâfilin ve bi'l-cümle ehl-i san'atın düşünceleri mürtefi' olur ve hiç kimsede endîşe kalmaz. Subh-i sefîd ve sûr-i İsrâfîl gibi nefhasını üfürür; onların zerrât-ı ecsâmını ihyâ eyler. Yine her birinin düşüncesi, uçan nâmeler gibi, herkes tarafına gelir, hiç yanlışlık vâki' olmaz. Terzinin düşüncesi terziye fakîhin düşüncesi fakîhe, zâlimin düşüncesi zâlime ve âdilin endîşesi âdile gelir.[114*] Hiç terzinin uyuyup, sabahleyin kunduracı kalktığı vâki' oldu mu? Hayır, bil ki o

âlemde dalî böyle olur ve bu muhâl değildir ve bu âlemde de vâki'dir. كما تعيشون تموتون و كما تموتون تحشرون Ya'nî "Yaşadığınız gibi ölürsünüz ve öldüğünüz gibi haşr olursunuz."

İmdi bir kimse bu misâle meşgûl olup ser-rişteyi elde ederse, o âlemin kâffe-i ahvâlini bu âlemde müşâhede eyler ve o ahvâl ona mekşûf olur. Nihâyet kudret-i Hakk'ın her şeyi ihâta eylediğini bilir. Kabirde gördüğün birçok çürümüş kemikler, ancak bir râhatın alâkadârıdır. Hoş ve ser-mest bir halde uyumuş ve o lezzet ve mestlikten haberdâr bulunmuştur. Nihâyet "Onun toprağı, üzerinde hoş ola" dedikleri beyhûde değildir. İmdi, eğer toprağın hoşluktan haberi olmasa idi, bunu nasıl söyler idi? / Şiir:[115]

صد سال بقاي بت آن مه وش باد　　تير غم او را دلن تر كش باد
بر خاك درش ببرد خوش خوش دلن　　با رب كه دعا كرد كه خاكش خوش باد

Tercüme: "O ay gibi olan ma'şûkam, yüz yıl bakā bulsun. Benim gönlüm onun gamının okuna mahfaza olsun, o ma'şûkun hâk-i derinde gönlüm hoş hoş öldü. Yâ Rab, acabâ (Hâki hoş olsun) diye kim duâ etti?"

Ve bunun misâli bu âlem-i mahsüsde vâki'dir. Meselâ iki kimse bir döşekte uyuyup, birisi kendisini hûbân ve gülistan arasında ve cennet içinde ve birisi de yılanlar ve cehennem zebânîleri arasında görür. Eğer tefahhus edersen, ne bunu görürsün, ne onu. İmdi ne acîb şeydir ki kiminin eczâsı kabirde lezzet ve râhat ve mestlik içinde ve kimi elem ve mihnettedir. Ve sen ise, ne bunu ve ne de onu görürsün.

İşte bundan ma'lûm oldu ki, nâ-ma'kūl şeyler misâl ile ma'kūl olur. Ve misâl, mesele benzemez. Nitekim ârifler ferahlığa ve hoşluğa ve başta "bahâr" ve kabz ve gama da "hazân" tesmiye eder. Halbuki sûret cihetinden hoşluk bahâra ve gam hazâna benzer mi? Bu ancak misâldir. Zîrâ bunsuz, bu akıl o ma'nâyı tasavvur ve idrâk edemez. Ve nitekim Hak Teâlâ ve Tekaddes Hazretleri dahî buyurur: وَ مَا يَسْتَوِي الْاَعْمَى وَ الْبَصِيرُ وَ لاَ الظُّلُمَاتُ وَ لاَ النُّورُ وَ لاَ الظِّلُّ وَ لاَ الْحَرُورُ (Fâtır, 35/19-21) Ya'nî "A'mâ ile basîr ve zulumât ile nûr ve gölge ile harâret müsâvî değildir." Hak Teâlâ îmânı nûra ve küfrü zulmete veyâ îmânı hoş bir gölgeye ve küfrü insanın beynini

kaynatan / yakıcı ve bî-amân güneşe nisbet buyurdu. Halbuki îmânın aydınlığı ve letâfeti bu cihânın nûruna veyâ küfrün çirkinliği ve zulmeti bu âlemin karanlığına benzer mi? 190

Eğer bir kimse biz söylerken uyursa, bu uyku gafletden değil, belki emniyyetdendir. Nitekim geceleyin sa'b ve mahûf yoldan giden bir kervan, düşmanlardan bir zarar gelmesin korkusuyla sürüp giderler. Kulaklarına kelb ve horoz sesi gelince fâriğ olup, ayaklarını uzatarak güzelce uyurlar. Yolda hiç ses ve gulgule olmayınca korkudan uykuları gelmez; ve köyde emniyyet olduğundan, kelblerin gulgulesi ve horozların sadâsı ile fâriğ ve hoş bir halde uykuya giderler. Bizim sözümüz dahî ma'mûrluk ve emniyyet getirir; çünkü enbiyâ ve evliyâ kelâmıdır. Ervâh, âşinâların kelâmını işitince eymen ve korkudan halâs olurlar. Zîrâ bu sözden devlet kokusu gelir. Nitekim karanlık bir gecede kervana katılan bir kimse şiddet-i havfından her lahza harâmîlerin kervana karıştıklarını zannedip, arkadaşlarının sözünü dinlemek ve onları sözlerinden anlamak ister. Vaktâki onların sözlerini işitir, emîn olur.

قل يا محمد اقرأ [Ya'nî "Söyle, yâ Muhammed oku!"] Sen söyle, zîrâ zâtın latîfdir. Nazarlar oraya vâsıl olamaz. Sen söyleyince, senin ervâha âşinâ olduğunu anlarlar da emîn olurlar, râhat ederler. Söz söyle! لو لا مخاطبتي اياك لم ترني[116] Ya'nî "Benim muhâtabam olmasa idi, beni görmez idin." Ekinlik içinde küçük bir hayvan vardır ki, pek küçük olduğundan görünmez; ancak bağırmağa başlayınca sadâsı vâsıtasıyla onu görürler. Ya'nî halâyık dünyâ ekinliği içinde müstağrakdırlar ve şiddet-i letâfetinden seni göremezler. Söz söyle, tâ ki seni tanısınlar. Sen bir yere gitmek istediğin vakit, evvelâ gönlün gider görür ve onun ahvâline muttali' olur. Gönlün avdet ettikde, bedeni o tarafa çeker.

Şimdi... Bu halâyıkın / kâffesi, enbiyâ ve evliyâya nisbeten ecsâmdırlar. Âlemin gönlü onlardır. Evvelâ onlar o âlemde seyrân ederler ve beşeriyyetden çıkarlar ve o âlemin altını üstünü mütâlaa ederler ve kat'-ı menâzil eylerler. Yola nasıl gitmek lâzım geldiğini anlarlar. Avdet ettiklerinde halâyıkı da'vet edip derler ki: "Âlem-i aslîye geliniz. Bu âlem bir harâbedir ve fânî bir evdir; ve biz bir hoş yer bulduk size haber verelim." İmdi ma'lûm oldu ki, gönül cemî'-i ahvâlde dildârın mülâzimidir ve onun için kat'-ı

menâzile hâcet ve rehzen korkusu yoktur; ve deveye ve palana ihtiyâç görünmez. Ten ise miskîn olup, bunlar ile mukayyeddir. Şür:

با دل گفتم كه اي دل از ناداني محروم ز خدمت كئ مي داني
دل گفت مرا شخته غلط مي خواني من لازم خدمتم تو سر گرداني

Tercüme: "Gönlüme dedim ki: Ey gönül! sâika-i cehâletle kimin hizmetinden mahrûm olduğunu biliyor musun?" Gönlüm bana cevâben dedi: "Hayır, bu yazı tahtasını yanlış okuyorsun. Ben dâimâ hizmetdeyim; sergerdân olan sensin."

Her neredc olur isen ve ne halde bulunur isen, muhib ve âşık olmak için cehd et! Muhabbet senin mülkün olduğu vakit, kabirde ve haşirde ve cennetde tâ mâ-lâ-nihâye muhib olursun. Buğday ekince buğday çıkar ve anbar içinde yine buğday bulunur; ve fırın içinde dahî ancak o buğdaydır.

Mecnûn Leylâ'ya mektup yazmak istedi. Kalemi eline aldı, bu beyti söyledi:

خيالك في عيني و اسمك في فمي و ذكرك في قلبي الي اين اكتب

Nazmen tercüme:

"Dîdemde hayâlin var, ismin de dehânımda
Mektûba ne hâcet var, zikrin dil ü cânımda."/

İmdi hayâlin çeşmimde mukîmdir ve nâmın dahî zebândadır; ve zikrin ise samîm-i candadır. Binâenaleyh mektûbu kime yazayım? Sen buralarda cevelân ettiğin için kalem kırıldı ve kâğıt yırtıldı. Çok kimseler vardır ki gönlü bu sözlerden mâlîdir. Şu kadar ki, her ne kadar buna âşık ve tâlib ve niyâz-mend olsa da, ibâre ve elfâz ile beyâna kādir değildir. Buna taaccüb olunmamalıdır; ve bu hal aşkı mâni' değildir; belki asıl ancak gönüldür ve niyâz ve aşktır. Nitekim çocuk süte âşıktır ve ondan meded bulur ve kuvvet alır. Maahâzâ her ne kadar onun cânı tâlib ve süte âşık ise de, sütü ta'rîf edemez ve onun haddini ibâre ile beyân eyliyemez. Meselâ ben süt içmekten bu derece lezzet bulurum ve onu içmemekten şu sûretle müteellim ve zayıf olurum diyemez. Halbuki bâliğ olan kimse, eğerçi sütü bin türlü ta'rîf eder, velâkin sütten hiç lezzet almaz ve ondan hazzı yoktur.

KIRKDÖRDÜNCÜ FASIL

Huzûrda: "O delikanlının ismi nedir?" suâli vâki' olması üzerine, "Seyfeddin'dir" cevâbı verildi. Cenâb-ı Pîr-i dest-gîr âtîdeki maârifi beyân buyurdular:

Seyf gılâfındadır, görülemez. Seyfeddin o kimse olur ki, din için cihâd eyler ve onun sa'y-i belîği Hak için olur; ve savâbı hatâdan fark eyler ve Hakk'ı bâtıldan temyîz eder; ve cengi ancak evvelâ kendisi ile eyler. Şiir:

مردي نباشد آنكه كند جنك با كسان با خويش جنك كردن مردي و رستميست

Nazmen tercüme:

"Herkesle cenk eden kişiyi sanma merd olur
Nefsiyle cenk eden kişi Rüstem ve merd imiş."/

Ve kendisinin ahlâkını müzehheb kılar. ابداء بنفسك ثم بمن تقول Ya'nî "Nâsa söylediğin nasâyihi evvelâ nefsine söyle!" Ve bi'l-cümle nasâyihi kendi nefsine edip der ki: "Ey nefis, nihâyet sen dahî bir adamsın. Elin, ayağın, başın, kulağın, aklın, ağzın var. Devletlere nâil olup, maksûdlarına erişen enbiyâ ve evliyâ dahi beşer idiler ve bizim gibi eczâ ve a'zâları var idi. Ne ma'nâsı vardır ki, onlara yol versinler ve kapıyı açsınlar da, beni mahrûm etsinler." Kulağını açar ve gece gündüz kendisiyle mücâhede eyler ve "Acabâ ne yaptın ve senden ne hareket sâdır oldu ki makbûl-i Hudâ olmuyorsun? Tâ ki seyfullah ve lisânü'l-Hak olasın" der. Meselâ on kişi bir eve girmek isterler; dokuzuna duhûle icâzet verirler ve biri hâricde kalır ve kat'â ona yol vermezler. Bu kimse kendi kendine düşünüp mahzûnen "Acabâ ben ne yaptım ki, beni içeriye bırakmadılar ve benden ne gibi bir bî-edeblik sâdır oldu?" diye kendini tecrîm eder ve mukassır ve bî-edeb bilir. Yoksa "Hakk'ın bana olan muâmelesi böyledir; ben ne yapayım, onun murâdı bu vech iledir. Eğer murâd ede idi, bana yol verir idi" demez. Zîrâ bu ifâde kinâye tarîkıyle Hakk'a ta'rîzdir ve Hakk'a karşı kılıç vurmaktır. İmdi o kimse bu ma'nâya göre seyf-ale'l-Hak olur, seyfullah olmaz. Hak Teâlâ taallukât ve akrabâdan münezzehtir. لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ (İhlâs, 112/3 [Ya'n "Doğurmamıştır, doğrulmamıştır O."] Onu bulanlar ancak

abdiyyet ile buldular; zîrâ وَاللّٰهُ الْغَنِيُّ وَ اَنْتُمُ الْفُقَرَاءُ (Muhammed, 47/38) [Ya'nî "Allah ganîdir; siz ise fakirsiniz, muhtâçsınız."] Hiçbir kimse hakkında "O kimse Hakk'ı buldu ama, o benden daha yakın idi ve benden daha âşinâ idi ve o müteallikâtından idi" denemez. Binâenaleyh kurbet ancak abdiyyet ile olur; ve Hak Teâlâ Hazretleri ise ale'l-ıtlâk Mu'tî"dir. Denizin kenarını gevher ile mâlî kılar ve dikene gül hil'atını giydirir ve bir avuç toprağa garazsız ve sebeb mesbûk olmaksızın hayat ve rûh atâ eyler ve bütün eczâ-yı âlem, ondan nasîbini alır. Bir kimse "Filan şehirde bir kerîm vardır ki, azîm bahşişler verir ve ihsanlar eyler" dediklerini işitse, / ondan behre-mend olmak ümîdi ile elbette oraya gider.

İmdi mâdemki in'âmât-ı ilâhiyye böylece meşhûrdur ve cümle âlem onun lutfundan haberdârdır; niçin ondan tese'ül edip hil'at-ı vuslat tama'ında bulunmazsın ve tenbeller gibi oturup "Eğer o murâd ederse, bana atâ eyler" dersin ve hiç talebde bulunmazsın. Akıl ve idrâki olmayan köpek bile karnı acıkıp, yiyecek bir şey bulamayınca, senin önüne gelip kuyruğunu sallar. Ya'nî "Ekmeğim yoktur; sende olandan bana biraz ekmek ver" der. İşte onun temyîzi bu kadardır. Nihâyet sen bir köpekten daha aşağı değilsin. O köpeklik içinde yatıp ve eğer isterlerse bana ekmek verirler demeyip, temelluk eder ve kuyruk sallar. Sen dahî kuyruk sallayıp Hak'dan iste ve tese'ül eyle ki, böyle Mu'tî'nin huzûrunda tese'ül matlûb-i azîmdir. Mâdemki devletin yoktur, devleti sâhib-i baht ve devlet olan kimseden iste!

Hak sana pek yakındır. O senin her bir fikir ve tasavvurun ile berâberdir. Zîrâ o tasavvur ve endîşeyi O îcâd eyler ve sana mukârin kılar. Pek yakın olduğu için görmek mümkin değildir. Ve ne acîb şeydir ki, işlediğin her bir işde, aklın senin ile berâberdir ve o işe senin ile berâber şurû' eyler. Halbuki aklı hiç göremezsin. Her ne kadar eserini görür isen de, zâtını göremezsin. Meselâ bir kimse hamama gidip, harâret kesb eder. Hamamda dolaştığı her bir mahalde ateş onunla berâberdir ve tâb-ı âteşin te'sîrinden sıcaklık hisseder; ancak ateşi göremez. Vaktâki dışarıya çıkıp ateşi ayânen görür ve ateşten ısındığını bilir ve ma'lûm olur ki, hamamın bütün harâreti ateştendir. Vücûd-ı âdemî dahî bir hamâm-ı şigrefdir; ve onda akıl ve rûh ve nefsin harâreti mevcûddur. Ancak

hamamdan dışarıya çıkıp bu âlemden gittiğin vakitde, zât-ı aklı ayânen görür ve zât-ı nefsi ve zât-ı rûhu müşâhede / eylersin; ve o 195
firâset ve idrâkin tâbiş-i akıldan olduğunu ve o telbîs ve hîlelerin nefisden idiğini ve hayâtın eser-i rûh bulunduğunu muayyen olarak bilirsin ve her birinin zâtını ayânen görürsün. Ancak hamamda oldukça ateşi mahsüs olarak göremezsin; ancak eseriyle bilirsin. Veyâhut bunun gibi ki, aslâ âb-ı revânı görmemiş olan bir kimsenin gözlerini bağlayıp suya atarsan, onun cismine yumuşak yumuşak bir şey temâs eder. Yalnız onun ne olduğunu bilmez. Vaktâki gözünü açarlar, su olduğunu muayyen olarak bilir. Evvelce eseriyle bilmişti, şimdi zâtı ile görür. İmdi tese'ülü Hak'dan et ve hâcetini ondan dile ki, aslâ zâyi' olmasın. Zîrâ Hak Teâlâ ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ (Mü'min, 40/60) [Ya'nî "Bana duâ edin; size icâbet ve duânızı kabûl edeyim"] buyurmuştur.

Semerkant'da idik ve Harzemşah Semerkand'ı muhâsara etmiş idi; ve asker sevk edip cenk eyler idi. O mahallede pek ziyâde cemâl sâhibesi bir kız var idi. Öyle ki, o şehirde onun nazîri yoktu. Her lahza "Yâ Rab, zâlimlerin eline benim teslîmimi nasıl revâ görürsün? Halbuki senin bunu câiz görmediğini ben bilirim ve sana i'timâdım vardır" dediğini işitir idim. Vaktâki şehri yağma edip ahâlîsini esîr ettiler ve o kızın câriyelerini de esîr aldılar. Ona hiçbir elem erişmedi; ve kemâl-i hüsnü ile berâber kimse ona iltifat ve nazar eylemez idi. Her kim kendisini Hakk'a tevdî' ederse, belâlardan emîn olup selâmette kaldığını ve hiç kimsenin hâceti onun zât-ı hazretinde zâyi' olmadığını bundan bilesin.

Bir dervişin çocuğu var idi. Her ne isterse "Allah'dan iste!" der idi. Çocuk ağlar ve ber-mûcib-i ta'lîm arzûsunu Hak'dan taleb eyler idi. O vakit istediğini ihzâr eylerler idi. Böylece seneler geçti; çocuk bir gün evde yalnız kalmış idi. Canı herîse denilen taâmı arzû eyledi. Âdet-i ma'hûd üzerine "Yâ Rab, herîse isterim" dedi. Nâgâh cânib-i gaybdan bir kâse herîse hazır oldu. Çocuk doyuncaya kadar yedi. Peder ve vâlidesi gelip / "Birşey ister misin?" diye sordular. Çocuk, "Allah'dan herîse istedim ve yedim" cevâbını verdi. Pederi, Elhamdülillah bu makâma vâsıl oldun ve Hakk'a olan i'timâdın kuvvet buldu" dedi.

Cenâb-ı Meryem'in vâlidesi, Meryem'i doğurduğu vakit, onu

mescide vakf edip, hiçbir iş gördürmiyeceğini Hakk'a karşı nezr etmiş olduğundan bir mescid köşesinde bıraktı. Zekeriyyâ (a.s.) onun umûr ve husûsuna bakmak istedi. Başkaları da bunu deruhde etmeğe tâlib idiler. Aralarında münâzaa vâki' oldu. O devirde âdet böyle idi ki, herkes suya birer değnek atarlar ve her kimin değneği su üzerinde kalırsa, o şey onun olur idi. Tesâdüfen fal, Zekeriyyâ (a.s.)a çıktı. "Hak bunundur" dediler. Ve Zekeriyyâ (a.s.) her gün taâm getirdiği vakit mescidin köşesinde o cinsten taâm bulur idi. "Ey Meryem senin vasîn benim; bunu nereden buldun?" dedi. Cenâb-ı Meryem cevap verdi ki, "Taâma muhtâc olduğum vakit, her ne istersem Hak Teâlâ gönderir, O'nun kerem ve rahmeti bî-nihâyedir; ve her kim O'na i'timâd ederse, aslâ zâyi' olmaz." Zekeriyyâ (a.s.) dedi: "Yâ Rab, mâdemki sen herkesin hâcetini revâ ediyorsun, benim de bir hâcetim vardır, müyesser eyle ve bana bir evlâd ihsân et ki, senin dostun olsun ve benim teşvîkime hâcet kalmaksızın seninle müvâneseti bulunsun ve tâatına meşgûl olsun." Hak Teâlâ Yahyâ (a.s.)ı vücûda getirdi. Halbuki Zekeriyyâ (a.s.)ın ihtiyarlıktan beli bükülmüş ve zayıf olmuş idi; ve Yahyâ (a.s.) ın vâlidesi de gençliğinde akîm ya'nî kısır idi. İhtiyarlığında hayız gördü ve hâmile oldu.

Ma'lûmun olsun ki, bütün bunlar Hakk'ın kudreti indinde bahânedir ve hep O'dur ve hâkim-i mutlak O'dur. Ve mü'min o kimsedir ki perdenin arkasında birisi olduğunu ve bizim ahvâlimize bir hir muttali' bulunduğunu ve her ne kadar biz O'nu görmesek bile / O'nun bizi gördüğünü bilir; ve bu bir masaldır, deyip inanmayan kimsenin hilâfına olarak bu i'tikadda ona yakîn hâsıl olur. Bir gün gelir ki, o inanmayan kimsenin kulağı açılır. Pişman olup "Fenâ söylemişim, hatâ etmişim, hep O imiş, ben ise, O'nu nefy ettim" der. Meselâ sen rebâb çalmasını bilirsin. Benim duvar arkasında dinlediğimi anlayınca kemâl-i i'tinâ ile rebâb çalar ve ondan munkatı' olmazsın. Bu namaz, bütün gün kıyâm ve rükû' ve sücûd etmek için değildir. Ancak garaz odur ki, namâz-ı zâhirîde olan hal sende ale'd-devâm bulunmak lâzımdır. Uyuduğun, uyanık bulunduğun, yazdığın ve okuduğun vakitte ve'l-hâsıl cemî'-i ahvâlde zikr-i Hak'dan hâlî olmamalısın, tâ ki الَّذِينَ هُمْ عَلَى صَلَاتِهِمْ دَائِمُونَ (Maâric, 70/23) [Ya'nî "Namaz kılanlar ki, onlar namazlarına devâm edenlerdir"] vasfıyla mevsûf olan zümreye lâhık olasın. Bu

söylemek ve susmak ve yemek ve uyumak ve gazab ve afv ve cemî'-i evsâf dönen değirmenin devridir. Onun bu devri, kat'â su vâsıtasıyla olur. Zîrâ kendisini susuz dahî tecrübe etmiştir. İmdi eğer değirmen bu devri kendisinden görürse, ayn-ı cehl ve gaflet olur. Binâenaleyh bu devir ve meydan dardır. Zîrâ bu âlemin ahvâlidir. "Yâ Rab, bana bu seyr ve devirden başka bir devr-i rûhânî müyesser kıl! Çünkü bütün hâcâtı kazâ eden sensin; ve kerem ve rahmetin cemî'-i mevcûdât üzerine âmmdır" diyerek Hakk'a karşı nâle et!

İmdi hâcâtını dembedem Hakk'a arz eyle ve O'nun zikrinden gâfil olma! Zîrâ zikr-i Hak, mürg-ı rûhun kuvveti ve per ü bâlidir. Eğer o maksûd-ı küllî hâsıl olursa, nûrun-alâ-nûr olur. Ve aksi halde o zikr-i Hak ile yavaş yavaş bâtın münevver ve senin için / âlemden bir inkıtâ' keyfiyyeti hâsıl olur. Meselâ kuş âsumâna uçmak ister. Asumâna vâsıl olmasa bile, dembedem zemînden uzaklaşır; diğer kuşlardan daha teâlî eyler. Veyâhut meselâ bir misk hokkası vardır ve ağzı dardır. Elini içine sokarsın, misk çıkaramazsın. Fakat bununla berâber elin muattar olur ve meşâmmın güzel bir koku duyar. İşte Hakk'ın zikri de böyledir. Fi'l-vâki' zât-ı şerîfine vâsıl olamazsın; ancak O'nun zikri (celle celâluhû) sana te'sîr eder ve bu zikirden fâideler hâsıl olur.

•

KIRKBEŞİNCİ FASIL

•

Şeyh İbrâhîm[117] azîz bir derviştir. Onu gördüğüm vakit dostlar hâtıra gelir. Mevlânâ Şemseddîn'in (k.s.) onlara azîm inâyeti var idi. Dâimâ "Bizim şeyh İbrâhim'imiz" buyurur ve kendine izâfet eyler idi. İnâyet başka şeydir ve ictihâd / başka bir iştir. Enbiyâ makâm-ı nübüvvete ictihâd ile erişmediler, o devleti inâyetle buldular. Ancak âdet budur ki, her kime o makâm hâsıl olursa, onun sîret ve zindegânîsi, tarîk-i ictihâd ve salâh üzerine olur. Bu da kendilerine ve sözlerine i'timâd etmeleri için, avâma karşı bir haldir. Zîrâ halkın nazarı bâtına vâki' olmaz. Onlar zâhir-bîndirler. Avâm zâhire mütâbaat edince, onun / vâsıtası ve bereketi ile bâtına yol bulurlar. Nihâyet Fir'avn dahî, bir ictihâd-ı azîm ve bezl-i ihsân ve işâa-i hayr etti. Ancak mazhar-ı inâyet olmadığından, 200

şübhesiz o tâat ve ictihâd ona fürûğ-baḫş olmadı ve cümlesi mestûr kaldı. Nitekim emîrin birisi, kal'a içinde ehl-i kal'aya ihsân ve hayr eder. Garaz pâdişâh üzerine hurûc ve isyân etmek olduğundan şübhesiz o ihsânın kadr ü inâyeti olmaz. Maahâzâ külliyyen inâyet ondan nefy olunamaz. Hak Teâlâ Hazretleri'nin onun hakkında bir inâyet-i hafiyyesi olmak câizdir. Bir maslahat için onu merdûd kılar. Zîrâ pâdişâha kahır ve lutuf ve hil'at ve zindanın her ikisi de lâzımdır. Ehl-i dil olanlar, ondan külliyyen inâyeti nefy etmezler; ancak ehl-i zâhir onu bi'l-külliyye merdûd olmuş bilirler. Kıvâm-ı zâhir için maslahat ondadır.

Pâdişâh birisini darağacına çekip alâ-melei'n-nâs bir yüksek mahalle asar. Halbuki onu, başka sûretle gizlice helâk etmek mümkündür. Fakat bundan maksat, herkesin görmesi ve ibret alması, ve nefâz-ı hükmün ve pâdişâhın emrine imtisâlin zâhir olmasıdır. Darağaçlarının hepsi, ağaçtan olmaz. Dünyânın mansıb ve rif'ati ve devleti dahi, büyük bir darağacıdır. Hak Teâlâ Hazretleri bir kimseyi muâhaze etmek murâd eyledikde, ona Fir'avn ve Nemrûd ve sâire gibi, dünyâda azîm bir mansıb ve büyük bir pâdişahlık verir. O, darağacı gibidir. Zîrâ Hak Teâlâ bi'l-cümle halâikın muttali' olmaları için, onları o makâma nasb eder.

Bunun için Cenâb-ı Hak: ... كنت كنزا مخفيا فاحببت ان اعرف [Ya'nî "Ben gizli bir hazîne idim; bilinmemi sevdim"] buyurur. Ya'nî cümle âlemi yarattım. Ondan garaz ba'zan lutuf ve ba'zan kahır ile bütün bizim ızhârımız idi. Bu, memlekete bir alâmet kifâyet edecek bir pâdişah değildir. Eğer zerrât-ı âlem hep muarrif olsalar, onun ta'rîfinde / âciz ve kāsır olurlar. Binâenaleyh bütün halâık gece ve gündüz, Hakk'ı ızhâr eylerler. Ancak ba'zıları bilirler ve ızhâra vâkıftırlar ve ba'zıları gâfildirler. Ne sûretle olursa olsun, ızhâr-ı Hak sâbit olur. Meselâ emîrin biri, birini dövüp te'dîb etmelerini emr eder. O kimse bağırır, feryâd eder; ve maahâzâ her ne kadar o kimse bağırsa da, me'mûr emîrin hükmünü ızhâr eder. Ve herkes bilir ki, dârib ve madrûb emîrin mahkûmudur; ve her ikisinden emîrin hükmü peydâ olur. Müsbit-i Hak olan kimse dâimâ Hakk'ı ızhâr eder. Nefy eden kimse dahî Hakk'ı muzhirdir. Zîrâ nefy vâki' olmaksızın bir şeyin isbâtı tasavvur-pezîr olmaz. Olsa da lezzetsiz ve bî-meze olur. Meselâ münâzırın biri meclisde bir mes'ele mevzû'-i bahs eder. Eğer orada "lâ nüsellim" diyen bir

muârız olmazsa, o neyi isbât eyler? Onun nüktesinde ne zevk olur? Zîrâ isbât, nefy mukâbelesinde hoş olur.[118] Bunun gibi bu âlem dahî ızhâr-ı Hak mahallidir. Müsbit ve nâfî olmaksızın bu mahalde bir revnak bulunmaz; ve her ikisi de mazhar-ı Hak'dırlar.

Yârân emîrin huzûruna gittiler. Onlara gazab edip dedi ki: "Bunların hepsinin burada ne işi vardır?" Cevâp verdiler ki: "Bizim izdihâmımız ve kesretimiz, bir kimseye zulm etmek için değildir./Sabır ve tahammül husûsunda kendimize muâvenet ve yekdîğerimize tenâsur içindir". Nitekim ta'ziye husûsunda halk toplanırlar. Bu ictimâ' ölümü def' etmek için değildir. Garaz ancak sâhib-i musîbeti mütesellî kılmak ve hâtırından vahşeti def' eylemektir. Zîrâ المؤمنون كنفس واحدة Ya'nî "Mü'minler nefs-i vâhide gibidir" buyrulmuştur.

Dervişler bir ten hükmündedir. Eğer a'zâdan bir uzuv, / derde giriftâr olursa eczâ-yı mütebâkiye müteellim olur. Göz görmekten, kulak işitmekten ve dil söylemekten kalır ve cümlesi o uzv-ı marîzde ictimâ' ederler. Dostluğun şartı, kendisini dosta fedâ etmek ve dost için kendisini kavgaya atmaktır. Zîrâ cümle yüz bir şeydir ve bir bahra müstağraktır. Eser-i îmân ve şart-ı islâm budur. Ten tarafına çeken bir dost, can tarafına çeken bir dosta benzer mi? Mü'min kendisini Hakk'a fedâ ettiği vakit belâdan ve el ve ayağının kesilmesi havfından hiç endişe eyler mi? لَاضَيْرَ اِنَّا اِلٰي رَبِّنَا مُنْقَلِبُوْنَ(Şuarâ, 26/50) Ya'nî "Sâhirler Fir'avn'a dediler ki, senin fiilinden bize zarar yoktur; biz Rabbimize rücû' ederiz" âyet-i kerîmesinde işâret buyrulduğu üzere, mâdemki Hak tarafına gidiyor, el ve ayağa ne ihtiyaç vardır? El ve ayağı kendi cânibinden bu tarafa sefer edesin diye verdi. Mâdemki el ve ayağı yaratan tarafına gidiyorsun, eğer elden gidip, ayaktan düşerek sahare-i Fir'avn gibi elsiz ve ayaksız olur isen ne gam vardır. Kıt'a:

زهر از کف یار سیمبر بتوان خورد تلخي سخنش همچو شکر بتوان خورد

بس با نمکست یار بسی با نمکست جایي که نمك بود جکر بتوان خورد

Tercüme: "Yâr-i sîmberin elinden zehir içmek kâbildir. Onun acı sözü şeker gibi yenip yutulabilir. O mahbûb-i hakîkînin nezdinde lezzet-âver olan tuzdan pek çok bulunur. Tuz bulunan bir yerde ise, ciğer yemek mümkindir."/

KIRKALTINCI FASIL*

Allah Teâlâ Hazretleri hayrı ve şerri murâd eder; fakat ancak hayra râzı olur; zîrâ كنت كنزا مخفيا فاحببت ان اعرف Ya'nî "Ben bir gizli hazîne idim; bilinmeğe muhabbet ettim" buyurmuştur.[119] Hak Teâlâ'nın emir ve nehyi murâd buyurduğuna şübhe yoktur. Halbuki me'mûr, emr olunduğu şeyde tab'an kârih olmazsa, emr sahîh olmaz ve aç olan kimseye "Ey aç, helva ve şeker ye!" denilmez. Eğer denilirse, bu emir değil, belki ikramdır. İnsanın râgıb olmadığı şeyden nehy olunması sahîh olmaz. Taş yeme, diken yeme demek sahih değildir; ve eğer denilirse, buna "nehy" tesmiye olunmaz. Hayır ile emrin ve şerden nehyin sahîh olması için, şerre râgıb olan bir nefsin vücûdu lâzımdır. Bu nefsin irâde-i vücûdu, şerri irâdedir. Velâkin Hak şerre râzı olmaz; eğer râzı olsa idi, hayır ile emr etmez idi. Bunun nazîri budur ki, tedrîsi murâd eden kimse müteallimin cehlini murâd eder. Zîrâ tedrîs ancak müteallimin cehli ile mümkin olur; ve bir şeyi murâd etmek, onun levâzımından olan şeyi murâd etmektir. Velâkin o kimse cehle râzı değildir. Râzı olsa ta'lîm etmez idi. Ve kezâ tabîb tabâbeti murâd ettiği vakit, nâsın marazını murâd eyler. Zîrâ onun zuhûr-ı tıbbı ancak nâsın marazı iledir. Fakat / nâsın marazına râzı olmaz. Eğer râzı olsa idi, nâsı tedâvî eylemezdi. Ve kezâ ekmekçi kesb ü maâşının husûlü için nâsın açlığını murâd eder; velâkin onların açlığına râzı değildir. Eğer râzı olsa idi, ekmek satmaz idi. Ve kezâ ümerâ ve tevâbi', tasallut etmek için muhâlifi ve adûnun vücûdunu murâd eyler. Eğer etmemiş olsalar, onların recüliyyeti ve sultana muhabbetleri olmaz ve adem-i ihtiyaç sebebiyle sultan onları cem' etmez idi. Velâkin onlar muhâlife râzı olmazlar; olsalar mukâtele etmezler idi. Ve kezâlik insan, hadd-i zâtında şeref-i nefsine âit devâîyi murâd eder. Zîrâ teşekkür edeni ve itâat eyleyeni ve müttakîyı sever. Bu ise ancak nefsinde olan devâînin vücûdu ile mümkin olur. Ve bir şeyi murâd etmek, onun levâzımından olan şeyi murâd etmektir. Velâkin ona râzı değildir. Aksi halde nefsinden bu şeylerin izâlesine cehd eder idi.

İmdi bilindi ki, şer bir vecihden murâd olunur ve bir vecihden murâd olunmaz. Buna muhâlif olan hasım ise[120] "Şer, her vecihden murâd olunmaz" diyor. Halbuki bir şeyi murâd edip onun levâzımından olan şeyi murâd etmemek muhaldir. Tab'an şerre rağbet ve hayırdan nefret eden bu nefs-i ebiyye ve serkeş, emir ve nehyin levâzımındandır; ve dünyâda cemî'-i şürûr bu nefsin levâzımındandır. İmdi bu şürûr murâd olunmazsa, nefis murâd olunmaz; ve nefis murâd olunmadığı vakitde de emir ve nehy ve nefsin melzûmları / murâd olunmaz idi. Ve eğer o nefs-i serkeşe rızâ bulunsa, bast-ı sâbık vech ile ona emir ve nehy taalluk etmez idi. Velhâsıl şer, murâdun-li-gayrihîdir; ya'nî diğer bir sebebden nâşî murâd olunur. Bundan başka biz deriz ki, hayrâtta def'-i şürûr ma'nâsı mündemic olduğundan, cemî'-i hayrı murâd eden kimse, def'-i şürûru mürîd olmuş olur. Halbuki def'-i şer, ancak şerrin vücûdu ile mümkindir. Yâhut deriz ki, irâde-i îmân ancak küfürden sonra olur. Bu halde küfür, îmânın levâzımındandır. Elhâsıl irâde-i şer, ancak "ayn"ı için murâd olundukda kabîhdir. Fakat hayır murâd olunduğu vakit irâde-i şer kabîh değildir. Nitekim Hak Teâlâ Hazretleri وَ لَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيٰوةٌ (Bakara, 2/179) [Ya'nî "Kısasta sizin için hayat vardır"] buyurur. Kısas şübhesiz şer ve bünyân-ı ilâhîyi hedmdir. Velâkin bu bir şerr-i cüz'îdir. Halkı katilden sıyânet ise, hayr-ı küllîdir; ve hayr-ı küllî irâdesiyle, şerr-i cüz'îyi murâd eylemek kabîh olmaz. Şerr-i küllîye râzı olarak, şerr-i cüz'înin irâdesini terk etmek kabîhdir. Bunun nazîri budur ki, vâlide şerr-i cüz'îye nazar ettiği için veledin zecrini murâd etmez. Peder ise şerr-i küllîye nazaran onun zecrine râzı olur. Âkile, ya'nî yenirce illetine mübtelâ olan kimsenin cüz'-i ma'lûlünün kesilmesi de buna benzer. Allah Teâlâ Afüvv ve Gafûr ve Şedîdü'l-ikâb'dır.

İmdi bu aksâmı tasdîk etmek ister mi, istemez mi? "Belî" demek lâzımdır. Hak Teâlâ'nın Afüvv ve Gafûr olması ancak günahların vücûdu iledir; ve bir şeyi irâde etmek, onun levâzımını irâdedir. Ve kezâ Hak Teâlâ bize afv ile ve sulh ve ıslâh ile emr etti. Bu emrin fâidesi ancak husûmetin vücûdu iledir. Bunun nazîri, Sadr-ı İslâm'ın dediği şeydir. Şöyle ki: Muhakkak Allah Teâlâ bize kesb ve tahsîl-i mâl ile emr etti. Çünkü وَ اَنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ (Bakara, 2/195) [Ya'nî "Allah yolunda harcayın"] buyurdu. İnfâk-ı

205

mâl ise, ancak mâl ile mümkindir. Binâenaleyh tahsîl-i mâl ile emr etmiş oldu. Ve namaz ile emr etti. Bu halde vuzû' ile emr etmiş oldu. Ve abdest su ile olacağından, su tahsîliyle ve namazın levâzımından bulunan şeylerin kâffesiyle emir buyurmuş oldu.

•

KIRKYEDİNCİ FASIL[121]

•

Şükür, ni'metleri avlayıp bağlamaktır. Sadâ-yı şükrü işittiğin vakit, tezyîd-i ihsâna âmâde olursun. Hak Teâlâ Hazretleri bir kulunu sevdikde, ona belâ verir. Eğer sabr eylerse, derecesini âlî eyler; ve eğer şükr ederse onu ber-güzîde kılar. Ba'zıları Allah'ın lutfuna ve ba'zıları da Allah'ın kahrına şükr ederler. Onların her birisi de hayırlıdır. Zîrâ şükür bir tiryâkdır ki, kahrı lutfa tebdîl eder. Âkıl ve kâmil, huzûr ve belâ içinde Hudâ'ya şükr eden kimsedir. Eğer murâdı derek-i nâr bile olsa bu kimse Hakk'ın ıstıfâ ettiği kimsedir. İmdi şükür maksûda îsâli ta'cîl eder; zîrâ şikâyet-i zâhire, şikâyet-i bâtıneyi tevlîd eder. Peygamberimiz (s.a.v.) Efendimiz buyurmuştur: انا الضحوك القتول [Ya'nî "Ben dahûk ve katûlüm."] Câfînin ve sitemgerin yüzüne karşı olan dahkim onu öldürmektir. "Dahk"den murâd, şikâyet olunacak yerde şükr etmektir.

Hikâye olundu ki:Resûlûllah (s.a.v.) Efendimiz'in ashâbından birisinin bir yahûdî komşusu var idi. Yahûdînin evinden ahdâs ve encâs ve ebvâl-i sıbyan ve çamaşır suları akardı. Halhuki o sahâbî yahûdîye teşekkür ve âilesine de teşekkür etmeyi emr ederdi. Sekiz sene bu hâl üzere mürûr etti. Müslim vefât ettikde yahûdî ta'ziye için sahâbînin âilesi nezdine gitti. Evin içinde bu necâseti ve bunların cereyân eylediği menâfizi gördü. Müddet-i mâziyyedeki mâcerâ ma'lûmu olunca, kendisinden nedâmet-i şedîde hâsıl oldu ve âilesine "Vâh size! / Bu hâli bana niçin haber vermediniz de, dâimâ teşekkür edip durdunuz?" Cevap verdiler ki: "Merhûm bize şükr ile emr eder ve terk-i şükür husûsunda bizi tehdîd eyler idi." Yahûdî bunu işitince îmân etti. Beyit:

ذکر نیکان محرص نیکیست همچو مطرب که باعث سیکیست

Nazmen tercüme: "Sulehâ zikri eder hâl-i salâha teşvîk
Hâtıra bâde gelir mutrıh anılsa nitekim."

Bunun için Allah Teâlâ Hazretleri Kur'ân-ı Kerîm'inde enbiyâsını ve ibâdının sâlihlerini ve ef'âl-i ilâhiyyeye olan şükürlerini ve zâlimin zulmüne sabır ve intikâmdan afv edenleri senâ ile zikr eylemiştir.[122]

Şükür, ni'met memesini emmektir. Meme ne kadar süt ile memlû olursa olsun, memenin başına kadar gelmez; ya'nî onu emmek lâzımdır.

Birisi şükürsüzlüğün sebebi nedir ve şükre mâni' olan şey nedir? diye sordu. Şeyh[123] *buyurdu:*

Şükre mâni' olan şey hâm-tama'lıktır. Zîrâ bu tama' sâhibi kendisinin eline geçen şeyi daha evvel tama' etmişti. İşte o tama'-ı hâm onu şükürsüz kıldı. Binâenaleyh kendi aybından gâfil oldu ve arz ettiği nakdin aybından ve kalblığından gaflet eyledi. O tama'-ı hâm, meyve-i hâm ve çiğ ekmek ve et yemek gibi olduğundan, şübhesiz illet ve şükürsüzlük tevellüdünü mûcib olur. Bir kimse muzır bir şey yediğini bildiği vakit ona istifrâğ vâcibdir. İstifrâğ etmek ve o zann-ı fâsidden fâriğ olmak ve o bir illet, yüz illet olmamak için Hak Teâlâ hikmeti ile / onu şükürsüzlüğe mübtelâ eyledi. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de buyurur: وَبَلَوْنَاهُمْ بِالْحَسَنَاتِ وَ السَّيِّئَاتِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ (A'râf, 7/168) Ya'nî, "Biz onları gınâ ve sıhhat ve gâh fakr ve şiddet ile ihtibâr eyledik; tâ ki onlar ma'sıyetden tâata rücû' edeler."[124] Bu gibi zevâtın nazarı Allah'a şerîk gibi olan esbâbdan rücû' eder. Nitekim Bâyezîd buyurmuştur ki: "Yâ Rab, ben sana şirk koşmadım." Hak Teâlâ Hazretleri ise "Süt gecesi değil!" Ya'nî bir gece süt içip "Bana zarar verdi" dedin. Halbuki Dârr ve Nâfi' hep benim, buyurdu. Cenâb-ı Hak sebebe nazar eyliyerek onu müşrik addiyle sütten evvel ve sonra Dârr olan benim, lâkin sütü kabâhat gibi ve mazarratı da üstâdın te'dîbi gibi kıldım buyurdu. İmdi üstâd tilmîzine "Meyve yeme!" dediği halde tilmîzi yese, üstâd onun ayağının altına vurduğu vakit, tilmîzin, "Yediğim meyve ayağıma mazarrat verdi" demesi doğru olmaz. Lisan, bu asıl üzerine şirkten muhâfaza olundukda, Hak Teâlâ Hazretleri nezd-i ulûhiyyetinde kesîr add buyurduğu şirk-i kalîl a'râzından o kimsenin tahâret-i rûhuna tekeffül buyurur. Ni'metlere hamd etmek ile şükr eylemek arasındaki fark budur ki, onun cemâline ve seccâatine şükr ettim, denilmez. Hamd ise şükürden eâmdır.

KIRKSEKİZİNCİ FASIL

Bir kimse imâmet ediyordu اَلاَعْرَابُ اَشَدُّ كُفْرًا وَ نِفَاقًا (Tevbe, 9/97) [Ya'nî "Bedevîler küfür ve nifâk bakımından, daha beterdir"] âyet-i kerîmesini tilâvet etti. Meğer bedevîlerden bir arap orada bulunuyormuş. Ona şiddetli bir tokat vurdu. İmam ikinci rek'atte وَ مِنَ الْاَعْرَابِ مَنْ يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَ الْيَوْمِ الْاٰخِرِ (Tevbe, 9/99) [Ya'nî "Bedevîlerden öylesi de vardır ki Allah ve âhiret gününe inanır"] âyet-i kerîmesini okuyunca, o arap "Bir tokat seni ıslâh etti" dedi. / Her neyi önümüze çeker isek, cânib-i gaybdan her dem tokat yeriz. O tokat ile bizi ondan teb'îd ederler. Yine başka bir şeyi önümüze çekeriz, yine böyle olur. Nitekim "Bizim hasf ve kazfe tâkatımız yoktur" ve "Kat'-ı evsâl, kat'-ı visâlden daha ehvendir." denilmiştir. "Hasf"-den murâd, dünyâya dalıp, ehl-i dünyâdan olmaktır; ve "ehl-i kazf"den murâd dahi, evliyâullâhın gönüllerinden çıkmaktır. Nitekim bir kimse yemek yiyip mîdesi ekşiyince, onu istifrâğ eder. Eğer o taâm ekşimeyip istifrâğ edilmese idi, âdemin cüz'ü olacak idi. Şimdi... Mürîd dahî şeyhin gönlüne girmek için temelluk ve hizmet etmek lâzımdır. El-ıyâzü billâh, mürîdden şeyhe hoş gelmiyecek bir şey sâdır olup da, mürşidi onu gönlünden ihrâc ederse, ekl edilip ekşimesi hasebiyle dışarıya çıkarılan ve cüz'-i âdemî olamayan taâma benzer. Zîrâ o mürîd dahi, mürûr-ı eyyâm ile şeyh olacak idi; nâ-hoş hareketi sebebiyle gönülden dışarıya atıldı. Şiir:

عشق تو منادي، بعالم در داد　　تا دلهارا بدست شور و شر داد
وانكه همه را بسوخت و خاكستر كرد　　و آوردبباد بي‌نيازي بر داد

Tercüme: "Senin aşkın âlemde münâdîlik edip, nihâyet gönülleri şûr u şerrin eline teslîm eyledi. Ondan sonra o gönüllerin cümlesini yakıp kül etti ve getirip bî-niyâzlık yeline verdi."

Hâkister olan gönüllerin zerreleri o bî-niyâzlık yeli içinde raks ederler ve na'ra vururlar. Eğer böyle olmasalar idi, bu haberi kim getirir ve her dem bu haberi kim tâzeler idi? Ve eğer gönüllerin kendi hayâtını, o bâd-ı bî-niyâz içinde yaktıklarını ve o bâda karıştığını görmeseler idi, onda yanmağa nasıl bu kadar rağbet ederler idi. Şehevât-ı dünyâ ateşleri içinde yanıp kül olan gönüllerin
210 hiçbir sıyt ve revnakını görüp işitiyor musun? / Şiir:

لقد علمت و ما الاسراف من خلقي ان الذي هو رزقي سوف يأتيني
اسعي له فيعنيني تطلبه و لو جلست اتاني لا يعنيني

Tercüme: "İsrâf benim ahlâkımdan olmadığı ma'lûmdur. Rızkım olan şey muhakkak bana vâsıl olacaktır. Rızk için koşup onu aramak beni yorar. Eğer oturursam rızkım bilâ-zahmet bana gelir."

Ben kāide-i rızkı muhakkak sûrette bilmişimdir. Boş yere koşmak ve zarûretsiz meşakkat çekmek benim âdetim değildir. Benim altın ve gümüşe ve taâm ve kisveye ve bâr-ı şehvete müteallık olan rızkım oturduğum halde bana gelir. Ben bu rızkın talebinde niçin koşayım? Bunları aramak, bizi rencîde ve âciz ve zelîl kılar; ve eğer sabr edip, bir yerde otururşam, meşakkatsiz ve zilletsiz o bana gelir. Zîrâ rızk dahî bana tâlibdir ve o beni çeker. Mâdemki beni çekebiliyor ve bana geliyor; ben öyle onu cezb edemem ki, arkasından gideyim.

Hâsıl-ı kelâm budur ki, din umûruna meşgûl ol! Tâ ki dünyâ senin arkandan koşsun. Ve bu oturmaktan murâd, din umûru üzerinde oturmaktır. Böyle bir kimse her ne kadar koşarsa, din husûsunda koşmuş olacağından, o kimse yine oturmuş hükmündedir. Eğer oturduğu vakit dünyâ için oturmuş ise, yine koşmuş hükmündedir. (S.a.v.) Efendimiz من جعل الهموم هما واحدا كفاه الله سائر همومه Ya'nî "Humûmu hemm-i vâhid kılan kimsenin sâir humûmuna Hak Teâlâ kifâyet eder" buyurmuştur.[125] Her kimin ki on tâne gamı olup, bunlardan bir tânesi olan din gamını çeke, Hak Teâlâ dokuzunu onun sa'yine hâcet kalmaksızın rast kılar. Nitekim enbiyâ (aleyhimü's-selâm), nâm ve nân kaydında olmayıp, ancak rızâ-yı Hak talebi kaydında idiler. Onların nânını ve nâmını taşıdılar. Her kim ki rızâ-yı Hak talebinde olursa, bu cihânda ve o cihânda / Peygamber ile bir yerde otururlar ve bir yerde uyurlar. فَأُولَئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ وَ الصِّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّالِحِينَ (Nisâ, 4/69) Ya'nî "İşte onlar Allah Teâlâ'nın in'âm ettiği enbiyâ ve sıddîklar ve şehîdler ve sâlihler ile berâberdir" âyet-i kerîmesi bu makāmı haber verir. انا جليس من ذكرني [Ya'nî "Ben, beni zikr edenin celîsiyim"] hadîs-i kudsîsi mûcibince, o kimse belki Hak Teâlâ ile hemnişîndir. Eğer Hak onun hem-nişîni olmasa idi, onun gönlünde

şevk-i Hak olmaz idi. Zîrâ hiçbir vakitte gül kokusu gülsüz ve misk kokusu misksiz olmaz. Bu sözün nihâyeti yoktur. Eğer olsa idi, başka söz olmamak lâzım gelir idi. Şiir:

شب رفت و حديث ما بپايان نرسيد شب را چه كنه حديث ما بود دراز

Nazmen tercüme:

"Sözümüz bitmedi hâlâ, gece âhir oldu
Ne suçu var gecenin, çünkü uzundu sözümüz."

Bu âlemin gecesi ve karanlığı geçer; fakat o sözün nûru her vakit zâhir-ter olur. Nitekim ömr-i enbiyânın geceleri geçti; fakat onların nûr-ı ahâdîsi geçmedi ve munkatı' olmadı ve olmayacaktır da. Mecnûn'a dediler ki: "Ne acîb şeydir ki, her ikiniz bir mektebde çocuk olduğunuz halde, sen Leylâ'yı seviyorsun?" Mecnûn cevâben dedi ki: "Bu adamlar ahmaktır, و اي مليحة لا تشتهي Hangi sâhib-i cemâl olan kadın istenmez?" Güzel kadına meyl etmeyen hiçbir adam olur mu? Belki kendisinde gıdâ ve meze bulunan aşk odur. Nitekim peder ve mâderin dîdârı ve evlâd zevki ve şehvet ve envâ'-ı lezzât ondan bulunur. İlm-i nahivde Amr ile Zeyd misâl olduğu gibi, Mecnûn dahî ancak misâl olarak kalmıştır. / Beyit:

كر نقل و كباب و گرمي تاب حوري ميدان كه بخواب در همي آب خوري
چون بر خيزي ز خواب باشي تشنه سودت نكند آب كه در خواب خوري

Tercüme: "Eğer bu âlemde meyin sâf ve a'lâsını içip, üzerine de meze ve kebâb yemekte isen, bil ki rü'yâda su içmiş oluyorsun. Uyandığın vakit, yine susuz bir âlemdesin. Senin o rü'yâda içmiş olduğun suyun sana aslâ fâidesi yoktur." كحلم النائم الدنيا Ya'nî "Dünyâ uyuyan kimsenin rü'yâsı gibidir." Dünyâ ve dünyânın mütena'imi ona benzer ki, bir kimse rü'yâsında bir şeyi ister ve onu verirler; âkıbet uyanır, rü'yâsında yediği şeyin hiçbir eser ve nefini bulmaz. Şimdiki halde rü'yâda bir şey istenilmiş ve ona verilmiştir. فكان النوال قدر الكلام Ya'nî, atâ, söz mikdârıncadır.

•

KIRKDOKUZUNCU FASIL

•

Birisi:[126] *"Biz ahvâl-i âdemi birer birer öğrendik. Onun mizâc ve tabîatı ve germî ve serdîsi kıl ucu kadar bizden hafî değildir.*

Onda bâkî kalacak olan şeyin ne olduğunu hiç anlamadık" dedi.

Hz. Pîr-i dest-gîr cevâben buyurdular: Eğer onu bilmek kavl-i mücerredle mümkin ve hâsıl olsa idi, bu kadar sa'y ve gûşişe ve envâ'-ı mücâhedeye ihtiyâç olmaz ve hiç kimse kendisini meşakkate salıp fedâ etmezdi. Meselâ birisi, denize girip / tuzlu sudan ve timsahlarla balıklardan başka bir şey görmez; ve denizde bulunduğunu haber verdikleri gevher nerededir? Yoksa hadd-i zâtında gevher mi yoktur? der. Halbuki gevher, mücerred denizi görmekle ne vakit hâsıl olur? Şimdi... Eğer yüzbin kere denizin suyunu tas tas alsa gevher bulamaz. Gevhere vusûl için dalgıç lâzımdır; o da her dalgıç değil. Çâlâk ve tâli'i yâver bir dalgıç ister. Bu hünerler ve ilimler, denizin suyunu tasla almak gibidir. Gevhere yol bulmak başka türlüdür. Çok kimseler vardır ki, bütün hünerler ile ârâste olmuşlar ve sâhib-i mâl ve cemâl bulunmuşlardır. Ancak onlarda o ma'nâ yoktur. Ve yine çok kimseler vardır ki, zâhirleri harâb ve hüsn-i sûret ve belâgatten ârîdirler. Ancak o bâkî olan ma'nâ onlarda bulunur; ve o ma'nâ budur ki, insan onunla müşerref ve mükerrem olmuştur; ve o vâsıta ile sâir mahlûkat üzerine kesb-i rüchan eylemiştir. Arslanların, kaplanların ve mahlûkât-ı sâirenin hünerleri ve sıfatları ve hâssıyyetleri vardır. Ancak o bâkî kalacak olan ma'nâ onlarda yoktur. Eğer bir adam o ma'nâya yol bulursa, kendi fazîletini kendisi tahsîl etmiş olur; ve illâ o fazîletten onun behresi olmaz. Bu hünerlerin cümlesi, âyînenin arkasına gevher vaz' etmeğe benzer. Âyînenin yüzü, o gevherden fâriğdir. Âyînenin yüzünü sâfî kılmak lâzımdır. Yüzü çirkin olan kimse, âyînenin arkasına tama' eder. Çünkü âyînenin yüzü gammâzdır. Yüzü güzel olan kimse de yüz cân ile âyînenin yüzünü ister; çünkü âyînenin yüzü, onun güzelliğinin mazharıdır. Yûsuf-i Mısrî'nin bir dostu seferden geldi. Cenâb-ı Yûsuf "Benim için ne hediye getirdin?" dedi. O kimse cevap verdi ki: "Sende mevcûd olmayan / nedir?Ancak senin cemâlinden daha güzel hiçbir şey olmadığı için sana bir âyîne getirdim. Her vakit cemâl-i bâ-kemâlini onda müşâhede eyliyesin."[127] Hak Teâlâ Hazretleri'nin nesi yoktur ve O'nun neye ihtiyâcı vardır? O'nun huzûr-ı muallâsına rûşen bir gönül götürmek lâzımdır; tâ ki onda cemâl-i bâ-kemâlini müşâhede buyura. Nitekim hadîs-i şerîfde buyrulmuştur: ان الله لا ينظر الي صوركم و لا الي اعمالكم و انما ينظر الي قلوبكم Ya'nî "Muhakkak Hak Teâlâ Hazretleri

sizin sûretlerinize ve amellerinize nazar etmez; ancak kalblerinize nazar eder." Beyit:

بلاد ما اردت وجدت فيها و ليس يفوتها الا الكرام

Nazmen tercüme: "Ne istersen bulursun bu şehirde
Onun noksânı ancak âkılândır."

Bir şehir ki hûb-rûlardan ve lezzâtdan ve müştehâdan ve ârâyiş-i gûnâ-gûndan her ne istersen onda bulursun. Ancak bir âkıl bulamazsın. Keşke onun aksi olaydı. İşte o şehir, insanın vücûdudur. Eğer iki bin hüner olup, o ma'nâ olmazsa, o şehrin harâb olması evlâ-terdir. Ve eğer o ma'nâ mevcûd olup da, ârâyiş-i zâhirî bulunmazsa, beis yoktur. Onun sırrı ma'mûr olmak lâzımdır. Bir
215 insan her ne halde / olursa, onun sırrı meşgûl-i Hak'dır; ve o iştigâl-i zâhirî, bâtının meşgûliyetine mâni' değildir. Nitekim hâmile bir kadın, sulhda, kavgada, yemekte, uyumakta, ve'l-hâsıl her ne halde bulunursa bulunsun, o çocuk onun karnında neşv ü nemâ bulur ve kuvvet ve havâs iktisâb eyler. Halbuki vâlidenin ondan haberi yoktur. İnsan dahî o sırrın hâmilidir ki, Hak Teâlâ buyurur: وَ حَمَلَهَا الْاِنْسَانُ اِنَّهُ كَانَ ظَلُوماً جَهُولاً (Ahzâb, 33/72) Ya'nî "O emâneti insan yüklendi, muhakkak o zalûm ve cehûldür." Ancak onu Hak Teâlâ zulüm ve cehl içinde bırakmaz ve sûret-i insanın mahmûl oluşundan murâfakat ve muvâfakat ve bin âşinâlık peydâ olur; ve âdemin hâmil olduğu o sırdan ba'del-mevt, yârlıklar ve âşinâlıklar zuhûru taaccübe değer mi? Ve o sırlardan neler peydâ olur! Sır ma'mûr olmak lâzımdır. Çünkü sır ağacın kökü gibidir. Her ne kadar mahfî ise de, onun eseri ağacın dallarında zâhir olur. Eğer iki dal kırılmış olursa, kök muhkem olunca yeniden sürer ve neşv ü nemâ bulur; ve eğer kök bozulmuş olursa, ne dal kalır, ne de yaprak.

Hak Teâlâ Hazretleri السلام عليك ايهاالنبي Ya'nî "Senin üzerine ve senin cinsinden olanların üzerine selâm olsun" buyurdu. Ve eğer Cenâb-ı Hakk'ın garazı bu ma'nâ olmasa idi, Hz. Muhammed Mustafâ (a.s.) muhâlefet etmez ve السلام علينا و علي عباد الله الصالحين [Ya'nî "Selâm bizim ve Allah'ın sâlih kullarının üzerine olsun"] buyurmazdı. Ya'nî selâm kendisine mahsûs olsa idi, o selâmı ibâd-ı sâlihîne izâfet etmez idi; ve bana verdiğin selâm bana ve benim cinsimden olan senin ibâd-ı sâlihînenidir buyurmaz idi. Nitekim

Cenâb-ı Mustafâ (a.s.) abdest alırken, namaz ancak bu abdest ile sahîh olur buyurdular. / Maksûd, o muayyen olan abdest değildir. (*Ya'nî o dakîkada aldıkları abdestin aynı değildir.)* Eğer şart-ı sıhhat-i namaz, Cenâb-ı Mustafâ (a.s.)ın abdesti olsa idi, aksi halde kimsenin namazı sahîh olmamak îcâb eder idi. (*Çünkü herkesin aldığı abdest o abdestin aynı değildir.)* İmdi garaz, her kim ki bu cins abdesti almazsa, namazı sahîh olmaz demektir. Nitekim "Bu tabak gülnardır" derler; ma'nâsı nedir? Ya'nî gülnar ancak budur, bundan başkası yoktur, demek değildir. Belki, bu tabak gülnar cinsindendir demektir.

Köylünün biri şehre geldi ve bir şehirliye misâfir oldu. Şehirli helva getirdi; köylü iştihâ ile yeyip dedi: "Ey şehirli, ben gece gündüz un ta'lîm etmiş idim; şimdi helvanın tadını tattım, un lezzeti gözümden düştü ve artık her vakit helva bulamıyacağım ve elimdeki şeylerden soğurum. Ne çâre ittihâz edeyim?" Köylü helvanın tadını tattıktan sonra şehre meyl eder; çünkü şehirli onun gönlünü cezb etti. Nâçâr meyl ve muhabbet içinde zindegânî lâzımdır.

Ba'zı kimseler olur ki, selâm verirler ve selâmlarından misk kokusu gelir. Ba'zıları da vardır ki, selâm verirler, selâmlarından duman kokusu duyulur. Bunu meşâmmı olan kimse duyar. Sonunda pişmân olmamak için, bir kere imtihan etmek lâzımdır; âdet-i ilâhiyye budur. ابدأ بنفسك ثم بمن تقول [Ya'nî "Nâsa söylediğin nasîhatleri evvela nefsine söyle!"] Nefis dahî eğer kulluk da'vâsını ederse, onun bu da'vâsını imtihansız kabûl etme. / Abdest alırken suyu buruna götürürler; ondan sonra tadarlar ve mücerred görmek ile kanâat etmezler. Zîrâ suyun hey'eti yerinde olmakla berâber tu'm ve kokusunun mütegayyir olmuş bulunması câizdir. O suyun sıhhatini anlamak için bu bir imtihandır; imtihandan sonra yüze götürülür.

Senin gönlünde iyiden ve kötüden her ne mevcûd ise, Hak Teâlâ onu senin zâhirinde peydâ kılar. Ağacın kökü, her neyi mass ederse, onun eseri dallarında, yapraklarında zâhir olur.[128] Nitekim Hak Teâlâ Hazretleri buyurur: سِيمَاهُمْ فِي وُجُوهِهِم مِّنْ أَثَرِ السُّجُودِ (Fetih, 48/29) Ya'nî "Onların sîmâ ve alâmetlerinden, yüzlerinde secde eserleri zâhirdir." Ve yine buyurur: سَنَسِمُهُ عَلَى الْخُرْطُومِ (Kalem, 68/16)

Ya'nî "Yakında biz onu burnu üzerine dağ ile alâmetleyip rû-siyâh ederiz." Eğer herkes zamîrine muttali' olmazsa, yüzünün rengini ne yapacaksın? (*Ya'nî senin zamîrini herkes yüzünün renginden anlar.)*

•

ELLİNCİ FASIL

•

همه چيز را تا نجويي نيابي جز اين دوست را تا نيابي نجويي

Tercüme: "Her şeyi aramadıkça bulmazsın; ancak bu dostu bulmadıkça aramazsın."

Bir adamın talebi, bulunmamış bir şeyi istemesi ve gece gündüz onu cüst ü cûda bulunmasıdır. Yoksa bulunmuş ve maksûd hâsıl olmuş ve tâlib olan kimse onu tahsîl etmiş iken, bir şeyi taleb etmek acîbdir; ve böyle bir taleb insanın vehmine sığmaz ve beşer onu tasavvur edemez. Zîrâ onun talebi bulunmamış olan bir şey içindir. Ve bulunduğu halde taleb olunan şey ise, taleb-i Hak'dır. Çünkü her şey Hak Teâlâ'yı bulmuştur ve kâffe-i eşyâ O'nun kudretinde / mevcuddur. كن فيكون الواجد الماجد [Ya'nî "Ol (der) ve vâcid mâcid olur"] Vâcid odur ki, her şeyi bulmuş ola. Bununla berâber Hak Teâlâ tâlibdir. Çünkü tâlib ve gâlib O'dur. İmdi bu beyitten maksûd odur ki: Ey insan, sen her ne kadar hâdis olan ve vasf-ı âdemî bulunan bu taleb içinde bulunmakta isen de, maksûddan baîdsin. Vaktâki talebin taleb-i Hak'da fânî olur ve taleb-i Hak senin talebinde müstevlî bulunur, işte o vakit, taleb-i Hak ile tâlib olursun.

Bu sırada huzurda olanlardan birisi şöyle dedi: "Veliyy-i Hak olan ve Hakk'a vâsıl bulunan kim olduğunu bilmek için, ne kavl ve ne fiil ve ne de kerâmât, ve'l-hâsıl hiçbir şey nokta-i nazarından, bence hiçbir delîl-i kat'î yoktur. Zîrâ kavlin öğrenilmiş olması câizdir. Ve fiil-i kerâmât papaslarda da vardır; ve onlar keşf-i zamîr ederler ve sihir tarîkıyle birçok acîbe ızhâr ederler." Buna mümâsil şeyler ta'dâd etti.

Hudâvendigârımız hazretleri buyurdular: "Sen hiçbir kimseye mu'tekid misin, yoksa değil misin?"

Sâil dedi: "Eyvallah, mu'tekidim ve âşıkım."

Hz. Hudâvendigâr buyurdu: "Senin *o* kimse hakkındaki i'tikādın bir delîl ve nişâna mı mübtenîdir, yoksa şöylece göz kapayıp da mı *o* kimseyi intihâb ettin?"

Sâil dedi: "Hâşâ, o zâta olan i'tikādım delilsiz ve nişansız değildir."

Hz. Pîr-i dest-gîr buyurdular: "O halde i'tikād husûsunda niçin hiçbir delîl yoktur diyorsun; mütenâkız söz söylüyorsun?"

Huzûrda bulunanlardan bir diğeri şöyle dedi: "Her veliyy-i azîz, kendisinin Hakk'a olan yakınlığının kimsede bulunmadığını ve Hakk'ın kendisine olan bu inâyetinin kimseye olmadığını, zu'm eder."

Hz. Pîr-i dest-gîr cevâben buyurdular: "Bunu kim söyledi? Ya velî söyledi / veyâhut velînin gayri söyledi. Eğer velî söyledi ise, bu halde *o* kimse her velînin nefsi hakkındaki i'tikādı bu olduğunu bildi. Binâenaleyh bu inâyet ona mahsûs olmamış olur. Ve eğer velînin gayri söylemiş ise, bu halde fi'l-hakîka Hakk'ın veliyy-i hâssı odur. Zîrâ Hak Teâlâ bu sırrı evliyânın cümlesinden gizlediği halde, ondan gizlemedi."

Hz. Pîr'in îzâhâtı üzerine sâil şu misâli îrâd eyledi: Meselâ bir pâdişâhın on cârîyesi var; bu cârîyeler, "Pâdişâhın indinde içimizden kim daha ziyâde mahbûbdur? Bunu bilmek isteriz" derler. Pâdişâh dahî: "Bu yüzük yarın her kimin odasında bulunursa, en ziyâde sevgili olan odur" buyurur. Ve pâdişâh o yüzük gibi on tâne daha yapılmasını emr edip, ertesi günü her bir cârîyeye verir.

Bu misâl üzerine Hz. Pîr buyurdular: "Suâl henüz kāimdir ve bu misâl cevâb değildir ve bu bahse taalluku yoktur. Bu kelâmı, eğer on cârîyeden birisi dedi ise, bu halde *o*, bu yüzüğün kendisine mahsûs olmadığını ve her bir cârîyede onun misli bulunduğunu bildi. Bu sûretde, onda rüchan bulunmaz ve mahbûb-ter olmaz. Ve eğer bu sözü o on cârîyenin gayrı söylediyse, *o* halde o cârîye, pâdişâhın karîn-i hâssı ve onun mahbûbudur."

Huzzârdan birisi dedi: "Âşıkın zelîl ve hor ve hamûl olması lâzımdır." (Bu evsâftan daha birtakım şeyler ta'dâd etti.)

Hz. Pîr-i dest-gîr buyurdular: Âşık, ma'şûkun murâdına tâbi'

olmak lâzımdır. Eğer bu zillet ma'şûkun murâdı hilâfına olursa, o
220 âşık olmaz. Kendi murâdına tâbi' / olmuş olur. Ve eğer ma'şûkun murâdına tâbi' olup da, ma'şûk onun zelîl ve hor olmasını istemezse, o âşık nasıl zelîl olur?

Bundan ma'lûm oldu ki ahvâl-i âşık, ma'şûkun murâdı ne olduğu anlaşılmadıkça bilinmez.

Îsâ (a.s.) عجبت من الحيوان كيف يأكل الحيوان buyurmuştur. Ya'nî "Hayvan hayvanın etini nasıl yediğine taaccüb ederim." Ehl-i zâhir derler ki: "İnsan hayvan etini ekl eder, halbuki her ikisi de hayvandırlar." Bu hatâdır, niçin? Zîrâ insan et yer; velâkin o yediği hayvan değildir, cemâddır. Çünkü ölünce hayvanlık kalmaz. Ancak garaz budur ki, şeyh mürîdini bî-keyfiyyet ve niteliksiz bir halde yutar. Böyle garîb bir hâle taaccüb ederim.[129]

Huzzârdan birisi şu suâli îrâd eyledi: "İbrâhîm (a.s.) Nemrûd'a dedi ki: Benim Rabbim ölüyü diriltir ve diriyi öldürür. (Bakara, 2/258). Nemrûd: Ben dahî birisini ma'zûl ederim, bu onu öldürdüm gibidir; ve birine mansıb veririm, bu da onu diriltmem gibidir, diye cevâb verdi. O vakit İbrâhîm (a.s.) ondan rücû' etti ve mülzem oldu. Başka delîle şürû' edip: Benim Rabb'im güneşi maşrıkdan çıkarır ve mağribden batırır. Sen de onun aksini yap! (Bakara, 2/258) dedi. Bu söz, zâhir cihetden evvelki delîle muhâlefettir."/

Hz. Pîr-i dest-gîr cevâben buyurdular: Hâşâ ki İbrâhîm (a.s.) Nemrûd'un delîli ile mülzem ola ve onun için cevâb kalmıya. Belki bu kelâm, misâl-i diğer içinde evvelki kelâmın aynıdır. Ya'nî Hak Teâlâ cenîni maşrık-ı rahimden çıkarır ve mağrib-i kabirden batırır. Eğer sen ulûhiyyet da'vâsı ediyor isen, onun aksini yap! Ya'nî mağrib kabrinden çıkar ve maşrık-ı rahme ircâ' eyle. Binâenaleyh İbrâhîm (a.s.)ın îrâd eylediği delîl bir sözden ibâret olmuş olur.[130] Hak Teâlâ Hazretleri Âdem'i her lâhza yeniden yaratır ve onun bâtınına yeni şeyler îsâl eder ki, evveli sonuna benzemez. Ancak o kendisinden gâfildir ve kendisini bilmez.

Sultan Mahmûd'a bir esb-i bahrî getirmiş idiler ki gâyet güzel ve latîf sûreti var idi. Bayramda ona bindi; bütün halk onu temâşâ için damlara çıkmış ve seyre dalmış idiler. Sarhoşun biri odasına çekilmiş idi. "Gel sen de esb-i bahrîyi temâşâ et!" diyerek onu ceb-

ren dama götürdüler. "Canım ben kendimle meşgûlüm ve onu görmek merâkında değilim" dedi ise de çâre olmadı. Vaktâki damın kenarına geldi, pek sarhoş olduğundan, sultanı o atın üzerinde göricek: "Benim indimde bu atın ne ehemmiyyeti vardır; eğer şimdi bir mutrıb terennüme başlasa ve onun atı benim olsa, fi'l-hâl atı mutribe bağışlarım" dedi. Sultan bunu işitip gazaba geldi ve onu habs etmelerini emr etti. Bunun üzerine bir hafta geçti; bu adam: "Benim kabâhatim ne idi? Şâh-ı âlem beyan buyursunlar, tâ ki bu bendeye ma'lûm olsun" / haberiyle sultana birisini gönderdi. Sultanın emri üzerine onu ihzâr eylediler. Pâdişâh: "Ey rind-i bî-edeb, bu sözü nasıl söyledin?" dedi. O kimse: "Ey şâh-ı âlem, bu sözü ben söylemedim. O vakit damın kenarında sarhoş bir adamcık vardı, o sözü o söyledi ve gitti" diye cevâb verdi. Onun bu cevâbı pâdişâha hoş geldi. Hâcetini kazâ edip ona hil'at ihsân eyledi ve hapisten ıtlâk etti.

Her kimin ki bize taalluku vardır ve bu şaraptan mest olmuştur, her nereye giderse gitsin ve her kimle oturur ise otursun ve her hangi tâife ile sohbet ederse etsin, hakîkatte bizimle oturur ve bu cins ile ihtilât eyler. Zîrâ sohbet-i ağyâr, âyîne-i lutf-ı yârîdir ve cinsin gayri ile âmîziş, mûcib-i muhabbet ve cins ile ihtilâtdır; zîrâ eşyâ zıddı ile tebeyyün eder.

Ebû Bekr-i Sıddîk (r.a.) şekere "Ümmî" tesmiye buyurmuşlardı. Ya'nî şîrîn-mâder-zâd demek idi. Şimdi diğer meyveler şekere karşı tefâhur edip derler ki: "Biz tatlılık mertebesine gelinceye değin, bu kadar acılıklar çekmişiz; sen ise acılığın meşakkatini çekmemiş olduğun cihetle tatlılığın lezzetini ne bilirsin?"

•

ELLİBİRİNCİ FASIL

•

Hz. Pîr-i dest-gîrden bu beytin tefsîrini suâl eylediler:

و ليكن هوا چون بغايت رسيد شود دوستي سر بسر دشمني

Nazmen tercüme: "Erişdikde meyl ü hevâ gâyete
Muhabbet, adâvet olur ser-be-ser"

Hz. Hüdâvendigâr'ımız şu sûretle îzâh buyurdular: Âlem-i

adâvet, âlem-i muhabbete nisbeten dardır. Zîrâ âlem-i muhabbete vusûl için âlem-i adâvetten kaçarlar. Ve âlem-i muhabbet dahî, muhabbet ve adâvetin vücûd bulduğu âleme nisbeten dardır. Dostluk, düşmanlık, küfür ve îmân ikiliği mûcibdir. Çünkü küfür inkârdır. Münkire bir kimse lâzımdır ki, onun münkiri olsun; ve kezâ mukırra bir kimse lâzımdır ki, ona ikrâr eylesin. İmdi ma'lûm oldu ki, yegânegî ve bîgânegî mûcib-i isneyniyyettir; ve o âlem, küfür ve îmân ve muhabbet ve adâvetin verâsındadır. Ve mâdemki muhabbet ikiliği mûcibdir; ve bir âlem vardır ki, orada ikilik yoktur ve ittihâd-ı mahz vardır; oraya erişildikde ikilikten cüdâ olunur. İmdi ikilikten ibâret olan âlem-i evvel aşkdır; ve muhabbet şimdi nâzilin nakl eylediği bu âleme nisbetle dûndur, onu istemez ve adâveti vardır. Nitekim Mansûr'un muhabbeti derece-i nihâyeye vâsıl oldukda, kendisine düşman oldu; ve kendisini ma'dûm kılıp "Ene'l-Hak" ya'nî "Ben fânî oldum, Hak kaldı" dedi. Bu ise gâye-i tevâzu' ve nihâyet-i abdiyyettir; ya'nî ancak O'dur demek olur. Binâenaleyh da'vâ ve tekebbür, "Sen Hudâ'sın ve ben bendeyim" demendir. Bu halde kendinin mevcûdiyyetini de isbât etmiş olursun; / ve burada ikilik îcâb eder. Ve senin "Hüve'l-Hak" demen dahî ikiliktir. Zîrâ "ene" olmadıkça "Hüve" mümkin olmaz. Binâenaleyh "Ene'l-Hak" kelâmını Hak söyledi, çünkü O'ndan gayri bir mevcûd yoktu; ve Mansûr fânî olmuş idi, o söz Hakk'ın kelâmı idi. Âlem-i hayâl, âlem-i musavverât ve mahsûsâte nisbetle vâsi'dir. Zîrâ bütün musavverât hayâlden doğar; ve âlem-i hayâl, hayâlin vücûd bulduğu âleme nisbetle dardır. Söz ile bu kadar anlaşılır, yoksa hakîkat-i ma'nânın lafız ve ibâreden ma'lûm olması muhaldir.[131]

Huzzârdan birisi şu suâli îrâd eyledi: "Bu halde ibâre ve elfâzın fâidesi nedir?"

Cenâb-ı Mevlânâ (k.s.) efendimiz buyurdular: "Sözün fâidesi odur ki, seni talebe sevk eder; yoksa söz matlûbu hâsıl etmez. Eğer böyle olsa idi, bu kadar mücâhedeye ve kendinin fenâsına hâcet olmaz idi. Nitekim uzaktan bir şeyin hareket ettiğini görür ve onu görmek için arkasından gidersin. Yoksa onu görmen hareket sebebiyle değildir. İnsanın nâtıkası dahî bâtında böyledir. Her ne kadar hakîkatte sen onu görmez isen de, o ma'nânın talebinde senin
225 için müheyyicdir. /

Huzûrdan birisi şöyle dedi: "Ben bu kadar ulûm tahsîl ettim ve zabt-ı maânî eyledim; insanda bâkî kalacak olan o ma'nânın neden ibâret olduğu ma'lûm olmadı."[132]

Hz. Pîr-i dest-gîr buyurdular: Mücerred söz ile ma'lûm olsa idi, fenâ-yı vücûda ihtiyaç olmaz ve bu kadar meşakkatler çekilmezdi. Bâkî kalacak olan o şeyi bilmen için, sen kalmayıncaya kadar sa'y etmek lâzımdır. Meselâ birisi, "Ben Ka'be'nin mevcûd olduğunu işitiyorum; velâkin dama çıkıp o kadar nazar eylediğim halde Ka'be'yi görmüyorum" der. Bittabi' o kimse dama çıkıp başını uzatarak Ka'be'yi göremez, münkir olur. Nitekim kışın kürkü canla taleb edersin; yaz geldikde kürkü atarsın ve hâtır ondan müteneffîr olur. Şimdi, kürk talebi, sıcaklık husûlü içindir. Kışın mâni' olması sebebiyle sıcaklık bulamadın ve kürkün tavassutuna muhtâc oldun. Fakat mâni' zâil olunca kürkü attın. اِذَا السَّمَاءُ انْشَقَّتْ (İnşikāk, 84/1) Ya'nî "Gök yarıldıkda" ve اِذَا زُلْزِلَتِ الْاَرْضُ زِلْزَالَهَا (Zelzele, 99/1) Ya'nî, "Arz şiddetle hareket ettikde" âyetleri sana işârettir. Ya'nî sen, lezzet-i ictimâ'ı gördün; şimdi bir gün gelir ki, bu eczânın lezzet-i iftirâkını görürsün ve o âlemin vüs'atini mütâlaa eylersin ve bu darlıktan halâs olursun. Meselâ birini çarmıha bağlarlar; o zanneder ki, orada hoştur; ve lezzet-i halâsı unutur. Çarmıhtan kurtuldukda ne azâb içinde bulunduğuna vâkıf olur. Ve kezâlik çocukların perveriş ve âsâyişi beşikte olur. Halbuki onun içinde ellerini bağlarlar. Eğer bir beşiğe bir bâliğ olan kimseyi koyup bağlasalar, azâb olur. Ba'zıların zevki ve mezesi, eczâ-yı küllün / cümleten müteferrik olup kendi aslına vâsıl olmasındadır. Ba'zıları da hiç yârlık ve aşk ve muhabbet ve küfür ve îmân kalmayıp kendi asıllarına vusûlü isterler. Zîrâ bütün bu eczâ, birtakım duvarlardır; ve ikiliği mûcibdir ve darlıktan ibârettir. O âlem ise mûcib-i vüs'at ve vecddir. Bu söz denilen şey küçüktür, o kadar büyük değildir; kuvveti yoktur. Nasıl büyük olur? Nihâyet sözdür; belki söz za'fı mûcibdir. Müessir Hak'dır ve müheyyic O'dur. Bu söz ise ortada nikâbdır. İki üç harfin terkîbi nasıl mûcib-i hayat ve heyecan oluyor?

Meselâ birisi senin huzûruna geldi. Ona riâyet ettin ve "Ehlen ve sehlen" dedin. Onunla hoşlandı ve bu söz mûcib-i muhabbet oldu. Ve birisine söğdün, o iki üç lafız mûcib-i gazab oldu. Şimdi...

İki üç lafız terkîbinin muhabbet ve rızânın izdiyâdına ve gazab ve adâvetin kıyâmına ne taalluku vardır? Ancak Hak Teâlâ her birinin nazarî; kendisinin cemâl ve kemâline vâki' olmak için, bunları esbâb ve hicâbât kılmıştır. Zayıf olan hicâblar, zayıf olan nazarlara münâsibdir. Hak Teâlâ ise hicâbların arkasından hükümler eder ve sebebler ihzâr buyurur. Bu ekmek vâki'de sebeb-i hayât değildir. Ancak Hak Teâlâ onu sebeb-i hayât ve kuvvet kılmıştır. Nihâyet o, bir cemâddan ibârettir. Onda hayât-ı insâniyye yoktur ki, kuvvetin ziyâdeliğini mûcib olsun. Eğer onun hayâtı olsa idi, kendi kendini zinde tutar idi.[133]

•

ELLİİKİNCİ FASIL

•

Hz. Mevlânâ efendimize bu beyt-i şerîfin ma'nâsını sordular:

اي برادر تو همان انديشه‌ء ما بقي تو استخوان و ريشه‌ء[134]

Tercüme: "Ey birâder, sen ancak endîşeden ibâretsin; senin bâkî kalan şeyin kemik, damar, sinir ve elyâf gibi şeylerdir."

Cevâben buyurdular ki: Bunun ma'nâsını teemmül et. همان انديشة. [Ya'nî "Endîşeden ibâretsin"] endîşe-i mahsûsa işârettir; ve sühû-let-i fehm için onu "endîşe" lâfzıyla ta'bîr ettik. Velâkin hakîkatte o endîşe değildir. Olsa dahî herkesin anladığı "endîşe" cinsinden değildir. Lafz-ı endîşeden bizim garazımız bu ma'nâ idi; ve eğer bir kimse fehm-i avâm için pek rakîk te'vîl etmek isterse الانسان حيوان ناطق [Ya'nî "İnsan, konuşan hayvandır"] der. Nutuk ise, ister muzmer ve ister muzhar olsun "endîşe"dir; ve bu hayvanın gayridir. İmdi insanın endîşeden ibâret bulunması ve mütebâkîsinin kemik ve elyâf olması doğru olur. Kelâm güneş gibidir. Bütün insanlar ondan harâret ve hayat bulurlar. Güneş ise dâimâ mevcûddur; ve kâffe-i eşyâ dâimâ ondan iktisâb-ı harâret eylerler. Ancak güneş nazara gelmez ve ondan hayat ve harâret bulunduğunu bilmez. Amâ ister şükür, ister şikâyet, ister hayır, ister şer olsun, bir lafız ve ibâre ile söylenilmiş olduğu vakit nazara gelir. Âfîtâb-ı / felekî gibi dâimâ tâbândır. Velâkin şuâ'ı duvar üzerine mün'akis olmadıkça nazara gelmez. Nitekim harf ve savt vâsıtası olmazsa, dâimâ mevcûd olmakla berâber, âfîtâb-ı kelâmın şuâ'ı zâhir olmaz;

çünkü âfitâb latîfdir ve hava latîfdir. Kesâfet lâzımdır ki, o kesâfet vâsıtasıyla nazara gelsin ve zâhir olsun.

Bir kimse Hak Teâlâ'nın kendisine hiçbir ma'nâ göstermemesi hasebiyle munkabız ve efsürde bir halde kaldığından bahs etti. Hak Teâlâ şöyle etti, böyle buyurdu dedikleri vakit, harâretlendi ve ma'nâyı gördü. İmdi her ne kadar Hakk'ın letâfeti mevcûd ve ona mün'akis idiyse de görmez idi. Emir ve nehy ve halk ve kudret vâsıtasıyla ona şerh olunmadıkça göremedi. Ba'zı kimseler vardır ki, za'flarından bir taâm arasında, bala tâkat getiremediklerinden, pilav, zerde ve helva vesâire yerler; tâ ki kuvvet bulup bî-vâsıta bal yiyebilsinler.

İmdi ma'lûm oldu ki, nutuk latîf, tâbân ve gayr-ı munkatı' bir güneştir. Ancak sen şuâ'-ı âfitâbı görmek ve haz almak için kesîf bir vâsıtaya muhtâçsın. O âfitâbın şuâ'ını ve letâfetini, kesâfet vâsıtası olmaksızın gördüğün ve onu görmeğe alışdığın vakit, o güneşin temâşâsında cür'etkâr ve kavî olursun; ve o deryâyı letâfetin aynı içinde, acîb renkler ve garîb manzaralar görürsün; ve ne acîb şeydir ki, söylesen de, söylemesen de o nutuk dâimâ sende mevcûddur. Eğerçi endîşenin içinde bir nutuk yoktur; fakat söylenildiği dakîkada nutuk dâimâ mevcûddur. Nitekim الانسان حيوان ناطق [Ya'nî "İnsan, konuşan bir hayvandır"] derler. O hayvâniyyet dâimâ sen-de mevcûddur; ve sen hayatta oldukça, böylece nutkun dahî dâimâ seninle berâber olmak lâzım gelir. Nitekim bu âlemde uyumak, zuhûr-ı hayvâniyyet îcâbıdır. Uyumak ise şart değildir. Ve kezâ nutuk için söylemenin / ve mükâlemenin mûcibi vardır; ve söyle-mek ise, şart değildir.

İnsanın üç hâli vardır: Evvelkisi budur ki, Hak etrâfında dolaşmaz. Kadın, erkek, mal ve hacer ve meder her ne olursa olsun, cümleye ibâdet ve hizmet eder; ve Hakk'a ibâdet etmez. Ba'delhû ona bir ma'rifet ve ıttılâ' hâsıl olunca Hakk'ın gayrisine hizmet etmez. Ve bu halden terakkî ettikten sonra, sâkit olup Hakk'a hizmet ediyorum veyâ etmiyorum demez; bu iki mertebeden dahî hârice çıkmış olur; ve bu tâifenin âlemde bir nişan ve âvâzesi zâhir olmaz. Cenâb-ı Hak ne zâhir ve ne de gâibdir. Her ikisini de ya'nî huzûr ve gaybi yaratıcıdır. Binâenaleyh her ikisinin gayri olur. Çünkü eğer hâzır olsa, gaybet olmamak lâzım ge-

lir. Gaybet vardır ve hâzır değildir; zîrâ huzûrun indinde gaybet vardır. Binâenaleyh o huzûr ve gaybet ile mevsûf olmaz. Aksi halde zıddan zıd doğmak lâzım gelir. Çünkü gaybet hâlinde huzûru, onun halk etmiş olması lâzım gelir; ve huzûr gaybetin zıddıdır. Binâenaleyh zıddın zıddan doğması câiz değildir; ve Hakk'ın kendi mislini yaratması câiz olmaz. Zîrâ لَا نِدَّ لَهُ [Ya'nî "O'nun benzeri yoktur"] derler. Eğer mislin misli yaratması mümkin olsa, tercîh-i bilâ-müraccah lâzım gelir. Hem de bir şeyin kendi nefsini îcâd etmesi iktizâ eder. Halbuki ikisi de müntefîdir.

Buraya vâsıl olduğun vakit, dur ve tasarruf etme ki, artık aklın burada tasarrufu yoktur. O akıl deryâ kenarına kadar gelip durur. O kadar durur ki, durmak kalmaz. Bütün kelâmlar ve ilimler ve hünerlerin meze ve çeşnisi bu sözdendir. Eğer bu söz olmasa, hiçbir işte ve hırfetde meze ve zevk kalmaz. Gâye-i mâ-fi'l-bâbı bilmezler. Bilmek de şart değildir. Nitekim bir erkek, mâldâr, koyunları ve at sürüleri vesâiresi olan bir kadını almak ister; ve bu erkek onları timar eder ve bağları iskâ eyler. Her ne kadar bu hiz-
230 metlerle / meşgûl olursa da, bu işlerin zevkini, o kadının mevcûdiyyetinden bulur. Zîrâ eğer o kadın ortadan kalkarsa, o işlerde hiçbir zevk kalmaz ve burûdet hâsıl olur; ve rûhsuz görünür. İşte bunun gibi âlemin bütün hırfetleri ve ulûmu ve sâiresi, hayâtı ve hoşluğu ve harâreti, zevk-i ârifîn pertevinden alırlar. Zîrâ eğer onun zevki olmasa ve onun vücûdu bu işlere zevk ve lezzet vermese, hep mürde görünür; vallâhu a'lem.

•

ELLİÜÇÜNCÜ FASIL

•

Mukaddemâ şiir söyler idik ve şiir söylemeyi îcâb eden bir azîm dâiye var idi. O vakit de eserler mevcûd idi. Dâiyenin fütûra uğradığı ve hâl-i gurûbda bulunduğu bu sâatde dahî eserler vardır. Âdet-i ilâhiyye böyledir ki eşyâyı vakt-i şürûkda terbiye buyurur; ve ondan âsâr-ı azîme ve hikmet-i kesîre ızhâr eyler. Gurûb hâlinde dahî o terbiye kāimdir. Nitekim Hak Teâlâ رَبُّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ (Müzzemmil, 73/9) [Ya'nî "O, doğunun da, batının da Rabb'idir"] buyurur ki, devâî-i şârıka ve gâribenin Rabb'i demektir.

Mu'tezile: "Ef'âlin hâlıkı kuldur ve kendisinden sâdır olan her bir fiilin hâlıkı o bendedir" derler. Böyle olması câiz değildir. Zîrâ o bendeden sâdır olan her bir fiil, ya akıl ve rûh ve kuvvet ve cisim gibi kendisinde olan âlet vâsıtasıyladır; yâhut cemî'-i ahvâlde bî-vâsıtadır. Vâsıta ile olunca onun hâlık-ı ef'âl olması câiz olmaz. Zîrâ o bende bu vâsıtaları cem'a kādir değildir. Binâenaleyh o kimse bu âlet vâsıtasıyla vücûda gelen bu fiilin hâlıkı olmaz; çünkü âlet, onun mahkûmu değildir; ve âletsiz fiilin hâlıkı olmak câiz olmaz. Zîrâ bu âlet olmaksızın, ondan fiilin sudûru / muhâldir. İmdi ale'l-ıtlâk ma'lûm oldu ki, ef'âlin hâlıkı Hak'dır, bende değildir. Bendeden sâdır olan her bir fiil, hayır olsun, şer olsun o onu bir niyet ile meydana koyar. Ammâ o işlerin hikmeti, onun tasavvur ettiği ma'nâ ve hikmet kadar değildir. O işte ona görünen fâide, ondan vücûda gelen fiilin fâidesi kadar olur. Fakat onun fevâid-i külliyyesini, ya'nî ondan ne semerât iktitâf edeceğini Hak bilir. Meselâ, sevâb ve nîk-nâm ve dünyâda emniyyet kazanmak niyyeti ile namaz kılarsın; fakat o namazın fâidesi ancak bu kadar olmayacaktır; yüzbin fâideler verilecektir ki, o senin vehminden geçmez. O hizmetler üzerine kazanılacak fâideleri Cenâb-ı Hak bilir.

Şimdi... İnsan dest-i kudretin kabzasında yay gibidir ve Hak Teâlâ Hazretleri onu hizmetlerde kullanır; ve hakîkatte fâil, yay değil, Hak'dır. Yay âlet ve vâsıtadır; lâkin Hak'dan bî-haber ve gâfildir; ve onun imâdı gaflettir. Görmez misin ki, bir kimseyi bîdâr ettikleri vakit dünyâdan bîzâr olur ve soğur ve ondan vaz geçer. İnsanın küçüklüğünden beri olan neşv ü nemâsı gaflet vâsıtasıyladır; ve illâ neşv ü nemâ bulmaz ve büyümez idi. İmdi o, gaflet vâsıtasıyla ma'mûr ve cesîm olduğundan, onu gafletlerden yıkayıp pâk etmek için, Hak Teâlâ cebren ve ihtiyâren yine meşakkatleri ve mücâhedeleri musallat kılar. Ondan sonra o âleme âşinâ olmak mümkin olur. İnsanın vücûdu bir mezbele misâlidir. Gübre yığını, ancak gübre yığını!... Eğer azîz ise, onda hâtem-i pâdişâh olduğu içindir. Âdem'in vücûdu bir buğday çuvalı gibidir. Pâdişâh "Bu buğdayı nereye götürüyorsun? Onun içinde benim ölçeğim vardır" diye nidâ eder. Halbuki o, ölçekten gâfildir ve ölçek buğdaya batmıştır. Eğer o ölçeğe vâkıf olsa, hiç buğdaya iltifat eder mi?

Şimdi... Seni âlem-i / ulvîye çeken ve âlem-i süflîden soğutup

fâtir kılan her bir endîşe, o ölçeğin aksi ve pertevidir ki, insan o sebeble o âleme meyl eder; aksi olarak âlem-i süflîye meyl ettikde, bu hâl, o ölçeğin hicâb içinde ihtifâ etmiş olması alâmetidir.

•

ELLİDÖRDÜNCÜ FASIL

•

Huzûrda olanlardan biri dedi: "Kādî İzzeddin selâm eder ve dâimâ senâ ve mahmedetinizi söyler."

Cenâb-ı Pîr-i dest-gîr cevâben buyurdular: Beyit:

هر كه ما را كند بنيكي ياد يادش اندر جهان بنيكي ياد

Nazmen tercüme: "Bizi her kim ki hayr ile ede yâd
Hayr ile yâd olunsun, olsun şâd."

Eğer bir kimse birisi hakkında hayır söyler ise, o hayır ve iyilik kendisine âit olur; ve hakîkatte o senâyı ve hamdi kendisine söyler. Onun nazîri budur ki, bir kimse evinin etrâfına gül ve reyhan diker; her baktığı vakitte, gül ve reyhan görür ve dâimâ cennet içinde olur. İnsanlar hakkında hayır söylemeyi i'tiyâd edince, birinin zikr-i hayriyle meşgûl oldukda, o kimse onun mahbûbu olur ve onu yâd edince mahbûbu yâd etmiş olur. Mahbûbu yâd etmek ise, gül ve gülistan ve revh ve râhat olur; ve birinin fenâlığını söyleyince, onun nazarında mebgûz olur. Onun hâtır ve hayâle gelmesi, yılan, akrep veyâ diken müşâhede etmek gibi olur. Gece ve gündüz senin için gülistan ve riyâz-ı cennet görmek mümkin iken, niçin yılanlık / ve dikenlik arasında dolaşırsın. Dâimâ gül ve gülistan içinde olmak için cümleyi dost tut! Herkesi düşman addedersen, nazarına düşmanın hayâli gelir. Gece ve gündüz yılanlık ve dikenlik içinde dolaşmış olursun. Binâenaleyh evliyânın herkesi dost tutması ve iyi görmesi, gayrileri için değildir.[135] Nazarlarına hayâl-i mekrûh ve mebgûz gelmemesi için, bu hâli kendilerinin fâidesi zımnında ihtiyâr eylerler. Mâdemki insanların zikri ve hayâli lâbüd ve zarûrîdir; kerâhat-i mebgûz yollarını teşvîş etmemek için, halkı zikr ettiklerinde, cümlesinin mahbûb ve matlûb bulunmasına cehd ederler. İmdi iyilikten ve kötülükten, halk hakkında her ne yapar isen, sana âit olur. İşte bunun için Hak Teâlâ

buyurur: مَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلِنَفْسِهِ وَ مَنْ أَسَاءَ فَعَلَيْهَا (Fussılet, 41/46) Ya'nî "Kim ki amel-i sâlih işlerse, nefsinin lehine ve kim ki fenâlık ederse, nefsinin aleyhinedir." Ve وَ مَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ وَ مَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ (Zilzâl, 99/7-8) Ya'nî "Kim ki zerre mikdârı hayır işlemişse, onu görür; ve kim ki zerre kadar şer işlerse, o da onu görür."

Birisi şu suâli îrâd eyledi: "Hak Teâlâ Hazretleri melâike lisânında: أَ تَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا وَ يَسْفِكُ الدِّمَاءَ وَ نَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَ نُقَدِّسُ لَكَ (Bakara, 2/30) *Ya'nî "Yâ Rab, yeryüzünde fesâd edecek ve kan dökecek kimse mi halk edeceksin? Halbuki biz senin hamdinle, tesbîh ve zikrinle takdîs ederiz" buyurur. Halbuki Âdem henüz gelmemiş idi. Melâike Âdem'in kan dökeceğine ve fesâd eyliyeceğine nasıl hükm ettiler?"*

Hz. Pîr-i dest-gîr buyurdular: Buna iki vecih ile cevâb verdiler; biri menkûl, diğeri ma'kûldür. Menkûl olan odur ki, melâike bir kavmin geleceğini ve sıfatları / böyle olacağını levh-i mahfûzdan mütâlaa ettiler. Binâenaleyh ondan haber verdiler. İkinci vecih odur ki, melâike tarîk-ı akl ile o kavmin yeryüzünde zuhûra geleceğini ve lâbüd hayvan olacaklarını ve hayvandan bu zâhir olacağını ve her ne kadar onlarda ma'nâ bulunur ve nâtık olurlarsa da, kendilerinde hayvâniyyet olduğundan, nâçâr fısk edeceklerini ve kan dökücülüğün levâzım-ı âdemîden olduğunu istidlâl ettiler.

Bir tâife başka bir ma'nâ beyân buyururlar, şöyle ki: Melâike akl-ı mahz ve hayr-ı sırftırlar ve onların bir işde aslâ ihtiyârı yoktur. Nitekim rü'yâda bir fiil icrâ eylersin, onda muhtâr olmazsın. Eğer hâlet-i nevmde, gerek küfr etsen ve gerek tevhîd eylesen; ve eğer zinâ irtikâb etsen, lâ-cerem sana i'tirâz olunmaz. Melâike hâl-i yakazada bu mesâbededirler; ve âdemîler ise, bunun aksinedirler. Onlarda ihtiyâr ve heves vardır. Her şeyi kendi nefisleri için isterler ve her şey kendilerinin olmak için kan ederler. Bu hâl ise, sıfât-ı hayvâniyyettir. Binâenaleyh melâike, âdemîler hâlinin zıddı olarak zâhir oldu. İmdi her ne kadar orada bir söz ve zebân mevcûd değil idiyse de, böyle dediler diye bu tarîk ile onlardan haber vermek câizdir. Onun takdîri böyle olur ki, eğer bu iki hâl-i mütezâdd söze gelseler ve kendi hâlinden haber verseler böyle olur. Nitekim şâir der ki: Havuz, "Ben doldum" der. Havuz söz

söylemez. Onun ma'nâsı budur ki, eğer havuzun dili olsa idi, bu hâl içinde böyle der idi. Her bir meleğin bâtınında bir levh vardır ki, o levhden kendisinin kuvveti kadar, ahvâl-i âlemi ve vukū' bulacak şeyleri evvelce okur; ve okuyup bildiği şeyler, vücûda geldiği vakit o meleğin Bârî Teâlâ hakkındaki i'tikādı ve aşkı ve mestliği artar; ve Hakk'ın azametine ve gaybdânlığına taaccüb eyler; ve onun aşk ve i'tikādının ziyâdeliği ve taaccübü bî-lafz ve ibâre onun
235 tesbîhi olur. / Nitekim mi'mâr bu evi binâ ederken, bu kadar kereste ve bu kadar kerpiç ve bu kadar çivi gidecektir diye şâkirdine haber verir. Hânenin hitâmında bilâ-ziyâde ve lâ-noksan, ancak o kadar levâzım sarf edilmiş olur. Şâkirdin i'tikādı tezâyüd eder. Melâike dahî bu mesâbededirler.

Birisi Hz. Şeyh'den (Ya'nî Hz. Pîr-i dest-gîrden) şunu suâl etti: "Hakk-ı âlîlerinde لولاك لولاك لما خلقت الافلاك [Ya'nî "Sen olmasaydın, sen olmasaydın felekleri yaratmazdım"] buyrulan Mustafâ (s.a.v.) bu azamet ile berâber يا ليت رب محمد لم يخلق محمدا Ya'nî "Ne olaydı, Muhammed'in Rabb'i, Muhammed'i halk buyurmasa idi" der. Bu nasıl olur?"

Cenâb-ı Şeyh bu vech ile cevâb verdi: Bu söz, misâl ile tavazzuh eder. Bir karyede bir erkek bir kadına âşık oldu; ve her ikisinin evleri yakındı. Berâberce ömür sürerler ve balıkların su ile hayat buldukları gibi, onlar da semirir ve neşv ü nemâ bulurlar; ve hayatları yekdîğerinden olurdu. Nâgâh Hak Teâlâ onları zengin etti. Öküzleri, koyunları, at sürüleri, malları, altınları ve haşem ve hademleri çoğaldı. Kesret-i tena'umdan şehre azm edip, her birisi birer şâhânc konak satın aldılar ve orada ikāmet eylediler. Bu bir tarafta, o bir tarafta. Hal bu gâyeye erişince o ıyşe ve o visâle muvaffak olamadılar. Derûnları alt üst ve ciğerleri sûzân olup, gizli nâlcler ettiler; çâre olmadı. Bu sûziş derece-i gâyeye vâsıl oldu. Onlar, bu âteş-i firâk içinde külliyyen yandılar. Böyle olunca nâleleri mahall-i kabûlde vâki' olup, emvâl ve mevâşîye noksan ârız olarak, tedrîc ile evvelki hâle rücû' eylediler. Bir zaman sonra evvelki karycde birleştiler ve ıyş u vasla koyuldular; firkatin acılığını yâd ettiler. يا ليت رب محمد لم يخلق محمدا [Ya'ni "Ne olaydı, Muhammed'in Rabb'i Muhammed'i halk buyurmasa idi"] "âvâzı zâhir oldu. Çünkü cân-ı Muhammed (s.a.v.) mücerred olup âlcm-i kudsde

ve Hak Teâlâ'nın visâlinde / neşv ü nemâ bulur idi. Balıklar gibi o deryâ-yı rahmete dalar idi. Gerçi bu âlemde peygamberlik ve halka reh-nümâlık makâmına ve pâdişahlık azametine mâlik ve şöhret ve sahâbet içinde idi. Velâkin yine ıyş-i evvele rücû' ettikde "Keşke peygamber olmasa idim ve bu âleme gelmese idim" der. Zîrâ o visâl-i mutlaka nisbetle bütün bu memleket bâr-ı azâb ve meşakkattir. Bu ilimlerin ve mücâhedelerin ve bendeliklerin kâffesi istihkāk-ı Bârî'ye nisbetle, birisinin senin önüne baş koyup bir hizmet ederek geçip gitmesi gibidir. Eğer hizmet-i Hak'da dâimâ zemîne baş koysan, bir kere başını zemîne koymuş gibi olursun. Zîrâ Hakk'ın istihkākı ve lutfu, senin vücûdundan ve hizmetinden mukaddemdir. Seni nereden çıkarıp mevcûd eyledi ve kulluğa ve hizmete müstaid kıldı ki, sen onun hizmetinden ve kulluğundan dem vuruyorsun. Bu ilimler ve kulluklar, ağaçtan ve yünden birtakım sûretler düzüp, ondan sonra huzûr-ı Bârî'ye arz ederek: "Yâ Rab, bu sûretler bana hoş geldi, yaptım; fakat can vermek senin işindir. Eğer can verir isen, ilimlerimizi ve amellerimizi ihyâ buyurmuş olursun ve eğer vermezsen fermân senindir" demeğe benzer.

İbrâhîm (a.s.), Cenâb-ı Hak o Zât-ı Ecell ve A'lâdır ki, "Yuhyî ve yümît" ya'nî "Diriltir ve öldürür" buyurdu. Nemrûd ise أَنَا أُحْيِي وَ أُمِيتُ (Bakara, 2/258) ya'nî "Ben de diriltir ve öldürürüm" dedi. Hak Teâlâ Nemrûd'a mülk ihsân etti. O, kudreti kendinden bilip, Hakk'a havâle eylemedi. "Ben dahî diriltir ve öldürürüm" dedi. Bu mülkten murâdım dânişdir. Hak Teâlâ Âdem'e ilim ve fetânet ve mezâk ihsân buyurmuştur. O ise, ben bu ilim ve amel ile işlere vücûd veririm, der ve kendine izâfet eyler ve هُوَ يُحْيِي وَ يُمِيتُ (A'râf, 7/158) [Ya'nî "O öldürür ve diriltir"] demez.

Birisi büyük Mevlânâ (r.a.)dan (*Ya'nî Hz. Pîr'in peder-i âlîleri olan Sultân-ı Ulemâ hazretlerinden*) suâl etti ki: İbrâhîm (a.s.), Nemrûd'a: "Benim Rabb'im ölüyü diriltir ve diriyi öldürür" dedi. Nemrûd "Ben de böyle yaparım" diye cevâb verdi. İbrâhîm (a.s.) قَالَ إِبْرَاهِيمُ فَإِنَّ اللَّهَ يَأْتِي بِالشَّمْسِ مِنَ الْمَشْرِقِ (Bakara, 2/258) âyet-i kerîmesinde beyân buyurulduğu üzere, tekrâr başka bir delîl getirip "Benim Rabb'im güneşi maşrıkdan çıkarıp, mağribden batırır. Eğer sen ulûhiyyet da'vâsı ediyorsan, onun aksini yap!" dedi. Bundan Nemrûd'un İbrâhîm (a.s.)ı ilzâm etmesi iktizâ eder. Zîrâ Hz. İbrâhîm,

evvelki sözünü ve delîlini terk edip cevap vermedi; ve başka bir delîle şürû' eyledi. Cenâb-ı Sultânu'l-Ulemâ, o kimseye cevap verdiler ki: "Başkaları herze söylüyorlar, sen de mi herze söylüyorsun? Bu iki misâl içinde bir sözdür. Sen de, onlar da hatâ etmişsiniz."

Bunun ma'nâsı çoktur. Bir ma'nâsı odur ki: Hak Teâlâ seni ketm-i ademden, batn-ı mâderde tasvîr eyledi; ve maşrık vâlidenin batnı idi. Oradan tulû' eyledin ve mağrib-i kabre gurûb ettin. Bu ancak başka ibârede evvelki kelâmdır ki يحيي و يميت [ya'nî "Diriltir ve öldürür"] demektir. Şimdi... Eğer senin kudretin var ise, mağrib-i kabirden, maşrık-ı rahme iâde eyle. Bunun diğer ma'nâsı odur ki: Vaktâki tâat ve mücâhede ve ulûm-i seniyye vâsıtasıyla ârife rûşenlik ve mestlik ve revh ve râhat hâsıl olur; ve onu terk hâlinde, o hoşluk gurûb eder. İmdi tâatın bu iki hâli onun maşrık ve mağribi olmuş olur. Eğer sen gurûb hâlinde ve terk-i tâat ve ifsâd hâlinde, muktedir isen, tâatdan tulû' / eden o rûşenliği ve zevki bu gurûb hâlinde dahî ızhâr eyle! Bu ise kulun kârı değildir; ve bende aslâ ona muktedir değildir. Bu Hakk'ın işidir. Güneşi isterse mağribden ve isterse maşrıkdan tulû' ettirir. Çünkü هُوَ الَّذِي يُحْيِي وَ يُمِيتُ (Bakara, 2/258) Ya'nî "İhyâ ve imâte eden O'dur".

Kâfir ve mü'min, ikisi de tesbîh ederler; zîrâ Hak Teâlâ Hazretleri, her kim doğru yola gider ve doğruluğa sa'y eder ve şerîata ve tarîk-ı enbiyâ ve evliyâya mütâbaat eylerse, ona hoşluklar ve rûşenlikler ve dirilikler zâhir olacağını; ve aksini yapanların önünde de, zulmetler ve korkular ve uçurumlar ve belâlar bulunduğunu haber vermiştir. Her ikisi de buna sa'y edince, Hak Teâlâ va'd buyurmuş olduğu şeyi bilâ-ziyâde ve lâ-noksan onlara tevcîh buyurup ızhâr eyler. Meselâ biri hırsızlık etti, astılar; o dahî müslümanların vâizidir. Zîrâ o maslûb "Her kim hırsızlık ederse hâli budur" der. Ve emânet ve sıyâneti hasebiyle pâdişâh birisine hil'at ihsân etti. O da müslümanların vâizidir. Velâkin hâin o zebân ile ve emîn bu zebân ile va'z eder. Sen bu iki vâizin arasındaki farka bak!..

ELLİBEŞİNCİ FASIL

Hz. Pîr, birisine hitâben buyurdu ki: Hâtırın hoş mudur, nasıldır? Hâtır azîz bir şeydir, bir tuzak gibidir. Sayd etmek için, tuzağın sağlam olması lâzımdır. Eğer hâtır nâ-hoş olursa, tuzak bozulmuş olur; işe yaramaz. İmdi bir kimse hakkındaki muhabbet ifrât üzere olmamalıdır. Düşmanlık da ifrât ile olmamalıdır. Bu her ikisinden tuzak bozulmuş olur. خير الامور اوسطها [Ya'nî "İşlerin hayırlısı ortasıdır"] mûcibince, vasat derecede olmalıdır. İfrât üzere olmamalıdır dediğim muhabbet Hak Teâlâ'nın gayri hakkındadır. Hak Teâlâ hakkında ise, hiç ifrât mutasavver değildir. Onun hakkındaki / muhabbet, her ne kadar ziyâde olursa bihterdir. Vaktâki gayr-i Hakk'a olan muhabbet müfrit olur ve halk ise devr-i feleğin musahharıdırlar, felek döner ve halkın bütün ahvâli de döner. İmdi muhabbet bir kimse hakkında ifrât ile oldukda, dâimâ onun saâdeti ve azameti arzû olunur. Bu ise müteazzirdir. Binâenaleyh hâtır müşevveş olur ve adâvet müfrit oldukda, dâimâ onun nuhûset ve nekbeti istenir; çerh-i felek ise dâirdir; bir vakit mes'ûd ve bir vakit menhûs olur. Ale'd-devâm menhûsiyyet dahî müyesser değildir. Binâenaleyh yine hâtır müşevveş olur. Hakk-ı Bârî'deki muhabbet bütün âlem ve halâyıkda, mecûsî, yahûdî, nasrânîde ve cümle mevcûdâtta kâmindir. Bir kimse mûcidini nasıl sevmez? Muhabbet onda kâmindir. Ancak mevânî' onu mahcûb kılar. Mevânî' mürtefi' olunca, o muhabbet zâhir olur.

Mevcûdât ne demek? Adem bile mevcûd olmak ümîdiyle cûşiştedir. Nitekim dört kimse, mansıb talebiyle pâdişâhın huzûrunda saf olurlar ve her birisi pâdişâhın mansıbı kendisine vermesine muntazır ve diğerinden şermendedir. Zîrâ birinin ümîdi, diğerinin ümîdini münâfîdir. İmdi îcâd olunmaları ümîdiyle saf bağlayıp Hak'dan "Beni vâr eyle" diye kendilerinin mesbûku'l-îcâd olmalarını isteyen ademler, yekdîğerilerinden şermendedirler. İmdi ademler böyle olunca, mevcûdât nasıl olur? وَ انْ منْ شَيءٍ الاَّ يُسَبِّحُ بحَمْده (İsrâ, 17/44) [Ya'nî "Hiç bir şey hâric değil, hepsi O'na hamd ve tesbîh ederler"] acîb değildir. Acîb olan budur: Beyit:

کفر و دین هر دو در رهست پویان وحده لا شریك له گویان

Tercüme: "Birdir ve şerîki yoktur, deyici oldukları halde, küfür
240 ile dînin her ikisi de yolunda koşucudur."/

Bu hânenin binâsı gafletlerîdir ve ecsâm-ı âlemin bütün kıvâmı gaflet üzerinedir. Bu cisim dahî gafletten neşv ü nemâ bulur. Gaflet ise küfürdendir; ve küfrün vücûdu ile berâber dînin vücûdu mümkin değildir. Zîrâ din, terk-i küfürdür. İmdi, terki mümkin olan bir küfür olmalıdır. Binâenaleyh her ikisi de bir şeydir. Bu onsuz, o bunsuz olmadığından lâ-yetecezzâdırlar; hâlıkları birdir. Eğer hâlıkları bir olmasaydı, mütecezzî olurlar idi. Zîrâ her birisi bir şeyi yaratır idi; mütecezzî olur idi. İmdi mâdemki Hâlık birdir وحده لا شريك له [Ya'nî "O, ortağı olmayan bir tektir"] olur.

Hazret-i Pîr'e dediler ki: "Seyyid Burhâneddin (k.s.)[136] *sözü güzel edâ buyururlar; amâ Senâî (k.s.) nun şiirini kelâm arasında çok okurlar."*

Hz. Pîr cevâben buyurdular: Seyyid, dedikleri gibi yaparlar. Âfitâb güzeldir; nûr verir, aybı budur. Zîrâ Cenâb-ı Senâî'nin kelâmını zikr etmesi, söyledikleri kelâmı izhâr etmektir. Ve eşyâyı güneş gösterir; rü'yet güneşin nûru içinde mümkin olur; ve güneşin nûrundan maksûd eşyâyı göstermesidir. Nihâyet bu güneş birtakım şeyler gösterir ki, işe yaramaz. Bir güneş ki, işe yarayan şeyleri gösterir, güneşin hakîkati odur; ve bu güneş ise o âfitâb-ı hakîkînin fer'i ve mecâzıdır. Nihâyet siz bu güneşten akl-ı cüz'înizmikdârınca bıktınız, melûl oldunuz. Size gayr-i mahsûs olan şeylerin görünmesi ve dânişlerin tezâyüdü için, nûr-ı ilim taleb ettiniz; ve her üstâddan ve ahbâbdan bir şey öğrenmek ve anlamak ümîdine düştünüz. Binâenaleyh âfitâb-ı sûrînin gayrı, keşf-i maânî ve hakâyık / olunan bir güneş olduğunu bildin. Ve bu ilticâ edip hoşlandığınız ilm-i cüz'î, o büyük ilmin fer'idir ve onun pertevidir. Seni o büyük ilme ve âfitâb-ı aslîye da'vet eder. أُولَئِكَ يُنَادَوْنَ مِنْ مَكَانٍ بَعِيدٍ (Fussılet, 41/44) Ya'nî "Onlara mekân-ı baîdden nidâ olunur." Sen o ilmi kendi tarafına çekersin. O, "Ben buraya sığmam, sen oraya geç vâsıl olursun. Benim buraya sığmam muhâldir; ve senin oraya gelmen güçtür" der. Muhâlin tekvînî muhâldir. Ama sa'bın tekvînî muhâl değildir. Binâenaleyh her ne kadar sa'b ise de, ilm-i azîme vusûl için cehd et ve onun buraya sığacağını ümîd etme; zîrâ muhâldir. İşte bunun gibi, ağniyâya sıfat-ı gınâ hâsıl olmak

için, Hakk'ın gınâsının muhabbetinden, pul pul ve habbe habbe cem' ederler. Pertev-i gınâdan hitâb gelir ki: "Ben büyük gınâ cânibinden size münâdîyim. Beni niye buraya çekiyorsunuz? Ben buraya sığmam; siz bu gınâ tarafına geliniz."

Elhâsıl asl olan âkıbettir; âkıbet mahmûd olsun! Âkıbetin mahmûd olması odur ki, bir ağacın kökü o bâğ-ı rûhânîde sâbit olur ve dalları başka yerde muallaktır. Âkıbet o meyveleri, o bağa götürürler; zîrâ kök o bağdadır. Ve eğer aksi olursa, gerçi sûrette tesbîh ve tehlîl eder; fakat kökü bu âlemde olduğundan, onun bütün o meyvelerini bu âleme götürürler ve her ikisi de o bağda olurlar ise nûrun-alâ-nûr olur.

•

ELLİALTINCI FASIL

•

Ekmelüddin[137] *dedi ki: "Mevlânâ'ya âşıkım ve dîdârına arzûmendim. Âhiretim hâtırıma gelmiyor. Mevlânâ'nın nakşını bu endîşeler ve hâtıralar olmaksızın, mûnisim ve ârâmım görüyorum. Ayn-ı sûreti olsun veyâ hayâli olsun, onun cemâliyle lezzetler hâsıl oluyor."/*

Cenâb-ı Pîr-i dest-gîr buyurdular: Her ne kadar âhiret ve Hak hâtıra gelmez ise de, hepsi muhabbetin içinde muzmer ve mezkûrdur.[138] Bir halîfenin huzûrunda rakkâsenin birisi zil çalıyordu. Halîfe في يدك صنعة Ya'nî "Elinde san'at vardır" dedi. Rakkâse dahî: قالت في رجلي Ya'nî "San'at ayağımdadır" diye cevap verdi ki, climdeki hoşluklar, ayağımda muzmer olan hoşluklardandır, demek idi. Binâenaleyh her ne kadar mürîd, tefâsîl-i âhireti hâtıra getirmez ise de, şeyhini görmekten hâsıl ettiği lezzet, bütün o tefâsîli mutazammındır ve o tefâsîlin kâffesi, o lezzette muzmerdir. Nitekim bir kimse oğluna veyâ birâderine iltifat edip muhabbet eyler; bütün uhuvvetten ve ümîd-i vefâdan ve onların kendisine olan muhabbetten ve âkıbet-i emrden, velhâsıl akrabânın akrabâdan ümîd ettikleri birtakım menfaatlerden hiç birisi hâtırına gelmez. Velâkin bu tefâsîlin cümlesi, o mülâkât ve iltifâtın içinde muzmerdir. Ve nitekim gerek toprak ve gerek su içinde bulunsun, odunda hava muzmerdir. Zîrâ onda hava olmasa idi, ona ateşin te'sîri olmaz idi.

Çünkü hava ateşin gıdâsıdır ve onun hayâtıdır. Görmez misin ateş üfleyince hayat bulur. Odun suda olsun, toprakta olsun, onda hava kâmindir. Eğer onda hava kâmin olmasaydı, su yüzünde durmaz idi. Ve kezâ söz söylersin. Bu sözün levâzımından birçok şeyler vardır. Meselâ akıl, dimâğ, dudak, ağız, damak, dilden ve tenin reisleri olan cümle eczâdan ve erkân ve tabâyi' ve eflâkden âlemin kıvâmını mûcib olan âlem-i sıfâta kadar, yüzbin esbâb vardır. Ondan sonra da zât mevcûddur. Bunların cümlesiyle berâber bu ma'nâlar söylediğin sözde zâhir değildir ve âşikâr olmaz; cümlesi zikr olunduğu / vechile sözde muzmerdir.

Âdemin karşısına her gün bî-ihtiyâr beş altı kere hî-murâdlık çıkar. Bu bî-murâdlıkda onun kat'an te'sîri yoktur; bu gayriden olur. O âdem, gayrın musahharıdır ve o gayr, onun murâkıbıdır. Binâenaleyh bed fiillik ona renc ü elem verir. Eğer murâkıb olmasa, o fiilin münâsibini nasıl verir? Maahâzâ bî-murâdlıkları insanın tab'ı mukırr olmaz; ve "Ben bir kimsenin hükmü altındayım" diye mutmain bulunmaz.

Ya'nî "Allah Teâlâ Âdem'i, kendi sûreti üzerine, ya'nî sıfatı üzerine halk etti" hadîs-i şerîfi mûcibince, Hak Teâlâ sıfat-ı ubûdiyyetin zıddı olan vasf-ı ulûhiyyeti insanda âriyet koymuştur. Bunun âriyet olduğunu âdemin sırrına o kadar söylediği ve o müsteârı onda bırakmadığı halde, insan yine bu bî-murâdlıkları çabuk unutur ve ona fâide vermez. O müsteârın kendi mülkü olmadığına yakîn hâsıl edinceye kadar, tokattan halâs olmaz. Biz böyle olduğuna mutlakā yakîn hâsıl et diye ibrâm etmiyoruz; ondan daha ednâsını söylüyoruz. Ya'nî sende "Sakın müsellem olarak söyledikleri gibi olmasın?" diye bir zan peydâ olsun diyoruz. Sana böyle olduğuna yakîn hâsıl olmadı; ya böyle olmadığına nasıl yakîn hâsıl oldu?

•

ELLİYEDİNCİ FASIL

•

Ârifîn biri dedi: Gönlüme küşâyiş gelmek için bâzı evliyânın gürîzgâhı olan külhana gittim. Gördüm ki külhancıbaşının bir çırağı olup, hizmet eyler idi; ve külhancıbaşı ona, şöyle, böyle et diye

emr eder, o da hizmetini serî' bir sûrette îfâ eyler idi. Külhan onun sür'ati ve emre itâati sebebiyle / iyice kızdı. Külhancıbaşı "Evet, 245
işte böyle serî' ve çâlâk ol ve edeb gözet; tâ ki makāmımı sana vereyim ve seni yerime oturtayım" der idi. Bana gülme geldi ve ukdem açıldı. Gördüm ki bu âlemin reisleri kendi çâkerleriyle bütün bu sıfat üzerinedirler.

•

ELLİSEKİZİNCİ FASIL

•

Huzûrda olanlardan birisi dedi: O müneccim "Siz bu eflâkin ve küre-i hâkînin hâricinde bir şey mevcûddur diye da'vâ edersiniz. Benim indimde bunun gayri bir şey yoktur, eğer varsa nerede olduğunu gösteriniz" diyor.

Hz. Pîr-i dest-gîr cevâben buyurdular: Evvelen bu suâl fâsiddir; zîrâ "Nerededir?" diyorsun. Halbuki onun yeri yoktur. Ondan sonra gel sen söyle ki, senin bu i'tirâzın neredendir? Ve hangi mahaldedir? Dilde, ağızda, gözde ve sînede değildir. Bunların cümlesini tefahhus etsen ve pâre pâre, zerre zerre eylesen, bu i'tirâz ve endîşeyi aslâ bulamazsın. Kendi endîşenin mahallini bilemeyince, hâlık-ı endîşenin mahallini nasıl bilirsin? Sana bu kadar bin endîşe ve ahvâl gelir, elinde değildir ve senin mağdûrun ve mahkûmun değildir. Ve eğer buna muttali' olsan, senin üzerini pek ziyâde memerr ittihâz eden bu şeylerin cümlesi nerede olduğunu bilir idin. Halbuki sen bunların nereden gelip, nereye gittiğinden ve ne yapacağından bî-habersin. Mâdemki kendi ahvâline ıttılâ'dan âcizsin; hâlıkına ıttılâ'ı nasıl ümîd eylersin? Bir fâhişe kadın müneccime hitâben der ki: "Ey kelb, gökte yoktur diyorsun, olmadığını nasıl biliyorsun? Âsumânı / tamâmı tamâmına ölçtün, her tarafını dolaştın, şimdi geldin de orada olmadığını haber veriyorsun öyle mi? Hânende tuttuğun fâhişeni bilmiyorsun, âsumânı nasıl bileceksin?" Hey! sen âsumânı işitmişsin. Yıldızların ve eflâkin adlarını haber veriyorsun. Eğer âsumândan tamâmen bâlâya gide idin bu herzeleri söylemez idin. Bizim âsumânda değildir demekten murâdımız, âsumânda yok demek değildir. Ya'nî âsumân O'nu muhît değildir; O ise âsumânı muhîttir; ve âsumâna O'nun bî-çûn ve bî-keyfiyyet taalluku vardır. Sana olan taalluku da böyledir.

Herşey O'nun dest-i kudretindedir ve O'nun mazharıdır ve O'nun tasarrufundadır. Binâenaleyh âsumân ve ekvândan hâric değildir; ve bi'l-külliyye onda da değildir; ya'nî bunlar, O'nu muhît değildir; O her şeyi muhîttir.

Birisi "Yer, gök, arş ve kürsîden evvel Cenâb-ı Hak acabâ nerede idi?" diye sordu. Ona cevâben dedim ki: Evvelen bu suâl fâsiddir; zîrâ Hak, bir mahalli olmayandır; sen ise "Cümleden evvel nerede idi?" diye soruyorsun. Halbuki senin birtakım şeylerin vardır ki mahalli yoktur. Bunların nerede olduğunu bilmediğin halde, ale'l-ıtlâk bî-mahal olan Hakk'ın mahallini niçin soruyorsun? Senin endîşene bir mahal tasavvuru mümkin değildir. Nihâyet hâlık-ı endîşe, endîşeden daha ziyâde latîfdir. Meselâ evi yapan mi'mâr, evden daha latîfdir. Çünkü birbirine benzemeyen böyle işlerin ve tedbirlerin yüz tânesini yapabilir. Binâenaleyh o pek ziyâde latîf olmuş olur; velâkin onun letâfeti görünmez. Ancak âlem-i hisde zâhir olan hâne ve bir amel vâsıtasıyla onun o letâfeti cemâlini gösterir. Kışın zâhir olan bu nefes, yazın zâhir olmaz. Halbuki nefes, yazın munkatı' olmamıştır. Yaz latîftir; nefes ondan daha latîftir. Onun için kış hilâfında olarak zâhir olmaz. / Bunun gibi senin bütün evsâfın ve ma'nâların latîftir, görünmezler. Ancak bir fiil vâsıtasıyla görünürler. Meselâ senin hilmin mevcûddur; fakat görünmez. Bir kabâhatliyi afv ettiğin vakit, mahsüs olur. Ve ilâmâ-lâ-nihâye buna kıyâs eyle. Hak Teâlâ Hazretleri'nin letâfeti derece-i nihâyede olduğundan görünmez. Kudret ve san'atı mahsüs olmak için, yeri göğü yarattı. İşte bunun için buyurur: اَفَلَمْ يَنْظُرُوا اِلَى السَّمَاءِ فَوْقَهُمْ كَيْفَ بَنَيْنَاهَا (Kāf, 50/6) Ya'nî "Münkirler, üzerlerinde olan semâya bakmazlar mı ki, biz onu nasıl binâ ettik!"

Sözüm elimde değildir. Bu cihetten mükedder olurum; velâkin sözümün benden bâlâter olması ve ben onun mahkûmu olmam cihetinden şâd olurum; zîrâ Hakk'ın söylediği söz, her neye erişirse ihyâ eder ve te'sîrât-ı azîme gösterir. وَ مَا رَمَيْتَ اِذْ رَمَيْتَ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ رَمٰى (Enfâl, 8/17) [Ya'nî "Attığın zaman da Habîbim sen atmadın, ancak Allah attı."] Hakk'ın yayından fırlayan bir oka hiç siper ve kalkan mâni' olur mu? Bu cihetten mesrûr olurum. Eğer ilim külliyyen insana müstevlî ola idi ve cehil olmaya idi; insanı yakar, bırakmazdı. Binâenaleyh cehil, bakā-yı vücûd onunla olduğu için, matlûb-

dur; ve ilim ma'rifet-i Bârî'ye vesîle olduğu için matlûbdur.

İmdi her ikisi yekdiğerinin refîkıdır ve bütün ezdâd böyledir. Gece her ne kadar gündüzün zıddı ise de, ona muâvedet eyler ve bir iş işler. Eğer dâimâ gece olsa idi, hiç bir iş hâsıl olmaz idi; ve eğer dâimâ gündüz olsa idi, dimâğ ve bedenin âletleri şaşkın ve dîvâne olurlar idi. İmdi dimâğ ve fikir ve sem' ve basar kuvvet bulmak için, gece istirâhat ederler ve gündüz olunca o kuvvetleri harc ederler. Binâenaleyh ezdâdın cümlesi / bize zıd görünürler; ve hakîme nisbetle hepsi bir iş işlerler ve zıd değildirler. Göster bakalım, âlemde hangi fenâdır ki, onun zımnında iyilik olmasın; ve hangi iyidir ki, onun zımnında fenâlık bulunmasın!... Meselâ birisi katl-i nefse kasd etti; zinâ ile meşgûl oldu, o kan onun elinden çıkmadı. Zinâ olmak cihetinden fenâdır ve mâni'-i katl olmak cihetinden iyidir. Binâenaleyh fenâlık ve iyilik gayr-i mütecezzî bir şeydir. Bu cihetten bizim için mecûsîler ile bir bahis vardır, şöyle ki: Onlar iki ilâh vardır, [biri hâlık-ı hayr ve diğeri] hâlık-ı şerdir derler. Şimdi... Şer olmayan bir hayrı göster bakalım. Tâ ki biz de ilâh-ı şer başka ve ilâh-ı hayr başka olduğunu mukırr olalım. Halbuki bu muhâldir. Zîrâ hayır, şerden cüdâ değildir. Mâdemki hayır ve şer iki şey değildir; bu halde iki hâlık muhâldir. Biz size böyle olduğuna mutlakâ yakîn hâsıl et diye ibrâm etmiyoruz;ondan daha ednâsını söylüyoruz. Şöyle ki; olmaya ki müsellem olarak söyledikleri gibi olsun, diye sende bir zan peydâ olsun; sana böyle olduğuna yakîn hâsıl olmadı, ya böyle olmadığına nasıl yakîn geldi? Hak Teâlâ Hazretleri buyurur: Ey kâfir أَلاَ يَظُنُّ أُولَئِكَ أَنَّهُمْ مَبْعُوثُونَ لِيَوْمٍ عَظِيمٍ [Ya'ni "Onlar düşünmezler mi ki, kendileri büyük bir günde hesap vermek için diriltilecekler"] (Mutaffifîn, 83/4-5) Ya'nî bu bizim ettiği-miz vaadler, "sakın doğru olmasın" diye sana zan da mı hâsıl olmadı? Kâfirler böyle muâhaze olunacaktır: "Sana zan gelmedi, ni-çin ihtiyât etmedin ve bize tâlib olmadın?"

•

ELLİDOKUZUNCU FASIL

•

ما فضل ابو بكر بكثرة صلوة و صوم و صدقة بل و قر بما في قلبه [Ya'ni "Hz. Ebû Bekir namaz, oruç ve sadakasının çokluğu ile değil, kalbinde karar bulan şeyle üstün oldu"] *Cenâb-ı Pîr buyurur ki*: Hz. Ebû-

bekr (r.a.) ın sâirler / üzerine tafdîli, namaz ve orucun kesreti cihetinden değil, belki ona inâyet olması cihetindendir; ve o inâyet, onun kalbindeki muhabbettir. Kıyâmette, namazları ve oruçları ve sadakâtı getirip mîzâna vaz' ederler; velâkin muhabbeti getirirler, terâzîye sığmaz. Binâenaleyh asl olan muhabbettir. Şimdi... Kendinde muhabbet görüyor isen, onu artır, tâ ki mütezâyid ola; ve kendinde talebden ibâret olan sermâyeyi gördüğün vakit, onu ara ve tezeyyüd eyle ki في الحركات بركات Ya'nî "Hareketlerde bereketler vardır"; eğer tezyîd etmezsen, sermâyeni zâyi' edersin. Sen arzdan daha dûn değilsin. Zemîn harekât ile ve bellenmek ile başka türlü olur ve nebât verir; ve terk edilince sertleşir. Binâenaleyh kendinde bir taleb gördüğün vakit, gelip git. "Bu gelip gitmeden ne fâide vardır?" deme! Sen git, fâide zâhir olur. Bir kimsenin dükkânına gitmesi için fâide garazına hâcet yoktur. Rızkı Hak Teâlâ verir. Eğer evde otururbut, bu hâl tarîk-ı istiğnâdır, rızık gelmez. O yavrucuğun ağlaması üzerine vâlidesinin ona süt vermesi acîb değil midir? Eğer o yavru, "Benim bu ağlamamın ne fâidesi vardır ve neden süt verilmesini mûcib olsun?" diye düşünse, sütten geri kalır. Halbuki biz, bu sebeble ona süt verildiğini görüyoruz. Nihâyet bir kimse, bu rükû' ve sücûdda ne fâide vardır, diye teemmül eder. Bir emîrin ve reîsin huzûrunda nasıl hizmet ediyor ve eğiliyorsun ve taklak kılıyorsun! Âkıbet o emîr sana merhamet edip, bir ekmek parçası veriyor. Emîrdeki o merhamet, emîrin eti ve derisi değildir. Öldükten sonra bu et ve deri, yerde uyku ve bî-hûşluk içindedir. Velâkin emîrin huzûrundaki bu hizmet zâyi' olup gitmiştir. Emîrde olan merhametin görünmediği ma'lûm oldu. / İmdi, et ve deri içinde, et ve deriden hâric olup görmediğimiz bir şey için hizmet nasıl mümkindir? Evet mümkindir ve et ve deri içindeki bu şey gizli değildir.

Ebû Cehil ve Mustafâ (s.a.v.) bir idi; aralarında fark yok idi. Zâhir cihetinden bu kulağın sağırı ve işiteni birdir; ancak o kulağın içinde işiten gizlidir, görünmez. Binâenaleyh asl olan o inâyettir. Sen bir emîrsin, iki kölen vardır; birisi çok hizmet edip senin için birçok seferler kılar; diğeri ise kölelik husûsunda tenbeldir. Sonunda görüyorum ki, senin o tenbel olan köleye, o bende-i hizmetkârdan ziyâde muhabbetin vardır. Evvelki hizmetkârı da metrûk bırakmazsın. Bu, böyle vâki' olur. İnâyete hükmetmek

mümkin değildir. Bu göz sağ ve bu göz sol, zâhiren ikisi de birdir. Acabâ o sağ göz, ne hizmet etti ki, sol göz olmadı? Yevm-i cum'a dahî böylece eyyâm-ı mütebâkıyeden efdal oldu. Nitekim buyrulmuştur: ان لله ارزاقا غير ارزاق كتب له في اللوح فليطلبها يوم الجمعة Ya'nî "Allah Teâlâ Hazretleri'nin rızıklardan başka rızıkları olduğu levhde muharrerdir. İmdi o rızıkları cum'a günü taleb et!"

Şimdi... Bu cum'a, eyyâm-ı sâirenin etmediği ne hizmetleri etti? Ammâ Hak Teâlâ inâyeti ona edip, bu şerefi ona muhtass kıldı. Ve eğer bir kör "Beni kör yaratmışlardır, ma'zûrum" derse, bu, "Körüm ve ma'zûrum" demekle aslâ ondan körlük gitmez; ve aslâ gündüzün ve güzel yüzlülerin cemâlini görmez. İmdi körün ve topalın "Ma'zûruz" demeleri fâide vermez;ve onun renci gitmez. Bu küfür içinde bulunan kâfirler, nihâyet küfür renci içindedirler. İrcâ'-ı nazar ettiğimiz vakit, o rencin ayn-ı inâyet olduğunu görürüz. Zîrâ râhat içinde fâil-i hakîkîyi unuturlar ve elem içinde onu yâd ederler. Binâenaleyh / cehennem, kâfirlerin ibâdet-hânesidir; çün- 250
kü Hakk'ı orada zikr ederler. Nitekim zindan içinde ve birtakım hastalıklar hâlinde, bir kimsenin perde-i gafleti yırtılmış olur; ve Hz. Hakk'ı mukırr olup "Yâ Rab, yâ Rahmân!" diye nâle eder. Sıhhat bulduğu vakit, yine gaflet perdeleri çekilir ve "Hani Hak? Bulmuyorum, görmüyorum; nasıl olduğu hakkında ne söyliyeyim?" der. Vakt-i elemde buldun ve gördün, şimdi görmüyor musun?.. İmdi sen, mâdemki Hakk'ı dert içinde görüyorsun, zâkir-i Hak olman için, senin üzerine elemi müstevlî kılarlar. Binâenaleyh cehennemlik olan kâfir râhat içinde Hak'dan gâfil olup, Allah'ı dâimâ cehennemde zikr eder. Halbuki Cenâb-ı Hak âlemi ve nîk ü bedi hep kendisini zikr etmek ve zât-ı şerîfine ibâdet ve tesbîh olunmak için halk buyurmuştur. Şimdi kâfirler mâdemki râhat içinde zikr etmezler ve halktan maksûd ise, O'nun zikridir; binâenaleyh zâkir olmak için cehenneme giderler. Velâkin mü'minler için rence hâcet yoktur. Onlar bu râhat içinde o elemden gâfil değildirler ve o renci dâimâ hâzır görürler. Akıllı çocuğun ayaklarını bir def'a falakaya takarlar, kâfî gelir; falakayı unutmaz. Fakat ahmak çocuk unutur. Ona dâimâ falaka lâzımdır. Ve kezâ zeki bir at, bir kere kamçı yer, ikinci dayağa hâcet yoktur. Fakat ahmak ata her vakit mahmuz lâzımdır. Onun hamûlesi insan olmak lâyık değildir; ona gübre yükletirler.

ALTMIŞINCI FASIL

Kulağın tevâtürü işitmesi, rü'yet fiilini icrâ eder ve rü'yet hükmündedir. Nitekim sen mâder ve pederinden doğdun. Sana onlardan doğduğunu söylerler. Gözün / ile görmedin; fakat çok söylemek indinde hakîkat olur. Zîrâ onlardan doğmadın deseler, kulağına girmez. Ve kezâ Bağdad'ın ve Mekke'nin mevcûd olduğunu tevâtür ile çok işittin. Eğer yoktur deseler ve yemîn etseler inanmazsın. İmdi kulak tevâtür ile işittikde rü'yet hükmü hâsıl olur. Nitekim zâhir cihetinden haber-i tevâtüre rü'yet hükmünü verirler. Bir şahsın kelâmı, tevâtür hükmünü hâiz olur. Zîrâ o, bir değildir, yüzbindir. Binâenaleyh bir kelâm olur. Her ne kadar bir ise de, bu pâdişâh-ı zâhirin yüzbin hükmü hâiz olması ne aceb şeydir! Eğer ona yüzbin derlerse, doğru olur. Binâenaleyh mâdemki zâhirde vâki'dir, âlem-i ervâhda vukū'u bi-tarîk-ı evlâdır. Gerçi bütün âlemi dolaştın, mâdemki onun için gezmedin, senin için betekrâr dolaşmak lâzım gelir. قُلْ سِيرُوا فِي ٱلْأَرْضِ (En'âm, 6/11) [Ya'nî "De ki: yeryüzünde gezip dolaşın."] O dolaşma benim için olmayıp, bir garaza mebnî idi. Ve o garaz senin hicâbın olup, beni görmeğe seni bırakmazdı. Meselâ çarşıda cidd ile birisini taharrî edersin. O sırada hiç kimseyi görmezsin ve görsen de halkı hayâl gibi görürsün. Yâlıut kitapta bir mes'ele araştırırsın, o kitapta o mes'elenin gayrini görmezsin. Binâenaleyh mâdemki senin için başka bir maksad ve niyyet vardır, her nerede dolaşmış olsan, o garazla mâlî olmuş olursun; bunu görmemiş olursun.

Ömer (r.a.) hazretlerinin zamânında pek ihtiyâr bir kimse var idi. O derecede ki, evlâdı ona süt verir ve çocuklar gibi besler idi. Ömer (r.a.) o kıza buyurdu ki: "Bu zamanda senin gibi hakk-ı pedere riâyet eden hiçbir evlâd yoktur." O kız cevâben dedi: "Doğru söylersin; velâkin benim ile pederim / arasında bir fark vardır. Fi'l-vâki' ben hizmette hiç kusûr etmedim; fakat pederim beni beslediği vakit, aman benim üzerime bir âfet gelmesin diye titrer idi. Ben ise pederime hizmet ediyorum ve gece gündüz Hakk'a duâ ederek, onun zahmetinden kurtulmak için ölümünü istiyorum." Ömer (r.a.) buyurdular: هذه افقه من عمر [Ya'nî "Bu Ömer'den daha fakihtir."] Ya'nî ben zâhir üzerine hükm ettim ve sen onun mağzını

söyledin. Fakîh, bir şeyin künhüne muttali' olan kimsedir. Hâşâ ki Hz. Ömer (r.a.) işlerin hakîkatine ve sırrına vâkıf olmaya. Ancak ashâb-ı kirâm hazarâtı nefislerini kesr edip, başkalarını medh ederler.

Çok kimseler vardır ki, huzûra tâkatları yoktur. Hâl-i gaybette daha iyi olurlar. Nitekim, bütün gündüzün aydınlığı güneştendir. Velâkin eğer bir kimse bütün gün kurs-ı şemse bakarsa, gözleri kamaşır; ondan bir iş gelmez olur. Güneşe bakacağına o kimsenin bir iş ile meşgûl olması daha hayırlıdır. İş ile meşgûliyyet ise, kurs-ı şemse nazar etmekten gaybettir. Ve kezâ hastanın huzûrunda at'ıme-i nefîseden bahs edilmesi, o hastayı tahsîl-i kuvvet husûsunda tehyîc eder; yoksa o taâmların huzûru hastaya zarar verir. Hakk'ı talebde lerze ve aşk lâzımdır. Her kimde ki lerze yoktur, ona lerzendegâna hizmet etmek vâcibdir. Ağacın gövdesi üstünde hiçbir meyve yetişmez, zîrâ gövdenin lerzesi yoktur. Dalların ucunda, ihtizâz vardır; fakat ağacın gövdesi de mukavvimdir. Dalların ucu balta yarasından eymendir. Ağacın kökü mâdemki baltaya gelecektir, lerzendegâna hizmet etmek için, onun ihtizâz etmemesi bihter ve sükûnu evlâterdir. Zîrâ muînü'd-dîndir, aynü'd-dîn değildir. "Ayn" üzerine ziyâde olan "mîm" vâsıtasıyla noksan oldu نقصان الكمال علي الزيادة Ya'nî "Kemâl üzerine ziyâde, noksandır." Nitekim bir kimsenin altı parmağı olsa, noksandır. Ahad kemâldir; Ahmed ise / henüz makâm-ı kemâlde değildir. O "mîm" kalkınca bi'l-külliyye kemâl olur. Ya'nî Hak cümleyi muhîttir. Ona her ne ziyâde kılarsan noksan olur. Bir adedi, a'dâdın cümlesinde vardır; ve onsuz hiçbir aded mümkin değildir.

Seyyid Burhâneddin (k.s.) ifâde buyururlar idi: Ahmağın biri, onun kelâmı esnâsında "Bize misâlsiz söz lâzımdır" dedi. Hz. Seyyid buyurdular ki: "Sen bî-misâl olarak gel, tâ ki sözü bî-misâl olarak dinleyesin." Nihâyet sen kendinin misâli değil misin? Senin bu şahsın, senin sâyendir. Biri öldüğü vakit, filân gitti derler. Eğer o, bu ise, şu halde nereye gitti? Binâenaleyh zâhirinden bâtınına istidlâl etmeleri için, zâhirin, bâtınının misâlidir. Görünen her bir şey kesâfettendir. Nitekim nefes, bürûdetin kesâfet ve gılzatinden zâhir olur.

Nebîye, Hakk'ın kuvvetini ızhâr ve da'vete tenbîh etmek

vâcibdir. Yoksa bir kimseyi makām-ı isti'dâda îsâl, o nebîye vâcib değildir. Zîrâ o Hakk'ın işidir; ve Hakk'ın iki sıfatı vardır: Kahır ve Lutuf'dur. Enbiyâ her ikisine de mazhardırlar. Mü'minler mazhar-ı lutuf ve kâfirler mazhar-ı kahırdırlar. İkrâr edenler, kendilerini enbiyâ kapısında görürler. Kendi sadâlarını onlardan işitirler ve kendi kokularını onlardan bulurlar. O enbiyâdan bir kimse kendisini inkâr etmez. Ümmete derler ki, biz siziz, siz de bizsiniz. Bir kimse, bu el benimdir der. Aslâ ondan şâhid istemezler. Zîrâ onun eüz'-i muttasılıdır. Velâkin eğer filân benim oğlumdur derse, ondan şâhid isterler. Zîrâ o eüz'-i munfasıldır.

•

ALTMIŞBİRİNCİ FASIL

•

Ba'zı kimseler muhabbet, mûcib-i hizmettir derler. Halbuki bu böyle değildir; belki mahbûbun meyli hizmeti muktezîdir. Eğer mahbûb, muhibbin hizmetle meşgûl / olmasını isterse, muhib hep hizmet eder; ve eğer mahbûb hizmet istemez ise, muhibbin terk-i hizmet etmesi münâfî-i muhabbet değildir. Nihâyet eğer o hizmet etmezse, o muhabbet ona hizmet eder; belki asl olan muhabbettir, hizmet ise fer'dir. Eğer yen hareket ederse, elin hareketindendir; yoksa elin hareketi ile, yenin de hareketi lâzım gelmez. Meselâ bir kimsenin büyük cübbesi vardır; içinde hareket eder; ve eübbenin taharrük etmemesi câizdir. Yoksa cübbeyi tahrîk eden olmadıkça, cübbe taharrük etmez. Ba'zıları cübbeyi bir şahıs zann etmişler ve yeni, el tasavvur eylemişlerdir. Bu el ve ayak, yen ve çizme başka el ve ayaktır. Filân filânın elinin altındadır ve filânın eli bu kadar şeye erişir ve filâna söz el verir derler. O el ve ayaktan garaz kat'an bu el ve ayak değildir. Nasıl ki arı balmumunu bal ile cem' edip gitti ise, o emîr geldi bizi cem' edip gitti. Zîrâ onun vücûdu evvelen şart idi; sonunda bakāsı şart değildir.

Analarımız, babalarımız o arılar gibidir ki, bir tâlibi matlûba cem' edip, kendileri bağteten uçarlar. Hak Teâlâ onları, balmumu ile balı cem'a vâsıta kılmıştır. Onlar uçarlar, mum ve balı kalır. Onlar bağın hâricine gitmezler. Bu, içinden hâriee gitmek mümkin olan bağ değildir. Ancak bağın bir köşesinden bir köşesine giderler. Bizim tenimiz bir büyük kovan gibidir. İçinde mum ve bal ve

aşk-ı Hak vardır. Arılar gibi olan vâlideler ve pederlerimiz gerçi vâsıtadırlar; ancak terbiyeyi bâğbândan bulurlar; ve kovanı bağbân yapar. Hak Teâlâ o arılara başka bir sûret verdi. Bu işi işledikleri vakit, başka elbiseleri vardı. O âleme gittikleri vakit, oradaki işe münâsib elbise giydiler. Zîrâ orada dahî onlardan başka işler husûle gelir. Ancak şahıs, evvelki şahsın "ayn"ıdır. / Meselâ 255
bir kimse cenge giderken, cenk elbisesi giyer; velâkin meclisteki elbisesi başkadır; ve her bir makāmda böylece başka esvâbı vardır; ancak şahıs yine odur. Ammâ sen onu o libâs içinde görmüş olduğun için, her ne vakit onu tahattur etsen, eğer yüz libâs değiştirmiş olsa, onu o şekilde tasavvur edeceksin.

Bir kimse bir mevzi'de bir yüzük gâib eyler. Her ne kadar o yüzüğü, oradan alsalar, yine o mevziin etrâfında dolaşır; ya'nî ben yüzüğü bu mahalde zâyi' etmişimdir demek olur. Nitekim sâhib-i ta'ziye, mezarın etrâfını dolaşır ve duygusuz olan toprağın etrâfını tavâf eder ve takbîl eyler. Ya'nî o yüzüğü burada zâyi' ettim der. Halbuki hiç onu orada bırakırlar mı? Hak Teâlâ hikmet zımnında rûhu, kalıp ile bir iki gün te'lîf için, bu kadar san'at yaptı ve kudret ızhâr eyledi. Eğer insan kalıbıyla berâber bir lahza mezarın içinde otursa, dîvâne olmak havfı vardır. Dâm-ı sûretden ve kokmuş kalıptan sıçramaması nasıl olur? Hiç orada kalır mı? Hak Teâlâ tahvîf için onu bir alâmet kıldı; tâ ki insanların kalbinde vahşet-i kabirden ve toprağın zulmetinden bir korku peydâ ola. Nitekim yolda, bir mevzi'de bir kervanı vurduklarında, burası makām-ı havfdır, diye alâmet olmak üzere, iki üç taşı birbiri üstüne vaz' ederler. Bu mezarlar dahî mahall-i hatar için böylece bir alâmet-i mahsûsedir. O korku onlara te'sîr eder; eserin fiilen husûlü îcâb etmez. Meselâ filan kimse senden korkar, deseler; sana ondan bir fiil sâdır olmaksızın, o kimse hakkında kat'an bir muhabbet zâhir olur; ve eğer bunun aksi olarak, filan kimse sana hiç ihtirâm etmez ve sana bir kıymet vermez, deseler; mücerred bu söz ile o kimse hakkında bir hiddet peydâ olur.

Bu koşmak havf eseridir. Bütün âlem koşmaktadır. Ancak her birinin koşması, kendi hâline / münâsib bir tarzdadır. Âdeminki başka türlü, nebâtınki başka türlü ve rûhunki başka türlüdür. Rûhun koşması, adımsız ve bî-nişândır. Nihâyet koruğun ne kadar koştuğuna nazar et! Âkıbet siyah üzüm olmak ve tatlılanmak mer-

tebesine vâsıl olur; ancak koşması görünmez ve hissî değildir; ve ancak o makâma geldiği vakit, buraya gelinceye kadar pekçok koştuğu ma'lûm olur. Nitekim bir kimse su içine girer ve kimse onun oraya girdiğini görmez. Nâgâh başını sudan çıkarınca, onun suya girip, bu halde göründüğü ma'lûm olur.

•

ALTMIŞİKİNCİ FASIL

•

Dostların gönlünde rencler vardır ki, hiçbir ilâç ile iyi olmaz; ancak dostun cemâliyle şifâ bulur. Zîrâ لقاء الخليل شفاء العليل [Ya'nî "Dosta mülâkî olmak hastanın şifâsıdır"] denilmiştir. Bunun hükmü bir hadde kadar cârîdir ki, eğer bir münâfık mü'minlerin arasında otursa, onların te'sîrinden o münâfık bir lahza mü'min olur. Nitekim Hak Teâlâ buyurur: وَ اذَا لَقُوا الَّذِينَ آمَنُوا قَالُوا آمَنَّا (Bakara, 2/14) Ya'nî "Mü'minlere mülâkî olduklarında, bizler de, sizler gibi mü'minleriz derler." İmdi mü'min, mü'min ile otururşa, nasıl olur? Münâfığa bu te'sîri gösterince, mü'mine ne menfaatler edeceğine nazar eyle! Bak ki yün bir âkile mücâveretinden dolayı böyle bir bisât-ı münakkaş; ve bu toprak âkile mücâveret sebebiyle böyle güzel konak olmuştur. Âkılin sohbeti cemâdâta böyle te'sîr etti. Gör ki mü'minin sohbeti, mü'mine ne te'sîr gösterir.[139] Nefs-i cüz'înin ve akl-ı muhtasarın sohbetinden / cemâdât bu mertebeye vâsıl oldular ve bunun kâffesi, akl-ı cüz'înin sâyesidir. Şahsı sâyesinden kıyâs etmek mümkindir.[140]

Şimdi buradan kıyâs eyle ki, bu gökler ve ay ve güneş ve tabakât-ı zemîn peydâ olmak için ne akıl ne ferheng lâzımdır. Bu cümle mevcûdât akl-i küllînin sâyesidir. Akl-ı küllînin sâyesi, kendisine münâsib olan mevcûdâttır. Hakk'ın evliyâsı bu göklerden başka gökler müşâhede etmişlerdir ki, bu gökler onların gözlerine gelmez ve hakîr görünür. Ayaklarını bu göklerin üzerine koyup geçmişlerdir.[141] Beyit:

آسمانهاست در ولایت جان کار فرماي آسمان جهان

Tercüme: "Can vilâyetinde âsumanlar vardır ki, o gökler bu cihânın âsumânına iş emr eder ve hükm eyler."[142]

Taaccübe şâyân bir şeydir ki, âdemlerin içinde bir âdem ayağını Zühal yıldızına vaz' edecek kadar bir husûsiyyet kazanır. Biz toprak cinsi değiliz, Hak Teâlâ bize bir kuvvet mündemic kılmıştır ki, biz o kuvvet ile kendi cinsimizden mümtâz olduk ve biz onun mutasarrıfı bulunduk; ve bizim onda her istediğimiz nevi' ile tasarruf etmemiz için o bizim mutasarrıfımız oldu. Onu ba'zan bâlâya koyarız, ba'zen sarayının alt katı yaparız; ve ba'zan kâse ve testi kılarız; ve gâh uzaltır, / gâh kısaltırız. Biz her ne kadar mukaddemâ toprak idiysek de, Hak Teâlâ bizi cinsimiz arasında böylece mümtâz kıldı. Eğer Hak Teâlâ ba'zı kimseleri mümtâz kılıp, bizi ona nisbetle cemâd hükmünde tutarak, o bizde tasarruf etse ve biz ondan bî-haber ve o bizden haberdâr olsa, acîb olur mu? Bî-haber demekten murâdım, bî-haberî-i mahz değildir. Belki bir şeye olan her bir vukûf, diğer bir şeyden bî-haberlikdir. Toprak dahî, cemâdiyyetiyle berâber, Hak Teâlâ'nın kendisine atâ eylediği şeyden haberdardır. Zîrâ eğer bî-haber olsaydı, suyu kabul eder mi? Ve her bir habbeyi su vâsıtasıyla perverde eyler mi idi? Vaktâki bir kimse bir işe sa'y eder ve o kâra mülâzım olur, onun o işdeki uyanıklığı, o işin gayrinden bî-haberliktir. Bizim murâdımız bu gaflet-i küllî değildir.

Bir kediyi tutmak istiyorlardı, hiç mümkin olmadı. Bir gün o kedi bir kuş tutmakla meşgul idi ve tamâmiyle kendini o maksada vermiş idi; onu bu hâl içinde iken tuttular. İmdi kâr-ı dünyâya külliyyen meşgûl olmamalı; zarûret mikdârı tutup, onun kayd ve bendinde olmamalıdır. Olmıya ki veliyy-i sâhib-i tasarrufu incitmiş olasın. Genci, hazîneyi zarar-dîde etmemelidir. Eğer seni bu ehl-i dünyâ incitirse, evliyâ zarârı def' eder; fakat evliyâ incinirse, neûzü-billâh o zararı kim def' eyler? Eğer senin her bir nevi'den birtakım metâ'ın olsa, gark zamânında elini nereye atarsın? Fi'l-vâki' her şey lâzımdır; fakat pek nefîsi olan bir şeye el atmak daha akla yakındır. Zîrâ bir gevher ve bir parça la'l ile binlerce tezyînât yapmak mümkin olur. Ağaçtan bir tatlı meyve peydâ olur;her ne kadar o meyve ağacın bir cüz'ü ise de, Hak Teâlâ o cüz'ü külden mümtâz edip, ona o ağacın eczâ-yı mütebâkıyesine vermediği bir halâveti vaz' etmiştir. O halâvet vâsıtasıyla o cüz', o kül üzerine/ kesb-i rüchan eyledi; ve lübâb ve maksûd ise, ağaç oldu. Nitekim bu âyet-i kerîmede işâret buyrulmuştur: بَلْ عَجِبُوا اَنْ جَاءَهُمْ مُنْذِرٌ مِنْهُمْ

(Kâf, 50/2) Ya'nî "Belki münkirler kendi cinslerinden inzâr edici geldiğine taaccüb ettiler."

· *Bir kimse: "Benim bir hâletim vardır ki, Muhammed (s.a.v.) ve melek-i mukarreb sığmaz" dedi.*

Cenâb-ı Pîr-i dest-gîr buyurdular ki: Acabâ abdde Muhammed (s.a.v.)in sığmıyacağı bir hâlet olur mu? Muhammed (s.a.v.)in, senin gibi koltuğu kokmuşa sığmayacak bir hâleti yok mudur? Bir maskara, pâdişâhın mizâcını hâl-i tabîisine getirmek istedi. Ümerâdan her birisi ona bir şey va'd ettiler. Zîrâ pâdişâh pek ziyâde incinmiş olup, bir ırmak kenarında gazûbâne gezinir ve hiçbir vech ile maskaraya nazar etmez idi; ancak suya bakar idi. Maskara âciz kalıp dedi: Ey şâh-ı âlem, su içinde ne görüyorsun ki, bu kadar nazar ediyorsun? Pâdişâh cevap verdi: "Pezevengin birini görüyorum." Maskara: "Bu kulun dahî kör değildir" dedi. Şimdi... Mâdemki senin Muhammed (a.s.v.)ın sığamıyacağı bir vaktin oluyor, acabâ Muhammed (a.s.v.) ın o hâli olmaz mı ki, senin gibi bir koltuğu kokmuşa sığmasın? Nihâyet senin bulduğun bu kadar hâlet, onun bereket ve te'sîrindendir. Zîrâ cümle atâları evvelen ona dökerler; ba'dehû ondan diğerlerine bahş olunur. Âdet-i ilâhî böyledir. Hak Teâlâ السلام عليك ايها النبي و رحمة الله و بر كاته [Ya'nî "Ey Nebî, Allah'ın selâmı, rahmet ve bereketi senin üzerine olsun"] Ya'nî "Cümle senâyı senin üzerine döktüm" buyurdu. Ve Hz. Muhammed (a.s.v.) Efendimiz و علي عباد الله الصالحين [Ya'nî "Allah Teâlâ'nın
260 sâlih olan kulları üzerine de olsun"] dedi. /

Râh-ı Hak pek mahûf ve kapalı ve kar ile mestûr idi. İbtidâ fedâîliği o yaptı ve atını sürdü ve yolu yardı. Her kim bu yola giderse, onun hidâyet ve inâyetindendir. Çünkü yolu o ızhâr etti ve her bir mahalle bir nişan vaz' edip sütunlar dikti ve bu tarafa gidiniz, o tarafa gitmeyiniz; ve eğer o tarafa giderseniz helâk olursunuz, dedi. Nitekim Kavm-i Âd ve Semûd eğer bu cânibe gide idiler, mü'minler gibi halâs olurlar idi. Bütün Kur'ân-ı Mecîd, bunu beyân buyurur. فيه آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ (Âli İmrân, 3/97) [Ya'nî "Orada apaçık alâmetler vardır."] Ya'nî, bu yolda nişanlar dikmişiz. Eğer bir kimse kasd edip bu sütûnlardan bir sütûnu kırar ise, herkes "Sen bizim yolumuzu tahrîb ediyorsun ve bizim helâkimize sa'y ediyorsun; gâliba sen reh-zensin" diye ona kasd eylerler.

Şimdi... Rehber Muhammed (a.s.v.)dır. Evvelen Muhammed (a.s.)ın nezdine gelmedikçe, bizim nezdimize erişilmez. Nitekim bir mahalle gitmek istediğin vakit, evvelâ rehberliği akıl edip der ki: "Filân mahalle gitmek lâzımdır, muvâfıkı budur." Ba'dehû göz kılavuzluk eyler. Ondan sonra bu mertebe üzere a'zâ harekete gelir. A'zânın gözden ve gözün akıldan haberi yoktur. Eğerçi insan gâfildir, ancak ondan diğerleri gâfil değildirler.

İmdi kâr-ı dünyâya kuvvetle sarılmamalıdır; gevşek tutmalıdır. Olmıya ki, umûr-i dünyâda kavî ve mücidd olup, hakîkat-i emirden gâfil olasın. Rızâ-yı halkı değil, rızâ-yı Hakk'ı aramalıdır. Zîrâ halkın rızâsı ve muhabbet ve şefkati, halkda müsteârdır; Hak vaz' etmiştir. Eğer murâd etmezse, hiç cem'iyyet ve zevk vermez. Vücûd-ı esbâb ile berâber, nân ve ni'met ve tena'umât, renc ve mihnet olur.

İmdi esbâbın kâffesi, dest-i kudret-i Hak'da bir kalem gibidir. Muharrik ve muharrir Hak'dır. O istemedikçe kalem hareket etmez. Şimdi sen kaleme / nazar edip, "Bu kaleme bir el lâzımdır" dersin. Kalemi görüp, onu tahattur edersin. Fakat onlar dâimâ eli görüp, bu ele bir kalem de lâzımdır, derler. Belki elin güzelliğinin mütâlaasından dolayı kalemin mütâlaasına lüzûm görmezler; ve böyle bir el kalemsiz olmaz derler. Bir mahalde ki, kalemin lezzet-i temâşâsı sebebiyle, senin için elin temâşâsı kaydı yoktur; o elin lezzet-i temâşâsı sebebiyle, onlar için nasıl temâşâ-yı kalem kaydı olur? Sen arpa ekmeğinde lezzet bulduğun cihetle, buğday ekmeği hatırına bile gelmiyor. Hiç onlar, buğday ekmeği var iken, arpa ekmeğini yâd ederler mi? Senin için zemîne zevk bahş eden âsumâna meylin yoktur. Halbuki mahall-i zevk âsumândır; ve yeryüzü, hayâtı âsumândan ahz eyler. Ehl-i âsumân hiç yeryüzünü yâd ederler mi? Sen şimdi hoşlukları esbâbdan görme ve o ma'nâlar esbâb içinde müsteârdır; zîrâ Dârr ve Nâfi' Hak'dır. Mâdemki darr ve nef' Hak'dandır; o halde niçin esbâba yapışmış kalmışsın? خير الكلام ما قل ودل [Ya'nî "Sözün hayırlısı az olan ve yol gösterenidir"] "Sözlerin a'lâsı, çok olan değil, muhtasar olandır. "Fi'l-vâki' قُلْ هُوَ اللّٰهُ اَحَدٌ (İhlâs, 112/1) [Ya'nî "De ki: O, Allah'dır, bir tektir."] Sûretâ muhtasardır; velâkin tavîl olan sûre-i Bakara'ya ifâde cihetinden rüchânı vardır.

Nûh (a.s.), ümmetini bin sene da'vet eyledi, kırk kimse îmân etti. Mustafâ (s.a.v.) hazretlerinin zamân-ı da'veti ne kadar olduğu meydandadır. Bu kadar ekālîm îmân getirdi; ve bu kadar evliyâ ve evtâd ondan zâhir oldu. İ'tibâr çokluğa ve azlığa değildir; garaz ifâdedir. Ba'zılarına kelâm-ı kalîlin, kelâm-ı kesîrden daha müfîd olması câiz olur. Meselâ bir fırının ateşi, derece-i gâyeye geldikde, ondan intifâ' mümkin olmaz ve yanına varılmaz. / Halbuki bu çerâg-ı zaîften istifâde edersin. Binâenaleyh maksûd fâidedir. Ba'zılarına ise, istimâ'-ı kelâm yerine görmek müfîd olur; ve bu görmek kâfî gelir ve onlara fâide verir; ve istimâ'-ı kelâmdan zarar hâsıl ederler.

Şeyhin biri Hindistan'dan Tebriz'de bir zât-ı şerîfi ziyâret kasd etti; oraya vusûlünde, şeyhin zâviyesine duhûl eyledi. "Geri dön, senin hakkında enfa' olan budur. Eğer bu kapıda şeyhi görürsen, sana ziyan verir" diye bir sadâ geldi. Muhtasar ve müfîd bir söz, ona benzer ki, yanmış bir çerâğ veyâ mum, yanmamış bir çerâğı takbîl edip gitti; bu onun hakkında kifâyet etti ve o, maksûduna vâsıl oldu. Peygamber o sûret değildir ve o, peygamberin sûretidir; ve peygamber o aşktır, o muhabbettir. O ise, dâimâ bâkîdir. Nitekim Sâlih (a.s.)ın nâkası, sûretâ nâkadır; fakat o aşk ve muhabbetin muhbiridir. O aşk ise ebedîdir.

Huzzârdan birisi dedi: "Minârede yalnız Hakk'ı zikr etmiyorlar, Muhammed (s.a.v.)in nâm-ı şerîfini de zikr ediyorlar."

Hz. Pîr cevâben buyurdular: Senâ-yı Muhammed (a.s.v.), senâ-yı Hak'dır. Meselâ birisi, "Beni pâdişâha îsâl eden veyâ onun adını söyleyen kimseye, Allah uzun ömürler versin" der. Onun senâsı hakîkatte pâdişâhın senâsıdır. Peygamber, ben muhtâcım, bana bir şey veriniz; ya cübbeni veyâ malını bana ver demiyor. O, cübbeyi ve malı ne yapsın? Sana güneşin harâreti vâsıl olmak için libâsını, ehaff kılmak ister. وَ اَقْرَضُوا اللّٰهَ قَرْضًا حَسَنًا (Hadîd, 57/18) Ya'nî "Mallarını tasadduk etmekle Allah Teâlâ'ya karz-ı hasen verdiler." Senden yalnız cübbe ve mal istemiyor. Sana maldan başka ilim ve fikir ve dâniş ve nazar gibi birçok / şeyler ihsân etmiştir. Ya'nî her lahza nazarını ve fikrini ve endîşeni ve aklını bana sarf eyle diyor. Nihâyet mal, bu âletlerle ele girer. Hem kuşlardan, hem de tuzaktan sadaka ister. Eğer güneşin muvâcehesinde üryân olabilirsen

ne a'lâ; zîrâ o güneş karartmaz, belki ağartır. Eğer üryân olmaz isen, bârî esvâbını hafifleştir ki, güneşin zevkini göresin. Bir müddet ekşiliği huy ettin, bir kere de tatlılığı tecrübe eyle!

•

ALTMIŞÜÇÜNCÜ FASIL

•

Hz. Mevlânâ (kaddesallâhu sırrahu'l-azîz ve efâzallâhu aleynâ min envârihî) Emîr Pervâne'nin konağında sohbet buyuruyorlar idi. Emîr Pervâne dedi: "Ey Mevlânâ, asl olan mütâbaat mıdır?"

Hz. Pîr-i dest-gîr cevâben buyurdular ki: Evet ama, halkın anladıkları, bu mütâbaat değildir. Mütâbaatın ma'nâsı odur ki, meselâ ihsân ve atâsı bol, âdil, halîm, kerîm ve envâ'-ı mehâsin ile muttasıf ve asâkiri kesîr ve memleketi ma'mûr olan bir pâdişâh irtihâl eder. Onun velîahdı olan vârisini tahta çıkarırlar. العلماء ورثة الانبياء [Ya'nî "Âlimler peygamberlerin vârisleridir"] hükm-i münîfine tebean o vâris, pâdişâh-ı müntakilin sîreti ve ihsân ve atâsı ve ahlâkı üzere sa'y eder. İşte mütâbaat buna derler. Yoksa her bir dilenci ve külhanînin mütâbaat da'vâsına kıyâmı değildir. Mütâbaat başka, mübâyaat başkadır.

•

ALTMIŞDÖRDÜNCÜ FASIL

•

Ben külliyyen adem-i mahzım ve hîçim. Bu makâmda tevâzu' pek ziyâdedir. Herkes anlamaz. Bir kimse hasbeten-lillâh kulluk eder. Nihâyet arada onun kulluğu vardır. Her ne kadar / Allah için ise de, kendini ve Hudâ'yı görür. O suya gark olmamıştır. Gark olan o kimsedir ki, onda hiçbir hareket ve fiil kalmaz. Onun hareketleri, ancak suyun hareketi olur. Arslanın birisi, bir âhûyu kovaladı; âhû kaçtıkça kaçtı. İki vücûd ve varlık var idi. Biri arslanın, diğeri âhûnun vücûdu. Velâkin arslan âhûya yetiştiği vakit, âhû onun pençe-i kahrında kaldı ve arslanın heybetinden bî-hûş olarak, arslanın önünde düştü. Bu sâatte arslanın varlığı ve vücûdu kaldı; onun varlığı mahv oldu ve kalmadı.

İstiğrâk budur ki, Hak Teâlâ evliyâyı, halkın arslandan ve kaplandan ve zâlimden vâki' olan korkularının gayri olarak, kendisinden hâif kılar ve havfın Hak'dan ve emnin Hak'dan ve ıyş u tarabın Hak'dan olduğunu onlara keşf eyler.

•

ALTMIŞBEŞİNCİ FASIL

•

Sirâceddin[143] *dedi ki: "Bir mes'eleden bahs ettim, içimde elem peydâ oldu."*

Hz. Pîr-i dest-gîr buyurdular ki: "O, bir müvekkildir; onu söyliyemiyesin, diye onu bırakmaz. Gerçi o müvekkili mahsûsen görmezsin; velâkin şevk ve gayret ve elemi gördüğün vakit, müvekkilin mevcûd olduğunu bilirsin. Bir bahçeye girersin, güllerin yumuşaklığı sana temâs eder ve diğer taraftan gittiğin vakit, dikenler
265 batar. Her ne kadar ikisini de görmez isen bile, ma'lûm / olur ki, o taraf dikenlik ve nâ-hoş ve rencdir; ve bu taraf gülistan ve râhattır. Buna vicdânî derler; mahsüsden daha zâhirdir. Meselâ açlık ve susuzluk ve gazab ve şâdî, cümlesi mahsüs değildirler; ama mahsüsden daha ziyâde zâhirdirler. Zîrâ eğer gözünü açsan, mahsûsen görmezsin; velâkin açlığı kendinden hiç bir hîle ile def' etmek mümkin değildir; ve sıcak taâmlardaki harâret de böyledir. Sıcaklık ve soğukluk ve tatlılık ve acılık taâmlarda mahsüs değildirler; fakat mahsüsden daha ziyâde zâhirdirler. Nihâyet sen, bu tene ne nazar ediyorsun? Senin buna ne taallukun vardır? Sen bunsuz kâimsin ve dâimâ bunsuzsun. Eğer gece olursa, ten kaydında olmazsın ve eğer gündüz olursa, işler ile meşgûlsün; aslâ ten ile değilsin, başka bir mahaldesin. Sen neredesin ve ten neredesin? انا في واد و انت في واد Ya'nî "Ben bir vâdîdeyim, sen bir vâdîdesin." Zanneder ki ten öldü, o da öldü. Hey! Senin ne taallukun vardır? Bu göz azîm kayddır; ve ten azîm bir mağlatadır. Sâhirân-ı Fir'avn bir zerre vâkıf oldukları vakit, teni fedâ ettiler. Kendilerinin bunsuz kâim olduklarını gördüler. Tenin onlara hiç taalluku yoktur.[144] Ve kezâ İbrâhîm ve İsmâîl ve enbiyâ (aleyhimü's-selâm) ve evliyâ (kaddesallâhu esrârehum) vâkıf oldukları vakit, tenden ve onun bûd ü nâ-bûdundan fârig oldular. /

Haccâc, çok taâm yemiş ve başını kapıya dayamıştı. "Sakın kapıyı tahrîk etmeyin ki, başım düşmesin" diye nidâ ederdi. Başının bedenden ayrı olduğunu ve bir vâsıta ile kâim bulunduğunu zannetmiş idi. İşte bizim halkın ahvâli böyledir. Kendilerinin bedene taallukları vardır; veyâ kendilerini beden ile kâimdir zannederler.

•

ALTMIŞALTINCI FASIL

•

خلق الله آدم علي صورته اي علي صفته [Ya'nî "Allah Teâlâ Âdem'i kendi sûreti, ya'nî kendi sıfatı üzere yarattı."] Bütün âdemler mazhar isterler. Birçok kadınlar vardır ki mestûrdurlar; velâkin kendilerinin matlûblarını tecrübeten, yüzlerini açarlar. Nitekim sen usturayı tecrübe edersin; ve âşık ma'şûka, ben sensiz uyumadım, yemedim, şöyle oldum, böyle oldum der. Onun ma'nâsı bu olur ki: "Ma'şûka ma'şûkluk etmek ve ma'şûka kendi aşkını ve hüsnünü mazhar kılmak için, sen bir mazhar istersin. İşte senin mazharın benim." İşte böylece âlimlerin ve hüner-mendlerin cümlesi mazhar taleb ederler.[145] كنت كنزا مخفيا فاحببت ان اعرف Ya'nî "Ben gizli bir hazîne idim, bilinmeğe muhabbet ettim" ve خلق الله آدم علي صورته اي صورة احكامه Ya'nî "Hak Teâlâ Hazretleri Âdem'i sûreti üzere, ya'nî ahkâmının sûreti üzere halk buyurdu." Onun ahkâmı kâffe-i mahlûkātta zâhir olurlar; / zîrâ hep Hakk'ın zıllidir. Ve gölge şahsa benzer. Eğer beş parmak açılırsa, gölge dahî açılır ve eğer şahıs rükû'a giderse, gölge de rükû'a gider; ve eğer uzanırsa, sâye de uzanır. Mütebâkîsi de bu kıyâs üzeredir.

İmdi halk bir matlûb ve mahbûbun tâlibidirler. Cümlesinin kendilerine muhib ve hâzı' olmalarını isterler. A'dâ ile a'dâ, evliyâ ile evliyâ olmak murâd ederler. Bunun kâffesi ahkâm ve sıfât-ı Hak'dır ki, zılde görünür. Bu bâbda olan şeyin gâyesi budur ki, bizim gölgemiz bizden bî-haberdir; ammâ biz haberdârız. Velâkin ilm-i Hakk'a nisbetle bizim bu vukûfumuz, bî-haberlik hükmündedir. Şahısta her ne varsa, ba'zı şeylerden mâadâ, hep zılde görü-

nür. Binâenaleyh sıfât-ı Hakk'ın cümlesi, bizim zıllimizde görünür. Şu kadar var ki وَ مَا اُوتِيتُمْ مِنَ الْعِلْمِ اِلَّا قَلِيلًا (İsrâ', 17/85) Ya'nî "Size ilimden az bir şey verilmiştir."

•

ALTMIŞYEDİNCİ FASIL

•

Dünyâda tahsîl ve kesb ile hâsıl olan her ilim, ilm-i ebdândır; ve öldükten sonra hâsıl olan ilim, ilm-i edyândır. Ene'l-Hak ilmini bilmek, ilm-i ebdândır; ve ene'l-Hak olmak, ilm-i edyândır. Nûr-ı çerâğı ve ateşi görmek, ilm-i ebdândır; [ateşte yanmak ilm-i edyândır. Müşâhededen ibâret olan her şey, ilm-i edyândır. Dânişden ibâret olan her şey ilm-i ebdândır.] Muhakkak olan şey, müşâhede ve rü'yettir. Bâkî hep ilimler, ilm-i hayâldir. Meselâ mühendis tefekkür edip, medrese binâsını hayâl eyledi. Gerçi o fikir, doğru ve savâbdır; fakat hayâldir. Medresenin binâsını ikmâl ettiği vakit hakîkat olur. Şimdi hayâlden hayâle farklar vardır. Ebû Bekir ve Ömer ve Osman ve Ali (rıdvânullahi Teâlâ aleyhim ecmaîn) hazarâtının hayâlleri, ashâb-ı kirâm (radıyallâhu anhüm) hazarâtının hayalleri fevkındedir./[146] Nitekim mâhir bir mühendis, bir evin binâsını hayâl eyler; ve mühendis olmayan kimse de, bir ev binâsını hayâl eder. Arasında fark-ı azîm vardır. Zîrâ mühendisin hayâli hakîkate yakındır. O taraf da böyledir. Âlem-i hakāyık ve dîdarda müşâhededen müşâhedeye mâ-lâ-nihâye farklar vardır. İmdi zulümâttan yedi yüz ve nûrdan yedi yüz perde vardır diye söyledikleri şey, âlem-i hayâlden olan şeyler hucüb-i zulmânî; ve hakāyıkdan olan şeyler, hucüb-i nûrânî demektir. Ammâ hayâl olan zulmet perdelerinin arasını, böyle amîk farkın vücûduyla berâber, hayâlin gâyet-i letâfetinden tefrîk etmek ve nazara getirmek mümkin değildir. Hakāyıkda dahî farkı anlamak mümkin olmaz.

•

ALTMIŞSEKİZİNCİ FASIL

•

Ehl-i cehennem, cehennemin içinde dünyâdakinden daha hoş bir halde olurlar. Zîrâ cehennemde Hak'dan haberdâr bulunurlar. Halbuki dünyâda Hak'dan bî-haberdirler; ve Hak'dan haberdâr ol-

maktan daha tatlı bir şey yoktur. Binâenaleyh küffâr hakkında dünyânın müreccalı olması, bir amel ederek lutf-ı muzhirinden, Hak'dan haberdâr olmaları içindir. Yoksa dünyâ cehennemden daha hoş değildir. Münâfığı derek-i esfele atmalarının sebebi odur ki, ona îmân geldi; küfrü kavî olduğundan amel etmedi. Hak'dan haberdâr olması için ona pek ziyâde azâb olur. Kâfire îmân gelmediğinden, küfrü zayıftır. Ednâ bir azâb ile âgâh olur. Bunlar tozlanmış bir fûta ile kilime benzer. Fûtayı bir kimse silkebilir; fakat halıyı iyice silkmek için dört kimse lâzımdır ki, onun tozu çıksın. Ehl-i cehennemin أَنْ أَفِيضُوا عَلَيْنَا مِنَ الْمَاءِ أَوْ مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ (A'râf, 7/50) [Ya'nî "Suyunuzdan veyâ Allah'ın size verdiği rızıktan biraz da bize akıtın"] demeleri, hâşâ, taâm ve şarâb taleb etmeleri değildir. Ya'nî "Bulduğunuz ve size müncelî olan şeylerden bize de ifâza / ediniz" derler.

Kur'ân-ı Mecîd bir arûs-ı zîbâ gibidir. Örtüsünü açan kimseye yüzünü göstermez. Ey Kur'ân'dan bahs eden kimse! Sana bir zevk ve keşf hâsıl olmaması, ondandır ki, sen onun örtüsünü açtın, o seni reddeyledi; ve sana mekr edip, yüzünü çirkin gösterdi; ben o mahbûb değilim, dedi. Hz. Kur'ân, her ne sûretle isterse görünmeğe kādirdir; fakat örtüsünü çekmeyip, rızâsını taleb eyler ve O'nun rızâsına sebeb olan şeye sa'y eylersen, sen O'nun örtüsünü çekmeksizin, O sana yüzünü gösterir. Ehl-i Hakk'ı taleb et; zîrâ Cenâb-ı Hak فَادْخُلِي فِي عِبَادِي وَادْخُلِي جَنَّتِي (Fecir, 89/29, 30) [Ya'nî "Haydi gir kullarımın içine. Gir cennetime."] buyurmuştur. Hak Teâlâ herkese söylemez. Nitekim dünyâ pâdişahları, her bir çulhaya söz söylemezler. Halkı pâdişâha îsâl için bir vezir ve nâib nasb etmişlerdir. Hak Teâlâ Hazretleri dahî, Hak talebinde bulunan her bir kimsenin, onun kapısına gitmesi için, bir bende intihâb buyurdu; ve enbiyâ ve evliyâ dahî, bunun için gelmişlerdir. Zîrâ Hakk'a onlardan mâadâ yol yoktur.

•

ALTMIŞDOKUZUNCU FASIL

•

سئل عن عيسي عليه السلام : يا روح الله اي شيىء اعظم و اصعب في الدنيا و الاخرة ؟ قال: غضب الله . قالوا و ما ينجي عن ذلك؟ قال: ان ينكسر غضبك بكظم غيظك

Ya'nî "Îsâ (a.s.)dan suâl olundu ki: Yâ Rûhullâh, dünyâda ve âhirette a'zam ve as'ab olan şey nedir? Buyurdu ki: Allah'ın gazabıdır. Bizi bundan ne şey halâs eder? dediler. Buyurdu ki: Kazm-ı
270 gayz ile gazabını kesr etmektir."[147]/ Gazabı kesr etmenin tarîkı budur ki, nefis şikâyet etmek istediği vakit, onun hilâfını yapmalı ve şükür etmeli; ve derûnunda onun muhabbeti hâsıl oluncaya kadar şükürde mübâlağa etmelidir. Zîrâ sâhte olarak şükr etmek, Hak'dan muhabbet istemektir. Mevlânâ-yı büzürk, ya'nî Sultânü'l-Ulemâ (kaddesallâhu sırrahü'l-azîz) hazretleri: الشكاية عن الخلق شكاية عن الخالق Ya'nî "Halktan şikâyet, Hâlık'tan şikâyettir" buyurdular. [Ve yine buyurdular] ki: "Gaybetde adâvet ve gayz âteş gibi kat kat gizlidir. Bir kıvılcımın sıçradığını gördüğün vakit, onu söndür, tâ ki gelmiş olduğu ademe gîtsin. Eğer o kıvılcıma cevâb ve mücâzât lafzı ile yardım edersen, ademden başkaları da sıçrar. Onu tekrâr ademe ircâ' senin için müşkil olur."

ادْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ (Mü'minûn, 23/96) Ya'nî "Sen seyyieyi ahsen şeyle def' et!" âyet-i kerîmesi hükm-i münîfine tevfîk-ı muâmele et; tâ ki düşmanı iki vecihten kahr etmiş olasın. Vechin birisi budur ki, düşman onun eti ve derisi değildir; bir endîşe-i redîsidir. Şükrün kesreti ile senden def' olduğu vakit, dâimâ ondan dahî müdefî' olur. Sebeb-i indifâ'ın birisi الانسان عبيد الاحسان [Ya'nî "İnsan, ihsânın kölesidir"] hükmünce tab'andır; ve diğeri dahî, adûnun fâide görmemesindendir. Nitekim çocuklar birisine bir ad takıp çağırırlar. O söğer. Sözümüzün te'sîri oldu diye onların o ad ile çağırmaya rağbetleri ziyâde olur; ve eğer o kimsede tağayyür görmezler ve bu çağırmada bir fâide müşâhede etmezlerse, meyilleri kalmaz.

İkinci vech budur ki: Bu sıfat-ı afv, sende zâhir olduğu vakit, ma'lûm olur ki, onun zemm etmesi kizbdir ve eğri görmüştür. O, seni olduğun gibi görmemiştir. Ve kezâ ma'lûm olur ki, mezmûm olan sen değilsin, kendisidir. / Halbuki onun kendinin zâhir olması kadar hasmı mahcûb edecek hiçbir hüccet yoktur. Binâenaleyh sen şükür ve sitâyiş ile ona zehir verirsin; çünkü o senin noksanlığını ızhâr eder. Sen ise kemâlini ve mahbûb-ı Hak olduğunu zâhir eylersin. Nitekim Hak Teâlâ buyurur: وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ وَ اللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ (Âl-i İmrân, 3/134) [Ya'nî "O kimseler ki...İnsanları affederler.

Allah iyilik edenleri sever."] Mahbûb-ı Hak nâkıs olmaz. Onu o kadar medh edesin ki, onun ehibbâsı "Gâlibâ bizim ile nifak üzere olmalıdır ki, onun ile bu derece müttefiktir" diye şübheye düşerler. Beyit:

بر کن برفق سبلتشان کرچه سبلتند بشکن بحلم گرد نشان کرچه گردنند

Tercüme: "Her ne kadar bıyıkları kesîr ise de, rıfk ve mülâyemetle onların o bıyıklarını yol; ve her ne kadar boyunları kalın ise de, sen onların boyunlarını, hilim ile kır, eğdir!"

•

YETMİŞİNCİ FASIL

•

Hak ile kul arasında hicâb ikidir; bâkî hicâblar bundan zâhir olur: O da sıhhat ve maldır. Sahîhu'l-beden olan kimse "Hani Hak? Bilmiyorum ve görmüyorum" der. Kendisinde maraz peydâ olunca, "Yâ Allah, yâ Allah!" demeğe başlar; ve Hak ile hem-râz olup tekellüm eder. Binâenaleyh gördün ki, o sıhhat onun hicâbı idi ve Hak o maraz tahtında gizlenmiş idi; ve bir âdemin ne kadar mal ve kuvâsı varsa, o kadar esbâb ve murâdâtını müheyyâ kılar ve gece gündüz onunla meşgûl olur. Bî-nevâlık teveccüh edince, nefis zayıf olup, Hak etrâfında dolaşır. Beyit:

پستي و تهي دستيت آورد بمن من بنده، پستي و تهي دستي، تو

Tercüme: "İlâhî, zillet ve fakr ve el boşluğu Sen'i bana getirdi. Ben Sen'in zelîl ve eli boş bir kulunum."

Hak Teâlâ Fir'avn'a dörtyüz yıl ömür verdi; ve memleket ve pâdişâhlık ve cemî'-i murâdâtını ihsân eyledi. Bunların cümlesi, onu Hz. Hak'dan teb'îd eyleyen hicâb idi. /Hakk'ı zikr etmemesi için murâdsızlık ve baş ağrısı vermedi; ve ona arzûlarına meşgûl ol ve bizi yâd etme, dedi. Beyit:

از ملکت سیر شد سلیمان وایوب نکشت از بلا سیر

Nazmen tercüme: "Mülkden geldi Süleymân'a gınâ
Hazret-i Eyyûb'e az geldi belâ"

YETMİŞBİRİNCİ FASIL

Hz. Pîr-i dest-gîr buyurdular ki: İnsanın nefsinde hayvânât ve sibâ'da olmayan bir şer vardır derler. Bu, insanın onlardan beter olması cihetinden değildir. Bu o cihettendir ki, insanda bulunan sû'-i ahlâk ve şerr-i nefs ve şomluklar, onda olan bir gevher-i hafî hasebiyledir. Bu ahlâk ve şomluklar ve şer, o gevherin hicâbı olmuşlardır. Gevher ne kadar enfes ve a'zam ve eşref olursa, onun hicâbı da o kadar ziyâde olur. Binâenaleyh bir âdemin şomluğu ve şerri ve sû'-i ahlâkı o gevherin sebeb-i hicâbı olmuştur; ve bu hicâbların kalkması, ancak mücâhedât-ı kesîre ile olur; ve mücâhedâtın envâ'ı vardır. Mücâhedâtın a'zamı, Hakk'a tevecciih edip, bu âlemden i'râz eylemiş yârân ile ihtilât etmektir. Yârân-ı sâlih ile oturmaktan daha kavî hiç bir mücâhede yoktur; ve onları müşâhede etmek nefsin ifnâsı ve terkidir; ve bundan dolayıdır ki, eehil yılanı bir sene âdem görmezse ejderhâ olur, derler. Ya'nî, şerri ve şomluğu terke sebeb olan bir kimseyi görmezse demektir. Her nereye büyük bir kilit vaz' ederlerse, orada nefîs ve kıymetdâr bir şey bulunduğuna delildir; ve her nerede hicâb a'zam olursa, gevher de a'lâ olur. Meselâ bir hazînenin üzerinde yılan bulunur. Sen yılanın çirkinliğini görme; hazînenin nefâsetine bak! İktizâ-yı kemâl, gayrin ona meylidir; ancak o meyil, kendisinin noksânına değil, kemâline olur. Kemâlullah mevcûdâtın kemâlidir ve onun hakkında tecvîz-i noksân sebeb-i kemâl ve mûcib-i mesâlih-i âlem / ve adem-i betâlet-i cihandır.[147*] Ve onun tecvîz-i ademi, ibtâl-i âlemdir.

Zevke sûret verip, onun keyfiyyetini ve hudûdunu taharrî edersen, zevk gider. İmdi sen keyfiyyeti ve tasavvur-ı fiili "Allah" yaparsın. Sende zevk hâsıl olmadığını bilmezsin. / Halbuki o tasavvurât ve o hayâl "Allah" olmaz. Ya'nî bizim tâlib ve âşıkımız ol ve sana kemâl hâsıl olmak için, Allah'da tahayyül ve tasavvuru ve hudûd ve keyfiyeti ve i'tirâzı terk et; ve hareket eden başını ve ayağını cûşiş-i aşktan, tencerenin ağzından taşan bir köpük bil ki, hayat ve onun gayri olan sıfâtullahdan her bir sıfatda kendinden bî-haber olmayasın; ve şerh ve istikşâfında günler geçirdiğin ve senelerce uğraştığın fekâhet ve şerh-i nahiv ve i'tirâzât ve iştikāk-ı

arabiyye ve tabâbetteki nüktelerin aslı, sana vâki' olur. O hoş hâlin bûy-i müşki cihâna münteşir bulunur; ve herkes seni kadr ve şeref sâhibi bilirler. O bir kelime içinde âgâhlığı arar isen, zevk sâhibi olursun. Envâ'-ı ulûmun kâffesinde, o lahzada âgâhlık içinde olup, hangisini tezekkür eylesen, sende bir tîzlik ve fetânet zâhir olur. Zîrâ bütün kelimeler birdir ve renklerin kâffesi, rûhun rengidir. Eğer o bir kelimede bî-vukûf ve bî-zevk olursan, o hâlet içinde, envâ'-ı ulûmun kâffesinde bî-zevk olursun. Zevk ve galebe ve ikrâm odur ki, nefsini o meşakkata salıp, bu sıfatla diğer rûhların hallerini istîlâ edecek bir hâl peydâ etmelisin; tâ ki yıldızların ve çerâğın aydınlığı, gündüzün aydınlığından nasıl zâil olursa, onların ihâtaları ve hâtırâtı dahî senin o hâlinin pertevi içinde mensî ve nâ-bedîd olsun. Lâcerem senin o rûşenâlığın onlara görünür; derler ki:[148] "Ne âlim ve zekî kimsedir!" / Şimdi... Acele etme ve ömrü, bu kadar kısalığı ile berâber, birkaç kelime içinde tüket ve meşakkatler ve kitaplar ve ilimler senin olsun; bir daha gelmeyiz." Hiç gelme! Hakk'ı gelmemek ile tehdîd mi ediyorsun? *275*
Eğer gelir isen, kendin için geliyorsun. /

YETMİŞİKİNCİ FASIL

Bismillâhi'r-rahmâni-rrahîm. Kavlühû Teâlâ: اِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحاً مُبِيناً (Fetih, 48/1) [Ya'nî "Biz hakîkat sana apaçık bir feth ü zafer yolu açtık."] Bu sûre-i şerîfede Hak Teâlâ, Mustafâ (s.a.v.) Efendimiz'e olan ni'metlerini ta'dâd buyurdu. Birinci ihbâr budur ki: Çaldığın bir kapıyı açtım ve duâların indimde müstecâbdır. İkincisi لِيَغْفِرَ لَكَ اللّٰهُ (Fetih, 48/2) [Ya'nî "Allah'ın sana mağfiret etmesi için"] mûcibince mağfirettir. Mağfiret, muhabbet alâmetidir. Zîrâ sen her kimi seversen, onun kabâhati sana kabâhat ve aybı, ayb görünmez. İşte sırr-ı mağfiret budur. Üçüncüsü وَ يُتِمَّ نِعْمَتَهُ (Fetih, 48/2) [Ya'nî "Ni'metini tamamlaması içindir"] mûcibince ni'metin itmâmıdır. İtmâm-ı ni'met ise, onun husûsiyyetini beyândır. Zîrâ bu âyet-i kerîme ba'zı ni'metlerin tamâm olduğuna bir delîldir. Binâenaleyh cenâb-ı Peygamber sâir in'âm olunanlardan daha hâs ve daha ziyâde yol bulmuş ve hakîkatte Hakk'a vâsıl ve daha

ziyâde Hak ile kāim olmuş olur. Dördüncüsü وَ يَنصُرَكَ اللّٰهُ (Fetih, 48/3) [Ya'nî "Allah'ın sana yardım etmesi içindir"] âyet-i kerîmesi saltanat ve velâyete delâlet eder. Acabâ bu velâyet hangisidir? Her şeyi Hak'dan gören, kuvvet-i nazardır. İbrâhîm (a.s.)ın ateşe ve Mûsâ (a.s.)'ın deryâya kademlerini vaz' etmeleri ve Süleyman (a.s.)ın güneşe ve Nûh (a.s.)ın tûfana hükm etmeleri ve Dâvûd (a.s.)ın demiri hamur ve dağı muğannî kılması ve İsâ (a.s.)ın ervâh-ı hayvânîye hükm eylemesi ve Muhammed (a.s.v.) Efendimiz'in tabakāt-ı semâvâtı mi'râc ile yırtıp geçmesi gibi. Bunun emsâli lâ-yuaddır. Bu zevât-ı müşârün-ileyhim, vaktâki cümleyi Hakk'ın me'mûru ve bendesi bildiler ve Hakk'ın emr-i küllîsini gördüler, hepsi onların ve onlar da Hakk'ın müsahharı oldu.

Kavlühû Teâlâ: لِيَغْفِرَ لَكَ اللّٰهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَ مَا تَأَخَّرَ (Fetih, 48/2) [Ya'nî "Bu geçmiş ve gelecek günâhını Allah'ın mağfiret etmesi içindir."] / İbn Atâ der ki: Muhammed Mustafâ (s.a.v.) mi'râcda Sidretü'l-müntehâ ağacına vâsıl olduğu vakit, ki orası bâlâ-yı arşdır, onun makāmı, Hz. Cibrîl'in âşiyânesidir; bu makāmdan dahî mürûr etmek istedi. Refîkı olan Hz. Cibrîl adımını geri aldı. Hz. Fahr-i âlem Efendimiz buyurdular ki: "Ey karındaşım Cebrâil, bu heybetli mevzi'de beni yalnız mı bırakıyorsun?" Nidâ geldi ve Hak Teâlâ itâben buyurdu ki: "Bu iki üç adımda, onunla mı ülfet peydâ ettin?" İşte bu لِيَغْفِرَ لَكَ اللّٰهُ (Fetih, 48/2) [Ya'nî "Allah'ın seni mağfiret etmesi için"] âyetinde işâret buyrulan günahdan murâd, bu günahtır. Ya'nî seni ülfetten ve gayrin ünsiyyetinden pâk ettik ve gayrdan müstağnî kıldık, demektir.

İbn Atâ der ki: "Hak Teâlâ Zât-ı hazretine yalvarmaları ve ondan sonra onları afv etmesi için, enbiyâ ve evliyâyı günâha mübtelâ eyledi. Fakat Sultânü'l-enbiyâ ve burhânü'l-ıstıfâ ve Hz. Muhammedü'l-Mustafâ (s.a.v.)in günâh edip, münâcât eylemek hâlini mestûr kıldı. Belki geçmiş ve geleceği afv edip, o günâhın ne olduğunu zikr etmedi. Bundan garaz, merâtib-i sâirenin fevkında olan, mertebe-i muhabbettir." İbn Atâ der ki: Sana günâh-ı mukaddemi, ya'nî zelle-i Âdem'i وَ مَا تَأَخَّرَ [Ya'nî "Ve gelecek olan"] ya'nî ümîdleri sende olan ümmetlerinin günahlarını bağışladık. Zîrâ sen, onların rehberisin. Maksûd budur ki, evvel ve âhire mensûb olanların vusûlleri ancak senin iledir.

Ve derler ki: Peygamber (a.s.v.) Efendimiz'in istiğfârı ayıklık hâlinde, hâlet-i mestîden idi. Ve ba'zıları derler ki: Belki mestlik hâlinde, ayıklık hâlinden istiğfâr eyledi. Ve ba'zıları: Her iki halde müstağrak idi. Zîrâ onun nazarı Hakk'a idi; ve sekr ve sahv ise, kâbil-i televvün olan bendegâna mahsustur. O hazrete nisbetle ne sekr ve ne de sahv vardır. İmdi mâdemki Hakk'a nâzır idi, her iki halden de müstağfir idi. Zîrâ bu sekr ve sahv, iki renktir. O ise rengin eserinden mahv olduğu vakit, her ikisinden de müstağfir olup, kabza-i İlâhî'de bulunur idi derler. Ve levh ve kalem onu şerh edemez; meğer ki sıfat-ı Hudâ olan o levh ola. Onun nâmı levhdir; velâkin hakîkatte bî-nihâye bir sıfattır. Çerh-i feleğin altında, halkın gözlerinin iki görmesi çoktur; meğer ki inâyet-i Hak yetişe. Ve her bir müşkil ind-i İlâhî'de âsândır. Bu gördüğümüz şeyleri, eğer bize vakt-i tufûliyyette söylese idiler, anlatmak mümkin olmaz idi.

رضيت بما قسم الله لي و فوضت امري الي خالقي لقد احسن الله فيما مضي كذلك يحسن فيما بقي Ya'nî "Ben Allah Teâlâ'nın hakkımdaki kısmetine râzı oldum ve işimi Hâlık'ıma ısmarladım. Allah Zü'l-Celâl Hazretleri, geçmişi güzel yaptığı gibi, geleceği de güzel yapar. Âsâr-ı pâkândan gösterdiği bu kadar binlerce şeylerin şükrünü edâ edelim, zîrâ sebeb-i mezîddir inşâallâhu Teâlâ. وَ يُتِمُّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ (Fetih, 48/2) [Ya'nî "Senin üzerindeki ni'metini tamamlaması için."] Ni'metin tamâmı, mülk-i muhabbettir. Ni'metin evveli, taleb-i muhabbetin tevfîkıdır. Muhib idin, mahbûb oldun; tâbi'-i rusül idin, metbû' oldun. Muhtâc idin, mi'râca gittin; ve aktan karadan halâs olup, akın ve karanın sultânı oldun. Zâkir idin; mihrablarda, minârelerde ve sikkeler üzerinde mezkûr oldun.

Kavlühû Teâlâ وَ يَهْدِيَكَ صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا (Fetih, 48/2) [Ya'nî "Seni bu sâyede doğru yola iletmesi içindir."] Ya'nî Hakk'a îsâl eden yol. وَ يَنْصُرَكَ اللّٰهُ نَصْرًا (Fetih, 48/3) [Ya'nî "Ve Allah'ın sana çok yardım etmesi içindir"] hem şeyâtîn-i cinn-i vesvâs üzerine ve hem de küffârdan ibâret olan şeyâtîn-i ins üzerine mansûr oldun. عَزِيزًا (Fetih, 48/3) [Ya'nî "Şerefli."] Öyle bir mansûr oldun ki, zevâl-i devlet korkusu yoktur. هُوَ الَّذِي اَنْزَلَ السَّكِينَةَ (Fetih, 48/4) [Ya'nî "Sekîneti, kuvve-i ma'neviyyeyi indiren O'dur."] "Sekîne", basîretten zâhir olan hal-

dir; ve sâhib-i sekîne esbâbdan mâlik olmadığı şeyi, / kuvvet-i i'timâdı sebebiyle mevcûd bilir. Ba'zıları "sekîne" odur ki, eşyânın zâhirini nasıl fark ederse, bâtınını da öylece fark etmektir, derler. لِيَزْدَادُوا اِيمَاناً (Fetih, 48/4) [Ya'nî "İmanlarını artırsınlar diye."] Onların gönüllerinde nûr-i îmân yeni ay gibi yevmen-fe-yevmen tezâyüd eder. وَ لِلّٰه جُنُودُ السَّمٰوَاتِ وَالاَرْضِ (Fetih, 48/4) [Ya'nî "Göklerin ve yerin bütün orduları Allah'ındır."] Semâvâtın cünûdu melâikedir ve zemîninki de nefsin gâzîleri ve mücâhidleri dir. Ba'zıları âsumânın leşkerleri gönüllerdir, zemîninki de kalıblardır, derler. Ba'zıları da şeytan dahî onun leşkeridir, sana ve buna gâlib gelmek isterler, derler. انَّا اَرْسَلْنَاكَ شَاهِداً (Fetih, 48/8) [Ya'nî "Biz seni şeksiz şübhesiz bir şâhîd olarak gönderdik.] Kavil, fiil ve hâl ile tevhîde şâhidler. وَ مُبَشِّراً (Fetih, 48/8) [Ya'nî "Bir müjdeleyici olarak gönderdik."] Ya'nî, mağfiret, وَ نَذِيراً (Fetih, 48/8) [Ya'nî "Bir korkutucu olarak gönderdik."] Bid'at ve dalâletten tahvîf eder ve hevâ-yı nefs ile değil, Hakk'ın izni ile beşîr ve nezîrdir. لِتُؤْمِنُوا بِاللّٰه (Fetih, 48/9) [Ya'nî "Ki hepiniz ey insanlar Allah'a îmân edesiniz."] Doğru söyleyeni, doğru söyleyici bilmeleri için وَ تُعَزِّرُوهُ (Fetih, 48/9) [Ya'nî "O'nu büyük tanıyasınız."] benim ikrâm edip, muhterem tuttuğumu, siz dahî hem gönül ve hem hizmet ve hem de zebân ile muhterem tutup, ona itâatı bir vasf-ı hulkî ittihaz ediniz.

انَّ الَّذِينَ يُبَايِعُونَكَ انَّمَا يُبَايِعُونَ اللّٰهَ (Fetih, 48/10) [Ya'nî "Sana hakîkî sûrette bîat edenler, ancak Allah'a bîat etmiş olurlar."] Sana dest-i ahdi uzatanlar, o dest-i ahdi Hakk'a uzattılar. Ya'nî beşeriyyet sende âriyyettir. Vâsıta olan bir âriyyeti bî-vâsıta görmek lâzımdır. يَدُ اللّٰه فَوْقَ اَيْدِيهِمْ (Fetih, 48/10) [Ya'nî "Allah'ın eli, onların elleri üstündedir."] Bîatde onların minneti Hudâ'yadır; yoksa onlara Hudâ'nın minneti yoktur. Ba'zıları derler: Ya'nî onların bîatı ve kuvveti, Hakk'ın kuvveti üzerinedir. Eğer onları istihdâm etmese idi, hizmet etmezler idi. لا حول ولا قوة [Ya'nî "Kudret ve kuvvet yoktur."] و لو لا رجال مومنون [Ya'nî "Şâyet mü'min erler olmasaydı."] Süheyl (r.a.) demiştir ki: Hakkıyla mü'min olan o kimsedir ki, nefsinden ve gönlünden gâfil değildir; ve kendi ahvâlini cüst ü cû edip, filân vakit ne yaptım ve nasıl oldum? der; ve tagayyür gördüğü vakit, münâcâta başlar; ve yeryüzüne belâ nâzil olarak, ay ve güneş tu-

tuldukda ve zelzele ve şiddetli yağmur ve muhârebe ve vebâ / vesâire vukū' buldukda, ehl-i zemîn bunların, kendi günahları sebebiyle vukū'unu yakînen bilip, nasıl münâcât ederlerse, mü'min dahî bu yakînin gâib olduğunu ve göz yaşının kuruduğunu ve gönül vebâsını gördüğü vakit, evkātının mürde olduğunu bilip, öylece münâcât ve zârî eyler. Belki o dünyânın belâları firâk-ı Hak nişânı değildir. Halbuki gönülde bu tagayyürât ve belâlar, firâk-ı Hak nişânıdır. İmdi o noksanda ziyâdelik görür. Nitekim diğer kimseler, dünyâ noksânından tersândırlar; o ise dünyânın ziyâdeliğinden tersân olur ve gönül biraz tagayyüründen ve tâattan nefretinden ve tâatı fâidesiz görmekten tersân olur. Zîrâ az çoğu öldürür.

اِذْ جَعَلَ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي قُلُوبِهِمُ الْحَمِيَّةَ (Fetih, 48/26) [Ya'nî "O küfr edenler kalblerine o taassubu yerleştirdiği sırada."] Ya'nî, mü'minleri îmânlarından dolayı, incitmek husûsunda nefse mütâbaat ederler ve bizim ıyşımızı mükedder ediyorlar ve bize âkıbeti ihtâr ediyorlar. Halbuki o mü'minlerin ma'lûmudur ki, kendileri ıyşı mükedder etmezler; belki bu ıyşı, sürekli ve dâim bir ıyşa muttasıl kılmak isterler. Nitekim bir şahıs, câhil bir kimsenin buğdayını cebren alıp, zahîresi munkatı' olmamak için, onun hesâbına olarak eker. O kimse ise, buna zulümdür diye feryâd eder. Demirden ma'mûl bir yüzük üzerine pâdişâhın ismi nakş olunmuştu. Nakşı olmayan bir altın yüzüğe dedi:

-Senin böyle nakışların var mıdır?

Altın: Hayır.

Demir: Şu halde ben senden efdalim.

Altın: Adın nedir?

Demir: Demirdir.

Altın: O nakış seni demirlikten kurtarır mı?

Demir: Hayır.

Altın: Öyle ise otur oturduğun yerde. Tasavvur et ki, nakdiyyet kime mahsustur ve kimin "ayn"ıdır. Vallâhu a'lem. / 280

YETMİŞÜÇÜNCÜ FASIL

Hayrât-ı şerîfenizin mütevâtir olduğu ma'lûmdur; ve güneş mahfî değildir. Bu sıfâtın mahzeni ve bu gevherin kânı ve bu fâidesi etrâfa münteşir meyvelerin ağacı olan böyle bir zât[149] için dem-be-dem iştiyâk efzûn olur. Biz ise, o ağacın sâyesinde oturup meyvelerini görmekle kâni' olmayız. Fe-şükran sümme şükran sümme şükran. Yâ Rab, tezyîd et, tenkîs etme! Fakat bu ebedî ve ezelî ikbâl-ı a'zam erbâbının hâli başkadır. Bir kimse onlardan ber-hor-dâr olup hem-nişîn olabilir ve ünsiyyet eyliyebilir. O sâhib-i ikbâl-i a'zam ise, onların lisanları söylemeksizin efsânelerini işitir ve onların bâtınlarındaki maânî-i amîka ve dakîka harfsiz olarak o sâhib-i ikbâlin gûş-i hûşuna vâsıl olur. Zîrâ onsekiz bin âlemin pâdişâhının bu bendegân-ı hâs ile ilk oynadığı oyun ve el öpmek resminin icrâsından evvel من عرف الله كل لسانه ["Ya'nî "Allâh'ı ârif olanın lisânı kelîl olur"] mısdâkınca, onları bî-zebân kılması idi. Bu ise acîb değildir. Zîrâ resm-i âlem budur. Çünkü ma'nânın kuvvetlendiği her yerde sûret zayıf olur. Ceviz ve fındık, kabuğunun içinde bulundukça jağ jağ eğer. Yarı kırıldığı vakit sadânın nısfı eksilir; ve tamâmiyle kırıldığı vakit aslâ sesi çıkmaz; ve nihâyet sâfî iç olur. Kabuk, için bekçisi olduğundan galîz ve katıdır. Zîrâ sabah yaklaşınca korku azalır ve bekçiler evlerine giderler. Ve onlar bu ifâde ile / hiç söz söylemezler, demeyi murâd etmiyorum; ancak nefislerinde söylemezler; ve yalnız işkâlâtın cevâbını verirler ve indlerinde halloLunmuş olan şeyi hallederler; ve başka şeyden dem vurmazlar. Meselâ bir baba, sözü, küçük çocuğa göre söyler. Ve bittabi' zevcesinin gam ve şâdîsini ıfl-ı lâ-ya'kıle söylemez. Çocuğa ancak, çelik çomak ve top ve alə :a kuşcağız ve ceviz ve kuru üzümden bahs eder. Ve "dû dû" ve "gû gû" gibi kelâmlar söyler. İşte çocukların beşîr ve nezîri bundan ibâret olabilir.

Bu onsekiz bin âlem içinde bu tâifeden daha garîb hiçbir kimse yoktur; ve Mustafâ (s.a.v.) Efendimiz'in garibliği, bu gariblikten idi ve kezâlik onun yetimliği bu nevi' yetimlikten idi; Abdülmuttalib'in vefâtıyla değil idi; ve Mekke'den Medîne'ye hicret etmesiyle garîb olmadı, belki onun garîbliği hem-şehrî ve hem-zebân bulma-

ması idi. İmdi o garîblerin hiç birisi hakkında garîb-nevazlığa tama' etmemek lâzımdır. Belki onların, bütün garîbân-ı âlemin fevkında bir mahall-i nâzı olup "Biz âlem-i ulvînin garîbiyiz; siz ise âleme mensûbsunuz" derler. Eğer fârisî söyleseler fârisî söyleyenler anlamaz; ve eğer evlâd-ı arabdan olup, arabça tekellüm etseler, sâir arablar anlamaz. Yalnız kuvve-i vâhimede mutasavver olan ma'nânın zâhirini fehm eylerler; fakat garazları ma'lûm olmaz. Zîrâ ma'nâyı anlamak başka, garazı anlamak başkadır. Nitekim bir Arab şâiri bir Türk pâdişâhının huzûruna onun medhi hakkında bir şiir getirdi; ve taht önünde okumak için izin istedi; izin verildi. Pâdişâh beytin tahsîn olunacak her bir mahallinde başını sallardı. Vüzerâ ve ashâb-ı dîvân "Bu pâdişâh arabî bilir mi imiş? Bu kadar vakitten beri / bizi haberdâr etmedi. Acabâ pâdişâh bu lisânı biliyor mu? Ve bu yekdîğerimizle dîvanda arabî tekellüm ettiğimiz vakit, kelâmları tefâvüt üzere söylemiş olup olmadığımızı imtihan mı etmiştir?" diye teşvîşe düştüler. Nihâyet bir gün pâdişah av avlamış, pek mesrûr olmuştu. Fırsat buldular. Zîrâ seyyid-i kâinât ve şem'-i arz u semâvât Efendimiz اغتنموا الدعاء عند الرقة [Ya'nî "Merhamet zamânında duâyı ganîmet biliniz"] hadîs-i şerîfinde vakt-i münâcâttan nişan vermiştir. Ümerâ-i devletten cür'etkâr olan ve pâdişâhın mazhar-ı teveccühü bulunan birisi öne geçip dedi: "Ey pâdişâh-ı âlem bizim bir müşkilimiz vardır."

Pâdişâh: Söyle!

Vezîr: Şâh-ı âlem arabî lisânını bilir mi?

Pâdişâh: Hayır.

Vezîr: Şu halde o gün o şâirin dîvân-ı şâhânelerinde beyân eylediği garîb ve müşkil olan o lügât-ı arabiyyenin ma'nâsını size hîle ile mi tefhîm ettiler? Zîrâ siz her bir şah beytin hitâmında "İyi söylemişsin!" diye tahsînen başınızı sallardınız.

Pâdişâh o kadar güldü ki, galebe-i handeden, arkası üstüne yıkıldı. Pâdişâh kahkahadan fâriğ olunca dedi: Siz bilmez misiniz ki ma'nâ ve tercümân-ı kelâm başka bir şeydir ve garaz ise yine başka bir şeydir. Meselâ bir bende huzûrumuzda bir kabâhat işler; biz o kabâhatı ızhâr etmek istemeyiz. Onu başka bir kabâhatinden dolayı alâ-melei'n-nâs tevbîh eyleriz ve böyle yaptın diye te'dîb ederiz. Halbuki bizim garazımız lisânen söylediğimiz ve halkın an-

ladığı bu kabâhat değildir. Garazımızı bir biz biliriz, bir de o bendemiz bilir. İmdi birisi in'âm ümîdiyle bir hizmet ettiği vakit, bu hizmet herkesin sem'ine vâsıl olmasını / istemeyiz. Söz ve sözün ma'nâsı garazımıza perde olmak için, meselâ bir bendemizi bir hizmet-i hafiyye ile gönderir ve zâhiren ona başka emirler veririz. Şimdi... O şâirin şiiri, diğer mülûk ve selâtîn üzerine tafdîl etmek ve meleğe ve feleğe teşbîh eylemek sûretleriyle, bizim ta'zîm ve tefhîymimize dâir olan bir şeydir; fakat o şâirin garazı, hil'at ve libâs ve maâş ve kurbetdir. İşte ben o garazı anladım ve kabul ettim. Sana da verelim, gönlünü hoş tut, diye başını salladım.

Şimdi... Şeyh-i kebîrin semâ' esnâsında mutrıbe "Geç geldin, erken gittin" demesi meşhurdur. Çünkü geç gelip, erken gitmek gülün hâlidir. Bu kelâm üzerine hâzırûndan üç kişi na'ra vurup düştüler. O sırada birisi dedi ki: "Bu kelâm üç kimsenin hâline muvâfık idi." Şeyh buyurdu: Evet ama, onların arasında fark-ı azîm vardır. O kimse "Ey şeyh, beyân buyurunuz" dedi. Şeyh cevâben: "Onların kendi lisanlarıyla söylemesi daha evlâdır" dedi. Gelip söylediler. Hikâye uzundur; hulâsası budur ki: "Birisi senelerce bir kadını ta'kîb ediyordu. Diğeri de Hak Teâlâ'nın kendisine bir oğul ihsân etmesi arzûsunda idi. İkisi de birkaç sene sonra emellerine nâil oldular. Fakat kadın ve çocuk bir haftadan ziyâde yaşamamış idiler. Üçüncüsünün bir hâli ve aşkı var idi; velâkin ne oğula, ne de kadına alâkası yoktu. Belki alâkası oğulun ve kadının Hâlık'ına idi.

Kur'ân'ı çok tefsîr etmişlerdir. Ancak az kimseler, Kur'ân'ın garazını tefsîr eylemişlerdir. اَلَّذِينَ آمَنُوا [Ya'nî "İmân edenler"] i herkes "îmân" ile tefsîr etmişlerdir. Hâlbuki Cenâb-ı Mustafâ (s.a.v.) in îmânı ve onun garazı mahfîdir. وَ عَمِلُوا الصَّالِحَاتِ [Ya'nî "İyi amel ve harekette bulunanlar"] ı herkes kendi ameliyle tefsîr etmiştir; Peygamber'in amelini tefsîr / hani? فَلَهُمْ اَجْرُهُمْ [Ya'nî "Onların Rab'leri katında ecirleri, mükâfatları vardır."] Herkes kendi vehminde musavver olan ecri tefsîr etmiştir; garaz-ı ecr-i Mustafavî nerede? Bütün âlem eş'âr okurlar; "can" ve "dost" derler ve âşıklardır. Ancak her bir âşığın şerefi, ma'şûkunun şerefi kadar olur.

ضروب الناس عشاق ضروبا فاشرفهم فاشقيهم حبيبا

Tercüme: "Aksâm-ı nâs, türlü türlü âşıkdırlar. Onların eşrefi, ma'şûku kendisine ziyâde meşakkat verendir."

Sivrisinekten file varıncaya kadar, her birisinin bir matlûbu ve ma'şûku vardır. Necâset kelb ve yırtıcının matlûb ve gıdâsıdır. Enbiyâ ve evliyânın şerefi, şeref için matlûbdur. Aşksız hayat muhâldir. Nitekim Sadr-ı İslâm buyurdu ki: "Her kim ben âşık değilim ve bir şeyi sevmem derse; kalkıp onun burnunu kesiniz ve gözünü çıkarınız; eğer bağırırsa, deyiniz ki: Bizim ma'şûkdan murâdımız, iftirâkı, feryâda bâis olan şeydir." İşte anbardan bir avuç ve kitaptan bir yaprak kâfîdir. Bâkîsi bu kıyâs üzeredir.

لَئِنْ شَكَرْتُمْ لَأَزِيدَنَّكُمْ (İbrâhîm, 14/7) [Ya'nî "Şükrederseniz elbette ni'metinizi artırırım."] Ya'nî "Eğer sizde iştihâ görürsek, tezyîd ederiz." Zîrâ bu ni'metin şükrü, iştihâdan gayri değildir. O hizmet, ızhâr-ı iştihâdır; yoksa iştihânın gayrı değildir. İştihâ kuvveti olmaksızın ni'metin ziyâdeliği melâl verir. Cümleyi nakd-i ceyyid görmek lâzımdır. Nihâyet ben miskin, cümleden hâricim, kimseden âriyet kabûl etmemişimdir; gönlümün söyle dediğini söylemişimdir.

Hak (celle celâluhû) Hazretleri ale'l-ıtlâk mütekellimdir ve ezelden ebede kadar, lâ-yenkatı' bî-harf ü savt mütekellimdir. Onun her bir nebî ve velî ile kelâmı vardır; ve cümlesinin kelâmı müttehiddir, / ya'nî onda tenâkuz yoktur. Nitekim eğer biri Türk, 285
biri Tâcik[150] olsalar bile, her iki şâhidin sözü birdir, derler. Eğer Kur'ân yalnız bu hurûfdan ibâret olsa idi, denizlerin mürekkeb ve ağaçların kalem olmasına hâcet olmaz idi; bu Kur'ân'ın hurûfu yarım okka mürekkeb ile yazılabilir; ve hurûf-ı kur'âniyyenin ibtidâ ve intihâsı vardır. Halbuki kelâm-ı Hudâ'nın nihâyeti yoktur. Nitekim buyrulur: مَا نَفِدَتْ كَلِمَاتُ اللّٰهِ (Lokman, 31/27) [Ya'nî "Allah'ın kelimeleri tükenmez."] Ve وَ مَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَى اِنْ هُوَ اِلاَّ وَحْيٌ يُوحَى (Necm, 53/3, 4) [Ya'nî "Kendi re'y ü hevâsından söylemez o. O, kendisine Allah tarafından ilkâ edile gelen bir vahyden başka bir şey değildir."] Beyit:

قول باري شنوهم از باري كه حجا بست صنعت قاري

Nazmen tercüme: "Kavl-i Bârî'yi işit Bârî'den
Perdedir geç neğam-ı kârîden"

İmdi eğer evliyânın kelâmı, Hakk'ın kelâmı olmasa idi, كنت له لسانا [Ya'nî "Onun lisânı olurum"] bâtıl olurdu. Zîrâ eğer lisandan murâd, nakl-i Kur'ân olsa idi, Kur'ân'ın harfini mü'min ve münâfık nakl ettiklerinden, o halde احببت عبدا [Ya'nî "Bir kulu severim"] hitâbına ne hâcet vardı? Halbuki ان الحق لينطق علي لسان عمر [Ya'nî "Hak, Ömer'in lisânı üzere konuşur"] hadîs-i şerîfi Hz. Ömer'in harf üzere tekellümü hakkında vârid oldu ise, o halde Hz. Ömer'e sebeb-i tahsîsi nedir? Bunda sâirleri de hep müşterektir. Ve eğer ينابيع الحكمة من قلبه [Ya'nî "Kalbinden hikmet pınarları kaynar"] hadîs-i şerîfi, harf-i Kur'ân'ı murâd eyliye idi, bunun için اربعين صباحا [Ya'nî "Kırk sabah"] ihlâsına hâcet yok idi. İmdi eğer bir kimse bu harflerde garazsız teemmül ederse, ehl-i Kur'ân ve havâssı, başkaları oldu unu ve Hak Teâlâ Hazretleri'nin âlemde onları intihâb buyurup, kendi hitâbına mahal kıldığını ve onların nûr-ı Hak'la görüp, lisanlarıyla söz söylediklerini bilir. Nitekim Kur'ân-ı Mecîd'de buyrulur: / يُؤْتِي الْحِكْمَةَ مَنْ يَشَاءُ وَمَنْ يُؤْتَ الْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا كَثِيرًا (Bakara, 2/269) [Ya'nî "Allah hikmeti kime dilerse ona verir. Kime de hikmet verirse, muhakkak ki ona çok hayır verilmiştir."] Lâcerem nazar-ı inâyet böyle bir âdemi arar. Nitekim buyrulmuştur: ان لله عبادا اذا نظروا الي عباده البسوهم لباس السعادة Ya'nî "Hakk'ın öyle kulları vardır ki, ibâdına nazar ettikleri vakit, onlara libâs-ı saâdeti giydirirler." Zîrâ onların nazarları Hakk'ın nazarı ve inâyetleri Hakk'ın inâyeti, gazabları Hakk'ın gazabıdır. Gazab ve rızâ hallerinde onların söyledikleri kelâm, Hakk'ın kelâmıdır. Zîrâ kelâm-ı Hak, ne arabîdir, ne fârisîdir, ne süryânî ve ne de sâir lisanlardır; harf ve savttan münezzehtir. Bir kulunun canını tathîr ettiği ve çeşme-i cânından nebeân ettirip, o kulun lisânından fışkırttığı vakit, o cûşişin şiddetlerinden harfler akar. Mâdemki o kelâm, o cûşişten tevellüd etmiştir, süryânî olsun, arabî olsun, fârisî olsun, kelâm-ı Rabbü'l-âlemîn olur; ve vaktin nakdi, Cenâb-ı Hudâ'nın kendisine söz söylediği şahıs olur. Ve eğer bir kimsenin o kelâmı temyîz edecek ve onun nakd olup nakl olmadığını zevk ile bilecek kadar temyîzinde kuvvet yoksa, o sözü hurûf-ı kur'âniyye mihekkine vurmalıdır.[151] Çünkü o kelâmı, Muhammed (a.s.v.) Efendimiz söylemiştir; ve âvâm ve hâvâs arasında meşhûr olmuş-

tur. Nitekim hadîs-i şerîfde buyrulur: اذا روي لكم مني حديث فاعرضوه بالقرآن فان وافق فاقبلوه و ان خالف فردوه Ya'nî "Size benden bir hadîs rivâyet olunduğu vakit, onu Kur'ân'a arz ediniz, muvâfık olursa kabûl ve muhâlif bulunursa redd ediniz!" Pâdişâh o nebiyy-i zî-şâna altın hediye etmiştir. / Sâir altınları, o meşhûr olan altın ile tatbîk et!Hak Teâlâ Hazretleri buyurur: اَمْ تَحْسَبُ اَنَّ اَكْثَرَهُمْ يَسْمَعُونَ اَوْ يَعْقِلُونَ اِنْ هُمْ اِلاَّ كَالْاَنْعَامِ بَلْ هُمْ اَضَلُّ (Furkân, 25/44)Ya'nî "Yâ Habîbim! sen onların çoğunu, işitip taakkul ederler zannedersin. Onlar hayvanlara benzerler, ve belki onlardan daha şaşkındırlar." Ve yine Hak Teâlâ buyurur: وَاِنْ تُطِعْ اَكْثَرَ مَنْ فِي الْاَرْضِ يُضِلُّوكَ عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ (En'âm, 6/116) Ya'nî "Eğer sen, yeryüzünde olanların ekserine mütî' olur isen, seni sebîlullahdan ıdlâl ederler." Ve yine buyurur: وَلَوْ اَنَّ مَا فِي الْاَرْضِ مِنْ شَجَرَةٍ اَقْلاَمٌ وَالْبَحْرُ يَمُدُّهُ مِنْ بَعْدِهِ سَبْعَةُ اَبْحُرٍ مَا نَفِدَتْ كَلِمَاتُ اللّٰهِ اِنَّ اللّٰهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ (Lokman, 31/27) Ya'nî "Eğer yeryüzünde olan bütün ağaçlardan kalem olsa ve bahr-ı muhîtten sonra yedi deryâ da imdâd edip mürekkeb olsa, Allah Teâlâ'nın kelimâtını yazmak için kifâyet etmez. Onlar biter, kelimâtullah bitmezdi. Allah Teâlâ emrinde azîz, hükmünde hakîmdir." Ve Nebî (a.s.v.) Efendimiz buyurur: قال الله تعالي اذا احببت عبدا كنت له سمعا و بصرا و لسانا و يدا حتي بي يسمع و بي يبصر و بي ينطق و بي يبطش Ya'nî "Allah Teâlâ buyurur ki, ben bir kuluma muhabbet ettiğim vakit, onun sem'i ve basarı ve lisânı ve yedi olurum. Benimle işitir, benimle görür, benimle söyler, benimle tutar." Ve yine buyurur: ان الحق لينطق علي لسان عمر Ya'nî "Hak, Ömer'in lisânı üzerinde tekellüm buyurdu." Ve yine buyurur: اتقوا فراسة المومن فانه ينظر بنورالله Ya'nî "Mü'minin firâsetinden hazer ediniz; zîrâ o, Allah'ın nûru ile nazar eder." Beyit:

چون محو شدي بكاه كفتار كفتار تو شد كلام جبار

Nazmen tercüme: "Mahv etse seni sabâh-ı güftâr
Güftârın olur kelâm-ı Cebbâr"

/ İhvânımızdan birisi dünyâdan tezehhüd ettiği vakit, kelâm sâhibi olur. Ona karîn olunuz. Zîrâ o, hikemiyyât-ı ilâhiyyeyi telakkî eder. Çünkü evliyâullah rahmet-i ilâhiyyeye mahfûf ve nûr-i ilâhîyi mültebisdir. لاَ تُحَرِّكْ بِهِ لِسَانَكَ لِتَعْجَلَ بِهِ اِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ وَ قُرْآنَهُ (Kıyâmet,

75/16-17) Ya'nî "O kelâmın ahz ve hıfzı için acele edip, lisânını tahrîk etme ki, ol Kur'ân'ı kalbinde cem' ve kırâatını lisânında tesbît eylemek, bizim uhdemizdedir." O makāmda her ne olursa olsun, Hakk'ın ihbârıyla ve her ne mevcûd bulunursa, Hakk'ın varlığından olur. Orada her ne varsa, târâc ve fenâya gitmiştir. Bu karanlığın içinde, acîb bir susamış lâzımdır ki, âb-ı Hızr'ı temyîz edebilsin. Gerçi susuzluğun kemâli, temyîzi kalmayıp, kuyu suyu ve ırmak suyu, her ne gelirse içmektir. Husû-siyle kat'-ı bâdiye eylemiş bir susuz! Lâkin kemâliyle atşân olmakla berâber, temyîzi bâkî olup, âb-ı Hızır'dan koku alan bir susuz, zulmete sığmaz. Hadd-i zâtında bu baht ve kıymettir; temyîzin kârı değildir. Bu baht-ı zâhirî olan temyîzden gayri, bir ikbâl-i temyîz bağışlar ki, diğer temyîzlere benzemez. *Mesnevî:*

آب حضر از جوي نطق اوليا ميخوريم اي تشنه، غافل بيا

Tercüme: "Gel ey susamış gâfil, âb-ı Hızr'ı evliyâullâh'ın nutku ırmağından içelim." Beyt:

روزي بيايد كين سخن خصمي كند با مستمع كاب حياتم خواندمت تو خويشتن كر ساختي

Tercüme: "Bir gün gelir ki bu söz, ben âb-ı hayâtım, seni da'vet ettim. Sen ise kendini sağır kıldın diye müstemi'a karşı husûmet
290 eyler." /

Maahâzâ âb-ı hayât "Ben âb-ı hayâtım" diye sadâ ve gulgulesiyle âlemi doldurdu. Bu susuzlar işitmiyorlar ve işitseler bile bahs ve mâcerâ ile o sadâyı def' ediyorlar. Seslendikleri kâfîdir; fakat o sadâyı bastırıyorlar. Bu baht işidir. İskender'e vermediler; yalnız taleb ve aşkı tattırdılar. Artık muârızlara ne verirler! Beyt:

همه چيزها تا نجويي نيابي جز اين دوست را تا نيابي نجويي

Ya'nî "Taleb etmek bulmaktır. Âb-ı hayâtı içmeyi taleb etmek ebediyyen kanmaktır; bulduktan sonra" اَلاَ لَهُ الْخَلْقُ وَالاَمْرُ (A'râf,7/54) [Ya'nî "Bilin ki, halk ve emr O'na âittir."] Ebnâ-yı emr olanlar, ahvâl-i halktan dâimâ renc içinde olurlar; zîrâ اشد البلاء علي الانبياء [Ya'nî "Belânın en şiddetlisi nebîler üzerinedir."] vârid olmuştur. Binâenaleyh enbiyâ tarîkında gîden ve onlara mütâbaat eden kimselerin, onların şiddetlerinden nasîbleri vardır. Vâkıā renc görünür, ammâ mübârek-baht olan me'mûrlar başka, mahlûklar

başkadır. اَنَا بَشَرٌ (Kehf, 18/110) [Ya'nî "Ben ancak bir beşerim"] buyrulması, ehl-i din, ehl-i tıynden ayrılsın diye imtihan için idi. Ebnâ-yı emr, ya'nî ebnâ-yı ezel ile ebnâ-yı halk ya'nî ebnâ-yı amel arasında azîm bir fark vardır.

Onsekiz bin âlem iki kısımdan ziyâde değildir. Onun yarısı cemâd-ı mutlak ve yarısı zî-rûhdur ve âgâhdır. Âgâhlık ise, ya nebî veyâ nebîden olanlar içindir. Nitekim buyrulur: من كان مني و ليس-مثلي فليس مني Ya'nî "Her kim ki âgâhdır, minnî, ya'nî bendendir." Bâkîsi cemâddır; halkdır, emrden âgâhlıkları yoktur. Emri anlamadılar. Bu kadar feylesofluk ile ve ince ilimler iie berâber "Sen bizim cinsimizsin, belki ilim ve akıl ile bizden kemtersin. Biz pîriz ve sen gençsin" diye ülü'l-emrden mu'cize taleb eylediler. Mâdemki halk idiler, / mu'cizeyi de anlamadılar ve âgâh olmadılar. Istılâhâtın kâffesi ve oniki âlem ve onların bütün ilimleri cemâd-ı mutlaktır. Zîrâ dâire-i halktan hâric değildirler. اَلاَ لَهُ الْخَلْقُ (A'râf,7/54) [Ya'nî "Biliniz ki halk O'na âittir."] Vâkıâ halk dahî Hakk'ındır; fakat emre nisbetle cemâddır. Hakîm-i alîmin emri, min-ledünnî emirdir; o da ilm-i enbiyâdır; ve nebînin âgâhlığının ilmi halkı âgâh kılar. İmdi ilmin âgâhlık ilmi olduğunu ve âgâhlığın gayri, her ne var ise cemâd-ı mutlak idiğini gördün. Binâenaleyh her kim ziyâde âgâh ise, ziyâde yakındır. Bu âlem halkının ve onların ulûm ve a'mâlinin bir haddi ve cihâtı ve etrâfı vardır. Ve böyle olan her şey, cisim ve cemâd olur. Amma âgâhlığın ebedü'l-âbâd nihâyeti yoktur. Seyr ederken dün bulmuş olduğun her şey, bugün bulduğuna benzemez. Onun için قُلِ الرُّوحُ مِنْ اَمْرِ رَبِّي (İsrâ', 17/85) [Ya'nî "De ki: Rûh Rabb'imin emri cümlesindendir"] buyrulmuştur. Bir tâife dediler ki: "Rûhun ne olduğunu, Peygamber dahî bilmedi ve kinâye ile bir şey söyledi." Halbuki nasıl vâki' ise, cenâb-ı Peygamber öyle buyurdu. Ya'nî rûh emrdir, bâkî cemâddır, dedi. Fakat cemâd olanlar bunu anlamadılar. Vâkıâ o cemâdın dahî fehmi vardır; ammâ kendi cemâdlığına lâyıktır. Berr ü bahrin tahammül edememesi "Biz halkız, cemâdız; emre tâkatımız yoktur" demeleri idi. Âkıbet o ma'nâdan doğmuş olan âdemoğlu elini göğsüne koyup, "O hamûle ki, benim cânımdır; ben yüklenirim" dedi. Söyle bakalım, bir kimse kendi canını nasıl yüklenir? Bu onsekiz bin âlemden her ne görüp işitiyorsan, kıyâs ve tatbîk edelim, bakalım hangi tarafa

vâki' oluyor? Eğer Rûh-i Kuds'den bahs ve hikâye olunursa, bunsuz o görüp işittiklerimizin âgâhlığını cemâddan sayarız; ve eğer bunlar lağv olunursa, bu hâl, rûha ve Hakk'a olan / âgâhlıktır. Bir şey daha vardır; şöyle ki, bizi her ne ki helâk ve fenâdan halâs ederse, velev ki zehr-i mutlak olsun, tiryâktır, panzehirdir. Mâdemki bu onsekiz bin âlem muhtelıtdır; bizim sûret ile işimiz yoktur. Ve her ne ki mûcib-i helâk olur ve muzır bulunursa, velev ki rûhu'l-ervâh olsun, zehr-i mahzdır. Zehir ile panzehir muhtelıt ve halk ile emr, ma'cûn olduğu için, temyîz denilen şey vaz' edilmiştir. Rûh ile beden munkasim değildirler; ve ilâcın hâssıyyeti, ilâcın sûretinden hâric değildir; ve kelâmın ma'nâsı, kelâmın sûretinden ve lafzından ayrı değildir. Akreb, ayn-ı bu'd içindedir. Bunlar pek ince işlerdir. Burada nazar için pek ziyâde dikkat lâzımdır. Halkın sûret ve ma'nâdan anladıkları şey, halk olur, cemâd olur. Bu nâkıs fehimlerden her ne ki halâs olursa, emr olur ve âgâhlığa mensûb bulunur. İmdi fehminin rûşenliğini ne kadar ziyâde görürsen bil ki, seyrin o kadar cemâdlık tarafınadır. Görmez misin ki, her kimin tahsîli ziyâde ise, o kadar müncemiddir. Vasf-ı İblîs olan varlık ve enâniyyet ile o kadar ziyâde doludur. Ve vaktâki o havâssini erimiş, hayrân ve mest ve müştâk bir halde kalmış bulasın, işte o hal, âgâhlığın galebesinden olur. Zîrâ o hamûle ziyâde ağır olunca, kuvvet zayıf olur. Eğer hamûle-i zâide altında fil bile olsa, bî-tâb ve miskin olur. Binâenaleyh her nerede ziyâde noksan vardır ve meskenet ve üftâdelik ve tahayyür ziyâdedir; orada ma'mûrluk da ziyâde olur. Beyit:

اي تن خبرت هست كه برشت تو كيست پا بر سر چرخ نه كه يارتو پريست
حمال كسي شديكه اندر همه عمر خورشيد بروي تو نيارد نگريست

/ Tercüme: "Ey ten, haberin varmı ki, sırtındaki kimdir? Fevk-ı feleğe kadem-nihâde ol! Zîrâ senin yükün perîden ibârettir. Bir kimsenin hammâlı oldun ki, bütün ömründe, güneşin senin yüzüne bakmağa tâkatı yoktur."

من عرف نفسه [Ya'nî "Kim nefsini bilirse..."] Benim nefsimi kim bildi? Emr, âgâhlık için istenilmiştir; yoksa kābil-i helâk olan cemâdın ma'rifeti için değil. كُلُّ شَيْئٍ هَالِكٌ [Ya'nî "Her şey helâk olucudur"] ile اِلاَّ وَجْهَهُ (Kasas, 28/88) [ya'nî "O'nun Zât'ından başka]. hiç yekdîğerine nisbet kabûl eder mi? Ya'nî hâlik-i muhdes olan

şeyin ma'rifeti ile kıdemin ma'rifeti beyninde ne nisbet vardır? Ey çeşm, sende güneşten bir nûr vardır. Eğer o nûru tanır isen, güneşi tanırsın; yoksa hâlik ve halk ve cemâd olan gözün yağından ibâret bulunan şebekesini ve karalığını ve aklığını tanımakla ârif-i âfitâb olmazsın. Ey nûr-i cüz' î, sen asılda küllî olmuş idin. Bu donmuş yağı, senin ayağına اهْبِطُوا (Bakara, 2/38) [Ya'nî "Hepiniz ininiz"] emri bağlamıştır. Onun için cüz'î oldun ve kelâmın dahî اَنَا بَشَرٌ (Fussilet, 41/6) [Ya'nî "Ben ancak bir beşerim"] oldu. Bu yağın aynı içinde dahî eğer kendini görür ve tanır isen, bilirsin ki, sen cüz'î değilsin; yine olduğu gibi küllsün. Bu cemâdât içinde bir maslahat için mevcûd oldun. Vallâhu a'lem.

يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهٌ وَ تَسْوَدُّ وُجُوهٌ (Âl-i İmrân, 3/106) [Ya'nî "O günde ki nice yüzler bembeyaz olacak, nice yüzler de kapkara kesilecek."] Alâmet-i kıyâmet ak yüzlünün, kara yüzlüden fark olmasıdır. Binâenaleyh onun güneş yüzünün vücûduyla, kara yüzlü ve ak yüzlü zâhir olduğundan, Peygamber'in vücûdu kıyâmettir; ve o aklık ve karalık enbiyâ ile mü'minîn-i hakîkîye nazarındadır. Evet, vücûd-ı Peygamber, kıyâmettir; zîrâ yarın kıyâmette her ne olacak ise, onlar bugün cümlesini peşin olarak görürler. Onlar perde-i gafleti yırtmış olduklarından / lâ-cerem nazarlarından bir şey mestûr değildir. İmdi o umûmî olan kıyâmete, onun için kıyâmet derler ki, kâfirlerin penâhı ve makâmı olan dünyâ kalmayınca, şübhesiz onların gaflet perdeleri yırtılmış olur ve kendilerinin kara yüzlülüklerini ayânen görürler. Kıyâmet ve Hudâvend-i Hudâ'nın acâibâtı gâib değildirler; göz önündedir ve şah damardan daha yakındır. Onun müşâhedesine mâni' olan ancak perde-i gaflettir. Her kim perde-i gafletin hâricine çıkarsa, onun kıyâmeti peşin oldu. من مات فقد قامت قيامته [Ya'nî "Kim ölürse, onun kıyâmeti kopar."] Her kim sıfât-ı beşeriyyetten ve nefs-i kâfirin tabîatından öldü ve yok oldu ise, onun kıyâmeti koptu ve zâhir oldu. İmdi kıyâmet perde-i gafletten ve kendiliğinden hârice çıkmaktır ve âfitâb-ı cemâl-i bâ-kemâli müşâhede etmektir. Binâenaleyh Nebî (a.s.v.)ın vücûdu kıyâmettir. Her kim onun vücûduyla berâber kıyâmete muntazır ola ve kıyâmeti onun gayri bile, o kimse ahveldir, şaşıdır; biri iki görür; vahdetten uzaktır, bîgânedir. O kıyâmet dahî ancak bu cemâl ve sûret ve rûşenâlık

olacaktır; bunun gayri olmıyacaktır. Evvel ve âhir bir olur. Her bir sûretten ancak o bir sır zâhir olup yüz gösterir; ve âkıbet mahremi kendine çekip, bîgâneyi ihrâc eyler. Hak kıyâmete "Gün" lakabını verdi. Zîrâ kırmızı ve sarı olan cemâli gösterir. Binâenaleyh "gün"ün hakîkati evliyânın sırrıdır. Gün onların güneşlerinin muvâcehesinde gölgeler gibidir. İmdi nâ-mahrem, mahremden ve kalb nakidden ve tortu saftan ayrılmak için âlemin vücûdu cûşiş
295 içindedir; ve sır gözüyle / baktığın vakit, her birisi kendi aslına mülhak olmak için kâffe-i âlemin bu gûşiş ve cûşiş içinde olduğunu görürsün.

طيبات آمد بسوي طيبين	للخبيثين للخبيثات است همين
تلخ با تلخان يقين ملحق شود	كي دم باطل قرين حق شود
چون تو جزو دوزخي هين هوش دار	جزو سوي كل خود كيرد قرا
در تو جز و جنتي اي نامدار[152]	عيش تو باشد ز جنت پايدار

Tercüme: "Tayyibât, tayyibât cânibine gelir, âgâh ol! Habîsler için habîseler vardır. Yakîn budur ki, acı acılara mülhak olur. Ne vakit bâtıl söz ve kabîh amel ehl-i Hakk'a karîn olur? Sen cehennemin cüz'ü olunca, aklını topla ki, cüz' kendi küllü cânibinde karâr eder; ve eğer sen cennetin cüz'ü isen ey nâmdâr, senin ıyşın cennetten pâyidâr olur."

Allah ile senin aranda perde senin nazarındır. O kadar mücâhede et ki, perde yırtılsın, kâffe-i mevcûdât Allah olsun.

ره چيست ميان ما جز نقص عيان ما كو پرده ميان ما جز چشم كران خوابي

Tercüme: "Hak ile bizim aramızdaki tarîk nedir? Noksân-ı ıyânımızdan başka bir şey değildir. Hak ile mâbeynimizdeki perde ve hicâb hani? Ağır uykulu olan gözümüzden başka bir şey değildir."

HİTÂM

DİPNOTLAR

1. Bu bahis *Mesnevî-i Şerîf*in üçüncü cildinde: نظر كردن پيمبر عليه السلام با اسيران و تبسم كردن و كفتند كه عجبت من قوم يجرون الي الجنة با لسلاسل و الاغلال (Mesnevî, 3.Cild; 4459. beytin başında.)

[Peygamber (a.s.)ın esirlere bakması ve tebessüm etmesi ve: "Bir kavimden taaccübe dûçâr oldum ki zincîr ile ve aglâl ile cennete çekerler" buyurması.]

2. Emîr Pervâne Selâtîn-i Selçûkiyye'den Alâeddin Keykubâd ile Sultan Saîd Rükneddîn'e hizmeti sebk eden vüzerâdandır. İsmi Süleyman ve lakabı Muîneddîn'dir. "*Pervâne*" lafzı ise, o zamanlarda hizmet-i mahsûsayı hâiz olan vüzerâya verilen ünvandır. *Nefehâtü'l-Üns*'de beyan olunduğu üzere kendisi sâhib-i *Lemeât*, Şeyh Fahreddîn Irâkî hazretlerinin mürîd-i mu'tekîdidir. Gerek Sultânü'l-Ulemâ hazretlerine ve gerek Hz. Pir-i dest-gîre şiddet-i muhabbetleri olduğundan, ekseriyâ ziyâretlerine gider ve onlar da bu zâtın konaklarını teşrîf ve ona va'z ve nasîhat buyururlar imiş. Nitekim bu kitâbın ekser fusûl-i şerîfesinde münderic maârif ve hakâyıkın esnâ-yı takrîrinde Emîr Muîneddîn Pervâne'nin dahî hâzır olduğu anlaşılır.

3. *Târîh-i Osmânî Encümeni* tarafından neşr olunan Osmanlı Târîhi'nin birinci cildinin 462. sahîfesinde, Emîr Pervâne'nin Moğollar ile müttehiden Mısır Melîki üzerine kıyâmı şu vech ile beyân olunur. "Mısır Melîki Zâhir Baybars memâlik-i Selçûkiyye'nin zabtı için hareket etti. Muîneddin Pervâne ve Moğol ümerâsı askerlerini toplayarak karşı çıktılar. Elbistan sahrâsında iki ordu karşılaştılar. Asâkîr-i Selçûkiyye muhârebeye cesâret edemiyerek meydân-ı harbi terk ile firâr ettiler. Moğollar sebât etti; fakat mağlûb oldular. Melik Zâhir Kayseri üzerine yürüdü. Oraya kaçan Muîneddin Pervâne, Sultan Gıyâseddin Keyhüsrev'i alarak Tokat'a çekildi. Melik Zâhir Pervâne'ye adam gönderip, kendisini da'vet ettiği halde, kaçması sebebini suâl ve devlet-i Selçûkiyye'yi Moğollar'ın elinden kurtarmak maksadında olduğunu beyân etti.

Cevap alamadı. Bunun üzerine Kayseri'de serîr-i saltanat-ı Selçûkiyye'ye cülûs ederek, de'b-i selâtîn-i Selçûkiyye'yi icrâya âğâz ile nâmına hutbe kıraât ettirdi. Bu minvâl üzere Kayseri'de on gün durduktan sonra, Şam'a avdet etti."

4. Aynı Târîh-i Osmânî'nin birinci cildinin 463. sahîfesindeki beyânâta nazaran Hz. Pîr-i dest-gîrin nasâyihi üzerine Emîr Pervâne'nin tebdîl-i fikr ederek Melik Zâhir ile Moğollar aleyhine ittifâka teşebbüs ettiği anlaşılmaktadır. Muîneddin Süleyman Pervâne, zâhir halde Moğollar'ın müdâhalâtına mümâşât gösterir ise de, el altından Melik Zâhir'e mektuplar yazıp, Devlet-i Selçûkiyye'yi Moğol tahakkümünden tahlîs etmesini temennî eder imiş. Melik zâhir bu mektupları Abaka Han'a göndermeğin Pervâne'nin hıyâneti ve muhâberât-ı hafiyyesi Abaka Han'a tamâmen ma'lûm olarak i'dâmına emir verdi. (676/1277) Devlet-i Selçûkiyye'nin safha-i ahîresinde büyük bir mevki' tutan Muîneddin Süleyman Pervâne fatîn ve mizâc-gîr ve takdîr-i umûr ve ahvâle kâdir bir zât olup, pederi îrânîyyu'l-asl olduğu halde, kendisi Selçûkîler'e büyük bir irtibât göstermiş ve İlhânîler'i kırmıyarak müddet-i medîde mevki' ve istiklâlini muhâfaza etmiş idi. Muntazam bir idâre husûlü için ibrâz eylediği himmet ve hamiyyet münker değildir. Sonraları Abaka Han ile gizli muhâberâta girişmesi sebeb-i mevti olmuş ise de, bu muhâberâtın sırf bir maksad-ı hayra müstenid olup olmadığını târih kestiremiyor. İşte târihin kestiremediği bu muhâberâtın bir maksad-ı hayra müstenid olup olmadığı mes'elesini *Fîhi Mâ Fîh* hal etmiş oluyor ki, bu da müverrihler için kıymetli bir vesîka-i târihiyye olmak lâzım gelir. Melik Zâhir'in mektupları Abaka Han'a göndermesi Emîr Pervâne'nin evvelki harekâtına nazaran hüsn-i niyyetinden münbais olsa gerektir ki, bunda da Melik Zâhir hatâ etmiş olur.

موجب ایمان نباشد معجزات　　بوي جنسیت کند جذب صفات
معجزات از بهر قهر دشمن است　　بوي جنسیت بي دل بردن است

(Mesnevî, 6. Cild; 1193-1194.) [Mu'cizeler îmânın mûcibi olmaz; cinsiyyet kokusu sıfatları ezb eder. Mu'cizeler düşmanın kahrı içindir; cinsiyyet kokusu, gönül götürmek içindir.]

6. Tutmâc: Zamm-ı "tâ" ve "cîm-i fârisî" ile buğday unundan ma'mûl bir nevi' taâmdır. (*Şemsü'l-Lügât*.

7. کونه کونه خوز دینها صد هزار　　جمله یك چیز است اندر اعتبار
از یکي چون سیر کشتي تو نان　　سرد شد اندر دلت پنجه طعام
در مجاعت پس تو احول بوده　　که بکي را صد هزاران دیده

[Çeşit çeşit yüz binlerce yemekler vardır; fakat yemek olmak bakı-

mından hepsi de bir şeydir. Bir tânesini yedin de, tamâmiyle doydun mu, elli tâne yemek olsa, hepsinden soğursun. Fakat açken şaşılığın tutar, bir yemeği yüz bin yemek görürsün.] *Mesnevî.* (Çeviren: V. İzbudak.-A. Gölpınarlı. İst. 1988, C.VI/3669-3671.)

8. چونکه بي تمييز بان ما سرورند صحب خر را بجاي خر خرند

(Mesnevî, 5 Cild; 2544.) [Mâdemki bizim temyîzsize mensûb olanlarımıza serverdirler, eşeğin sâhibini eşek yerine satın alırlar.]

9. زين للناس حق آراسته است زانچه حق آراست چون تا نندرست
چون پي بسكن اليهاش آفريد كي تواند آدم از حوا بريد

[Züyyine linnâs, hükmünce Hakk'ın insanlar için bezediği şeylerden halk nasıl kurtulabilir? Allah kadını erkeklere münis olmak üzere yarattı. Âdem nasıl olur da Havvâ'dan ayrılabilir?] (A. g. e. C. I, 2425-26)

10. مشتري من خدايست ا و مرا مي كشد بالا كه الله اشتري

(Mesnevî, 2.Cild; 2427.) [Benim müşterim Hudâ'dır. O beni yukarıya çeker ki, "Allah işterâ." (Allah satın aldı.)]

11. جوهرست انسان وچرخ او را عرض جمله فرع وپايه اندو او غرض
اي غلامت عقل وتدبيرات وهوش چو ن چنيني خو يش را ازآن فروش

(Mesnevî, 5. Cilt; 3570-3571.) [İnsan cevherdir ve felek onun için arazdır. Cümle fer' ve basamaktırlar; ve o garazdır. Ey insan, akıl ve tedbirler ve idrâk senin gulâmındır. Niçin böyle kendini ucuz satıcısın?]

12. ميل مجنون پيش آن ليلي روان ميل ناقه پس پي كره اش دوان
يك دم ارمجنون زخود غافل بدي ناقه گر ديدي و واپس آمدي

(Mesnevî, 4. Cild; 1532, 1533.) [Mecnûn'un meyli o Leylâ'nın önüne gidicidir; devenin meyli arkaya, yavrusu için koşucudur. Eğer Mecnûn bir dem kendinden gâfil olaydı; deve dönerdi ve pek geriye gelir idi.]

13. Bu beyt-i arabî *Mesnevî-i Şerîf*'in dördüncü cildinde aynen mündericidir. [Mesnevî, 4. Cild; 1530 ile 1531. beyitler arasında.]

هوي ناقتي خلفي وقدامي الهوي واني و اياها لمختلفان

Nazmen tercüme: Devemin arkadadır meyli, benimki önde
İki sevdâ-yı muhâlif arasında kaldım.

14. Seyyid Burhâneddîn-i Muhakkik hazretleri, Hz. Pîr efendimizin mürşid-i âlîleri ve pederlerinin halîfesidir. Cenâb-ı Pîr efendimizin

sebâvetinde de lalalığı hizmetini îfâ buyurur idi. Türbe-i şerîfeleri Kayseri'dedir.

15. از جمادي مردم و نامي شدم — وز نما مردم بحيوان بر زدم
مردم از حيواني و آدم شدم — پس چه ترسم كه ز مردن كم شدم
حمله ٔ ديگر بميرم از بشر — تا برآرم از ملائك پا و سر
بار ديگر از ملك قربان شوم — آنچه اندر وهم ناید آن شوم
پس عدم كردم عدم چون ارغنون — كويدم كانا اليه راجعون

(Mesnevî, 3. Cild; 3887-3889, 3891, 3892.) [Cemâdlıktan öldüm ve nâmî oldum; ve nemâdan öldüm, hayvana vurdum. Hayvanlıktan öldüm ve âdem oldum; binâenaleyh ne korkayım; ölmekten ne vakit noksan oldum? Diğer bir hamlede beşerden ölürüm; tâ ki melâikeden ayak ve baş çıkarırım. Diğer defa melekten kurban olurum; o şey ki vehme gelmez, o olurum. Böyle olunca adem olurum; ve adem erganûn gibi bana der ki: "Biz O'na rücû' edicileriz."]

آمده اول باقليم جماد — وز جمادي در نباتي او فتاد
سالها اندر نباتي عمر كرد — وز جمادي ياد ناورد ازنبرد
وز نباتي چون بحيواني فتاد — نامدش حال نباتي هيچ ياد
باز از حيوان سوي انسانيش — مي كشد آن خالقي كه دانيش
همچنين اقليم تا اقليم رفت — تا شد اكنون عاقل و دانا و زفت
عقلهاي اولينش ياد نيست — هم ازين عقلش تحول كرد نيست

[Not 78'e bakınız.]

16. كفر هم نسبت بخالق حكمتست — چو ن بما نسبت كني كفر آفتست

(Mesnevî, 1. cild; 2027.) [Küfür dahi Hâlik'a nisbetle hikmettir; bize nisbet ettiğin vakit, küfür âfettir.]

راضيم در كفر زان رو كه قضاست — ني ازان روچه نزاع و خبث ماست

(Mesnevî, 3. Cild; 1364.) [O ihetten küfre râzıyım ki kazâdır; o cihetten değil ki, bizim nizâ' ve hubsümüzdür.]

17. Bu kelâm, Hz. Mevlânâ (r.a.) efendimizin takrîr-i şerîflerini zabt eden zâtın ifâdesi olmak gerektir; velâkin Hz. Pîr'i görmek arzûsunda olanın kim olduğu tasrîh edilmemiştir.

18. Mevlânâ Bahâeddin hazretleri, Cenâb-ı Pîr-i dest-gîr efendimizin peder-i âlîleri Sultânu'l-Ulemâ Bahâeddin Veled (k.s.) efendimizdir.

19. خوش همي آيد مرا آواز او وان خدايا گفتن و آن راز او
طوطيان و بلبلان را از پسند از خوش آوازي قنص در مي كنند
زاغ را و جغد را اندر قنص كي كنند اين خود نيامد در قصص

(Mesnevî, 6. Cild; 4245, 4247-4248.) [Bana onun âvâzı ve "Yâ Rab!" demesi; ve onun o râzı hoş gelir. Tûtîleri ve bülbülleri beğenmekten, latîf seslilikten dolayı kafes içine koyarlar. Kargayı ve baykuşu ne vakit kafes içine koyarlar? Bu ise kıssalarda gelmedi.]

20. پيش شاهد باز چون آيد رو تن آن يكي كمپير و ديگرخوش ذ تن
هر دو نان خواهند او زوتر فطير آرد و كمپير را گويد كه گير
وان ديگر را كه خوشستش قد و خد كي دهد نان بل بتأخير افكند
كويدش بنشين زماني بي گزند كه بخانه نان تازه مي پزند
چون رسد آن نان گرمش بعد كد كويدش بنشين كه حلوا مي رسد

(Mesnevî, 6. Cild; 4249-4253.) [Mahbûb-dostun önüne vaktâki iki kimse gelir; o birisi bunak ihtiyâr ve dîğeri latîf çeneli. Her ikisi ekmek isterler; o çarçabuk fatîri ihtiyâra getirir; der ki: "Al!" Ve dîğerine ki, onun boyu ve yanağı güzeldir; ne vakit ekmek verir, belki te'hîre bırakır. Ona der: "Bir zaman zararsız otur ki, evde tâze ekmek pişiriyorlar. Vaktâki ona zahmetten sonra, sıcak ekmek erişir; ona der: "Otur ki, helva geliyor."]

21. آنچنانكه گفت ما در بچه را كر خيالي آيدت در شب فرا
يا بكورستان و جاي سهمكين تو خيالي بيني اسود پر ز كين
دل قوي دار و بكن حمله برو او بگرداند ز تو در حال رو
تو همي آموزيم كه چست ايست ان خيال زشت را هم ما دريست

(Mesnevî, 6. Cild; 4922-4924, 4927.) [Nitekim ana, çocuğa dedi: "Eğer sana gecede bir hayâl gelirse; yâhut mezarlıkta ve korkunç yerde, sen kîn dolu kara bir hayâl görürsen. Gönlünü kavî tut ve onun üzerine hamle et; o derhal senden yüz çevirir. Sen çevik dur diye bana öğretiyorsun; o çirkin hayâlin dahî anası vardır."]

22. Bu zât-ı şerîf, Muhammed Sererzî Gaznevî (kaddesallâhu rûhahû'l-azîz) hazretleridir. *Mesnevî-i Şerîf*in cild-i hâmsisinde diğer bir menkabeleri de beyân buyrulmuştur.

23. Ba'zı nüshalarda yazılan hâşiyede o azîzin Mevlânâ Şemseddîn Tebrîzî (k.s.) hazretleri olduğu gösterilmiştir.

24. Hz. Pîr'in "Gâyet-i azametten ve gayret-i Hak'dan yüzlerini göstermeyen merdân-ı Hak vardır" buyurmaları üzerine, takrîr-i âlîlerini zabt eden zât tarafından îrâd edilen bir suâldir. Ya'nî zât-ı ulyânız da, sâhib-i azamet bir veliyy-i zî-şân olduğunuz halde, bütün azîzân ziyâretinize geliyorlar ve siz yüzünüzü göstermiyorsunuz; binâenaleyh kereminiz daha vâsi'dir, demek olur.

24*. "İbn Âvî" *Kāmûs*'da "çakal" ta'bîr olunan hayvanın künyesidir, denilmiştir. İbârede "siyâh gûş" buyrulmasına göre Türkçe "karakulak" ta'bîr olunan hayvan ma'nâsına geldiği anlaşılır.

25. پنبهء آن گوش سر گوش سراست تا نگردد این کر آن باطن کراست
بي حس و بي گوش و بي فکرت شوید تا خطاب ارجعي را بشنوید

(Mesnevî, 1. Cild; 575-576.) [O sır pamuğunun kulağı baş kulağıdır. Bu sağır olmadıkça, o bâtın sağırdır. "İrci'î" hitâbını işitmeniz için, hissiz ve kulaksız ve fikirsiz olunuz.]

26. آب دریامرده را بر سر نهد ور بود زنده زدریاکي رهد
چون پري تو ز اوصاف بشر بحر اسرارت نهد بر فرق سر

(Mesnevî, 1. Cild; 2883-2884.) [Denizin suyu ölüyü başı üzere koyar; ve eğer diri olursa, ne vakit deryâdan kurtulur? Sen beşer vasıflarından öldüğün vakit; esrâr denizi, seni başının üzerine koyar.]

27. پیش سبري آهوي ببهوش شد هستیش با هست او رو پوش شد

(Mesnevî, 3. Cild; 3661.) [Bir arslanın önünde bir âhû bî-hûş oldu; onun varlığı, onun varlığına nikâb oldu.]

28. پاي چوبین سخت بي تمکین بود پاي استدلالیان چو بین بود

(Mesnevî, 1. Cild; 2162.) [İstidlâle mensûb olanların ayağı ağaçtan olur; ağaç ayak ise pek kuvvetsiz olur.]

29 پس قیامت شو قیامت رابیین دیدن هر چیز را شرط است این

(Mesnevî, 6. Cild; 772.) [Binâenaleyh kıyâmet ol, kıyâmeti gör! Bu her şeyi görmenin şartıdır.]

30. تا لب بحر این نشان پایهاست پس نشان پا درون بحر لا ست

(Mesnevî, 5. Cild; 800.) [Bu ayakların nişânı, denizin kenârına kadardır; sonra ayağın nişânı denizin içinde "lâ" olur.]

31. توبه کن مردانه سر آور بره که فمن یعمل بمثقال بره

(Mesnevî, 6. Cild; 435.) [Mertçe tövbe et ve yola baş getir; zîrâ "Kim

ki bir zerre miskâli hayır işlerse onun mükâfâtını görür."]

32. پس پیمبر گفت استفتوا القلوب گرچه مفتیتان برون کوید خطوب
گوش کن استفت قلبك از رسول گرچه مفتي ات برون کوید فضول

(Mesnevî, 6. Cild; 384.) [Binâenaleyh Peygamber buyurdu ki: "Her ne kadar müftüler size hâriçte kelâm-ı tavîl söylerlerse de, siz kalbinizden fetvâ isteyin."]

33. ابلهان گفتند مجنون را ز جهل حسن لیلي نیست چندان هست سهل
بهتر از وي صد هزاران دلربا هست همچون ماه اندر شهر ما
گفت صورت کوزه است وحسن می می خدایم می دهدازنقش وی

(Mesnevî, 5. Cild; 3282, 3283, 3284.) [Ahmaklar cehilden Mecnûn'a dediler: "Leylâ'nın hüsnü o kadar değildir, ehemmiyetsizdir. Bizim şehrimizde ondan daha iyi, ay gibi yüzlerce dil-rübâ vardır." Dedi: "Sûret bardaktır ve güzellik şaraptır; onun nakşından bana şarabı Hudâ verdi."

34. Bu devir, devlet-i Selçûkiyye'nin inkırâz üzere olduğu zamandır. Moğollar musallat olmuştu. Emîr Pervâne'nin "dehşet kalktı" demesi, Tatarların mütâlebâtına karşı, o sıralarda bir sûret-i tesviye bulunmuş olduğunu göstermektedir.

35. Bu sözü söyleyen, Hz. Pîr'in takrîr-i âlîlerini zabt eden zât olmalıdır; ve Emîr Pervâne'ye hitâben söylediği anlaşılır.

36. جسم سلطان کر بصورت یك بود صد هزاران لشکرش در پي رود
باز شکل وصورت شاه صفي هست محکوم یکي فکر خفي

(Mesnevî, 2. Cild; 1025, 1026.) [Eğerçi sultânın cismi sûrette birdir; onun yüzbinlerce askeri arkasında gider. Şâh-ı safînin şekil ve sûreti dahî, gizli bir fikrin mahkûmudur.]

37. صورت آمد چون جماد وچون حجر نیست جامدر ازجنسیت خبر

(Mesnevî, 6. Cild; 2973.) [Sûret, cemâd gibi ve taş gibi geldi; câmidin cinsiyyetten haberi yoktur.]

38. در نمکدان چون خر مرده فتاد آن خري و مردگي یکسو نهاد

(Mesnevî, 2. Cild; 1333.) [Vaktâki ölmüş eşek tuzlaya düştü; o eşekliği ve ölülüğü bir tarafa koydu.]

39. Şeyh İbrâhîm kırkbeşini fasılda ismi mezkûr olan zât-ı şerîf olsa

gerektir.

40. Ya'nî, Seyfeddîn nâmındaki zât, sâika-i gazabla birisini döğmüş olsa, bilâhare nedâmet ettiği bu hâlin keffâreti olmak üzere birtakım kimseler arasında, keyfiyyet-i darbı nakl ve hikâye eder; ve madrûbun hâline onların merhametini celb ve kendi hakkında sâmiînin gazablarını tahrîk eyler ve onlar da, hiddet ve gazablarından dolayı onu döğerler; ve cemâatin hepsini iğzâb etmiş olduğundan, içlerinden hiç birisi şefâat etmezmiş. Seyfeddin'in bu hâli حا سبوا قبل ان تحا سبوا [Ya'nî "Hesâba çekilmeden önce, kendinizi hesâba çekiniz"] emr-i şerîfine imtisâl ma'nâsını mutazammın olur.

41. "Dırâb", "dâd"ın kesriyle بر جستن نر بر ماده Ya'nî erkek hayvanın dişiye aşması. *Müntehabü'l-Lügât)* Şu halde "Dırâb-hâne" hayvânâtın tenâsül-gâhı demek olur ki, küre-i arzın sathı murâd olunur.

42. Ya'nî, deryânın suyu muhrez ve mukayyed olmayıp, ıtlâk üzeredir; ve ıtlâk üzere bulunan deryâda herkesin hakk-ı tasarrufu vardır. Her kim deryâdan bir testi su alırsa, o su mülkiyyet ile mukayyed olur. Artık onda başkalarının tasarrufu câiz değildir; ederlerse, onlara harâm olur. Bunun gibi bilcümle eşyâ dahi ale'l-ıtlâk emlâk-i İlâhiyye'dir. Bir müslüman vech-i şer'î ile ondan bir şey ahz etse, o şey o kimsenin mülkiyyeti ile mukayyed olur. Moğol Tatarları ise, put-perest olup şer' ile mukayyed olmadıklarından, ellerindeki emvâl, henüz mertebe-i mutlakıyyettedir. Binâenaleyh bir müslümanın, Moğollar'ın malını alması deryâdan bir testi su almak kabîlinden olduğundan helâl ve fakat Moğollar'ın müslümanların malını ahz etmeleri, deryâdan me'hûz ve muhrez bir suyu almak kabîlinden olduğundan, onlara harâm olur.

43. چون جماعت رحمت آمد اي پسر جهد كن كر زحمت آري تاج سر

44. "Yergu", serheng ve şahneye derler; ve ehl-i Harezm'in muhâveresinde nizâ' ve husûmet ma'nâsına gelir *(Burhân-ı Kâtı'*dan tercüme.)

45. Bu esâret vak'ası, birinci fasılda beyân buyrulmuştu; ve Bedir Gazâsı'nın netîce-i zaferi idi.

46. اي بسا كس را كه صورت راه زد قصد صورت كرد بر الله زد

(Mesnevî, 2. Cild; 1173.) [Ey çok kimselerin ki sûret yolunu vurdu; sûret kasd etti ve Allah üzerine vurdu.]

47. Bu hadîs-i kudsî اخرج بصفاتي الي خلقي ومن قصدك قصدني ومن احبك احبني من رآك فقد رآني sûretinde olarak *Mesnevî-i Şerîf*'in beşinci cildinde معشر قي ازعاشق پرسيد كه....الخ. sürh-i şerîfinde mündericdir.

Mesnevî, 5. Cild; 2020. beytin başında.) [Benim sıfatlarım ile halkıma çık; seni gören beni görür; sana teveccüh eden, bana teveccüh eder; ve seni seven, beni sever.]

48. "Ferâ" feth-i "fâ" ile, yaban eşeği ma'nâsınadır. Fârisîde "gûrhar" derler. Kesr-i "fâ" ile cem' olur. الصيد في جوف الفراء [Ya'nî "Av, yaban eşeğinin karnındadır"] denir. Bu mesel bir şey diğer şeyleri müştemil olduğu vakit îrâd olur. *(Müntehabü'l-Lügât*'dan hulâsaten tercüme.)

49. Bu rubâî Sa'deddîn Hamevî hazretlerinindir. Bu zât, Şeyh Necmeddîn Kübrâ hazretlerinin ashâbındandır. Tercüme-i hâlî *Nefehâtü'l-Üns*'ün 485. sahîfesinde mündericdir. Hicretin 650 senesinde irtihâline nazaran Hz. Pîr ile muâsır idi.

50. مرغ با پرمي پرد تا آشيان پر مردم همت است اي مردمان
عاشقي كالوده شد در خير وشر خير و شر منگر تو در همت نگر

(Mesnevî, 6. Cild; 133-134.) [Kuş yuvaya kadar kanat ile uçar; ey âdemler, âdemin kanadı himmettir. Bir âşık ki, hayır ve şerde karışmış oldu. Hayır ve şerre bakma, himmetine bak!]

51. Bu bahis *Mesnevî-i Şerîf*'in dördüncü cildinde انّ اللّٰه تعالي خلق الملائكة و ركب فهيم العقل....الخ sürh-i şerîfinde tafsîl buyrulmuştur.

(Mesnevî, 4. Cild; 1496. beytin başında.) [Mustafâ (s.a.v.) in bu hadîsin tefsîri hakkındadır ki buyururlar: "Muhakkak Allah Teâlâ melâikeyi yarattı ve onlardaki aklı tertîb etti; ve hayvanları yarattı ve onlarda şehveti tertîb etti. Ve benî âdemi yarattı; onlarda akıl ve şehveti tertîb etti. İmdi kimin aklı, şehvetine galebe etti ise, o meleklerden a'lâdır; ve kimin şehveti, aklına galebe etti ise, o behâimden ednâdır.]

52. Bu hadîs-i kudsî, *Mesnevî-i Şerîf*'in beşinci cildinde از معشوقي عاشق پرسيد كه .... الخ sürh-i şerîfinde vâki'dir.

53. مه فشاند نور و سك وع وع كند سك ز نور ماه كي مرتع كند
شبروان و همرهان مه بتك ترك رفتن كي كند از بانك سك

(Mesnevî, 6. Cild; 2105-2106.) [Ay, nûr saçar köpek hav hav eder. Köpek ayın nûrundan ne vakit tena'um eder? Gece gidiciler ve onun

sür'atli yoldaşları, köpeğin sesinden ne vakit gitmeyi terk edcrler?

53*. [Burada birkaç hecelik noksan vardır.] [Yayınlayan.]

54. Fakîrin birisinden murâd, Mevlânâ Şemseddîn Tebrîzî (r.a.) hazretleridir. Nitekim *Menâkıb-ı Sipehsâlâr*'da bu vak'a böyle beyân buyrulmuştur.: "Menkûldür ki, bir def'a Mevlânâ Şemseddîn Tebrîzî hazretleri yolda gidiyorlar idi. Atlılar ve hizmetkârlarıyla bir bey onlara mülâkî oldu. Nazarları yekdîğerine tesâdüf ettikde, o bey uzaktan atının başını çekip birçok zaman durdu. Ondan sonra ağlıyarak revân oldu. Mevlânâ Şemseddîn (azzamallâhü zikrehû) hazretlerinin lisân-ı mübâreklerinden سبحان من يعذب عباده بالنعم [Ya'nî "Kullarına ni'met ile azâb edeni tesbîh ederim"] kelâmı cârî oldu. Ashâb onun keyfiyyetinden zât-ı hazretlerine suâl ettiler. / Buyurdular ki: "Bu bey, gizli olan evliyâ zümresinden olup bu libâsta mestûrdur. Beni görüp yalvardı ki, ibâdet ve sülûk tarîkını bu libâs içinde cem' ediyorum. Hak Teâlâ'dan niyâz eyle, tâ ki bi'l-külliyye libâs-ı fakr içine gireyim ve o libâs içinde ferâgatle kendi Perverdigâr'ımın ubûdiyyetine meşgûl olayım. Vaktâ ki münâcât eyledim, işâret olundu ki, ona da o libâs içinde ubûdiyyet etmek ve nûr-i velâyeti kedûret-i emâret ile cem' cylemek lâzımdır. Hâli anlayınca, ağlıyarak gitti."

55. "Kunduz", "hürmüz" vezninde tilkiye müşâbih bir hayvanın adıdır. Derisi gâyet makbûl olduğundan selâtîn ondan kürk yaparlar, pek kıymettârdır. *(Şemsü'l-lügât* ve *Burhân*'dan tercüme.)

56. Bu bahis *Mesnevî-i Şerif*'in üçüncü cildinde "دربيان آنكه در ميان صحابه حافظ كسي نبود" sürh-i şerîfinde tafsîl buyrulmuştur.

57. چند باشي عاشق صورت بگو طالب معني شو و معني بجو
چند بازي عشق با نقش سبو بگذر از نقش سبو و آب جو

(Mesnevî, 2. Cild; 1016.) [Nice bir aşkı, testinin nakşına fedâ edersin; testinin nakşından geç ve suyu iste.]

58. وز قرآن خرمي با جان ما مي بزا اید خوبي و احسان ما

(Mesnevî, 2. Cild; 1091.) [Ve meserretin bizim canımıza mukârenetinden, bize güzellik ve ihsân doğar.

گ ش ظاهر اين سخن راضبط كن كوش جانش جازب اسرار كن

(Mesnevî, 5. cild; 3598.) [Zâhir kulağı bu sözü zabt edicidir. Onun an kulağı "kün!=ol!" sırlarını çekicidir.]

60. از ترهب نهي كرد آن رسول بدعتي چون در گرفتي اي فضول
خير الناس ان ينفع الناس اي پدر كر نه سنگي چه حريفي با مده

(Mesnevî, 6. Cild; 483, 486.) [O Resûl terehhübden nehy etmiştir. Ey fuzûl, niçin bir bid'ati tuttun? Ey baba! Nâsın hayırlısı, nâsa nef' etmektir. Eğer bir taş değil isen, niçin kerpiçin harîfisin?]

61. Bu def'a buyrulduğuna nazaran bu takrîrin, Şemseddîn Tebrîzî efendimizin Konya'yı ikinci def'a teşrîflerinde vâki' olduğu anlaşılır. Çünkü Hz. Şems ilk teşrîflerinde ba'zı kimselerin kıyl ü kāli üzerine bağteten gaybûbet buyurmuşlar idi. Tafsîli *Menâkıb-ı Sipehsâlâr*'da mündericdir.

62. بعد ازين بازيك خواهد شد سخن كم كن آتش هيزمش افزون مكن
تا نجوشد ديكهاي خرد زود ديك ادراكات خردست و فرود

(Mesnevî, 6. Cild; 81-82.) [Bundan sonra söz ince olacaktır; ateşi az yap; onun odununu ziyâde etme! Tâ ki küçük olan çömlekler çabuk kaynamasın. İdrâklerin çömleği küçüktür ve alçaktır.]

63. Şeyh Salâhaddîn Zerkûb-i Konevî hazretleri olması zann-ı kavîdir. Zîrâ Cenâb-ı Pîr'in onlar hakkındaki lutufları azîm idi.

64. Hz. Pîr-i dest-gîr bu faslı lisân-ı arabî üzere takrîr buyurmuşlardır. Ve bu zât-ı şerîfin Şeyh Salâhaddîn Zerkûb-i Konevî hazretleri olması zannolunur.

65. "ربنا" "Rab" burada mürebbî ma'nâsınadır. Rab çoktur; "Rabbü'l-erbâb" Cenâb-ı Hak'dır. "خالقنا" "Halk" ta'bîri Kur'ân-ı Kerîm'de İsâ (a.s.)dan naklen beyân buyrulan اِنِّي اَخْلُقُ لَكُمْ مِنَ الطِّيْنِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ (Âl-i İmrân, 3/49) [Ya'nî "Hakîkat ben size, çamurdan kuş biçimi gibi bir şey yaparım"] âyet-i kerîmesindeki "halk" kabîlindendir. "Halk-ı ârif" bahsi Cenâb-ı Şeyh Ekber Muhyiddîn ibni Arabî (r.a.) efendimizin *Fusûsu'l-Hikem*lerinde "Fass-ı İshâkî"de beyan buyrulmuş ve şurrâh-ı kirâm dahî bu beyânat-ı münîfeyi şerh ve tafsîl eylemişlerdir. Ez-cümle sâdât-ı Nakşiyye'den Ubeydullâh Ahrâr (kaddesallâhu sırrahû) bu ma'nâda buyururlar ki: "Ba'zı âriflere, her ne dilerse, halk etmek kudretini vermişlerdir; ve "mahlûk-ı Hak" ile "mahlûk-ı ârif" arasındaki fark, "hazarât" dan birinde ârif onu isbât ettikçe o mahlûk bâkî olur." Bu kelâmın şerhinde Mevlânâ Radıyüddîn Abdülgafûr hazretleri buyurmuşlardır ki: "Ârif kendi mahlûkuna hissî ve şehâdî teveccüh ile müteveccih olmak lâzım değildir; belki o mevcûd-ı şehâdînin vücû-ı hâriîsinin ibkāsında, hazret-i misâlde o ârifin sûret-i misâlîsinin teveccühü kâfîdir. Hazret-i misâlde veyâ hazret-i şehâdette ârifin o mevcûd-i hissîye teveccühü bâkî oldukça, o mevcûd dahî, hazret-i şehâdette bâkî olur. O teveccüh her ne

zaman munkatı' olursa, o mevcûd derhal "ma'dûm-ı sırf" olur." Ve Cenâb-ı Mevlânâ (r.a.) efendimizin kendisine "kudret-i halk" bahş buyrulan ârifinden olduğuna şübhe yoktur.

66. کر خدا خواهد نکفتند از بطر — پس خدا بنمود شان عجز بشر
ترك استثنا مرآدم قسوتیست — نی همین کفتن که عارض حالتیست
اي بسا ناورده استثنا بکفت — جان او با جان استثناست جفت

(Mesnevî, 1. Cild; 48-50.) [Fart-ı meserretten "Eğer Hudâ dilerse" demediler; binâenaleyh Allah Teâlâ onlara acz-i beşeri gösterdi. İstisnânın terkinden murâdım, bir kasvettir. Ârız bir hâl olan ancak söylemek değildir. Ey, ne çok kimse istisnâyı söze getirmemiştir; onun cânı, istisnânın cânı ile çifttir.]

67. Hz. Pîr-i dest-gîrin zamân-ı saâdetlerinde, li-hikmetin alâmelei'n-nâs ızhârından tevakkî buyurdukları sır, Allâhu a'lem budur ki: Allah Teâlâ Hazretleri'nin kendi merâtib ve maâricine olan ilm-i tafsîlîsi, o merâtib ve maâricin zuhûrundan sonradır. Ve merâtib ve maâric gayr-ı mec'ûl olan isti'dâdları üzere tekevvün eder ve o sûretle ma'lûm-i İlâhî olurlar. Zîrâ "ilim ma'lûma tâbi'dir". وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ حَتّٰى نَعْلَمَ الْمُجَاهِدِينَ مِنْكُمْ وَالصَّابِرِينَ (Muhammed, 47/31) [Ya'nî "And olsun sizi imtihan edeceğiz. Tâki içinizden mücâhidleri ve sabr u sebât edenleri belirtelim"] âyet-i kerîmesi bunun delîlidir. Binâenaleyh cemî'-i eşyâ üzerine kazâ-yı İlâhî, onların zuhûru ânında, kendilerinden kendi üzerlerine vâki' olur. Kazâ, isti'dâdâta ba'de'l-ilim taalluk ettiği ve meşiyyet-i ilâhiyye dahî ilme tâbi' olunduğu ve bu ahvâlin cümlesi, iktizâ-yı Zât'dan ibâret oldu-ğu cihetle Hak Teâlâ Hazretleri'nin ان شاء الله [Ya'nî "Şâyet Allah dilerse"] demesi bu ma'nâya müsteniddir. Nitekim Sûre-i Tekvîr'de وَمَا تَشَاۤؤُنَ اِلاَّ اَنْ يَشَاۤءَ اللّٰهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ (Tekvîr, 81/29) Ya'nî "Siz murâd etmezsiniz, ancak Rabbü'l-âlemîn'in murâd ettiğini murâd edersiniz" buyrulur. Şeyh-i Ekber Muhyiddîn ibni Arabî (r.a.) efendimizin *Fusûsu'l-Hikem*î ile *Fütû-hât-ı Mekkiyye*lerini ve sâir âsâr-ı aliyyelerini mütâlaa edip anlayanlar bu sırra muttali' olmuşlardır. Bu ma'rifet gâyet inne olduğundan, evliyâ-yı vâsılînden *el-İnsânu'l-Kâmil* sâhibi Abdülkerîm Cîlî ve Rükneddîn Alâüddevle es-Simnânî (kaddesallâhu esrârehum) hazerâtı gibi ba'zı zevât, Cenâb-ı Şeyh Ekber'in beyânât-ı aliyyelerine, kendi eserlerinde i'tirâz etmişlerdir; ve i'tirâzların hiç birisi de musîb değildir. Velâkin Hz. Pîr-i dest-gîr, bu hakâyıkı gerek *Mesnevî-i Şerîf*lerinde ve gerek bu *Fîhi Mâ Fîh*'de fuhûm-i âmmenin kabûl edebileceği bir tarzda beyân buyurmuş olduklarından, onların beyânât-ı münîfeleri kaba sofular müstesnâ ol-

mak üzere, merâtib-i muhtelife-i fühûmun i'tirâzından vâreste kalmıştır.

68. Bu hadîs-i şerîf *Mesnevî-i Şerîf*'in üçüncü cildinde vâki' تفسير اين خبر مصطفي صلي الله عليه وسلم كه فرمود لا تفضلوني علي يونس ابن ..... الخ sürh-i şerîfinde mündericdir.

(Mesnevî, 3. Cild; 4498. beytin başında.) [Mustafâ (s.a.v.)in bu haberinin tefsîridir ki: "Beni Mettâ'nın oğlu Yûnus üzerine tafdîl etmeyiniz" buyurdu.]

69. دست و پا بدهد كواهي با بيان بر فساد او به پيش مستعان
دست كويد من چنين دز ديده ام لب بكويد من چنين بوسيده ام

(Mesnevî, 5. Cild; 2212, 2213.) [El, ayak müsteânın huzûrunda, onun fesâdına beyân ile şâhidlik verir. El der: "Ben böyle çalmıştım;" dudak der: "Ben böyle öpmüştüm."]

70. ان الله يلقن الحكمة .... الخ sürh-i şerîfi, *Mesnevî-i Şerîf*'in altını cildinde mündericidir.

(Mesnevî, 6. Cild; 1675. beyitten önce.) [(S.a.v.) buyurdu ki: "Muhakkak Allah Teâlâ hikmeti vâizlerin dilleri üzerine, dinleyicilerin himmetleri mikdârı telkîn eder."]

71. Bu zât-ı şerîf Sultânü'l-Ulemâ efendimizin halîfeleri ve cenâb-ı Pîr-i dest-gîrin mürşid-i âlîleridir. Tafsîl-i ahvâl-i aliyyeleri fakîr tarafından mütercem ve matbû' *Menâkıb-ı Sipehsâlâr*'da mündericdir.

72. حرف درويشان بد ز دد مرد دون تا بخواند بر سليم زان فسون

(Mesnevî, 1. Cild; 324.) [Alçak olan adam, bir selîm zerine o efsundan okumak için, dervîşlerin kelâmını çalar.]

73. عقل رنجور آردش سوي طبيب ليك نبود در دوا عقلش مصيب

(Mesnevî, 4. Cild; 3309.) [Hastanın aklı, onu tabîb tarafına götürür; fakat ilaçtan onun aklı musîb olmaz.]

74. *Tenbîh* fıkıh kitaplarından birinin adıdır.

75. Bu hadîs-i şerîf *Mesnevî-i Şerîf*'in üçüncü cildinde: نظر كردن پيغمبر عليه السلام دراسيران وتبسم كردن و كفتن كه عجبت من قوم ..... الخ sürh-i şerîfinde vâki'dir.

(Mesnevî, 3. Cild; 4459. beytin başında.) [Peygamber (a.s.)ın esîrlere bakması ve tebessüm etmesi; ve: "Bir kavimden taaccübe dûçâr oldum ki, zincîrler ile ve aglâl ile cennete çekerler" buyurması.]

76. Zamân-ı Hz. Pîr'de şekerlerin boynuz şeklinde îmâl edildiği

anlaşılıyor. Onun için "Bir boynuz şeker" ta'bîri isti'mâl buyrulmuştur. Nitekim harb-i umûmîden evvel mahrût şeklinde yapılan şekerler için dahî "Bir kelle şeker" ta'bîrî kullanılır idi.

77. Nitekim kırk, elli sene mukaddem, mahalle mekteblerinde "elif bâ" yı çocuklara "Elifde yok, ب altında bir nokta" tarzında tedrîs ederlerdi. "الف چيزي ندارد" bu tarz tedrîsin, zamân-ı Hz. Pîr'deki mukābili olduğu anlaşılıyor.

78.

آمده اول باقليم جماد — وز جمادي در نباتي او فتاد
سالها اندر نباتي عمر كرد — وز جمادي ياد ناورد از نبرد
وز نباتي چون بحيواني فتاد — نامدش حال نباتي هيچ باد
باز از حيوان سوي انسانيش — ميكشد آن خالقي كه دانيش
همچنين اقليم تا اقليم رفت — تا شد اكنون عاقل و دانا و زفت
عقلهاي اولينش باد نيست — هم ازين عقلش تحول كرد نيست

* * *

از جمادي مردم و نامي شدم — وز نما مردم بحيوان بر زدم
مردم از حيواني و آدم شدم — پس چه ترسم كي ز مردن كم شدم
حمله ديگر بميرم از بشر — تا بر آرم از ملائك پر و سر
بار ديگر از ملك قربان شوم — آنچه اندر وهم ناید آن شوم

(Mesnevî, 4. Cild; 3627-3629, 3635-3637.) [Evvelâ cemâd iklîmine gelmiştir; ve cemâdlıktan nebatlığa düştü. Senelerce nebâtlıkta ömür yaptı; halbuki cenkten dolayı cemâdlıktan yâda getirmedi. Ve nebâtlıktan hayvanlığa düştüğü vakit, nebâtlık hâli onun hâtırına hiç gelmedi. O Hâlık onu tekrâr hayvanlıktan insanlık tarafına çekti; sen onu bilirsin. Böyle iklîmden iklîme gitti; âkıbet şimdi âkıl ve ârif ve kavî oldu. Ona evvelki akılları yâd etmek yoktur. Bu akıldan dahî ona tahavvül etmek vardır.]

79. هيچ انگوري دگر غوره نگشد — هيچ ميوه، پخته با كوره نگشد

(Mesnevî, 2. Cild; 1310.) [Hiçbir üzüm artık koruk olmadı; hiçbir olmuş meyve turfanda olmadı.]

80. Bu nazım arasında Hz. Pîr-i dest-gîrin birinci beyte nesren cevap vermeleri müstemîne değil, belki sırr-ı ulvîlerinde cilvelenen ma'şûk-ı hakîkîye hitâb olsa gerektir.

"Sırr-ı aşkı söylesem, sus dersin ey ma'şûk-ı cân.

Saklasam râz-ı dili dersin ki, feryâd isterim." (Li-mütercimihi)

81. Bu fasıl, arabiyyü'l-ibâredir.

82. Bu zât-ı şerîf Şeyh-i Ekber Muhyiddîn ibni Arabî hazretlerinin terbiye-kerdeleri olan Şeyh-i Kebîr Sadreddîn Konevî hazretleridir.

83. Bu ibârelerden i'tibâren aslı, fârisîdir.

84. *Mesnevî-i Şerîf*'in dördüncü cildinde vâki' "قصه،آغاز خلافت عثمان رضي الله عنه وخطبه، وي وبيان آنكه ناصح فعال به از ناصح قوال به قول" sürh-i şerîfine mürâcaat buyrulsun.

(Mesnevî, 4. Cild; 489. beytin başında.) [Osmân (r.a.)ın hilâfetinin başlangıcının ve onun hutbesinin kıssası; ve fa'âl olan nâsihin kavl ile kavvâl olan nâsihten iyi olduğunun beyânı.]

85. Emîr'den murâd, Emîr Süleymân Muîneddîn Pervâne'dir.

86. Bu hadîs-i şerîfin tamâmı şudur: "لو وزن ايمان ابي بكر با يمان اهل الارض لرجحهم" Ya'nî "Eğer Ebû Bekr'in îmânı, arz ehlinin îmânı ile tartılsa, onlara râcih olur."

87. Ya'nî sıfat-ı yakîn şeyh ve zanlar dahî onun mürîdleri mesâbesindedir. Ve yakîn ile zan, birer ma'nâdan ibârettir; ve cisim sâhibi olan şeyhler ve mürîdler, bu ma'nâların sûretleri olup, dâimâ "mevt-i sûrî" ile fenâ bulurlar. Ve her asırda başka başka şeyhler ve mürîdler peydâ olur. Ve "yakîn" ile "zan" ma'nâları ise, hiçbir an tebeddüle uğramaz. Bu ma'nâlar her zamanda mevcuttur.

88. Bu faslın ibtidâsındaki ibâre " ديدمش بر سورت حيوان وحشي و عليه جلد الثعلب فقصدت اخذه.....الخ" sûretinde evvelen fârisî ve ba'dehû arabî olarak başlar. "ش" zamîr-i gâibinin merci'i huzzârca ma'lûm olmasından nâşî tasrîh buyrulmamış olsa gerektir.

89. Esnâ-yı takrîrde Hz. Pîr'in mübârek elleriyle o şahsın evzâ'ını ta'rîf buyurdukları anlaşılır.

90. "Dâl" ve "lâm" ın fethi ile kediden büyük, siyah renkli ve pek cesûr bir hayvandır. *(Şemsü'l-Lügât*'dan tercüme)

91. Ba'zı nüshalarda Celâleddîn Tebrîzî vâki' olmuştur. Mütâlaa olunan menâkıb kitablarında bu isme tesâdüf edilmedi. Yalnız kimyâ gibi şeyler ile iştigâlinden nâşî, Cenâb-ı Pîr'i iğzâb eden Bedreddîn Tebrîzî nâmında bir kimse vardır.

92. "Rekāyık-ı şihâbiyye" ta'bîriyle Şeyh Şihâbeddîn Maktûl'ün havâssa müteallik âsârına işâret buyrulur. Bu zâtın bu yolda tasnîfâtı

vardır. *Esmâ-i Erbaîn* bunlardan birisidir. Tercüme-i hâli *Nefehâtü'l-Üns*'de zikr olunur. "Deleh" sûretinde görülen şahıs her kim ise Şeyh Şihâbeddîn'in ye sâirenin havâssı ile meşgûl olur ve havâs vâsıtasıyla evliyâullahda tasarruf emelinde bulunur imiş. Hz. Pîr, bu havâssı tuzağa teşbîh ile evliyânın onun ile avlanamıyacağını beyân buyururlar.

93. Bu mu'cize-i Resûl-i Kibriyâ, *Mesnevî-i Şerîf*'in birinci cildinde "نالیدن ستون حنانه چون ازپراي پیغمبر....الخ" sürhunda vâki'dir. Mesnevî, 1. Cild; 2145. beyitten önce: [Cemâat çoğalıp: "Bir va'z esnâsında senin mübârek yüzünü göremiyoruz" dedikleri için, Peygamber (s.a.v.)e mahsûs minber yaptıkları vakit; Hannâne direğinin nâlesi; ve Resûl ve ashâbın o nâleyi işitmesi; ve Mustafâ (a.s.)ın direk ile sarâhaten suâl ve cevâbı.]

94. Bu mu'cize-i nebevî dahi *Mesnevî-i Şerîf*'in cild-i râbi'inde "سیل آمدن وقضیب اندا ختن امرا دفع شدن سیل ... الخ" sürh-i şerîfinde mündericdir.

95. Bu kelâm "فالكافر يأكل في سبعة امعاء و المؤمن يأكل في معاء واحد" hadîs-i şerîfinin meâlidir. Cenâb-ı Pîr-i dest-gîr *Mesnevî-i Şerîf*'in beşinci cild-i evâilinde bu hadîs-i şerîfin sebeb-i vürûdunu tafsîlen beyân buyururlar.

96. Hz. Pîr'e âlem-i mükâşefede iki kimsenin sıfât-ı nefsâniyyeleri birer hayvan sûretinde meşhûd olup birisi kaçmış ve diğeri Cenâb-ı Pîr'e mağlûb olduğundan bâtınındaki varlık ve enâniyet boşalmış ve sonra Hz. Pîr, derisinin güzelliğine, ya'nî isti'dâdına nazar edip, bunun içine maârif ve hakâyık altınları ve cevherleri ve inci ve yâkutları doldurmak lâyık olduğunu beyân buyurmuşlardır. Ma'lûm olduğu üzere bu ümmet-i merhûmede mesh-i zâhir yok ise de, mesh-i bâtın vardır. Nitekim *Mesnevî-i Şerîf*'de buyrulur:

اندرین امت نبد مسخ بدن لیك مسخ دل بود اي بو الفطن

(Mesnevî, 5. Cild, 2593.) [Bu ümmette cisim meshi olmadı; ey fatanlar sâhibi, gönül meshi olur.]

İmdi kaçan şahıs her kim ise, havâs ile meşgûl olup, herkesi te'sîr-i havâs ile teshîr etmek istemiş ve ekâbirden birisine musallat olup, onu da havâs ve azâime teşvîk eder ve onun i'tikâdını evliyâullahdan inhirâf ettirmeğe sa'y eyler imiş. Halbuki havâs ile iştigâl ve bu vâsıta ile mahlûkât-ı ilâhiyye üzerinde tasarruf, ehlullah indinde şirktir; zîrâ ekvânda mutasarrıf, ancak Hak'dır ve bu sûretle abdin tasarrufa kıyâmı, tasarruf-ı Hakk'a iştirâk olur. Bilhassa sâlikîn için bu maksad ile esmâya müdâvemet onun rehzenidir.

97. Mevlevî-hânelerde esnâ-yı semâ'da okunan âyîn-i şerîfler dahî, erbâb-ı mûsıkî tarafından bu esas üzerine tertîb olunmuştur. Bunlar "selâm" ta'bîr olunan dört fâsıla üzerine müretteb olup, birincisi Düyek veyâ Devr-i hindî, ikincisi Evfer, üçüncüsü kısmen Devr-i kebîr veyâ Fi-renkçîn veyâhut Darb ve kısmen dahî Yürük Semâî ve dördüncüsü yine Evfer usûlleriyle bestelenmiştir. Âyîn-hanlar tarafından her bir selâma geçtikçe, dervîşân usullerin âhengine tâbi' olan neğamâtı işitip, semâ'-dan fârig olurlar; ve ba'de's-selâm yine semâ'a mübâşeret ederler. Binâ-enaleyh semâ'da muganni ve mutrıb salâtda imam gibidir.

98. دور گردونها ز موج عشق دان كر نبودي عشق بفسردي جهان
كي جمادي محو گشتي در نبات كي فداي روح گشتي ناميات

. (Mesnevî, 5. Cild, 3848-3849.) [Feleklerin devrini aşkın dalgasından bil; eğer aşk olmasa idi, cihan donar idi. Ne vakit bu cemâd nebâtta mahv olurdu? Ne vakit nebâtât rûhun fedâsı olurdu?]

99. Huzûr-ı Pîr'de bir câriye da'vâsından bahs edilmesi üzerine bu hakâyıkın takrîrine şurû' buyrulduğu anlaşılır.

100. "Nem" rutûbet ve "yem" deniz ma'nâlarınadır. Bittabi' ikisi de sudur. Nemin bir zerresinin kimyevî formülü iki kısım müvellidü'l-mâ' ve bir kısım müvellidü'l-humûza olduğu gibi, deniz suyunun bir zerresi-nin kimyevî formülü de kezâ öyledir ve "Nem" havada deniz sularının te-bahhurundandır.

101. Hz. Pîr-i dest-gîrin ömr-i şerîfleri altmış sekiz yıl olduğundan, burada ona işâret buyurmuşlardır. Veyâ yetmiş sekiz ibâresini ilâve buyurmaları, tîz-fehm olan müstemi'îni tağlît için olsa gerektir.

102. عقل جزوي عقل استخراج نيست جز پذيراي فن و محتاج نيست
قابل تعليم و فهم است ابن خرد ليك صاحب وحي تعليمش دهد
جمله حرفتها يقين از وحي بود اول او ليك عقل آنرا فزود
هيج حرفت را ببين كين عقل ما تاند او آموختن بي هيج او ستا

(Mesnevî, 4. Cild; 1295-1298.) [Akl-ı cüz'î, akl-ı istihrâc değildir; fen-ni kabûl etmekten ve ta'lîme muhtâc olmaktan gayri değildir. Bu akıl ta'lîmi ve fehmi kabûl edicidir; lâkin ona vahy sâhibi ta'lîm verir. Yakîn budur ki, bütün hırfetler evvelen vahiyden oldu; fakat akıl onu ziyâde etti. Hiçbir san'atı bizim aklımız üstâdsız öğrenmeğe kâdir olur mu?]

103. Bu zât-ı şerîf, Hz. Pîr-i dest-gîrin âhir vakitlerine erişip, Çelebi Hüsâmeddîn ve Sultan Veled (kaddesallâhu sırrahümâ) hazretlerinin

mazhar-i inâyetleri olmuş ve Hz. Sultan Veled efendimiz bilâhare o hazreti Erzincan'da kâim-makam nasb buyurmuşlardır. Ulûm-i akliyye ve nakliyyede yed-i tûlâ sâhibi idi.

104. يك مناره در ثناي منكران كو درين عالم كه تا باشد عيان
سكه، شاهان هميگردد ديكر سكه، احمد بين تا مستقر

(Mesnevî, 4. Cild; 2870, 2873.) [Münkirlerin senâsı hakkında bir minâre bu âlemde hani ki, tâ nişân olsun! Şahların sikkesi başka türlü olur. Ahmed'in sikkesini müstakarra kadar gör.]

105. آب چون آميخت با پول و كميز كشت ز آميزش مزا چش تلخ و تيز

(Mesnevî, 4. Cild; 741.) [Su vaktâki bevle ve kāzûrâta karıştı; karışışından dolayı onun mizâcı acı ve keskin oldu.]

106. Kārûre, li-ecli'l-muâyene, derûnuna hastanın idrârı vaz' olunan sırçadan ma'mûl kabtır.

107. ور نباشد اهل اين ذكرقنوت پس جواب الاحمق اي سلطان سكوت

(Mesnevî, 4. Cild; 1481.) [Ve eğer bu zikir ve kunûtun ehli olmazsa, imdi ey sultân, ahmakın cevâbı sükûttur.]

108. Bu kıssa *Mesnevî-i Şerîf*in ikinci cildinde "ملامت كرن مردم شخصي راكه مادرش راكشت بتهمت" sürh-i şerîfinde vâki'dir.

(Mesnevî, 2. Cild; 771. beytin başında.) [Töhmet sebebiyle anasını öldüren bir şahsa halkın melâmet etmesi]

109. اين جهان كوهست و فعل ما ندا سوي ما آيد نداها را صدا

(Mesnevî, 1. Cild; 216.) [Bu cihân dağdır ve bizim işimiz bağırmaktır; bağırmaların sesi bizim tarafımıza gelir.]

اين جهان كوهست و كفتكوي تو چون صدا هم باز آيد سوي تو

(Mesnevî, 2. cild)

110. Huzûrda olanlardan birisinin, Hz. Pîr'in te'sîr-i kelâmıyla "âh" ettiği ve diğer birinin dahî, "Böyle yüksek sadâ ile âh etme ki, meclisin zevki gitmesin" diye ihtarda bulunduğu anlaşılır.

111. چون كسي كو از مرض كل داشت دوست كرچه پنداردكه آن خود قوت اوست
قوت اصلي را فراموش كرده است روي در قوت مرض آورده است

(Mesnevî, 2. Cild; 1075, 1076.) [Bir kimse gibi ki, marazdan nâşî, çamuru sevdi; gerçi zanneder ki, muhakkak o, onun kuvvetidir. Aslı olan gıdâyı unutmuştur; yüzü, maraz-ı gıdâsına getirmiştir]

112. هست مهمانخانه این تن اي جوان هر صباحي ضيف نو آيد روان

(Mesnevî, 5. Cild; 3638.) [Ey civan, bu cisim misâfîr-hânedir; her sabah koşarak yeni misâfir gelir.]

تي غلط كفتم كه آيد دميدم ضيف تازه فكرت شادي و غم
هر دمي فكري چو مهمان عزيز آيد اندر سينه، روز نيز

(Mesnevî, 5. Cild; 3670.) [Her bir dem, bir fikir, aziz bir misâfir gibi hergün senin kalbine de gelir]

113. Bu fasıl arabîdir. Mu'terızalar içinde olan ibârât mütercim-i fakîrin îzâhâtıdır.

114. Edyân-ı bâtıleye sâlik olanların esnâ-yı ibâdetlerindeki vecd ve bükâları dahî bu kabildendir. Zîrâ onlar, hayallerinde îcâd ettikleri bir ma'bûd-ı bî-haberin sâika-i aşkı ile vecd ve bükâ içindedirler. Ve bu ilâhlar o i'tikâd sâhiblerinin îcâd ettikleri kâzib ilâhlardan ibâret olduklarından, kendi mûcidleri üzerlerinde tasarruf edemezler. يَكْفُرُ بَعْضُكُمْ بَعْضًا وَيَلْعَنُ بَعْضُكُمْ بَعْضًا وَمَأْوَيكُمُ النَّارُ وَمَا لَكُمْ مِنْ نَاصِرِينَ (Ankebût, 29/25) [Ya'nî "...Kiminiz kiminize küfür, kiminiz kiminize la'net edecektir. Barınacağımız yer ise ateştir. Sizin o vakit hiçbir yardımcınız da yoktur."] Bunların hâlidir. Zîrâ herbir i'tikâd sâhibi ister ki herkes kendi ilâh-ı mec'ûlünü kabûl etsin. Kendi hayâlini başkalarına kabûl ettirmek için birtakım delâil îrâdı sûretiyle ilâh-ı mec'ûlüne yardım eder. Halbuki bu hayâli kendisine edemez. Ve diğer kimselerin hayallerinde dahî tasarruf edemez. Hayy ve Habîr olan ilâh-ı hakîkînin aşkı ile vecd ve bükâ edenlerin hâli bunlara benzer mi?

114*. جان تن خود را شناسد وقت روز در خراب خود در آيد چون كنوز
جسم خود بشنا سد در وي رود جان زرگر سوي درزي كي رود

(Mesnevî, 5. Cilt; 1775-1776.) [115. nota bakınız.]

15. باز آيد جان هر يك در بدن همچو وقت صبح هوش آيد بتن
جان تن خود شناسد وقت روز در خراب خود در آيد چون كنوز
جسم خود بشناسد و در وي رود جان زرگر سوي درزي كي رود
جان عالم سوي عالم مي رود روح ظالم سوي ظالم مي رود

(Mesnevî, 5. Cild; 1774-1777.) [Her birinin cânı, sabah vakti, aklın cisme geldiği gibi tekrâr cisme gelir. Cân kendisinin cismini gündüz vaktinde tanır; defîne gibi kendi harâbîsine gelir. Kendinin cismini tanır ve

ona gider; kuyumcunun canı terzi tarafına ne vakit gider? Âlimin canı âlim tarafına gider; zâlimin rûhu, zâlim tarafına gider.]

116. Bu mısra' Mütenebbî'nin bir beytinin mısra'ıdır. Beyit budur:

كفي بجسمي نحولا انني رجل لولا مخاطبتي اياك لم ترني

117. Bu Şeyh İbrâhim'in onbeşinci fasılda ismi geçen zât olduğu maznûndur. Cenâb-ı Şemseddîn Tebrîzî (k.s.) hazretleri kendi *Makâlât*'ında Şeyh İbrâhîm'in bir suâline şöyle cevâb i'tâ buyururlar:" شيخ ابراهيم بر سخن خيام اشكال آورد كه چون رسيد . سرگردان چون باشد ؟ گفتم آري صفت حال خود ميكويد . او سركردان بود . باري بر فلك مي نهد تهمت را ؟ باري بر روزگار باري بر بخت باري بحضرت حق. باري نفي مي كند وانكار مي كند باري اثبات مي كند . باري اكر مي كويد سخنهاي در وهم تاريك مي كويد . مؤمن سركردان نيست . مؤمن آنست كه حضرت نقاب نقاب بر انداخته است پرده كرفته است . مقصود خود بديد . بندگي مي كند . عيان در عيان . لذت از عين او در مي يابد از مشرق تا بمغرب.... الخ

Tercüme: "Şeyh İbrâhîm Ömer Hayyâm'ın sözü üzerine işkâl getirdi de dedi ki: Mâdemki vâsıl oldu; niçin ser-gerdân ve hayrân oluyor? Dedim. Evet, kendi hâlinin sıfatını söylüyor, o ser-gerdân ve hayrân idi. Töhmeti ba'zan feleğe, ba'zan zamâna, ba'zan tâli'a, ba'zan Hz. Hakk'a isnâd eder. Ba'zan nefy eder ve inkâr eder; ba'zan isbât eder; ba'zan söyler ise de karanlık vehm içinde söyler. Mü'min ise ser-gerdan değildir. Mü'min odur ki IIz. Nakkâb, nikâbı kaldırmış ve perdeyi tutmuştur. Kendi maksûdunu gördü. Iyân içinde ayânen kulluk eder. Maşrıkdan mağribe kadar O'nun aynından bir lezzet bulur... ilh."

118. ميرمد اثبات پيش از نفي تو نفي كردم تا بري اثبات بو

(Mesnevî, 6. Cild; 777.) [İsbât, senin nefyinden evvel ürker; isbattan koku götürmen için nefy ettim.]

118*. [Bu fasıl arabî olarak takrîr buyrulmuştur.]

119. Bu hadîs-i kudsînin burada sebeb-i zikri hulâsaten budur ki: Zât-ı ahadiyyetde mahfî olan sıfât ve esmâ-yı ilâhiyyeden birisi, lisân-ı isti'dâd ile birer mazhar taleb ederler. Hak Teâlâ Hazretleri kemâl-i kereminden, onların bî-harf ü savt olan taleblerini is'âf buyurup, herbiri bir mazharın mürebbîsi olmasını murâd eder. Zîrâ bilinmeğe muhabbet etti; bilinmek ise esmâ ve sıfâtın mezâhiri ile mümkin bulundu. Binâenaleyh her isim, kendi mazharının Rabb-i hâssı oldu. İmdi hayır, ism-i Hâdî ve Nâfi'in; ve şer ism-i Mudill ve Dârr'ın mazharı olup, Cenâb-ı Hak ikisinin vücûdunu murâd eyledi. Velâkin her Rabb-ı hâssın

terbiyesinden "وَلَا يَرْضَى لِعِبَادِهِ الْكُفْرَ" (Zümer, 39/7) [Ya'nî "O kullarının küfrüne râzı olmaz"] âyet-i kerîmesi mûcibince râzı olmadı. Ya'nî hayırdan râzı oldu ve şerden râzı olmadı. Bu bahsin tafsîli *Fusûsu'l-Hikem*'de "Fass-ı Hûdî" ve "Fass-ı İsmâîlî"de mündericdir.

120. Siyâk-ı beyâna nazaran bu bahsin, muhâlifînden birisine veyâhut i'tikâd-ı Mu'tezile'ye cevâben Cenâb-ı Pîr-i dest-gîr efendimiz tarafından hitâb buyurulduğu anlaşılıyor.

121. Bu fasıl dahî arabî olarak takrîr buyrulmuştur.

122. Bu mahalden aşağısı fârisî olarak takrîr buyrulmuştur.

123. Şeyhden murâd Hz. Mevlânâ (r.a.) efendimizdir. takrîr-i âlîlerini zabt eden zât, kendisinin şeyhi olmak münâsebetiyle bu ta'bîri isti'mâl etmiştir.

124. Buradan aşağı kısmı dahî faslın nihâyetine kadar arabîdir.

125. Bu hadîs-i şerîf *Mesnevî-i Şerîf*'in beşinci cildinde münderic "در قوله عليه السلام من جعل الهموم هما واحدا كفاه الله سائر همومه و من تفرقت به الهموم لا يبالي الله في اي واد منها هلك" sürh-i şerîfinde şerh ve îzâh buyrulmuştur.

(Mesnevî, 5. Cild; 1083. beytin başı.) [Bir kimse gamlarını bir gam kılsa, Allah onun sâir gamlarına kifâyet eder. Ve bir kimse gamlarını müteferrık kılsa, Allah kayırmaz. Onlar herhangi bir vâdide helâk olur.]

126. Reviş-i ifâdeye nazaran bu suâli îrâd eden kimsenin o zamânın etıbbâsından birisi olduğu anlaşılmaktadır; ve bu suâlin nazîri ellibirinci fasılda gelecektir.

127.

بعد قصه كفتنش كفت اي فلان — هين چه آوردي تو مارا ارمغان
كفت يوسف هين بيارر آرمغان — او ز شرم اين تقاضا زد فغان
كفت من چند آرمغان جستم ترا — ارمغاني در نظر نامد سزا
نيست تخمي كاندرين انبار نيست — غير حسن تو كه آن را يار نيست
لايق آن ديدم كه من آيينه — پيش تو آرم چو نور سينه
تابه بيني روي خوب خود در آن — اي تو چون خورشيد شمع آسمان

(Mesnevî, 1. Cild; 3211, 3233, 3234, 3237-3239.) [Ya'nî "Misâfire hikâyeyi anlattıktan sonra Yûsuf (a.s.) dedi ki: Ey fülân! Bize hediye olarak ne getirdin? Yûsuf (a.s.) misâfire: Haydi bakalım hediyeni getir ver dedi. O da bu talebden sıkıldığı için feryâd edecek hâle geldi. Misâfir dedi ki: Senin için birçok hediye aradım, lâkin hiçbirini gözüm tutmadı.

Bu anbarda, ya'nî senin indinde ve Mısır kıt'asında bulunmayan bir tohum, ya'nî bir şey yoktur, her şey bol bol mevcuttur. Ancak senin güzelliğin müstesnâdır ki, onun eşi bulunmaz. Nihâyet münevver bir kalb gibi, cilâlı bir aynayı huzûruna getirmeyi münâsib gördüm. Ey güneş gibi semânın nûru olan Hz. Yûsuf; o aynadan güzel yüzünü göresin."

128. آنچه خورد آن بيخ از زهر و زقند — نك منادي مي كند شاخ بلند
بيخ اكر بي برك و ازمايه تهيست — برگهاي سبزبر اشجار چيست
بر زبان بيخ گل مهري نهد — شاخ دست و پا كواهي ميدهد

(Mesnevî, 5. Cild; 3083-3085.) [O kök o şeyi ki zehirden ve şekerden yedi; işte yüksek dal münâdîlik eder. Kök eğer gıdâdan ve mayadan boş ise, ağaçlar üzerinde yeşil yapraklar nedir? Toprak kökün dili üzerine mühür koyarsa, eli ve ayağı olan dal şâhidlik verir.]

129. Bu hâle "fenâ fi'ş-şeyh" demişlerdir. Ehlullah buyurmuşlardır ki: Bir mürîd bu makâma geldikde, kendi vücûdunu, şeyhinin vücûdunda fânî olmuş görür. Söylediği vakit şeyhi söyler; dinlediği vakit şeyhi dinler. Bu makâmdan terakkî ettikde "fenâ fi'r-Resûl"e; ondan dahî terakkî edince "fenâ fillâh"a vâsıl olur.

130. Ellidördüncü faslın nihâyetlerinde de bu bahse dâir tafsîlât vardır.

131. تنك تر آمد خيالات از عدم — زان سبب باشد خيال اسباب غم
باز هستي تنك تر برد از خيال — زان شوددر وي قمر همچون هلال
باز هستئ جهان حسن و رنك — تنكتر آمد كه زنداني ست تنك

(Mesnevî, 1. Cild; 3136-3138) [Hayâlât ademden pek ziyâde dar geldi; o sebepten hayâl esbâb-ı gam olur. Kezâ varlık hayâlden daha dar olur; ondan dolayı ayın yüzü hilâl gibi olur. Kezâ güzelin ve renk âleminin varlığı pek dar geldi; zîrâ dar bir zindandır.]

132. Bu suâlin nazîri ve cevâbı kırkdokuzuncu fasılda da mürûr etmiş idi.

133. نان مرده چون حريف جان شود — زنده كرد نان وعين آن شود

[Ölmüş ekmek cana eş olunca dirilir, canın ta kendisi olur.] (Mesnevî, Çev., V. İzbudak, C. II, 1342.)

134. Bu beyt-i şerîf, *Mesnevî-i Şerîf*in ikinci cildinde vâki' "كمان بردن كاروانيان كه مكر بهيمه، صوفي رنجوراست" sürhünde îrâd buyrulmuştur. Gerek

Ankaravî'de ve gerek Hind şerhlerinde her nasılsa Hz. Pîr-i dest-gîrin şerh-i âlîlerinden bahs edilmemiştir.

(Mesnevî, 2. Cild; 242. beytin başında.) [Sûfînin hayvanını, kervan halkının hasta zannetmesi.]

135. Cenâb-ı Şâh Nakşbend (r.a.) mürîdânına buyurmuştur ki: "Bu beyti ezberleyiniz. Biz bundan çok fâide gördük:

نیکو آنرا دوست دارد هر که باشد در جهان کر بدانرا دوست داري گوي بردي از میان

Tercüme: "Cihânda her kim olsa iyileri dost tutar. Eğer kötüleri dost tutarsan, ortadan topu kaptın."

136. Hz. Seyyid, Sultânu'l-Ulemâ hazretlerinin halîfeleri ve Hz. Pîr'in sigar-ı sinlerinde lalaları ve kiber-i sinlerinde mürşid-i âlîleridir.

137. Ekmeleddîn, zamân-ı Hz. Pîr'de bulunan etibbâ-i hâzıkadan birisi ve onların mürîdi idi. Cenâb-ı pîr'i son zamanlarda tedâvîye sâî olanlardandır ki, fakîr tarafından bi't-tercüme tab' olunan *"Menâkıb-ı Hz. Mevlânâ"* nâmıyla mersûm *Menâkıb-ı Sipehsâlâr*'ın 83, 84, 110. sahîfelerinde ismi mezkûrdur. (Rahmetullâhi aleyh.)

138. مهر پاکان در میان جان تشان دل مده الا بهر دلخوشان

(Mesnevî, 1. Cild; 732.) [Pâklerin muhabbetini cân içine dik; ancak gönlü hoş olanların muhabbetine gönül ver.]

چون خلیل آمد خیال یار من صورتش بت معنیٔ او بت شکن
شکریز دانرا که چون او شدیدید در خیالش جان خیال خودبدید

(Mesnevî, 2. Cild; 74,75.) [Vaktâki benim yârimin hayâli halîl geldi; onun sûreti put, ma'nâsı put-şikendir. Yezdâna şükür ki, o zâhir olduğu vakit, onun hayâlinde can, kendi hayâlini gördü.]

139. اندر آدر شاخست عاقلي کش نتاند برد از ره ناقلي
تو بروردر سایه، عاقل کریز تا رهي زان دشمن پنهان ستیز

(Mesnevî, 1. Cild; 3002-3003.) [O bir âkılın sâyesine gel ki, onu bir nâkil yoldan götüremez. Sen git; âkılın sâyesine kaç; tâ ki o inâdı gizli olan düşmandan kurtulasın.]

140. کرچه سایه عکس شاخست اي پسر هیچ از سایه نتاني خورد بر
هین ز سایه شاخ را مي کن طلب در مسیب رو حذر کن از سبب

(Mesnevî, 6. Cild; 495-496.) [ey oğul! Gerçi gölge dalın aksidir; gölgede hiç meyve yiyemezsin. Âgâh ol! Gölgeden dalı taleb et. Müsebbibe git; sebebden hazer et!]

141. اخترانند از وراي اختران کاختراق و نحس نبود اندران
سائران در آسمانهاي دگر غير اين هفت آسمان مشتهر

(Mesnevî, 1. Cild; 763-764.) [Yıldızların arkasında yıldızlar vardır ki, onlarda ihtirak ve nahs olmaz. Bu meşhûr olan yedi semânın gayri olarak başka semâlarda seyr ederler.]

142. Bu beyt-i şerîf Hakîm Senâî hazretlerinin olup, *Mesnevî-i Şerîf*'in birinci cildinde tefsîr buyrulmuştur.

143. Bu zâtın Kâdı Sirâceddîn (rahmetullâhi aleyh) olduğu zannolunur. Hz. Pîr'in intikallerinde namazlarına imâmet etmiş idi.

144. عقل خود زين فكرها آگاه نيست در دماغش جز غم الله نيست

(Mesnevî, 1. Cild; 2662) [Akıl ise bu fikirlerden âgâh değildir; onun dimâğında Allah gamından başkası yoktur.]

145. بي نهايت كبشها و پيشها جمله ظل صورت انديشها
بر لب بام ايستاده قوم خوش هر يكي را بر زمين بيّن سايه اش
صورت فكرست بر بام مشيد وان عمل چون سايه بر اركان پديد
فعل بر اركان فكرت مكتتم ليك در تأثير وصلت دوبهم

[Sonsuz gidişler, sonsuz hüner ve san'atlar hep düşüncelerde doğan sûretlerin gölgesidir. Bir kavim dam kenarında bir hoşca durmuşlar. Herbirinin gölgesi de bak, yere vurmuş. O sağlam olanın üstünde duran düşüncenin, fikrin sûretidir. O ne yaparsà aşağıda o görünür. İş yerde, duvarda görünmede, fikir gizli. Fakat tesir ve ulaşma bakımından ikisi de bir.] (Mesnevî, Çev., V. İzbudak, 6. cilt; 3728-3731)

146. آن خيالا نيكه دام اولياست عكس مهرويان بستان خداست

(Mesnevî, 1. Cild; 72.) [O hayaller ki evliyânın tuzağıdır; Hudâ'nın bostanı meh-rûlarının aksidir."

147. كف عيسي رايكي هشيار سر چيست درهستي زجمله صعب تر
كفتش اي جان صعب تر خشم خدا كه ازان دوزخ همي لرزد چو ما
كفت ازين خشم خدا چه بود آمان كفت ترك خشم خويش اندر زمان
كظم غيظ است اي پسر خط آمان خشم حق يادآوري در كش عنان

(Mesnevî, 4. Cild; 113-115.) [Bir başı akıllı, İsâ'ya: "Cümleden daha müşkil nedir?" dedi. Ona: "Ey cân! Hakk'ın gazabıdır ki, ondan cehennem de bizim gibi titrer" dedi. "Hudâ'nın bu gazabından amân ne olur?"

dedi. "Zamânında kendi öfkesini terk etmektir" dedi.]

147*. Bu fıkarâtı muhtasaran îzâh lâzım geldi, şöyle ki: Cemî'-i mevcûdât Hakk'ın mezâhir-i esmâ ve sıfâtıdır. Binâenaleyh bu mezâhir-i nâmütenâhînin hey'et-i mecmûası, Hakk'ın nâmütenâhî olan esmâ ve sıfâtının hey'et-i mecmûasına âyîne hükmünde olur. İmdi mezâhirden her bir mazhar bir ismin taht-ı terbiyesindedir. O isim, o mazharı nâsiyesinden çekip, kendi sırât-ı müstakîmi üzerinde götürür. Nitekim Hak Teâlâ buyurur: وَمَا مِنْ دَابَّةٍ اِلاَّ هُوَ آخِذٌ بِنَاصِيَتِهَا اِنَّ رَبِّي عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ (Hûd, 11/56) [Hiçbir canlı yoktur ki, Allah onun nâsiyesinden tutmamış bulunsun. Rabb'im elbette doğru yoldadır.] O mazhar gerek "Hâdî" ve gerek "Mudill" isimlerinin taht-ı terbiyesinde olsun, her ikisi de kemallerine müteveccihtir. Binâenaleyh mevcûdâtın bu sûretle kendi kemallerine vüsûlü, kemâllullâh olur. Fakat "Hâdî" isminin terbiyesindeki bir mazhar, "Mudill" isminin terbiyesindeki mazharı noksan görür. Bu noksan mezâhir arasındaki nisbetlere göredir. Yoksa Hâlık'a nisbetle cümlesi hikmet ve kemaldir. Nitekim Hz. Pîr-i dest-gîr *Mesnevî-i Şerîf*'in birinci cildinde buyurur:

عیب شد نسبت بخلوق جهول　　نی بنسبت با خدا وند قبول
کفر هم نسبت بخالق حکمتست　　کر با نسبت کنی کفر افتست

(Mesnevî, I. Cild; 2026-2027.) [Hudâvend-i kabûle nisbet değil, cehûl olan mahlûka nisbet ayıp oldu. Küfür dahi Hâlık'a nisbetle hikmettir, bize nisbet ettiğin vakit küfür âfettir.]

Ve kezâ cild-i sâlisde buyururlar:

راضیم درکفر زان روکه قضاست　　نی ازان رو که نزاع خبث ماست

[Bk. not 16.]

کفر ازروي قضا خود کفر نیست　　حق را کافر مخوان اینجا مائیست

(Mesnevî, 3. cild; 1365.) [Küfür kazâ cihetinden muhakkak küfür değildir; Hakk'a kâfir deme burada durma.]

İşte onun için mevcûdât hakkında tecvîz-i noksân sebeb-i kemâl ve mûcib-i mesâlih-i âlem olur. Ve esmâ-i ilâhiyye كل يوم هو في شأن (Rahmân, 55/29) [O her an bir iştedir.] mûcibince, her ân-ı gayr-ı münkasımda bile ta'tîl kabûl etmediğinden mezâhirin yekdîğerine nisbetle tecvîz-i noksanları adem-i bıtâlet-i cihân olur. Zîrâ esmâ-i cemâliyye ve celâliyye mütekâbilen hükümrandır. Eğer bu noksan tecvîz olunmuş olsa, esmâ-i ilâhiyyeden ba'zılarının ta'tîline cevâz verilmiş olacağından, ibtâl-i âlem edilmiş olur.

148. Hz. Pîr-i dest-gîrin bu hitâb-ı âlîleri, huzûrda bulunan birinin kalbine vâki' olan bir i'tirâz-ı bâtıla cevâb olduğu istidlâl olunur. Zîrâ ekâbir-i evliyâullâh insanın kalbine nâzırdır. Vârid olan hâtırât-ı fâsidenin cevâbını, sûret-i umûmiyyede huzzâra hitâb tarzında beyân edip ıslâh-ı ibâda sa'y buyururlar.

149. Bu fasılda Hz. Pîr'i dest-gîrin şeref-i hitâbına nâil olan zâtın Emîr Muîneddin Pervâne olduğu istidlâl olunur. Zîrâ bu zât-ı şerîfe kesret-i hayrâtı hasebiyle "Herkes râ sâhib-i atâ" lakabını vermişlerdir.

150. Tâcîk, tâcik, tâzik; Arab ve Türk'ün gayrine derler. Aslında Acem içinde doğup büyümüş olan arab ma'nâsınadır. *(Heft Kulzüm* ve *Burhân-i Kâtı'*den tercüme.)

151. هر دو را سوي محك كون زود نقل — بي محك پيدانكردد وهم و عقل
چون محك هر قلب را كويد بيا — اين محك قرآن و حال انبيا ء

(Mesnevî, 4. Cild; 2296, 2297.) [Vehim ve akıl miheksiz âşikâr olmaz; her ikisini çabuk mihek tarafına nakl et. Bu mihek Kur'ân ve enbiyânın hâlidir; her kalbe mihek gibi der ki: "Gel!"]

152. Bu ebyât-ı şerîfe cild-i sânî-i Mesnevî'nin evâilindedir. (Şerh-i Ankaravî, sahîfe 29.)

طيبات آيد بسوي طيبين — للخبيثين الخبيثاتست هين
تلخ با تلخان يقين ملحق شود — كي دم باطل قرين حق شود
چون تو جزو دوزخي پس هوشدار — جزو سوي كل خود كيرد قرار
ور تو جزو جنتي اي نامدار — عيش تو باشد ز جنت پايدار

(Mesnevî, 2. Cild; 269, 274, 272, 273.) [Tayyib olanlar, tayyiblerin tarafına gelir. Âgâh ol! Habîs olanlar, habîsler içindir. Muhakkak acı, acılara mülhak olur. Dem-i bâtıl ve vakit Hakk'a karîn olur? Mâdemki sen cehennemin cüz'üsün; binâenaleyh akıllı ol, cüz' kendinin küllü tarafında karar tutar. Ey nâm-dâr, eğer sen cennetin cüz'ü isen, senin işin dâimâ cennetten olur.]

Kitâb-ı Şerîfin Fihristi

Mukaddime-i kitâb 1

Birinci Fasıl 5

Resûl-i Ekrem (s.a.v.) Efendimiz'in bir gazâda sâir üserâ meyânında amcaları Abbâs (r.a.) hazretlerini esîr etmeleri; ve emvâlinden bir kısmını islâm askerine îsâr etmesini taleb buyurmaları üzerine, Abbâs hazretlerinin elinde hiçbir şey kalmadığını beyân ile inkâr etmesi ve Resûl-i Ekrem haretlerinin bunun üzerine amcasının ketm etmek istediği emvâl ve emlâkini birer birer sayması ve nerelerde, ne sûretle saklanmış olduklarını âşikâr olarak sayması ve beyân bu urması üzerine, Abbâs hazretlerinin sıdk u îmân getirmesi 6

Bu sahîfede hâşiye olarak Emîr Pervâne'nin hüviyyeti hakkında îzâhât ..... [Bk. Dipnot 2]

Bu sahîfede hâşiye olarak Osmanlı Târihi birinci cildinden ba'zı meşrûhât ..... [Bk. Dipnot 3]

İkinci Fasıl: 10

Söz hakkında: Söz bahânedir; insanı insana cezb eden söz değildir 10

Bendelerinden birine, yüz kişinin tahsîsâtını veren pâdişâhın hikâyesi 11

زين للناس حب الشهوات... الخ âyet-i kerîmesinin tefsîri 12

Bu âlem pür-hâşâk köpüktür 13

Üçüncü Fasıl: 13

Hak Teâlâ'ya namazdan daha yakın bir şey var mıdır? suâline Hz. Pîr'in cevâbı 14

Pâdişâhın hâs bendesinin cüzdanındaki arz-ı halleri yoklaması ve buyurması; pâdişâhın birisi: "Sana dergâh-ı Hak'da tecellî ve darb hâsıl olduğu vakit beni hatırla" demesi 16

Dördüncü Fasıl: 16

انا عرضنا الامانة على السموات و الارض... الخ âyet-i kerîmesi tefsîri 17

ان الله اشترى من المؤمنين ...الخ âyet-i kerîmesi tefsîri 17

Mecnûn ve Leylâ kıssasından bir bahis zikri 19

Seyyid Bürhâneddîn (k.s.) hazretlerinin medhi hakkında 19
Ehl-i zamânın âlimleri de böyledir: Ulûmda kılı kırk yararlar; ona lâzım olan kendinin kendiliğini bilmezler 19
Beşinci Fasıl: 20
Sûretin azîm i'tibârı vardır 21
Pâdişâhın, bir dervîşe: "Zâhid" diye hitâbı üzerine, dervîşin ona: "Zâhid sensin" demesi 21
Cemâddan nebâta, nebâtdan hayvâna, hayvândan insana sefer ve terakkî. لتركبن طبقا عن طبق âyeti. Zâhid odur ki âhiri görür; ve ehl-i dünyâ ahırı (âhûr) görür 21
Ten Meryem gibidir; her birimizin Îsâ'sı vardır. Eğer bizde derd zuhûr ederse Îsâ'mız peydâ olur 22
Altıncı Fasıl: 23
İdrâk eden kimse için yerler ve gökler hep sözdür. كن فيكون bunun delîlidir. Arabça bir kelime olsun bilmeyen pâdişâhın huzûrunda, fârisî bilmeyen bir Arab şâirinin gâyet belîğ bir şiir okuması ve pâdişâhın onu tamâmen anlamış gibi, münâsib yerlerinde tahsîn ve takdîrini işâretler ile ve evzâ'ı ile beyân etmesi kıssası 23
Âlem âyîne gibidir; kendi nakşını onda görürsün. Kendi aksinden ürkersin; başkalarının aybını görüp incinirsin 24
Hakk'ın o derece lutfu vardır ki, eğer mümkin olsa idi senin için ölürdü; o vakit ikilik ortadan kalkardı 25
Yedinci Fasıl: 26
Resûl-i Ekrem Efendimiz Mekke-i mükerreme ve bilâd-ı sâireyi ne için zabt eyledi? 27
"Bu el, vermeyi i'tiyâd etmişdir, almayı i'tiyâd etmemiştir" kelâmı-nın îzâhı 27
Sekizinci Fasıl: 28
Vahdet kıyâmette olur. Kıyâmet hakkında mufassal îzâhât Kur'ân-ı Kerîm Peygamber'e: "Niçin sûre sûre nâzil olmayıp; âyet âyet ve kelime kelime nâzil oldu?"diye teşnî' edenlere karşı Resûl-i Ekrem Efendimiz'in cevâbları 28
"Her şey kadr-i ma'lûm üzere nâzil olur" âyet-i kerîmesinin îzâhı. Âdemînin vücûdu bir sancak gibidir; sancağı havaya kaldırırlar; uzaktan nazar eden kimse, yalnız sancağı görür. Her şey Hakk'a nisbetle iyidir; velâkin bize nisbetle böyle değildir 30
Dokuzuncu Fasıl: 31
Îmân, namazdan efdaldir esbâbının îzâhı; ve namaz ve îmân hakkında tafsîlât 31
Pek sıska, za'îf, nahîf ve hakîr bir şahsın hikâyesi 32

Enbiyâ ve evliyâ, bir kimsenin cevherine yeni bir şey koymazlar; ancak ona evvelki hâli müzekkir olurlar 33
Büyük su, küçük suyun cinsinden ve gevherindendir 33
Onuncu Fasıl: 34
Halkın eşyâ-yı mütenevviaya arzûları, vefâları, muhabbetleri hep nikâbadır. Vaktâki bu âlemden intikâl ederler, o şeyler nikâbsız zâhir olur ve mat-lûbları hakîkatde bu bir şey olur... Mesel başka ve misâl başkadır. Hak Teâlâ cemâlini nikâbsız gösterirse, bizim tâkatımız yoktur 34
Âdem nedir? Ve Hak nedir? Tafsîlen îzâhâtı 36
Onbirinci Fasıl: 36
Âdemi görmek, onu bilmek değildir. Bî-çûn olan Hakk'a nasıl âşık oluyorlar diye taaccüb edilmesi. Hakîm-i ilâhî ile hasta olan hakîmin kıssası 37
Hak, harf ve savtdan münezzehdir; velâkin kelâmını istediği dilden câri kılar. İnsanı tanımak nasıl olur? 39
Şeyh Muhammed Sererzî kıssası. Maksûda vusûl, halvet ile değil, kâmilin nazarıyladır 40
القلوب تتشاهد kelâmına dâir îzâhât 42
Onikinci Fasıl:
انا الحق demeyi herkes azîm bir da'vâ zan ederler; halbuki bu kelâm azîm tevâzu'dur; انا العبد sözü büyük da'vâdır, îzâhâtı 48
Kâmilin havfı, halkın havfına benzemez; zîrâ bu havf müşâhededir, delîl ile değildir 48
Bir hakîkat, yüzbin şekden iyidir. Âlem-i emn ile, âlem-i havf arasındaki farklar 48
Ma'nâ cihetinden âdemde bir mizâc vardır; o zaîf olduğu vakit, havass-i bâtınesi her ne görürse, hilâf üzerine olur 48
Ölüyü mezara gömmesini insana bir karga ta'lîm etti. Kış îrâd, yaz masraf zamânıdır. Bize ittisâli olan kimse ile dem-be-dem söz içindeyiz ve müttehid ve muttasılız. Başkaları da hakâyık ve maârif ve nazm ve nesir söylerler. Emîrin bize meyli dekâyık ve mev'iza cihetinden değil, başka sebeblerdendir 49
Mecnûn ve Leylâ kıssasından bir bahis 49
Onüçüncü Fasıl: 50
Zâlim ve mazlûm ve garîb kimdir? 50
Bir kul amel ettiği vakit, tevfîk-ı ilâhî amelden mi inbiâs eder, yoksa atâ-yı Hak mıdır? suâline cevâb 51
Nefis başka, rûh başkadır. Bu dünyâ ve ezvâk âdemin hisse-i hayvâniyyetidir 54
Âlem kışdır, zîrâ müncemiddir; şitâ-yı aklîdir, şitâ-yı hissî değildir 55
İş endîşenindir. Binlerce halk endîşenin esîridirler 55

Sûreti gören kimse, cemâd demektir 56
رجعنا من الجهاد الاصغر الى الجهاد الاكبر hadîs-i şerîfinin şerhi 56
Cevher ve araz hakkında îzâhât ve misâl 56
Hayvanın tuzlaya düşüp, ayn-ı tuz olması 56
Sa'y ve vukûf vardır; vukûf cümlenin verâsıdır 57
Ondördüncü Fasıl: 57
الليل طويل فلا تقصره بمنامك ...الخ hadîs-i şerîfinin şerhi 57
Riyâkâr olan adam, geceleyin muhlisden fark olur 57
Hak, sıhhat ve âfiyet ihsân edince, halktan yakîn gider ve hayâl-endîşlik avdet eder 57
Onbeşinci Fasıl: 58
İnsan, ayak esnafının tablası veyâ bir attâr dükkânı gibidir 58
Zannedersin ki cemî'-i âlem dırâb-hâneden, yine dırâb-hâneye giderler. (Hayvanların tenâsül-gâhı.) 59
Senin tenin deniz kenârı, cânın ise denizdir. Onda birçok mahlûkât-ı acîbe ve sıfatlar peydâ olur 60
Onaltıncı Fasıl: 60
Bi'l-cümle ezvâk ve makāsıd merdiven gibidir; basamaklar tevakkuf mahalli değildir 60
Moğol tatarları müslümanların malını alır ve ara-sıra onlara mal bahş ederler; bunun hükmü nasıldır? suâline cevâb 61
Cemâat rahmetdir. Mesâcidin vaz'ının ve evlerin ayrı ayrı olmasının sebebleri hakkında îzâhât 61
Moğol tatarlarının sebeb-i galebesi 61
Tatarların haşrı inkâr etmedikleri, sözüne karşı, Hz. Pîr'in cevâbı 62
Hayır ve şerrin cezâları âhiretde verileceği mev'ûd olmakla berâber, dünyâda da bir mikdâr numûne gösterilir 62
Resûl-i ekrem Efendimiz'in bir gece eli ağrıması sebesi. Ârız olan kabz ve kederlerin esbâbı 62
Resûl-i ekrem (s.a.v.) Efendimiz, parmağındaki yüzüğü çevirdiği için itâb gelmesi. Halk ve Hak ile meşgûliyyet 63
Ahkâm-ı ezeliyye ve takdîr-i ilâhî hiç tebeddül etmez mi? suâline cevâb. Saîdin şakî ve şakînin saîd olmasının sebebleri 63
Et-tahiyyât ve salavât ve tayyibât'ın ma'nâları ve îzâhı 64
Esbâb bahânedir, işi gören başkasıdır. Esbâb bir nikâbdan başka bir şey değildir 65
Ahvâl-i enbiyâ ve evliyâ ve halâyık ve nîk ü bed, hep vücûhları mikdârıncadır. Bunun misâli ve îzâhı 66
Ervâhın evvel mi, yoksa sonra mı tekevvün ettiği hakkında îzâhât 66
Hikmeti ehlinin gayrine vermeyiniz, zulm edersiniz ilh... hadîs-i

şerîfinin ma'nâsı ve îzâhı 66
Onyedinci Fasıl: 68
Mahbûb olan güzeldir; bunun aksi de olur. Leylâ'nın sûreti Mecnûn'un elinde kadeh gibidir 68
Aç ile tokun her ikisi ekmeğe nazar ederler; birisi ekmeğin sûretini, diğeri rûhunu görür. Bu ilimler ve hünerler kadehin nakşı gibidir 68
Sâil, sâil olmak için iki mukaddimeyi tasavvur edip zihninde tedvîr etmek lâzımdır 68
Yüzen kimse ile, gark olan kimsenin her ikisi de deryâdadırlar. Müstağrak olan kimse, dest-i kudret-i Hak'da bir kalkan gibidir 69
من رآني فقد رأي الحق hadîs-i kudsîsi şerhi 69
"Benim bir huyum vardır ki, hiç kimsenin gönlü kırıldığını istemem. Birtakım kimseler semâ' esnâsında kendilerini bana çarparlar; o benden râzı, ben ondan râzıyım." 70
Huzûruma gelenlere fütûr gelmemek için şiir söylerim; halbuki ben şiirden bîzârım ve indimde şiir söylemekten daha bedter bir şey yoktur. Şiir söylemenin neye benzediğinin bir misâl ile îzâhı 70
Emîr Pervâne: "Asl olan ameldir" dedi. Hz. Pîr'in ona cevâbı ve amel hakkında mühim îzâhât 71
Her şeyin aslı hep sözdür ve kavildir. Senin sözden ve kavilden haberin yoktur 71
Biz, ne amel-i sâlih işlediğimiz vakit, Hak'dan ümîd-vâr olsak, bize zarar verir mi, vermez mi suâline cevâb ve îzâhât 71
Recâ hoştur; fakat havf ne oluyor suâline cevâb: Recâ, havfsız olmaz 72
İnsan, hayvân-ı nâtıkadır; ya'nî hayvâniyyet ile, nutuktan mürekkebtir 72
Onsekizinci Fasıl: 73
Emîr Pervâne dedi ki: "Bundan evvel kâfirler puta tapıp, secde ederlerdi; bu zamanda hiz de öyle yapıyoruz. "Hz. Pîr'in bu söze cevâbı 78
Kuş kanadı ve mü'min himmeti ile uçar. Mahlûkât üç sınıftır: Melâike, insan ve hayvan. Bu üç sınıfın vasıfları ve îzâhâtı 78
اذا جاء نصر الله âyet-i kerîmesinin şerhi ve tefsîri
Bizim Emîr Pervâne'ye muhabbetimiz dünyâ ve onun terbiyesi ve ilim ve amel için değildir 76
Eşyâ zıddı ile inkişâf eder 76
كنت كنزا مخفيا ...الخ hadîs-i kudsîsinin şerhi 76
Birçok kimseler vardır ki, Hak Teâlâ onlara ni'met ve mansıb ile azâb eder 77
Ondokuzuncu Fasıl: 77
Kur'ân'ın sûretini okuyup, ma'nâsından bî-haber olanlar hakkında îzâhât

Ashâb-ı kirâm arasında bâfız-ı Kur'ân yok idi; çünkü onlar Kur'ân'ı yerler idi 78

Dünyâyı ma'mûr etmek için Hak Teâlâ bir kavmin gözlerini bağladı. Çocuk aklı, gaflet ile büyür; kemâle gelince, artık büyümez olur. Ma'mûrluğun sebebi gaflet, harâblığın sebebi de hüşyârî ve intibâhdır 78

Bir şahsın, hac yolunda çöle düşüp bedevîlerin çadırında misâfir kalması; sâika-i şefkat ile onun vâki' olan nasîhatlerinin hasede haml edilmesi kıssası 78

Ma'nâya tevecciih, vehle-i ûlâda latîf görünmez; sonradan daha tatlı olur. Sûret ise, vehleten hoş görünür 79

Hz. Şems'in, bir büyük kâfile ile bir yere gidip; kovasız kuyudan su çekmek istedikleri vakit bakracın kopması ve onu çıkarmak üzere kuyuya inen birtakım insanların bir daha çıkmaması kıssası 79

Bu kıssa bir ma'nâdır; fakat mukallidler ancak onun nakşını zabt ederler 80

Yirminci Fasıl: 80

Mollalar bizim aramıza girip, halkın i'tikâdını bozuyorlar denilmesi üzerine, Hz. Pîr'in mukallid olan ulemâ-yı zâhir hakkındaki beyânât ve îzâhâtı 80

Bir kadını seven bakkalın biri, o banımın câriyesi ile haberler göndermeği ve hanımın cevâbı hikâyesi 81

Yirmibirinci Fasıl: 81

Kadınlar hakkında, erkeğin mesleği nasıl olmalı; bu hususda îzâhât 81

Görmek ve görücülük bakkında îzâhât ve misaller 83

Evliyâullâhı görmek mümkin olur mu? 83

Dünyâ hevesleri ehl-i Hakk'ın kalbinde şehvet-i inninden gibi yüz gösterir, karar tutmaz. Ehl-i dünyâ ise, ahvâl-i ukbâda bunun aksinedir 85

Yirmiikinci Fasıl: 85

"Evvelâ müşâhede, ba'dehû söylemek ve dinlemektir" denilmesi üzerine Hz. Pîr'in îzâhâtı 86

Hak sâbitdir, delîl nesine lâzım. Bu fakîhler hüşyâr ve sâhib-i zekâdırlar. O âlem ile onların arasına "yecûzu, lâ-yecûzu" perdesini çekmişlerdir 86

Yirmiüçüncü Fasıl: 89

عسى ان تكرهوا شيئا و هو خير لكم âyet-i kerîmesinin şerhi 90

Yirmidördüncü Fasıl: 91

Kâfirlerden bir tâife esnâ-yı kelâmda ağladılar. Birisi: "Müslümanların binde biri bu kelâmdan bir şey anlamadığı halde, onlara ne oldu ki ağladılar?" demesi üzerine, Hz. Pîr'in cevâbı ve îzâhâtı 91

Yerden çıkan nebâtâtın ibtidâda sûreti yoktur; ibtidâ nâzik görünür.

Bu âlemde hatve-endâz oldukça kesîf ve galîz olur.. Efkâr dahî latîfdir, onlar üzerine hükm olunamaz 92
نحن نحكم بالظاهر و الله يتولي السرائر. 92
Endîşeleri sende peydâ eden Hak'dır 92
Rü'yâlar ve rü'yâ tâbirleri hakkında îzâhât. الدنيا كحلم النائم 94
İnsanın nakşı mahall-i şek ve şübhedir; ondan şübheyi izâle etmek hiç bir vech ile mümkin değildir 96
Yirmibeşinci Fasıl: 96
Her bir kimse imâreti bir niyyet ile yapar. Hak Teâlâ'nın maksûdu ise, evliyânın türbelerinin ta'zîmidir 98
لا تفضلوني علي يونس ابن متي ...الخ hadîs-i şerîfinin îzâhı 98
Evvele ve âhire nazar mes'elesi 98
Çok kimselerin garazları başkadır; Hakk'ın maksûdu ise, yine başka şeydir. Herkes kendini göstermek için hizmetler îfâ eder ve ondan başka fâideler hâsıl olur. Murâd-ı ilâhî, bu âlemin bakâsıdır. Hak Teâlâ lüzûmu olan şeyleri ihsân buyurur. Bu bahisde sâir tafsîlât 98
Yirmialtıncı Fasıl: 97
"Hiç bir kimse, Peygamber (a.s.)dan evvel, kendisine selâm vermedi" kelâmının şerhi ve îzâhı 97
Evvele ve âhire nazar edenlerin ahvâli hakkında tafsîlât 98
İnsanın a'zâ ve cevârihinin söz söylemesi bahsi 99
Söz müstemi'in isti'dâdı kadar gelir 100
Birtakım hayvancıklar vardır ki, yer altında yaşarlar; onlara gözün lüzûmu yoktur 100
Tecellî-i ef'âl bahsi 101
Âlem, gaflet ile kâimdir. İki âlemin de ma'mûr olması için Hak Teâlâ, biri gaflet ve biri teyakkuz olmak üzere iki hâkim nasb etti 101
Yirmiyedinci Fasıl: 101
Şeyh Nessâc-ı Buhârî hazretlerinin ahvâli ve rüşvet almak bahsinde bir kıssası 102
Seyyid Burhâneddîn (k.s.) hazretlerinin hakâyık ve maârife dâir sözleri hakkında kıssası 102
Aklın vazîfesi hakkında birçok misâller îrâdı ve îzâhâtı 103
الم نشرح لك صدرك âyet-i kerîmesinin şerhi 104
Kelâmı cezb etmek mes'elesi. Niçin kelâm gelmez? Niçin sen onu cezb etmezsin? 104
Sabah namazını kılmak üzere mescide girip çıkamayan köle ile onun efendisi olan yahûdînin hikâyesi 104
كل يوم هو في شأن âyet-i kerîmesinin şerhi 104
Mustafâ (a.s.)a bir kimse: "Ben seni seviyorum" demesi ve Resûl-i zî-

şân Efendimiz'in cevâbları 105
Gam çekmek, evvelki şâdîlerden istifrâğdır. Gam çekmek istifrâğ etmektir; ondan sonra şâdîlik gelir 106
Zincirler ile bağlı olarak cennete çektikleri kavmin hâline taaccüb ederim ilh... hadîs-i şerîfinin şerhi ve misaller ile îzâhı 107
Her tâife diğerini nefy eder ve hak bizimdir ve vahy bizimdir derler. Yetmiş iki millet böylece birbirini nefy ederler 107
Kerâmetin ta'rîfi ve kerâmât hakkında îzâhât 108
Sen evvelâ toprak idin; seni âlem-i nebâta getirdi ilh... insanın cemâdlıktan nebâtâta ve hayvânâta ve insanlığa terakkîsi istihâleleri hakkında tafsîlât 109
Yirmisekizinci Fasıl: 111
Dervişlerden suâl sormamak iyidir, esbâbının îzâhı. Dervîş latîf olduğundan lokmaya dikkat etmeli ve herkesin lokmasını yemekten ihtirâz eylemelidir. Bu bahsin îzâhâtı 111
Yirmidokuzuncu Fasıl: 111
Tâlib ve sâliklerin evrâdı, mücâhedât ve ibâdâtı 111
Vâsılların evrâdı. Ahvâl-i nâzikî-i evliyâ hakkında îzâhât 112
كنت له سمعا و بصرا sırrı azîm bir makāmdır ki, ondan azîm söz söylemek beybûdedir. Zîrâ azîm lafzı, o azameti ifâde edemez 113
Vâsılların vaslının nihâyeti yoktur. Olgun meyve tekrar ham olmaz 113
Otuzuncu Fasıl: 114
Mesîhî ile Mevlânâ hazretleri arasında Hz. Îsâ'ya dâir mükâleme ve müzâkere 114
و ان الي ربك المنتهي âyet-i kerîmesinin tefsîri 115
Otuzbirinci Fasıl: 118
İnsanın iki hâli vardır; ya ister veyâ istemez 118
Hz. Osman (r.a.) halîfe olduğu zaman minbere çıkıp saatlerce sâkit kalmış olması ve nihâyet ان لكم امام فعال خير ...الخ buyurarak minberden inmesi 118
Bu halkın ef'âli bütün eğridir; velâkin evliyâullâh bunu setr edip ifşâ buyurmazlar. Bu hâlin, yazı meşk eden çocuğun hâli ve muallimin onu tashîh etmesi kıssası ile îzâhı 121
Otuzikinci Fasıl: 121
Sıfat-ı yakîn, bir şeyh-i kâmildir ve hüsn-i zanlar onun mürîdleridir. Zan ve yakîn hakkında îzâhât 121
Otuzüçüncü Fasıl: 122
Her bir kimse, nerede olursa olsun bâcetinin yânındadır 122
Otuzdördüncü Fasıl: 123
Ehlullâh için salât ve semâ' ne gibidir? îzâhı. Semâ'da muganni,

salâtda imâm gibidir; ehl-i semâ' ona ittibâ' ederler 126
Otuzbeşinci Fasıl: 126
Otuzaltıncı Fasıl: 127
Sûret aşkın fer'idir; sûretsiz aşk mutasavver değildir 127
Otuzyedinci Fasıl: 127
Bütün dünyâ bir hânedir; fikir, vehim ve endîşe bu evin dehlîzidi 128
Âlcm hâdis midir, kadîm midir bahsi. İsbâta şehâdet, nefye şehâdetden kolaydır 128
Otuzsekizinci Fasıl: 129
Akl-i cüz'î ve akl-i küllî hakkında îzâhât 130
Resûl-i zî-şân Efendimiz'in fasâhat ve belâgat temennîsi vc bi'l-âhire bu temennîden soğumuş olması 132
"Temyîz" îmândır; küfür ise temyizsizliktir 133
Birisi namazda na'ra vurup ağlarsa, namaz fâsid olmaz mı?suâline Hz. Pîr'in cevâbı ve îzâhâtı 134
Otuzdokuzuncu Fasıl: 135
Terk-i cevâb, cevâbdır; ahmakın cevâbı sükûtdur. Bir arz-ı hâle cevâb vermeyen pâdişâhın ve arz-ı hâlini birkaç def'a tekrâr eden Sabbâhî'nin hikâyesi 136
Kırkıncı Fasıl: 138
Kırkbirinci Fasıl: 141
Mecâzîbin ahvâline dâir îzâhât 142
Karşı karşıya oturan ârif ile nahvînin kıssası 144
Kırkikinci Fasıl: 144
Seyfeddîn Buhârî kıssası ve Hz. Pîr'in îzâhâtı 144
Aşk, galata ve hatâya düşürücü hayâl ile olduğu vakit dahî, mûcib-i vecd olursa da 144
Kırküçüncü Fasıl: 146
İbrâhîm Edhem (k.s.) hazretlerinin, pâdişâhlık zamânında ava gitmesi ve bir âhû arkasından koşması ve nihâyet pâdişâhlık murassa' elbisesini bir çobana vercrek, tahtından ferâgat etmesi kıssası 147
Ve Hz. Ömer'in câhiliyyet zamânında, müslüman olan hemşîresini öldürmek üzere eve gitmesi ve "Tâhâ" sûre-i şerîfesini dinlemesi ve mütekâbilen yalın kılıç Resûl-i zî-şân Efendimiz'i katl etmek üzere mescide teveccüh etmesi ve mescidde Resûl-i ekremin bir nazarıyla düşüp bîhûş kalması ve islâmiyyeti kabûl eylemesi menkabesi 148
Mesel başka, misâl başkadır 151
Meşâriku'l-Envâr (celle celâluhû) hiç gönle sığar mı? Ancak O'nun tâlibi olduğun vakit gönülde bulursun; nitekim kendi nakşını âyînede bulursun 151

Ma'kûl görünmeyen şeyler, misâl zikr olununca ma'kûl olurlar; ve ma'kûl olunca da mahsûs olurlar 151
Bir kelâmın birçok misaller ile îzâhı: Hiç, bir terzi kalktığı vakit, kendisini kunduracı bulduğu vâki' olur mu? Misâl, mesele benzemez. Bu sözün misaller ile îzâhı 151
Biz, söz söyler iken, bir kimse uyursa, bu uyku gafletden değil, belki emniyyettendir 151
Kırkdördüncü Fasıl: 155
Seyfeddîn'in ma'nâsı 155
لم يلد و لم يولد ve و الله الغني و انتم الفقراء âyet-i kerîmelerinin ma'nâsı. Kurbet ancak abdiyyet ile olur..Mâdemki devletin yoktur, devleti sâhib-i bahıt ve devlet olan kimseden iste. Tese'ül matlûb-i azîmdir 155
Semerkant'da sâhibe-i cemâl bir kızın kıssası 156
Her istediğini Allah'dan tese'ül etmesini evlâdına ta'lîm eden bir dervîşin oğlunun nihâyet kemâle erişmesi hikâyesi 157
Hz. Meryem, Zekeriyyâ ve Yahyâ (aleyhime's-selâm) kıssaları 157
Kırkbeşinci Fasıl: 159
Şeyh İbrâhîm hakkında îzâhât. Şems-i Tebrîzî hazretlerinin, Şeyh İbrâhîm'in suâli üzerine Ömer Hayyâm'ın ahvâline dâir mütâlaâtı. Fârisî metni ve türkçeye tercümesi 159
Müsbit-i Hak olan kimse, dâimâ Hakk'ı izhâr eder; nefy eden kimse dahî Hakk'ı muzhirdir. Nefy vâki' olmaksızın bir şeyin isbâtı tasavvurpezîr olmaz; olsa da tatsız olur 160
Kırkaltıncı Fasıl: 162
Arabîdir. كنت كنزا مخفيا...الخ hadîs-i kudsîsi şerhi 162
Hak Teâlâ انفقوا في سبيل الله buyurdu. İnfâk-ı mâl ise, ancak mâl ile mümkindir. Binâenaleyh Hak Teâlâ, tahsîl-i mâl ile emr etmiş oldu 163
Kırkyedinci Fasıl: 164
Şükür, ni'metleri avlayıp, bağlamaktır 164
Kırksekizinci Fasıl: 166
الاعراب اشد كفرا و نفاقا âyet-i kerîmesini namazda okuyan bir imâma, bir a'râbînin tokat vurması kıssası 166
Evliyâullâhın gönüllerinden çıkmak hakkında tafsîlât. Mürîdden hoşa gelmiyecek bir şey sâdır olup da, mürşidi onu gönlünden çıkarırsa, o mürîdin hâline el-iyâzu billâh...Mecnûn ve Leylâ kıssasından: Sâhib-i cemâl kadın alınmaz mı? 168
Kırkdokuzuncu Fasıl: 168
"Biz ahvâl-i âdemi birer birer öğrendik; fakat onda bâkî olan şeyi anlamadık" denilmesi üzerine Hz. Pîr'in beyânât ve îzâhâtı 168
Şehre gelip ve şehirliye misâfir olan köylünün kıssası 171

Ellinci Fasıl: 172
"Her şeyi aramadıkça bulmazsın ancak bu dostu bulmadıkça aramazsın" beytinin şerhi ve îzâhı 172
İbrâhîm (a.s.) ve Nemrûd kıssası. Nemrûd hâşâ İbrâhîm (a.s.)ı ilzâm etmemiştir 174
Bayramda bir esb-i bahrîye binen Sultan Mahmûd-ı Gaznevî ve atı temâşâ eden bir sarhoşun kıssası 174
Ellibirinci Fasıl: 175
"Erişdikde meyl ü hevâ gâyete Muhabbet, adâvet olur ser-be-ser" beytinin şerhi ve îzâhı 175
Hakîkat-i ma'nânın lafız ve ibâreden ma'lûm olması muhâldir 176
Elliikinci Fasıl: 178
اي برادر تو همان انديشه ما بقي تو استخوان و ريشه
Mesnevî-i Şerîf beyt-i şerîfinin Hz. Pîr efendimiz tarafından mufassalan şerhi ve îzâhı 178
İnsanın üç hâli vardır; bunların beyânı ve îzâhâtı 179
Elliüçüncü Fasıl: 180
Mu'tezile'nin ef'âl hakkındaki kavilleri ve onlara cevâb 181
İnsanın vücûdu bir mezbele misâlidir; gübre yığını 181
Ellidördüncü Fasıl: 182
Bir kimse biri hakkında hayır veyâ şer söyler ise, kendisine âid olur. Misaller ile îzâhı 182
يا ليت رب محمد لم يخلق محمدا hadîs-i şerîfinin şerhi ve tefsîri İbrâhîm (a.s.) ve Nemrûd kıssası hakkında Sultânu'l-Ulemâ hazretlerinin cevâbları ve îzâhâtı 185
Ellibeşinci Fasıl: 187
خير الامور اوسطها kelâmının îzâhı 187
كفر و دين هر دو در ره هست پويان وحده لا شريك له گويان beyt-i şerîfinin şerhi 187
Ellialtıncı Fasıl: 189
Etıbbâ-yı hâzıkadan Ekmelüddîn'in sözü ve Hz. Pîr efendimizin cevâbı ve îzâhâtı 189
Elliyedinci Fasıl: 190
Ellisekizinci Fasıl: 191
Müneccimin, bu küre-i hâkînin hâricinde yer yoktur demesi ve Hz. Pîr'in cevâbları 191
Bizim, Hak gökte değildir, demekten murâdımız, gökte yoktur demek değildir 191
Birisi, yer, gök, arş, kürsîden evvel, acabâ Cenâb-ı Hak nerede idi? suâl etmesi üzerine, Hz. Pîr'in cevâbı 192
Ellidokuzuncu Fasıl: 193

İnâyete hükm etmek mümkin değildir. Sağ göz, niçin sol gözden efdaldir? Sâir misaller ile îzâhı ... 193
Altmışıncı Fasıl: ... 196
Kulağın tevâtürü işitmesi, rü'yet fiilini icrâ eder ... 196
Altmışbirinci Fasıl: ... 198
Muhabbet, mûcib-i hizmetdir derler; halbuki böyle değildir, îzâhâtı ... 198
İnsanı kabirde bırakmazlar. Kabirler hakkında îzâhât 199
Koşmak havf eseridir; bütün âlem koşmaktadır. Ancak her şeyin koşması, kendi hâline münâsib tarzdadır; âdeminki başka, nebâtın koşması yine başkadır ... 199
Altmışikinci Fasıl: ... 200
Sâhib-i tasarruf, veliyy-i kâmili incitmiyesin. Âlem seni incitirse, veliyy-i kâmil onu def' eder ... 200
Esbâbın kâffesi dest-i kudret-i Hak'da bir kalem gibidir ... 203
Altmışüçüncü Fasıl: ... 205
"Mütâbaat" ve "mübâyeat"ın ma'nâları ve aralarındaki farklar ... 205
Altmışdördüncü Fasıl: 205
"İstiğrâk"ın ma'nâsı ve îzâhı 206
Altmışbeşinci Fasıl: 206
İnsanın cisme ve tene taalluku yoktur. Misaller ile îzâhı. Ten azîm bir maglatadır ... 206
Altmışaltıncı Fasıl: ... 207
خلق الله آدم على صورته hadîs-i şerîfinin şerhi ve îzâhı ... 207
Altmışyedinci Fasıl: ... 208
"Ene'l-Hak" ilmini bilmek, ilm-i ebdândır; "Ene'l-Hak" olmak, ilm-i edyândır ... 208
Altmışsekizinci Fasıl: ... 208
Dünyâ cehennemden daha hoş değildir; fakat dünyânın müreccah olmasının sebebi ... 208
Altmışdokuzuncu Fasıl: ... 209
Hz. Îsâ (a.s.)a "Dünyâ ve âhiretde a'zam ve as'ab olan şey nedir?" diye sordular. "Allah'ın gazabıdır" buyurdu ... 211
Yetmişinci Fasıl: 211
Hak ile kul arasında hicâb ikidir; bâkî hicâblar hep bunlardan zâhir olur 211
Yetmişbirinci Fasıl: 212
Mücâhedelerin envâ'ı vardır; a'zamı, Hakk'a teveccüh etmektir, îzâhâtı 212
Yetmişikinci Fasıl: ... 213
انا فتحنا لك sûre-i şerîfesinin mufassalan şerhi ve tefsîri ... 213
Yetmişüçüncü Fasıl: ... 218

Mustafâ (s.a.v.) hazretlerinin garîbliği ve yetimliği, Abdü'l-Muttalib'in vefâtıyla değil idi. Nasıl garîblik idi, îzâhâtı..Şeyh-i Kebîr'in semâ' esnâsında mutribe: "Geç geldin, erken gittin" demesi meşhurdur. Bu husûsa dâir olan kıssanın hulâsaten beyânı ... 220

Sivrisinekten file varıncaya kadar, her birisinin bir ma'şûku ve bir matlûbu vardır ... 221

Onsekiz bin âlem iki kısımdan ziyâde değildir; yarısı cemâd-ı mutlak ve yarısı zî-rûhdur ... 225

قل الروح من امر ربي âyet-i kerîmesi şerhi ve bu husûsda Nebiyy-i zî-şân Efendimiz'in kelâmları ... 225

يوم تبيض وجوه و تسود وجوه âyet-i kerîmesinin ma'nâsı Vücûd-ı Peygamber, kıyâmetdir. Kıyâmet hakkında mufassal îzâhât ... 227

Hak Teâlâ kıyâmete "gün" lakabını ta'bîr buyurdu ... 228

Allah ile senin aranda perde, senin nazarındır. O kadar mücâhede et ki bu perde yırtılsın; kâffe-i mevcûdât Allah olsun ... 228

Fihrist ... 255

Hitâm

EKLER:

LÜGATÇE ve İNDEKSLER

A

Âb: Su.
Âb-ı Hızr: Âb-ı hayât.
Âb-ı revân: Akar su.
Abâ: Yünden yapılmış kaba elbise.
Âbâd: Mâmur, bayındır, şen.
Âb u kil: Su ve çamur.
Acîb, acîbe: Taaccüb edilecek; şaşılacak.
Acz: Âcizlik.
A'dâ: Adüvvler; düşmanlar.
Âdâb: Edebler; terbiyeler; usûller.
Adâvet: Düşmanlık.
Add: Sayma, sayı; îtibâr etme.
Âdem: İnsan; adam.
Âdemî: Âdemoğlu, insan.
Adem: Yokluk.
Adem-i: ...in yokluğu; ...sızlık.
Adem-i rü'yet: Görmeme, görmezlik; görüşsüzlük.
Adem-i vusûl: Vâsıl olamama; erişememe.
Adîmü'l-imkân: Mümkün olmayan, imkânsız.
Adl: Adâlet; doğruluk.
Adû, adüvv: Düşman.
Âfitâb: Güneş.
Âfitâb-ı felekî: Feleğe mensup güneş.
Afüvv: Dâimâ affeden, merhametli, bağışlayan.
Âgâh: Bilgili, haberdâr; uyanık.
Aglâl: Boyuna geçirilen zincirler, prangalar, kelepçeler.
Âğâz: Başlama.
Ağleb: Daha gâlip, en gâlip; daha kuvvetli, en üstün.
Ağniyâ: Zenginler.
Ağrâz: Garazlar; maksatlar.
Ağyâr: Gayrler; Hak'tan başka şeyler, mâsivâ.
Ahad: İkincisi olmayan bir; yegâne bir; sayıdan olmayan bir.
Ahad: Bir; kişi, kimse.
Ahâdîs: Sözler; hadîsler.
Ahdâs: Hadesler; pislikler; yeni peydâ olan şeyler; delikanlılar.
Ahîr, ahîre: En son.
Âhirîn: Sonra olanlar, sonrakiler.
Ahkâm: Hükümler.
Ahlât (-ı erbaa): Dört hılt: Safrâ, dem, sevdâ, balgam.
Ahsen: En güzel, daha güzel; en iyi, daha iyi.
Ahvâl: Haller.
Ahvel: Şaşı.
Ahz u i'tâ: Alma ve verme; alışveriş.
Akd: Bağlama, düğümleme, birbiriyle birleştirme; sözleşme, uyuşma, nikâh.
Akdes: En kudsî; en mukaddes.
Âkıl: Akıllı.
Âkile: Yenirce hastalığı.
Akîm: Kısır; neticesiz; semere vermeyen
Akreb: En yakın; daha yakın.
Aks: Aksetme, yansıma.
Aksâm: Kısımlar; bölümler.
Aksâm-ı nâs: İnsanların kısımları.
Akvâl: Kaviller; sözler.
Akvâm: Kavimler; topluluklar; milletler.
A'lâ: En üstün; daha üstün.
Alaka: Pıhtılaşmış kan.
Alâ-kaderi'l-istitâa: Güç yettiği kadar; elden geldiğince.
Alâ-külli-hâl: Her halde, her hâl ü

kârda.
Alâ-melei'n-nâs: Herkesin önünde; göz önünde.
Alâ-merri'l-edvâr ve'l-kurûn: Devirler ve asırlar geçtikçe; devirler ve asırlar boyunca.
Alâ-sebîli'l-umûm: Umûmî yolda; umûmî bir şekilde.
Âlâyiş: Debdebe, gösteriş.
Ale'd-devâm: Devamlılık üzere, devamlı olarak, dâimâ.
Ale'l-amyâ: Körü körüne, görmeksizin, istemeyerek.
Ale'l-hakîka: Hakîkat üzere; gerçekten.
Ale'l-ıtlâk: Itlâk üzere; mutlak sûrette; umûmî olarak, umûmiyetle.
Ale'l-infirâd: Ferd ferd; birer birer, ayrı ayrı.
Ale'l-umûm: Umûmiyet üzere; genel olarak.
Alem: Nişan, alâmet; bayrak, sancak; özel isim.
Âlemiyân: Âleme mensup olanlar, insanlar.
Aleyhimü's-selâm: Selâm onların üzerine olsun.
Âlî, âliye: Yuksek, yüce.
A'mâl: Ameller.
Amîk, amîka: Derin.
Âmil: Amel eden, işleyen; sebep; vergi toplayan memur; devlet memûru.
Âmîziş: Karışma, geçinme.
Âmm, âmme: Umûmî, herkese âit; avam, halk.
Ârâste: Bezenmiş, süslenmiş.
Ârâyiş: Süs, zînet; süsleme.
Ârâyiş-i gûnâ-gûn: Çeşit çeşit süs.
Araz: İki zamanda bakî olmayan ve varlığı kendisinden olmayıp başkasından olan şey.
A'râz: Arazlar.
Ârızî, ârızıyye: Sonradan gelen; gelip geçici olan.
Ârî: Çıplak, soyulmuş.
Arifân: Ârifler.
Âriyet: Ödünç; iğreti, geçici.
Arîza: Küçükten büyüğe yazılan dilek yazısı; dilekçe.
Arûs: Gelin.
Arûs-i zîbâ: Süslü; güzel gelin.
As'ab: En zor, en güç; daha güç.
Asâkir: Askerler.
Âsân: Kolay.
Âsâr: Eserler; te'sirler; fiiller.
Ashâb: Sohbet arkadaşları.
Asliyye, aslî: Asla âit, asılla alâkalı; esaslı.
Asliyyet: Aslî olma, asıl olma.
Âsumân: Semâ, gök.
Âşıkân: Âşıklar.
Âşiyân: Yuva; mesken, ev.
Aşk-bâzlık: Sevgi gösterisinde bulunma, âşıklık.
Atâ: Verme, bağışlama; ihsan, bağış.
Atâ-bahş: Bahşiş veren; bağışta bulunan.
Atf: Eğme, meylettirme; bağlama; dokunma.
Âtıfet: Karşılık beklemeden gösterilen sevgi; iyilik severlik.
Âtıl: Boş, faydasız; tenbel.
At'ıme: Taâmlar; yemekler.
Âtî: Gelen, gelecek.
Âtiyyü'z-zikr: Zikri gelecek olan; aşağıda zikredilecek olan.
Atşân: Susuz.
Attâr: Güzel koku; iğne iplik vesâire satan, aktar.
Avdet: Dönme, dönüş.
Avârız: Arızalar; sonradan olan şeyler; engeller.
Av'ava: Havlama, uluma.
Ayân: Belli, açık, âşikâr, meydanda.
A'yân: "Ayn"lar, hakîkatler.
Ayânen: Aşikâr bir şekilde.
Âyîne: Ayna.
Ayn: Göz; kaynak, çeşme; asıl, hakîkat, zât, ta kendisi, bizzat kendisi; bir şeyin cismi, maddesi.
Ayn-ı cân: Rûhun zâtı, rûhun bizzat kendisi.
Ayn-ı bu'd: Uzaklığın ta kendisi.
Ayn-ı cehl: Cehâletin kendisi.
Ayn-ı fesâd: Fesâdın ta kendisi.
Ayn-ı inâyet: İnâyetin kendisi.
Ayn-ı meşgûliyyet: Meşgûliyetin ta kendisi.
Ayn-ı suâl: Suâlin ta kendisi.

Ayn-ı tâat: Tâatın ta kendisi.
Ayn-ı vasl: Vuslatın ta kendisi.
Ayne'l-yakîn: Görerek kesin bir şekilde bilme.
Aynü'd-dîn: Dînin kendisi, dînin zâtı.
A'zâ: Uzuvlar; organlar.
A'zâ-yı sâire: Diğer organlar.
Azâim (ilm-i): Tılsımlı sözler ilmi
Âzâr: Tekdir, incitme; kırılma, kırıklık, kırgınlık.
Azamet: Büyüklük, yücelik.
Azîm, azîme: Büyük.
Azîzân: Azizler.
Azîz, azîze: İzzet sâhibi; muhterem; değerli, kıymetli; sevgili.
Azm etmek: Niyet etmek, kasdetmek.

B

Bâb: Kapı; fasıl, bölüm, mevzû; husûs, mes'ele.
Bâ-çâre: Çâre ile, çâreli.
Bâde: Şarap, içki.
Ba'dehû: Ondan sonra; sonradan.
Ba'de'l-ilm: İlimden sonra; bildikten sonra.
Ba'de'l-mevt: Ölümden sonra.
Ba'demâ: Bundan sonra, bundan böyle.
Bâd-ı semûm: Semum rüzgarı.
Bağteten: Birden bire, ansızın.
Bahâ: Kıymet, değer.
Bahhâs: Çok bahseden; bahsi seven; çok araştıran; çok münâkaşacı; iddiacı.
Bahr, bahir: Deniz.
Bahr-i muhît: İhâta eden deniz; kuşatan deniz; okyanus.
Bahrî, bahriyye: Denize âit, deniz ile ilgili.
Bahş: Bağış, ihsan.
Bahşiş: Bağış.
Baîd: Uzak, ırak.
Bâis: Sebeb olan; gönderen, îcap ettiren.
Bâk: Korku, çekinme, kaygı.
Bakâ: Bâkî olma, bâkîlik, devamlı olma, devâm etme; sebât.
Bâ-kemâl: Kemâlli. (Cemâl-i bâ-kemâl: Tam ve mükemmel güzellik.)
Bâkî, bâkıye: Geriye kalan, bundan başka; bâkî olan, devamlı olan, dâimî.
Bâl: Kanat; kol; boybos; üst, yukarı.
Bâl u pâl: Kanat ve ip; kol-kanat; güç-kuvvet.
Bâlâ: Yukarı, üst; yüksek, yüce.
Bâlâter: Daha yüksek, pek yüksek.
Bâliğ, bâliğa: Bülûğa eren; vâsıl olan, erişen, yetişen; son mertebeye ulaşan; yekûn.
Bâr: Yük; defâ, kerre; meyve; izin, müsâade.
Bârân: Yağmur.
Bârî: Temiz ve sağlam bir nizâm üzere yaratıcı.
Basar: Görme, görüş.
Basîr: Eksiksiz gören, görücü olan; görme duyusu veren.
Bast: Yayma, açma; genişletme, ferahlık; uzun uzadıya anlatma.
Bast-ı sâbık: Yukarıda geçen genişçe anlatma.
Bâtıl, bâtıle: Gerçekliği olmayan, gerçek olmayan; boş, beyhûde, abes.
Bâtın, bâtıne: İç, gizli.
Batn-ı mâder: Ana karnı.
Bâtınen: Bâtın bakımından; içten; içyüzünde, içinden.
Battâl: İşe yaramaz; cesûr, kahraman; pek büyük.
Bâzû: Pazı; güç, kuvvet, istîdat.
Bed: Kötü.
Bed-ahd: (Ezelde) sözleşmesi kötü olan; sözünde durmayan, vefâsız.
Bedter: Daha kötü, çok kötü, beter.
Bebâim, behâyim: Behîmeler; hayvanlar.
Behîme: Dört ayaklı hayvan.
Bebremend: Behreli, hisseli.
Belâdet: Akılsızlık, budalalık, aptallık.
Belâgat: İyi ve güzel söz söyleme.
Belî: Evet.
Bend: Bağ.
Bende: Kul, köle.
Bendegân: Bendeler; kullar, köleler.
Bende-nevâzlık: Kulunu, kölesini

taltif edicilik.
Berr: Kara, toprak; kıt'a ve geniş kara parçası.
Ber-aks: Aksine, tersine.
Berây-ı: ...için, ...maksadıyla.
Berdâberd: "Savulun, çekilin!" diyen kimse; muhâfız.
Ber-güzîde: Seçilmiş, seçkin.
Ber-hevâ: Havaya gitmiş, uçurulmuş; kaybolmuş.
Ber-hordâr: Hayırlı bir işin karşılığını gören; mes'ut, mutlu.
Beriyye: Çöl, kır, sahrâ; halk, insanlar.
Ber-mûcib-i: ...gereğince.
Berzab: İki şey arasındaki fâsıla; iki şey arasını ayıran ve birleştiren hat.
Beşîr: Müjdeleyen, müjdeci; güleryüzlü.
Betâlet: İşsizlik, âvârelik; cesâret, kahramanlık.
Be-tekrâr: Tekrar tekrar.
Bevl: İdrar.
Bey': Satma, satış.
Beyâbân: Kır, çöl.
Beyninde: Arasında.
Bezl: Bol bol verme; saçma.
Bezl-i mechûd etmek: Olanca gücünü sarf etmek.
Bî-ârâm: Durup dinlenmiyen; rahatsız.
Bî-bâk: Korkusuz, çekinmesi olmayan, kaygısız.
Bî-behre: Behresiz; nasipsiz, mahrum, yoksun.
Bî-çâre: Çâresiz, zavallı.
Bî-çigûne: Nasılsız, keyfiyetsiz, niteliksiz.
Bî-çûn: Emsâlsiz, eşsiz; niçinsiz.
Bî-çûn ü çirâ: Niçinsiz ve nedensiz.
Bîdâr: Uyanık, uyumayan, uykusuz.
Bidâyet: Başlangıç.
Bîgâne: Kayıtsız, ilgisiz; yabancı.
Bîgânegî: Yabancılık; başkalık.
Bî-gâyât: Gâyetleri, nihâyetleri olmayan; sonu olmayan.
Bî-baberî: Habersizlik; bilgisizlik.
Bî-badd: Hadsiz, sınırsız, pekçok.
Bî-harf ve savt: Harfsiz ve sessiz.
Bî-bemtâ: Benzersiz, eşsiz.
Bî-hicâb: Örtüsüz, perdesiz.
Bî-hod: Kendiliksiz, kendi olmaksızın.
Bî-bûd, bî-bod: Kendiliksiz; kendinden geçmiş; baygın.
Bihter: Daha iyi, pek iyi.
Bî-bûş: Akılsız; şaşkın, sersem, şuursuz, kendinden geçmiş.
Bî-ilâc: İlaçsız; çâresiz, tedbîrsiz; tedbîr ve tedâvî olmaksızın.
Bî-kadr: Değersiz.
Bî-karâr: Kararsız.
Bilâd: Beldeler; memleketler, şehirler.
Bi'l-âhire: Sonradan, sonra.
Bilâ-maslahat: Bir maslahat (iş, yarar) olmaksızın.
Bilâ-pervâ: Pervâ etmeden; korkmadan, çekinmeden.
Bi'l-asâle: Asâletle, asâleten, asıl olarak.
Bilâ-te'hîr: Geciktirmeden.
Bilâ-zahmet: Zahmetsiz; meşakkatsiz, sıkıntısız.
Bilâ-ziyâde ve lâ-noksan: Fazlasız ve eksiksiz.
Bi'l-farz: Farazâ, farz edelim ki, diyelim ki.
Bi'l-ictinâb: Sakınmak sûretiyle.
Bi'l-isbât: İsbât ile; isbât etmek sûretiyle.
Bi'l-istimdâd: İstimdat ile; medet dilemek sûretiyle.
Bilkülliyye: Küllî olarak, küllî sûrette.
Bi'l-mukâbele: Mukâbele ile, karşılaştırma sûretiyle, karşılık olarak.
Bi'l-mürâcaa: Mürâcaat ile; baş vurmak sûretiyle.
Bî-meze: Tatsız tutsuz.
Bî-mikdâr: Değersiz.
Bî-murâd: Murâdsız; murâdına erişmemiş, istediğini elde edememiş.
Bînâ: Gören, görücü; göz.
Binâen: ...den dolayı; dayanarak.
Bî-nevâ: Zavallı, çâresiz, fakîr, nasipsiz.

Bî-nihâye: Nihâyetsiz, sonu olmayan.
Bî-pâyân: Nihâyetsiz, tükenmez.
Bî-perde: Perdesiz.
Bisât: Yaygı, döşeme; kilim, minder.
Bî-sa'y: Çalışmasız, gayretsiz.
Bî-tâb: Güçsüz, kuvvetsiz; bitkin, yorgun.
Bi-tarîk-ı evlâ: Daha üstün, daha uygun yol ile.
Bi-tarîk-ı aûret: Sûret yoluyla, sûret bakımından.
Bî-tekellüfî: Teklifsiz olma, teklifsizlik; külfetsizlik, sıkıntısızlık, tahîlik.
Bittabi': Tabîatıyla, tabîî olarak.
Bi't-tedrîe: Tedrîc ile; azar azar, yavaş yavaş.
Bi't-teemmül: Düşünmek sûretiyle, ince inee düşünerek.
Bîzâr: Rahatsız, bıkmış, usanmış; küskün.
Bûd: Varlık.
Bûd u nâ-bûd: Varlık ve yokluk; var ve yok.
Bu'diyyet: Uzaklık.
Buhl, buhul: Cimrilik; kıskanma, men' etme.
Burhân: Delil, kesin delil.
Burhânü'l-ıstıfâ: Seçkinliğin delîli, seçkinlik delîli.
Burûc: Burçlar.
Burûdet: Soğukluk.
Bûy-i müşk: Misk kokusu.
Bükâ: Ağlama.
Bü'l-aceb: Çok tuhaf, şaşılacak.
Bülend: Yüksek, yüce.
Bürûdet, burûdet: Soğukluk.
Büzürg: Büyük, ulu.

C

Câ, cây: Yer, mevkî.
Câfî: Cefâ eden; eziyet eden.
Câh: Makam, mevki, îtibâr.
Câiz: Cevâz verilen; olabilir, olur.
Câme: Elbise, çamaşır.
Câmi', câmi'a: Cem' eden; toplayan, bir araya getiren, birleştiren.
Canân, cânâne: Sevgili, dost.
Cânib: Taraf, cihet, yan.
Cârî: Cereyan eden; akan, geçen, yürüyen; yürürlükte olan.
Câvidân: Ebedî.
Cây-ı hande: Gülme yeri; gülünecek şey.
Câzim: Cezm eden; karar veren, kestirip atan.
Cebbâr: Çok cebr edici; çok güçlü ve kudretli; dileğini yaptırmaya gücü yeten, kendisine karşı çıkılamayan.
Cedvel: Su arkı, kanal.
Cehd: Çalışma, çabalama, gayret.
Cehil, eehl: Cehâlet; bilgisizlik.
Cehûd: Yahûdi, çıfıt.
Cehûl: Çok câhil.
Celâlet: Büyüklük, ululuk.
Celb: Çekme, kendine çekme; çağırma.
Celîs: Kendisiyle birlikte oturulan, birlikte oturan; arkadaş.
Celle celâluhû: Celâli yüce olsun!
Cem': Toplama, bir araya getirme, biriktirme; cem' mertebesi ve makâmı.
Cemâdî: Cemâdlık.
Cemâdiyyet: Cemâdlık, cemâd olma.
Cemâl: Güzellik.
Cemâl-i bâ-kemâl: Tam ve mükemmel güzellik.
Cemel: Deve.
Cemî': Bütün, cümle, hepsi.
Cemî'-i ahvâl: Bütün haller, durumlar.
Cerh: Yaralanma; çürütme, reddetme, kabul etmeme.
Cesâmet: Büyüklük, irilik.
Cesîm, cesîme: İri, büyük.
Cevâd: Cûd sâhibi; cömert.
Cevâhir: Cevherler.
Cevâmiu'l-kelîm: Birçok mânâyı eâmi olan; birçok mânâyı kendinde toplayan.
Cevelân: Dolaşma, dolanma, gezinme.
Cevr: Haksızlık, ezâ, eefâ, eziyet, zulüm.
Cezâ: Karşılık verme, karşılık; mükâfat, cezâ.
Cezb: Kendine çekme, çekme,

çekilme.
Cezzâb: Çok cezbedici; çok çekici.
Cibâl: Dağlar.
Cidâl: Mücâdele; karşılıklı kavga, savaşma.
Cidd: Ciddiyyet; çalışma, gayret, sebat.
Cihât: Cihetler; yönler.
Ciyâdet: İyilik, güzellik; yenilik, tâzelik.
Cûş: Coşma, kaynama.
Cûşiş: Coşma, kaynama.
Cüdâ: Ayrı, ayrılmış.
Cülûs: Oturma, tahta çıkma.
Cümle: Bütün, hepsi; topluluk; sistem.
Cümle-i vâhide: Bir tek bütün.
Cünûd: Askerler, ordular.
Cürüm, cürm: Suç, günah.
Cüst ü cû: Araştırma, arama.
Cüz': Kısım, parça.

Ç

Çâkerân: Kullar, köleler, câriyeler.
Çâlâk: Çevik, eline ayağına çabuk.
Çerâg: Mum.
Çerh: Çarh; felek; çark, tekerlek.
Çeşm: Göz.
Çeşm-i basîret: Basîret gözü.
Çeşm-i hissî: His gözü; beş duyudan biri olan göz.
Çevgân: Cirit oyununda kullanılan değnek; ucu eğri değnek.
Çulha: Dokumacı.
Çûn ü çirâ: Nasıl ve nice.

D

Dâd: Verme, vergi, ihsân; adâlet, doğruluk; veriş, satış; feryât; kısmet, nasip.
Dâde: Verilmiş; ihsan, vergi.
Dahk: Gülme, gülüş.
Dahûk: Çok gülen.
Dâir, dâire: Devreden; dönen, dönücü.
Dâiye: Arzû, istek; iddiâ.
Dakâyık, dekâik: "Dakîka"lar; incelikler; anlaşılması güç ve dikkat gerektiren şeyler.
Dakâyık-ı nahviyye ve lügaviyye: Nahiv ve dil incelikleri; gramere ve dile âit ince bahisler.
Dakîk: İnce; anlaşılması güç.
Dâll: Delâlet eden, gösteren, delillik eden.
Dâll, dâlle: Dalâlette olan, sapan, sapık.
Dâm: Tuzak.
Dânâ: Bilen, bilici; ârif; bilgin.
Dâniş: Bilgi, biliş.
Dâr: Ev, yurt, yer.
Darb: Vurma, döğme.
Darb etmek: Vurmak.
Darb-ı mesel: Atasözü.
Dârib: Darb eden; vuran, döğen.
Darr: Zarar.
Dârr: Elem ve zarar verici şeyleri hikmeti gereği yaratan.
Dâye: Dadı, sütnine.
Deavât: Duâlar.
De'b: Âdet, usul, tarz; gelenek.
Def'aten: Bir defâda, birden.
Dehân: Ağız.
Dele: Kakum, sansar, dağ kedisi; beyaz tilki.
Delle: Vaktiyle Mısır'da karışıklık çıkaran meşhur hîlekâr kadın; hile; fukarânın giydikleri salkım saçak hırka.
Dem-be-dem: Vakit vakit, dâimâ.
Der: Kapı.
Der-âgûş: Kucaklama, sarma.
Derc: Sokma, koyma, arasına sıkıştırma.
Derecât: Dereceler.
Derek, dereke: Aşağı doğru inen basamak, kat.
Derek-i esfel: (Cehennemin) en aşağı katı.
Derek-i nâr: Cehennemin katı.
Dermeyân etmek: Ortaya koymak, ileri sürmek.
Der ü dîvâr: Kapı ve duvar.
Derûn: İç, bâtın.
Dest: El.
Dest-gîr: Elden tutan, yardım eden.
Devâî: Dâiyeler; istekler, arzûlar; sebepler, bahâneler; dâvâlar, iddialar.
Devâî-i şârıka ve gâribe: İnsanın içinde doğan ve batan, kaybolan istekler.

Devlet: Büyük saâdet, zenginlik; baht, tâlih; büyük rütbe ve mevkî.
Devren-ba'de-devrin: Devirden devire, devir devir; her devirde.
Dîbâ: Renkli, dokuma motiflerle süslü bir çeşit ipek kumaş.
Dîdâr: Yüz, çehre.
Dîde: Göz.
Dîğer: Başka, öteki, diğer.
Dîgerân: Diğerleri, ötekiler, başkaları.
Dil: Gönül.
Dil-ârâm: Gönül dinlendiren; gönül okşayan.
Dildâr: Sevgili.
Dirîğ: Esirgeme; men' etme, önleme; eyvâh, aman, yazık.
Dîv: Dev; şeytan, ein.
Dîvâr: Duvar.
Düçâr: Uğramış, tutulmuş, mâruz kalmış.
Duhûl: İçeri girme; girme.
Dûn: Aşağı.
Dûr-bîn: Uzağı gören; ilerisini gören, geleceği gören.
Dûr-endîş: İlerisini düşünen, uzağı düşünen.
Dürüşt: Kaba, sert, katı.
Düşvâr: Zor, güç.

E

Eâzım: En büyükler.
Ebdân: Bedenler.
Ebedâ: Ebeden; aslâ, hiç bir zaman.
Ebedü'l-âbâd: Ebedlerin ebedi; ebediyyen.
Ebedü'd-dehr: Dehr bâkî oldukça; zamân devâm ettikçe.
Ebhâr: Denizler.
Ebiyye: Kibirli, onurlu.
Ebnâ: Oğullar.
Ebnâ-yı emr: Emr oğulları; Hakk'ın emrine baş eğenler.
Ebter: Zürriyeti kesik ve hayırsız (kimse); faydasız, netîcesiz, boş.
Ebvâl: Bevller; idrarlar.
Ebyât: Beyitler.
Ecdâd: Cedler.
Eczâ: Cüz'ler; parçalar.
Edîb: Edebli, terbiyeli, nâzik; edebiyatçı.
Ed'iye: Duâlar.
Ednâ: En aşağı, en alçak, daha aşağı.
Ednâs: Kirler, pislikler.
Edviye: Ilaçlar.
Edyân: Dinler.
Ef'âl: Fiiller.
Ef'âl-i müteaddiyye: Müteaddî (geçişli) fiiller.
Efâzallâhu aleynâ min envârihî: Allah onun nûrundan üzerimize yaysın.
Efdal: Daha fazîletli; daha üstün, en üstün.
Efgân: Figan etme; inleme, bağrışma.
Efkâr: Fikirler.
Eflâk: Felekler.
Efsürde: Donmuş, donuk; kansız, gayretsiz, duygusuz, durgun.
Efzâyiş: Artma, çoğalma.
Efzûn: Fazla, çok, aşkın.
Ehaff: Daha hafîf, en hafîf.
Ehass: Eh hâss; en husûsî, en seçkin.
Ehibbâ: Dostlar.
Ehlen ve sehlen: "Hoş geldin!"
Ehven: Daha hafîf, daha kolay.
Eizze: Azizler; muhteremler.
Ekâbir: Büyükler, ileri gelenler.
Ekâlim: İklîmler, memleketler, diyârlar.
Ekall: En az, daha az.
Ekber: En büyük, daha büyük.
Ekl: Yemek yeme.
Ekvân: Kevnler; kâinât; varlıklar, âlemler.
Elfâz: Lafızlar; kelimeler, sözler.
Elhân: Nağmeler.
El-ıyâzü billah: Sığınma Allah'adır; Allah esirgesin, Allah'a sığınırız.
El-murâd: Dilek, istek; dileğim var!
Eltaf: En latîf.
Eltâf: Lutuflar.
El-yevm: Bugün, günümüzde.
Emân: Eminlik, güven; yardım isteme, aman dileme.
Emânet: Emîn olma, güvenilir olma; güvenilen kimseye bırakılan şey.

Emâret: Emirlik, emir olma.
Emîr: Bir topluluğun başı, bey; devlet yönetieisi.
Emlâk: Mülkler.
Emn: Eminlik, güvenlik.
Emrâz: Marazlar; hastalıklar.
Emvâc: Mevcler; dalgalar.
Emvâl: Mallar.
En'âm: At, deve, sığır ve koyun gibi hayvanlar.
Enâniyyet: Benlik.
Encâs: Necsler; pislikler.
Endâze: Ölçek; ölçü; tahmin, takdir; mertebe, derece.
Endîşe: Düşünce, fikir; vesvese, kaygı; gam, keder, şüphe; korku.
Ene: Ben.
Ene'l-abd: Ben kulum.
Ene'l-Hak: Ben Hakk'ım.
Efâfa': En faydalı, daha faydalı.
Enfâs: Nefesler.
Enbâr: Nehirler.
Envâ': Neviler, çeşitler, türler.
Envâr: Nurlar.
Erbâb: Sâhipler; Rabler.
Erbâb-ı kemâl: Kemâl sâhipleri.
Erkân: Rükünler; esaslar, destekler, direkler; reisler, nüfûzlu kimseler.
Ervâh: Ruhlar.
Esâret: Esirlik.
Esb: At, beygir.
Esbâb: Sebepler.
Esfelü's-sâfilîn, esfel-i sâfilîn: Aşağıların en aşağısı; tabîat âlemi.
Eslâf: Selefler; önceki ler, geçmişler.
Esmâ: İsimler.
Esrâr: Sırlar.
Esvâb: Sevbler; giyecek şeyler; giyimler.
Eş'âr: Şiirler.
Eşcâr: Ağaçlar.
Eşhâs: Şahıslar.
Eşkâl: Şekiller.
Eşref: En şerefli.
Etfâl: Tıfıllar; çocuklar.
Etibbâ: Tabipler; doktorlar.
Etkıyâ: Takiler; müttakiler; Allah'dan çekinenler.
Et-tahiyyât: Selâmlar, hayır duâlar.
Evâmir: Emirler.
Evbâm: Vehimler.
Evkât: Vakitler.
Evlâ: Daha uygun, daha iyi, üstün.
Evlâ-ter: Daha da üstün, daha da uygun, daha da iyi.
Evrâd: Virdler; okunması âdet olan duâlar.
Evsâf: Vasıflar, sıfatlar.
Evsâl: Mafsallar, oynaklar, eklemler.
Evtâd: Vetedler; ağaç kazıklar, direkler. Biri doğuda, biri batıda, biri kuzeyde, diğeri de güneyde bulunan dört büyük veli, Allah bu bölgeleri bu kulları aracılığı ile korur.
Evvelîn: Önce olanlar, öncekiler.
Evzâ': Va'zlar; vaziyetler, durumlar; davranışlar.
Eymen: Emîn, emniyetli (mânâsında Farsça'da îmin veyâ eym'in telaffuz edilir); hayırlı, tâlihli, kutlu; sağ taraftaki.
Eyyâm: Günler.
Ez'âf: Bir şeyi bir kaç misli yapan fazlalıklar, katlar.
Ez'âfiyle: Kat kat daha fazlasıyla.
Ezdâd: Zıdlar.
Ezell: En zelîl, en aşağı; daha zelîl.
Ezvâk: Zevkler; tadmalar, tad almalar; hazlar.
Ezyed: En ziyâde, en fazla, daha fazla.

F

Fa'âl: Çok işleyen; dâimâ harekette bulunan; gayretli, çalışkan.
Fâbiş: Mübâlağalı, taşkın, aşırı; büyük; ahlâksız, ahlâka aykırı, çirkin, kötü.
Fâil, fâile: İşleyen, yapan; aktif; özne.
Fakr: Fakirlik.
Fâriğ: Boş kalan, boş kalmış, işini bitiren; vaz geçen, vaz geçmiş.
Fart: Aşırı gitme, ifrât, taşkınlık.
Fasâhat: Fasîh olma; güzel ve açık konuşma.
Fasâhat-i tâmme: Tam bir fasâhat.
Fâsık: Fısk eden; günah işleyen,

kötülük eden.
Fasıl, fasl: Bölüm; mevsim.
Fâsid, fâside: Kötü, yanlış, bozuk; fesâda uğrayan, yok olan.
Fasîh, fasîha: Âşikâr, açık; fasâhatli; güzel ve düzgün söz söyleyen.
Fasl-ı bahâr: Bahar mevsimi.
Fatan, fetan: Zekâ, akıl, anlayış, kavrayış.
Fatîn: Zekî, akıllı, uyanık, kavrayışlı.
Fatîr: Mayasız sac ekmeği, bazlama; olmamış, henüz kıvâmını bulmamış şey.
Fâtir: Fütürlu; durgun, bezgin, usanmış, bıkmış.
Fazâhat: Edebsizlik, alçaklık.
Fazâil: Fazîletler.
Fâzıl: Fazîletli; üstün; fazla olan, artan.
Fazl, fazıl: Fazîlet, üstünlük, iyilik; fazlalık, fazla.
Fehm, fehim: Anlayış, idrâk, anlama.
Fekâhet: Fakîhlik.
Felâsife: Feylesoflar; felsefeciler.
Felsefî: Felsefeye âit, felsefeye mensup, felsefe ile ilgili; filozof.
Fem: Ağız.
Fenâ-fillâh: Allah'da fânî olma.
Fenâ-fi'r-resûl: Resûlullah'da fânî olma.
Fenâ-fi'ş-şeyh: Şeyhte fânî olma.
Fer': Bir asla dayanan şey; şu'be, dal.
Ferâgat: Boş olma, işsiz olma; istirâhat, dinlenme; vaz geçme.
Ferheng: Bilgi, hüner, akıl.
Fermân: Emir, buyruk, buyrultu.
Fermân-ber: Aldığı emri yerine getiren.
Fermân-berdâr: Aldığı emri yerine getiren, fermâna uyan.
Ferrâş: Döşemeci; hizmetçi, süpürgeci.
Fesâd: Bozulma, yok olma; kötülük.
Fesâdât: Fesatlar.
Fe-şükran sümme şükran sümme şükran: "Şükürler olsun, tekrar şükürler olsun, tekrar şükürler olsun!"
Fetânet: Fatînlik; zihin açıklığı; çok zeki ve kavrayışlı olma.
Fettâh: Açan; feth eden.
Fevâid: Faydalar; faydalı bilgiler.
Fevc fevc: Bölük bölük.
Fevk: Üst.
Fevkıyyet: Üst olma, üstünlük.
Fevt: Kaybetme, kaçırma; ölme.
Feyz: Suyun taşması, taşma; ilâhî zuhûr ve tecellî; zuhûr; ilhâm; ilim.
Fıkhullâh: Allâh'ın fıkhı; Allâh'ı bilme, Allâh'ı hilme ilmi.
Fısk: Hak yoldan çıkma; günah işleme, isyan etme, ahlâksızlık.
Figân: İnleme, (ağlayıp) sızlama, sızlanma.
Fi'l-hâl: Hemen, şimdi, bu anda.
Fi'l-vâki': Vâkıâ, hakîkaten, gerçekten.
Firâk-âver: Ayrılık getiren, ayrılık veren.
Firâr: Kaçma, kaçış.
Firâş: Döşek, yatak.
Fî-zamâninâ: Zamânımızda, günümüzde.
Fuâd: Kalb, gönül, yürek.
Fuhûm: Fehimler; anlayışlar.
Fukarâ: Fakirler; dervişler.
Fusûl: Fasıllar; bölümler; mevsimler.
Fûta: Peştemal.
Fuzûl, fudûl: Lüzumsuz, fazla şey veyâ söz; kendisine düşmeyen sözler söyleyen.
Fücûr-hâne: Fücûr evi; günâh ve ahlâksızlık evi.
Fürû': Fer'ler; dallar, şûbeler.
Fürûğ-bahş: Işık bağışlayan, parlaklık bahşeden.
Fütûr: Zayıflık, bezginlik, usanma, bıkma.

G

Gafûr: Çok mağfiret eden, günahları bağışlayan, affeden.
Gâib: Hazır olmayan, yok olan, kayıp; görünmeyen.
Galat: Yanılma, yanlış.

Galebe: Gâlip gelme; üstün gelme.
Gâlit, gâlita: Yanılan, yanlışa düşen.
Galîz, galîza: Kaba, çirkin; şeffaf olmayan, kalın.
Gam-gîn: Kederli, tasalı, üzüntülü.
Gammâz: Göz kırpan; kaş göz işâretiyle birşeyler söyleyen; münâfık, koğucu, fitneci.
Gamz: Göz kırpma, gözünü kapama.
Gamze: Süzgün hakış.
Gâr: Mağara, in.
Gâret: Yağma, çapul.
Gârib, gâribe: Gurûb eden; batan.
Garîbân: Garipler.
Garîb-nevâz: Garîbi okşayan; garîbi tesellî eden.
Gark: Boğulma, batma.
Gark-ı zikr: Zikirde, hatırlamada ve anmada gark olma.
Garrâ': Ak, parlak, güzel, gösterişli, şatafatlı.
Gâsıb: Gasbeden; sâhibinden izinsiz zorla ve hîle ile alan; zorba, yağmacı, çapulcu.
Gaybdân: Gaybı bilen.
Gaybet: Gâib olma; kaybolma; kendinden geçme.
Gaybî, gayhiyye: Gayb ile ilgili.
Gaybûhet: Kaybolma, göz önünde olmama.
Gâyet: Nihâyet, uc, son; çok, fazla, son derece.
Gayr: Başka; Hak'tan başkası, mâsivâ.
Gayr-i mahsûs: Hissedilmeyen; duyularla algılanmayan.
Gayr-i mec'ûl: Yapılmamış, kılınmamış; yaratılmamış.
Gayr-i munkatı': Kesilmeyen, kesiksiz.
Gayret: Kıskanma, kıskançlık; çalışma, çabalama.
Gayriyyet: Gayr olma; gayrılık, başkalık.
Gayûr: Kıskanç; çok gayretli; çok çalışkan.
Gayz: Hiddet, öfke, kızgınlık, hınç.
Gazûb: Çok gazaplı, çok öfkeli.
Gazûbâne: Çok gazaplı bir sûrette.
Genc: Hazîne, defîne.
Germ: Sıcak; iyi, tatlı.
Germî ve serdî: Sıcaklık ve soğukluk; yumuşaklık ve sertlik.
Gevher: Cevher.
Gılâf: Kılıf, kın, mahfaza.
Gıll: Gizli kin, garaz, düşmanlık.
Gıll ü gış: Garaz ve hâinlik; garaz ve karışıklık; kin ve hîle.
Gılzat: Galîzlik, kabalık, kalınlık, sertlik.
Gınâ: Zenginlik; muhtaç olmama; nağme.
Gışş: Karışıklık, hîle; saf olmama; hâinlik.
Gışâve: Perde, örtü.
Girîz, (gürîz): Kaçma; kaçan.
Girîzân: Kaçıcı, kaçan.
Girye: Ağlama, gözyaşı.
Gull: Mahkûmların boynuna ve bileklerine geçirilen demir halka, pranga.
Gulâm: Çocuk, köle.
Gûnâgûn: Renk renk, türlü türlü.
Gurûb: Batma, güneşin batması.
Gussa: Keder, kaygı, tasa.
Gûş: İşitme; kulak.
Gûş-i hûş: Akıl kulağı.
Gûşiş: Çalışma, çabalama.
Gûyâ: Söyleyen; sanki.
Güftâr: Söz.
Güft ü şinîd: Söyleme ve işitme.
Güher: Gevher, cevher; değerli.
Gülistan: Gül bahçesi.
Gülnâr: Nar çiçeği, nar ağacı.
Gülzâr: Gül bahçesi.
Gürîzgâh: Kaçıp sığınılan yer.
Gürûh: Cemâat, topluluk, bölük.
Güzâf: Beyhûde, boş.

H

Hâb: Uyku.
Hâb u bor: Uyku ve yemek.
Habâset: Habislik; kötülük, alçaklık.
Habbe: Dâne; buğday vesâire dânesi.
Habîb: Sevgili.
Habîr: Herşeyden haberdar olan; gizlilikleri bilen.
Habîs, hahîsât: Kirli, pis, murdar, iğrenç.

Habîsât: (Kadın için) Habisler, kötüler; kötü şeyler.
Hâcât: Hâcetler; ihtiyaçlar.
Hacer: Taş.
Hâcib: Kapıcı, perdeci; pâdişâha en yakın memur; perde, kaş.
Hadd: Sınır, kenar; derece; değer; nihâyet, son; târif.
Hadd ü pâyân: Sınır ve nihâyet.
Hadem: Hizmetçiler, hâdimler.
Hâdis, hâdise: Sonradan vâkî olan, yeni meydana gelen; sonradan var olan, muhdes; kadîm olmayan.
Hafî, hafiyye: Gizli, saklı.
Hâhiş: İsteme, istek, arzu.
Hâhiş-ger: İstekli, isteyici.
Hâif: Korkan.
Hâil: Mânî, engel.
Hâk: Toprak.
Hakâyık, hakâik: Hakîkatler.
Hakîm: Hikmet sâhibi; her şeyi yerli yerine koyan.
Hakîm: Hikmet sâhibi; filozof.
Hakister: Kül, ateş külü.
Hakk: Varlığı gerçek olan; varlığı yok olmayan; varlığı hiç değişmeyen.
Halâ: Boş olma; boşluk.
Halâ ve melâ: Boşluk ve doluluk; boş ve dolu.
Halâyık, halâik: Mahluklar, yaratıklar.
Halel: İki şey arasındaki boşluk; bozma, bozukluk, eksiklik.
Hâlık: Halk eden, yaratan.
Hâlî: Tenhâ, boş.
Hâlî: Hâle âit, hal ile ilgili.
Hâlik: Helâk olan, yok olucu.
Hâlik-i muhdes: Helâk olucu ve sonradan ortaya çıkmış olan.
Hâlisan-lillâh: Allah için hâlis bir sûrette, Allah için temiz bir yürekle.
Hall: Halletme, çözme.
Hall-i müşkilât: Müşkilleri çözme, güçlükleri çözme.
Halledallâhu mülkehû: Allah mülkünü dâimî kılsın.
Halvet: Yalnız olma, tenhâya çekilme, yalnızlık; tenhâ yer, tenhâlık.
Hâm: Çiğ, pişmemiş, olgunlaşmamış.
Hamâkat: Ahmaklık, aptallık.
Hamel: Kuzu.
Hâmil: Taşıyan, yüklü, hâiz, sâhip; gebe.
Hamiyyet: Taassup; nâmustan, dolayısıyla bir şeyden çekinip âr etme, izzet-i nefis.
Haml: Taşıma; hâmilelik; yük; isnat etme, atfetme.
Hâm tama'lık: Ham tamahlık, olmayacak şeyi isteme.
Hamûle: Yük, taşınan şey, yüklenilen şey.
Hande: Gülme, gülüş.
Hânumân: Ev bark, ocak.
Harâbî: Haraplık, vîranlık.
Hâricen: Hâriçten; dıştan, dışarıdan.
Harîf: Meslekdaş; arkadaş, dost.
Harr: Harâret, sıcaklık.
Hârr: Harâretli, kızgın, sıcak.
Hasbeten-lillah: Allah'tan ecir ve sevâbını bekleyerek; Allah rızâsı için.
Hasf: Işığı sönme, ay tutulması; yerin dibine geçirme, batırma; yere batma, alçalma.
Hâs (hâss), hâssa: Mahsûs, husûsî, seçkin, seçilmiş.
Has ü hâşak: Çerçöp, kırıntı.
Hâssıyyet: Husûsiyet; te'sîr, kuvvet.
Hasûd: Hasetçi; çekemeyen, kıskanç.
Hasûdân: Hasetçiler, haset edenler.
Hâşâ: Aslâ, kat'iyyen, hiçbir vakit, Allah göstermesin.
Hâşâk: Çöp, süprüntü, çerçöp; **Pürhâşâk:** Çerçöp dolu.
Hâşâ-lilah: Allah göstermesin, aslâ, kat'iyyen, hiç bir vakit.
Hâşâ ve kellâ: Kat'iyyen, aslâ.
Haşem: Maiyet, hizmet için yanında bulunan kimseler; âile.
Hâşiye: Bir şeyi şerh ve îzah eden not veyâ kitap.
Hatâ-âlûd: Hatâ bulaşmış; hatâ

dolu, pek çok yanlışı olan.
Hatar: Tehlike.
Hatar-nâk: Tehlikeli.
Hâtem: Mühür, yüzük; son.
Hâtır: Kalb, gönül, zihin; kalbe gelen şey, ilham.
Hatîât: Hatîeler; günahlar; yanlışlar; suçlar.
Hatîr: Yüce, ulu; muhâtaralı, tehlikeli.
Hatve-endâz: Adım atan.
Havâlî: Etrâf, çevre, yöre.
Havâs (ilm-i): Büyü ilmi, tılsımlar ilmi
Havâss (حواس): Hâsseler; hisseden organlar, duyular, duygular.
Havâss-i hamse: Beş duyu.
Havâss-i hâtıne: İç duyular.
Havâss (خواص): Hâsslar, seçkinler, ileri gelenler; âriflerin seçkinleri; hâssalar, husûsiyetler.
Havâtır: Hâtıralar; kalbe gelen, ilhâm olunan şeyler.
Havf: Korkma, korku.
Havf ü recâ: Korku ve ümit.
Havfen: Korkarak.
Havl: Çevre, etraf; sene; kuvvet, güç.
Havsala: Mîde, kursak; anlayış, idrâk, akıl, zihin.
Hayâlât: Hayaller.
Hayâl-endîşlik: Hayal düşünülücük, hayal kuruculuk.
Hây u hûy: Gürültü, patırtı; çığlık.
Hayl: At, at sürüsü; zümre, takım, gürûh, topluluk.
Hayrât: Hayırlar.
Haysiyyet: İtibar; bakım.
Hayvân-ı nâtık: Konuşan ve düşünen hayvan.
Hayvâniyyet: Hayvan olma, hayvanlık.
Hayy'ale: Ezanda okunan "hayye ala's-salâ" "haydi namaza"dan kısaltma.
Hazâin: Hazîneler.
Hazân: Sonbahar.
Hazarât: Hazretler; mertebeler.
Hazer: Sakınma, çekinme.
Hâzı': Baş eğen, alçak gönüllülük gösteren; huzû' sâhibi.
Hâzık, hâzıka: İşinin ehli, usta. (Türkçe'de daha çok doktorlar için kullanılır.)
Hâzırûn: Hazır olanlar.
Hazret: Mertebe.
Hazz: Nasip, hisse.
Hecr, (hicr): Hicran, ayrılık, ayrılma.
Hediyyeten: Hediye olarak.
Hemm: Gam, tasa, kaygı; endîşe.
Hem-nişîn: Birlikte oturan, celîs.
Hem-râz: Sırdaş.
Hem-renk: Aynı renkte; aynı vasıfta.
Hem-zebân: Aynı dili konuşan.
Herîse: Keşkek yemeği.
Hervele: Koşma, yürüyüş.
Herze: Boş lakırdı, saçma.
Hevâ: İstek, arzû, heves; sevgi; hava.
Heyâkil: Heykeller; cismânî sûretler, cisimler, cesetler, bedenler.
Hey'et: Şekil, sûret, hal, görünüş; astronomi (ilmi).
Hey'et-i mecmûa: Tamâmı, topu, hepsi.
Heykel: Cismânî sûret, cisim, maddî kalıp, ceset, beden.
Hıdemât: Hizmetler.
Hıffet, hiffet: Hafiflik; hoppalık.
Hıfz: Muhâfaza etme; koruma, saklama; ezberleme.
Hıll: Helâl olma, helâl.
Hıref: Hırfetler; san'atlar, meslekler.
Hışım, hışm: Kızgınlık, öfke.
Hiddet: Keskinlik, öfke.
Hilâf: İhtilâf; fikir anlaşmazlığı; karşı, zıt.
Hil'at: Süslü ve kıymetli elbise, kaftan.
Hikemiyyât-ı ilâhiyye: İlâhî hikmetle ilgili şeyler.
Himmet: Bir şeyin elde edilmesi, meydana getirilmesi için kalben ve rûhen gösterilen gayret, çalışma; kuvvetli istek.
Hîn: Esnâsında.
Hirâsân: Korkan, korkak.
Hisset: Cimrilik, tamahkârlık, nekeslik.
Hûhân: Hûblar, güzeller.

Hubb: Muhabbet, sevgi.
Hûb-rû: Güzel yüzlü.
Hubs: Murdarlık, pislik; kötülük.
Hubût, bübût: Yukarıdan aşağı inme, düşme, iniş.
Hucüb-i zulmânî: Zulmânî hicaplar; zulmânî perdeler.
Hudâ: Tanrı, Allah.
Hudâvendâ: Ey Allah'ım; ey efendim, ey sâhibim.
Hudâvendigâr: Âmir, hükümdar; efendi.
Hudûs: Hâdis olma; sonradan olma; sonradan var olma.
Hafâş: Yarasa.
Hulkî: Hulk ile ilgili; ahlâkî.
Hulk: Tabiat, huy, ahlâk.
Hulkûm: Boğaz.
Humûm: Hemmler; tasalar, kaygılar, gamlar.
Hûn-âlûd: Kan bulaşmış; kanlı.
Hûnrîz: Kan dökücü, kan döken.
Hurmet: Haram olma, haramlık.
Hurrem: Şen, sevinçli.
Hurûc: Çıkma, çıkış; isyân, baş kaldırma.
Hurûf: Harfler.
Husûl: Hâsıl olma; çıkma, elde edilme.
Hûş: Akıl.
Huşû': Gönül alçaklığı.
Huşûnet: Haşinlik; sertlik, katılık.
Hutûr etmek: Hatıra gelmek.
Huzû': Tevâzû, alçak gönüllülük.
Huzûr: Hazır olma, hazır bulunma, mevcut bulunma, ilâhî huzûrda bulunma.
Hüceet: Burhan, delil; senet.
Hüdâ: Hidâyet; yol gösterme.
Hüner-mend: Hüner sâhibi; hünerli.
Hüsn, hüsün: Güzellik, iyilik.
Hüsn-i netîce: Güzel bir netîce.
Hüşyârî: Akıllılık.
Hüve: O.
Hüve'l-Hak: O Hak'tır.

I

Idlâl: Dalâlete düşürme; saptırma, şaşırtma, yoldan çıkarma.
Innîn, innîn: Kısır, iktidarsız.
Istılâhât: Istılahlar; terimler.
Itlâk: Mutlak oluş, mutlaklık; salıverme, bırakma; boşama; hapisten, cezâ vs. den kurtarma.
Itlâk edilmek, olunmak: Denilmek, isim verilmek.
Itnâb: Sözü uzatma; lüzumsuz tafsîlâta boğma.
Iyâl: Bir kimsenin geçindirmek zorunda olduğu kimseler; âile.
Iyân: Âşikârlık, göz ile görme.
Iyş, (ayş): Yaşama, hayat, dirlik; maîşet, ekmek.
Izhâr: Zâhir etme, zuhûra çıkarma; âşikâr etme, meydana çıkarma.
Iztırâb: Titreme, titreşim; dalgalanma; ıztırap.

İ

İbâ: Çekinme, kabul etmeme; râzı olmama.
İbâd: Kullar.
İbâd-ı sâlihîn: Sâlih kullar.
İbâdât: İbâdetler.
İbârât: İbâreler; cümleler, ifâdeler.
İbkâ: Bâkî kılma, devâm etme; evvelki hâlinde bırakma.
İbrâm: Israr etme, üstüne düşme, zorlama.
İbtâl: Bâtıl kılma; hükümsüz bırakma; bozma, boşa çıkarma; lağv etme, fesh etme.
İbtilâ: Mübtelâ olma.
İbrâz: Meydana çıkarma, gösterme, ortaya koyma.
İcâbet: Kabul etme; muvâfakat etme.
İcmâl: (Tafsîlin zıddı) Toplama, kısaltma, hülâsa etme; hülâsa.
İcmâlen: İcmâl yoluyla; kısaltarak, kısaca.
İctihâd: Gücü yettiği kadar çalışma.
İetinâb: Sakınma, çekinme.
İ'dâm: Adem hâline getirme; yok etme.
İdhâl: Dâhil etme; içeriye koyma, içine sokma.
İfâdât: İfâdeler.
İfâza: Taşacak dereeede doldurma; feyz verme, feyizlendirme.

İfnâ: Fânî kılma; yok etme.
İftikâr: Şiddetli ihtiyaç, muhtaç olma.
İğzâb: Gazaplandırma, öfkelendirme.
İhâta: Kuşatma, sarma; tam kavrama; geniş bilgi.
İhbâr: Haber verme; bildirme, anlatma; öğretme.
İhfâ: Gizleme, saklama.
İhvân: Kardeşler; aynı tarîkat ve meslekte olanlar.
İhtibâr: Deneme, sınama; tecrübe ile bilme.
İhtilâf: Muhtelif olma; ayrı ayrı olma; farklılık, çeşitlilik.
İhtilât: Karışma, katışma; birbiri arasına katılma.
İhtirâ': İcat etme; keşfetme; keşif.
İhtirâk: Yanma, tutuşma; bir gezegenin güneşe yaklaşması, güneşle bir burçta bulunması.
İhtirâm: Hürmet, saygı.
İhtiyâr: Seçme; hür ve serbest olma, dilediğini yapabilme; irâde.
İhtiyâr-kerde: İhtiyar edilmiş; tercih edilmiş, seçilmiş.
İhtiyât: Sakınma, tedbirli olma.
İhtizâz: Titreme, titreşim; sallanma, hareket.
İhyâ: Yeniden hayat verme, diriltme.
İhzâr: Hazırlama.
İkâb: Cezâ, cezâlandırma; azap, sıkıntı.
İkbâl: Tâlihli olma, saâdetli olma; baht, tâlih, gözde olma, bir mevkîde bulunma.
İklîm: Memleket, diyâr, ülke.
İkmâl: Kemâle erdirme; olgunlaştırma; tamamlama.
İkrâr: Tasdîk etme, kabul etme, doğrulama; evet deme.
İktidâ: Uyma, tâbî olma, birini örnek alıp hareketlerini aynen uygulama.
İktifâ: Yetinme, yeterli bulma.
İktirân: Yaklaşma, yanına gelme.
İktisâb: Kesb etme; kazanma, edinme, elde etme.
İktitâf: Meyve toplama, devşirme.
İktizâ: Gerek; gerekme, lâzım gelme.
İlâ-gayri-zâlik: Ve bundan başkası, vesâire.
İlâ-mâ-lâ-nihâye: Nihâyeti olmayarak, sonu gelmiyecek şekilde.
İlel: İlletler; sebepler; hastalıklar.
İlhâh: Üzerine düşme, ısrar etme.
İllet: Hastalık, sebep; bir şeyin var olmasını sağlayan sebep.
İlm-i nücûm: Yıldızlar ilmi; astronomi.
İlm-i edyân: Dinler ilmi; dinler ile ilgili ilim.
İlm-i ebdân: Bedenler ilmi; bedenler ile ilgili ilim.
İlm-i maânî: Dilbilgisinin çözülmesi güç ve ince mes'elelerinden bahseden ilim.
İlm-i nahv: Gramer ilmi.
İltihâk: Katılma, karışma.
İltizâz: Lezzet alma.
İlzâm: Susturma, cevap veremez duruma getirme; birinin tarafını tutma; gerektirme.
İnkılâbât: İnkılâblar.
İmâd: Direk, sütun.
İmsâk: Tutma, elinde bulundurma, vermeme; bir şeyden el çekme, kendini tutma.
İmâte: Öldürme.
İmtisâl: Uyma, itâat etme; bir örneğe göre hareket etme.
İmtisâlen: Uyarak, itâat etmek sûretiyle, örnek alarak.
İn'âm: Nîmet verme, iyilik etme.
İnân: Dizgin.
İn'âmât: İn'âmlar.
İnâyât: İnâyetler.
İnbiâs: Meydana çıkma, doğma, ileri gelme; gönderilme.
İnd: Yan, kat.
İndifâ': Müdafi' olma; ortadan kalkma, def olunma.
İnfâk: Nafaka verme; geçindirme.
İnfiâl: Bil fiili kabullenme, bir şeyin yapılmasını kabul eder olma; passiflik; gücenme, kırılma.
İnhirâf: Sapma.
İnkırâz: Çökme, yıkılma.
İnkıtâ': Kesilme, arkası kesilme, tükenme.

İnkişâf: Keşf olunma; âşikâr olma, açığa çıkma.
İnnîn, ınnîn: Kısır; iktidarsız.
İnşirâh: Açılma, ferahlama; kalpden perdenin kaldırılması.
İntibâh: Uyanma, uyanıklık; göz açıklığı.
İntifâ: Faydalanma.
İntihâb: Seçme, seçim.
İntizâr: Bekleme.
İntizâren: Bekleyerek, gözleyerek.
İnzâr: Uyarma.
İrâd: Getirme, söyleme; gelir, kazanç.
İrâniyyü'l-asl: İran asıllı.
İ'râz: Yüz çevirme, sakınma.
İrcâ': Dördürme, geri çevirme.
İrcâ'-ı nazar: Bakışı çevirme.
İrcîf: Bana dön!
İrdâ: Aşağı düşürme, alçaltma; helâk etme.
İrsâl: Gönderme.
İrtihâl: Rıhlet etme; göç etme; ölme.
İs'âf: İsteğini kabul edip yerine getirme.
İsâl: Ulaştırma, kavuşturma.
İsâr: Tereih, ikrâm, eömertlik; bol bol verme, kendisinin ihtiyâcı olduğu halde verme; başkasını kendine tercîh etme.
İsbât: Sâbit kılma, var kılma; bir şeyin var olduğunu söyleme.
İskâ: Sulama, su verme.
İsneyniyyet: İkilik.
İsrâ: Geceleyin yürütme; isrâ.
İstid'â: Yalvararak isteme, duâ ve niyâz etme.
İsti'dâd: Kâbiliyet.
İstidlâl: Bir delîle dayanarak netîce çıkarma; bir şeyi delîl yoluyla elde etme; akıl yürütme.
İstifrâğ: Fârig olmak isteme; boş olma, boşalma.
İstifsâr-ı hâtır: Hatır sorma.
İstimâ': İşitme, duyma.
İstiftâ: Fetvâ almak isteme, fetvâ sorma.
İstiğfâr: Mağfiret dileme.
İstiğnâ: Müstağnî olma; muhtaç olmama; elindekini yeterli görüp bir şey istememe; yüz çevirip bakmama.
İstihrâc: Netîce çıkarma, mânâ çıkarma, yeni bir şey veyâ mânâ çıkarma.
İstiğrâk: Bir şeyin içine dalma, gömülme; bir şeye kendini fazlaca kaptırma.
İstihsâl: Hâsıl etme; meydana getirme; elde etme; üretme.
İstihzâ: Alay etme.
İstikrâh: Kerîh görme; iğrenme; beğenmeme.
İstikşâf: Keşf etmeye çalışma.
İstîlâ: Kuvvet kullanarak ele geçirme; hükmü ve idâresi altına alma; yayılma, kaplama.
İsti'mâl: Kullanma.
İstimdâd: Meded dileme, yardım isteme.
İstimtâ': Faydalanma.
İstirhâmât: İstirhâmlar; merhamet dilemeler; yalvarmalar; istekler.
İstisnâ: Ayırma, ayrı tutma.
İstisnâ ile söyleme: Bir sözü "inşâallah" (Allah dilerse) cümlesini söyleyerek söyleme.
İstişhâd: Şâhid getirme, şâhid gösterme.
İşâa: Yayma, duyurma.
İşkâl: Müşkillik, güçluk; güçleştirme.
İşkâlât: İşkâller; müşkiller, güçlükler, zorluklar.
İşret: Yaşama, geçinme; arkadaşlık, dostluk; işret.
İştihâ: Meyil, istek, arzû; iştah.
İştikâk-ı arabiyye: Arapçada kelime türetme.
İştirâ: Satın alma.
İştiyâk: Şiddetle arzu etme, özleme.
İ'tâ: Verme; ödeme.
İtâb: Azarlama, paylama, darılma.
İ'tibâr: İbret alma; göz önünde bulundurma; tahmîn, takdîr, kabul ediş, farz etme, kılmet biçme; izâfi olma; rölatif olma.
İ'tilâ: Yükselme; yukarı mertebelere erişme.
İ'tilâf, İtilâf: Ülfet etme, birbiriyle anlaşma, uyuşma.

İ'timâd: Dayanma, güvenme, güven.
İ'tirâzât: İtirazlar; bir fikri, bir hükmü çürütmeye kalkışmalar.
İ'tiyâd: Alışkanlık.
İ'tizâr: Özür dileme, özür beyan etme.
İ'tâ: Verme.
İtâb: Azarlama, paylama, darılma.
İttisâl: Bitişme, kavuşma, yapışma.
İvaz, ıvaz: Karşılık, bedel.
İzâa: Zâyi' etme; kaybetme.
İzâfî, izâfiyye: Nisbetle olan, bir şeye göre olan, nısbî; rölatif.
İzâfiyât: İzâfî şeyler.
İzâle: Ortadan kaldırma, yok etme.
İ'zâm (اعزام): Yollama, gönderme.
İ'zâm (اعظام): Büyütme; lüzûmundan fazla ehemmiyet verme.
İ'zâz: Azîz kılma; saygı gösterme; ikrâm etme, ağırlama.
İzdihâm: Kalabalık, yığılma.
K
Kabâ: Üste giyilen elbise, cübbe.
Kabîh, kabîha: Çirkin, kötü.
Kabâyih, kabâih: Kabîhalar; çirkin şeyler.
Kābil, kābile: Kabul eden; bir işi, bir fiili kabul edici.
Kābil-i ta'dâd: Sayılabilir.
Kable'l-mevt: Ölümden önce.
Kabz: Eli ile tutma; avuç içine alma, kavrama, sıkma,sıkılma.
Kabza: Pençe, avuç; şiddetle, sıkıca tutma.
Kaddesallâhü bi-sırrıhi'l-münîr: Allah onun nûr saçan sırrını takdîs etsin.
Kaddesallâhu esrârehum: Allah onların sırlarını takdîs etsin.
Kaddesallâhu sırrahu'l-azîz: Allah onun aziz sırrını takdîs etsin.
Kaddesallâbu-arrahümâ: Allah ikisinin sırrını takdîs etsin.
Kadem-nihâde: Ayak basmış, gelmiş olan.
Kadîm: Kıdemi olan;evveli, öncesi olmayan; hâdis olmayan; eski.
Kādir: Kudretli, gücü yeten.
Kadr: Mikdar; derece, rütbe; değer, kıymet, itibar.
Kâffe: Bütün, hep, cümle.
Kâfirân: Kâfirler.
Kâfirîn: Kâfirler.
Kâhil: Hareketi ağır, gayretsiz, tenbel; durgun; orta yaşlı, 30-50 yaş arasında olan.
Kāil: Söyleyen; kanâatini taşıyan, düşüncesine sâhip olan.
Kāim: Ayakta duran; var olan, varlık bulan; birinin yerini tutan, birinin yerine geçen; bir işte sebat eden.
Kāim-maḳām Bir kimsenin makāmı temsil eden; halîfe, kaymakam.
Kal'a: Kale.
Kalbî, kalbiyye: Kalb ile ilgili, kalbe âit olan.
Kamer: Ay.
Kāmet: Boybos, boy.
Kâmin: Gizli, saklı.
Kân: Mâden ocağı; kaynak.
Kâr: İş; kazanç.
Ka'r: Dip, derinlik, nihâyet.
Ka'r-ı zemîn: Yerin dibi.
Karîb, karîbe: Yakın.
Kârih: Kerîh gören; nefret eden, iğrenen, isteksiz olan.
Karîn: Yakın; arkadaş; birlikte olunan arkadaş.
Karîn-i bâss: Seçkin, çok yakın arkadaş.
Karn: Yüz yıllık zaman; vakit, zaman; yaşdaş, yaşıt; boynuz.
Karnen-ba'de-karnin: Asırdan asıra, yüzyıldan yüzyıla, asırlar boyunca.
Karye: Köy.
Karz-ı hasen: Fâizsiz ve karşılıksız ödünç verme, borç verme.
Kasem: Yemin.
Kāsır, kāsıra: Kusurlu; âciz; kısa.
Kāsî: Katı, hissiz, taş gibi.
Kasîr: Kısa; az.
Kat'an, kat'â: Kat'iyyen, aslâ.
Kat' etmek: Kesmek; biçmek, halletmek, sona erdirmek; (yol) almak, geçmek.
Kat'-ı bâdiye: Çöl kat' etme; çöl

geçme.
Kat'-ı evsâl: Vücuttaki mafsallar (eklemler)in kesilmesi.
Kat'-ı menâzil: Menziller kat' etme.
Kat'-ı merhale: Merhale kat' etme, konak yerlerini geçme, yol alma.
Kat'-ı rüûs-ı a'dâ: Düşmanların başlarının kesilmesi.
Kat'-ı visâl: Kavuşmaktan kesilme, vuslata mâni olma.
Kâtı': Kesici, kesen; kesin, kat'î.
Katûl: Çok öldüren, çok öldürücü.
Kavî: Kuvvetli, sağlam.
Kavil, kavl: Söz; görüş.
Kavlühû Teâlâ: Allah Teâlâ'nın kavli, sözü, buyruğu.
Kavvâl: Çok söyleyen, geveze, çenesi düşük; semâ meclislerinde kasîde vs. okuyan kimse.
Kazâ: Hükmetme; îfâ etme; sonradan yerine getirme.
Kazf: Atma, atılma, fırlatma.
Kâzib, kâzibe: Yalancı.
Kaziyye: Hüküm; önerme; dâvâ, mes'ele, iş; cümlecik.
Kazm-ı gayz: Öfkeyi yenme; öfke ve hırsını tutma.
Kâzûrât: Pislikler; insan pisliği.
Keff-i yed etmek: El çekme, karışmama, vaz geçme.
Keffâret: Bir günâha karşı olmak üzere verilen cezâ.
Kehrübâ: Kehribar; (mıknatıs.)
Kelâm: Söz; kelâm ilmi.
Kelâmullah: Allâh'ın kelâmı; Allâh'ın sözü.
Kelb: Köpek.
Kelîl: Yorgun, bıkmış, zayıf; (Dil hakkında:) söylemeyen, çok az konuşan, konuşmaktan kaçan.
Kelimât: Kelimeler.
Kelimetullah: Allâh'ın kelimeleri.
Kem-bidâa: Sermâyesi kıt, bilgisi az.
Kemter: Daha aşağı, hakîr, îtibarsız; eksik, noksan.
Kenz: Hazîne.
Kerîm: Cömert, kerem sâhibi.
Kerremallâhu vechehû: Allah onun vechini şerefli ve mübârek kılsın.
Kesb: Kazanma, kazanç.
Kesîr: Çok.
Kesr: Kırma.
Kesret: Çokluk.
Keşâkeş: Çekişme, münâkaşa; bir şeyi iki ucundan çekme; gam, keder; felâket.
Keşkül: Hindistan cevizi veyâ abanozdan yapılmış çanak.
Ketm: Gizleme, saklama; gizlilik.
Ketm-i adem: Adem, yokluk gizliliği.
Keyfiyyet: Nitelik; husus.
Kıble-gâh: Kıble yeri.
Kıllet: Azlık, az oluş.
Kıllet-i bidâa: Sermâye kıtlığı; bilgi azlığı.
Kıssa: Hikâye, fıkra; vak'a, mâcerâ.
Kıtâl: Vuruşma, savaşma; öldürme.
Kibâr: Büyükler, ulular; ince, nâzik.
Kiber-i sinn: Yaş büyüklüğü.
Kilâb: Köpekler.
Kirbâs: Bez, kumaş; keten ve pamuk bez.
Kizb: Yalan.
Kuddise sırrıhü'l-azîz: Onun azîz sırrı takdîs olunsun!
Kunût: Tâat, duâ, ibâdet.
Kurb: Yakınlık.
Kurbet: Yakınlık.
Kurs-ı şems: Güneş küresi.
Kusûr: Kasırlar; köşkler.
Kuvâ: Kuvvetler; duyular; kuvveler, güçler.
Kuvve: Kuvvet; meleke, güç, duyu; fiile gelmeyip tasavvur ve düşünce hâlinde olma, kâbiliyet ve güç hâlinde olma.
Kuvve-i vâhime: Vehmedici güç; vehim gücü.
Küdûret: Bulanıklık; gam, tasa, kaygı.
Kühl, kuhl: Sürme; göz ilacı.
Külban: Hamam ocağı.
Külliyyen: Küllî olarak; büsbütün, tamâmiyle, toptan.
Kün-fe-yekûn: Ol! (der) derhal olur.
Künh: Asıl, kök, hakîkat, öz.
Küre-i hâkî: Yer küresi.

Küşâyiş: Açılma, açılış; ferahlık.
Kütüb: Kitaplar.

L

La'b: Oyun.
Lâ-büd: Lâzım, gerekli, kaçınılmaz, şüphesiz.
Lâ-cerem: Şüphesiz, elbette.
Lağv: Faydasız, beyhûde, boş; yanılma, atlama; kaldırma, hükümsüz bırakma.
Lâ-havle: "Lâ havle velâ kuvvete illâ billâh" (Kuvvet ve güç ancak Allah iledir) cümlesinin kısaltılmış şekli: Bir sıkıntı ve belâ vukûunda sabrın tükendiğini ifâde etmek için okunur.
Lâhık, lâhıka: Lühûk eden; bitişen, eklenen, bağlanan, katılan.
Lahza: Kısa bir an.
Laîn, laîne: Lânetlenmiş; nefret kazanmış, istenilmeyen.
La'l: Kırmızı renkte değerli bir taş.
Lâ-mekân: Mekânsız, mekânsızlık.
Lâ-nüsellim: Teslîm etmeyiz; kabul etmeyiz.
Lâ olmak: Yok olmak.
Lâ-şey: Bir şey değil; hiç, pek değersiz.
Latîf, latîfe: "Kesîf"in zıddı; yoğun olmayan; gözle görülmeyen; yumuşak.
Lâ-ya'kıl: Akıl etmez; şuursuz, aklı ermez.
Lâ-yenkatı': Kesiksiz, kesintisiz, kesilmeksizin.
Lâ-yetecezzâ: Parçalanmaz, bölünmez.
Lebîb: Akıllı, zekî; akıl ve zekâ sâhibi.
Lehv: Oyun, eğlence; faydasız iş.
Lemha: Bir göz atış, bir göz atış ânı; parıltı, parlama.
Lemha-be-lemha: Vakit vakit, anbe-an; her an, her göz atışta; parça parça.
Lerzân: Titreyen.
Lerze: Titreme, titreyiş; hareket.
Lerzendegân: Titreyenler.
Leşker: Asker.
Letâfet: Latîf olma (kesâfetin zıddı); yoğun olmama; gözle görülmeyecek durumda olma.
Levâzım: Lâzimeler; lâzım olan şeyler; bir şeyden ayrı düşünülmesi imkânsız olan şeyler.
Levh: Levha.
Levn: Renk, boya; sıfat; nevi, çeşit.
Levs: Pislik, kir.
Lezâzet: Lezzetli olma, lezzetlilik.
Lezzât: Lezzetler.
Lezzet-âver: Lezzet verici.
Libâs: Elbise, örtünecek şey, örtü.
Li-ecli'l-muâyene: Muâyene maksadıyla.
Li-hikmetin: Bir hikmetten dolayı.
Lisânü'l-Hak: Hakk'ın dili.
Liyâkat: Lâyık olma; iktidar, fazîlet, hüner.
Lübâb: Bir şeyin iyisi, içi, özü, seçkini.
Lübb: Öz, iç.

M

Mâ': Su.
Mâ-i hayât: Âb-ı hayât.
Mâ (farsça): Biz.
Maa-: Berâber, birlikte, ile.
Maa-îzâhât: Açıklamalar ile.
Mâadâ: ...den başka.
Maâdin: Mâdenler.
Maa-hâzâ: Bununla berâber.
Maânî: Mânâlar.
Maâric: Mi'raclar; merdivenler, dereceler, basamaklar.
Maârif: Mârifetler; mânevî ve tasavvufî bilgiler.
Maâsî: Ma'sıyetler, isyanlar, itâatsizlikler.
Maâş: Yaşayış; geçinecek şey, geçim.
Maa't-teessüf: Teessüfle; yazık ki.
Maâyib: Ayıp sayılan şeyler; kusûrlar, ayıplar.
Maâzallah: Yegâne sığınacak yer Allah'dır; Allah esirgesin, Allah korusun.
Mâbeyn: İki şeyin arası.
Mâcid: Şan, şeref ve kemâl sâhibi.
Ma'cûn: Hamur kıvâmında olan şey; hamur kıvâmına getirilmiş.
Mâder: Anne.

Mâder-zâd: Anadan doğma; doğuştan.
Mâdib: Medh eden; öven.
Madrûb: Darb olunmuş; dövülmüş, vurulmuş.
Ma'dûm, ma'dûme: Yok, mevcûd olmayan.
Ma'dûm-ı sırf: Mutlak yok olan.
Mâdûn: Aşağı, aşağıda olan, aşağısı.
Mâfîhâ: İçindeki şey.
Mâ-fi'l-bâb: Bâb içindeki; iş, mes'ele ve mevzû içindeki.
Mağdûr: Gadre uğramış; haksızlığa uğramış.
Mağlata: Zihin karıştırıcı, şaşırtıcı söz.
Mağmûm: Gamlı; kederli, hüzünlü.
Mağz: İlik; iç, öz.
Mahbûb, mabbûbe: Sevilmiş, sevilen, sevgili.
Mahbûbât: Sevgililer; sevilen şeyler.
Mahbûbe: Kadın sevgili.
Mabbûbîn: Mahbûblar; sevilmişler, sevgililer.
Mahbûbiyyet: Sevgili olma, sevilme.
Mahbûb-ter: Daha sevgili.
Mabbûs: Habsedilmiş.
Mahcûb: Hicaplanmış; perdelenmiş, örtülü.
Mahdûm: Kendisine hizmet edilen; efendi.
Mahfî: Gizli, saklı.
Mahfûf: (Çizme ve mest gibi şeyleri) giyinmiş, ayağına geçirmiş.
Mahkûm: Hükm olunan; hakkında hüküm verilen.
Mahmedet: Medhetme; övme.
Mahmûd, mahmûde: Kendisine hamd edilen, hamd olunan; övülen.
Mahmûl: Yüklenmiş, yüklü; atfolunmuş, haml olunmuş.
Mahrec: Hurûc edecek yer; çıkış yeri, kapı; bir harfin ağızdan çıktığı yer.
Mahrûs, mahrûse: Muhâfaza edilen, korunmuş.
Mahrût: Koni.
Mahûf: Korkulu, korkunç.
Mahsûs, mabsûsa: Tahsîs edilmiş; hâs kılınmış; husûsî, müstakil, ayrı, özel.
Mahsûs, mahsûse: Hissedilmiş; beş duyudan biriyle idrâk edilmiş; hissedilebilir.
Mahsûsât: Hislerle, duyularla idrâk edilen şeyler.
Ma'hûd, ma'hûde: Ahd olunmuş; bilinen, mâlûm; sözü geçen, sözü edilen.
Mahz, mahza: Hâlis, katıksız, sırf, tam, sâde; mutlak.
Mahzâ: Sırf, sâdece, ancak, yalnız.
Makābir: Makberler; kabirler.
Makāl: Söz.
Makāmât: Makamlar.
Makāsıd: Maksatlar; niyetler, istekler.
Makbûliyyet: Kabul olunma.
Makdûr-ı beşer: Beşerin gücü yeten şey, beşerin elinden gelebilecek.
Makhûr: Kahra uğramış; bozguna uğramış; gazaba uğramış.
Makrûn: Bitişik, yakın, ilgili; kavuşmuş, erişmiş.
Mâlâmâl: Dopdolu.
Mâ-lâ-nihâye: Nihâyeti olmayan, sonu olmayan.
Maldâr: Mal sâhibi; zengin.
Mâlî: Dolu.
Ma'lûl: İlletlenmiş, illetli; illeti kabûl eden, varlığı illetle (sebeple) olan; hasta.
Ma'mûl: İmâl edilmiş; yapılmış.
Ma'nen: Mânâ itibâriyle.
Mansıb: Makam, mevkî.
Mansûr: Kendisine nusret erişen; yardım edilen; gâlip gelen, muzaffer olan.
Manzar: Nazar edilen yer; bakılan yer; görünüş; çehre.
Manzûr: Nazar edilen, bakılan, bakılmış, görülen, görülmüş.
Manzûr-ı fakîr: Fakîrin görmüş olduğu.
Ma'reke: Savaş meydanı; meydan.
Mâ-sadak: "Tasdîk ettiği", "doğruladığı"; uygun, tıpkı.
Ma'sıyet: Âsîlik, itâatsızlık, isyan,

günah.
Maslahat: İş, husus, madde; dirlik düzenlik, iyilik.
Mass etmek: Emmek; emerek içine çekmek.
Masûn: Sıyânet olunmuş; korunmuş.
Ma'şer: Cemâat, topluluk.
Mâşiyen: Yürüyerek.
Ma'şûş: Karışık, hileli; saf olmayan hileli para.
Matlûb: Taleb olunmuş; istenilmiş, istenilen, arzû edilen.
Matlûbun-li-gayrihî: Başka bir şeyden dolayı istenilen.
Matlûbun-li-zâtihî: Bizzat kendisi için istenilen.
Mâye: Maya; asıl, esas; para, mal; iktidar, güç; bilgi.
Ma'yûb: Ayıplanmış; kusurlu.
Mazarrat: Zarar, ziyan.
Mazmûn: Zımnında olan mânâ; mânâ, mefhûm.
Maznûn: Zann olunmuş, zannolunan; kendisinden şüphe edilen; sanık.
Ma'zûl: Azl edilmiş; işinden çıkarılmış.
Ma'zûl etmek: Azletmek; işten çıkarmak.
Mebâhis: Mebhasler; bahisler, konular.
Mebânî: Binâlar, yapılar; temeller.
Mebde': Başlama yeri; başlangıç, evvel; asıl, prensip.
Mebgûz: Buğz edilmiş, nefret edilmiş, sevilmeyen.
Mecâlis: Meclisler; oturumlar.
Mecâzîb: Meczûblar.
Mecbûd : Cehd olunmuş; gayret edilmiş, çalışılmış; kudret, güç.
Mecma': Toplama, birleşme yeri, cem' olma yeri.
Mecrûb: Cerh olunmuş; yaralanmış; çürütulmüş
Meded: Yardım, imdat.
Meder: Kuru çamur, kerpiç; köy, mahalle.
Medhûş: Dehşete düşmüş.
Medîd, medîde: Çekilmiş, uzatılmış; uzun.
Mebâbet: Heybetli olma; azamet, ululuk.
Mebâsin: Güzellik.
Mehleke: Helâk olacak yer; tehlikeli yer.
Meh-rû: Ay yüzlü; güzel.
Me'hûz: Ahz olunmuş; alınmış; ödünç alınmış.
Mekkâr: Mekr eden; hile eden, oyun eden, aldatan.
Mekr: Oyun, tuzak, hîle; aldatma.
Mekrûh: Kerîh görülen; beğenilmeyen, fenâ görülen.
Mekrûhât: Kerih görülen şeyler.
Mekşûf: Keşfolunmuş; açılmış, açık.
Mektûm, mektûme: Ketm olunmuş; gizli, saklı.
Me'kûlât: Yenilecek şeyler, yiyecekler.
Mel'abe: Oyun, eğlenme.
Melâlet: Usanma, bıkma; sıkılma, sıkıntı.
Melâmet: Levm etme; ayıplama, kınama.
Melce': İltîcâ olunan yer; sığınak.
Melek-sıfat: Melek vasıflı, melek nitelikli.
Melhame: Kanlı savaş.
Me'lûf: Ülfet edinilmiş; alışılmış, alışmış.
Melûl: Usanmış, bıkmış, bezmiş; mahzun, üzülmüş, üzgün.
Mel'ûn: Lânetlenmiş, lânete uğramış, kovulmuş, uzaklaştırılmış.
Melzûm: Lüzumlu kılınan; gerek.
Memâlik: Memleketler; ülkeler.
Me'men: Emin ve güvenilir yer; sığınılacak yer.
Memerr: Geçilecek yer; geçit.
Memzûe, memzûce: Mezc olunmuş; karışmış, karışık.
Men (Farsça): Ben.
Menâzil: Menziller; duraklar, konaklar.
Menba': Kaynak.
Menhûs: Uğursuz.
Menhûsiyyet: Menhûs olma; uğursuz olma.
Menkûl: Nakl olunmuş, nakledilen; anlatılan.

Menkûş: Nakşolunmuş.
Menkûşen: Nakşolunmuş sûrette.
Mensî: Unutulmuş.
Menzil: Yoldaki konak yeri; konak; mesâfe.
Merbûb: Rabb'ı olan, Rabb'e kul olan; kul.
Merbût: Rabt olunmuş; bağlanmış, bağlı, bitişik, ekli.
Merci': Rücû' yeri, râci' olunan yer, dönülecek yer.
Merd: Adam, insan; erkek; yiğit; er.
Merdân: Merdler; yiğitler, erler.
Mer'î, mer'iyye: Rü'yet edilen; görülen, görünen.
Merkeb: Binek, binit.
Merkûm, merkûme: Rakm edilmiş; yazılmış, adı geçen.
Mersûm: Resmolunmuş; yazılmış; bahsi geçmiş, mezkûr; an'ane, gelenek.
Mervî: Rivâyet olunan.
Merzûk: Rızıklanmış, rızkı verilmiş.
Mesâcid: Mescidler.
Mesâfât: Mesâfeler.
Mesâil: Mes'eleler.
Mesâlih: maslahatlar; işler.
Mesbûk, mesbûka: Sebk etmiş; geçmiş, geri kalmış, geçilmiş; önde bulunan.
Mesbûku'l-îcâd: Kendisini îcâd (var edilme) geçmiş; var edilmeye mazhar olmuş.
Mesel: Örnek, benzer, nümûne; dokunaklı ve mânâlı söz; hikâye.
Meserret: Sevinç, şenlik.
Meşh: Şekil ve sûret değiştirme, başka bir sûrete bürünme.
Meskenet: Miskinlik, fakirlik.
Meşmû': Işitilmiş, duyulmuş, dinlenmiş.
Mest: Sarhoş.
Mestûr, mestûre: Setr olunmuş, örtülmüş, örtünmüş.
Mestûrân: Mestûrlar; örtülmüşler, gizliler.
Meşâgil: Meşgaleler; meşgûliyetler.
Meşâmm: Koku alma duygusu.
Meşâyîh: Şeyhler.
Meşâyîh-i kadîme: Eski şeyhler.
Meşhûd, meşhûde: Şâhid olunan; görülen, görülmüş.
Meşiyyet: Irâde, dileme.
Meşûb: Karışmış, karışık, lekeli.
Metâ': Mal, eşyâ, sermâye, elde bulunan varlık.
Metrûk: Terk olunmuş; bırakılmış.
Me'vâ: Sığınacak yer; mesken, yer.
Mevâdd, mevâd: Maddeler.
Mevâni' : Mâniler, engeller.
Mevâşî: Davar ve öküz, inek gibi hayvanlar.
Mevc: Dalga.
Mevt: Ölüm.
Mevt-i sûrî: Sûret ölümü; bedenin ölümü, maddî ölüm.
Mevcûd-i şehâdî: Şehâdet âleminde mevcut olan.
Mev'iza: Vaaz, öğüt.
Mevkıf: Durulacak yer, durak.
Meyl: Eğilme, eğiklik; sevme, gönül verme.
Meyvedâr: Meyveli, meyve verici.
Meyyit, meyyite: Ölü.
Meyyite: Ölü hayvan, hayvan leşi.
Mezâbir: Mazharlar, zuhûr yerleri; tecellî yerleri.
Mezâk: Zevk alma; tadma; zevk, lezzet; damak.
Mezbele: Çöplük, süprüntü dökülen yer.
Meze: Tad, lezzet, çeşni.
Mezellet: Zelillik, horluk, îtibarsızlık, aşağılık.
Mezheb: Gidilen yol; benimsenen inanç ve görüş.
Mezîd: Artma, çoğalma; artmış, çoğaltılmış.
Mezkûr, mezkûre: Zikr edilen; anılan, hâtırlanan.
Mezmûmât: Mezmûm şeyler.
Mezûr: Ziyâret olunmuş, ziyâret edilen.
Mısbâh: Kandil, çıra, meş'ale.
Mısdâk: Bir şeyin doğru olduğunu isbât eden şey; ölçü, kriter.
Mihekk: Mehenk; miyar, ölçek.
Mihnet: Zahmet, eziyet; sıkıntı, dert; belâ, musîbet.
Mihr: Güneş, sevgi.
Mikdâr: Kısım, parça; derece; ölçü; kıymet.
Mü'minîn: Mü'minler.

Min-ledünnî: (Allah) katından olan.
Minnî: Benden.
Mir'ât: Ayna.
Mirsâd: Rasad yeri; gözetme yeri, gözetleme yeri.
Mizâc: Huy, tabîat; sıhhat.
Mizâc-gîr: Nabza göre şerbet vermeyi bilen.
Mîzân: Terâzî, tartı.
Muabbir: Tâbir eden; rüyâ yorumlayan.
Muâdil: Müsâvî, denk.
Muâhaze: Azarlama, çıkışma, cezâlandırma.
Muâlecât: Muâleceler; ilâç yapmalar, ilaçla tedâviler; tedâvîye yarayan ilaçlar.
Muallâ: Yüce, yüksek.
Muallak: Ta'lîk edilmiş; alâkalı, bağlı; bir şeye veyâ şarta bağlı.
Muallem: Tâlim görmüş, tâlimli.
Muallim: Tâlim eden; öğreten, öğretici.
Muârefe: Bilişme, tanışma.
Muârız: Muâraza eden; karşı gelen.
Muarrif: Târif eden; bildiren; teşrîfatçı.
Muâsır: Çağdaş.
Muâşaka: Sevişme, birbirini sevme.
Muattal: Ta'tîl edilmiş; faâliyetten alakonulmuş; bırakılmış, kullanılmaz; hükümsüz; nefy olunmuş.
Muattar: Itırlı; güzel kokulu.
Muâvenet: Yardım etme, yardımlaşma; yardım, destek.
Muâvin: Yardımcı.
Muâyene: Gözle görme; gözden geçirme.
Muayyen, muayyene: Tâyin olunmuş; belirlenmiş, belli.
Muazzam: Tâzim edilmiş, hürmet edilmiş; ulu, mühim, değerli.
Mubtil: İbtâl eden; bâtıl kılan; hükümsüz bırakan, bozan.
Mûcib: İcâb eden; gereken, gerektiren; sebep, vesîle.
Mûcibince: Gereğince.
Mûcid: „cûd eden; var eden.
Mudga, muzga: Bir parça et.
Mudill, mudille: Dalâlete düşüren, şaşırtan, yoldan saptıran.
Mubabbetullah: Allah sevgisi.
Muhâberât: Muhâbereler; haberleşmeler.
Muhâfazaten-li'l-mille: Din ehlini korumak maksadıyla.
Muhakkık, muhakkik: Mârifette tahkîk ve tahakkuk sâhibi olan; bir şeyin hakîkatine eren; eşyânın hakîkati kendisine münkeşif olan.
Muhakkıkân, muhakkıkîn: Muhakkıklar.
Muhâl: Olması mümkün olmayan, olması düşünülemiyen.
Muhâlât: Muhâller; mümkün olmayan şeyler; olmayacak şeyler.
Muharrer, muharrere: Tahrîr edilmiş; yazılmış.
Mubâtara: Tehlike; zarar, ziyan, korku.
Muhâvere: Karşılıklı olarak konuşma.
Mubdis: İhdâs eden; sonradan var eden, meydana getiren.
Muhît: İhâta eden; kuşatan, kuşatıcı; çenber, çevre.
Muhlis: İhlaslı olan; hâlis, katıksız.
Muhrez: İhrâz olunmuş; elde edilmiş, kazanılmış.
Muhtâr: Seçilmiş, seçkin; serbest, hür.
Muhtasar: İhtisâr olunmuş; kısaltılmış; kısa; özet.
Mubtass: Tahsîs edilmiş; mahsûs olan; bir şeye hâss olan.
Muhtelıt, muhtelita: karışık, karışmış.
Mubtelif, muhtelife: Çeşitli, farklı, değişik, karışık.
Muîl: Çoluk çocuğu ve bakacak kimsesi çok olan.
Muîn: Yardımcı.
Muînü'd-dîn: Dînin yardımcısı.
Mufârakat: Ayrılma; uzaklaşma.
Mufassal: Tafsîl olunmuş; tafsîlatlı, ayrıntıları olan.
Mufazzal: Tafdîl olunmuş; üstün

tutulmuş.

Muganni: Tegannî eden; şarkı, kasîde vs. okuyan.

Muganniye: Şarkıcı kadın.

Mugayyebât: Gayb ile ilgili şeyler; gizli ve görünmez şeyler.

Muğfil: İğfâl eden; aldatan.

Mukaddem: Takdîm edilen, sunulan; önde olan, önden giden; önce gelen, önceki; önce; değerli, üstün.

Mukaddemâ: Önceleri, önce, önceden, daha önce.

Mukârenet: Yakınlık, ilişki.

Mukârin: Bitişik, yakın, berâber olan.

Mukarreb: Yakınlaştırılmış; yakın.

Mukassır: Taksîr eden; kusur eden, kusur işleyen, hatâ eden; gücü yetmeyip yapamayan.

Mukâtele: Savaşma, savaş.

Mukavvim: Kıvâma getiren; eğriyi doğrultan, düzelten.

Mukayyed, mukayyede: Kayıtlı, izâfî, îtibârî; bağlı, bağlanmış, kaydedilmiş; şarta bağlı; mutlak sürette olmayıp bâzı şeylerle bağlanmış olan (Mutlak zıddı).

Mukırr: İkrar eden; bir şeyi kabul ettiğini, benimsediğini, doğrula dığını söyleyen.

Mukîm: İkâmet eden; yerleşen, oturan; yer eden.

Mukrî, mukri': (Kur'an) kırâat eden, okuyan.

Muktezî: Iktizâ eden; gerektiren.

Munfasıl,munfasıle: İnfisâl eden; ayrılan, ayrı; bitişik olmayan.

Mûnis: Ünsiyet edilen, kendinde ünsiyet bulunan; alışılan.

Munkabız: Kabz olunan; sıkılmış, sıkılan; inkıbâz hâlinde olan.

Munkatı': İnkıtâ' eden; kesilen, kesilmiş, kesik; arkası gelmeyen; ayrılmış; fâsılalı.

Munkatı' olmak: Kesilmek, son bulmak, ayrılmak.

Muntazır: İntizâr eden; bekleyen; gözleyen.

Murâdetmek: İrâde etmek; dilemek.

Murâdât: Muratlar; dilekler, istekler.

Murâdun-li-gayrihî: Başkasından dolayı istenilen.

Murâkıb: Murâkabe eden; gözeten; kontrol eden.

Murdâr: Kirli, pis.

Mûris: İrâs eden; getiren, veren, kazandıran; mîras bırakan.

Murassa': Kıymetli taşlarla bezenmiş.

Musaddık: Tasdîk eden.

Musâhabet: Arkadaş olma, arkadaşlıkta bulunma, sohbet etme.

Musâhib: Musâhabe eden; birlikte bulunup sohbet arkadaşı olan; arkadaş; pâdişahların yakınında bulunan.

Musallâ: Namazgâh; namaz kılınan yer.

Musavver: Tasvîr edilmiş; sûret verilmiş.

Musavverât: Tasvir olunan şeyler; sûret verilmiş şeyler.

Musîb: İsâbet eden, isâbetli.

Mutâlebât: Talepte bulunma, isteme; dâvâ.

Mu'teriza: Parantez.

Musîb,musîbe: İsâbet eden; isâbetli, doğru.

Muslib: Islâh eden; iyileştiren, düzelten.

Mutahhar,mutahhara: Tathîr edilmiş; temizlenmiş, temiz.

Mutâvaat: İtâat etme; baş eğme.

Mutavassıt: Tavassut eden; vasatta olan, ortada olan, bir şeyin veya yolun ortalarında bulunan.

Mu'tekid: İtikâd eden; inanan; bağlanan; bir kimseye bağlı olan.

Mu'terif: İtiraf eden; kendi kusurunu kabullenen.

Mu'tî: İ'tâ eden; veren; bağışta bulunan.

Mutî', mutîa: İtaat eden, boyun eğen; bağlı.

Mutmain,mutminne: İtmi'nan bulmuş; tatmin edilmiş; şüphesi kalmamış.

Mutrıb: Çalgı çalan.

Muttali': Vâkıf alan, bilen, haberi

olan; haberli, bilgili.
Muttasıf: İttisâf eden; vasıflanmış, sıfatlanmış.
Muttasıl: İttisâl eden; bitişen, kavuşan; aralıksız.
Muvâcehe: Yüz yüze gelme; karşı, ön.
Muvâfakat: Uyma, uygunluk; râzı olma.
Muvâfık: Uygun, yerinde.
Muvahhid: Tevhid eden; birleyen; Allâh'ın birliğine inanan.
Muvakkat: Vakitlenmiş; vakit vakit olan; geçici, iğreti, süresiz.
Muvâzabat: Meşgul olma, bir işle dâimî uğraşma.
Muzâaf: İki kat, kat kat, katmerli.
Muzâf: İzâfe olunmuş; âit kılınmış; izâfet yapılmış; bağlı, alâkalı; katılmış, eklenmiş.
Muzhar: İzhâr edilmiş; açığa çıkarılmış.
Muzhir: İzhar eden; zuhûra çıkaran, meydana çıkaran, gösteren, zâhir kılan.
Muzırr: Zarar veren; zararlı, zarara sokan.
Muzlim,muzlime: Zulmetli; karanlık.
Muzmer: İzmâr edilmiş; gizli, gizlenmiş, dışarı vurulmamış.
Mübâbase: Konuşma; bahse girişme; münâkaşa, tartışma.
Mübâşeret: Bizzat bir işe girişme, başlama.
Mübâyaa,mübâyaat: Bîatlaşma; bîat etme; söyleşme; bir şeyhe mürid olup bağlanma; satın alma.
Mübâyenet: Ayrılık, başkalık; zıtlık.
Mübdi': İbdâ' eden; îcat eden, benzersiz ve en güzel şekilde vücûda getiren.
Mübeddel: Tebdîl olunmuş; değiştirilmiş.
Mübeyyen: Tebeyyün etmiş; meydana çıkarılmış; açıklanmış.
Mübtenî: İbtinâ edilen; binâ olunan, kurulan, yapılan; dayanan.
Mücâleset: Birlikte oturma; berâber bulunma.
Müeâzât: Karşılığını verme; cezâ verme.
Mücerreb: Tecrübe edilmiş, denenmiş.
Müeerred, mücerrede: Tecrîd edilmiş; soyulmuş; karışık olmayan; soyut; tek, yalnız, ancak.
Müecessem: Tecessüm etmiş; cisimlenmiş.
Müeidd: Çok gayret gösteren, çalışan, sebât eden; ciddî olan.
Müctemi': Cem' olmuş; toplanmış, bir araya gelen.
Müdâfaaten: Müdâfaa, savunma sûretiyle; savunarak.
Müdârâ: İdare etmek; yüze karşı iyi davranma, hoşlukla muâmele edip idâre etme.
Müdâhalât: Müdâhaleler; karışmalar.
Müdâvemet: Devâm etme; devâmlılık.
Müddeayât: İddiâ olunmuş şeyler; iddiâlar.
Müdebbir: Tedbîr eden, idâre eden, yöneten, çekip çeviren.
Müdevver: Tedvîr edilmiş; döndürülmüş; yuvarlak, değirmi.
Müdhık, müdbıke: Güldüren, gülünç.
Müdrek: İdrâk edilen, idrâk olunan, idrâk edilebilen.
Müeddeb: Te'dîb edilmiş; edeblendirilmiş; edebli, terbiyeli.
Müessir, müessire: Te'sîr eden; etkileyen.
Müfâhare: Öğünme.
Müfessirân: Müfessirler.
Müfîd: İfâde eden, anlatan; mânâlı; faydalı.
Müfrit, müfrita: İfrat eden; aşırı giden, sınırı geçen; aşırı.
Müfsid, müfside: İfsâd eden, fesat çıkaran, bozan.
Müheyyâ: Hazır.
Müheyyic: Heyecan veren, coşturan.
Mübezzeb: Islâh edilmiş, düzeltilmiş, temizlenmiş.
Mühimmât: Mühim şeyler; lüzumlu, gerekli şeyler; gerek duy-

ulan şeyler.
Mühlik, mühlike: Helâk eden, helâke sürükleyen.
Mühmel: İhmal olunmuş; bırakılmış, bakılmamış.
Mühr-küşâ: Mühür açan.
Mükâleme: Konuşma.
Mükâşefât: Mükâşefeler.
Mükedder: Bulandırılmış, bulanık; azarlanmış; kederli, üzüntülü.
Mükerrer: Tekrarlanmış.
Mülâkât: Kavuşma; birleşme; görüşme.
Mülâkî olmak: Karşılaşmak, buluşmak, kavuşmak.
Mülâzim: Sarılıp ayrılmayan, tutunup kalan.
Mülâzimân: Bir yere veyâ bir kimseye bağlı bulunanlar.
Mülemma': Parlak; renk renk, bulaşmış.
Mülevves, mülevvese: Telvîs edilmiş; kirletilmiş, pislenmiş; pis.
Mülhak: İlhak edilmiş, katılmış.
Mültebis: Giyinmiş; başka bir şeyden ayırt edilmez durumda olan, şüpheli, tereddütlü, karışık.
Mültesık: Bitişik, yapışık; birbirine bağlanmış.
Mülûk: Melikler; hükümdârlar.
Mülzem: İlzâm edilmiş; susturulmuş; lüzumlu görülen.
Mümâşât: Yoldaşlık, berâber gitme; göz yumma.
Mümeyyize: Tefrîk etme gücü.
Münâdî: Nidâ eden; seslenen; dellâl, müezzin.
Mün'akis: Akseden.
Münakkaş: Nakışlanmış; nakışlı, işlemeli.
Münâsebetdâr: Münâsebetli; ilgili.
Münâsib: Uygun, yakışan.
Münâzaa: Çekişme, ağız kavgası.
Münâzara: Münâkaşa, tartışma.
Münâzır: Münâzara eden; münâkaşa eden, tartışan.
Münâzi': Münâzaa eden; kavga eden, çekişen.
Münbais: İnbiâs eden; ileri gelen, doğan.
Müncemid, müncemide: İncimâd eden; donmuş, donan, donuk.
Müncelî: Parlayan, parlak; meydanda olan, âşikâr.
Müncezib: İncizâb eden; cezb olunan, çekilen.
Mündefi': Def edilmiş; savuşturulmuş; atlatılmış, önlenmiş.
Mündemic: İçinde bulunan; içinde yerleşmiş bulunan, diğerinde gizlenen.
Münderecât: İçindekiler.
Münderic: (Bir şeyin) içinde yer alan.
Münebbih: Tenbih eden; uyaran.
Münevver: Nurlanmış, nurlu, aydınlanmış.
Münevvir: Tenvîr eden; nurlardıran, aydınlatan.
Münfail, münfaile: Bir fiilden müteessir olan; bir fiili, bir etkiyi kabûl eden; passif; gücenen, gücenmiş, alınmış.
Münfekk: İnfikâk eden; ayrılan, ayrılmış, ayrı.
Münferiden: Yalnız, tek olarak; ayrı ayrı, tek tek.
Münhasır: İnhisâr eden; sınırlanmış; yalnız bir şeye mahsus olan.
Münîf,münîfe: Yüksek,ulu, büyük.
Münkâd: İnkıyâd eden; itâat eden, boyun eğen.
Münkalib: İnkılâb eden; dönen, değişen.
Münkasım: Kısımlara ayrılan; bölünen.
Münkatı', munkatı': İnkıtâ' eden; kesilen, kesilmiş; ayrılan, ayrı kalan.
Münker: İnkâr edilmiş, kabul edilmemiş; câiz görülmeyen.
Münkesir: İnkisâr eden; kırılan, kırılmış; kırgın, gücenmiş.
Münkesiru'l-kalb: Kalbi kırık, gönlü kırık, gönlü kırılmış.
Münkeşif: İnkişâf eden; keşf olunan, açılan; görülen.
Münkir: İnkâr eden; kabûl etmeyen.
Müntakil: İntikâl eden; geçen; mîras kalan; ölen.
Münteffî: Nefy edilen; yok edilen.

Müntehâ: Son bulan yer; varılabilen son yer, son, uç.
Müntehî: Nihâyet bulan, sona eren, biten; son; bir şeyin nihâyetinde olan, o şeyi tamamlayan.
Münteşir, münteşire: İntişâr eden; yayılan, dağılan.
Münzeeir: Zorla boyun eğip yapan, itâat eden.
Mürde: Ölü; cansız.
Mürg: Kuş.
Mürîdân: Mürîdler.
Mürsel: İrsâl olunmuş; gönderilmiş; resûl.
Mürüvvet: Mertlik, yiğitlik; cömertlik, iyilik severlik.
Müsâdif: Tesâdüf eden.
Müsâdif-i nazar: Görüşe tesâdüf eden; göze çarpan.
Müsahhar: Teshîr olunmuş; boyun eğmiş, itâat etmiş; âmâde.
Müsahhariyyet: Müsahhar olma; teshîr olunma; boyun eğme, itâat altında olma.
Müsebbib: Sebep olan.
Müsellem: Teslim edilmiş; kabul olunmuş.
Müslim: Müslüman.
Müstağfir: Istiğfâr eden.
Müstağnî: İstiğnâ eden; ihtiyâcı olmayan; tok gözlü.
Müstağrak: Gark olmuş; dalmış, batmış, gömülmüş, boğulmuş.
Müstaidd: Istîdatlı, kâbiliyetli olan.
Müstakarr: Nihâyette karar edilen yer.
Müstakîm, müstakîme: Düz, doğru.
Müsteân: Kendisinden yardım beklenen, yardım istenen.
Müsteâr: Âriyet olan; iğreti, ödünç; takma.
Müstebân: Meydanda olan, açık, âşikâr; açık olarak anlaşılan.
Müstecâb: Kabul olunmuş.
Müsted'î: İsteyen, dileyen; dilekçe veren.
Müstehıkk: İstihkak eden; hakeden, kazanan.
Müstehlek: Helâk olmuş, yok olmuş.
Müstemi': İşiten, dinleyen.
Müstenid: İstinâd eden; dayanan.
Müstetâb: Hoş ve güzel bulunan; beğenilmiş, güzel.
Müsterîh: İstirâhat eden; rahat bulan, gönlü rahat, kaygısız.
Müstevlî: İstîlâ eden, ele geçiren; yayılan, her tarafı kaplayan.
Müşâreket: Ortaklık.
Müşârik: Ortak.
Müşârun-ileyhim: Kendilerine işâret olunan; adı geçenler.
Müşevveş: Karışmış, karışık; içi karışmış, içi altüst olmuş; düzensiz.
Müştâk: Şiddetle arzu eden, iştiyâk duyan; isteyen, özleyen.
Müştehâ: İştihâ duyulan şey; istenilen, arzû edilen.
Müştekî: Şikâyet eden.
Mütâbaat: Ittibâ' etme; tâbi' olma, uyma.
Mütâlaa: Okuma, inceleme; düşünce.
Mütâlîîn: Mütâlaa edenler; okuyucular.
Müteaddid, müteaddide: Taaddüd eden; çoğalmış; çok, pek çok.
Müteallikât: Müteallık olanlar; yakın kimseler, akrabâ.
Müteallim: Öğrenen, öğrenci.
Müteazzir: Zor, güç.
Mütebâkî: Geriye kalan, bâkî kalan; artan.
Mütebeddil: Tebeddül eden; değişen, başka bir hâle giren; kararsız.
Mütebeyyin: Tebeyyün eden, meydana çıkan; anlaşılan.
Mütecellî: Tecellî eden.
Mütecezzî: Cüz cüz olan; parçalanan, parçalarına ayrılan.
Mütefâvit: Birbirinden farklı olan, çeşitli olan, çeşitli.
Müteferrik, müteferrika: Ayrı ayrı olan, ayrılmış; dağınık.
Mütegaddî: Tegaddî eden; gıdâlanan, beslenen.
Mütegâyir, mütegâyire: Birbirinden başka olan, farklı olan.
Mütehassıl: Hâsıl olan; meydana

' gelen.
Mütehayyiz: Tahayyüz eden; yer tutan, mekân işgâl eden.
Mütekâbil, mütekâbile: Tekâbül eden, karşısında olan, karşılık olan.
Mütekaddim, mütekaddime: Tekaddüm eden, önce gelen, geçen, geçmiş.
Mütekellim: Konuşan.
Mütelevvin, mütelevvine: Renkten renge giren, renk renk olan, renkli.
Mütena'im: Tena'um eden; nîmetlenen, nîmet elde eden.
Mütenâkız: Birbirini nakz edici; çelişen, çelişkili.
Müteneffir: Nefret eden; tiksinen.
Mütenevvi', mütenevvia: Çeşitlenen; çeşit çeşit olan.
Mütercem: Tercüme edilmiş.
Müteselsilen: Zincirleme olarak; sıra ile, birbiri arkasından.
Mütetâbi'u'l-vürûd: Gelmesi peşpeşe olan, gelişi birbirini tâkip eden.
Mütevakkıf: Tevakkuf eden; bir şeye bağlı olan, ancak o şeyle olabilen.
Mütevâlî, mütevâliye: Tevâlî eden; peşpeşe gelen, birbiri ardınca gelen.
Mütevâtir: Tevâtür yoluyla nakl edilen; pek çok kimse tarafından nakledilip söylenilen.
Müteveccih: Teveccüh eden; bir tarafa dönen, yönelen.
Mütezâdd: Birbirine zıt.
Müttakî: İttikâ eden; sakınan, çekinen.
Müttefakun-aleyh: Üzerinde ittifâk edilmiş, anlaşılmış.
Müttefik: İttifâk eden; birleşen, anlaşan; hem-fikir olan.
Müttehid: İttihâd eden; birleşen, birleşmiş; bir olan.
Müvâneset: Ünsiyet peydâ etme, berâber yaşama.
Müvekkel: Vekil tâyin edilen; vekil olan.
Müvekkil: Vekil tâyin eden; birini kendine vekil eden.
Müvellidü'l-humûza: Oksijen.
Müvellidü'l-mâ: Hidrojen.
Müverrih: Târihçi.
Müvesvis: Vesvese veren; kuruntucu; kuruntu eden.
Müyesser: Kolaylaştırılmış; kolay gelen; nasip olan.
Müyesser olmak: Kolay olmak; nasip olmak.
Müzehheb: Altın suyuna batırılmış, yaldızlanmış.
Müzekkir: Zikr ettiren, hatırlatan, andıran; zikreden, hatırlayan.
Müzevvir: Tezvîr eden; yalanı telleyip pullayan; arabozucu.
Müzill: Zillete düşüren, zelîl edici.

N

Nâ-bâliğ: Bâliğ olmayan; bülûğa ermemiş.
Nâ-bedîd: Görünmez, belirsiz, kayıp.
Nâ-çâr: Çâresiz; ister istemez; ...zorunda kalmış; zavallı.
Nâ-dân: Bilmeyen, câhil, bilgisiz; kaba, terbiyesi kıt.
Nâdim: Nedâmet duyan; pişman olan.
Nâfe-i müşk: Misk kokusu.
Nâfî: Nefy edici; yok edici.
Nâfi': Hayır ve fayda verici şeyler yaratan, fayda ve menfaat veren.
Nâfi', nâfia: Faydalı, yararlı.
Nâgâh: Ansızın.
Nâgehân: Ansızın, birden bire.
Nahs: Uğursuzluk.
Nahv, nahiv: Gramer.
Nahvî: Nahiv ile ilgili; gramerci.
Nahvullâh: Allâh'ın nahvi; Allâh'ı bildiren gramer ilmi.
Naîm: Nîmet, cennet.
Nâka: Dişi deve.
Nakâis, nakâyıs: Kusurlar, eksiklikler, ayıplar.
Nakd, nakid: Akçe, mâden para; kalp olmayan gerçek para.
Nakd-i ceyyid: İyi akçe, kalp olmayan para.
Nakdiyyet: Nakd olma; akçelik, akçe olma, gerçek para olma keyfiyeti.

Nakîsa: Eksiklik, kusur, ayıp.
Nakkâb: Nikâbı, perdeyi kaldıran.
Nakl: Bir şeyi başka bir yere götürme; aktarma, geçirme; anlatma, söyleme; tercüme etme.
Naks: Noksan olma, noksanlık, azalma.
Nakz: Bozma, kırma; bir sözleşmeyi bozma; çelişme.
Nâm: İsim; ün.
Nâ-ma'kûlât: Mâkûl (akledilebilir) olmayan şeyler.
Nâmdâr: Namlı, ünlü.
Nâme: Mektup, kitap, mecmûa.
Nâ-merd: Mert olmayan, alçak; korkak.
Nâ-meşrû': Şer'an uygun olmayan.
Nân: Ekmek.
Nân-pâre: Ekmek parçası, bir parça ekmek; geçinmeye yarayan şey.
Nâ-pâk: Temiz olmayan; pis, murdar.
Nâ-pesend: Beğenilmez.
Nâ-pesendîde: Beğenilmeyen, makbul olmayan.
Nâr: Ateş, cehennem.
Nâs: İnsanlar, halk.
Nasâyih, nasâih: Nasîhatlar.
Nasb: Tâyin etme; dikme.
Nâsih: Nasîhat eden.
Nâsiye, nâsıye: Alın.
Nâşî: Neş'et eden; ...den ileri gelen, dolayı, ötürü.
Nâtık, nâtıka: Söyleyen, konuşan; idrâk eden, düşünen.
Nâtıka: Düşünüp söyleme gücü; düzgün söz söyleme.
Nâ-ümîd: Ümitsiz.
Nazar: Bakma, bakış, görüş; düşünme, düşünce.
Nazar-ı tîz: Keskin görüş.
Nâzenîn: Çok nazlı; nârin, ince yapılı.
Nâzikî: Nâziklik; nezâket; incelik; güzellik, zarâfet.
Nâzil: Nüzûl eden, inen.
Nazîr: Benzer, misil, eş.
Necâsât: Necâsetler; pislikler.
Necâset: Pis olma, pislik.
Necât: Kurtulma, kurtuluş.
Neccâr: Marangoz, dülger.
Nedâmet: Pişmanlık.
Nef': Menfaat, fayda, yarar.
Nefâz: Geçme; sözü geçme.
Nefha: Üfürme;, esme; nefes; güzel koku.
Nefîr: Bağrışma, çığlık, bağırıp çağırma.
Nefs-i fakr: Fakrın kendisi.
Nefs-i vâhide: Bir tek nefis.
Nefy: Sürme, uzaklaştırma; isbâtın zıddı; negatif (olumsuz) hâle getirme; yok etme.
Neğam-ı kârî: Okuyucunun nağmeleri.
Nekbet: Tâlihsizlik, bahtsızlık; düşkünlük, felâket, musîbet.
Nesak: Tarz, şekil, üslup, yol.
Nesîm: Hafîf rüzgâr, rüzgâr.
Nesren: Nesir olarak, nesir şeklinde.
Neş'et, neş'e: Hâdis olma, meydana gelme, var olma, vücûda gelme, ortaya çıkma.
Neşv ü nemâ: Yetişip büyüme, sürüp çıkma; yetişme.
Neûzü-billah: Allâh'a sığınırız.
Nev: Yeni, tâze, körpe.
Nevâhî: Nehiyler.
Nevâkıs: Noksanlar, kusurlar, eksiklikler.
Nevâziş: Okşama, gönül alma, iltifât.
Nevm: Uyku.
Nevmîd: Ümitsiz, ümîdini kaybetmiş.
Nevzâd: Yeni doğmuş.
Nezîr: Uyarıcı, korkutucu.
Nezr: Adama, adak.
Nifâk: Münâfıklık; iki yüzlülük.
Nigâh: Bakış.
Nigehbân: Gözcü, bekçi.
Nihâd: Tabîat, huy, yaratılış.
Nîk: İyi, hoş, güzel, beğenilen.
Nikâb: Örtü, perde.
Nîk-ahd: (Ezelde) sözleşmesi iyi olan; sözünde duran, vefâlı.
Nîk-nâm: İyi nam kazanmış, iyi ün sâhibi.
Nîk ü bed: İyi ve kötü.
Nîm: Yarım.
Nisyân: Unutma.
Nişâne: İz, alâmet, belirti.

Niyâz-mend: Niyâz eden; yakaran.
Nizâ': Münâzaa; çekişme, kavga, münâkaşa.
Nizâm-pezîr: Nizam bulan; düzene giren.
Nuhûset: Uğursuzluk.
Nûr-bahş: Nur verici.
Nûrun-alâ-nûr: Nur üzerine nur.
Nusrat, nusret: Yardım.
Nutuk, nutk: Söz söyleme; söz söyleme gücü; söz.
Nücûm: Necmler; yıldızlar.
Nüfûs: Nefisler; canlar; insanlar.
Nüsah: Nüshalar.

Ö

Örf: Âdet, hüküm, gelenek.

P

Pâdişâhî: Pâdişâha âit; pâdişahlık.
Pâkân: Pâk kimseler, temizler.
Pâyân: Nihâyet, son, kenar, uç.
Pâyidâr: Sağlam, devamlı, sürekli.
Peder: Baba.
Pejmürde: Eski püskü; dağınık; perîşan.
Penâh: Sığınma, sığınacak yer.
Perestiş: Tapınma, tapma.
Perrân: Uçan, uçucu.
Per, perr: Kanat.
Per ü bâl: Kanat ve kol.
Pertev: Işık, nûr.
Perverde: Beslenmiş; terbiye edilmiş, büyütülmüş, yetiştirilmiş.
Perverdigâr: Besleyen, terbiye eden, rızıklandıran.
Perveriş: Besleme, beslenme; terbiye etme, yetiştirme; ilerleme.
Pîr: Yaşlı, ihtiyar; şeyh, pîr.
Pûlâd-ı hindî: Hind çeliği.
Pûte: İçinde mâden eritilen tava.
Put-şiken: Put kırıcı.

R

Rabbenâ: Rabbimiz.
Râcih: Üstün, önce, ağır basan.
Racîm: Taşlanmış, lânetlenmiş.
Racüliyyet, recüliyyet: Erkek olma, erkeklik, erlik.
Radıyallâhu anhüm: Allah onlardan râzı olsun.
Râgıb: Rağbet eden; isteyen, imrenen.
Râh: Yol.
Rahimehullah: Allah ona rahmet etsin.
Rahmân: Pek çok merhametli; her şeye rahmet eden; pek çok rahmet sâhibi.
Rahmetullâhi aleyh: Allah'ın rahmeti onun üzerine olsun.
Râî: Rü'yet eden; gören.
Rakâyık, rekâik: Rakîk şeyler; incelikler.
Rakîk, rakîka: İnce.
Raks: Oynama.
Râyic, râic: Revaçta olan, sürümü olan.
Râyiha: Koku.
Râz: Sır.
Râzık: Rızık veren.
Razî', razîa: Süt emen çocuk; süt kardeş.
Reâyâ: Raiyyeler; bir hükümdârın idâresi altında bulunan halk; bütün halk, vatandaşlar.
Recâ: Ümit; niyâz, temennî.
Redî, redîe: Kötü, fenâ, bayağı, alçak.
Ref': Yüceltme, yükseltme; yukarı kaldırma; hükümsüz bırakma, hükmünü kaldırma.
Refâkat: Refîklik; arkadaşlık.
Refî', refîa: Yüksek, yüce.
Refîk: Refâkat eden; arkadaş.
Reftâr: Gidiş, yürüyüş, hareket.
Reh-nümâ: Yol gösterici, yol gösteren.
Reh-revân: Yola giden, yolcu.
Rehzen: Yol kesen, yol kesici.
Reîs: Başkan, baş.
Rekâket: Gevşeklik, zayıflık; kekemelik, dilde tutukluk.
Rekz: Yere saplama, dikme, kırma.
Reml: Bir çeşit falcılık.
Remz: İşâret, işâretle anlatma; gizli ve kapalı söyleme, îmâ, sembol.
Remzen: İmâ sûretiyle, işâret yoluyla, sembolik olarak.
Rence: Ağrı, sızı; zahmet, sıkıntı, eziyet.
Rencîde: İncinmiş, kırılmış.
Rengîn: Renkli, parlak; güzel, süslü.

Revâbıt: Râbıtlar; bağlar, münâsebetler, ilişkiler.
Revân olmak: Gitmek.
Revh: Râhat, gönül rahatlığı; rahmet; canlılık.
Reviş: Gidiş, yürüyüş; tarz, üslup, yol.
Revnak: Parlaklık, güzellik, tâzelik, süs.
Re'y: Görüş, düşünce.
Reyâhîn: Reyhanlar; fesleğenler.
Reybân: Fesleğen.
Rıdvân: Râzı olma, hoşnutluk; cennette bir melek.
Rıdvânullâni Teâlâ aleyhim ecmaîn: Allâh'ın rızâsı onların üzerine olsun.
Rıfk: Yumuşaklık, yavaşlık, tatlılık.
Rihlet: Göç etme, göç.
Riyâz: Ravzalar; bahçeler.
Ruhbâniyet (rehbâniyyet): Râhiplik, keşişlik; evlenmeme ve münzevî yaşama.
Ruhsat: İzin, müsâade.
Rûhu'l-ervâh: Ruhların rûhu.
Rû-siyâh: Siyah yüzlü, yüzü kara.
Rûşen: Aydın, parlak; belli, âşikâr.
Rûşenâ: Aydın, parlak; belli, meydanda.
Rûşenâlık: Aydınlık, parlaklık.
Rûzgâr: Zaman, devir, dünyâ.
Rûz-ı elest: Elest günü; "Ben sizin Rabbiniz değil miyim" hitâbının vâki' olduğu an.
Rûz-i cezâ: Mükâfât ve cezâ günü.
Rüchan: Üstün olma, üstünlük.
Rüsvâ, rüsvây: Rezil, îtibarsız, bayağı, aşağılık, haysiyetsiz.
Rüûs: Başlar.
Rü'yet: Görme, görüş; Allâh'ı görme.
Rü'yetullâh: Allâh'ın görülmesi.

S

Sa'b: Zor, güç.
Sabâvet: Çocukluk.
Sâbık, sâbıka: Önce olan, önceki; öne geçen, ileride bulunan, geçen; geçmiş.
Sabî: Çocuk.
Sâbit, sâbite: Değişmeyen, değişmez; var olan, mevcut; isbât edilmiş olan.
Sâcid: Secde eden.
Sa'd: Kutluluk, uğur.
Sadakât: Sadakalar.
Sâdât: Seyyidler; efendiler.
Sâdır, sâdıra: Sudûr eden; çıkan, ortaya çıkan.
Sâfî, sâfiye: Temiz, pâk, arı, saf, hâlis.
Safîr: Islık, ince, güzel ses.
Sagîr, sagîre: Küçük, ufak.
Sahîh, sahîha: Sıhhatli; gerçek, doğru, sağlam.
Sahîhü'l-ayâr: Ayarı sıhhatli, ayarı doğru.
Sahîhü'l-beden: Bedeni, vücûdu sağlam, sıhhatli olan.
Sâhir: Sihirbaz.
Sâhirân: Sihirbâzlar.
Sahv: Uyanıklık, ayık olma, şuûruna sâhip olma.
Sâika: Sebep.
Saîd: Saâdet sâhibi, âhiret saâdetine ermiş kimse; Allah indinde makbul olan, ebedî kurtuluşa ermiş olan.
Sâik, sâika: Sevkeden, yönlendiren; sebep, gerek; sürükleyen.
Sâil: Suâl eden; soran; isteyen; dilenen, duâ eden.
Sâir, sâire: Diğer, öteki.
Sâk: Ağaç gövdesi, ağacın dalı budağı.
Sâkıt: Düşen; hüküm ve îtibardan düşen, hükümsüz; düşük.
Sakîl: Ağır; sıkıntı veren, can sıkan, çirkin, kaba.
Sâkin, sâkine: Oturan, mukîm; hareketsiz olan; hareketsiz, sessiz.
Sâkit: Susan, sessiz.
Salâh: Düzelme, iyileşme, iyilik; rahatlık, barış.
Salâhu'l-hak ve'd-dîn: Hakkın ve dînin salâhı.
Sâlâr: Başbuğ, kumandan, baş, en büyük âmir.
Salavât: Salâtlar; duâlar; namazlar.
Salavâtullâhi aleyh: "Allâh'ın salâtı onun üzerine olsun!"
Sâlih, sâliha: Elverişli, uygun, iyi;

dînen makbûl, iyi, yararlı.
Sâlikîn: Sâlikler; tarîkate sülûk edenler.
Samîm: İç, öz, asıl, merkez.
Sanâdîd: Başkanlar, ileri gelenler, büyükler.
Sanâyi': San'atlar, zanaatlar.
Savâb: Doğruluk, dürüstlük; doğru, dürüst.
Savt: Ses.
Sa'y: Çalışma, gayret; koşma, yürüme.
Sayd: Av; avlama, avlanma.
Sâye: Gölge.
Sayyâd: Avcı.
Sebîlullah: Allah yolu.
Sebkat: Öne geçme, geçme, ilerleme, ileride olma.
Sebk etmek: Geçmek.
Sedâd: Doğruluk, hatâsızlık.
Sedd, sed: Kapama, tıkama; engel olma; engel, mânia, perde.
Sehhâr: Büyücü, büyüleyici.
Sekînet: Karar, sâkinlik, dinlenme; rahatlık, gönül rahatlığı.
Sekir, sekr: Sarhoşluk.
Selâtîn: Sultanlar.
Sem': İşitme, dinleme, kulak verme; işitme duygusu.
Semerât: Meyveler.
Semere: Meyve.
Semûm: Sam yeli, sıcak rüzgâr; zehirli şey.
Senâ: Övme; takdîr etme, beğenme.
Senî, seniyy, seniyye: Yüksek, yüce.
Ser: Baş.
Ser-be-aer: Başbaşa, baştan başa.
Ser-gerdân: Başı dönen, sersem, şaşkın; perîşân.
Serheng: Çavuş, kavas, yasakçı.
Serî', serîa: Sür'atli; çabuk.
Serîan: Sür'atli bir şekilde, çabucak.
Sermedî, sermediyye: Dâimî, sürekli.
Ser-mest: Sarhoş.
Ser-rişte: İpucu, tutamak.
Setr: Örtme, perdeleme.
Setr-i uyûb: Ayıpları örtme.
Seyf: Kılıç.
Seyf-ale'l-Hak: Hakk'a karşı çekilmiş kılıç.
Seyfeddîn: Dînin kılıncı.
Seyyie: Kötülük, fenâlık.
Sıbyân: Çocuklar.
Sıdk: Doğruluk.
Sıfat: Nitelik.
Sıfât: Sıfatlar; nitelikler.
Sıfâtullah: Allâh'ın sıfatları.
Sıyânet: Koruma.
Sıyt: İyi olarak anılma; meşhur olma, ün.
Sigâr-ı sinn: Yaş küçüklüğü.
Sihan: Kalınlık, içi boş şeylerin çapı.
Sîm-ber: Gümüş göğüslü.
Sîret: Bir kimsenin iç hâli, ahlâkı.
Sitâyiş: Övme.
Sitemger: Zulmeden, haksızlık eden; sitemci.
Siyâk-ı beyân: İfâdenin geliş şekli.
Siyâset: Terbiye etme, yönetme, idâre etme; ölüm cezası verme.
Subh-ı sefîd: Beyaz sabah vakti.
Sudûr: Sâdır olma; çıkma, meydana gelme; sadırlar, göğüsler.
Sûhte: Yanmış, yanık; softa, medrese talebesi.
Sû'-i karîn: Yakının kötülüğü, yakın arkadaş kötülüğü, fenâlığı.
Sulehâ: Sâlih kimseler.
Sultânü'l-enbiyâ: Nebîlerin sultânı.
Sûr: Düğün, ziyâret, şenlik.
Sûretâ: Görünüşte, sûret îtibâriyle, zâhiren.
Sûret-bîn: Sûreti görücü; sâdece dış sûreti gören.
Sûret-i tesviye: Uzlaşma şekli.
Sûret-pezîr: Sûret kabul eden; sûret kazanan.
Sûrî, sûriyye: Sûrete âit, görünüşe âit; şeklî, maddî.
Sûzân: Yanan, yakıcı.
Sûziş: Yanma, yakınma, yürek yanığı.
Sühûlet: Kolaylık; yavaşlık, nâzik muâmele; elverişlilik.
Sürh: Kırmızı, kırmızı mürekkep; kırmızı mürekkeple yazılmış konu ve bölüm başlığı.

Sütûn-ı hannâne: Ses çıkaran, inleyen, özleyen direk.

Ş

Şâdî: Sevinçli olma, memnûniyet, gönül hoşluğu.

Şâd olmak: Memnun olmak, sevinmek.

Şâhî: Şâha, hükümdâra âit, şâha mensup, şâh ile ilgili.

Şâhid-bâz: Güzel oynatan, güzelle oynayan; sevgili ile oynaşan.

Şahne (Şıhne): İnzibat me'mûru, emniyet me'mûru.

Şakî: "Saîd"in zıddı, bedbaht; Allah indinde makbûl olmayan, ebedî kurtuluştan mahrum olan.

Şâkird: Talebe, çırak, yamak.

Şakk etmek: Yarmak, ikiye ayırmak.

Şârık, şârıka: Doğan; parlayan, parlak.

Şâtır: Neş'eli, keyifli, şen.

Şâyân: Yakışır, değer.

Şeb: Gece.

Şedîd, şedîde: Şiddetli; sert, katı, sıkı.

Şedîdü'l-ıkâb: Cezalandırması şiddetli olan.

Şehâdî: Şehâdet âlemine âit.

Şehevât: Şehvetler; arzûlar, aşırı istekler.

Şekk: Şüphe, tereddüt, zan.

Şem': Mum, balmumu, çerâğ.

Şem'a: Mumlu fitil.

Şemm: Koklama, koku alma.

Şems: Güneş.

Şerâre: Kıvılcım.

Şeref-sudûr etmek: Şerefle sâdır olan, ortaya gelen.

Şer'-i müteşerra': Vaz' edilmiş şerîat, kânunlaşmış kânun.

Şermende: Utanmış, mahcûb.

Şerr: Kötülük, fenâlık, kötü iş.

Şerli: Kötü, hayırsız.

Şevket: Büyüklük, heybet.

Şeyâtîn: Şeytanlar.

Şeyâtîn-i racîm: Taşlanmış, lânetlenmiş şeytanlar.

Şeyhu'l-meşâyîh: Şeyhlerin şeyhi.

Şigref: Güzel ve latîf; ince, kalın; iyi ve yakışıklı; ulu ve muhteşem; şaşılacak şey.

Şihâb: Alev, ateş parçası, kıvılcım; akan yıldız.

Şihâbî, şihâbiyye: Kıvılcım ile ilgili; akan yıldız ile ilgili.

Şikâr: Av; avlanma; avlanan hayvan.

Şikem-hâr: İşkembe yiyen; obur; boğaz tokluğuna hizmet eden hizmetçi.

Şiken: Kıran, kırıcı.

Şimşîr-i hindî: Hint kılıcı.

Şinîd: İşitme.

Şîr: Süt; arslan.

Şi'r-i garrâ: Parlak, güzel, şatafatlı bir şiir.

Şîrîn-mâder-zâd: Anadan doğma tatlı.

Şitâ: Kış.

Şîve: Nâz, edâ; tarz, tavır.

Şöhret-gîr-i âfâk: Bütün âlemde şöhreti olan.

Şuâ': Bir ışık kaynağından yayılan tel tel ışıklar; ışın.

Şuâ'-ı âfitâb: Güneş ışını.

Şûr: Tuzlu; kekremsi; şamata, gürültü.

Şurâh: Şârihler.

Şurû': Başlama.

Şürb-i hamr: Şarap içme.

Şürûk: Güneşin doğması.

Şürûr: Şerler.

T

Taaccüb: Şaşma, hayret etme.

Taaffün: Çürüyüp kokma.

Taakkul: Akıl erdirme; düşünme; hatırlama.

Taalluk: Alâkası olma; ilgi, ilişik.

Taâm: Yemek.

Taaşşuk: Âşık olma.

Tâât: Tâatler; itâat etmeler; ibâdetler.

Tâb: Güç, kuvvet, tâkat; ışık, parlaklık; harâret.

Tab': Tabîat, yaratılış, huy.

Tabakât: Tabakalar.

Tab'an: Tabiat îtibârîyle.

Tâbân: Işıklı, parlak.

Tabâyi': Tab'lar; tabîatlar, (dört) tabîat.

Tâbi': Uyan, boyun eğen, bağlı kalan, birinin emri altında bulunan.

Tabîb: Doktor.

Tabîî, tabîiyye: Tabîata mensup, tabîatla ilgili.

Tâbiş: Parlayış, parıldayış.

Tabl: Davul.

Ta'cîl: Acele ettirme, öne aldırma, çabuklaştırma.

Tâcir: Tüccâr.

Ta'cîn: Hamur yapma, yoğurma, hamur hâline getirme.

Ta'dâd: Sayma.

Tafdîl (tafzîl): Daha fazîletli addetme; üstün tutma, üstünlük verme.

Tafsîlen: Tafsîl îtibâriyle, tafsîlî olarak, mufassal olarak, teferruatlı olarak.

Tağayyür: Başkalaşma, değişme.

Tağayyür: Başkalaşma, değişme.

Tâgî: Tuğyân eden; âsî, azgın.

Tağlît: Yanıltma, yanlışını çıkartma.

Tâgût: Kayıptan haber veren büyücü; şeytan; put.

Tahallüf: Geride kalma, arkada kalma; uygun gelmeme; değişik olma, başka türlü olma.

Tahâret: Temizlik.

Taharrî: Arama, araştırma, araştırılma.

Tahattur: Hatırlama.

Tahayyür: Hayrete düşme, hayranlık.

Tâhir, tâhire: Temiz.

Tahiyyât: Selâmlar.

Tahkîkan: Gerçekten.

Tablîs: Kurtarma.

Tahrîf: Değiştirme, bozma.

Tahrîk: Hareket ettirme.

Tahrîs: Hırslandırma.

Tahsîl: Hâsıl etme, ele geçirme, elde etme; öğrenme.

Tahsîn: Güzelleştirme; güzel bulma, takdir etme.

Tahsînen: Güzel bulup takdîr ederek; beğenerek.

Tahvîf: Korkutma.

Tâife: (Bir mesleğe mensup) topluluk.

Tâin, tâine: Ayıplayan, kusur gören; iftira eden.

Takarrüb: Yaklaşma, yanaşma, yakınlık, yakınlaşma.

Takāzâ: Taleb, istek.

Takbîh: Kabih görme; kötüleme.

Takbîl: Öpme.

Takdîs: Mukaddes kılma; temiz ve ârî kılma; Cenâb-ı Hakk'ı zâtına lâyık olmayan şeylerden tenzîh etme.

Takrîr: Anlatına, anlatış; yerleştirme; sağlamlaştırma.

Taksîr: Bir şeyi eksik veyâ kusurlu yapma, bir şeyi yapabilecekken yapmama; kusur etme; kusur, suç; kısaltma.

Tâli': Tulû' eden, doğan; **tâlih**, kısmet; kader, baht.

Tâlib: İsteyen, talep eden; mürîd, talebe.

Ta'lîk: İliştirme, bağlama, asma, takma, tesbît etme.

Ta'lîm: Bildirme; öğretme, ilim verme.

Tama': Tamah; doymazlık, aç gözlülük.

Ta'mîk: Derinleştirme; esâsına varacak şekilde inceleme.

Tâmm, tâmme: Eksiksiz, noksansız, tam, bütün; olgun, mükemmel.

Tâmmu'l-hilka: Hilkati tam; yaratılışı tam ve mükemmel olan.

Ta'n: Ayıplama.

Tarab: Şevinçlilik; şenlik; coşkunluk.

Târâc: Yağma, talan; yağma etme.

Tard: Kovma, sürme, uzaklaştırma.

Tarîk: Yol.

Tarrâr: Yankesici.

Tasaddur: Baş köşeye oturma, en başta oturma.

Tasallut: Musallat olma; saldırma; hükmü ve tasarrufu altına alma.

Tasarruf: İdâre etme, kullanma; sâhip ve mâlik olma.

Tasavvur-pezîr: Tasavvur kabul eden; tasavvur edilebilir.

Tashîh: Düzeltme.
Tashîbât: Tashihler; düzeltmeler.
Tasnî': Yapma; uydurma, yakıştırma.
Tasnîfât: Tasnîfler; tasnîf edilmiş eserler.
Tatbîk: Uydurma, yakıştırma; karşılaştırma, mukâbele, mukâyese; uygulama.
Ta'tîl: Durdurma,faâliyetten alı koyma; muattal kılma, nefy etme, yok sayma; Allah'ın sıfatlarını nefy etme.
Tatvîl: Uzatma.
Tatyîb: Hoşnut etme, gönlünü alma, iyi davranma.
Tatyîb-i hâtır: Gönlünü alma.
Tayyib, tayyibe: Güzel, iyi, hoş, fazîletli, temiz.
Tayyibât: Tayyibler; iyi ve hoş şeyler; tertemiz kadınlar.
Tavazzuh: Vuzûh kazanma, vâzıh olma; açıklanma.
Tavîl: Uzun.
Tavîle: Ahır, tavla.
Tazarru': Tevâzû ile yalvarma.
Tâziyâne: Kırbaç, kamçı; mecâzen: Sebep.
Ta'ziye: Baş sağlığı dileme.
Tebahhurât: Buharlaşmalar.
Tebâud: Baîd olma, uzaklaşma.
Tebdîl: Değiştirme, başka bir hâle koyma.
Tebean: Tâbî olarak, uyarak.
Tebeddül: Değişme, başka bir hâle girme.
Tebevvül: İşeme.
Tebşîr: Müjdeleme.
Tecâvüz: Ötesine geçme, aşma; ileri gitme.
Tecemmül: Güzelleşme; süslenme, süs.
Tecrîm: Suçlama, cezâlandırma.
Tecrübeten (tecribeten): Tecrübe ederek, sınayarak.
Tecvîf: Oyma, oyuk hâle koyma; oyuk yer, boşluk, içi boş olma.
Tecvîz: Câiz görme, cevâz verme; mümkün görme.
Te'dîb: Edeblendirme, terbiye etme.
Tedrîc: Dereceleme; derece derece ilerleme, ilerletme; azar azar hareket etme.
Tedrîs: Ders verme.
Tedvîr: Döndürme, çevirme; değirmi, yuvarlak şekle sokma.
Teemmül: Etraflıca düşünme.
Tefahhus: Araştırma, soruşturma, inceleme.
Tefâhür: Öğünme.
Tefâsîl: Tafsîller.
Tefâvüt: Farklı olma, değişik olma; fark, farklılık.
Teferrüc: Açılma, ferahlama; gezintiye çıkma, gezinti.
Tefessüh: Çürüme, kokuşma.
Tefevvuk: Fevkında olma; üstün gelme, üstün olma.
Tefhıym (tefhîm): Büyük sayma, ululama, tâzim etme.
Tefrîk: Ayırma, seçme; farklı kılma, farklı olma; "fark" ve "tefrika" hâline koyma.
Tefrika: Farklı olma, fark; ayrılık; ayrılma; ikilik, çokluk; "Cem' "ve "cem'iyyet" mukâbili.
Tegannî: (Mûsıkî eseri) okuma, söyleme.
Tehî: Boş, boşuna.
Te'hîr: Geriye bırakma, sonraya bırakma, geciktirme, gecikme.
Tehlîl: "Lâ ilâhe illallâh" deme, kelime-i tevhîdi söyleme.
Tehzîb: İslâh etme, düzeltme, temizleme.
Tekallüb: Başka bir kalıba girme; değişme; dönme, çevrilme.
Tekârîr: Takrîrler; anlatmalar, yazılı bildirmeler.
Tekebbür: Kibirlenme; büyüklenme.
Tekeffül: Kefil olma.
Tekellüm: Konuşma.
Teklîf: Mükellef kılma; yapılmasını isteme.
Tekrîr: Tekrâr etme, tekrarlama.
Teksîr: Kesîr kılma; çoğaltma.
Tekvîn: Vücûda getirme; var etme.
Telakkî: Alma, kabul etme; öğrenme.

Telbîs: Sûreti haktan görünüp aldatma, hîle yapma, şüpheye sürükleme, karıştırma; bir şeyi olduğundan başka gösterme.
Telebbüs: Giyme, giyinme.
Telef: Yok etme, öldürme; boş yere harcama.
Televvün: Renkten renge girme, renk değiştirme; kararsızlık; temkîn hâlinin zıddı.
Te'lîf: Uzlaştırma, bağdaştırma; barıştırma, toplama; eser meydana getirme.
Telkîn: Söz söyleyip anlatmak, öğretmek.
Temâşâ-ger: Temâşâ eden; seyirci.
Temelluk: Yaltaklanma.
Temevvücât: Temevvücler; dalgalanmalar.
Temyîz: Ayırma, tefrîk etme, ayrılma.
Ten: İnsan vücûdu, gövde, beden.
Tenâkus: Azalma, eksilme.
Tenâkür: Birbirine yabancı olma, birbirini tanımama.
Tenâsur: Yardımlaşma.
Tenâsül-gâh: Üreme yeri.
Tena'um: Nîmetlenme; nimet içinde yaşama.
Ten-dürüst: Sağlam vücutlu, sağlam.
Tenkîs: Azaltma; çıkarma.
Terakkî: Yükselme; ilerleme.
Terbiye-kerde: Terbiyesi altında bulunmuş, terbiye edilmiş.
Tercîh-i bilâ-müreccah: Kendisine tercîh edilen olmaksızın tercîh etme; sebepsiz tercîh, sebepsiz üstün tutma.
Tereddüd-âmiz: Tereddüdle karışık; tereddütlü; kararsız, kararsızlık veren.
Terehhüb: Râhib olma, ruhbanlık.
Tersân: Korkan, korkak.
Ter ü tâze: Yaş ve tâze.
Tesânîf: Tasnîf edilen eserler, kitaplar.
Tesbîh: Allâh'ı imkân âlemine âit niteliklerden tenzih ve takdîs etme; "Sübhânallâh" deme.
Tesbîhât: Tesbîhler.
Tesettür: Örtünme, gizlenme.
Tese'ül: İsteme, dileme, dilenme.
Teshîl: Kolaylaştırma.
Te'sîrât: Te'sirler.
Teslîmât: Teslîmler; selâm vermeler; selâmet dileyerek duâ etmeler.
Tesviye: Düzleme, düzeltme; ödeme; netîceye bağlama.
Teşdîd: Şiddetlendirme, şiddet ve kuvvet verme; artırma.
Teşevvüş: Karmakarışık ve dağınık olma, karışıklık.
Teşnî': Ayıplama, kusur bulma.
Teşvîş: Karıştırma, bulandırma; karışıklık, iç karışıklığı.
Teşvîşât: Teşvîşler.
Tetebbu': İnceleme, araştırma, bilgi edinme.
Tevâbi': Tâbi' olanlar; bir merkeze bağlı olanlar; peykler, uydular.
Tevahhuş: Yalnızlıktan ileri gelen korkma, ürkme, korku.
Tevakkî: Sakınma, çekinme, korunma.
Tevakku': Bekleme, umma, arzû etme.
Tevakkuf: Durma, bekleme; bağlı olma; bir konuda hüküm ve kanâatini belirtmeme.
Tevâtür: Pek çok kimse tarafından rivâyet edilme.
Tevbîh: Tekdir, azarlama.
Tevdî: Emânet etme.
Teveccüh: Çevrilme, yönelme, doğrulma; güler yüz ve yakınlık gösterme.
Tevehhümât: Tevehhümler; vehm etmeler; var zannetmeler.
Tevehhüm: Vehm etme; var zannetme.
Tevellüd: Doğma.
Tevfîk: Muvâfık ve mutâbık hâle getirme, uydurma; Allâh'ın muvaffak kılması; ilâhî yardım ve hidâyet.
Te'vîl: Sözü çevirme, söze ayrı bir mânâ verme; yorumlama.
Tevlîd: Doğurma; meydana getirme.
Teyakkuz: Uyanıklık, dikkatlilik.
Tezâyüd: Ziyâdeleşme; artma, çoğalma.

Tezehhüd: Dünyâdan yüz çevirme; zâhidlik etme; ibâdet etme.
Tezekkür: Hatırlama.
Tezellül: Kendini hor ve hakîr gösterme, alçalma, küçülme.
Tezeyyüd: Artırmaya, çoğaltmaya gayret etmek.
Tezeyyün: Süslenme; süs.
Tezkîr: Hatırlatma.
Tezvîr: Yalan karıştırma; hîle ve yalan kullanma; yalan dolan; kovuculuk yapma, arabozuculuk yapma.
Tezyîd: Ziyâdeleştirme, artırma.
Tezyîn: Süsleme.
Tilmîz: Talebe.
Timâr: Yara bakımı, tedâvî; bakım.
Tiryâk: Panzehir.
Tîz: Keskin; sık; tez, çabuk.
Tîz-fehm: Anlayışı sür'atli; çabuk anlayan.
Tufeyl: Dalkavuk.
Tufûliyet: Çocukluk, küçüklük.
Tuhme: Mide dolgunluğu, hazımsızlık.
Tûl: Uzunluk, boy; boylam.
Tulû': Doğma, doğuş.
Tu'm: Tad, çeşni; yiyecek, azık.
Turuk: Tarîkler, tarîkatler; yollar.
Tûtî: Dudu kuşu; papağan cinsinden bir kuş.

U

Ubûdiyyet: Kulluk.
Ubûr: Geçme; diğer tarafa geçme.
Ufûl: Batma, kaybolma, görünmez olma; ölme.
Uhuvvet: Kardeşlik; dostluk.
Ukde: Düğüm; zor ve karışık iş; iç sıkıntısı.
Ukûbet: Cezâlandırma, cezâ.
Ukûl: Akıllar.
Ulemâ: Âlimler.
Ulûhiyyet: Ilâhlık, tanrılık.
Ulûm: Ilimler.
Ulüvv: Yükseklik, yücelik.
Umrân: Mâmurluk; bayındır olma; şehir.
Umûr: İşler.
Urefâ: Ârifler.
Urûc: Yukarı çıkma, yükselme, mîrac.
Usret: Zorluk, güçlük.
Usturlâb: Yıldızların arza nazaran yükseklik derecesini bulmakta kullanılan âlet.

Ü

Üftâde: Düşkün, bîçâre; âşık.
Ülü'l-emr: Emr sâhibi.
Ümerâ: Emirler; beyler, devleti yönetenler.
Ümîd-vâr: Ümitli.
Ümmî: Benim annem.
Ünvân: Başlık; isim.
Üserâ: Esirler.

V

Vâcibetü's-sübût: Sübûtu vâcib olan; sâbit olması zarûrî olan.
Va'd-i imdâd: İmdâd etmeye söz verme; yardım etme vaadi.
Vâfî, vâfiye: Yeterli, elverir, tam.
Vâbid, vâhide: Bir.
Vakfiyyet: Vakıf olma.
Vâkı', vâkıa: Vukû bulan; meydana gelen.
Vâkıa: Gerçi, her ne kadar; gerçekten.
Vâlide: Anne.
Vallâhu a'lem: Ve Allah en iyi bilir.
Vârid, vâride: Vürûd eden; gelen, erişen.
Vasat: Orta.
Vâsılân: Vâsıllar, erenler, ermişler.
Vâsılîn: Vâsıllar; erenler, ermişler.
Vâsi': Geniş, bol.
Vasî: Bir ölünün vasıyyetini yerine getirmeye memur olan kimse; bir yetîmin veyâ zayıf, hasta bir kimsenin malını idâre eden kimse.
Vaz': Koyma, konuluş; durum, vaziyet, duruş, tavır.
Vaz'-ı yed: El koyma.
Vaz' etmek: Koymak.
Vâzı': Vaz' eden; koyan.
Vâzıh, vâzıha: Açık, âşikâr.
Veca': Ağrı, acı.
Vecb, veeih: Yüz; sûret, şekil, cephe, yön.
Vefk: Uyma, uygun gelme, uygun-

luk.
Vehle-i ûlâ: İlk anda, ilk önce.
Veled: Çocuk.
Velev: Olsa da, bile, hattâ, ister, isterse.
Veliyy-i ni'met: Nîmet sâhibi; nîmet verip besleyen.
Velvele: Gürültü, patırtı.
Verâ: Öte, geri, arka.
Vesâit: Vâsıtalar.
Vesî', vesîa: Geniş, bol.
Vesvâs: Vesvese veren; şeytan.
Vezn: Tartma.
Vird: Tarîkat ehlinin belirli zamanlarda okudukları duâ.
Vukûât: Vâki' olan şeyler; olanlar, olup biten şeyler.
Vukûf: Durma, kalma; anlama, bilgi, bilme, vâkıf olma; haberli olma.
Vuhûş: Vahşî hayvanlar.
Vusûl: Vuslat; ulaşma, varma, erişme, yetişme.
Vuzû': Abdest.
Vücûd-pezîr olmak: Varlık bulmak, varlık kazanmak, varlık kabûl etmek; meydana gelmek.
Vüs': Güç, kuvvet; bolluk, genişlik.
Vüs'at: Genişlik.
Vüzerâ: Vezirler.

Y

Yâd-ı âhiret: Âhireti anma.
Yakaza: Uyanıklık, uyanık olma.
Yakîn: Kat'î, kesin ve şüphesiz bilgi; kesinlik, kat'iyyet.
Yakînen: Kat'î sûrette; kesin ve şüphesiz olarak, kesin bir bilgi hâlinde.
Yârî: Dostluk.
Yâr-şinâslık: Dostluk.
Yâver: Yardımcı.
Yecûz, lâ-yecûz: Câiz olur, câiz olmaz.
Yed: El.
Yed-i tûlâ sâhibi: Çok geniş bilgisi olan.
Yegânegî: Bir olma; teklik, biriciklik.
Yektâ: Tek, eşsiz, benzersiz.
Yemm: Deniz.
Yevm: Gün.
Yevmen-fe-yevmen: Günden güne.
Yubyî ve yümît: Diriltir ve öldürür.

Z

Zabt: Tutma, yakalama; kaydetme, not etme.
Zâcir: Önleyen, yasaklayan; zorlayan, zorla yaptıran.
Zâd u zahîre: Azık ve yiyecek.
Za'f: Zayıflık, âcizlik.
Zâhid: Dünyâdan yüz çeviren, dünyâya rağbet etmeyen.
Zahîr: Yardımcı, arka çıkan, destek olan.
Zâhir-bîn: Zâhiri, dışı gören.
Zâhiren: Zâhirde; dış görünüşte.
Zâhir-ter: Daha zâhir; daha âşikâr.
Zahr: Sırt; arka.
Zâid, zâide: Ziyâde olan; eklenen, artan; lüzumsuz, fazla; matematikte: artı.
Zâil, zâile: Zevâl bulan; geçip giden, kaybolan, yok olan.
Zâir: Ziyâret eden, ziyâretçi.
Zâkir: Zikr eden; anan, hatırlayan.
Zalûm: Çok zâlim olan.
Zamîr: İnsanın gizli düşüncesi, sakladığı sır.
Zarar-dîde: Zarar görmüş; zarâra uğramış.
Zarfiyyet: Zarf olma; zarf gibi içine alma.
Zârî: Ağlayıp sızlama.
Zâyi' etmek: Kaybetmek.
Zebân: Dil, lisân.
Zebûnküş: Kendinden zayıfa gücü yeten ve yüklenen, düşkünü ve zayıfı ezen.
Zecr: Önleme, yasaklama; zorlama, sıkıştırma.
Zekâvet: Zekilik, çabuk anlama.
Zelîl: Hor, hakîr, alçak, aşağılanmış.
Zelle: Küçük hatâ ve günah; sürçme.
Zemîm, zemîme: Kötülenen, beğenilmeyen; kötü.
Zemm: Kötüleme.
Zer: Altın.
Zerrât: Zerreler.
Zerrîn: Altından yapılmış, altın.

Zevât: Zatlar.
Zevce: Kadın eş.
Zevi'l-ihtirâm: Saygı sâhipleri.
Zılâl: Zıller, gölgeler.
Zıll: Gölge.
Zımn: İç taraf, iç; dolayısıyla anlatılmak istenen; gizli maksat.
Zî-: Sâhip.
Zî-rûh: Ruh sâhibi; canlı.
Zî-şân: Şeref sâhibi, şerefli.
Zîbâ: Güzel.
Zinde: Diri, canlı; dinç, sağlam.
Zindegânî: Hayat, yaşama, yaşayış.
Ziyâ: Işık.
Ziyâ-pâş: Ziyâ, ışık saçan.
Zulmânî: Zulmete, karanlığa mensup, zulmetle ilgili.
Zulmet: Karanlık.
Zulumât: Zulmetler; karanlıklar.
Zu'm: Zannetme, zan; yanlış kanâat.
Zunûn: Zanlar.
Zücâc: Sırça, cam.
Zühd: Dünyâdan yüz çevirme, dünyâya rağbet etmeme.
Zünnâr: Papazların hellerine bağladıkları uçları sarkık, ipten örme kuşak.
Zürriyyât: Zürriyetler; nesiller.

ÂYET-İ KERÎMELER İNDEKSİ

Sûre isimlerinden sonra ilk numaralar sûre sıra numarasını, ikinciler âyet numaralarını, üç noktadan sonraki numaralar kitapta âyetlerin geçtiği sahîfe numaralarını gösterir.

Ahzâb, 33/72 ...17,170.
Âl-i İmrân, 3/14 ...12.
Âl-i İmrân, 3/27...7.
Âl-i İmrân, 3/40 ...65.
Âl-i İmran, 3/49 ...239
Âl-i İmrân, 3/97 ...202.
Âl-i İmrân, 3/ 106...227.
Âl-i İmrân, 3/134 ...210.
Âmme, 78/40 ...33.
Ankebût, 29/25 247
A'râf, 7/50 ...67, 209.
A'râf, 7/54 ...224, 225.
A'râf, 7/143 ...35.
A'râf, 7/158...185.
A'râf, 7/168 ...165.
A'râf, 7/172 ...66
Bakara, 2/7 ...27, 126.
Bakara, 2/10 ...121.
Bakara, 2/14 ...200.
Bakara, 2/25 ...33.
Bakara, 2/30 ...84, 183.
Bakara, 2/38 ...227.
Bakara, 2/88 ...27.
Bakara, 2/115 .. 21.
Bakara, 2/124 ...149.
Bakara, 2/125 ...149.
Bakara, 2/156 ...59.
Bakara, 2/179 ...163.
Bakara, 2/195 ...163.
Bakara, 2/216 ...90.
Bakara, 2/245 ...107.
Bakara, 2/249 ...116.
Bakara, 2/255 ...124.
Bakara, 2/257 ...33.
Bakara, 2/258 ...174, 185, 186.
Bakara, 2/269 ...222.
En'âm, 6/1 ...138.
En'âm, 6/11 ...196.
En'âm, 6/43 ...137.
En'âm, 6/116 ...223.
Enbiyâ, 21/30 ...145.
Enfâl, 8/17...192.
Enfâl, 8/24...147.
Enfâl, 8/70 ...6.
Fâtır, 35/19-21 ...152.
Fecr, 89/29-30 ...209.
Feth, 48/1 ...213.
Feth, 48/2 ...213, 214, 215.
Feth, 48/3 ...214, 215.
Feth, 48/4 ...53, 215, 216.
Feth, 48/8 ....216.
Feth, 48/9 ....216.
Feth, 48/10 ...216.
Feth, 48/26 ...217.
Feth, 48/27 ...94.
Feth, 48/29 ...103.
Furkân, 25/44 ...223.
Furkân, 25/70 ...121.
Fussılet, 41/6 ...227.
Fussılet, 41/21 ...100.
Fussılet, 41/44 ...188.
Fussılet, 41/46 ... 183.
Câşiye, 88/17 ...121.
Hadîd, 57/18 ...204.
Hicr, 15/9 ...105.
Hicr, 15/21 ....29, 30, 32, 58, 59.
Hûd, 11/56 253
İbrâhîm, 14/7 ...221.
İbrâhîm, 14/9 ...112.
İhlâs, 112/1 ...203.
İhlâs, 112/3 ...155.
İnşikâk, 84/1 ...177.
İnşikâk, 84/19-20 ...21.
İnşirâh, 94/1 ...104.
İsrâ, 17/44 ...45, 86, 87, 187.
İsrâ, 17/70 ...13, 17.
İsrâ, 17/81 ...118.
İsrâ, 17/85 ...208, 225.
Kadr, 97/3...52.
Kâf, 50/2 ...202.
Kâf, 50/6 ...192.
Kalem, 68/4 ..53, 81.
Kalem, 68/10 ...126.
Kalem, 68/11-12 ...126.
Kalem, 68/16 ...122, 171.
Kasas, 28/88...15, 226.
Kehf, 18/109 ...77.
Kehf, 18/110 ...124, 225.
Kıyâmet, 75/16-17 ...224.
Lokmân, 31/27 ...221, 223.
Mâide, 5/83...132.
Mâûn, 107/5 ...81.
Meâric, 70/23...88, 131, 158.
Meryem, 19/23 ...22.
Meryem, 19/30 ...52.
Meryem, 19/76 ...68.
Muhammed, 47/15 ...134.
Muhammed, 47/31 240

Muhammed, 47/36 ...131.
Muhammed, 47/38 ...156.
Mutaffifîn, 83/4-5 ...193.
Müddessir, 74/31 ...10, 11.
Mülk, 67/3 ...145.
Mü'min, 40/60 ....157.
Mü'minûn, 23/53 ...87.
Mü'minûn, 23/96 ...210.
Mü'minûn, 23/115 ...63.
Mümtehine, 60/1 ...58.
Müzzemmil, 73/9 ...180.
Nasr, 110/1 ...75.
Nasr, 110/2 ...112.
Nasr, 110/3 ...75.
Nâziât, 79/40-41... 58.
Necm, 53/3-4 ...39, 221.
Necm, 53/42...115.
Neml, 27/34 ...113.
Nisâ, 4/28 ...53.
Nisâ, 4/34 ...88.
Nisâ, 4/69 ...167.
Nisâ, 4/164 ...141.
Ra'd, 13/23 ...112.
Rahmân, 55/1...138.
Rahmân, 55/29 ...105, 253
Sâd, 38/76 ...64, 95.
Saff, 61/8 ....76.
Saffât, 37/165-166 ...112.
Secde, 32/17 ...51.
Suarâ, 26/50 ...161.
Tâhâ, 20/1 ...148.
Târık, 86/9 ...10.
Tegâbün, 64/2 ...55.
Tekvîr, 81/29 240
Tevbe, 9/97 ...166.
Tevbe, 9/99 ...166.
Tevbe, 9/111 ...17.
Tevbe, 9/114 ...140.
Tevbe, 9/126 ...145.
Tevbe, 9/128 ...34.
Vâkıa, 56/79 ...70, 105.
Yâsîn, 36/12 ...116.
Yûnus, 10/62 ...74.
Yûsuf, 12/87 ...7, 9, 11.
Zelzele, 99/1 ...177.
Zelzele, 99/7 ...47.
Zelzele, 99/7-8 ...63, 183.
Zuhruf, 43/32 ...46.
Zümer, 39/7 248
Zümer, 39/22 ...53.

HADİSLER VE KELÂM-I KİBÂR İNDEKSİ

Burada sâdece metni veyâ metninin bir parçası zikredilen hadisler ve kelâm-ı kibârlar verilmiştir.

ابدأ بنفسك ثم بمن تعول.... 171
ابيت عند ربي يطعمني و يسقيني 18
اتقوا فراسة المؤمن فانه ينظر بنور الله.... 118, 223
احسنهم بي ظنا يعني انا عند ظن عبدي....47
اخرج بصفاتي الي خلقي 76, 237
اذا روي لكم مني حديث فاعرضوه بالقرآن فانه وافق فاقبلوه و ان خالف فردوه... 223
اربعين صباحا.... 222
استفت قلبك و ان افتاك المفتون 48
استوي عند العارف الدانق و الدينار والاسد والهرة ... 53
اشد البلا ء علي الانبياء..... 224
اصحابي كالنجوم بايهم اقتديتم اهتديتم ... 119
اغتنموا الدعاء عند الرقة ... 219
الاسلام بدأ غريبا 51
الانسان حريص علي ما منع ... 83
الانسان عبيد الاحسان ... 210
الدنيا كحلم النائم ... 94, 168
الدنيا مزرعةالاخرة 47
السلام عليك ايها النبي السلام علينا و علي عباد الله الصالحين 170, 202
الشكاية عن الخلق شكاية عن الخالق ... 210
الطير يطير بجناحيه و المؤمن يطير بهمته ... 73
العلماء ورثة الانبياء 205
للون لون الدم و الريح ريح المسك 34
(اللهم) ارنا الاشياء كما هي ... 9, 48
لليل طويل فلا تقصره بمنامك و النهار مضي فلا تكدره بآثامك ... 57
لمؤمن كيس فطن ممز ... 107, 133
لمؤمن مرآة المؤمن ... 24, 25

المؤمن ينظر بنور الله .... 223 , 118
المؤمنون كنفس واحد ... 161
انا جليس من ذكرني ... 167
انا عند ظن عبدي بي ... 47
انا الضحوك القتول 117, 164
ان الحق لينطق علي لسان عمر ... 223, 222
ان الله لا ينظر الي صوركم و لا الي اعمالكم و انما ينظر الي قلوبكم ... 169
ان الله يلقن الحكمة علي لسان الواعظين بقدر هم المستمعين ... 100
ان لله ارزاقا غير ارزاق كتب له في اللوح فليطلبها يوم الجمعة ... 195
ان لله عبادا اذا نظروا الي عباده البسوهم لباس السعادة 222
بعثت معلما ... 141
تخلقوا باخلاق الله 113
جذبة من جذبات الحق خير من عبادة الثقلين ... 52
جز يا مؤمن فان نورك اطفأ ناري 118
حبك الشيئ يعمي و يصم ... 95
خلق الله آدم علي صورته اي علي صورة الرحمان ... 190, 207
خمر طينة آدم بيده اربعين صباحا ... 28
خمروا آنيتكم.... 67
خير الكلام ما قل و دل ... 203
رب تال القرآن و القرآن يلعنه... 78
رجعنا من الجهاد الاصغر الي الجهاد الاكبر ... 56
ركعتين من الصلوة خير من الدنيا و ما فيها 21
سئل عن عيسي عليه يا روح الله اي شيئ اعظم و اصعب في الدنيا و الآخرة.... 209
شر العلماء من زار الامراء 1
عجبت من قوم يجرون الجنة بالسلاسل خذوه فغلوه ثم التعيم صلوه... 107
فكان النوال قدر الكلام ... 168
فالكافر يأكل في سبعة امعاء والمؤمن يأكل في معاء واحد 244
فما تعارف منها ايتلف و ما تناكر عنها اختلف 33
في الحركات بركات.... 194
قال الله تعالي اذا احببت عبدا كنت له سمعا و بصرا و لسانا و يدا حتي بي يسمع و بي يبصر و بي ينطق و بي يبطش.... 223 (113, 222,)
قلب المؤمن بين الاصبعين 138
قليل اذا عدوا كثير اذا شدوا 11
كلموا الناس علي قدر عقولهم 95

كما تعيشون، تموتون و كما تموتون تحشرون... 152
كنت كنزا مخفيا فاحببت ان اعرف 76, 160, 162, 207
كنت له سمعا و بصرا ... (222, 223) 113,
كنت له لسانا.... (222, 223) 113,
لا تعطوا الحكمة لغير اهلها فتظلموها و لا تمنعوها عن اهلها فتظلموهم... 66, 139
لا تفضلوني علي يونس ابن متي بان كان عروجه في بطن الحوت و عروجي كان في السماء علي العرش 96
لا رهبانية في الاسلام الجماعة رحمة.. . 61, 81
لا صلوة الا بحضور القلب 131
لفا ما الخليل شفاء العليل 200
لو كشف الغطاء ما ازدت يقينا 29, 45
لولاك لولاك لما خلقت الافلاك 44, 98, 184
لو لا مخاطبتي اياك لم ترني ... 153
لو وزن ايمان ابى بكر با يمان اهل الارض لرجحهم 243
لي مع الله وقت ... 14
ما سبق رسول الله احد في السلام ... 97
ما فضل ابو بكر بكثرة صلوة و صوم و صدقة بل وقر بما في قلبه.... 193
ما لا عين رأت و لا اذن سمعت و لا خطر علي قلب بشر 120
من اراد ان يجلس مع الله فليجلس مع اهل التصوف ... 131
من اعان ظالما سلطه الله عليه... 12
من جعل الهموم هما واحدا كفاه الله سائر همومه.... 167
من رآه فقد رأني و من قصده فقد قصدني... 69
من عرف الله كل لسانه... 218
من عرف نفسه فقد عرف ربه ... 13, 54, 226
من غلب عقله علي شهوته فهو اعلي من الملائكة و من غلب شهوته علي عقله فهم ادني من البهائم 74
من مات فقد قامت قيامته.... 227
موتوا قبل ان تموتوا 15
نحن تعلمنا ان نعطي ما تعلمنا ان نأخذ.... 6
نحن نحكم با لظاهر و الله بتولي او بتولي السرائر.... 92
و يبقي الحب ما بقي العتاب.... 24
هذا كف معود بان يعطي ما هو متعود بان يأخذ ... 27
يا ليت رب محمد لم يخلق محمدا 184
ينابيع الحكمة من قلبه ... 222

ŞAHIS, MESLEK VE YER İSİMLERİ İNDEKSİ

Abaka Han: 230
Abbâs (r.a.): 6, 7, 8, 62.
Abdülkerîm Cîlî: 241
Abdülmuttalib: 218.
Acem: 91.
Âd (Kavm-i): 69, 202.
Adem (a.s.): 1, 28, 64, 65, 71, 76, 95, 183,231.
Alâaddîn Keykûbât: 229.
Alevî-i Muarrif: 102.
Alî, Hz. : 29, 45, 54, 208.
Amr : 168.
Antalya : 91, 106.
Atabek : 28.

Bağdâd: 135, 196.
Bahâeddîn: .85.
Bahâeddîn Veled (Sultânü'l-Ulemâ): 15, 36, 87, 139, 185, 186, 210,229, 232, 241, 251.
Bâyezîd-i Bistâmî: 118, 135, 165.
Bedir Gazâsı: 237.
Bedreddîn Tebrîzî: 244.
Burhâneddîn: 19, 102, 188, 197.
Burhâneddîn,(Seyyid, Muhakkik): 231.

Cebrâîl, Cibrîl:15, 148, 214.
Celâleddîn Tebrîzî: 244.
Çelebi Hüsâmeddîn: 246.
Cemşid: 22.
Cerrâh-ı Mesîhî : 114.
Cevher (Sultanın hâdim ağası): 135.
Cüneyd (Bağdâdî) : 135.
Çelebi Hüsâmeddîn: 246.

Çin: 91.

Dâvûd (a.s.) : 124, 214.

Ebû Bekr-i Sıddîk (r.a.): 175, 193, 208, 243.
Ebû Cehil:76, 148, 194.
Ebû Hanîfe (İmâm-ı): 64, 135.
Ebû Mansûr Herevî, Kadî: 143.
Ekmelüddîn : 189, 251.
Emîr Pervâne: .8, 13, 14, 20, 36,41, 42, 46, 47, 49, 71, 73, 75, 76, 120,125, 205,229, 230, 235, 243, 254.
Elbistan: 229.

Erzincan: 246.
Eyyûb (a.s.): 211.

Ferhâd : .30.
Fir'avn : .30, 76, 133, 159, 160, 161, 211.
Gıyâseddîn Keyhüsrev: 229.
Hâbil: 130.
Haccâc : .207.
Hâcegî : .15.
Hâfız Şîrâzî : 1.
Hakîm Senâî: 252.
Hallâc-ı Mansûr: 176.
Hâmân : 8.
Hârezm : 144, 236.
Harzemşâh: 61.
Hasan (Hz.): 142.
Havvâ: 231.
Hızır (a.s.): 63.
Hind: 89, 91.
Hindistan : 204.
Hüsâmeddîn Erzincânî: 131.
Hüseyn (Hz.): 142.

İblîs:28, 64, 76, 95, 226.
İbn Atâ : 214.
İbn Çâvuş: 89.
İbrâhîm (a.s.): 54, 65, 76, 140, 149, 150, 174, 185, 206, 214.
İbrâhîm Edhem: 147.
İbrâhîm, Şeyh: 58, 159, 236, 248.
İlhânîler: 230.
İsâ (a.s.) : 22, 41, 47, 52, 65, 77, 82, 99, 114, 115, 124, 174, 210, 214, 253.
İskender : 224.
İsmâîl (a.s.): 206.
İzzeddîn, Kâdî: 182.

Ka'be: 46, 61, 91, 93, 94, 108, 150, 177.
Kâbil: 130.
Kayseri .....47, 106, 229, 230, 232.
Keşşâf ...96.
Konya ...47, 239.
Kûfe ...78.

Leylâ: 19, 42, 49, 50, 68, 110, 154, 168, 231,235.
Lût (Kavm-i): 69.

Mahmûd, Sultan: 174.

Makâm ve musallâ-yı İbrâhîm ..150.
Mecnûn: 19, 30, 42, 49, 50, 68, 110, 154, 168,231, 235.
Medine: 218.
Mekke: 27, 196, 218.
Meryem, Hz: 22, 157, 158.
Mescid-i Harâm: 93.
Mescid-i Nebevî: 148.
Mesîh: 23.
Mesnevî-i Şerîf: 2, 3.
Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Hz. Pîr-i dest-gîr, Hudâvendigâr: 1-3, 10, 13, 14, 16, 20, 24,26, 28, 31, 34, 42, 46, 449, 50, 53, 58, 60-64, 67, 71, 73, 91, 97, 108, 114, 127, 130, 13, 134,138, 143-145, 169, 172-178, 182-184, 187-189, 191, 193, 202, 204-206, 212, 213, 235, 244, 246, 247, 249, 251, 254.
Mısır: 47, 144.
Mısırlılar: 9.
Moğol, Moğollar, Tatarlar: 9, 13, 28, 60, 61,62, 73, 229, 230, 235, 236.
Muhammed (s.a.), Mustafâ, Resûl, Efendimiz, Peygamberimiz, Fahr-i âlem : 1, 5, 8, 9, 14, 15, 27, 30, 33, 38, 39, 46, 50-52, 56, 57, 62, 63, 65, 67, 71, 75-78, 81, 82, 86, 96,-98, 102, 104-106, 117, 119, 124, 127, 130, 132, 148, 149, 153, 164, 167, 170, 171, 184, 194, 202-204, 214, 215, 218-220, 222, 223, 225, 227, 229, 235, 237, 239, 241, 242, 244, 246.
Muhammed Sererzî, Şeyh:40, 233.
Muhyiddîn İbn Arabî: 240, 241, 243.
Mûsâ (a.s.): 11, 51, 63, 65, 76, 77, 86, 124, 133,141, 214.
Mütenebbî: 13, 248.

Nakşbend, Şâh: 251.
Nakşiyye: 240.
Nemrûd:8, 54, 69, 76, 160, 174, 185.
Nessâc, Buhârî, Şeyh: 102.
Nûh (a.s.): 204, 214.

Osman (r.a.): 118, 208, 243.
Ömer (r.a.):109, 110, 148, 149, 196, 197, 208, 222, 223.
Ömer Hayyâm: 248.

Pervâne (Bk. Emîr Pervâne)

Radıyyüddîn Abdülgafur: 240.
Rükneddîn Alâüddevle es-Simnânî: 241.
Rûm: 91.
Rüstem: 155.
Sa'deddîn Hamevî: 237.
Sadreddîn: 114.
Sadreddîn Konevî: 243.
Sadr-ı İslâm: 163, 221.
Said Rükneddîn: 229.
Salâhaddîn, Şeyh: 88, 89, 90.
Salâhaddîn Zerkûbî: 239.
Sâlih (a.s.): 204.
Selçûkiler, Selçukiyye: 229, 230, 235.
Semerkand:80.
Semûd (Kavm-i): 69, 202.
Senâî: 188.
Seyfeddîn: 155.
Seyfeddîn Buhârî: 144, 145.
Seyfeddîn Ferah: 58.
Sind: 89.
Sirâceddîn: 206.
Sirâceddîn, Kâdî: 252.
Sultânü'l-Ulemâ (Bk. Bahâeddîn Veled)
Sultan Veled: 246.
Süleyman (a.s.): 211, 214.
Şam: 91, 230.
Şamlılar ...9.
Şeddâd : .8, 69.
Şemseddîn, Mevlânâ ...159.
Şems-i Tebrizi: 79, 83, 84, 86, 233,238, 239, 248.
Şeyh: 165.
Şihâbüddîn Maktûl: 244.

Tâceddîn Kubâî: 80.
Tâcik: 221.
Tatarlar (Bk. Moğollar)
Tebrîz: 204.
Tirmizî, Şeyhu'l-İslâm: 102.
Tokat: 91, 229.
Turut: 133.
Türk: 221.
Ubeydullah Ahrâr: 240.

Vâsıt: 78.

Yahyâ (a.s.): 47, 52, 158.
Yemen: 91.
Yûnus (a.s.): 96, 241.
Yûsuf (a.s.): 27, 37, 169, 250.

Zâhir Baybars, Melik Zâhir, Mısır Melîki: 229, 230.
Zekeriyyâ (a.s.): 65, 158.
Zemahşerî : 96.
Zeyd: 168.

KİTAP İSİMLERİ İNDEKSİ

Ankaravî, Şerh-i Mesnevî: 251, 254.
Burhân-ı Kâtı': 236, 238, 254.
Esmâ-i Erbaîn: 244.
Fîhi Mâ Fîh: 2, 3, 230, 241.
Fusûsu'l-Hikem: 240, 241, 248.
Fütûhât-ı Mekkiyye: 241.
Heft Kulzûm: 254.
el-İnsânü'l-Kâmil: 241.
Kâmûs: 234.
Lemeât: 229.
Makālât: 248.
Menâkıb-ı Sipehsâlâr: 238, 239, 241, 251.
Mesnevî-i Şerîf: 2, 3, 229, 233, 237, 238, 241-246, 249, 251-253.
Mutavvele: 104.
Müntehabü'l-Lügât: 236, 237.
Nefehâtü'l-Uns: 229, 237, 244.
Şemsü'l-Lügât: 230, 238, 244.
Tenbîh: 104, 242.
Vasît: 104.

İSTİLAHLAR VE BÂZI KELİMELER İNDEKSİ

âb-ı hayât, 134
âb-ı hayât zulmettedir, 90
âb-ı Hızır, 224
âb-ı revân, 157
abd-i Hudâyım, 43
abdest, 142, 143, 170, 171
abdiyyet, 156, 176
acele, 88
acz, 15, 240
aç, 68
açlık, 10
a'dâ, 207
a'dâ-yı bâtınî, 55
adâvet, 70, 175, 178, 187, 210
aded, 197
âdem Hakk'ın usturlâbıdır, 13
Âdem'in vücûdu bir sancak gibidir, 31
adem, 21, 116, 187, 190, 210, 212, 232, 250
adem-i mahz, 205
âdet-i ilâhiyye, 171, 180
adû, 162
âfitâb, 26
âfitâb-ı aslî, 188
âfitâb-ı cemâl-i bâ-kemâl, 227
âfitâb-ı sûrî, 188
Afüv, 163
afv, 210
âgâhlık, 225, 226
ağaç, 201, 218, 221
ağyâr, (Bk. gayr), 66, 67, 126
âh etme, 140, 246
ahâdis, 2
ahır, 18, 21. 22, 98
âhiret, 21, 26, 46, 62, 96, 101, 106, 189, 210,
ahkâm-ı ezeliyye, 63
ahlâk, 81, 113, 205
ahlâk-ı zemîme, 24, 25
ahmak, 246
Ahmed, 197
âhû, 43, 147, 148, 205, 234
ahvâl-i evliyâ, 66
âkıbet, 98
akıl, 35, 36, 51, 52, 59, 74, 79, 80, 93, 98, 99, 231, 237, 241, 247, 252, 254
akl-ı cüz'i, 200
akl-ı cüz, 130, 188, 245
akl-ı fa'âl, 56
akl-ı istihrâc, 245
akl-ı küll, 98
akl-ı küllî, 130, 200
akl-ı mahz, 73, 183
akl-ı muhtasar, 200
âkılın sâyesi, 251
akrep, 140
alaka, 109
âlem, 24, 39, 45, 56, 58, 59, 72, 73, 76, 87, 92, 97, 101, 109, 110, 128, 152, 160, 168, 18, 181, 187, 188, 196, 219,
âlem bir köpüktür, 12, 13
âlem dağ misâlidir, 137
âlem kadîmdir, 128
âlem kıştır, 55
âlem koşmaktadır, 199
âlem-i adâvet, 176
âlem-i aslî, 153
âlem-i azîm, 141
âlem-i bakâ, 19
âlem-i bî-çûn, 38
âlem-i bî-harfî, 141
âlem-i ecsâm, 131
âlem-i enbiyâ, 57
âlem-i ervâh, 18, 65, 196, 131
âlem-i fakr, 132
âlem-i gayb, 132
Âlem-i hakâyık, 208
âlem-i harf ve savt, 141
âlem-i havf, 46
âlem-i hayâl, 176, 208
âlem-i hayvânî, 109
âlem-i his, 192
âlem-i insânî, 109
âlem-i kuds, 184
âlem-i kudsî, 142
âlem-i lâ-mekân, 38

âlem-i ma'nâ, 30, 97
âlem-i mahsûs, 152
âlem-i muhabbet, 176
âlem-i Muhammedî, 82
âlem-i musavverât, 93, 176
âlem-i mükâşefe, 244
âlem-i mülk, 60
âlem-i nebât, 109
âlem-i sıfât, 190
âlem-i süflî, 181, 182
âlem-i tasavvurât, 93
âlem-i ulvî, 219
âlem-i vücûd, 145, 146
âlem-i zulmânî zindanı, 57
âlem-i/ulvî, 181
âlet, 181
âlim ârifîten dalıa âlîdir, 45
âlim, (Bk. âlim), 6, 45, 46, 247
âlimlik cübbe ve sarık ile olmaz, 80
Allah, 127, 212, 228
Allah'dan iste, 157
Allah'ın indinden, 137
altın, 244
âmân, 176
amel, 51, 71, 75, 102, 119, 119, 121, 170, 185, 220
amel-i ma'nevî bâtındadır, 71
amel-i sâlih, 67, 71
amelin sûreti, 71
âmm, 138, 139
ana, 137
analar, 198
anbar, 108
ân-ı gayr-i münkasım, 253
ankā, 26
anlamak, 103
arap, 166, 254
araz, 56, 231
ârif, 22, 44, 45, 46 117, 124, 126, 142, 152, 180, 186, 218, 227, 239, 242
âriyet, 190
arslan, 43, 109, 110, 205, 234
arslana binmek, 54
arş, 39, 192, 214
arûs-ı zîbâ, 209
asâ, 11, 65, 124, 133,
âsâr, 105
ashâb, 15, 104, 119, 129, 133, 164, 244
ashâb-ı kirâm, 82, 197, 208
âsî, 45
asker, 53, 75
asl, 18, 20, 21, 23, 49, 54, 66, 68, 79, 81, 91, 98, 102, 103, 114, 116, 120, 127, 141, 154, 177
asl olan âkıbettir, 189
asl olan muhabbettir hizmet ise fer'dir, 198
asl olan muhabbettir, 194, 198
asliyyet, 131
âsumân O'nu muhît değildir, 191
asumân, 191, 203
âşık, 84, 90, 94, 95, 139, 144, 145, 148, 154, 173, 173, 174, 174, 184, 207, 21, 220, 221, 237, 238
âşık-ı sâlik, 85
âşinâ, 153
aşk, (Bk. aşk), 42, 60, 67, 68, 68, 8, 95, 107, 116, 119, 127, 131, 143, 146, 166, 168, 176, 177,184, 197, 204, 207, 212, 220, 221, 224, 238, 245, 247
aşk-bâzlık, 38
aşk-ı Hak, 199
aşk-ı mahz, 84
at, 18, 94
atâ, 6, 53, 64, 66, 75, 120, 121, 168, 202
atâ-yı Hak, 51, 120
atâ-yı mahz, 53
ateş, 95, 194, 214
âteş-i firâk, 184
attâr, 30, 58, 77
av, 237
avâm, 3
ay, 152, 237
ayak, 100, 133, 234, 240
ayb, 213
âyet, 34
âyet-i istiğnâ, 86
ayı, 65
ayıklık, 215
ayıp, 24
âyîn-hân, 245
âyîn-i şerif, 245
âyîne, 1, 13, 24, 40, 54, 73, 76, 88, 144, 169, 250, 253
ayn, 9, 56, 115, 163, 197, 199, 217, 227, 248
ayn-ı cân, 8
ayn-ı cehl, 159
ayn-ı fesâd, 83
ayn-ı inâyet, 36, 195
ayn-ı meşgûliyet, 63
ayn-ı pâdişâh, 44
ayn-ı savâb, 119
ayn-ı suâl,136
ayn-ı sûret, 189
ayn-ı tâat, 44
ayn-ı vasl, 63
ayn-ı zât, 37, 56
ayna, (Bk. âyîne), 25
ayne'l-yakîn, 109, 44
aynü'd-dîn, 197
a'zâ, 98, 99, 203
a'zâ âlettirler, 98
a'zânın söz söylemesi, 100
azâb, 209
azâim, 244

azîz, 40, 93

babalar, 198
bağ, 117, 198
bahâr, 35, 59, 65, 152
bahçıvan, 137
baht, 224
Bakara, 174
bakā-yı vücûd, 192
balmumu, 99
bârân, (Bk. yağmur), 29
Bârî, 221
basar, 59, 193
Basîr, 146
basîret, 215
bast, 63, 107, 152
bâtın, 54, 66, 74, 83, 85, 92, 126, 127, 131, 136, 150, 159, 170, 174, 197, 234
batn-ı mâder, 186
baykuş, 233
bed-ahd, 45
beden, 207, 226
Bedeviler, 166
behâim, 237
belâ, 57, 58, 164, 211, 216, 224
belâgat, 3, 132, 169
ben, (Bk. men, ene), 25
benî âdem, 237
benlik, 15
berdâberd, 143
bereket, 53, 194, 202
berzah, 1
beşer, 225, 232
beşeriyyet, 153, 216
beşik, 177, 216, 218
bey, 238
beyit, (Farsça-Arapça), 13, 72, 113, 113, 119, 124, 147, 154, 164, 168, 170, 182, 187, 200, 211, 221, 223, 224
beyt, 149, 150
Bîgânegî, 176
biât, 216
bid'at, 216
bilen, 108
bilmek, 208
bilmeyenler, 108
bir adedi, 197
bir, 10, 24, 45, 228
bizlik, 15
biçâre, 15
bostan, 114
boynuz şeker, 242
bûd ü nâ-bûd, 206
buğday, 72, 98, 108, 127
buz, 62, 99
bülbül, 233

câmi', 61
câmid, 235
cân, 14, 15, 22, 60, 161, 185, 220, 225
can kulağı, 238
can vilâyeti, 200
câriye da'vâsı, 103, 127, 173, 245
Cebbâr, 223
cehd, 35
cehennem, 7, 18, 98, 195, 208, 209, 228, 252
cehil, 63, 74, 109, 192, 212
cehûl, 17, 253
celîs, 167
cem'iyyet, 48
cemâd, 39, 55, 109, 174, 178, 201, 225, 226, 226, 227, 235, 242, 245
cemâd-ı mutlak, 225
cemâdât, 200
cemâdiyyet, 201, 232, 242
cemâl, 13, 35, 76, 106, 107, 145, 169
cemiyet, 61
cenk, 155
cennet, 7, 95, 107, 151, 154, 228, 229, 254
cennet-i Adn, 17
cevâb, 35, 111, 136, 137
cevâmiu'l-kelim, 3
cevher, (Bk. gevher), 33, 56, 128, 231, 244
ceviz, 77, 141, 218
cezbe, 52
cezbe-i Hak, 106, 118
cihâd, 18, 56, 155
cihâd-ı ekber, 120
cins. 175
cinsiyet, 10, 230, 235
cirid, 125
cisim, (Bk. ecsâm), 131, 225, 235, 247
cum'a, 195
cübbe, 198
cünûd, 216
cüz', 49, 68, 72, 105, 201, 228, 254
cüz'-i muttasıl, 198
cüz'i münâsib, 10
cüz'i munfasıl, 198
cüz'î, 227

çadır, 87
çakal, 41, 234
çarmıh, 177
çarşaf, 10, 143
çekirdek, 21, 131, 136
çerâğ, 11, 26, 96
çerh-i felek, 187, 215
çeşm-i basîret, 101
çıban, 25, 99
çirkin, 9
çocuk, 134, 154
çocukluk, 107
çöl, 78

çöl fâresi, 79

da'vâ, 176
da'vet, 197, 204
dağ, 138
dağı muğannî kılma, 214
daḥûk, 164
daḥûk-ı katûl, 117
dâire-i halk, 225
dakāyık, 49
dal, 250, 251
dalâlet, 53, 66, 216
dalgıç, 169
dar ağacı, 94, 160
Dâr, 203
darb-ı mesel, 6
dârib, 160
darlık, 177
Dârr, 165, 203, 248
deavât, 124
de'b-i selâtîn, 230
değirmen, 159
dehliz, 128
dele, 123, 244
delîl, 43, 44, 45, 46, 84, 86, 173
demir, 214
deniz, (Bk. deryā), 60, 103, 169, 221, 234
derd, 22, 24, 60, 74, 102, 103
derek-i esfel, 209
derviş, 16, 21, 31, 54, 72, 111, 116, 131, 135, 157, 159, 241
dervişler bir ten hükmündedir, 161
dervîşân, 95
deryâ, 12, 59, 60, 61, 69, 87, 131, 179, 180, 214 , 236
deryâ-yı rahmet, 185
dest-i ahd, 216
dest-i Hak, 69
dest-i kudret-i Hak, 192, 203
devâî, 162, 180
deve, 113, 121, 62
devir, 159
devr-i felek, 187
devr-i rûhânî, 159
dırâbhâne, 59, 236
dil, (Bk. lisân), 39
dil-ârâm, 60
dilenci, 37
dimâğ, 193
dîn, 11, 12, 32, 80, 167, 104, 105, 109, 129, 167, 188
dîn-i Muhammed, 96
dinde vahdet, 28
dinlemek, 86
direk, 244
diri, 174
dîvâ, 150
dîv-i nefs, 22
doğan kuşu, 27, 115
dost, 37, 85, 161, 182, 200, 220
dostluk, 176, 53, 88
dostun cemâli, 200
duâ, 9, 37, 157, 213, 219
dünyâ köpüktür, 12, 13
dünyâ, 21, 37, 46, 54, 62, 67, 88, 94, 102, 106, 127, 128, 160, 167, 201, 203, 208, 209, 210, 217, 223, 227
dünyâyı ma'mûr etme, 78
düşman, 58, 85, 90, 109, 117, 182, 210
düşmanlık, 176, 187, 88
düşünce, 151
düşünceden muâheze olunmak yoktur, 92

ebzâ-yı amel, 225
ebnâ-yı emr, 224, 225
ebnâ-yı ezel, 225
ebnâ-yı halk, 225
edyân-ı bâtıl, 247
ecsâm, (Bk. cisim), 93, 153
edeb, 64, 95
ef'âl, (Bk. fiil), 105
ef'âl-i ilâhiyye, 165
ef'âlin hâlıkı Hak, 181
ef'âlin hâlıkı kuldur, 181
efkâr-ı fâsıde, 111
eflâk, (Bk. felek), 191
ehass, 22
Ehl-i âsumân, 203
ehl-i bâtın, 150
ehl-i cehennem, 66, 208, 209
ehl-i cennet, 66, 67
ehl-i dil, 50, 160
ehl-i dünyâ, 12, 22, 26, 85, 166, 201
ehl-i Hak, 85, 209
ehl-i kazf, 166
ehl-i Kur'ân, 222
ehl-i nefs, 144
ehl-i tasavvuf, 131
ehl-i tıyn, 225
ehl-i zâhir, 50, 149, 150. 160, 174
ehlullah, 3, 126, 244
Ehrimen, 117
ekmek, 83, 178, 250
ekmekçi, 162
el, 100, 241
elbise, 116, 199
elem, 195, 206
emânet, 17
emîr, (Bk. ümerâ), 6, 51, 67, 126, 160, 194
emlâk-i ilâhiyye, 236
emn, 206, 43, 46
emr, 162, 163, 179, 225, 226
enâniyyet, 226, 244
enbîyâ, (Bk. nebî), 14, 33, 39, 46, 48, 63,

66, 69, 74, 76, 77, 83, 109, 110, 116, 120, 128, 130, 141, 142, 145, 150, 153, 155, 159, 165, 167, 168, 186, 198, 206, 209, 214, 221, 224, 227
endişe, 40, 55, 92, 93, 128, 143, 151, 156, 178, 179, 182, 191, 192, 204, 210
ene'l-abd, 43
ene'l-hak, 43, 44, 69, 176
Ene'l-Hak ilmi, 208
ene, (Bk. men), 176, 25
erganûn, 232
erkek, 140, 180, 231
ervâh, (Bk. rûh), 33, 61, 66, 128, 142, 153
ervâh-ı hayvânî, 214
ervâh-ı mukaddese, 112, 128
esb-i bahrî, 174
esbâb, (Bk. seheb), 65, 132, 178, 203
esbâb bahânedir, 65
esbâh, 14
eser, 157
esfelü's-sâfilîn, 74
esir, 6, 7, 62, 229, 241
esmâ, 1, 131, 244, 248
esmâ-i cemâliyye ve celâliyye, 253
esmâ'-i ilâhiyye, 124, 248, 253
esrâr, 66, 70
esrâr denizi, 234
esrâr-ı ilâhiyye, 67
esrâr-ı melâike, 150
eşek, 99, 235
eşkiyâ, (Bk. şakî), 69
eşyâ, 236
etkıyâ, 69
ettahiyyât, 64
ev, 61, 127, 128
evliyâ, (Bk. velî), 12, 14, 26, 33, 43, 47, 48, 63, 65, 69, 74, 76, 77, 83, 84, 87, 90, 96, 97, 112, 119, 128, 141, 142, 145, 150, 153, 155, 182, 186, 190, 200, 201, 204, 206, 206, 209, 214, 221, 222, 238
evliyâ-i âşıkân, 38
evliya-i vâsılîn, 94, 240
evliyâ incinirse, 201
evliyânın sırrı, 228
evliyâullâh, 166, 223, 244, 253
evliyâullâh'ın nutku, 224
evliyânın tuzağı, 252
evrâd, 114, 125
evrâd-ı vâsılân, 112
evtâd, 204
evvel, 22, 28
ezân, 67
ezdâd, 73, 193

fa'âl, 119
fâil, 181
fâil-i hakîkî, 195
fakih, 197
fakîr, 5
fakr, 22, 116, 132, 144, 211
fal, 158
falaka, 195
fânî-i Hak, 44
fâre, 28, 29, 67,
farz, 32
fasâhat, 132
fâsık, 45
fatîn, 107
fatîr, 233
fehim, 31
fehm, 31, 225, 226
felâsife, (Bk. feylesof), 104
felek, (Bk. eflâk), 184, 187, 231, 241, 248
felsefî, 44
fenâ, 26, 176, 193
fenâ fillâh, 250
fenâ fi'r-Resûl, 250
fenâ fi'ş-şeyh, 250
fenâ-yı vücûd, 177
fer', 18, 24, 98, 110, 127, 130, 131, 150, 188
ferâ', 237
ferrâş, 125
fesâd, 121, 126, 183
fesâdât, 125
fetânet, 185
feth, 53, 75
fetvâ, 48
feylesof, (Bk. felâsife), 99, 128
feylesofluk, 225
feyz-i akdes, 1
feyz-i mukaddes, 1
fikhullâh,135
fıkıh, 18, 133, 135
fısk, 183
fidye, 6
fiil, (Bk. ef'âl), 19, 118, 119, 142, 181, 183, 192
fikir, 128, 156, 193, 208, 205, 234, 247, 252
filânü'd-dîn, 123
fırâk, 113, 118
fırâk-ı Hak, 217
fıraset, 223
firkat, 184
fitne, 11, 144
fuâd, 116
fuhûm-i âmme, 240
fukarâ, 95

gaflet, 63, 78, 98, 101, 159, 181, 188, 195, 227
gaflet-i külli, 201
Gafûr, 163
gam, 106, 117, 147, 152, 167, 249, 250,

252
gammâz, 126, 169
garaz, 219, 220, 231
gariblik, 218
garîb, 218, 219, 50
gayb, 166
gaybet, 110, 179, 180, 197
gayr, (Bk. mâsivâ), 40, 94, 115
gayr-i mec'ûl, 240
gayret, 81, 82
gayret-i Hak, 41, 234
gayrin ünsiyyeti, 214
gayriyyet, 94
gayûr, 126
gayz, 210
gazâ, 82
gazab, 31, 60, 177, 178, 206, 210, 222, 252
gece, 193, 47, 57, 84
gevher, (Bk. cevher), 34, 37, 50, 83, 97, 103, 105, 108, 169
gevher-i hafî, 212
gıdâ, 246
gınâ, 189, 211
gölge, (Bk. zıll), 98, 100, 152, 207, 228, 251
gönül, (Bk. kalb), 42, 60, 130, 131, 150, 151, 153, 154, 154, 166, 216, 217
göz, 54, 59, 100, 206, 227
gürhâr, 237
gurûb, 186
gussa, 147
güher, (Bk. gevher), 104
gül, 168, 182, 220, 228
günah, 44, 57, 63, 95, 163, 214, 217
gündüz, 47, 57, 193, 197
güneş, 11, 35, 56, 62, 69, 153, 174, 178, 179, 185, 186, 188, 197, 204, 204, 205, 214, 218, 227, 228
güneşin hakîkati, 188
gürîzgâh, 190
güzel, 9, 68, 144
güzellik, 68, 235

haber-i tevâtür, 196
Habîr, 146, 247
habis, 228, 254
hâcât, 37, 122, 159, 157, 158
Hâdî, 248, 253
hâdim ağası,135
hâdis, 34, 39, 128, 129, 102
hadîs-i kudsî, 98, 120, 248
hadîs-i şerîf, 5, 28, 48, 52, 121, 169, 190, 219, 222, 223, 237, 241, 243, 244
hâfız, 126
Hak, 35, 36, 39, 41, 47, 69, 93, 105, 156, 176, 192, 211
Hak cümleyi muhîttir, 197
Hak ne zâhir ve ne de gâibdir, 179
Hak şerre râzı olmaz, 162
Hak'dan bilme, 8
Hakk'ın letâfeti, 179
Hakk'ın me'mûru, 214
Hakk'ın mevcûdiyyetini isbât, 86
Hakk'ın müsahharı, 214
Hakk'ın zilli, 207
hakâyık, 2, 49, 110, 188, 208
hakâyık-ı a'yân, 1
hâkim, 131
hakîkat, 10, 24, 29, 34, 46, 48, 102, 110, 145, 197, 208
hakîkat-i ma'nâ, 176
hakîkat-i vech, 144
hakîm, 38, 63, 193
hakîm-i alîm, 225
hakîm-i ilâhî, 38
hâl, 119
halâ ve melâ, 39
Halâîk, 150, 153, 187
hâlet, 202
Hâlık, 114, 188, 210
hâlık-ı ef'âl, 181
hâlık-ı endîşe, 191, 192
hâlık-ı hayr, 193
hâlık-ı şer, 193
halife, 118
halk, 52, 63, 68, 69, 225, 226, 227, 239
halk ile meşgûliyet, 63
halkın ef'âli, 120
halktan şikâyet, 210
halk-ı ârif, 239
halvet, 36, 40, 48, 81, 82, 88
hâm-ı ezelî, 2
hamam, 156, 157
hamd, 108, 165, 182, 187
Hamel burcu, 139
hâmile, 170
hamiyyet, 82, 230
hamûl, 173
hamûle, 225
harâm, 20
hareket, 136, 138, 194
harem-i Hakk'ın mahremleri, 70
harf, 39, 141, 142
harîse, 157
hâs, 98, 105, 110, 218
hased, 24, 60, 73, 78, 79
hasf, 166
hasta, 57, 72, 112, 241
hastalık, (Bk. maraz), 126, 195
haşr, 62, 152, 154
hâtem-i pâdişâh, 181
hâtem-i Süleymânî, 116
hâtır, 187
hâtırât, 253
hava, 132, 190
havâs, 3, 42, 149, 109

havâss-i bâtıne, 48
hâvâs (ilm-i), 244
havâtır, 56
havf, 7, 9, 31, 43, 46, 72, 74, 105, 206
havuz, 183, 184
hayâl, 10, 27, 47, 48, 58, 93, 110, 146, 154, 176, 182, 208, 212, 233, 247, 250, 252
hayâl bu âlemdir, 110
hayâl-i yâr, 110
hayâlât, 10, 112, 250
hayât, 203
hayât-ı bâkıye-i sermediyye, 90
hayır, 13, 14, 51, 63, 128, 137, 162, 163, 181, 182, 183, 193, 235, 237, 248, 249
hayr-ı küllî, 163
hayr-ı sırf, 183
hayrât, 31
hayret, 36
hayvan, 21, 74, 174, 183, 237
hayvân-ı nâtık, 54
hayvânât, 22
hayvânî, 21
hayvâniyet, 54, 72, 179
hayvanlık, 18, 232, 242
hayy, 146, 247
hazân, 152
hazarât, 239
hazîne, (Bk. kenz), 76, 160, 162, 207, 212
hazret-i mişâl, 239
hazret-i şehâdet, 239
helâl, 20
hem-nişîn, 167
hem-şehrî, 218
hem-zebân, 218
hemm-i vâhid, 167
hep Hak'dandır, 54
hep O'dur, 158
her şey Hakk'a nisbetle iyidir, 31
herşey Hak'dandır, 31
hevâ, 73, 74
hevâ-yı nefs, 216
heyâkil, 1
heykel, 4, 144
hırfet, 48, 60, 130, 245
hırs, 24, 73
hırsız, 118, 122
hırsızlık, (Bk. sirkat), 100, 186
hısım, 31
hicâb, (Bkz. nikāb), 35, 56, 65, 143, 178, 196, 211, 212
hikemiyyât-ı ilâhiyye, 223
hikmet, 18, 27, 28, 29, 30, 66, 67, 69, 78, 100, 101, 104, 130, 139, 165, 180, 181, 199, 222, 241, 253
hikmet-i İlâhî, 108
hil'at, 186
hîle, 27
hilim, 31, 98, 211, 192
hilkat, 101
hilkat-ı âlem, 128
himmet, 130, 131, 30, 73, 237
hisâb, 151, 236
hizmet, 16, 17, 18, 64, 96, 96, 115, 154, 166, 179, 194, 195, 198, 221
hizmet-i Hak, 185
hor, 173, 174
hucûb-i nûrânî, 208
hucûb-i zulmânî, 208
Hudâ'dan başka mevcûd yoktur, 43
Hudâvendigâr, 34
hudû, 129
hudûs-ı âlem, 128
huffâş, 26
hurûf-ı kur'âniyye, 221, 222
hutbe, 119, 243
huzûr, 41, 110, 180, 197
huzûr-ı Hak, 66
hüccet, 69
hükm-i ezelî, 63
hürriyet, 92
hüsn, 139, 42
hüsn-i zan, 121
hüve'l-hak, 176
hüve, 176
hüviyyet, 145

ıtlak, 236
ızhâr-ı Hak, 160

ibâd-ı sâlihîn, 170
ibâdet, 13, 88, 97, 111, 112, 124, 179, 195, 238
ibâdet-i Hakk, 124
ibn âvi, 234
icâbette te'hîr, 37
îcâd, 130, 187
ictihâd, 160
ictimâ', 61
idrâk, 35, 36, 143, 231, 239
ifrât, 187
iftikâr, 127
ihlâs, 58
ihsân, 210
ihtilâm, 111
ihtirâ', 130
ihtirâk, 252
ihtiyâç, 29, 127
ihtiyâr, 134, 147, 183
ihtiyarlık, 123
ihtizâz, 197
ihyâ, 185, 186, 192
iki görme, 215
iki vücûd, 205
iki, 25, 45
ikilik, 24, 25, 118, 176, 177

iklîm, 242
ilaç, 72
ilâh, 247
ilâh-ı hakîkî, 247
ilâh-ı mec'ûl, 247
ilâh-ı hayr, 193
ilâh-ı şer, 193
ilim, 19, 46, 59, 71, 74, 121, 132, 141, 185, 193, 204, 208, 213, 225
ilim ma'lûma tâbi'dir, 240
ilm-i cüz'i, 188
ilm-i ebdân, 208
ilm-i edyân, 208
ilm-i Hak, 207
ilm-i hayâl, 208
ilm-i Hudâ, 77
ilm-i maânî, 3
ilm-i münâzara, 139
ilm-i nahiv, 168
ilm-i nazar, 139
ilm-i nücûm, 19, 48
ilm–i enbiyâ, 225
imam, 15, 245
iman namazdan efdaldir, 32
îmân, 8, 32, 67, 71, 72, 92, 109, 110, 133, 134, 152, 153, 161, 163, 177, 209, 220, 230, 243
îmân-ı âmm, 109
îmân-ı hakîk, 118
îmân-ı hâss, 107
imân-ı âmm, 107
imâret, 96
imtihan, 171, 240
inâyet, 14, 16, 24, 47, 52, 61, 65, 75, 125, 159, 160, 194, 195, 202, 215, 222
incinmek, 24, 25
infâk, 163
innîn, 85
insan, 17, 22, 48, 54, 55, 58, 60, 72, 73, 74, 79, 115, 118, 127, 132, 170, 174, 212, 231, 253
insan konuşan hayvandır, 72, 178, 179
insan, men' edildiği şey'e harîsdir, 83
insân-ı kâmil, 1
insanın vücûdu, 181
insânî, 21
insâniyyet, 54, 242
inşâallah, 93, 94
intizâr, 36, 41
îrâde, 163
irâde-i îmân, 163
irâde-i şer, 163
irciî, 234
isbât, 86, 160, 161, 248
isbâta şehâdet, 129
ism (Bk. esmâ), 142, 240, 244
isneyniyyet, (Bk. ikilik), 176
isrâ, 51
isrâf, 167
istememek, 118
istiʻdâd, 29, 95, 104, 111, 139, 198, 240, 244
istidlâl, 234
istifrâğ, 106, 165, 166
istiğfâr, 75, 215
istiğnâ, 86
istiğrâk, 14, 36, 42, 43, 142, 206
istihkâk-ı Bârî, 185
istisnâ, 93, 240
iş, 13
iştihâ, 221
itâat, 52, 115, 216
itâb, 24
i'tikâd, 30, 31, 34, 173, 184, 247
i'tikâd-ı Mu'tezile, 249
i'timâd, 157, 158
i'tirâz, 212
ittihâd, 118
ittihâd-ı mahz, 176
ittisâl, 49
iyilik, 63, 64, 117, 183, 193
izâfiyât, 131
İslâm, 8, 9, 31, 51

kabâhat, 213
Ka'be, 116, 124, 149, 150
kâbiliyet, 54
kâtil, 126
kabîr, 152, 154, 199
kabuk, 218, 231
kabz, 62, 63 , 107, 152
kabza, 61
kabza-i İlâhî, 215
kadeh, 68
kadın, 81, 82, 83, 97, 143, 180, 207, 231
kadîm, 39, 128
kadr, 30
kâf-ı kurb, 26
kafes, 233
kâfir, 117, 125, 186, 193, 195, 209, 227, 90, 92
kahır, 198, 164
kâim-makam, 246
kâkül, 116
kalb gözü, 73
kalb, (Bk. gönül), 42, 116, 170, 247, 253
kalbler şehâdet eder, 42
kalem, 203, 215, 221
kalıp, 14, 199, 68, 69
kalkan, 69
kalp altın, 114
kan dökücülük, 183
kanat, 237
kar, 62
karakulak, 234
karga, 49, 130, 233

karın-ı âlem, 39
kârûre, 246
kâse, 138
kat'-ı visâl, 166
katî-i nefs, 120, 193
katûl, 164
kavvâl, 119, 243
kazâ, 143, 232, 240, 253
kazf, 166
kaziyye, 146
kazm-ı gayz, 210
keder, 62
keffâret, 64, 236
kehrübâ, 10
kelâm, (Bk. söz), 30, 32, 66, 71, 95, 119, 133, 178, 222, 223, 226, 241
kelâm-ı Hak, 222
kelâm-ı Hudâ, 221
kelâm-ı ilâhî, 77
kelâm-ı kalîl, 204
kelâmullah, 3, 253
kelâm-ı kesîr, 204
kelimâtullah, 223
kelime, 213, 221
kelle şeker, 242
Kemâl üzerine ziyâde noksandır, 197
kemâl, 31, 107, 150, 197, 212, 253
kemâlullah mevcûdâtın kemâlidir, 212
kendinin kendiliğini bilmek, 20
kenz, (Bk. hazîne), 113
kerâmât, 10, 13, 31, 59, 66, 108, 109, 116, 124, 149, 159, 172
kesâfet, 179
kesîf, 130
keşf, 209
keşf-i zamîr, 172
ketm-i adem, 186
kıble, 15, 29, 32, 97
kıdem, 227
kıdem-i âlem, 129
kılıç, 17, 155
kısas, 163
kıskançlık, 81, 82
kış, 35, 49, 55
kıt'a, 1, 101
kıtâl, 126
kıyâm, 150
kıyâmet, 28, 29, 45, 55, 69, 94, 99, 227, 228, 234
kıymet, 100
kibir, 24, 101
kilit, 212
kîmyâ, 243
kin, 24
kitâb, 151
kocakarı, 139
korku, 153, 199, 250
koşmak, 199
kök, 103, 170, 171, 189, 250
köle, 66, 104, 112, 194
kölelik, 44
köpek, 156, 237
köpük, 12, 13, 87
kör, 83, 195
kötülük, 63, 64, 117, 182
köylü, 171
kudret-i halk, 240
kul, 93, 211, 222
kuluk, 45, 64, 171, 205
kunduz, 77, 238
kunût, 246
Kur'ân, 2, 30, 77, 78, 79, 102, 105, 126, 150, 209, 220, 221, 223
kurbet, 156
Kureyş, 149
kuş, 28, 29, 159, 237
kuvve-i hayvâniyye, 54, 55
kuvve-i vâhime, 219
küfür, 8, 31, 66, 92, 133, 152, 153, 163, 176, 177, 188, 195, 209, 232, 247, 248, 253
küll, 49, 68, 72, 201, 227, 228, 254
külhan, 86, 190
kün!, 238
kün fe-yekûn, 23, 71
künh, 197
kürk, 177
kürsî, 39, 192

lâ, 234
Lâ ilâhe illâ Hû, 107
la'b, (Bk. oyun), 123
lala, 232, 251
la'net, 27
lâ-mekân, 38
lafz, 226
latîf, 130, 192
latîfin latîfi, 93
letâfet, 59, 153, 179, 192, 208
letâfet-i Bârî Teâlâ, 93
levh, 184, 195, 215
levh-i mahfûz, 183
libâs, 199, 204
libâs-ı fakr, 238
lisân, (Bk. dil), 222, 223
lisân-ı isti'dâd, 248
lisânü'l-Hak, 155
lokma, 111
lutf, 164, 198

mâ, (Bk. su), 15
mâ-i hayât, 90
maânî, (Bk. ma'nâ), 93, 110
maânî-i Kur'ân, 150
maâric, 240
maârif, 2, 49, 229, 244

maâsî, 62
mâcid, 172
madrûb, 160
ma'dûm, 239
mağfiret, 213, 214, 216
mağrib, 174, 185, 186
mağrib-i kabir, 174, 186
mağribli, 50
mağz, 21
mahal, 192
mahalle mektebleri, 242
mahbûb, (Bk. ma'şûk), 66, 68, 93, 125, 182, 198, 207, 215
mahbûb-dost, 233
mahbûb-ı Hak, 210, 211
mahbûb-i hakîkî, 161
mahbûbât, 117
mahbûbiyet, 68
mahdûm-i âlem, 70
mahlûkat üç sınıftır, 73
mahlûk-ı ârif, 239
mahlûk-ı Hak, 239
mahmûd, 117
mahrût, 242
mahsüs, 206
mahz-ı şehvet, 74
makbûl-i Hudâ, 155
maksûd, 16, 21, 23, 24, 40, 41, 60, 81, 91, 96, 97, 106, 119, 127, 132, 134, 146, 148, 150, 171, 172, 195, 201
makām, 102, 150, 159
makām-ı dîdâr, 86
makām-ı emn, 120
makām-ı enbiyâ, 90
makām-ı İbrâhîm, 149
makām-ı kelâm, 86
makāmât-ı aliyye, 98
makāmât-ı emn, 46
makāmât-ı havf, 46
ma'kûl, 151, 152
mal, 211
ma'lûmât, 103
ma'nâ, (Bk. maânî), 21, 31, 38, 39, 45, 48, 71, 76, 77, 78, 79, 80, 84, 85, 92, 98, 99, 131, 141, 169, 170, 179, 183, 190, 192, 203, 218, 225, 226, 243, 251
ma'nâ arûsları, 66
mansıb, 77, 160
mantık, 18
maraz, (Bk. hastalık), 122, 162, 246
ma'rifet, 13, 60, 226, 227, 240
ma'rifet-i Bârî, 193
ma'sıyet, 9, 45, 62, 63, 165
maskara, 25, 202
mâsivâ, (Bk. gayr, ağyar), 29, 115
maşrık, 51, 174, 185, 186
maşrık-ı rahim, 174, 186
maşrıklı, 50
ma'şûk, (Bk. mahbûb), 12, 36, 41, 60, 84, 65, 87, 91, 93, 94, 105, 106, 116, 139, 145, 173, 207, 220, 221,
ma'şûk-i hakîkî, 146, 242
ma'şûk-ı mecâzî, 110
ma'şûku temâşâ, 68
ma'şûkun murâdı, 174
matlûb, 34, 69, 91, 103, 145, 146, 176, 192, 207, 221,
matlûb-i küllî, 95
matlûbun-li-gayrihî, 94
matlûbun-li-zâtihî, 94, 95
maya, 250
mazhar, 192, 207, 248, 253
mazhar-ı Hak, 161, 198
mazhar-ı lutuf, 198
mazlûm, 50, 51, 125
mebde, 22
mebgûz, 125, 182
mecâzîb, 141
mecûsî, 117, 187, 193
medh, 19, 102, 197
mehdî-i zamân, 122
meh-rû, 252
mekkâr, 9
mekr, 27, 47
mekrûhât, 117
mel'abe, (Bk. oyun), 123, 134
melâik, 151, 216
melâike, (Bk. melek), 64, 73, 74, 84, 86, 142, 150, 183, 184, 232, 237
melâike-i mutahhara, 112
melâike-i rûhânî, 84
melâmet, 246
melce', 41
melek, (Bk. melâike), 45, 74, 99
melek-i mukarreb, 202
meleki, 21
men, (Bk. ben), 15
menâzil, 47, 153, 154
menzil-i vasl, 119
merâtib, 240
merbûb, 131
merd-i Hudâ, 33, 234
merdân-ı ilâhî,135
merdiven, 60
merhametsizlik, 24
mertebe-i muhabbet, 214
mesâcid, 61
Mescid-i Harâm, 93
mesel, 35, 151, 152, 237
meserret, 238, 240
mesh, 244
mesh-i bâtın, 244
mesh-i zâhir, 244
meskenet, 226
mest-i Hak, 132
mestlik, 215

mestûr, 83, 84, 207, 238
meşakkat, 213
meşâyih, (Bk. şeyh), 102
meşâyih-i kadîme, 90
meşiyyet, 240
mevc, 60
mevcûdât akl-i küllînin sâyesidir, 200
mevcûdât, 187, 228, 253
mevlevî-hâne, 245
mevt, (Bk. ölmek), 126
mevt-i sûrî, 243
meyhâne, 124
meyve, 97, 201, 218
mezâhir-i esmâ ve sıfât, 253
mezar, 199
mezheb, 114
mezheb-i Şâfiî, 64
mezkûr, 215
mezmûm, 117
mısbâh, 151
mısra', (Fars.-Ar.), 18, 55, 56, 67, 94, 84, 116, 131
mihekk, 254
mihekk Kur'ân ve enbiyânın hâlidir, 254
mi'mâr, 44, 110, 184
minâre, 246
mi'râc, 214, 215
minâre, 133
mir'ât, (Bk. âyîne), 144, 145
mir'ât-ı nikâb, 144
misâfir, 143
misâl, 35, 80, 151, 152, 168, 174, 184, 186
misâlsiz söz, 197
misk, 159, 168
mislin misli yaratması, 180
mizâc, 48, 142
mîrâs, 114
mîzân, 151
Moğol Tatarları, 60
molla, 102, 80
muallim, 141
muâyene, 45, 46
mûcid, 187
mu'cize, 10, 116, 225, 230, 244
mudga, 109
Mudill, 248, 253
muganniye, 125
muganni, 126, 245
mugayyebât, 33
mugfil, 146
muhabbet, (Bk. aşk), 24, 29, 75, 87, 105, 115, 148, 154, 162, 175, 176, 177, 178, 187, 189, 194, 198, 204, 213, 215, 223, 248, 251
muhabbet-i şeyh, 90
muhabbetullah, 90
muhakkık, 150, 75
muhâl, 119
muhâlin tekvînî muhâldir, 188
Muhammed (a.s.v.), 202
muhârebe, 217
muhâtab, 153
muhdes, 226
muhib, (Bk. âşık), 198, 215
muhît, 191
muhrez, 236
muînü'd-dîn, 197
mukaddime, 68
mukallid, 80
mukarreb, 44, 110
murâd etmek, 162
murâdun-li-gayrih, 163
musallâ-yı İbrâhîm, 150
mutasarrıf, 244
mu'tekid, 172
Mu'tezile, 181
Mu'tî, 156
mutî', 45, 51
mutlakıyyet, 236
mutrıb, 164, 220, 245
muvahhid-i müstağrak, 69
mümâşât, 230
mü'min, 66, 73, 74, 90, 92, 107, 133, 161, 186, 195, 198, 200, 223
mü'minîn-i hakîkî, 227
mübâyaat, 205
mücâhede, 102, 111, 112, 120, 169, 176, 186, 228
müdârâ, 120
müderris,135
müdrek, 124
müessir Hak'tır, 177
müftü, 235
müftî-i ma'nevî, 48
mühendis, 110, 127, 128, 151, 208
mühür, 27, 126
mülkiyyet, 236
mümtaz, 149
münâcât, 37, 219
münâfık, 32, 67, 71, 80, 200
münâzaa, 137
münebbih, 140
müneccim, 191
mürebbî, 239, 248
mürekkeb, 221
mürg-ı rûh, 159
mürîd, 15, 33, 40, 84, 85, 121, 135, 166, 174, 189
mürîdân, 146
mürşid, 51, 166, 251
mürüvvet, 66
müsahhariyet, 139
müsbit-i hak, 160
müsebbib, 65, 251
müslüman, 73, 91
müstağnî, 85, 86

müstağrak, 16, 98
Müsteân, 241
müsteâr, 190, 203
müstehlek-i Hak, 50
muşâhede, 43, 45, 46, 86, 152, 208, 227
müşrik, 155
mütâbaat, 205
mütâlaa, 102
mütchayyiz, 139
mütekellim, 65, 221
mütevâzi, 97
müvekkil, 206
müvellidü'l-hunûza, 245
müvelliôü'l-mê., 245

nabz,136
nâfe-i müşki, 56
Nâfi', 165, 203, 248
nahs, 18, 252
nahvî, 142, 135
nahvullâh,135
nakd, 134, 165, 222
nakd- ceyyid, 221
nakdiyyet, 217
nakid, 133
nakış, 127
nakkâş, 127
nakl, 133, 134
namaz, 14, 15, 21, 29, 31, 32, 47, 48, 71, 80, 81, 88, 130, 131, 150, 158, 164, 171, 181, 194
namâz-ı zâhiri, 158
namazdan efdal, 31
namazın rûhu namazdan efdaldir, 31
nasâyih, 155
nâsiye, 253
nasrânî, 187
nazar, 118, 222
nazım, 49
nebât, 199, 242, 245
nebâtât, 35
nebâtî, 21
nebî (Bk. enbiyâ), 10, 115, 197, 198, 221, 224, 225
necâsât, 139
nedâmet, 24
nefes, 192, 197
nefis, 18, 54, 58, 105, 111, 137, 150, 155, 156, 157, 183, 197, 210, 211, 212, 213
nefs-i cüz'î, 200
nefs-i fakr, 144, 227
nefs-i vâhid, 161
nefsini bilmek, 226
nefsiyle cenk, 155
nefy, 160, 161, 248
nefye şehâdet, 129
nehy, 126, 162, 163, 179
nem, 245
nerededir, 191
nesir, 49
nesv u nemâ, 181
nezir, 64, 216, 218
ni'met, 77, 108, 213, 215
ni'met ile azâb, 238
nikâb, (Bk. hicâb), 34, 35, 126, 144, 145, 177
niteliksiz; 37, 73, 92, 93
niyaz, 61, 62
nizâm, 57
nîk-ahd, 45
noksan, 25
nokta-i dâire-i vücud, 1
nûr, 54, 81, 85, 151, 152, 153, 223, 227
nûr-i cüz'i, 227
nûr-ı Hak, 36, 76, 222
nûr-ı Hudâ, 118
nûr-ı ilim, 188
nûr-ı mahz, 74, 84
nûr-ı velâyet, 238
nutuk, 59, 72, 179
nücûm, (Bk. yıldız), 18
nümûne, 58, 62

O her şeyi muhittir, 192
O'nu muhît değildir, 192
odun, 190
ok, 148, 192
olmak, 208
olta, 107
onsekiz bin âlem, 225, 226
orta, 187
oruç, 47, 48, 62, 64, 71, 194
oturmak, 167
oyun, (Bk. la'b, mel'abe), 123, 131, 132

öfke, 252
ölmek, 25, 26
ölmeden evvel ölme, 112
ölü, 174
ölüyü mezara gömme, 49
özür dilemek, 102

pabuççuluk, 115
pâdişâh, 11, 15, 16, 21, 22, 27, 31, 41, 44, 45, 87, 103, 112, 113, 115, 136, 131, 139, 143, 160, 173, 175, 186, 187, 204, 205, 209, 218, 223
pâdişâh-ı zâhir, 196
pâdişâhlar ile musâhabet, 12
pâdişahlık, 185
pâkler, 251
panzehir, 226
papas, 172
perde, 48, 116, 143, 158, 196, 208, 221, 228, 248
perde-i gaflet, 227

pervâne, 36, 229
peygamber, (Bk. nebî), 204
peygamberlik, 185
pîr, 123
put, 73, 251
put-şiken, 251

Rab, 115, 131, 195, 239
Rabb-i hâs, 248
râh-ı Hak, 202
râhat, 195
Rahmân, 195
rahmet, 159, 202
rahmet-i ilâhiyye, 223
raiyyet, (Bk. reâyâ), 131
râî, 145
raks, 126
re'y, 8
reâyâ-yı ten, 51, 52
reâyâ-yı vücûd, 51
rebâb, 158
recâ, 7, 31, 43, 72, 74, 105
Rehber Muhammed (a.s.v.), 203
rehber, 22, 214
rehber-i âlem, 122
reis, 52, 191, 194
rekâyık, 49, 124
rekâyık-ı şihâbiyye, 124, 243
reml, 19
remz, 67
renk, 105, 213, 215
reyhan, 182
rıfk, 211
rızâ, 149, 178, 222
rızâ-yı Hak, 203
rızâ-yı halk, 203
rızık, 67, 149,167, 194, 195, 209
ricâl, 150
riyâ, 57, 81
riyâkâr, 57
riyâzet, 88
rûh, 18, 33, 54, 93, 114, 131, 156, 157, 181, 199, 213, 225, 226, 247
rûh emrdir, 225
rûh-i insânî, 116
Rûh-i Kuds, 93, 226
ruhban, 81
ruhbâniyet, 61, 81
Rûhullâh, 210
rutûbet, 245
rûz-i cezâ, 62
rûz-ı elest, 79
rü'yet, 104, 145, 196, 208
rükû, 150
rüşvet, 102
rü'yâ, 94, 104, 107, 147, 151, 168, 183

sabr, 36, 82, 106, 129, 164, 165
sa'd, 18
sadaka, 18, 57
safra, 142
sağ göz, 195
sahâbe, 78, 130
sahare-i Fir'avn, 161
sâhib-i dil küldür, 72
sâhib-i inâyet, 125
sâhir, 133
sâhirân-ı Fir'avn, 206
sahv, 215
sâil, 68
saîd, 64
sâk-ı arş, 28
sâlâr, 51
salât, 126
salât-ı dâim, 131
salavât, 64
sâlih, 45, 167
sâlik, 111, 113, 244
sen'at, 252
sanâyi', 48, 130
sarhoş, 174, 175
savm, (Bk. oruç), 116
savt, 39, 141
sa'y, 9, 52, 57
sayd, 124
sâye, (Bk. gölge, zill), 200
sebeb, (Bk. esbâb), 9, 45, 116, 165, 251
sebeb–i hayât, 178
sekir, 134
sekîne, 216
sekînet, 215
sekr, 134, 215
selâm, 97, 98, 112, 170, 171, 245
sem', 59, 193
semâ, 70, 126, 182, 220, 252
semâ', 245
Senâ-yı Muhammed (a.s.v.), senâ-yı Hak, 204
serheng, 236
ser-rişte, 58, 65, 94, 116, 152
setr-i uyûb, 61
seyf-ale'l-Hak, 155
seyfeddin, 155
seyyie, 210
sıbyân, 123
sıddîk, 109
sıdk, 67
Sidretü'l-müntehâ, 214
sıfat, 190, 207, 237, 248
sıfât-ı beşeriyye, 60
sıfât-ı beşeriyyet, 6, 227
sıfât-ı Hak, 58, 207, 208
sıfât-ı hayvâniyyet, 183
sıfât-ı nefsâniyye, 244
sıfat-ı yakîn, 243
sıfâtullah, 212

sıhhat, 38, 57, 64, 72, 122, 165, 195, 211
sır, 170, 228, 234
sır gözü, 15, 228
sırât-ı müstakîm, 253
sibir, 11, 133, 172
sirkat, (Bk. hırsızlık), 31
sikke, 246
sivrisinek, 53, 54
sîret, 205
sohbet-i ağyâr, 175
sol göz, 195
söylemek, 86, 179
söz amelden doğar, 71
söz, (Bk. kelâm), 10, 19, 23, 39, 40, 44, 49, 53, 54, 71, 80, 91, 99, 100, 104, 113, 119, 127, 130, 131, 153, 168, 176, 177, 180, 183, 184, 186, 190, 192, 203, 239
su, (Bk. mâ) 100, 115, 132, 133, 138, 164, 190, 200, 205, 236
sû'-i zan, 121
sû'i ahlâk, 212
suâl, 35, 111, 136, 137
suâl ilmin yarısı, 69
sultan, (Bk. pâdişah), 115, 235
sultân-ı mahbûbîn, 86
sûr-i İsrâfîl, 151
sûret, 14, 38, 39, 42, 44, 45, 47, 55, 56, 68, 71, 76, 79, 85, 93, 97, 99, 119, 127, 131, 135, 170, 185, 190, 199, 204, 207, 218, 226, 235, 236, 243, 251
sûret-bîn, 68
sûret-i insan, 170
sûret-i misâlî, 239
sûretin dahî azîm i'tibârı vardır, 21
sülûk, 238
sünnî, 100, 104, 128
süryânî, 103
sütûn-ı hannâne, 124
süvâri, 94

şâdî, 106, 117, 206
şâh-ı safî, 235
şâhid, 34, 129, 143, 216, 241, 250
şahne, 236
şâir, 70
şakî, 64
şarab, 68, 175, 235
şeb-i dünyâ, 29
Şedidü'l-ikâb, 163
şefkat, 78, 79, 89, 90
şehâdet, 14, 34, 42, 129
şehâdî, 239
şehvet, 237
şehevât, 55, 58
şehevât-ı dünyâ, 166
şehirli, 171
şehîd, 167
şehvet, (Bk. şehevât), 60, 70, 74, 82, 85, 97, 168
şeker, 175, 250
şekk, 8, 27, 46
şem', 36
şer, 63, 117, 128, 137, 162, 163, 181, 183, 193, 237, 248, 249
şerîat, 186
şerîk, 188
şerr-i cüz'î, 163
şerr-i nefs, 212
şevk, 206
şevk-ı Hak, 101, 106, 168
şeytân, (Bk. şeytan), 74
şeytân-i cinn-i vesvâs, 215
şeytân-i ins, 215
şeytân-i racîm, 150
şeyh, (Bk. meşâyih) 15, 40, 79, 84, 85, 90, 112, 118, 121, 122, 135, 146, 166, 174, 189, 204, 243, 250
şeyh-i battâl, 146
şeyh-i kâmil, 121
şeyh-i kebîr, 220
şeyh-i muğfil, 146
şeyh-i yakîn, 121
şeyhu'l-meşâyih, 89
Şeytan, (Bk. şeytân), 45, 150, 216
şiir söyleme, 70, 180
şiir, (Farsça-Arapça), 8, 12, 18, 22, 32, 54, 72, 74, 76, 79, 99, 100, 115, 138, 139, 136, 143, 149, 150, 152, 154, 155, 166, 168
şikâyet, 132, 133, 164, 210
şirk, 27, 31, 165, 244
şitâ-yı aklî, 55
şitâ-yı hissî, 55
şükür, 28, 101, 107, 137, 164, 165, 210, 221
şürb-i hamr, 125

taalluk, 191
tâat, 116, 160
tâat, 44, 63, 165, 186, 217
taayyün, 145
tâbi', 44
tabîb, 48, 103, 136, 142, 241
tabîb-i dâhilî, 48
tabîb-i hâricî, 48
ta'bir, 94
ta'lîl, 120
tabla, 58, 59
tâğî, 149
taháret-i rûh, 165
tahattur, 16, 66
tahsîl-i mâl, 163, 164
tahsîs, 138
takbîl, 204
takdîr, 63

takdîr- ilâhî, 147
taklîd, 45
takâzâ, 36, 40, 60, 128
takâzâ-yı âdemî, 49
takâzâ-yı hilkat, 128
taleb, 105, 172, 176, 194, 197, 224, 248
taleb-i Hak, 24, 172
tâlî', 18, 56, 248
tâlib, 29, 90, 104, 111, 145, 146, 172, 207
tâlib-i amel, 71
tâlib-i aşk, 84
tama', 165
tarîk,135
tarîk-ı fakr, 132
tarîk-ı Ilak, 125
tarîk-ı İsâ, 82
tarîk-ı Muhammedî, 82
tarîk-ı müstakîm, 48
tarîkde merâtib, 118
tasarruf, 39, 69, 92, 93, 103, 119, 192, 236, 244, 247
tasavvur, 92, 93, 156, 212
tasavvurât, 92
ta'til, 253
tavîle-i cemâd, 21
tayyib, 254
tayyibât, 64, 228
ta'ziye, 161, 199
ta'zîm-i zâhir,135
te'vîl, 9
tecelliyât, 92
tecellî, 13, 16, 25, 35, 96, 105
tecellî-i ef'âl, 105
tecellî-i Zâtî, 105
tecvîz-i noksan, 253
tedbîr, 146, 147, 231
tefekkur, 35
teferrüc, 59, 87, 150
tefevvuk, 132
tefrika, 45
tefsîr, 9, 96
tekebbür, 176
teklîf, 74
televvün, 215
temyîz, 11, 133, 134, 135, 143
ten, 18, 19, 21, 22, 31, 51, 54, 56, 58, 60, 93, 154, 198, 206, 226
terk-i cevap,136
terk-i şehevât, 120
tesâdüf, 31
tesbîh, 75, 87, 184, 186, 187, 195
tesbîhât, 125
tese'ül, 111, 156, 157
tesettür, 83
teshîr, 132
teşekkür, 164
tevâtür, 196
tevâzu, 43, 88, 97, 98, 102, 176, 205
teveccüh, 239
tevehhümât, 92
tevfîk, 51
tevfîk-i Hak, 51
tevhîd, 31, 216
teyakkuz, 101
tezehhüd, 223
tıb, 18, 19, 48
tohum, 67
tok, 68
toprak yemek, 142
toprak, 95, 132, 200, 201
töhmet, 246
tövbe, 7, 9, 62, 234
tûfan, 214
tûtî, 233
tutmaç, 10, 230
tuzak, 187
tuzla, 56, 235
türbe, 70, 96

ubûdiyyet, 146, 190, 238
ukbâ, 88
ukûl-i insâniyye, 98
ulemâ, (Bk. âlim), 5, 70
ulûhiyyet da'vâsı, 30
ulûhiyyet, 146, 185, 190
umûmhâne, 82, 84, 124
ur, 96
urûc, 96, 102
usturlâb, 13
uyku, 57
uyumak, 179
uzlet, 36

ülfet, 214
ümerâ, (Bk. emir), 5, 229
ümîd, 9, 11, 12, 72
ümmet, 198, 204, 214
ümmet-i merhûme, 244
ümmî, 130, 175
üns, 80
ünvan,135
üstâd, 245

vâcid, 172
vahdet, 28, 61, 227
vahy, 107, 118, 129, 130, 133, 150, 221, 245
vâiz, 100, 102, 186, 241
vâris, 205
varlık, 69, 70, 226, 244, 250
vasf-ı âmm, 139
vâsıl, 112, 113, 248
vasl, 3
vasl-ı küllî, 118
vebâ, 217
vecd, 101, 119, 146, 177

vech, 21, 144, 145
vech-i mahbûb-ı hakîkî, 144
vech-i mutlak, 145
vehm, 86, 127, 248, 254
velâyet, 214
veliyy-i hak, 172
veliyy-i hâs, 173
veliyy-i sâhib-i tasarruf, 201
velî, 10, 11, 52, 69, 87, 173, 221
velîahd, 205
vesvâs, 27, 150
vezir, 209, 229
vicdânî, 206
visâl, (Bk. vuslat), 106, 107, 113
vısâl-i Hak, 93
visâl-i mutlak, 185
vîrâne, 113
vukûf, 57
vuslat, (bk. visâl), 156
vuzû, 164
vücûd, 185
vücûd şehri, 113
vücûd-ı âdemî, 156
vücûd-ı izâfî, 1

yaban eşeği, 237
yağmur, (Bk. bârân), 30
Yahûdî, 114, 164, 187
yakîn, 58, 121, 243
yalnızlık, 61
yâr, 110, 251
yâr-ı hakîkî, 110
yâr-i simber, 161
yârân-ı sâlih ile oturmak, 212
yaş, 134
yay, 181, 192
yaz, 49
yecûz, lâ-yecûz, 86
yed-i tûlâ, 246
yegânegî, 176
yelken, 84
yem, (Bk. deniz), 128, 245
yemek, 230, 231
yemîn, 64, 126
yeniden yaratır, 17415
yergu, 62, 236
yeryüzü, 203
yetim, 218
yetmiş iki millet, 107
Yezdân, 117
yılan, 212
yıldız, 119, 252
yok ol, 26
yol, 91, 150, 153
yuhyî ve yümît, 185
yüzuk, 173, 199

zabtiye, 118, 122
zafer, 132
zâhid, 21, 22, 46
zâhir bâtının ünvânıdır,135
zâhir üzerine hükm, 92
zâhir, 159, 194, 196, 197
zâhr, 194
zâkir, 195, 215
zâkir-i Hak, 195
zalâm, 170
zâlim, 12, 50, 111, 149, 165, 247
zalûm, 17
zamânı taksîm etmek, 111
zamîr, 172
zan, 121, 193, 243
zann-ı fâsid, 165
zarfiyyet, 151
zât, 19, 37, 157, 190
zât-ı ahadiyyet, 248
zehir, 109, 226, 250
zekât, 47
zekî, 107
zelîl, 173, 174
zelle-i Âdem, 214
zelzele, 217
zenci, 79, 83
zevk, 87, 90, 96, 140, 180, 203, 209, 212, 213
zevk-i kâzib, 142
zıd, 76, 117, 175, 193
zıll, (Bk. gölge), 207, 208
zılâl, 1
zikr, 124, 154, 159, 167, 195, 211, 246
zikr-i Hak, 142, 158, 159
zillet, 174, 211
zinâ, 31, 193
zindan, 57, 58
ziyâret, 20, 36, 50
zulm, 18, 24, 62, 139, 165
zulmet, 48, 76, 101, 152, 153
zulumât, 48
Zühal, 201
zühd, 46
zürriyyat, 149
zuyyine li'n-nâs, 12, 13, 231

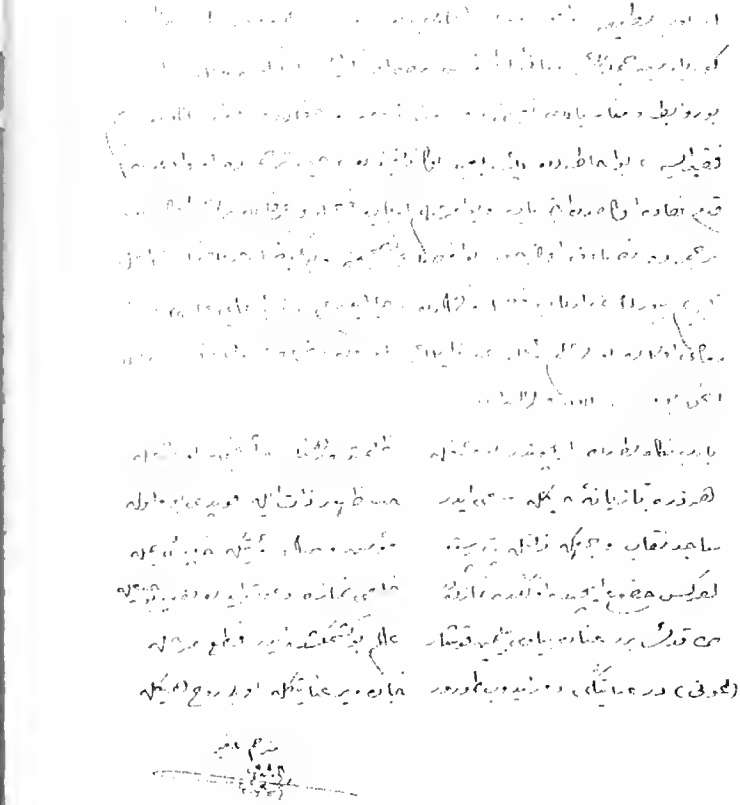

Müstensihin el yazısı ve Merhum Avnî Bey'in imzâsı: "Mütercim-i hakîr el-Mevlevî Ahmed Avnî"

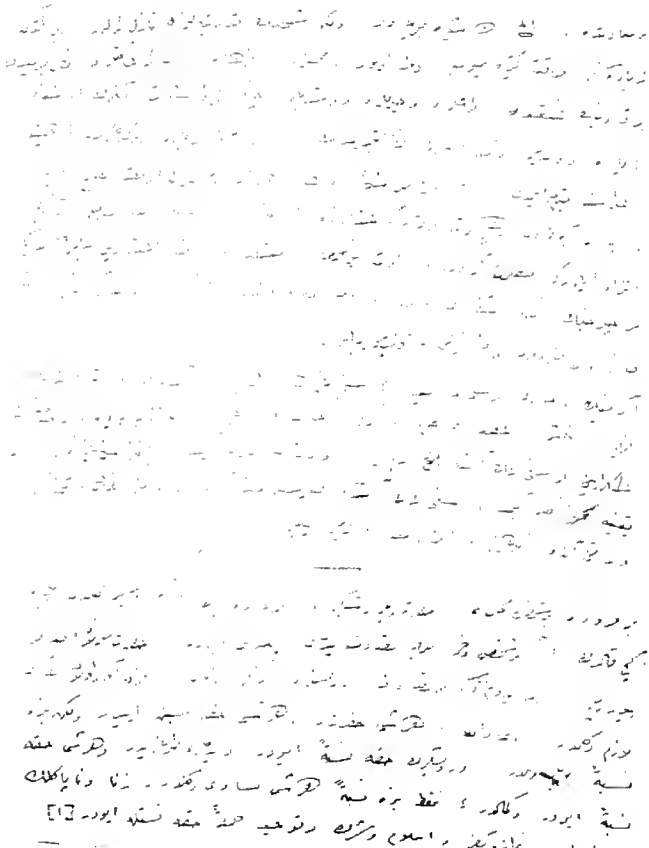

Merhum Ahmed Avnî Konuk'un el yazısı

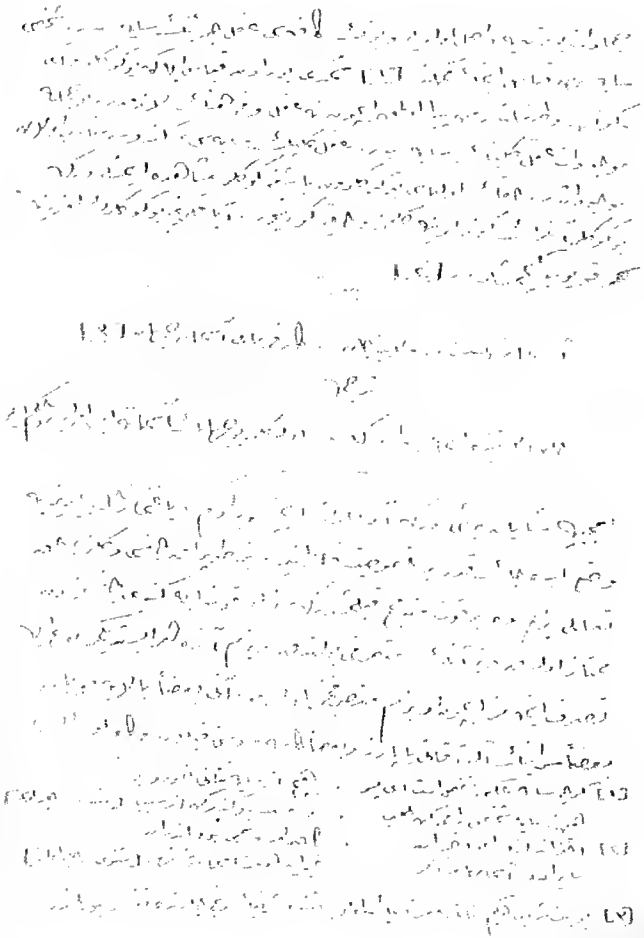

Fîhi Mâ Fîh'in bâzı sayfalarını yazan müstensihin el yazısı

TAKDİM

Allah Teâlâ'ya hamd ve sevgili Habîbi'ne salât ve selâm olsun.

Gönül iklîminin mütenevvi' ve mebzûl râyihalarıyla dolu çiçekleri arasında, o mîrâsın yetimleriyiz. Milletler akan bir nehre benzer. Her milletin mâzîsi, hâli ve istikbâli vardır.

Mâzilerini hâle taşımayan milletler, istikbâle uzanamazlar. "Kökü mâzîde bir âtî" olursak, öz vatanımızda garîb kalmayız.

İnsanın kendi kimliğini bir başkasında araması, hâfıza kaybına yol açar. Başka milletlerin efsânesi kadar, târihî derinliği olan bir milletiz. Mâzîyi hâle taşımak, ecdâd mîrâsını günümüz insanının idrâkine sunmaktır. Sâdece nâkil olup, görenekçi bir anlayışı yaşatmak, insanları atâlete sevkeder. O mîrâs bizlerin ilham kaynakları ve hâfıza pınarları olmalıdır. Bu pınarların kaybı, örfü, mânevî gücü, idrâki, hikmet ve tefekkürü zayıflatır. Herşeyi emânet bohçalar hâlinde dışarıdan taşıma alışkanlığı, zihinlerimizi mahkûm eder. René Guénon'a göre "tamâmen maddî yönde gelişmiş tek medeniyet, batı medeniyetidir."

Rahmet dîninin mensûbuyuz ve rahmet Peygamber'inin ümmetiyiz. Cihân-şumûl olan dînimiz, bu boyutuyla bütün milletleri kucaklıyor. İslâmın hedefi âdem milleti vücûda getirmektir.

İlâhî menşe'li olan kitâbımız Kur'ân-ı Kerîm, zaman ve mekân boyutunu aşmış ve "lâ-yuhtî" (hatâsız) dir. Günümüze kadar ona yapılmış yorumlar ise, beşerî olduğundan bu özelliği taşımazlar. Mehmed Âkif'in:

"Doğrudan doğruya Kur'ân'dan alıp ilhâmı,
Asrın idrâkine söyletmeliyiz İslâm'ı" beyti bu anlayışın bir aks-i sadâsıdır.

Hergün aynı tâzelikte nâzil olan bu ilâhî nâmeyi, günümüz insanının idrâkine sunmak farz-ı kifâyedir. Bu ilâhî kelâmı zamâna vâbeste kılmak ise doğru olmaz. Fikirler, tefsîrler, ictihadlar eskiyebilir; fakat O kıyâmete kadar hep yeni kalacaktır.

Muhammed (s.a.v.) gülzârında yetişmiş ve dünyâya o bahçenin râyihasını ulaştıran gönül erleri, bu ilâhî kaynağın ilham sunucularıdır. İşte Hz. Mevlânâ'nın eserleri arasında bulunan Fîhi Mâ Fîh de, bu ilâhî boyuttan uzanan hikmetler yumağından örülmüş bir kaftan ve Rabbânî bir ilhamdır.

Merhum Ahmed Avni Konuk'un, farsça aslından yapmış olduğu bu tercüme eseri, günümüz okurlarına ulaştırmak istedik. Bu eser kütüphânelerde mevcut yedi-sekiz nüshanın karşılaştırılması sûretiyle hazırlanmış olması bakımından da ayrı bir husûsiyet taşımaktadır.

Bundan birkaç sene evvel, neşre hazırladığımız Fusûsu'l-Hikem tercüme ve şerhinin bir cildini takdîm etmek için ziyâretine gittiğimiz muhterem Sâdık Kurç beyle sohbet ederken, kütüphânesinde bulunan ve kendisinin istihsâh etmiş olduğu Fîhi Mâ Fîh tercümesini bize gösterdiler. Birkaç gün bizde kalması isteğimizi kabul buyurdular. Okuduğumuzda, bu tercümenin de neşrinin faydalı olacağını düşündük.

Zâten bundan önce merhum Ahmed Avni beyin Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi'ni neşre hazırlamayı mânevî bir işâret olarak telakkî etmiştik. Muhterem Prof. Dr. Mustafa Tahralı beyin îtinâlı çalışmaları ve her cild için yazdığı makâleleri ve ayrıca büyük bir emekle neşre hazırlayıp İz yayınları İstanbul, 1992 târihinde basılan Tedbîrât-ı İlâhiyye Tercüme ve Şerhi bizde, Ahmed Avni beyin diğer eserlerinin de neşri iştiyâkını artırdı. Birkaç seneden beri bu velûd insanın 34 defter tutan Mesnevî-i Şerîf Şerhi'ni de neşre hazırlama çalışmaları içindeyiz.

Neşre hazırladığımız Fîhi Mâ Fîh adlı eserin yazma bir nüshası Konya Mevlânâ müzesi kütüphânesi 3895 numarada kayıtlıdır. Mukaddimesinin sonunda mütercimin imzâsı bulunmaktadır. Bu nüsha, mütercimin el yazısından başka, iki ayrı şahıs tarafından yazılmıştır. İkinci nüsha İstanbul Belediye kütüphânesi Osman Ergin kitapları arasında 24 numaradadır. Bu nüshada da mütercimin el yazısından başka, iki ayrı şahıs tarafından yazılmış kısımlar mevcuttur.

Biz bu çalışmamızda Konya Mevlânâ müzesi kütüphânesindeki nüshayı esas aldık ve Sâdık Kurç beye âit nüshadan da faydalandık. Farklı nushadan yaptığımız ilâveleri köşeli parantez ile belirledik.

Mütercim tarafından tercüme edilmemiş olan âyet, hadîs, kelâm-ı kibâr ve beyitlerin tercümelerini yapıp, yine köşeli parantez içinde gösterdik.

Ahmed Avni bey tarafından hazırlanmış olan dip notlarda yazılı Mesnevî beyitlerinin büyük bir kısmının hangi cildde oldukları belirtilmiş, fakat mânâları verilmemiştir. Biz, Mesnevî-i Şerîf şerhinin 34 defterini tarıyarak, çok azı müstesnâ bu beyitlerin bulundukları cild ve beyit numa-ralarını tesbit ettik ve tercümelerini de yine köşeli parantez içinde oradan verdik.

Bu eserin neşri hazırlıklarında mukâbele ve genel tashîhi ile birlikte, dip notlardaki Mesnevî beyitlerini bulmakta büyük yardımları olan, lügat ve indeksleri hazırlayan muhterem Prof. Dr. Mustafa Tahralı beye şükranlarımı arzediyorum.

Bu güzel eserin, gönüllerimizin inbiği, kimliğimizin mühürü, uzun ve meşakkatli hayat yolumuzun rehberi olması dileğimizdir.

Dr. Selçuk Eraydın
Erenköy 17 Aralık 1993

FÎHİ MÂ FÎH HAKKINDA

Fîhi Mâ Fîh, büyük mütefekkir, muhakkik, mürşid, tarîkat pîri Hz. Mevlânâ'nın sohbetinde bulunanlardan bâzıları tarafından tutulan notların birleştirilip tasnîf edilmesinden meydana gelmiştir.

Tasavvuf büyüklerinin, bilhassa tarîkat pîrânının bu kabil sohbetlerinin kaydedilip zaptedilmesi, yakın zamana kadar devam etmiş eski bir gelenektir.

Haberleşme vâsıtalarının yok denecek durumda olduğu devirlerde, şeyh-mürîd münâsebetlerinin devâmı, mektuplar ve bu kabil sohbetlerin tesbit edilip ihvâna gönderilmesiyle gerçekleştirilmiştir.

Abdülbâkî Gölpınarlı Hz. Mevlânâ'nın bu sohbetlerinin, hayâtının son yıllarına âit olduğunu, bâzı târih tesbitleriyle isbât etmeye çalışıyor.[1] Biz geniş bir zaman şeridi içinde yaptığı konuşmaların bir kısmının tasnîfinden meydana gelmiş bir eser olarak değerlendirmeyi daha uygun buluyoruz.

Bu sohbetlerin kimler tarafından kaydedildiğini ve kimlerin tasnîf ve tertîb ettiğini söylemek hemen hemen imkânsız olmakla berâber, Mevlânâ'ya en yakın kimselerin hazırlamış olduklarını ifâde edebiliriz.

Bu esere "Fîhi Mâ Fîh" isminin hangi maksatla verildiğini kesin bir tarzda söylemek doğru olmaz; fakat "içinde olması gereken şeyler buradadır" mânâsının kastedelmiş olabileceği ihtimâlini düşünebiliriz.

Abdülbâkî Gölpınarlı'nın, fasılların tasnîfini Kur'ân-ı Kerîm'-

1. Mevlânâ Celâleddin, *Fîhi Mâ Fîh*, (Ter. Abdülbâkî Gölpınarlı) Ist. 1959,s. VI.

in tertîbine benzetme fikri[2] de kanâatımızca pek isâbetli görülmedi; zîrâ ortalarda ve sonlarda mevcut bâzı fasıllar, başta olanlardan daha hacimlidir.

Hz. Mevlânâ'nın bu eserinin yazma nüshaları, muhtelif kütüphânelerde mevcuttur. Bu hususta gerek Prof. Dr. Melîha Ülker Anbarcıoğlu'nun çevirisi olan "Şark İslâm Klasikleri yayınları 28. kitabı" olarak Milli Eğitim Bakanlığı tarafından İstanbul 1954 târihinde Maârif Matbaasında basılan eserin önsözünde ve Abdülbâkî Gölpınarlı'nın 1959 târihinde Remzi Kitabevi tarafından neşredilen kitabın sunuş kısmında kâfî derecede mâlûmât verildiği için, tekrârına lüzûm görmedik.

Fîhi Mâ Fîh farsça olarak üç kere tab' edilmiştir. Bunlardan birisi 1928 târihinde Hindistan'dadır. En eskisinin istinsâh târihi 1105 h. olan yedi nüshadan derlenmiştir.

İkincisi 1334 h. târihinde Tahran'da basılmıştır.

Üçüncüsü, Tahran Üniversitesi İlâhiyât Fakültesi Profesörlerinden Bedîu'z-Zamân Fîrûzanfer tarafından Tahran Üniversitesi yayınlarının 105. kitabı olarak 1330 şemsî hicrîde Tahran Meclis Matbaasında basılmıştır.[3]

Fîhi Mâ Fîh ilk defa türkçeye Ahmed Avni Konuk (1868-1938) tarafından tercüme edilmiştir. Mütercim mukaddimesinde de belirttiği gibi yedi-sekiz nüshayı karşılaştırarak, bu tercümeyi meydana getirmiştir. Eserin yazma nüshası Konya Mevlânâ Müzesi 3895 numarada kayıtlıdır. Diğer bir nüshası da İstanbul Belediye Kütüphânesi Osman Ergin Kitapları 24 numarada bulunmaktadır.

Merhum Ahmed Avni Konuk beyefendinin bu eserini neşretmemize iki husus sebep olmuştur. Bunlardan birincisi ona âit olan bütün eserleri neşretme düşüncesiyle yola çıkışımızdır. İkincisi ise millî kültürümüzün bir bütün içinde devâmını sağlamak ve onu ilerki nesillere aktarmaktır.

Bugün elimizde bulunan iki tercümeden farklı özellikler gösteren bu eser, tasavvufî ıstılahları muhâfaza etmiş; Hz. Mevlânâ'nın sohbetlerindeki merâmını tam mânâsıyla bizlere aktarmaya muvaffak olmuştur.

Bilhassa mevzû' ile alâkalı Mesnevî beyitlerinin dipnot olarak ilâvesi de bu eserin neşredilme sebeplerindendir.

Fîhi Mâ Fîh'deki fasıllarda irşâd nokta-i nazarından son de-

2. *A. g.e.* VII.

3. Fazla bilgi için bk. *A. g. e.* Sunuş, s. XIII.

rece mebzûl hikmetler, mesel ve misaller vardır. Edebî san'atlarla müzeyyen bu cümleler, insan havsalasına yeni boyutlar kazandığırdığı gibi, yeni ufuklar ve yeni pencereler de açıyor; ve alışa-geldiğimiz değerlendirmeler dışında, eski, fakat bizim için yeni değerlendirmeler sistemi elde etmeyi sağlıyor. Bu husûsu te'yîd edecek birkaç örnek verebiliriz:

Hz. Mevlânâ'ya göre mesel ve misâl başka başka şeylerdir. Hak Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'de misâl olarak nûrunu "misbâh"a ve velîlerin vücûdlarını "zücâc"a benzetmiştir. İşte bu benzetiş misâl içindir; gerçekte O'nun nûru kâinâta sığmaz.[4]

Hz. Mevlânâ şükrü, ni'meti fark etmek tarzında ta'rîf eder. Ni'meti fark etmemek, küfrân-ı ni'met olur ki, halk arasında böyle kimselere "nan-kör" ta'bîr edilir.

Hz. Mevlânâ ni'meti bir memeye benzetir ve "şükür, ni'met memesini emmektir" der.[5] Meme ne kadar süt ile dolu olursa olsun, memenin ucuna kadar gelmez; emmek, o ni'meti istemektir.

Hz. Mevlânâ kendi sözlerini, başkalarınınkıyle mukâyese ederken, kendi sözünü "nakit" diğerlerini "nakil" olarak vasıflandırır. Hz. Mevlânâ'ya göre nakil, nakdin fer'idir. Nakid bir adamın kendi ayağı, nakil ise ayak şeklinde ağaçtan yapılmış kalıptır.[6]

Hz. Mevlânâ nakdi, nakilden tefrîk edemiyenleri, yolunu şaşırmış sapıklara benzetir.[7]

Kur'ân-ı Kerîm'de zâhir ve bâtın meselesi:

Hz. Mevlânâ Kur'ân-ı Kerîm'i iki yüzlü bir dîbâ (süslü ipekli kumaş) olarak vasıflandırır. Bir kısım insanların, bir yüzünden, bir kısmının da diğer yüzünden nasiplendiklerini ve her ikisinin de doğru olduğunu ifâde eder.[8]

Hz. Mevlânâ şu misâl ile bu görüşüne açıklık getirmiştir: "Nitekim kadının zevci ve süt emen çocuğu vardır; her ikisi de ondan başka haz alırlar."[9]

Kur'ân-ı Kerîm'in mânâsına teveccüh etmek ve ondan gıdâlanmak esastır. Kur'ân-ı Kerîm'i yüzünden okumakla iktifâ

4. Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, *Fîhi Mâ Fîh*, (Ter. Ahmed Avni Konuk) İst. 1993, s. 151.
5. *A. g. e.* 164.
6. *A. g. e.* 133.
7. Ahmed Avni Konuk, Mevlânâ Celâleddin, *Mesnevî Şerhi*, Konya Mevlânâ Müzesi, Nu. 4740 (34 defter). III. Cild; 2556. (Tarafımızdan yayına hazırlanmaktadır.)
8. Mevlânâ, *A, g, e.* 150.
9. *A. g. e.* 150.

Hz. Mevlânâ teni ata ve bu âlemi de ahıra benzetir; ve atın gıdâsının, binicisinin gıdâsı olmadığını hatırlatır. Zîrâ atın, yâni tenin meyli uyku, yemek, içmek gibi şeylerdir.

"Ten murâdı yemek, içmek, mülk ü mâl"[24] İnsanın hayvanlık tarafının üstünlüğü onu at üstünde ahırda tutar; halbuki insanın mânâsı bekâya mensûbtur.[25] "Cân temennâsı cemâl-i zü'l-celâl"[26] Amel ve fiil sâdece görünen şekiller değildir; belki o şekiller o amelin sûretidir.[27] Mevlânâ'ya göre ameli amel ile, ilmi ilim ile, sûreti sûret ile ve mânâyı mânâ ile anlamak mümkündür.

Meselâ amel namaz ve oruç vs. değildir; bunlar amelin sûretidir. Halk ameli zâhirden ibâret zanneder. Halbuki münâfık amelin sûretini yerine getirmekle ibâdet etmiş olmaz.

Namazın rûhu, namazdan efdaldir; çünkü namazda ve diğer bütün ibâdetlerde aslolan mânâdır. İbâdetlerdeki sûretler insanları dînin özüne götüren vâsıtalardır. Kur'ân-ı Kerîm'de işâret buyrulan: الَّذِينَ هُمْ عَلَىٰ صَلَاتِهِمْ دَائِمُونَ (Meâric, 70/23) "Onlar namazlarında devamlıdır" âyet-i kerîmesinden murâd, bu namazın rûhudur; çünkü kılınan namazın sûreti devamlılık arzetmez. Rûhun rükû' ve secdesi vardır; namazda olan rükû' ve secde mânânın sûret ile zâhir olan cihetidir.[28] Sâlât-ı dâimeden murâd, bütün hallerde Allah'ı hatırlamaktan hâli olmamaktır.[29]

Hz. Mevlânâ mahbûb olanın güzel olması gerektiğinden yola çıkarak, kime kim güzelse, mahbûb odur netîcesine varıyor. Mevlânâ'ya göre her güzel mahbûb değildir; çünkü güzellik, mahbûbiyyetin cüz'üdür, mahbûbluk ise asıldır; mahbûbiyyet olunca, güzellik de olur. Zîrâ bir şeyin cüz'ü, küllünden ayrı değildir. İnsanın sûretine muhabbet edilmez; çünkü insan sâdece sûretten ibâret değildir. Mevlânâ sûreti kadehe, mânâyı da içindeki şaraba benzetmiştir. Âşık kadehin içine, başkaları ise sûretine nazar ederler. Şarabı kadehten ayrı görebilmek için aşk, şevk ve iştiyâk lâzımdır.[30]

Hz. Mevlânâ iştiyâkın, duyulan açlığın mikdârı ile doğru orantılı olarak arttığını, tok olan kimselerin, sâdece ekmeğin sûretini görebildiklerini; günlerce ağzına bir lokma ekmek ve bir

24. Aziz mahmûd Hudâyî.
25. Mevlânâ, *A. g. e.* 21.
26. Aziz Mahmûd Hüdâyî.
27. Mevlânâ, *A. g. e.* 119.
28. *A. g. e.* 131.
29. *A. g. e.* 158.
30. *A. g. e.* 68.

lümanlar eskidikçe kendilerini hep yeni kalacak olan Kur'ân-ı Kerîm'le yenilemelidir.

Sûret ve mânâ:

Mevlânâ sûreti cemâd hükmünde mütâlaa eder ve sâdece sûreti gören kimsenin, mânâya yol bulamıyacağını; sûret-bîn olan kimselerin hangi yaşta olurlarsa olsunlar, yolun çocukları mesâbesinde bulunduklarını söyler.

Peygamber (s.a.v.) Efendimiz'in, Bedir gazvesinden dönerken söylediği rivâyet edilen : رجعنا من الجهاد الاصغر الى الجهاد الاكبر "Küçük cihâddan, büyük cihâda döndük" hadîs-i şerîfini şu tarzda yorumlamıştır: "Sûretlerin cenginde idik; sûrî düşmanlar ile cenk ediyorduk. Şimdi iyi havâtırın, ya'nî (fikir ve düşüncelerin) kötü havâtırı mağlûp etmesi için havâtır askerleriyle cenk edelim."[17]

Hz. Mevlânâ'ya göre "cihâd-ı ekber" denilen bu cengde iş gören fikirlerdir ve ten vâsıtası olmaksızın hizmet ederler. [18]

Hz. Mevlânâ insanı, hayvânî ve insânî kuvvetlerin ictimâından meydana gelmiş bir varlık olarak vasıflandırır. Hayvânî kuvvetler şehvet ve arzûlardır; fakat insanın hülâsası ve gıdâsı olan şey ilim, hikmet ve Hak dîdârıdır.[19] Mevlânâ'ya göre âdemin hayvâniyyeti Hak'dan ve insâniyyeti dünyâdan kaçıcıdır. [20]

Tenin murâdı nefsi besler ve insanı hayvânî kuvvetlerinin esîri yapar. Mevlânâ'ya göre nefis düşmanını dâima zindan içinde mücâhedede tutmalıdır. O belâ ve sıkıntı içinde bulundukça, ihlâs ve samîmiyyet zâhir olup güçlenir.[21]

Mânâ birdir, ayrılık sûrettedir. Hz. Mevlânâ, çadır yaparken sûret cihetinden herkesin ayrı ayrı çalıştığı, fakat hepsinin çadır yapma işinde birleştiği misâlini vererek bu görüşüne açıklık getirmiştir.[22]

İnsan yaradılış bakımından sûret ve mânâdan ibârettir. Bu dünyâda mânâsı ve sûreti olmayan bir iş meydana gelmez; mânâ zâten sûretsiz müşâhede edilemez. Çekirdek bile kabuğuyla ekilirse neşv ü nemâ bulur.[23]

17. *A. g. e.* 56.
18. *A. g. e.* 56.
19. *A. g. e.* 55.
20. *A. g. e.* 55.
21. *A. g. e.* 58.
22. *A. g. e.* 45.
23. *A. g. e.* 21.

Hz. Mevlânâ teni ata ve bu âlemi de ahıra benzetir; ve atın gıdâsının, binicisinin gıdâsı olmadığını hatırlatır. Zîrâ atın, yâni tenin meyli uyku, yemek, içmek gibi şeylerdir.

"Ten murâdı yemek, içmek, mülk ü mâl"[24] İnsanın hayvanlık tarafının üstünlüğü onu at üstünde ahırda tutar; halbuki insanın mânâsı bekâya mensûbtur.[25] "Cân temennâsı cemâl-i zü'l-celâl"[26] Amel ve fiil sâdece görünen şekiller değildir; belki o şekiller o amelin sûretidir.[27] Mevlânâ'ya göre ameli amel ile, ilmi ilim ile, sûreti sûret ile ve mânâyı mânâ ile anlamak mümkündür.

Meselâ amel namaz ve oruç vs. değildir; bunlar amelin sûretidir. Halk ameli zâhirden ibâret zanneder. Halbuki münâfık amelin sûretini yerine getirmekle ibâdet etmiş olmaz.

Namazın rûhu, namazdan efdaldir; çünkü namazda ve diğer bütün ibâdetlerde aslolan mânâdır. İbâdetlerdeki sûretler insanları dînin özüne götüren vâsıtalardır. Kur'ân-ı Kerîm'de işâret buyrulan: اَلَّذِينَ هُمْ عَلَىٰ صَلَاتِهِمْ دَائِمُونَ (Meâric, 70/23) "Onlar namazlarında devamlıdır" âyet-i kerîmesinden murâd, bu namazın rûhudur; çünkü kılınan namazın sûreti devamlılık arzetmez. Rûhun rükû' ve secdesi vardır; namazda olan rükû' ve secde mânânın sûret ile zâhir olan cihetidir.[28] Sâlât-ı dâimeden murâd, bütün hallerde Allah'ı hatırlamaktan hâli olmamaktır.[29]

Hz. Mevlânâ mahbûb olanın güzel olması gerektiğinden yola çıkarak, kime kim güzelse, mahbûb odur netîcesine varıyor. Mevlânâ'ya göre her güzel mahbûb değildir; çünkü güzellik, mahbûbiyyetin cüz'üdür, mahbûbluk ise asıldır; mahbûbiyyet olunca, güzellik de olur. Zîrâ bir şeyin cüz'ü, küllünden ayrı değildir. İnsanın sûretine muhabbet edilmez; çünkü insan sâdece sûretten ibâret değildir. Mevlânâ sûreti kadehe, mânâyı da içindeki şaraba benzetmiştir. Âşık kadehin içine, başkaları ise sûretine nazar ederler. Şarabı kadehten ayrı görebilmek için aşk, şevk ve iştiyâk lâzımdır.[30]

Hz. Mevlânâ iştiyâkın, duyulan açlığın mikdârı ile doğru orantılı olarak arttığını, tok olan kimselerin, sâdece ekmeğin sûretini görebildiklerini; günlerce ağzına bir lokma ekmek ve bir

24. Aziz mahmûd Hüdâyî.
25. Mevlânâ, *A. g. e.* 21.
26. Aziz Mahmûd Hüdâyî.
27. Mevlânâ, *A. g. e.* 119.
28. *A. g. e.* 131.
29. *A. g. e.* 158.
30. *A. g. e.* 68.

yudum su girmemiş insanın ise canın sûretini göreceğini söyler.[31] Ekmek sûret olarak kadeh, lezzeti ise içindeki şarap gibidir. Tok olanlar onun sûretine bakacakları için, lezzetinden habersiz olurlar.

Sâdece sûreti gören bir kimse olmamak, dünyâ hayatında hakîkî ma'şûku temâşâ etmek, posta değil, dosta, güle değil külle, yâni tek kıbleye yönelmek isteyenler, iştihâ ve şevk hâsıl etmelidir. Aksi taktirde sâdece sûret ve sebebi göreceğinden, kıblesini çoğaltmış olur.

Hz. Mevlânâ halkı kadehlere, sûrete nazar eden insanlarda bulunan ilim, hüner, mahâret ve bilgileri de o kadehlerin nakışlarına benzetir. Kadeh kırılınca, o nakışlar da yok olur.[32]

Hz. Mevlânâ gerçek tevhîd ehlini, deryânın kendisinde tasarruf eden ve kendisinin deryâ üzerinde tasarrufu olmayan kimse olarak târif eder.[33] Denize gark olan bir kimsenin hareketi ve hareketsizliği kendisinden olmayıp, o deryâdandır. Allah Teâlâ'ya nâfilelerle yaklaşan bir kulun Hak Teâlâ gören gözü, işiten kulağı, tutan eli ve yürüyen ayağı olur. O'nunla görür, O'nunla işitir, O'nunla tutar ve O'nunla yürür.[34] Âşık kendisini bir işte muhtâr görmez, her işi ma'şûktan bilir:

"Öyle sanırdım ayrıyım, dost gayridir, ben gayriyim
Bende olup işiteni bildim ki ol cânân imiş"[35]

Hz. Mevlânâ "Mescid-i Harâm, zâhir ehline göre ziyâret edilen Kâbe'dir, âşıkların ve vâsılların indinde ise visâl-i Hak'dır" der.[36]

Hz. Mevlânâ'ya göre insanlar iki yüzlü bir aynaya benzerler. İnsanın sıfatları aynanın arkasına konmuş kıymetli inciler gibidir. Altına ve elmasa âşık olanların nazarları, aynanın arkasınadır; aynaya âşık olanların nazarları ise inciye ve altına değildir.[37]

İkilik yok birlik var:

Bir gönülde iki sevdâ olamaz. Gönül ya Mevlâ'yı, ya da dünyâyı sever. İlâhî irâdeye bağlanan gönül, dünyâ esâretinden kurtulur. Bu durumda kul, Allah Teâlâ'ya olan ihtiyâcını devamlı hisseder. Muallim Nâcî bu husûsu bir beytiyle şu tarzâ hulâsa

31. *A. g. e.* 68.
32. *A. g. e.* 68.
33. *A. g. e.* 69.
34. Buhârî, Rikâk, 38. Ahmed b. Hanbel, 6/256.
35. Niyâzi-i Mısrî.
36. Mevlânâ, *A. g. e.* 93.
37. *A. g. e.* 76.

etmiştir:

"Zengin sanırız kendimizi lîk fakîriz,
Hürrüz deriz ammâ ki, hakîkatte esîriz!"

Bu mertebede kul henüz ikilikten kurtulmuş değildir. Tasavvuf ıstılâhında buna "fark" hâli denir. Kur'ân-ı Kerîm'de "İyyâke na'budü" (Ancak sana ibâdet ederiz) (Fâtihâ,1/5) bu makâma işârettir. "Cem" ve "Cem'u'l-cem'" hâli "Ve iyyâke nestaîn" (Ancak senden yardım bekleriz) (Fâtihâ, 1/5) dir ki, cânı cânâna verip âzâde olmaktır.

Muhabbet ikiliği mûcibdir. Bir âlem vardır ki, orada ikilik yoktur. Oraya ulaşıldığında ikilik kalmaz. Mîrâc, benliğin fenâsıdır. İkilikten ibâret olan ilk âlem aşktır. Mansûr'un muhabbeti nihâî dereceye ulaşınca kendisine düşman oldu ve kendisini ma'dûm kılıp "Ene'l-Hak" yâni, "ben fânî oldum, Hak kaldı" dedi. Tevâzu'un ulaştığı son nokta "ene=ben"i yok kabûl etmek ve bu yokluğu yaşamaktır. Dâvâ ve tekebbür "Sen Hudâ'sın ve ben kulum" demektir ki ikiliktir.[38]

Mevlânâ'ya göre "Hüve'l-Hak= O Hak'dır" demek dahî ikiliktir. "Ene'l-Hak" sözü -mutlak olarak- Hakk'a âittir; çünkü O'ndan başka bir mevcûd-i hakîkî düşünmek muhaldir.[39]

Hz. Mevlânâ'nın bu beyânını "mutlak" olarak anlamalıyız; zîrâ "mukayyed" mânâda "Ene'l-Hak" sözü küfür, yâni Hak ve hakîkatı setretmek olur.

Bütün âlem bir menşe'den gelip, yine o menşee rücû' eder: اِنَّا لِلّٰهِ وَ اِنَّا اِلَيْهِ رَاجِعُوْنَ (Bakara, 2/156) "Biz Allah için varız ve biz sonunda O'na dönece ğiz" âyet-i kerîmesini Hz. Mevlânâ şu tarzda açıklamıştır: "Bütün cüzler o mahalden gelmiş, yine hepsi o mahalle rücû' ederler. Bütün bu alış-veriş mücerred ve müşahhas kevnî sûretler tablalarında zâhir olur. Zîrâ o âlem (ilmî sûretler mertebeleri) latîftir, görünmez. Bahar rüzgarı ağaçlarda, bahçelerde kendini gösterir. Bahardaki güzellikler, o görünmeyen rüzgarın eseridir. Bahar rüzgarının kendisini düşündüğümüz zaman, bunların hiçbiri görünmez olur.[40]

İbâdetler, kulluklar vs., bütün Hakk'ın atâsıdır ve mülküdür. Ya'nî fâil-i mutlak Allah Teâlâ'dır. Meselâ Hak bize sıhhat vermezse insanın yapabileceği bir şey yoktur.

Salavât ve tayyibâtın Allah için olması, hakîkattir; o kulun

38. *A. g. e.* 43.
39. *A. g. e.* 176.
40. *A. g. e.* 59.

değildir. Hep O'nundur ve O'nun mülküdür. Baharda halkın birtakım işler görmesi, bahârın vergisidir.[41]

İnsanlar sebeblere nazar ederler ve işleri o sebeblerden bilirler. Hz. Mevlânâ'ya göre esbâb bahânedir ve işi gören başkasıdır. Halk sebebleri, ârifler ise müsebbibi görürler; zîrâ fâil-i mutlak Allah Teâlâ'dır.[42] Gerçi gölge dalın aksidir, gölgeden hiç meyve yenemez; gölgeden dalı taleb etmek lâzımdır.

İkiliğin kalkması "ene=ben"in ölmesiyledir. Aynı cinsten iki kuşu kanatlarından bağlasalar uçamaz; çünkü ikilik vardır. Fakat ölü bir kuşu, diri bir kuşa bağlasalar uçar; zîrâ ikilik kalmamıştır.[43]

Hz. Mevlânâ bu durumu, perde arkasından seslenen bir kimseyi görmeyen halkın, perdenin konuştuğuna zâhib olmasına benzetmiştir.[44]

Hz. Mevlânâ'ya göre "Ene'l-Hakk"ın mânâsı, "hareketler, Hak'tandır" demektir.[45]

Bu âlem bir köpük misâlidir.[46] Denizin dalgalanmasından meydana gelen varlıkların devâmı, bu dalgalanmalara (tecellîlere) bağlı olan köpüklerdir.

Hz. Mevlânâ Mesnevî'sindeki bir beytinde: "Biz yoklarız; ve bizim varlıklarımız da yoktur. Sen, fânîleri gösteren mutlak bir vücûtsun" buyurur.[47] Mukayyed vücûdun câmid ve mutlak olarak üç îtibârı vardır. Mutlak vücûd târife sığmaz; diğer vücûdlar, o vücûdun izâfetlerindendir. Hz. Mevlânâ'ya göre mukayyed vücûd, bayrağa nakşedilmiş, hareketleri rüzgardan olan arslan sûretine benzer. Mukayyed vücûdun hareketleri, arslan sûretinin hareketi gibi his gözüyle görünür; fakat onun muharriki olan mutlak vücûd bu gözle görünmez.

Emîr Pervâne:

Hz. Mevlânâ'nın gönül deryâsının enginliğini fark edemeyenler, onu bâzen Mesnevî-i Şerîf'deki beyitlerinde vermek istediği mesajlarını kendi isti'dâdları nisbetinde yorumlayarak; bâzen, Şems-i Tebrîzî'ye duyduğu derin muhabbeti, yine kendi iz'anları

41. *A. g. e.* 65.
42. *A. g. e.* 65.
43. *A. g. e.* 25.
44. *A. g. e.* 65.
45. *A. g. e.* 69.
46. *A. g. e.* 87.
47. Ahmed Avni Konuk, *A. g. e.* I. Cild; 610.

ve zanları istikâmetinde değerlendirerek, ale'l-âde bir muhabbetmiş gibi görüp tenkîd etmişlerdir. Yâni, Hz. Mevlânâ'nın tâbiriyle "kendi zanlarının Mevlânâ'sını bulmuş" beğenmiş veyâ yermişlerdir.

Hz. Mevlânâ'nın Emîr Pervâne'ye karşı gösterdiği alâkayı, farklı değerlendirerek onu Moğol sempatizanı ve Moğol casûsu olarak ithâm edenler bile olmuştur. Halbuki Hz. Mevlânâ sohbetlerinin birinde Emîr Pervâne'yi, Moğollar'a karşı yanlış tutumundan dolayı açıkça ve yüzüne karşı tenkîd etmekten çekinmemiş ve şunları söylemiştir:

"Sen: "Kendimi, aklımı ve tedbîrimi İslâm'ın bakâsı maksadına fedâ edeyim tâ ki İslâm pâyidâr olsun" diyerek müslümanlara siper olmuş idin. Kendi fikir ve görüşlerini beğenmeye başladığın zaman, Hakk'ı görmedin ve her şeyi Hak'dan bilmedin ve Tatarlar'la bir olup Şamlılar'ı ve Mısırlılar'ı yok etmek ve İslâm beldelerini harâb etmek için yardımcı oldun. Senin bu yanlış davranışın netîcesinde Hak Teâlâ İslâm'ın bakâsına âit o sebebi, sebeb-i naks-ı İslâm eyledi. Şimdi, bu halde yüzünü havf mahalli olan Hakk'a çevir ve samîmiyyetini arz eyle ki, seni bu fenâ halden, yâni havftan kurtarsın; ve her ne kadar seni öyle bir tâattan, böyle bir ma'sıyete atmış ise de, Hak'dan ümîd kesme! O tâati, sen kendinden gördün; onun için bu ma'sıyete düştün. Şimdi bu ma'sıyet içinde dahî ümîdini kesme ve tazarru' ve tasadduk eyle ki, o tâattan ma'sıyet peydâ eden Hak Teâlâ, bu ma'sıyetten de tâat peydâ etmeğe ve sana tövbe müyesser edip, senin yine müslümanların kesretine sa'yin ve müslümanlığa zahîr (yardımcı) olman esbâbını ihzâra kâdirdir. Ümîdini kesme ki, Hak Teâlâ اِنَّهُ لَا يَيْئَسُ مِنْ رَوْحِ اللّٰهِ اِلَّا الْقَوْمُ الْكَافِرُوْنَ (Yûsuf, 12/87) "Kâfirler topluluğundan başkası Allah'ın rahmetinden ümîd kesmez" buyurmuştur."[48]

Hz. Mevlânâ bir başka fasılda Emîr Pervâne'ye olan muhabbetinin sebebini de şu tarzda açıklıyor:

"Bizim Emîr Pervâne'ye muhabbetimiz, dünyâ için değildir; başkaları bunun için severler."[49]

Emîr Pervâne'nin Hz. Mevlânâ meclisinde tevhîd inancına olan hassâsiyyetini ve onu ihlâl endîşesini dile getiren suâli, pişmanlığını ve teessürünü gösteren bir i'tirâf-ı zünûb (günahlarını i'tirâf etme)tur. Emîr Pervâne Hz. Mevlânâ'ya şöyle bir suâl

48. Mevlânâ, *A. g. e.* 9.
49. *A. g. e.* 75-76.

tevcîh ediyor:

"Bundan önce kâfirler, puta tapıp, secde ederlerdi. Bu zamanda biz de öyle yapıyor, gidip Moğol Tatarları'na secdeler ediyoruz ve sonra da kendimizi müslüman biliyoruz. Bâtınımızda hırs, hased ve hevâ gibi bu kadar başka putlar da vardır; biz bunların hepsine itâat ettiğimize göre, zâhiren ve bâtınen biz de aynı işi yapıyor ve yine kendimizi müslüman biliyoruz."[50]

Hz. Mevlânâ'nın bu suâle cevâbı şöyle olmuştur: "Bunu kabîh görmen îmân nûrunun alâmetidir; halbuki onlar bulundukları hâli kabîh görmezler."[51]

Rızık hakkında:

Rızkı veren Allah Teâlâ'dır; O herkesin rızkını takdîr ve taksîm etmiştir. Hakk'ın takdîrini değiştirmek mümkün olmadığına göre, insanın kendisini Kur'ân-ı Kerîm'e göre değiştirmesi isâbetli bir davranıştır.

Hz. Mevlânâ'ya göre insanların rızkın peşinde koşmaları lüzumsuz bir gayrettir; zîrâ rızkın insana tâlib olması ve onu taleb etmesi lâzımdır.

Bu ifâdeler kaderci bir anlayışın ileri sürdüğü fikirler gibi görünüyorsa da, gerçekte Ehl-i Sünnet îtikâdının değişik bir yorumudur.

Ya'nî mü'min Allah Teâlâ'nın peşinde koşarsa, rızkını peşinden koşturmuş olur. Rızkın değil, rızkı veren Rezzâk'ın ardınca yürümek, ictimâî münâsebetlerimizi de müsbet bir tarzda geliştirir ve kalabalıkların cemâat şuûruna sâhib olmalarını temîn eder.[52]

Hz. Mevlânâ çok kıbleli bir tevhîd anlayışını reddeder. Her şeyi bir şey için yapmak istikâmetinde bir inanç geliştirmenin çâre ve tedâvîsinin reçetesini sunuyor. Mevlânâ'nın hedefi, her işi Hak için yapma isteğidir; farklı düşünce ve davranışlar hedefi çoğaltır ki, bu da bir çeşit hedefsizlik olur.

Meselâ rızkın peşinde koşmayıp, Rezzâk'ın peşinde koşmak, insanın hareketlerinin Kur'ân'a göre tanzîmini sağlar. Mülkün sâhibi olan Allâh kulu için ezelde ne takdîr etmişse, ziyâde ve noksansız olarak ona ulaşır. Rızkın peşine düşen insan, Rezzâk'dan uzaklaşacağı için, meşrû' ve gayr-i meşrû' sınırını kaybeder,

50. *A. g. e.* 73.
51. *A. g. e.* 73.
52. *A. g. e.* 167.

ölçüyü kaçırır; ihtiras, kıskançlık vs. gibi kötü huyların hükmü altına girer. Bu kimse de Allah Teâlâ ezelde onun için ne taksîm etmişse, ziyâde ve noksansız yine ona sâhip olur.

Rızkın peşinde koşan, ava gidip avlanan avcı gibi, sâhip olduğunu zannettiği malının esîri olur. Rızkı verenin arkasından giden ise, verenin rızâsına göre kazancını tasarruf eder.

Dünyâ malı bâzan gelir, bâzan gider. Dünya malı insana teveccüh ettiği zaman onu sevindirir, gitmesi de üzer. Gelip-gidene değil de bu med ve cezrin Rabb'ine teveccüh eden kimse, kârzarar peşinde koşmaktan kurtulur. Nitekim bir âyet-i kerîmede: لِكَيْلَا تَأْسَوْا عَلَىٰ مَا فَاتَكُمْ وَلَا تَفْرَحُوا بِمَا آتَاكُمْ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ (Hadîd, 57/23) "Böylece elinizden çıkana üzülmeyiniz ve Allah'ın size verdiği nîmetlerle sevinip şımarmayınız. Çünkü Allah kendini beğenip böbürlenenleri sevmez" buyrulur.

Kusur aramak:

İnsanlarda mevcut olan telâfî psikolojisi, onu başkasında kusur aramaya zorlar. Edeb Allah için olmalıdır. Kişinin menfaatine göre yön değiştirmesi ve bunu îtiyâd hâline getirmesi, edeb anlayışını zedeler. Müslüman edebli olmayı islâmî bir şiâr olduğu için benimsemeli, her insana göre ayrı bir davranış sergilememelidir.

Hz. Mevlânâ, kişinin bir başkasında gördüğü ayıbın, gerçekte görenin kendisine âit olduğunu, âlemin ayna mesâbesinde bulunduğunu ileri sürerek, bu hususta şunları söylüyor:

"Sende zulüm, hased, hırs, merhametsizlik ve bunlar gibi kötü huylar olduğu halde, bunlardan münfail olmuyorsun, ya'nî gücenmiyorsun da; bunları bir başkasında görünce münfail olup, ürküyorsun. Bu ürküş, insanın kendisinden ürkmesidir."[53]

Hz. Mevlânâ kusurları çıbanlara benzetir. Kendinde olandan tiksinip rencîde olmadığı halde, başkasında görünce rahatsız olan insanlar, aynalardan uzaklaşmış, başkalarının kusurlarıyla avunup, kendini unutmuş kimseler gibidir.

İnsan, başkasında çok açık ve net olarak gördüğü fenâlığı, kendisinde de aynı netlikte göremiyor. İşte bu görüşe sâhip olanlar , önce kendi nefislerinin düşmanı olurlar.

Kusurlar, göze takılan renkli gözlükler gibi görüşü renklendirir. Meselâ kibir, gazap, vs. gözlüğünü takan kimseler, herkeste o sıfatları görmeğe başlar."Kişiyi kendin gibi bilmek" tâbiri bu

53. *A. g. e.* 24.

mânâda kullanılmıştır.

İnsan nefsânî sıfatlarından henüz kurtulmamışsa, gözünden bu sıfatları silemez. Akıl gözü açık olanlar, kendi kusurlarıyla meşgul oldukları için, kimseyi kusurlu görüp, onlar hakkında fuzûlî sözler söylemezler. Peygamber (s.a.v.) Efendimiz bu hususta şöyle buyurmuştur: طوبي لمن شغله عيبه عن عيوب الناس وانفق الفضل من ماله وامسك الفضل من قوله "İnsanların kusurlarını bırakıp, kendi kusûruyla meşgul olan; malının fazlasını infâk eden ve fuzûlî sözleri zaptedip imsâk eden kimseye ne mutlu!"

İnsan, benliğinin temsilcisi olan nefsânî sıfatlarıyla etrâfına nazar ettiği zaman, iyiyi ve kötüyü tefrîk etme ölçüsünü kaybeder.

Hz. Mevlânâ Mesnevî'sinde de şunları söylüyor:

"Hırs kördür, insanların aybını inceden inceye görür ve mahalle mahalle söyler." Dünyâya harîs olan kimselerin, kalb gözleri kördür. "O her ne kadar ayıp arayıcı ise de, kendi aybının bir zerresini bile onun gözü görmez."

Âlim- Emîr münâsebeti:

Fîhi Mâ Fîh'in ilk fasılları arasında yer alan ve Emîr Pervane'nin de hazır bulunduğu bir sohbette geçen âlim ile siyâset adamı arasındaki münâsebeti, Hz. Mevlânâ Peygamber (s.a.v.) Efendimiz'in bir hadîsine istinâden açıklıyor. Peygamber (s.a.v.): شر العلماء من زار الامراء و خير الامراء من زار العلماء نعم الامير علي باب الفقير و بأس الفقير علي باب الامير "Ulemânın şerlisi, ümerânın ziyâretine gidenler; ve ümerânın hayırlısı, ulemâyı ziyâret edenlerdir. Fakîrin kapısına giden emîr ne güzel emîrdir; ve emîrin kapısına giden fakîr, ne fenâ fakîrdir." buyurmuştur.

Hz. Mevlânâ hadîsi şu tarzda yorumlamıştır: "Âlimlerin şerlisi emîrlerden imdâd uman ve salâh ve sedâdı (iyiliği ve doğruluğu) devlet adamları vâsıtasıyla olan ve onların korkusundan salâha sa'y eden kimsedir. Onun devlet adamlarını ziyâret husûsunda tahsîl ettiği niyyet, onların, kendisine ihsânda bulunması, iyi davranması ve mansıb ya'nî mevkî vermesidir.

Bir kimse, bu niyyetle tahsîl eder ve Hakk'ın rızâsını değil de, kendi menfaatinin arzusuna râm olursa; menfaatinden dolayı nüfûzlu insanların dümen suyunda gitmeyi tercîh eder. Bu durumda emîr sûrette onun ziyâretine gelsin ve gerek o emîrin ziyâretine gitsin, o emîri ziyâret etmiş olur.

Allah rızâsı için ilim tahsîl etmiş olan bir âlim en doğru yoldadır. Böyle bir âlim sûretâ devlet adamını ziyâret etse bile, dev-

let adamı onu ziyâret etmiş hükmündedir."[54]

İşte devlet adamlarının her zaman faydalanacağı ve yardım göreceği ilim adamlarının husûsiyetleri bu olmalıdır.

Gerçek fakîrlik, ihtiyâcını Hak'dan istemek ve mahlûkâttan müstağnî olmaktır. "Abdullah (Allah'ın kulu) olmayanlar, "abdü'ş-şehvet","abdü's-servet" veyâ "abdü'l-mansıb" ya'nî makâmın kulu olmaktan kurtulamazlar.

Hz. Mevlânâ pâdişahlar ile sohbeti ve yakınlığı baş gitmek ihtimâlinden dolayı tehlikeli görmez; çünkü baş bugün olsun, yarın olsun mutlakâ gidecektir. Mevlânâ'nın endîşe ettiği asıl tehlike; bir kimsenin, bunlar ile sohbet edip, onlara muhabbet ederek mallarını kabûl etmesiyle, onların arzûsuna ve mizâcına göre söz söylemesi ve gönüllerini gözeterek fenâ görüşlerine iştirak etmesidir.

Devlet adamlarının kendi menfaatlerini düşünerek hareketi, Hakk'a ve halka hizmet anlayışını zedeler. İlmi, kendisine menfaat sağlayan bir vâsıta olarak gören âlimlerin çoğalması tâatın fesâdına sebeb olur ve halkın ahlâkı da bozulur. Bu ahlâkî çöküş, kazanç yollarını da bozar.

Bu fesâd, devlette adâletsizliği, öğretim müesseselerinde tamahkârlığı, halkta riyâkârlığı artırır.

Devlet adamları, kıblesini çoğaltmamış, "abdullah" (Allah'ın kulu) olma idealini kaybetmemiş âlimlerden yüz çevirmedikçe; âlimler menfaat ve mansıb niyyetiyle devlet adamlarına yaklaşmadıkça ve halk her işi i'tibâr talebiyle yapmadıkça tefessüh etmez.

Tasavvuf edebiyatı klasiklerinden Keşfü'l-Mahcûb isimli eserin yazarı Hucvîrî'ye göre, ilimsiz emîr, takvâsız âlim, tevekkülsüz halk şeytanın yoldaşı olur.[55]

Dr. Selçuk Eraydın

54. *A. g. e.* 5.
55. Hucviri, *Keşfu'l-Mahcûb*, (Ter. Suleyman Uludağ) İst. 1982. s. 246.

75
772
227-228

İÇİNDEKİLER

— Takdim IX
— Fîhi Mâ Fîh Hakkında XI

Mukaddime-i Kitâb 1
Birinci Fasıl 5
İkinci Fasıl: 10
Üçüncü Fasıl: 13
Dördüncü Fasıl: 16
Beşinci Fasıl: 20
Altıncı Fasıl: 23
Yedinci Fasıl: 26
Sekizinci Fasıl: 28
Dokuzuncu Fasıl: 31
Onuncu Fasıl: 34
Onbirinci Fasıl: 36
Onikinci Fasıl: 42
Onüçüncü Fasıl: 50
Ondördüncu Fasıl: 57
Onbeşinci Fasıl: 58
Onaltıncı Fasıl: 60
Onyedinci Fasıl: 68
Onsekizinci Fasıl: 73
Ondokuzuncu Fasıl: 77
Yirminci Fasıl: 80
Yirmibirinci Fasıl: 81
Yirmiikinci Fasıl: 85
Yirmiüçüncü Fasıl: 89
Yirmidördüncü Fasıl: 91
Yirmibeşinci Fasıl: 96
Yirmialtıncı Fasıl: 97

Yirmiyedinci Fasıl: 101
Yirmisekizinci Fasıl: 111
Yirmidokuzuncu Fasıl: 111
Otuzuncu Fasıl: 114
Otuzbirinci Fasıl: 118
Otuzikinci Fasıl: 121
Otuzüçüncü Fasıl: 122
Otuzdördüncü Fasıl: 123
Otuzbeşinci Fasıl: 126
Otuzaltıncı Fasıl: 127
Otuzyedinci Fasıl: 127
Otuzsekizinci Fasıl: 129
Otuzdokuzuncu Fasıl: 135
Kırkıncı Fasıl: 138
Kırkbirinci Fasıl: 141
Kırkikinci Fasıl: 144
Kırküçüncü Fasıl: 146
Kırkdördüncü Fasıl: 155
Kırkbeşinci Fasıl: 159
Kırkaltıncı Fasıl: 162
Kırkyedinci Fasıl: 164
Kırksekizinci Fasıl: 166
Kırkdokuzuncu Fasıl: 168
Ellinci Fasıl: 172
Ellibirinci Fasıl: 175
Elliikinci Fasıl: 178
Elliüçüncü Fasıl: 180
Ellidördüncü Fasıl: 182
Ellibeşinci Fasıl: 187
Ellialtıncı Fasıl: 189
Elliyedinci Fasıl: 190
Ellisekizinci Fasıl: 191
Ellidokuzuncu Fasıl: 193
Altmışıncı Fasıl: 196
Altmışbirinci Fasıl: 198
Altmışikinci Fasıl: 200
Altmışüçüncü Fasıl: 205
Altmışdördüncü Fasıl: 205
Altmışbeşinci Fasıl: 206
Altmışaltıncı Fasıl: 207

Altmışyedinci Fasıl: 208
Altmışsekizinci Fasıl: 208
Altmışdokuzuncu Fasıl: 209
Yetmişinci Fasıl: 211
Yetmişbirinci Fasıl: 212
Yetmişikinci Fasıl: 213
Yetmişüçüncü Fasıl: 218
Dipnotlar 229
Kitab-ı Şerîfin Fihristi 255

EKLER VE İNDEKSLER 255
— Lügatçe 271
— Âyet-i Kerîmeler İndeksi 309
— Hadis ve Kelâm-ı Kibâr İndeksi 311
— Şahıs, Melek ve Yer İsimleri İndeksi 314
— Kitap İsimleri İndeksi 316
— Istılahlar ve Bâzı Kelimeler İndeksi 317

MEVLÂNÂ CELÂLEDDÎN RÛMÎ

FÎHİ MÂ FÎH

Tercüme:

Ahmed Avni KONUK

Yayına Hazırlayan:

Dr. Selçuk Eraydın

İZ YAYINCILIK

FÎHi MÂ FÎH

Hz. Muhammed (s.a.v.) gülzârında yetişmiş ve bu dünyaya o bahçenin râyihasını ulaştıran gönül erleri, ilâhî kaynağın ilham sunucularıdır. Hz. Mevlânâ'nın eserleri arasında bulunan Fîhi Mâ Fîh de, bu ilâhî boyuttan uzanan hikmetler yumağından örülmüş bir kaftan ve Rabbânî bir ilhamdır.

Merhum Ahmed Avni Konuk'un, Farsça aslından yapmış olduğu bu ilk Türkçe tercüme eseri günümüz okurlarına ulaştırmak istedik. Bu eser, kütüphanelerde mevcut yedi-sekiz nüshanın karşılaştırılması sûretiyle hazırlanmış olması bakımından da ayrı bir husûsiyet taşımaktadır.

İz Yayıncılık, bu kıymetli İslâm klasiğini, Dr. Selçuk Eraydın'ın titiz ve zahmetli çalışmasıyla sunmaktadır.

(Kapak hattı Neyzen Mehmed Emin Efendi)

ISBN 975-355-086-3